

*Variație în română
și în limbile romanice*

*Actele celui de al XVII-lea COLOCVIU INTERNAȚIONAL AL
DEPARTAMENTULUI DE LINGVISTICĂ
(București, 24–25 noiembrie 2017)*

Editori:
Valentina COJOCARU
Mădălina NAIDINOAIA-TĂBĂCITU
Alexandru NICOLAE
Rodica ZAFIU

Reproducerea integrală sau parțială, multiplicarea prin orice mijloace și sub orice formă, cum ar fi xeroxarea, scanarea, transpunerea în format electronic sau audio, punerea la dispoziția publică, inclusiv prin internet sau prin rețele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informațiilor, cu scop comercial sau gratuit, precum și alte fapte similare săvârșite fără permisiunea scrisă a deținătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislației cu privire la protecția proprietății intelectuale și se pedepsesc penal și/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Variație în română și în limbile romanice

*Actele celui de al XVII-lea COLOCVIU INTERNAȚIONAL AL
DEPARTAMENTULUI DE LINGVISTICĂ
(București, 24–25 noiembrie 2017)*

Editori:
Valentina COJOCARU
Mădălina NAIDINOAIA-TĂBĂCITU
Alexandru NICOLAE
Rodica ZAFIU

editura universității din bucurești®

2018

© *editura universității din bucurești*®
Șos. Panduri nr. 90-92, 050663 București – ROMÂNIA
Tel./Fax: +40 214102384
E-mail: editura.unibuc@gmail.com
www.editura-unibuc.ro

Librăria EUB

Bd. Regina Elisabeta nr. 4-12,
030018 București – ROMÂNIA
Tel. +40 213053703

Tipografie

Bd. Iuliu Maniu, Nr. 1-3,
061071, București – România
Tel. 0799.210.566

Copertă & DTP: Cătălin Ionuț Mihai

ISBN 978-606-16-1023-5

În amintirea
acad. Marius Sala

CUPRINS

Cuvânt-înainte	9
----------------------	---

GRAMATICĂ

Alice BODOC, <i>Particularități sintactico-semantice ale conectorilor frastici din limba română veche</i>	13
Adnana BOIOC, <i>Construcții cu relative complement secundar. O abordare experimentală</i>	25
Adrian CHIRCU, <i>O altă sintagmă pronominală cuantificatoare analogică atipică în limba română actuală: nimeni alta</i>	35
Ștefania COSTEA, <i>Verb movement in Moldovan Daco-Romanian: Romance heritage or Russian influence?</i>	47
Lavinia DĂLĂLAU-NASTA, <i>Articolul hotărât în lucrările de gramatică din secolele al XX-lea și al XXI-lea. Accepții gramaticale</i>	59
Adina DRAGOMIRESCU, <i>The syntax of infinitives in Istro-Romanian</i>	65
Ion GIURGEA, <i>Despre construcția cu dublarea subiectului</i>	75
Gabriela PANĂ DINDELEGAN, <i>Sincretismul cazual caracteristic substantivelor feminine românești</i>	87
Monica-Mihaela RIZEA, <i>“De nu se vede om cu om” - Idiomatized minimizers used as intensifiers</i>	95
Dana-Luminița TELEOACĂ, <i>Subiectul stimulus [+animat] al verbelor psihologice de mirare. Cu referire la conceptele ‘a mira’ și ‘a minuna’ în limbile română, franceză și spaniolă</i>	109
Anamaria-Bianca TEUȘDEA TONȚ, <i>Despre proadjective în sistemul proformelor din limba română</i>	117

PRAGMATICĂ, STILISTICĂ, POETICĂ

Sonia BERBINSKI, <i>Les à-peu-près discursifs – marques d’approximation</i>	125
Adriana COSTEA, <i>Benzile-text din televiziune din perspectiva teoriei multimodalității</i>	137
Anda-Ileana DUȚĂ, <i>Video blogging. Discourse analysis and teenspeak</i>	145
Annafrancesca NACCARATO, <i>« La nuit est une barque aux terres amarrée ». Sur les métaphores aquatiques dans Le mal des fantômes de Benjamin Fondane</i>	155
Yannick PREUMONT, <i>Multilinguisme, interculturel et réception italienne</i>	169
Alina ROINIȚĂ, <i>A cognitive poetic analysis of Romanian surrealism</i>	177
Anna Carmen SORRENTI, <i>Statut et fonctions de la similitude dans Images et Symboles de Mircea Eliade</i>	187
Alina-Ioana STAN, <i>Construcția identității criticului în recenziile de carte</i>	197
Gisèle VANHESE, <i>Sur les métaphores marines chez Benjamin Fondane et Gaston Bachelard</i>	205

LEXIC, SEMANTICĂ, FRAZELOGIE, TERMINOLOGII

Angela BIDU-VRÂNCEANU, <i>Nivele de analiză terminologică. Delimitări, precizări și perspective</i>	215
Angela BIDU-VRÂNCEANU, Elena MUSEANU, Alice TOMA, <i>Termeni științifici internaționali în limbile romanice: comunicare științifică vs comunicare cotidiană în limbajul politic, economic și matematic</i>	219
Florica DIMITRESCU, <i>Din terminologia cromatică românească actuală</i>	229
Liviu GROZA, <i>Implicații lexicografice ale frazeologiei</i>	249
Carmen LOZINSKY, <i>Observații asupra semanticii numelor de culori din limbile română și spaniolă</i>	255
Cristian MOROIANU, <i>Contaminația colocalională vs contaminația frazeologică. Motivații, interpretări, noi exemple</i>	265
Raluca-Mihaela NEDEA, <i>Considerații asupra abordării lexicografice a elementelor unei familii lexico-etimologice: familia verbului a absorbi</i>	275
Carolina POPUȘOI, <i>Etimologii ale lexemelor derivate cu sufixul -elnic</i>	289

FILOLOGIE, ISTORIA LIMBII ROMÂNE, DIALECTOLOGIE

Maria ALDEA, <i>Verba sonandi din limba română. Un punct de vedere</i>	301
Alina-Georgiana FOCȘINEANU, <i>Observații privind folosirea unor termeni și formule de referire reverențioasă de expresie orientală în textele din epoca fanariotă</i>	309
Mihaela MARIN, <i>Elemente lexicale autohtone prezente în traducerea psalmilor în limba română</i>	315
Cătălina MĂRĂNDUC, <i>Structura dialogului în „Evanghelia” din Noul Testament de la Alba Iulia (1648)</i>	327
Cristinel MUNTEANU, <i>Despre conștiința lingvistică</i>	339
Manuela NEVACI, Alecsandra CIOCÂRLAN, <i>Elementul turc în dialectul aromân din perspectiva geografiei lingvistice</i>	345
Irina VLĂDESCU, <i>Lexicografie românească veche. Nume de plante în lucrări lexicografice vechi</i>	355

CUVÂNT-ÎNAINTE

Volumul de față reunește o parte dintre comunicările prezentate la cel de-al XVI-lea Colocviu internațional al Departamentului de lingvistică al Facultății de Litere, desfășurat în zilele de 25 și 26 noiembrie 2016 la Universitatea din București; se înscrie, astfel, într-o serie începută în anul 2002, prin publicarea *Actelor* primului colocviu (al Catedrei de limba română).

Colocviul din 2016 a inclus două workshopuri cu largă participare internațională – *Formal Approaches to Romance Microvariation* (FARM) și *Speech Acts across Time and Space*; lucrările prezentate în cadrul acestora, ca și comunicările secțiunii *Didactica limbii și a literaturii române – Didactica limbii române ca limbă străină* vor apărea separat, strânse în volume tematice și într-un număr special din *Revue roumaine de linguistique*.

Colocviul – organizat de Departamentul de lingvistică și Centrul de lingvistică teoretică și aplicată (CLTA), cu sprijinul Institutului de Cercetări al Universității din București (ICUB) – a avut invitați de la Universitatea din Oxford, Universitatea din Cambridge, Universitatea de Stat din New-York–Albany, Universitatea din Viena, Universitatea din Calabria; la lucrări au participat, cu comunicări, lingviști din România, Marea Britanie, Italia, Elveția, Spania, Slovenia, Albania, Republica Moldova. Cercetătorilor din Facultatea de Litere și Facultatea de Limbi și Literaturi Străine li s-au alăturat, ca în fiecare an, numeroși colegi de la institutele Academiei Române – Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Institutul de Cercetări pentru Inteligență Artificială „Mihai Drăgănescu”, de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj, Universitatea „Transilvania” din Brașov, Universitatea din Craiova, Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba-Iulia, Universitatea „Danubius” din Galați etc.

Titlul general al colocviului și al acestui volum – *Lingvistică românească, lingvistică romanică* – reflectă interesul lingvisticii românești, tot mai puternic în ultimii ani, pentru integrarea direcțiilor sale de cercetare în studiul cu multiple abordări metodologice al celorlalte limbi romanice. Acoperind principalele direcții de cercetare a limbii române în sincronie și în diacronie, cu deschideri comparative asupra limbilor romanice, lucrările s-au desfășurat în mai multe secțiuni, pe care le reflectă structura volumului de față. Lucrările din secțiunea *Gramatică, lingvistică de corpus* propun descrieri ale unor fenomene specifice din domeniul ordinii cuvintelor – topicalizare, dislocare focală, postpuneri ale auxiliarelor și ale cliticelor pronominale – și investighează morfosintaxa grupului nominal (forme de plural, supradeterminare), prepozițiile și relațiile spațiale, construcțiile perifrastice (cele minimizante în context negativ și cele reciproce), relativele libere introduse prin *cum*, structurile gramaticale și comportamentul discursiv al adverbului de mod *așa*, viitorul perifrastic și valorile sale evidențiale, construcția modală și evidențială *trebuie că*. Secțiunea cuprinde studii despre alcătuirea de corpusuri și adnotarea lor gramaticală și mai ales aplicații asupra unor corpusuri consistente de texte vechi și contemporane, de limbă standard și dialectale. În secțiunea *Retorică, stilistică și pragmatică* sunt reunite contribuții teoretice și aplicative asupra sinesteziei, a metaforei, a traducerii poetice; sunt investigate atitudinile vorbitorilor actuali asupra variației lingvistice, aplicarea conceptului *tradiții discursive* și calchiera unor formule ceremonioase. Secțiunea cea mai amplă – *Lexic, semantică, terminologii* – acoperă deopotrivă lexicul vechi al românei (nume de meșteșuguri și de înscrisuri oficiale) și cele mai noi înregistrări în inventarele

de *cuvinte recente* și în dicționarele generale; sunt studiate terminologia meteorologică, medicală, lingvistică, a mass-mediei, frazeologia (și destructurările ei ludice), o serie de sufixe, formațiile diminutive, anumite câmpuri lexicale (în abordare contrastivă – termenii cromatici – sau în anumite genuri discursive – verbele psihologice, numele de plante). Multe articole au relevanță și pentru alte domenii ale cercetării lingvistice: abordarea lexicală aduce prețioase informații gramaticale (despre pluralul neutrelor) sau pragmatico-stilistice (despre statutul discursiv al antonomazei sau despre marcarea metalingvistică a jocurilor de cuvinte). Secțiunea consacrată *Filologiei, istoriei limbii și dialectologiei* cuprinde contribuții etimologice, de istorie a ortografiei, de fonologie și lexic al aromânei.

Acest volum este dedicat domnului profesor Gheorghe Chivu, în semn de profundă admirație din partea foștilor studenți și a colegilor săi, cu recunoștință pentru înalta competență și pasiunea cu care a contribuit în mod esențial la dezvoltarea filologiei românești, la sporirea interesului pentru istoria limbii și pentru investigarea vechilor texte românești.

Editorii

GRAMATICĂ

PARTICULARITĂȚI SINTACTICO-SEMANTICE ALE CONECTORILOR FRASTICI DIN LIMBA ROMÂNĂ VECHĂ

ALICE BODOC

Universitatea „Transilvania”, Braşov

1. Introducere

Lucrarea de față are ca temă interferențele semantice și particularitățile morfosintactice ale conectorilor care ajută la construirea structurilor sintactice complexe (SSC) cu adjuncți din textele vechi ale limbii române. În bibliografie (Iacob 1958, König 1986, Montolio 1999, Perona 2001, GALR 2008, GR 2013, Alexe 2014, Pană Dindelegan 2016, Bodoc 2018, printre alții) se prezintă, din diverse perspective, astfel de structuri în care valorile semantice interferează sau se suprapun, formând un *continuum*. Din acest motiv, nu se poate realiza o delimitare netă între anumite structuri adverbiale, cu atât mai puțin pentru o limbă veche, care, deși atestată destul de târziu (secolul al XVI-lea), nu își fixase îndeajuns de bine tiparele sintactice sau semantice.

Scopul demersului nostru este unul dublu: pe de o parte, suntem interesați să vedem cum se manifestă aceste interferențe în textele limbii române vechi, iar, pe de altă parte, ne propunem să explicăm aceste interferențe prin implicarea conectorilor într-un amplu proces de gramaticalizare. Din punct de vedere **metodologic**, demersul nostru se bazează pe analiza de corpus, iar rezultatele vor fi descrise cu ajutorul conceptelor adoptate de sintaxa modernă. Corpusul propus conține texte ce acoperă un interval temporal considerabil din limba română veche (LRV), adică 1500–1780, fiind împărțit¹ în două sub-perioade: 1500–1650 (LRV1) și 1650–1780 (LRV2)².

2. Conectorii structurilor sintactice complexe

Conectorii sunt și în limba română, ca și în alte limbi romanice, cele mai importante instrumente formale de marcare a relației de subordonare, mai ales în cazul propozițiilor finite. Legătura sintactică dintre constituenții unei structuri complexe este asigurată în limba română de prezența conectorilor care sunt *primii indicatori vizibili* ai procesului de integrare a elementelor subordonate în structura supraordonată. Conectorii prototipici sunt elementele lingvistice care pot lega cuvintele indiferent de categoria lor morfosintactică, însă pentru lucrarea de față interesează numai cei folosiți pentru a asigura conexiunea la nivelul frastic. În

---

¹ Împărțirea s-a realizat urmând periodizarea făcută mai întâi de Gheție (1975), care distinge între limba română veche (1521–1780) și limba română modernă (1780–prezent) și adoptată ulterior de *The Grammar of Romanian* (2013: 3–5).

² Pentru ambele perioade au fost selectate texte cu un număr egal de cuvinte și cât mai diversificate stilistic.

cea ce privește studiile anterioare având ca temă conectorii sintactici, se pare că cea mai mare atenție a fost acordată clasificării acestora și trebuie amintite aici lucrările propuse de Halliday și Hasan (1976), Quirk *et al.* (1985), apoi, ceva mai târziu, Biber *et al.* (1999), Martin și Rose (2003) și Carter și McCarthy (2006). În limba română, conectorii frastici au fost tratați destul de sumar în lucrările de specialitate (Gheorghe 2004, Marian 2011, Sava 2012), neexistând – din cunoștințele pe care le avem – niciun studiu consacrat exclusiv acestui subiect.

Sub aspectul elementelor joncționale, limba română veche, spre deosebire de limba română contemporană, se caracterizează prin dinamică și diversitate formală. Fiecare dintre cele trei secole are un inventar specific al jonctivelor, însă puține dintre acestea au continuitate de la o perioadă la alta. Și în această etapă de evoluție a limbii întâlnim numeroși conectori nespecializați, dar mult mai interesante sunt contextele în care unele jonctive, deși considerate specifice anumitor subordonate, sunt utilizate cu valori speciale, punând în evidență o particularitate a limbii noastre.

3. Analiza de corpus – rezultate

Potrivit obiectivelor cercetării de față, analiza corpusului de limbă română veche se concentrează asupra acelor contexte cu SSC în care sensurile anumitor conectori interferează. Deși fenomenul interferențelor semantice și/sau sintactice ale conectorilor este prezent și astăzi în limba română, acesta se simte mult mai pregnant în textele aparținând LRV, având în vedere diversitatea considerabil mai mare a formelor, dar și faptul că se aflau într-un amplu proces de specializare (semantică și sintactică). Pornind de la o lucrare de referință, *The Syntax of Old Romanian* (2016), precum și de la clasificarea relativelor în *relativizatori* și *relatori* propusă de Gheorghe (2004: 139), vom investiga acei conectori care sunt considerați specifici (chiar dacă nu neapărat specializați) unui anumit tip de adjunct propozițional, dar care apar și în numeroase alte contexte nespecifice. Ne-am oprit la două adverbe relative – *unde*, *când* –, a căror polifuncționalitate este remarcabilă încă din primele stadii de evoluție a limbii române, dar și la două jonctive speciale – *dacă* și *de* –, cu un statut controversat nu numai în limba română, ci și în alte limbi romanice.

Anticipând rezultatele analizei de corpus, prezentăm în acest moment două tabele care pun în evidență diversitatea interferențelor semantice și sintactice în care sunt implicați acești conectori din LRV și care, în egală măsură, motivează alegerea temei prezentei lucrări.

Conector/ Valoare semantică	CÂND	UNDE	DE	DACĂ
Val. temporală	+	+		+
Val. spațială		+		
Val. cauzală	+	+	+	+
Val. concesivă	+	+	+	+
Val. condițională	+	+	+	+
Val. consecutivă	+	+	+	
Val. finală			+	

Tabel 1 – Interferențe semantice ale conectorilor în LRV

Conector/ Valoare sintactică	Complementizator	Subordonator (relator)	Relativizator
<i>CÂND</i>		+	+
<i>UNDE</i>		+	+
<i>DACĂ</i>	+	+	
<i>DE</i>	+	+	+

Tabel 2 – Interferențe sintactice ale conectorilor în LRV

3.1. Conectorii adjuncțiilor situativi – interferențe ale conectorilor unde și când

Pentru a pune în evidență interferențele semantice și sintactice ale conectorilor situativi din LRV este important să pornim de la sensurile lor de bază, adică de la sensul temporal al conectorului *când* și de la cel spațial al conectorului *unde*, precum și de la statutul lor sintactic prototipic (de relativizatori). De fapt, se știe că încă din limba latină, acolo unde își au etimoanele cele două cuvinte, adverbele UNDE și QUANDO (cf. Ciorănescu 2002) aveau o funcție interogativă și un sens circumstanțial, exprimând *locul* și *timpul*. În LRV, ca și în LRC, toate adverbele relative funcționau ca mărci ale joncțiunii relative (relativizatori) și aveau statut de *anafore* ale căror surse referențiale puteau fi găsite în structura matrice (Gheorghe 2004: 137). Treptat, acești termeni au dobândit un statut polifuncțional, dezvoltându-și sensuri și utilizări sintactice secundare și au fost implicați într-un amplu proces de gramaticalizare.

3.1.1. Conectorul când

Literatura de specialitate prezintă diverse structuri în care valorile adverbiale ale lui *când* interferează sau se suprapun, formând un *continuum*: de la succesiunea temporală a două evenimente (temporalitate) se ajunge la ideea că primul eveniment este cauza celui de-al doilea (cauzalitate), apoi la interpretarea ipotetică a cauzei (condiționalitate) și, în final, la apariția unei concesii (Montolío 1999: 3716). În astfel de exemple, valoarea temporală a conectorului nu se pierde complet, ci *se îmbogățește contextual* (GR 2013: 433) cu o conotație suplimentară: condițională (1), cauzală (2), concesivă (3) sau consecutivă (4). Conectorul *când* suferă o desemantizare parțială, urmată de o resemantizare contextuală și nu mai funcționează ca un *relativizator*, ci ca un *relator*¹ (Gheorghe 2004: 16).

- (1) *Când ai face tu aceasta, ași zice că tu ești omul cel mai bun decât toată lume, iar de nu-i face, îndată te voi spânzura.* (Bert. 1774: 167/9^f)
- (2) *Săracul, când nu-l cunosc, batu-l toț oamenii și, să grăiaște, nu-l ascultă nimenea.* (FD.1592–604: 506^f)
- (3) *Iată, atâția ani lucrăiu ție și niciodată poruncile tale nu treciu și mie nici un ied nu mi-ai dat ca să mă veselesc cu soții miei, iară când feciorul tău acesta mănăcă avuția ta cu curvele, el veni și-i jungheaș vițelul cel hrănit!* (Ev.1642: 24)
- (4) *Cât era el de putearnic, când și morții scula-i cu tărie și cu o frâmseațe dumnezeiască!* (CC².1581: 86/84)

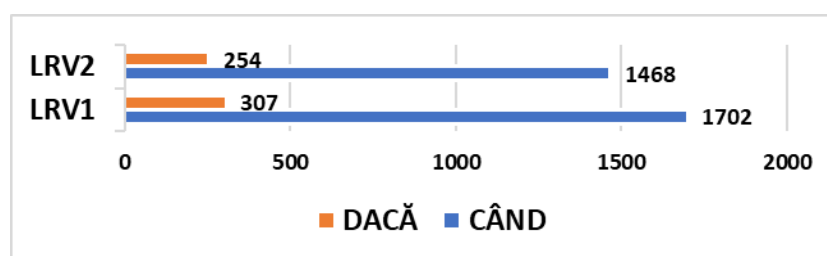
¹ În astfel de situații, conectorul își pierde semnificația și statutul său morfologic de adverb, trecând la clasa conjuncțiilor (cf. GALR II 2008: 502) (v. și Guțu 1957).

CONOTAȚII NONTEMPORALE	LRV1	LRV2
<i>Condiționale</i>	48	26
<i>Cauzale</i>	24	15
<i>Concesive</i>	6	1
<i>Consecutive</i>	1	1

Tabelul 3 – Ocurențe ale propozițiilor-*când* cu o conotație adverbială nontemporală în LRV

Tabelul 3 pune în evidență faptul că elementul *când* era unul dintre conectorii utilizați în mod frecvent în SSC cu *adjuncți condiționali*, deși acesta nu devine un subordonator condițional (nici în LRV, nici în LRC). De altfel, concurența dintre cei doi conectori, *când* și *dacă*, este foarte puternică în textele din perioada investigată, fapt dovedit de numeroasele contexte în care *dacă* introduce o adverbială temporală.

- (5) *Și fu, deaca blagoslovi ei, mută-se dentr-înșii și se sui la ceri.* (CC¹.1567: 36^r)

Diagrama 1 – Distribuția și frecvența conectorilor *dacă* și *când* cu valoare temporală

3.1.2. Conectorul unde

Deși noțiunea de spațialitate este exclusă, în general, din studiile dedicate interferențelor semantice ale domeniilor adverbiale, corpusul a revelat destul de multe contexte cu propoziții subordonate introduse prin *unde* implicate în acest fenomen. Și aici există numeroase structuri interpretabile sau confuze, în care apar interferențe ale spațialității cu domeniul temporal (6), cu domeniul cauzalității (7) sau în care valoarea conectorului se estompează, îmbogățindu-se cu o valoare condițională (8), consecutivă (9) sau concesivă (10).

- (6) *Ce unde pipăi de poalele vășmântului lui, în acela ceasu se vindecă.* (CC¹.1567: 19^v)
- (7) *Așa judecă oamenii pururea când văd vreun cerșitoriu șchiop sau ciung sau orb sau aimintrea, cu altă boală rea, gândesc că iaste pedepsit așa rău de Dumnezeu unde-au fost doară den tinereațe rău și spurcat și lotru* (CC¹.1567: 29^v)
- (8) *Unde-aș vrea să mă laud, n-aș face nebuneaște; că eu voi să spui dreptate.* (CPr.1566: 382)
- (9) *dincotro vrea să meargă, pre toți i-au bătut cu mari biruințe, unde toți să îngroziia de ei, căci și mulțime nesupusă era de dânșii* (CIst.1700–50: 75)
- (10) *Întru deșărt pre fratele tău te mânii și te arăți rob pizmei, unde se cădea ție să te veselești, iară tu ești plin de grije!* (Ev.1642: 40)

3.2. Statutul special al conectorilor de și dacă

3.2.1. Conectorul de

Din punct de vedere etimologic, unii lingviști consideră că *de* provine din latinescul *DE* (Rosetti 1986), apariția și utilizarea acestuia în limba română fiind pusă pe seama influenței termenului slav *da* (cu valoare temporală sau marcator *irrealis*) sau a turcescului *de* (Călărășu 1978: 367) (v. și Zafiu 2016). Pe lângă variate valori semantice, din punct de vedere sintactic, acest conector are un statut special, în sensul că poate apărea ca element de relație atât la nivelul propoziției (ca prepoziție), cât și al frazei (conector interpropozițional). Marcând, în general, un raport de subordonare (pe care îl vom detalia în cele ce urmează), *de* apare, de asemenea, în anumite structuri specifice limbii române, cu un statut intermediar de coordonator-subordonator¹ (Niculescu 1965: 24, 75). Remarcabil este însă faptul că aceste utilizări sintactice și valori semantice ale lui *de* se întâlnesc încă din LRV, unde putea să marcheze la nivelul unei fraze atât un raport de subordonare, cât și de coordonare.

- (11) *Iară păzitorii și portarii se mirară și curseră de spuseră domnu-său.* (FD.1592–604: 487^v)

Ca element de joncțiune al relației sintactice de subordonare, în textele vechi am identificat următoarele valori ale lui *de*:

A. **De – complementizator** (substituibil cu *să* sau cu *dacă* și introducând o subordonată de tip argument).

- (12) *că au putut de au făcut niste lucruri ca acestea* (ICB.~1750: 302)
(13) *Cugetaiu (...) de sânt de la Dumnezeu au de la diavolul* (VN.1630–50: 63^v)

B. **De – relativ**, când se poate substitui printr-un pronume relativ (*care*), în construcțiile sintactice populare, regionale (v. și Guțu-Romalo 1969: 52, Vulpe 1980: 134) sau în structuri *pseudo-scindate* (Gheorghe 2017: 3).

- (14) *Pântru pacili grăiesc în scriptura Rimului că era un om oarecare, de-l chema Polit și avea vrajbă cu alt om.* (FD.1592–604: 487^t)
(15) *Că numai singură dreptatea iaste de-i face cinstiț la norod* (AD.1722–5: 86/78^t)

C. De – subordonator

După cum subliniam anterior, utilizarea lui *de* ca subordonator este foarte bine reprezentată în corpusul investigat, acesta apărând în adjuncții finali (16), consecutivi (17), condiționali (18), cauzali (19) sau chiar concesivi (20). La acest nivel se simt cel mai bine și interferențele semantice, deși în cazul acestui conector nu putem afirma că există o valoare semantică prototipică.

---

¹ Într-un studiu mai vechi, Candrea (1916: CCXXIII) numește acest conector „conjuncție copulativă de o valoare deosebită” și remarcă utilizarea acestuia în textele rotacizante. Avram (1960: 361) discută în aceste contexte despre un sinonim sintactic parțial al lui *și*, iar într-un studiu recent, Găitănaru (2016: 4) încearcă să stabilească niște clase de verbe care ar intra într-o astfel de relație de coordonare prin intermediul lui *de* copulativ.

- (16) *Iară el să mânie și nu vrea să între, iară părintele lui ieși de-l rugă pre el.* (Ev.1642: 24)
- (17) *După aceea eu amu fost sărac, de n-am avut cu ce mă plăti.* (DÎ 1563–4: II)
- (18) *de va muri, să nu se îngroape* (Prav.1581: 6^t)
- (19) *iară mai mare și mai multu rău ne iaste că, de voru treace turcii acumu acicea în țeara noastră, ei voru descăleca țeara noastră* (DÎ 1599: XVIII)
- (20) *Și eu, șerbul tău, aduc aminte împărăției tale, de ai avea 100 de coconi, nu ți se cade să omori nici unul ori cu vină, ori fără vină* (Sind.1703: 86^t)

3.2.2. Conectorul *dacă*

Din punct de vedere sintactic, *dacă* apare cu valoare de complementizator (21) sau de subordonator (22), iar din punct de vedere semantic, interferențele despre care putem discuta în acest stadiu de evoluție a limbii sunt cele dintre valoarea condițională și cea temporală a lui *dacă* (23), precum și dintre valoarea condițională și cea cauzală (24). Apărut în urma unui proces de gramaticalizare a două unități lingvistice: *de* și *că* (DA, Ciorănescu 2002 [1966]: 281) sau *de* și *ca* (Scriban 1939: 26), *dacă* este utilizat, la început, ca subordonator temporal, urmând ca spre sfârșitul perioadei vechi și pe parcursul perioadei moderne a limbii române să se specializeze pentru introducerea adjuncțiilor condiționali (25) (*apud* Zafiu 2016).

- (21) *Ce folos e lor deaca popa grăiaște în limbă striină, de nu înțeleg...?* (CC¹.1567: 24/38)
- (22) *Deca intră, alergă la vrăjmașul lui și dzise: „O, fratele meu cela bunul, eu te ceriu să mă ierți de ce țe-am greșit”.* (FD.1592–604: 488^t)
- (23) *Deca va a iași alte țara, atunče se știi toț cum am cununat sintam.* (DÎ 1591: LXXVII)
- (24) a. *Deca muri ea, luo-și a doa muiare* (Prav.1581: 271^t)
b. *Și el, deca înțelease așa cum au făcut muiarea lui, nu se mai apropie d-insa.* (FD.1592–604: 493^v)
- (25) *Să ferească Dumnezeu, deac-aș cădea în robie, împăratul și cu toț domnii creștini să aibă a umbla și să mă scumpere den robie* (DÎ 1600: XXXIII)

4. Gramaticalizarea – o posibilă explicație a interferențelor sintactico-semantice

În încercarea de a găsi explicații pentru toate interferențele semantice și sintactice prezentate și argumentate anterior, am ajuns la procesul complex al gramaticalizării, mai ales că intenția noastră a fost aceea de a propune o perspectivă diacronică de prezentare a faptelor de limbă, iar gramaticalizarea este, în general, un proces care se desfășoară în timp. Prin urmare, ne întrebăm în acest moment în ce măsură polifuncționalitatea semantico-sintactică a conectorilor investigați poate fi interpretată drept parte a unui proces de gramaticalizare în care au fost implicați mulți dintre conectorii limbii române. Fără a putea face deocamdată astfel de aprecieri în cazul celor doi conectori speciali – *de* și *dacă* –, pentru care este nevoie de o analiză mai amănunțită, putem afirma însă că aceasta este o motivație plauzibilă pentru situația conectorilor relativi *unde* și *când*. *Conjuncționalizarea* (Schaffner 1954) adverbilor relative din limba română este un caz de aparte de gramaticalizare și vom încerca să argumentăm acest punct de vedere în cele ce urmează, având la bază un modelul teoretic propus de Beijering (2012).

Deși evoluția conectorilor sintactici nu se include printre cazurile tipice, canonice de gramaticalizare (așa cum o definește Lehmann 2002 sau Bybee 2003¹), nu putem ignora toate acele mecanisme complexe pe care le implică trecerea unor conectori de la clasa lexico-gramaticală a adverbilor relative (relativizatorilor) la cea a subordonatorilor (relatorilor). În urma analizei rezultatelor oferite de investigarea corpusului, am adoptat un model integrator al lui Beijering (2012) și am dezvoltat următorul scenariu pragma-lingvistic al conectorilor *unde* și *când* în limba română veche:

Adverbe interogative > adverbe interogativ-relative > adverbe relative (relativizatori) >> subordonatori (relatori) > expletive/elemente ale unor expresii sau locuțiuni

Este evident că adverbele relative *unde* și *când* au evoluat, devenind forme cu utilizare „laxă” și „șterse” semantic, care pot funcționa ca subordonatori, însă cum și când a avut loc acest proces este destul de greu de precizat. Lungul proces de conjuncționalizare a acestor conectori a avut numeroase stadii intermediare, care nu pot fi delimitate clar din cauza lipsei semnificative a documentelor atestate din secolele anterioare. Din perspectivă istorică, rolul inițial, primar pe care îl aveau aceste adverbe a fost acela de elemente interogative, în vreme ce utilizările lor ca relative sau subordonatori sunt secundare, derivate. Astfel, potrivit perspectivei teoretice propuse de Beijering, evoluția graduală a conectorilor sintactici corespunde celui de-al doilea tip de gramaticalizare – *gramaticalizarea secundară* și implică o reanaliză formală a categoriilor gramaticale și o reinterpretare a sensurilor relaționale, însoțite de pierderea substanței semantice (*bleaching*) și urmate de efecte secundare, precum: îmbogățirea paradigmei, scăderea variabilității paradigmatică, reducerea scopului structural, variația sincronică a formelor (*layering*), specializarea, persistența, creșterea productivității și frecvența. Potrivit scenariului propus anterior, primul stadiu al dezvoltării conectorilor din limba română veche îl reprezintă dobândirea de către aceste adverbe interogative a unui nou statut, anume acela de adverbe relative, cu stadiul intermediar al adverbilor interogativ-relative. De fapt, sursa interogativă a acestor forme a fost propusă de Ivănescu (1980: 418), care consideră că structurile interogative indirecte se transformă, în mod gradual, în propoziții subordonate cu ajutorul conectorilor. Apoi, dobândirea de către adverbele relative (*relativizatori*) a statutului de subordonatori (*relatori*) trebuie reanalizată nu neaparat ca o decategorializare, ci mai mult ca o trecere de la categoria gramaticală a adverbului (categorie minoră), la cea a conjuncțiilor (altă categorie minoră). Prin urmare, odată stabilit statutul de relative, cele două elemente interogative au evoluat spre o categorie morfologică „și mai” gramaticală, aceea a subordonatorilor, aspect dovedit de exemplele din secțiunile **3.1.1.** și **3.1.2.** Potrivit opiniei exprimate de Kortmann, „chiar dacă acea categorie care a reprezentat sursa subordonatorilor adverbiali este deja una gramaticală, evoluția conectorilor o va face întotdeauna și mai gramaticală” (1997: 21–22) (*trad.n.*, A.B.). Este foarte important de remarcat faptul că astfel de interferențe se întâlnesc și în LRC, în limbajul colocvial sau regional, în interogații retorice sau în enunțuri exclamative, aspect care dovedește faptul că amplul proces de gramaticalizare în care sunt implicați acești conectori este încă în desfășurare.

---

¹ Potrivit lui Bybee 2003, exemplele tipice de gramaticalizare ar fi transformarea demonstrativelor în articole definite sau a numeralului 'unu' în articol nedefinit.

- (26) a. *Cum să nu recunoască, [când el însuși a văzut accidentul]*_{Cauză}?
b. *Continuă să caute [când știe clar]*_{Concesie} că nu va găsi nimic!

Ultimul stadiu (pe care îl vom numi *pragmaticalizare*), acela în care *relatorii* devin expletive sau simple elemente ale unor expresii/locuțiuni, este încă activ dacă ne gândim la varietatea utilizărilor discursive în care sunt implicați în limba română actuală. Pe de altă parte, trebuie evidențiată pierderea proprietăților morfosintactice (cum ar fi dublul statut al relativelor și capacitatea de relativizare) datorită trecerii de la clasa *relativizatorilor* la cea a *relatorilor*. Aceasta a dus și la pierderea variabilității sintactice (fixarea conectorului în poziție preverbală), dar și a autonomiei sintactice a formelor în discuție (conectorul devine dependent de predicatul enunțului). Din punct de vedere semantic, aceste cuvinte au suferit un proces de desemantizare, urmat de o resemantizare contextuală. Desemantizarea constă în pierderea sau generalizarea sensului lexical inițial, consecințele fiind extinderea aplicabilității contextuale și posibilitatea procurării unui înțeles inferențial din noul context (Bybee *et al.* 1991).

Prin urmare, toate trăsăturile prezentate anterior reprezintă, din punctul nostru de vedere, argumente importante pentru susținerea ipotezei inițiale că evoluția conectorilor *când* și *unde* se încadrează într-un proces secundar de gramaticalizare și, în plus, ne permit să răspundem la întrebarea de la care am pornit. Da, polifuncționalitatea sintactică și interferențele semantice ale acestor conectori pot fi și chiar trebuie să fie interpretate drept parte a procesului de gramaticalizare a conectorilor din limba română.

5. Concluzii

Studiul sintactico-semantic, din perspectivă diacronică, al textelor aparținând secolelor al XVI-lea – al XVIII-lea pune în evidență numeroase aspecte interesante privind evoluția conectorilor din limba română. Ne-am oprit, în mod special, la structurile sintactice în care există interferențe semantice și sintactice ale acestora. Rezultatele analizei de corpus, sintetizate încă de la începutul lucrării în primele două tabele, dovedesc în mod clar polifuncționalitatea acestor conectori, conectorul *de* fiind cel mai bine reprezentat. Am insistat în descrierea noastră asupra acelor contexte și utilizări specifice limbii vechi, cum ar fi *de* utilizat ca element coordonator sau ca subordonator cauzal, dar am încercat să prezentăm, de fiecare dată, și informații din limba română contemporană, îmbinând perspectiva descriptivă cu cea comparativă. Fenomenele de limbă investigate și prezentate sunt, cu siguranță, motivate de faptul că textele aparțin perioadei de început din formarea și evoluția limbii române literare, perioadă în care foarte mulți conectori se aflau implicați într-un proces natural de specializare. Pentru conectorii *când* și *unde* am propus și am argumentat și o altă explicație, anume procesul de gramaticalizare, proces care nu s-a finalizat nici până astăzi.

CORPUS ȘI SIGLE

- Antim Ivireanul, *Didahii*, în *Opere*, ediție de G. Ștrempel, București, Editura Minerva, 1972. (AD.1722–1725)
Bertoldo, ediție de M. Georgescu, București, Minerva, 1999 (*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, 3), p. 157–239. (Bert.1774)
Coresi, *Tâlcul evangheliilor*, în *Tâlcul evangheliilor și Molitevnice românesc*, ediție de V. Drimba, București, Editura Academiei Române, 1998. (CC¹.1567)

- Coresi, *Carte cu învățătură*, ediție de S. Pușcariu, A. Procopovici, București, Socec & Co., 1914. (CC².1581)
- Constantin Cantacuzino, *Istoria Țării Românești*, în *Istoria Țării Rumânești atribuită stolnicului Constantin Cantacuzino*, ediție de O. Dragomir, București, Editura Academiei Române, 2006, p. 145–202. (CIst.1700–50)
- Coresi, *Apostol*, ediție de I. Bianu, în *Texte de limbă din secolul XVI, IV, Lucrul apostolesc tipărit de diaconul Coresi la 1563*, București, Cultura Națională, 1930. (CPr.1566)
- Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, ediție de Gh. Chivu, M. Georgescu, M. Ioniță, A. Mareș și A. Roman-Moraru, București, Editura Academiei Române, 1979. (DÎ)
- Evanghelie învățătoare*, (Govora, 1642), ediție de A.-M. Gherman, București, Editura Academiei Române, 2011, p. 153–480. (Ev.1642)
- Floarea darurilor*, ediție de A. Roman Moraru, București, Minerva, 1996 (*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, 1), p. 119–182. (FD.1592–604)
- Istoria lui Costandin-Vodă Brâncoveanul*, în *Cronici și povestiri românești versificate (sec. XVII–XVIII)*, ediție de D. Simonescu, București, Editura Academiei Române, 1967, p. 60–66. (ICB.~1750)
- Pravila ritorului Lucaci*, ediție de I. Rizescu, București, Editura Academiei, 1971, p. 161–183. (Prav.1581)
- Sindipa*, ediție de M. Georgescu, București, Minerva, 1996 (*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, 1), p. 249–315. (Sind.1703)
- Viața Sfântului Vasile cel Nou și Vămile văduhului*, ediție de M. Stanciu-Istrate, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2004 (*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, 9), p. 149–261. (VN.1630–50)

REFERINȚE

- Alexe, Raluca, 2014, *Sintaxa și semantica construcțiilor condiționale în limba română*, teză de doctorat, Universitatea „Transilvania”, Brașov.
- Avram, Mioara, 1960, *Evoluția subordonării circumstanțiale cu elemente conjuncționale în limba română*, București, Editura Academiei.
- Beijering, Karin, 2012, *Expressions of Epistemic Modality in Mainland Scandinavian. A Study into the Lexicalization-Grammaticalization-Pragmaticalization Interface*, teză de doctorat, Universitatea din Groningen.
- Biber, Douglas, Stig Johansson, Geoffrey Leech, Susan Conrad, Edward Finegan, 1999, *Longman Grammar of Spoken and Written English*, Harlow, Longman.
- Bodoc, Alice, 2016, *Adjuncții situativi în limba română veche. Interfața sintaxă-semantică-pragmatică*, București, Editura Universității din București.
- Bybee, Joan, 2003, „Cognitive processes in grammaticalization”, în M. Tomasello (ed.), *The New Psychology of Language*, vol. II, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates Inc., p. 145–167.
- Bybee, Joan L., Pagliuca William, D. Perkins Revere, 1991, „Back to the future”, în Elisabeth Closs Traugott, Bernd Heine (ed.), *Approaches to Grammaticalization*, vol. II, Amsterdam, John Benjamins Publishing Company, p. 17–58.
- Candrea, Ion-Aurel, 1916, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII, traduse din slavonește*, București, Atelierele Grafice Socec.
- Carter, Ronald, Michael McCarthy, 2006, *Cambridge Grammar of English: A Comprehensive Guide*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Călărășu, Cristina, 1987, *Timp, mod, aspect în limba română în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, București, Tipografia Universității din București.
- Ciorănescu, Alexandru, 2002, *Dicționarul etimologic al limbii române*, București, Editura Saeculum I.O.

- DA/DLR – Academia Română. *Dicționarul limbii române* (1913–1948), București, Socec, Universul, Monitorul Oficial, (1965–2010), serie nouă, București, Editura Academiei Române.
- GALR, 2005/2008– Guțu Romalo, Valeria (coord.), *Gramatica limbii române*, București, Editura Academiei Române.
- Găitănanu, Ștefan, 2016, „Aspecte ale coordonării prin joncțiune în limba română veche”, *Diacronia* 3, p. 1–17.
- Gheorghe, Mihaela, 2004, *Propoziția relativă*, Pitești, Editura Paralela 45.
- Gheorghe, Mihaela, 2017, „Construcții (pseudo)scindate în limba română veche”, *Diacronia* nr. 6, p. 1–6.
- Gheție, Ion (coord.), 1975, *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, București, Editura Academiei.
- GR, 2013 – Pană Dindelegan, Gabriela (ed.), *The Grammar of Romanian*, Oxford, Oxford University Press.
- Guțu, Valeria, 1957, „Propoziții relative”, în Jacques Byck, Alexandru Graur, *Studii de gramatică*, vol. II, București, Editura Academiei, p. 161–171.
- Guțu Romalo, Valeria, 1969, „Câteva probleme ale studierii sintaxei”, în Alexandru Rosetti, Boris Cazacu, *Studii de istoria limbii române literare. Secolul XIX*, vol I, București, Editura pentru Literatură, p. 48–68
- Halliday, Michael A.K., Ruqaiya Hasan, 1976, *Cohesion in English*, London, Longman.
- Iacob, Ștefan, 1958, „Coordonare, subordonare și logică”, *Limba Română*, vol. VII, nr. 5, p. 49–55.
- Ivănescu, Gheorghe, 1980, *Istoria limbii române*, Iași, Editura Junimea.
- Konig, Ekkehard, 1986, „Conditionals, concessive conditionals and concessives: areas of contrast, overlap and neutralization”, în Traugott *et al.* (ed.), *On Conditionals*, Cambridge, Cambridge University Press, p. 229–246.
- Kortmann, Bernd, 1997, *Adverbial Subordination: A Typology and History of Adverbial Subordinators Based on European Languages*, Berlin, Mouton de Gruyter.
- Lehmann, Christian, 2002, „New reflections on grammaticalization and lexicalization”, în Ilse Wischer, Gabriele Diewald (ed.), *New Reflections on Grammaticalization* [Typological Studies in Language 49], Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins, p. 1–18.
- Marian, Rodica, 2011, „Când, cum, unde în DA. și DLR. Semantică și retorică”, *Dacoromania*, serie nouă, vol. XVI, nr. 2, p. 138–142.
- Martin, James Robert, David Rose, 2003, *Working with Discourse. Meaning beyond the Clause*, London, Continuum.
- Montolío, Estrella, 1999, „Las construcciones condicionales”, în Violeta Demonte, Bosque Ignacio (coord.), *Gramática descriptiva de la lengua española*, vol. III, Madrid, Espasa – Calpe, p. 3643–3737.
- Niculescu, Alexandru, 1965, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, vol. I, București, Editura Științifică.
- Pană Dindelegan, Gabriela (ed.), 2016, *The Syntax of Old Romanian*, Oxford, Oxford University Press.
- Perona, José, 2001, „Causales o condicionales”, *Revista de investigación lingüística*, nr. 1, vol. IV, p. 157–174.
- Rosetti, Alexandru, 1968, *Istoria limbii române*, vol. al II-lea, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Quirk, Randolph, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech, Jan Svartvik, 1985, *A Comprehensive Grammar of the English Language*, London, Longman.
- Sava, Cristinel, 2012, *Complementizatorii în limba română veche*, teză de doctorat, Universitatea din București.

- Schaffner, Emil, 1954, *Die Entwicklung des lateinischen Adverbs quamvis zur Konjunktion*, teză de doctorat, Universitatea din Zürich.
- Scriban, August, 1939, *Dicționarul limbii românești*, Iași, Institutul de Arte Grafice 'Presa Bună'.
- Vulpe, Magdalena, 1980, *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Zafiu, Rodica, 2016, „Conditional and concessives”, în Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *The Syntax of Old Romanian*, Oxford, Oxford University Press, p. 526–537.

SYNTACTIC AND SEMANTIC FEATURES OF SENTENCE CONNECTORS IN OLD ROMANIAN

(Abstract)

The present paper aims to explore and to address some issues concerning the syntactic and semantic features of Romanian sentence connectors. More specifically, we intend to underline the importance of connectors for the understanding of grammatical relations, and for the construction of complex sentences. Methodologically, the article is based on a corpus analysis, and the perspective is mainly diachronic, attempting to establish a correct status and a clear classification of these grammatical instruments, but also to clarify aspects concerning their use and development in old Romanian, and their syntactic and semantic heterogeneity. The innovative contribution of this paper resides in the synchronization of Romanian linguistic research with the current developments in the international literature, thus giving the researchers interested in the study of the Romance languages the opportunity to use the Romanian data in their comparative analyses.

CONSTRUCȚII CU RELATIVE COMPLEMENT SECUNDAR. O ABORDARE EXPERIMENTALĂ

ADNANA BOIOC

Institutul de Lingvistică al Academiei Române

„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București

Universitatea din București

1. Introducere

În lucrarea de față îmi propun să analizez modul în care vorbitorii folosesc relativul obiect secundar. Punctul de plecare pentru această cercetare este observația că, atunci când trebuie să folosească relativul obiect, vorbitorii fie ezită între construcția cu *care* și cea cu *pe care* (*lucrul (pe) care te-am întrebat*), fie evită complet structura, prin reformulare sau prin activarea altui tipar sintactic (*lucrul de care te-am întrebat*).

Cercetarea se bazează pe interpretarea răspunsurilor oferite online, prin intermediul platformei Google Forms, de către 90 de subiecți care vorbesc nativ limba română, precum și pe discuțiile purtate individual cu repondenții, legate de alegerea unei forme de răspuns sau a alteia.

Astfel, în prima parte, voi descrie pe scurt principalele trăsături ce caracterizează obiectul secundar în raport cu obiectul direct. Ulterior, voi discuta despre distincția dintre cazul lexical/inherent și cazul structural, precum și despre problema cazului „neutru”, acest lucru ajutându-mă să stabilesc cazul obiectului secundar. Pentru a explica rezultatele cercetării, voi folosi, de asemenea, un alt concept teoretic, respectiv *principiul blocării cazului*, prezent în bibliografia străină actuală, pe care îl voi aplica la construcțiile cu relative complement secundar. Cu ajutorul acestora, voi încerca să lămuresc poziția actuală a cazului obiectului secundar. Nu în ultimul rând, odată cu analiza rezultatelor cercetării, va fi explicată alegerea preferențială a vorbitorilor pentru o structură sau alta, în interpretarea răspunsurilor vorbitorilor, din ultima parte a lucrării.

2. Construcții cu relative obiect secundar. Cadru teoretic

2.1. Obiectul secundar vs obiectul direct

Inițial, obiectul secundar a fost interpretat ca fiind un al doilea obiect direct, însă, ulterior, acesta a fost considerat un constituent diferit de obiectul direct, întrucât există numeroase diferențe între cele două poziții. Principalele caracteristici ale acestuia sunt: obiectul secundar nu poate apărea precedat de prepoziția gramaticalizată *pe* și nu poate fi dublat (GALR 2008: 414); în general, verbul atribuie rolul de Temă obiectului secundar, el fiind, de cele mai multe ori, inclus în structura: [Agent + Receptor + Temă]; nu participă la pasivizare; nu poate fi coordonat cu obiectul direct, iar nominalul prin care se exprimă este [-Animat] (Pană Dindelegan 2013: 145). O altă trăsătură importantă este faptul că prezența obiectului secundar este condiționată de prezența obiectului direct: *El mă întreabă lecția*. În

construcțiile de tipul: *El întreabă lecția*, complementul direct are realizare zero; în lucrări generative mai vechi, aceste structuri au fost interpretate ca aparținând numai structurii de suprafață, unde se obțin printr-o transformare a obiectului direct nedefinit, care are ca rezultat suprimarea acestuia (Pană Dindelegan 1974: 19).

De asemenea, una dintre cele mai importante caracteristici ale obiectului secundar constă în faptul că există o clasă limitată de verbe care cer prezența complementului secundar: *a anunța, a asculta, a convinge, a dăscăli, a examina, a informa, a învăța, a ruga, a sfătui, a vesti, a traversa și a trece* (GALR II 2008: 414).

2.2. Caz lexical/caz structural, caz „neutru”

În gramaticile tradiționale, cazul atribuit obiectului secundar și celui direct este considerat a fi acuzativul pentru ambele funcții, acestea fiind interpretate ca realizări ale aceleiași funcții sintactice, de complement direct (Avram 1997: 372–373). Dar, în abordarea modernă, din perspectivă distribuțional-relațională a structurilor cu dublu obiect în acuzativ, au fost puse în evidență deosebirile dintre cele două complemente (numai complementul „ființei” poate fi exprimat prin acuzativul personal, interpretarea acestuia fiind de complement direct; în ceea ce privește cel de-al doilea obiect, așa-zisul „complement al lucrului”, acesta a fost interpretat ca realizare a unei poziții sintactice distincte, numite complement secundar) (Stan 2005: 128–129).

Tocmai din acest motiv, pentru că cele două acuzative nu pot fi interpretate ca realizări ale aceleiași funcții sintactice, se face distincția fundamentală dintre cazul lexical (inerent) și cel structural (Chomsky 1982: 171).

Cazul structural este atribuit într-o configurație sintactică specifică, în structura de suprafață, independent de atribuirea rolului tematic. Spre exemplu, în propoziția: *Îl cred pe Andrei inteligent* < *Cred că Andrei este inteligent*, poziția pronomului clitic în acuzativ și asocierea sa cu verbul arată trăsătura de caz atribuită de centrul verbal, ca efect al reorganizării sintactice. De asemenea, rolul acestuia, de Temă, este impus de predicatul semantic (*este inteligent*). Spre deosebire de cazul structural, cazul inerent/lexical este predictibil pe baza proprietăților din lexicon ale regentului grupului nominal, atribuirea acestuia fiind proprietatea unei clase lexicale. Astfel, cazul inerent/lexical „este atribuit de categoriile lexicale (nume, adjectiv, prepoziție), fiind în strânsă legătură cu marcarea tematică; același centru atribuie caz și rol tematic, condiție numită de uniformitate” (Stan 2005: 240).

Așadar, în discuția despre complementul secundar, de-a lungul timpului (v. Cornilescu 1995, Stan 2005), a fost prezentă distincția: caz structural – caz inerent (lexical), cazul acuzativ al obiectului direct și cel al obiectului secundar comportându-se în mod diferit. Astfel, acuzativul obiectului direct este un caz structural, fiind predictibil sintactic pe baza configurației în care este atribuit, iar acuzativul obiectului secundar face parte din categoria cazurilor lexicale.

Despre Principiul Satisfacerii Lexicale (engl. *Principle of Lexical Satisfaction*) discută Cornilescu (1995: 352–353), făcând, astfel, diferența dintre cele două tipuri de caz: lexical vs structural. Acuzativul obiect secundar al verbelor dublu tranzitive din limba română este, așadar, un caz lexical (*Îl învăț pe elev cântecul*). Acest lucru este confirmat și de faptul că obiectul secundar apare în prezența unui grup limitat de verbe, spre deosebire de obiectul direct care este atribuit într-o anumită configurație (cea de Complement), indiferent de verbul care apare în propoziție.

O altă interpretare a cazului obiectului secundar este cea de caz „neutru” (Diaconescu 1962), respectiv caz „X” (Guțu Romalo 1963, Pană Dindelegan 2009). Atunci când se discută

despre cazul neutru, se face referire la situația formelor nemarcate distinct (v. situația cazurilor nominativ – acuzativ, spre exemplu), așa cum este și situația cazului obiectului secundar și al celui direct. Mai precis, cazul neutru/cazul X face trimitere la situațiile în care „un nominal legat direct (nepropozițional) de verb și a cărui formă este omonimă cu nominativul și acuzativul nu poate fi substituit printr-un clitic pronominal” (Pană Dindelegan 2009: 207) și, astfel, cazul morfologic nu poate fi identificat prin intermediul criteriilor tradiționale de stabilire a cazului (spre exemplu, prin înlocuirea cu formele pronominale clitice sau accentuate se poate face diferența dintre nominativ și acuzativ).

Pană Dindelegan (2009: 212) discută structurile cu două obiecte (direct și secundar), afirmând că numai unul dintre acestea (obiectul direct) admite cliticizarea și, în consecință, acceptă dublarea clitică. Chiar dacă, din punct de vedere semantic, în construcțiile în care obiectul secundar apare ca determinat definit (*Profesoara m-a învățat poezia*) ar fi posibilă substituția cu un clitic pronominal, din punct de vedere sintactic, în construcția simultană cu două obiecte, substituția prin clitic a celui de-al doilea obiect nu este posibilă, având în vedere „imposibilitatea ocurenței în română a două clitice, ambele sintactice, aflate în același caz”.

Conform celor afirmate anterior, obiectul secundar și obiectul direct nu au același caz, ceea ce ne permite să analizăm structurile cu relativ obiect secundar recurând la principiul blocării. Acest principiu a fost propus inițial de M. Aronoff în studiul formării cuvintelor: blocarea este „un efect în care existența unei forme derivate previne existența unei alte forme derivate care nu există” (Aronoff, 1976: 43). S-a stabilit că acest principiu poate fi aplicat în cazul derivărilor sintactice (Embick 2005: 2), așa cum este și situația construcțiilor relative analizate în cercetarea noastră.

Williams (1997: 578) susține că: „principiul blocării interzice dubla realizare”, întrucât acesta este un principiu general de organizare. În ceea ce privește forma „blocată”, aceasta este întotdeauna forma mai puțin marcată. În cazul de față, poziția de acuzativ a obiectului secundar este forma cel mai puțin marcată, în comparație cu cea a obiectului direct. Cel din urmă acceptă realizarea cu *pe*, iar nominalul – obiect direct este [+Animat], spre deosebire de obiectul secundar care nu suportă realizarea cu *pe*, este [-Animat], iar forma cazuală a acestuia este, morfologic, nemarcată, acuzativul fără *pe* fiind sincretic cu nominativul.

3. Analiza datelor

Dezideratul acestei lucrări este reprezentat tocmai de observarea existenței sau nu a unei forme de acuzativ marcate în construcțiile cu relative complement secundar în limba română. Pentru obținerea unor rezultate relevante, atunci când au fost construite propozițiile, s-a ținut cont de mai multe criterii. Astfel, propozițiile din categoria a) au fost construite în funcție de genul și de trăsătura [+ Animat] a obiectului direct, iar cele din categoria b) au fost construite cu pronume personale obiect direct.

Este necesar să menționăm că, în continuare, am comparat numai răspunsurile afirmative ale vorbitorilor, pentru a vedea care este preferința acestora în ceea ce privește utilizarea unei forme de acuzativ marcate în construcțiile cu relativ secundar. Astfel, spre exemplu, 62,7% dintre vorbitori au răspuns afirmativ la întrebarea „Vă sună natural următorul enunț: *Primul lucru pe care l-am întrebat pe Gigi a fost dacă a terminat de văzut filmul ?*”, pe când doar 44,6% dintre repondenți au preferat construcția fără acuzativ marcat, răspunzând afirmativ la întrebarea: „Vă sună natural următorul enunț: *Primul lucru care l-am întrebat pe Gigi a fost dacă a terminat de văzut filmul ?*”

a) În această categorie, vor fi exemplificate propozițiile construite cu ajutorul a trei verbe¹ din lista celor care cer poziția obiectului secundar, respectiv: *a întreba*, *a trece*, *a învăța*. Repondenții au trebuit să răspundă cu *da* sau *nu* la fiecare întrebare propusă. Fiecare propoziție dată a apărut sub două forme: o dată, obiectul secundar a apărut alături de marca *pe*, iar, altă dată, acesta a apărut fără prepoziția *pe*. De asemenea, au existat două tipuri de situații: pe de-o parte, au fost propozițiile unde avem concordanță de gen între numele – obiect secundar, obiectul direct și cliticul pronominal – obiect direct, iar, pe de altă parte, avem propozițiile în care numele – obiect secundar diferă în gen sau număr de obiectul direct.

În continuare, vor fi prezentate răspunsurile date de vorbitori, pentru fiecare verb selectat.

• Structuri în care există concordanță de gen

Concordanță de gen masculin:

„Primul **lucru** *pe care* l-am întrebat **pe Gigi** a fost dacă a terminat de văzut filmul.”
(62,7%)

„Primul **lucru** *care* l-am întrebat **pe Gigi** a fost dacă a terminat de văzut filmul.”
(44,6%)

Concordanță de gen feminin

„Prima **frază** *pe care* am întrebat-o **pe Maria** a fost dacă a terminat de văzut filmul.”
(51,2%)

„Prima **frază** *care* am întrebat-o **pe Maria** a fost dacă a terminat de văzut filmul.”
(36,1%)

• Structuri în care nu există concordanță de gen

Gen masculin – feminin:

„Primul **lucru** *pe care* am întrebat-o **pe Maria** a fost dacă a terminat de văzut filmul.”
(55,6%)

„Primul **lucru** *care* am întrebat-o **pe Maria** a fost dacă a terminat de văzut filmul.”
(50%)

Gen feminin – masculin:

„Prima **frază** *pe care* l-am întrebat **pe Gigi** a fost dacă a terminat de văzut filmul.”
(27,4%)

„Prima **frază** *care* l-am întrebat **pe Gigi** a fost dacă a terminat de văzut filmul.”
(27,2%)

După cum se poate observa din analiza procentelor specificate mai sus, în cazul primelor două propoziții, unde există concordanță de gen feminin/masculin, vorbitorii au ales realizarea cu *pe* a obiectului secundar.

---

¹ În lucrarea de față, din rațiuni de spațiu, vor fi exemplificate doar propozițiile construite cu verbul *a întreba*.

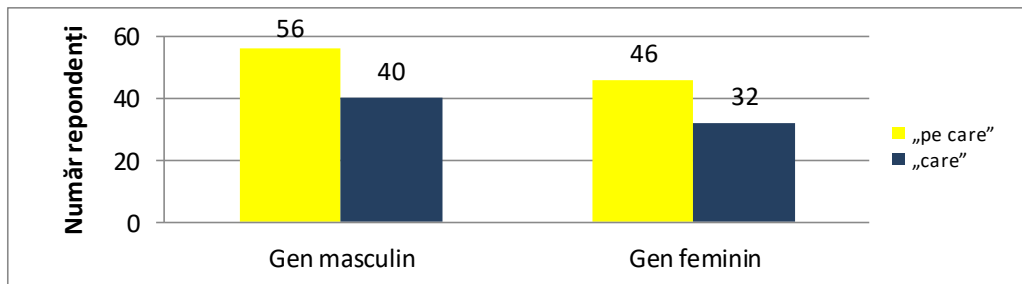

Fig. 1

În ceea ce privește cea de-a doua categorie de propoziții, în care nu a existat concordanță de gen, vorbitorii au considerat ca nefiind naturale ambele forme de exprimare. Însă, dacă comparăm numărul vorbitorilor care au răspuns cu *da* la ambele întrebări, putem observa că procentul persoanelor care au ales varianta cu obiect secundar realizat cu *pe* este mai mare.

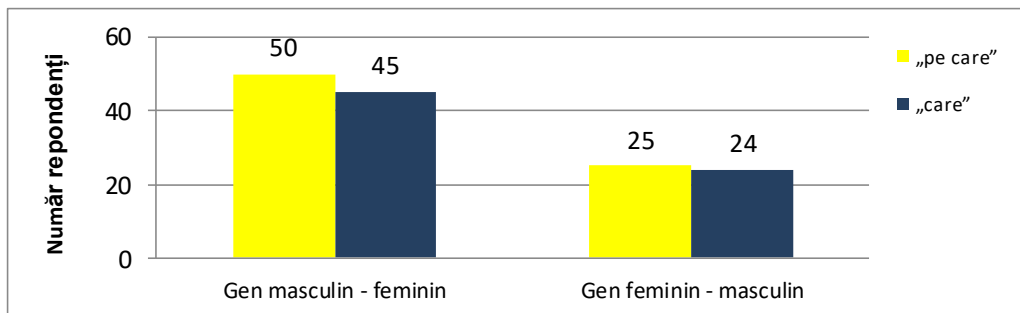

Fig. 2

b) O altă manieră prin care am încercat să surprind reflexele lingvistice ale respondenților a fost să dau, ca variante de răspuns, enunțuri în care obiectul direct să fie exprimat prin pronume personale. Astfel, în prima parte, vom întâlni structuri care conțin pronumele personal de persoana a III-a, numărul singular și plural, genul feminin/masculin; în cazul acestor structuri, am subliniat, de asemenea, concordanța de gen feminin sau masculin, întrucât este un criteriu care a influențat alegerea respondenților. În cea de-a doua parte, vor fi prezentate rezultatele obținute în urma analizei structurilor cu pronume personale, de persoanele I și a II-a, numărul singular/plural.

1) Pronumele personal *i/-le-* (persoana a III-a, singular/plural, caz acuzativ)

● **Situații în care există concordanță de gen (numărul singular)**

Concordanță de gen masculin:

„Primul **lucru** *pe care* **i**-am întrebat a fost dacă vor să viziteze noul oraș.” (49,4%)

„Primul **lucru** *care* **i**-am întrebat a fost dacă vor să viziteze noul oraș.” (45,9%)

Concordanță de gen feminin:

„Prima **frază** *pe care le-am* întrebat a fost dacă au dormit bine.” (22,9%)

„Prima **frază** *care le-am* întrebat a fost dacă au dormit bine.” (16,7%)

● **Situații în care există concordanță de gen (numărul plural)**

Concordanță de gen masculin:

„Primii **itemi** *pe care i-am* întrebat au fost din ultimul capitol al cărții citite.” (65,5%)

„Primii **itemi** *care i-am* întrebat au fost din ultimul capitol al cărții citite.” (26,8%)

Concordanță de gen feminin:

„Primele **informații** *pe care le-am* întrebat au fost din ultima parte a lucrării tale.” (63,1%)

„Primele **informații** *care le-am* întrebat au fost din ultima parte a lucrării tale.” (26,8%)

● **Situații în care nu există concordanță de gen**

Gen masculin – gen feminin (numărul singular):

„Primul **lucru** *pe care le-am* întrebat a fost dacă vor să viziteze noul oraș.” (48,8%)

„Primul **lucru** *care le-am* întrebat a fost dacă vor să viziteze noul oraș.” (31%)

Gen masculin – gen feminin (numărul plural):

„Primii **itemi** *pe care le-am* întrebat au fost din capitolul trei.” (23,3%)

„Primii **itemi** *care le-am* întrebat au fost din capitolul trei.” (11,9%)

Gen feminin – gen masculin (numărul singular):

„Prima **frază** *pe care i-am* întrebat a fost dacă au dormit bine.” (38,3%)

„Prima **frază** *care i-am* întrebat a fost dacă au dormit bine.” (27,4%)

Gen feminin – gen masculin (numărul plural):

„Primele **informații** *pe care i-am* întrebat au fost din ultima parte a lucrării tale.” (26,2%)

„Primele **informații** *care i-am* întrebat au fost din ultima parte a lucrării tale.” (23,5%)

În cazul propozițiilor cu pronume personal – obiect direct, vorbitorii au considerat ca nefiind naturale exemplele date, de cele mai multe ori, aceștia spunând că preferă să reformuleze enunțul dat.

Totuși, observăm că, în cazul primelor propoziții, acolo unde genul obiectului direct exprimat prin pronume personal (persoana a III-a, numărul plural) este același cu cel al numelui determinat, repondenții preferă relativul precedat de prepoziția *pe*. Astfel, în prima propoziție (*Primii itemi pe care i-am întrebat au fost din ultimul capitol al cărții citite*), observăm utilizarea pronumelui personal *i-* (persoana a III-a, numărul plural, gen masculin) și a numelui determinat *itemi* (numărul plural, gen masculin); 65,% dintre vorbitorii interogați au ales această variantă. O situație asemănătoare este și cea a structurii: *Primele informații pe care le-am întrebat au fost din ultima parte a lucrării tale*, unde întâlnim pronumele personal *le-* (persoana a III-a, număr plural, gen feminin) și numele determinat *informații* (numărul plural, genul feminin); 63,1% dintre repondenți au ales această variantă. De asemenea, atunci când numele determinat este la numărul singular (*lucru*, respectiv *frază*), iar cliticul pronominal obiect direct este la plural (*i-*, respectiv *le-*), dar genul celor două structuri este același, vorbitorii au preferat variantele în care relativul era însoțit de marca de acuzativ *pe*.

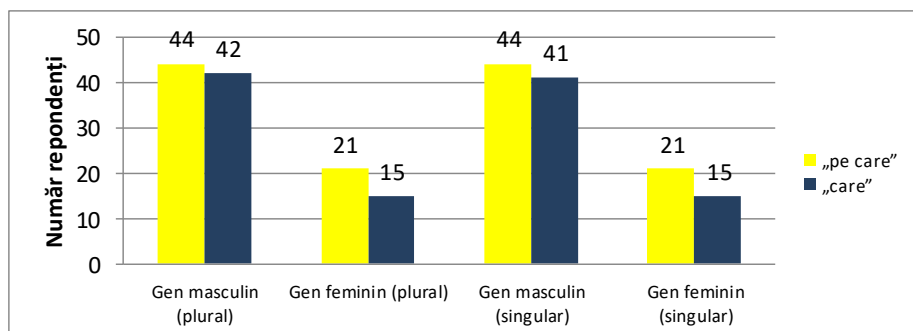

Fig. 3

La o analiză mai atentă, se observă că frecvența cea mai mare, în cazul construcțiilor în care nu există concordanță de gen, iar numele determinat este la numărul singular, este dată de structurile în care relativul este însoțit de prepoziția *pe*, marcă de acuzativ. Acest lucru se poate vedea și în graficul de mai jos:

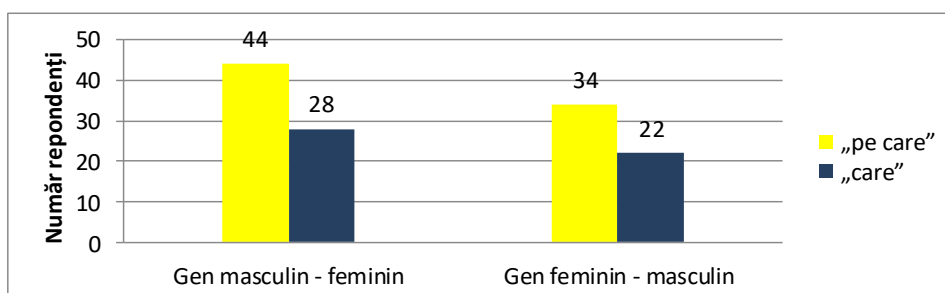

Fig. 4

2) Pronumele personale de acuzativ, persoana I și persoana a II-a (singular/plural)

pronumele personal de acuzativ, persoana I, numărul singular (*mă*)

„Primul **lucru** *pe care m-au* întrebat a fost dacă mi-a plăcut noul oraș.” (28,6%)

„Primul **lucru** *care m-au* întrebat a fost dacă mi-a plăcut noul oraș.” (47,6%)

„Prima **frază** *pe care m-a* întrebat a fost dacă am dormit bine.” (16,5%)

„Prima **frază** *care m-a* întrebat a fost dacă am dormit bine.” (43,7%)

„Primii **itemi** *pe care m-au* întrebat au fost din capitolul scris de Ana.” (26,5%)

„Primii **itemi** *care m-au* întrebat au fost din capitolul scris de Ana.” (22,9%)

„Primele **informații** *pe care m-au* întrebat au fost din ultima parte a lucrării tale.” (17,3%)

„Primele **informații** *care m-au* întrebat au fost din ultima parte a lucrării tale.” (26,5%)

pronumele personal de acuzativ, persoana a II-a, numărul singular (*te*)

„Primul **lucru** *pe care te-am* întrebat a fost dacă mergi în vacanță anul acesta.” (40%)

„Primul **lucru** *care te-am* întrebat a fost dacă mergi în vacanță anul acesta.” (48,8%)

- „Prima **frază** *pe care te-am întrebat* a fost dacă ai mâncat la prânz.” (23,3%)
 „Prima **frază** *care te-am întrebat* a fost dacă ai mâncat la prânz.” (30,6%)
- „Primele **informații** *pe care te-am întrebat* au fost despre locuința ta.” (14,6%)
 „Primele **informații** *care te-am întrebat* au fost despre locuința ta.” (24,7%)
- „Primii **itemi** *pe care te-am întrebat* au fost din ultimul capitol al cărții citite.” (20,5%)
 „Primii **itemi** *care te-am întrebat* au fost din ultimul capitol al cărții citite.” (19,8%)
- pronumele personal de acuzativ, persoana I, numărul plural (*ne*)
 „Primul **lucru** *pe care ne-au întrebat* a fost dacă ne-a plăcut noul oraș.” (30,9%)
 „Primul **lucru** *care ne-au întrebat* a fost dacă ne-a plăcut noul oraș.” (50%)
- „Prima **frază** *pe care ne-au întrebat* a fost dacă am dormit bine.” (19,3%)
 „Prima **frază** *care ne-au întrebat* a fost dacă am dormit bine.” (33,3%)
- „Primii **itemi** *pe care ne-au întrebat* au fost din capitolul scris de Ana.” (20%)
 „Primii **itemi** *care ne-au întrebat* au fost din capitolul scris de Ana.” (18,3%)
- „Primele **informații** *pe care ne-au întrebat* au fost din ultima parte a lucrării tale.” (27,4%)
 „Primele **informații** *care ne-au întrebat* au fost din ultima parte a lucrării tale.” (32,5%)
- pronumele personal de acuzativ, persoana a II-a, numărul plural (*vă*)
 „Primul **lucru** *pe care v-am întrebat* a fost dacă locuiți în București.” (39,8%)
 „Primul **lucru** *care v-am întrebat* a fost dacă locuiți în București.” (46,4%)
- „Prima **frază** *pe care v-am întrebat* a fost dacă ați dormit bine.” (23,8%)
 „Prima **frază** *care v-am întrebat* a fost dacă ați dormit bine.” (26,8%)
- „Primele **informații** *pe care v-am întrebat* au fost din manual.” (20,5%)
 „Primele **informații** *care v-am întrebat* au fost din manual.” (24,1%)
- „Primii **itemi** *pe care v-am întrebat* au fost din ultimul capitol al cărții citite.” (21,7%)
 „Primii **itemi** *care v-am întrebat* au fost din ultimul capitol al cărții citite.” (24,1%)

În ceea ce privește structurile în care obiectul direct este exprimat prin pronume personale de acuzativ, la persoanele I și a II-a (singular/plural), repondenților nu li s-a părut că sună natural niciuna dintre cele două variante de răspuns, afirmând că, de cele mai multe ori, preferă reformularea acestora. În acest sens, putem aminti analiza propusă de Pană Dindelegan (2014: 31–33) în ceea ce privește variația sintactică la nivelul obiectului secundar în limba română veche. De cele mai multe ori, structurile relative cu obiect secundar sunt reformulate cu ajutorul unor construcții sinonimice în care apar obiecte prepoziționale (în locul prepoziției *pe*, se folosesc prepoziții precum: *de, spre, cu, într(u), în*) sau obiecte indirecte. Ca exemplu, vom aduce în discuție cazul verbului *a întreba*, unde putem vedea variația sintactică a obiectului secundar, atunci când avem construcții prepoziționale cu *despre*: *lucrul (pe) care te-am întrebat* vs *lucrul despre care te-am întrebat*. Majoritatea repondenților, în cazul pronumelui

obiect direct (de persoana I și a II-a), au ezitat între construcția cu *care* și cea cu *pe care*, alegând să reformuleze și să folosească prepoziția *despre*.

Totuși, în tabelul de mai jos, am rezumat răspunsurile repondenților care au susținut că li se pare naturală o variantă sau alta și am remarcat că majoritatea au preferat situațiile în care relativul nu a fost precedat de prepoziția *pe*, marcă de acuzativ.

Pron. pers. de Ac. Nume Determinat	„mă”		„te”		„ne”		„vă”	
	„pe care”	„care”	„pe care”	„care”	„pe care”	„care”	„pe care”	„care”
Masculin (singular)	28,6%	47,6%	40%	48,8%	30,9%	50%	39,8%	46,4%
Feminin (singular)	16,5%	43,7%	25,3%	30,6%	19,3%	33,3%	23,8%	26,8%
Masculin (plural)	26,5%	22,9%	20,5%	19,8%	20%	27,4%	21,7	24,1%
Feminin (plural)	17,3%	26,5%	14,6%	24,7%	18,3%	32,5%	20,5%	24,1%

Fig. 5

4. Concluzii

În prima parte a acestui articol, am descris principalele trăsături ce caracterizează obiectul secundar, în raport cu obiectul direct, discutând, de asemenea, despre distincția dintre cazul lexical/inerent și cazul structural, precum și despre cazul „netru”, conceptele teoretice ajutându-mă să clarific situația actuală a cazului relativului complement secundar. Am remarcat, astfel, că obiectul secundar și obiectul direct nu au același (tip de) caz, conform principiului blocării, întrucât obiectul direct este mai puternic marcat (prin *pe* și prin dublarea clitică) decât cel secundar.

În cea de-a doua parte, am analizat răspunsurile oferite de repondenți, observând că, atunci când aceștia au trebuit să folosească relativul obiect, există diferite grade de acceptabilitate a structurii cu marca de acuzativ *pe* atașată obiectului secundar.

Astfel, **gradul cel mai ridicat de acceptabilitate** a fost remarcat atunci când vorbitorii s-au raportat la propoziții în care a existat o concordanță de gen feminin sau masculin, aceștia considerând naturală varianta în care prepoziția *pe* precedă relativul *care*. De asemenea, această tendință a fost observată nu numai în cazul obiectului direct exprimat printr-un nume, ci și în cazul obiectului direct exprimat printr-un pronume personal de persoana a III-a. Întrucât genul obiectului direct era același cu cel al numelui determinat, repondenții au preferat obiectul secundar marcat. În cazul propozițiilor în care nu a existat o concordanță de gen (obiectul direct era exprimat printr-un nume), unii vorbitori au simțit nevoia să reformuleze, iar alții, în ciuda faptului că nu li s-a părut întru totul naturală structura dată, și-au exprimat preferința pentru varianta cu relativul precedat de prepoziția *pe*. În final, **un grad mai scăzut de acceptabilitate** a fost observat în cazul structurilor în care obiectul direct a fost exprimat prin pronume de persoana I și a II-a (numărul singular și plural), vorbitorii ezitând între construcția cu *care* și cea cu *pe care* (*fraza (pe) care te-am întrebat*) sau chiar reformulând variantele date.

BIBLIOGRAFIE

- Aronoff, Mark, 1976, *Word Formation in Generative Grammar*, Cambridge, MIT Press.
- Avram, Mioara, 1997, *Gramatica pentru toți*, București, Editura Humanitas.
- Guțu-Romalo, Valeria (ed.), 2008, *Gramatica limbii române*, vol. I (*Enunțul*), București, Editura Academiei Române, [GALR].
- Chomsky, Noam, 1982, *Lectures on Government and Binding. The Pisa Lectures*, Dordrecht – Holland/Cinnaminson – USA, Foris.
- Cornilescu, Alexandra, 1995, *Concepts of Modern Grammar*, București, Editura Universității din București.
- Diaconescu, Paula, 1962, „Le aystème casuel du Roumain (I)”, *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, p. 27–37.
- Embick, David, 2007, „Blocking effects and analytic/synthetic alternations”, *Natural Language Linguistic Theory*, vol. 25, p. 1–37.
- Guțu Romalo, Valeria, 1963, „În problema clasificării verbelor. Încercare de clasificare sintagmatică”, *Studii și cercetări lingvistice*, vol. XIV, 1, p. 29–43.
- Pană Dindelegan, Gabriela, 1974, *Sintaxa transformățională a grupului verbal în limba română*, București, Editura Academiei Române.
- Pană Dindelegan, Gabriela, 2009, „Morfosintaxă și semantică: pe marginea cazului simbolizat ca X”, în Rodica Zafiu, Blanca Croitor, Ana-Maria Mihail (ed.), *Studii de gramatică. Omagiu Doamnei Profesoare Valeria Guțu Romalo*, București, Editura Universității din București, p. 207–214.
- Pană Dindelegan, Gabriela (ed.), 2013, *The Grammar of Romanian*, Oxford, Oxford University Press.
- Pană Dindelegan, Gabriela, 2014, „Direct and secondary object ditransitive structures in old Romanian”, *Linguistica Atlantica*, vol. XXXIII, 2, p. 25–37.
- Pesetsky, David, 1982, *Paths and Categories*, teză de doctorat, MIT, Cambridge.
- Stan, Camelia, 2005, *Categoria cazului*, București, Editura Universității din București.
- Williams, Edwin, 1997, „Blocking and anaphora”, *Linguistic Inquiry*, vol. XXVIII, 4, p. 577–628.

CONSTRUCTIONS WITH SECONDARY OBJECTS. AN EXPERIMENTAL APPROACH

(Abstract)

The paper focuses on the use of relativized (*wh*-) secondary objects. The starting point of this research is the observation that, when speakers have to use a relativized secondary object, they are either hesitant between choosing the construction with *care* ‘who/which’ and the one with *pe care* ‘whom/(ACC)which’, or they completely avoid the structure by reformulating it. Thus, in the first part, we describe the main features which characterize the secondary object in relation to the direct object, and the distinction between lexical/inherent case and structural case. In the second part, we aim to clarify the issue of which case is assigned to the secondary object. Last but not least, once the research results are analyzed, the preferential choice of speakers for one structure over another is explained in the last part of the paper where the speakers’ answers are interpreted.

O ALTĂ SINTAGMĂ PRONOMINALĂ CUANTIFICATOARE ANALOGICĂ ATIPICĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ: *NIMENI ALTA*

ADRIAN CHIRCU

Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca

„Nenumăratele schimbări din domeniul discursului au și ele diverse reflexe la nivel gramatical...” (Pană Dindelegan 2009: XII)

În ultimii ani, atenția sintacticienilor s-a îndreptat tot mai mult înspre unele construcții atipice din limba actuală, care ilustrează dinamica de la nivelul enunțului. Originea unora dintre acestea trebuie căutată, în anumite cazuri, în paginile scrierilor de odinioară, care, cel mai adesea, ne pot ajuta să urmărim și să înțelegem schimbările petrecute de-a lungul secolelor, ca, de altfel, și modul de funcționare a analogiei.

Prin acest studiu, ne raliem și noi recenteii direcții investigative din peisajul lingvisticii românești (Pană Dindelegan 2009) și dorim să relevăm faptul că unele dintre sintagmele din limba veche nu numai că s-au generalizat ori au fost întrebuițate doar o perioadă de timp, ci și că au reprezentat un model pentru altele analoge, antrenând și alți constituenți alomorfi. În cazul de față, este vorba despre asocierea sintagmatică dintre pronumele negativ *nimeni* și forma de feminin singular a cuantificatorului existențial *altul*, și anume *alta*.

Înainte însă de a analiza situația din limba română actuală, pentru o mai bună înțelegere a demersului nostru investigativ, considerăm că, pe lângă unele informații de ordin etimologic, trebuie să reluăm unele aspecte teoretice și faptice privitoare la structura-tip din limba română veche (*nime alt(ul)/alt(ul) nime*) pe care am analizat-o într-un studiu detaliat (Chircu 2014: 53–67), observând nu numai o lărgire de întrebuițare, ci și o diversitate formală a membrilor constitutivi.

În această primă contribuție la cunoașterea sintagmaticii anumitor cuantificatori din limba veche, remarcăm că asemenea asocieri nu sunt întâmplătoare, fiind atestate și în alte limbi de pe bătrânul continent, în afara celor romanice, care prezintă, firește, asemănări structurale.

1. De la latină la română

1.1. Cei doi termeni din cadrul sintagmei sunt de origine latină și au fost moșteniți, în bună măsură, în toate limbile neolatine (*alter*) sau doar în unele dintre acestea (*nemo*, *-minis*), evoluând diferit din punct de vedere formal, dar păstrându-și, adesea, valorile și funcțiile, în cadrul enunțului.

1.1.1. În ceea ce privește nehotărâțul *alt*, acesta provine din lat. *alter*¹ și are continuatori în limbile romanice, după cum lasă să se întrevadă Wilhem Meyer-Lübke (REW 2009: 382): rom. *alt*, veql. *yultro*², it. *altro*, log. *atteru*, engad. *oter*, friul. *altri*, fr. prov. *autre*, cat. *altre*³, sp. *otro*, port. *outro*) și după cum ne-o dovedește atestarea acestora în alte dialecte romanice mai mult sau mai puțin reprezentative: cors. *altru*, sard. camp. *atru* (*àturu*, *àteru*), sard. gal. *altu*, dalm. veql. *jualtro*, prov. *aurre*, *autre*, gal. *outro*, ast. *oitre*, *utru*, calab. *àutru* (*àvtru*, *atru*), gasc. *àut* (*àute*, *àude*), v. leon. rioj., arag. nav. *otre*.

1.1.2. Cât despre cuantificatorul negativ *nime*, acesta își are originile într-o sintagmă negativă latinească, *nec*⁴ *hemo* (= *homo*)⁵ > *nemo*, *-minis*, care s-a păstrat în limba română și în limbile romanice din grupul italic: v. it., tosc., pis. *nimo*, cors. *nimmu*, *nimu*, sard. luog., mer. *nemos*, camp. *nèmus*⁶, situație care se explică, probabil, prin tendințele evolutive ale latinei din aceste regiuni.

1.2. Se pare că, la sud de Dunăre, descendenții lat. *alter* cunosc o întrebuințare generală (meglrom. *alt*, istrom. *ât*, arom. *altu*), însă *nime(ni)* se întâlnește doar în meglenoromână: *nimen*, *nimea*, *nimi*, *nimini*, *niminea*, pe când, în istoromână și în aromână, avem un descendent al compusului lat. *nec unus* > istrom. *nițur*, *ničur*, arom. *nițiu*⁷, ceea ce concordă cu situația din limbile romanice din domeniul iberic (cat. *ningú*, sp. gal. *ningun*, port. *nenhum*) și, mai rar, italic (it. *nessuno*).

1.3. Determinările dintre un cuantificator nehotărât și unul negativ nu caracterizează doar limba română, ci sunt semnalate și în alte limbi romanice, ceea ce sugerează că avem a face cu o continuare a unei tendințe semnalate în limba latină și care, în timp, s-a răspândit⁸. De pildă, în această din urmă limbă, întâlnim *nemo alius* ‘niciun alt om’, iar, în limbile romanice, acest tip de structuri sunt bine reprezentate în zilele noastre: fr. *personne*⁹ *d’autre*, cat. *ningú mes*¹⁰, *alguna persona*, sp. *nadie más/más nadie*¹¹, *ninguna persona*, port. *nenhum outro*, *nenhuma pessoa*, it. *nessuno altro/altro nessuno*, prov. *degun autre* etc.

¹ Grandgent (1958: 53) constată că *alius* ‘altul din mai mulți’ și *alter* ‘altul din doi’ „în vorbirea cotidiană, se confundau”, urmarea fiind înlocuirea primului cu cel de-al doilea. Vääänänen (2006: 127) observă și el că „*alius* est éliminé (à part un neutre *alid*, *ale supposé par a. fr. prov. *al*, *el*) au profit de *alter* qui élargit son sens originel ‘l’un des deux’.”

² Bartoli (2000: 393) inventariază *jualtro*.

³ În vechea catalană, avem *altro*. Dialectal (Perpignan), se întâlnește și *altru*.

⁴ Guy Serbat (1986: 149) precizează că, în afara negației fundamentale latinești *non*, „les autres négations latines, c’est-à-dire *nē* et tous les composés dont *ne* est un composant, ont souvent disparu. *Nē*, *nihil* n’ont pas subsisté; *nēmo* ne survit qu’en Roumanie”.

⁵ În latină, este semnalată și o sintagmă pleonastică *nemo homo* ‘niciun om, nimeni’.

⁶ Haadsma și Nuchelmans (1963: 54) susțin că „*nemo* se conserve à l’Est; l’Espagne a gardé les expressions *natus nemo*, *res nata*, attestées chez les Comiques, d’où *nadie* ‘personne’, *nada* ‘rien’.” De aceeași părere este și Bartoli (2000: 209), care afirmă că „sono rum., ital. e sardo allectare, allenare, allentare, grando, *nemo*, sugere e altri”.

⁷ În aromână, se mai întrebuințază și *vîr*, *văr’nu*, *vărăunu* ‘nimeni, niciunul’ (Capidan 2005: 429–430 sau DDA).

⁸ În urma unei analize riguroase, Al. Niculescu (1965: 39) constată că „nimic neromanic nu poate fi identificat în flexiunea pronumelor românești”.

⁹ Același Guy Serbat (1986: 150) amintește despre crearea unor noi cuvinte latinești negative: „*Rien* représente le latin *rem* (accus.), ‘chose’; *personne*, le latin *persona*, ‘personnage, personne’”.

¹⁰ V. cat. și dial. *negun altro*.

¹¹ Haadsma și Nuchelmans (1963: 54) susțin că „*nemo* se conserve à l’Est; l’Espagne a gardé les expressions *natus nemo*, *res nata*, attestées chez les Comiques, d’où *nadie* ‘personne’, *nada* ‘rien’”. Cf. și Bartoli (2000: 209).

1.4. De altfel, modelul sintagmic discutat nu este unul exclusiv romanic, deoarece există și la alte familii de limbi, cum sunt cea slavă (pol. *nikt inny*, rus. *никто иной/никто другой* [n'ikto inoj/n'ikto drugoj], ucr. *nikto drugyj* [n'ichto druhyj], srb. *niko drugi*, slov. *nihče drug*, bg. *nukoŭ drug*, sk. *nikto iný*, ceh. *někdo jiný*) sau cea germanică (engl. *nobody else, no one else*, norv. *ingen andre*, dan. *ingen andre*, hol. *niemand anders*, sued. *ingen annan*, germ. *niemand sonst*), ceea ce ne determină să susținem că acesta are origini destul de vechi, probabil indo-europene (Chircu 2014: 55).

2. Determinări reciproce ale lui *alt* cu *nime(ni)* și cu alți cuantificatori în limba română veche

2.1. Pentru a justifica opțiunea noastră interpretativă, vom supune studiului, într-o primă etapă, câteva enunțuri excerptate din textele vechi, în care apare asocierea celor doi termeni generici în sintagme unitare (mai rar dislocate), aspect care permite formularea unor ipoteze de analiză, în strânsă legătură cu noile abordări din gramatica românească (GALR, GBLR, SOR, GR, RGR).

2.2. Prezența unor astfel de sintagme în perioada începuturilor scrisului românesc ilustrează, în același timp, continuitatea și apartenența limbii române la grupul romanic oriental. De continuitate, se leagă fără îndoială asocierea unui negativ cu un alternativ, care trimite la fondul vechi latin (*nemo alius* 'niciun alt om'), iar includerea în grupul romanic de est se justifică nu numai geografic, ci și tipologic, prin faptul că, alături de italiana de sud și de sardă¹, conservă un descendent al lat. *nemo, -minis*:

- (1) *Să le mănânce, că au fost pentru acealea dezmâniare pre împlerea mâmurilor sale, cum să se sfințească, altul nime să nu mănânce...* (PO, 33, p. 278)
- (2) *și cum că nimenea altul a spune aceea nu poate, fără numai căroră Singur va descoperi cum va vrea.* (VI, 151^v, p.187)
- (3) *că aceaste lucrure ciudate alt nime nu poate lucra, numai acela însuși, carele e într-o fire cu Părintele...* (EÎ, p. 279)

2.2.1. În exemplele anterioare (1–3), se poate observa că, în perspectivă morfologică, încă nu se fixaseră întru totul formele pronominale, oscilațiile fiind semnificative. De pildă, în ceea ce privește cuantificatorul indefinit *altul*, constatăm că acesta apare fie determinat formal (1–2), fie nedeterminat (3) (Frâncu 2009: 69; Gheție 1997: 129).

2.2.2. Cât despre negativul *nimeni*, acesta apare cu particulă (2) sau fără particulă (1 și 3), în funcție de norma locală a epocii (Frâncu 2009: 73–74). Toate aceste oscilații formale pot explica, probabil, și diferențierile de poziție. Se observă că nu se stabilizase încă locul elementelor în cadrul sintagmei, acestea având o topică relativ liberă, fiecare pronume constitutiv al acesteia devenind din determinant determinat și invers.

2.3. În timp însă, am putut constata că pronumele nehotărât *alt* este adesea concurat de un compus al său, respectiv *altcineva*, în structura sintagmei investigate, care se asociază negativului *nimeni*.

- (4) *însă niminea altcineva să nu citească pre ambon fără numai cei ce sunt îmbrăcați cu felon.* (ÎL, p. 428)

---

¹ Vezi supra § 1.1.2.

Ulterior, noua structură se va generaliza (*nimeni altcineva/altcineva nimeni*) și va fi tot mai frecvent folosită, întâlnindu-se adesea la scriitorii de factură populară, începând cu veacul al XIX-lea.

2.4. În zilele noastre, această din urmă sintagmă caracterizează în special limba populară și vorbirea cotidiană. Atestările de pe internet sau din mass-media sunt și ele generoase, fapt ce confirmă vitalitatea structurii. Am constatat o certă preferință pentru folosirea antepusă a pronumelui negativ *nimeni*, în detrimentul pronumelui nehotărât *altcineva*:

- (5) *Simona Halep a făcut ceea ce nimeni altcineva nu a fost în stare să-i facă Serenei.* (www.sport.ro, accesat în 5.11.2017)

2.5. Extinderea investigației asupra altor construcții similare (*alt nimic, alt oarecare, alt oarecine, alt oarece, altfiece, alt cineva, altă ce, altă ceva, alt încotro, alt undeva, alt cumva, altcâtva*) lasă să se întrevadă că nehotărâtul *altul* cunoaște largi posibilități combinatorii, asociindu-se cu numeroase părți de vorbire (Van Peteghem 2000: 150), ceea ce dovedește că este capabil să genereze multiple construcții sintactice, la nivel intraenunțial.

3. Reper teoretice privitoare la cuantificatorii constitutivi

3.1. Din punct de vedere morfologic, cele două pronume constitutive ale sintagmei analizate sunt integrate în categoria cuantificatorilor, *altul (alta)* fiind unul existențial (GALR I 2008: 258; GBLR 2016: 144; Cornilescu și Nicolae 2011: 86–91), iar *nimeni*, unul nul (GALR I 2008: 253, 268–272; GBLR 2016: 154).

3.1.1. Cuantificatorul *altul (alta)* este „relativ și marchează diferențierea în raport cu o altă entitate din domeniul cuantificat” (GALR I 2008: 258), participând la opoziții lexicalizate, marcate după cum urmează: [+ Separativ], [– Aproximare], [+ Relativ], [+ Unic], iar aprecierea calitativă pe care o exprimă se caracterizează prin: [– Legat discursiv], [± Uman], cantitatea nefiind prezentă decât în compuse explicite (*altcâtva, altcâtăva, altcâtăva, altcâteva*) sau în structura unor sintagme de tipul: *alți câțiva, alte câteva* (GALR I 2008: 257).

3.1.2. În ceea ce privește negativul *nimeni*, acesta „neagă existența vreunui referent în domeniul dat.” (GALR I 2008: 253) și „reprezintă (= evocă) în discurs un ansamblu vid de entități” (GALR I 2008: 268). Acest cuantificator intră într-un sistem mai puțin complex de opoziții, apărând în contexte de masculin singular, iar, din punctul de vedere al semantismului, „se caracterizează prin trăsăturile [+ Animat], [+ Uman]” (GBLR 2016: 155).

3.1.2.1. De asemenea, *nimeni* „stabilește relații de opoziție mulțime vidă/nevidă cu pronumele nehotărâte animate *cineva* și *toți*” (GBLR 2016: 155). Maria Manoliu Manea consideră că, „dacă NEG domină întreaga propoziție, cuantificatorul este și el în domeniul de aplicare al negației” (1993: 159).

3.1.2.2. La rândul său, Constantin Dominte precizează că negativul „*nimeni* se caracterizează, din punct de vedere semantic-lexical, prin prezența semului [+ personal] în conținutul lui, întrucât, în opoziție cu pronumele negativ *nimic*, el substituie substantivele de «*gen personal*», ca și nume de alte animate sau de inanimate personificate” (2003: 72), particularitate ce relevă o evidentă apropiere a negativului de *altul*.

3.2. Din descrierea conținutului semantic al acestor doi cuantificatori, reiese că asocierea acestora nu este întâmplătoare, deoarece negativul *nimeni* avea nevoie de complinire semantică suplimentară care este „oferită” de *altul (alta)* și care anulează absența/negația sugerată de *nimeni*.

În astfel de cazuri, rolul lui *nimeni* este unul limitativ în strânsă legătură cu un alt membru din enunț, prezent sau presupus. Apropierea lui *altul* de *nimeni* este justificată, deoarece, prin forma și prin semantismul lor, amândouă trimit la singularitate. De altfel, „combinația aparent contradictorie *nimeni altul* urmată de un determinant restrictiv marchează surpriza și/sau emfaza (*Nu era nimeni altul decât Dan*)” (GALR I 2008: 272).

4. Sintagma *nimeni alta* în româna contemporană

4.1. Dintru început, semnalăm faptul că prezența sintagmei *nimeni alta* în limba română modernă este relativ nouă, nefiind reperată de noi în texte din perioada vechiului scris românesc (Chircu 2014: 53–67).

Raportând structura în discuție, respectiv *nimeni alta*, la fapte de limbă similare, constatăm că aceasta s-a format analogic, pornind de la structura masculină mai veche, *nime(ni) alt(ul)*, cunoscând o întrebuintare specială și o evoluție particulară, din perspectivă morfosintactică.

4.2. Sintagma este atestată destul de frecvent în limba română actuală, însă este mai dificil de încadrat din cauza complexității sale, termenii constitutivi având diverse roluri funcționale la nivelul enunțului. Înainte însă de a discuta pe marginea acestei structuri, oferim câteva exemple care să sprijine demersul nostru investigativ:

- (6) *Sunt lucruri pe care le înțelege ca nimeni altul, pe care le aprofundează ca nimeni altul, tocmai când se pregătește de prima lui carte de proză.* (VO, p. 293–294)
- (7) *Anda Adam se bronzează încălțată ca nimeni alta.* (www.a1.ro, accesat în 11.11.2017)
- (8) *Nu doar Halep mănuieste racheta ca nimeni alta.* (www.a1.ro, accesat în 12.11.2017)
- (9) *Ieri, Mădălin Ionescu a anunțat-o pe noua lui colegă, nimeni alta decât Andreea Mantea...* (okmagazine.ro, accesat în 3.11.2017)
- (10) *Noua sa iubită, nimeni alta decât una dintre asistentele lui Dan Negru, a făcut anunțul.* (www.libertatea.ro, accesat în 15.10.2017)
- (11) *Românca, favorita doi la Flushing Meadows, se va duela cu nimeni alta decât rusoaica Maria Sharapova.* (<https://sptfm.ro>, accesat în 25 august 2017)
- (12) *Nu pot să nu remarc că nașa de nuntă a primarului general este nimeni alta decât Daiana Voicu, cea care a construit „turnul corupției”...* (www.digi24.ro, accesat în 17.06.2017)

4.3. În perspectivă structurală, se observă că se păstrează tiparul sintactic din vechile texte (1–3), care se întâlnește și în zilele noastre (6), sintagma fiind alcătuită dintr-un cuantificator existențial (în cazul nostru *alta*) cu trăsătura [+ Separativ], care este relativ și care marchează „diferențierea în raport cu o altă entitate din domeniul cuantificat” (GALR I 2008: 258), și dintr-unul nul, care „neagă existența vreunui referent în domeniul dat” (GALR I 2008: 253), respectiv *nimeni*, care este un nonseparativ, caracterizat prin trăsăturile [+ Animat/+ uman], la care se adaugă [+ masculin].

4.4. Pe lângă faptul că *alta*, în cazul nostru, este un cuantificator existențial separativ de diferențiere, acesta are un și un rol complementar, acela de a întări negativul, sugerând implicarea unei singure persoane în acțiunea ce urmează să se desfășoare. Din punct de vedere semantic, *alta* „combină două trăsături indisolubil legate în configurația sa internă: exprimă alteritatea față de entitățile cu care este în relație de relativitate ([+ Relativ]), însă este și legat discursiv, într-un sens larg, de aceste entități-reper” (Nicolae 2008: 122).

4.5. Privitor la cazurile oblice, se observă că, în general, avem concordanță structurală, elementele constitutive relevând particularitățile de construcție și autonomia lor gramaticală (G/D, sg.), la care se adaugă și informația de ordin semantic:

- (13) *salutăm intrarea în blogosferă a nimănuui alteia decât hiiinutzaaaa mea aia faină și moldoveancă și cumsecade...* (www.groparu.ro, accesat în 3.11.2017)
- (14) *revista Elle a înmănat primul Best hair stylist of the year nimănuui alteia decât lui Geta Voinea...* (www.getavoinea.ro, accesat în 29.10.2017)
- (15) *zic împrumutat pentru că citatul aparține nimănuui alteia decât carismaticei Miss Piggy din Muppets.* (adiniculae.sdsevents.ro, accesat în 27.11.2017)

4.6. La o analiză atentă însă, se observă o neconcordanță în ceea ce privește negativul *nimeni*, care are formă de masculin și, prin asocierea cu *alta*, dobândește înțeles de feminin, ceea ce contravine descrierii din gramaticile actuale, unde se consideră că este un masculin: „context unic de singular masculin” (GALR I 2008: 269) sau că apare „doar în contexte de masculin singular” (GBLR 2016: 155).

4.7. Spre deosebire de sintagma-tip, analizată într-una dintre contribuțiile noastre anterioare (Chircu 2014), în astfel de structuri, observăm că centrul de grup și adjunctul său antrenați în sintagmă¹ nu sunt interșanjabili, negativul apărând în poziție primară, iar indefinitul, în poziție secundară, ceea ce sugerează că semnificația negativului este „ștearsă” de către indefinitul *alta*. Acesta din urmă anulează negația sugerată de cuantificatorul nul *nimeni*, iar, uneori, are rol anticipator, anunțând ocurența unui substantiv comun sau propriu, marcate [+ Uman], mai rar [- Uman], în construcție exceptivă:

- (16) *În schimb, protagonistul clipului nu e nimeni alta decât Maria Dinulescu...* (www.https://noizz.ro, accesat în 15.09.2017)
- (17) *În această după-amiază, echipa sibiană din Liga a 2-a a eliminat-o pe primul divizionar F.C. Voluntari, nimeni alta decât deținătoarea trofeului...* (liga2.prosport.ro, accesat în 25.10.2017)

4.8. Particularitatea de construcție din (17) contravine descrierii semantice realizate de către Constantin Dominte, conform căruia *nimeni* înlocuiește substantive de gen personal sau de alte animate ori de inanimate personificate (2003: 72), deoarece avem un nume propriu [- inanimat], neputând repera, în același timp, nicio particularitate semantică marcată [+ animat], în cazul substantivului la care se raportează.

4.9. Considerăm că cei doi cuantificatori au valoare pronominală și, prin urmare, nu se poate întrevădea un acord între aceștia, mai ales că *nimeni* „se actualizează doar în contexte de masculin singular (*Nimeni nu a fost văzut. / *Nimeni nu a fost văzută.*)” (GALR I 2008: 269) și are calitatea de centru de grup, determinat, în acest caz, de forme de feminin-singular (*alta*).

4.10. De asemenea, *nimeni* are exclusiv valoare pronominală, întocmai ca modificatorul său. O posibilă valoare adjectivală a cuantificatorului separativ *alta* se exclude, argumentele fiind de natură gramaticală. Pe de o parte, morfemul din structura indefinitului feminin (-a) indică faptul că are valoare pronominală (GBLR 2016: 147), iar, pe de altă parte, acordul este exclus: o formă de feminin-singular (*alta*) nu se acordă cu o masculin-singular (*nimeni*).

---

¹ Relatemul nu este marcat efectiv. Acesta este Ø.

4.11. Poziția de centru de grup a negativului *nimeni* face ca acesta să cunoască, în strictă dependență de ceilalți centri, majoritatea funcțiilor sintactice: de la subiect și până la categoria circumstațialelor. În schimb, cuantificatorul nedefinit feminin, *alta*, are o poziție secundară, iar complinirea sintactică rămâne cea de atribut pronominal categorial, care are rolul de a „restrânge sfera semantică a regentului, introducând noi componente semantice, utile identificării referentului reprezentat prin regent” (GALR II 2008: 627).

4.12. În ceea ce privește funcția sintactică realizată de *alta*, propunem denumirea de atribut pronominal categorial, care este una adecvată, îndeplinind majoritatea condițiilor modificatorilor denominativi (GBLR 2016: 597): este integrat sintactic și participă la organizarea GN, nu își poate schimba ordinea cu regentul, cu excepția faptului că poate fi suprimat și că identitatea causală se datorează mai degrabă asocierii într-o sintagmă unitară, în care *alta* are rol dezambiguitor, și nu acordului.

4.13. Dependența adjunctului *alta* de centru se realizează prin aderență, înțelesă ca un mijloc sintactic de realizare a subordonării la nivel propozițional, prin intermediul căreia aceștia se atașează puternic în plan formal și funcțional sintactic de termenul regent, respectiv centrul de grup (Chircu 2007: 30).

4.14. Față de exemplele anterioare (7-14), sunt unele situații în care se poate observa că sintagma cuantificatoare este simțită de vorbitor ca un compus, transferând informația gramaticală asupra indefinitului *alta*, care își asumă rolul de purtător al acesteia, care, în cazul lui *nimeni*, este blocată la NAc:

- (18) *Întreaga ținută ne amintește de stilul inconfundabil al nimeni alteia decât Jacqueline Kennedy...* (www.andreearaicu.ro, accesat în 7.11.2017)
- (19) *avându-l ca fondator pe Robert Kogan, soțul nimeni alteia decât asistenta Victoriei Nuland.* (www.argumentesifapte.ro, accesat în 6.11.2017)
- (20) *Magnanti și-a povestit viața nimeni alteia decât jurnalistei India Knight, unul dintre cei mai aprigi contestatari ai ei.* (www.gds.ro, accesat în 5.10.2017)
- (21) *Dacă ar fi să ne luăm după numele dat, piesa îi aparține nimeni alteia decât Annei Lesko.* (www.click.ro, accesat în 7.11.2017)
- (22) *Că el va plăti trădarea „castei” sale, după înfrângerea revoluției, cu o detenție într-o temniță otomană și că eliberarea și-o va datora... nimeni alteia decât soției sale.* (BMA, p. 95)

4.14.1. În aceste din urmă exemple (18–22), se observă că negativul *nimeni* are formă de N-Ac, pe când indefinitul *alta* se află în cazul genitiv, respectiv în dativ, ceea ce ne îndreptățește să susținem că avem de-a face fie cu o neconcordanță causală, fie cu înțelegerea sintagmei ca un grup unitar, cu flexiunea la cel de-al doilea component, întocmai ca la substantivele compuse (GALR I 2008: 92).

4.14.2. În cazul nostru, putem observa că flexiunea este preluată de alternativ, al cărui rol este de a marca informația morfologică și de a face ca unitatea lexicală complexă să fie totuși corectă din punct de vedere gramatical. Asemenea „devieri sintactice” tind să se generalizeze în limbă, iar agramaticalitatea nu mai este percepută ca atare, după cum ne-o dovedesc *infra* și alte atestări din limba actuală.

4.15. O astfel de structură diferă în bună măsură de compusele cu alternativ discutate de către Ion Giurgea, de tipul *altcineva* sau *altceva*, care „ne présentent que la flexion casuelle qui caractérise la deuxième partie: oblique *altcuiva* comme cuiva ‘à/de quelqu’un’, absence d’une forme oblique pour *altceva* comme pour *ceva*” (2010: 164–167). Aceeași opinie este

exprimată de autor în RGR, susținând că formele în chestiune „can be analyzed as compounds because this *alt-* is uninflected and does not appear in its regular position” (Giurcea 2013: 152).

4.16. Tot un „dezacord” poate fi observat și în cazul sintagmelor cuantificatoare masculine, unde cel dintâi element constitutiv (*nimeni*) nu mai este flexionat, păstrând o formă de NAc, marcarea morfologică fiind preluată de cuantificatorul nehotărâtu *altul*, mult mai bine marcat din punct de vedere gramatical:

- (23) *Rândurile simțite aparțin, doamnelor și domnilor, nimeni altuia decât lui Traian Băsescu.* (www.cotidianul.ro, accesat în 11.10.2017)
- (24) *Obiectele descoperite în timpul săpăturilor arheologice din zonă arată că mormântul ar fi aparținut nimeni altuia decât sultanului.* (www.historia.ro, accesat în 15.10.2017)
- (25) *o nouă proprietate a fost scoasă la vânzare la o sumă fabuloasă în San Francisco și nu este a nimeni altuia decât Kirk Hammet...* (www.metalhead.ro, accesat în 7.09.2017)

4.17. Așadar, neconcordanța cazuală nu este specifică doar formelor de feminin, ci apare și în cazul masculinelor, putând avansa ideea unei generalizări la nivelul unor asemenea structuri, în care informația gramaticală completă se găsește la elementul constitutiv secundar, și nu la centrul de grup.

4.18. Putem, de asemenea, întrevedea că semnificația lui *nimeni* se intersectează cu cea a lui *niciuna*, care face ca cei doi cuantificatori nuli să aibă anumite contexte comune, cum este cazul, de pildă, al sintagmei analizate sau al altor structuri de aceeași factură, *nimeni alții* sau *nimeni altele*. Spre deosebire de *nimeni*, care este limitat formal și funcțional, *niciuna* cunoaște posibilități combinatorii mult mai largi, datorate variației „în raport cu genul, numărul și cazul [și] are flexiunea specifică mai multor clase de pronume: forme distincte pentru masculin și feminin” (GALR I 2008: 269):

- (26) *Știe să se miște ca niciuna alta, iar acest lucru i-a adus statutul de dansatoare favorită a lui Florin Salam...* (www.spynews.ro, accesat în 7.11.2017)
- (27) *Presiunea sistemului mafiot pe tot ce respiră în această țară umilită ca niciuna alta în Europa se resimte peste tot în societate.* (www.okmagazine.ro, accesat în 9.11.2017)
- (28) *talentul ei înaintea anilor pubertății i-a dus titluri și angajamente cinematografice ca niciunei alteia.* (www.crainou.ro, accesat în 4.11.2017)

4.19. La nivel enunțial, cuantificatorii implicați în constituirea sintagmei, *nimeni* și *alta*, rămân fideli vechii grupări sintactice *nimeni alt(ul)/alt(ul) nime(ni)* (1–3, 6, 23–25) (Chircu 2014), remarcându-se, în același timp, și o continuitate în folosirea predominantă în construcții comparative (7–8) ori apozitive (9–10, 17), însă nu rare sunt situațiile când cei doi termeni apar în cazuri oblice (13–15), cu acord realizat (13–15) sau nu (18–22).

4.20. În paginile GR, sintagma *nimeni alta* în construcție comparativă (*ca nimeni alta*) este discutată tangențial în subcapitolul în care sunt descrise negația multiplă și concordanța negativă (§ 13.3.4.), precizându-se doar că „in comparative configurations wich behave like idiomatic constructions (*frumoasă ca nimeni alta/ca nimeni altcineva*)” (2013: 563).

Într-un studiu recent, Mihaela Ionescu susține că astfel de construcții comparative „constituie un alt argument pentru natura negativă a cuvintelor N în română” (2017: 89) și nu

trebuie interpretate drept elipse cu MN elidat, iar cuvintele N au o autonomie semantică (2017: 104)¹.

4.21. Cât despre structura cu emfază (*NU...DECÂT*), se poate observa că, în ciuda faptului că avem în enunțuri cuantificatorul negativ *nimeni*, acesta nu presupune în mod necesar prezența unui verb la forma negativă (cf. GALR 2008: 270).

4.21.1. Enunțurile selectate de noi ilustrează faptul că structura investigată este cel mai adesea reperată în sintagme comparative ori exceptive emfactice, care nu trebuie neapărat relaționate cu negarea verbului (6–15, 17–24, 26–28). Ocurența marcatorului exceptiv *decât*, condiționată de prezența pronumelui negativ *nimeni* (în absența adverbului de negație *nu*), face să se actualizeze un „tip special de negație, în care formei negative din planul expresiei îi corespunde un conținut afirmativ” (Șerbănescu 1988: 49), și anume *negația expletivă*².

4.21.2. O interpretare asemănătoare propune și Mioara Avram, care susține că, în astfel de cazuri, avem o negație perifrastică constituită dintr-un „verb negativ + *altul* (*altcineva*, *altceva*) + *decât* [care] comunică în esență același lucru ca enunțul pozitiv” (1997: 314), fără a ține seama însă de faptul că adverbul negativ *nu* poate fi omis, iar verbul este folosit la forma afirmativă (*S-a comportat ca nimeni altul.* / *S-a simțit bucuroasă ca nimeni alta* / *A povestit cu Ștefana, nimeni alta decât prietena ei.* / *A donat totul nimeni / nimănui alteia decât fiicei sale.*).

5. Considerații finale

Analiza atentă a structurii *nimeni alta* a ilustrat faptul că ne aflăm în prezența unei variații sintactice intraenunțiale destul de interesante. Blocarea negativului *nimeni* se poate explica atât prin reducerea treptată a formelor cazuale ale unor cuvinte, cât și prin înțelegerea sintagmei ca un compus cu flexiunea pe al doilea termen constitutiv. Exemplele excerptate au permis fără îndoială înțelegerea mecanismelor care au dus la realizarea sintagmei. Am putut constata că avem de-a face, în limba actuală, cu o dinamică destul de interesantă a cuantificatorilor, a căror întrebuintare se detașează de modelul din epoca veche.

SURSE

- BMA – Șenchea, Corneliu, 2012, *București, Mon Amour. Între politică și iubire* (Din secolul al XV-lea până în epoca Vechiului Regat), supliment al revistei *Contemporanul* (nr. 9/2012), București, Editura Ideea Europeană.
- EÎ – ***, 2011, *Evanghelie învățătoare* [Govora, 1642], ediție, studiu introductiv, note și glosar de A.-M. Gherman, București, Editura Academiei Române.
- ÎL – ***, 1962, *Îndreptarea legii* [1652], ediție întocmită de Andrei Rădulescu *et al.*, București, Editura Academiei Române.
- PO – ***, 1968, *Palia de la Orăștie* [1581–1582]. *Text – Facsimile – Indice*, ediție îngrijită de Viorica Pamfil, București, Editura Academiei Române.
- VI – Stanciu-Istrate, Maria, 2013, *Reflexe ale medievalității europene în cultura română veche. Varlaam și Ioasaf în cea mai veche versiune a traducerii lui Udriște Năsturel*, București, Editura Muzeului Literaturii Române.

¹ Pentru comparația sintagmei masculine *nimeni altul*, a se vedea, de asemenea, Ionescu (2017: 81).

² În lucrarea amintită, Mihaela Ionescu analizează asocierile negative din limba română, contrazicând-o pe Anastasia Giannakidou (2006: 5, 20), și subliniază faptul că „limba română conține structuri cu DN” (2017: 48). Autoarea prezintă tipologia acestora, relevând faptul că au un grad de complexitate ridicat, în raport cu alte limbi care nu prezintă concordanță negativă (engleza, germana sau olandeza).

VO – Mihăieș, Mircea, 2005, *De veghe în oglindă*, ediția a II-a, București, Editura Cartea Românească.

BIBLIOGRAFIE

- Avram, Mioara, 1997, *Gramatica pentru toți*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Humanitas.
- Bartoli, Matteo Giulio, 2000, *Il dalmatico. Resti di un'antica lingua romanza parlata da Veglia a Ragusa e sua collocazione nella Romania appennino-balcanica*, a cura di Aldo Duro, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana.
- Capidan, Theodor, 2005, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, ediția a II-a, cu o postfață de Hristu Căndroveanu, București, Editura Fundației Culturale Aromâne «Dimândarea Părintească».
- Chircu, Adrian, 2007, „Aderența în sintaxa limbii române”, în Camelia Stan, Rodica Zafiu, Alexandru Nicolae (ed.), *Studii lingvistice. Omagiu profesoarei Gabriela Pană-Dindelegan, la aniversare*, București, Editura Universității din București, p. 29–36.
- Chircu, Adrian, 2014, „Observații asupra sintagmelor **alt nime** și **nime alt** în limba română veche”, în Rodica Zafiu, Adina Dragomirescu, Alexandru Nicolae (ed.), *Limba română: diacronie și sincronie în studiul limbii române* (Actele celui de al 13-lea Colocviu Internațional al Departamentului de lingvistică, București, 13–14 decembrie 2013), vol. I (*Gramatică. Fonetică și fonologie. Istoria limbii române, filologie*), București, Editura Universității din București, p. 53–67.
- Cornilescu, Alexandra, Nicolae, Alexandru, 2011, „On the syntax of the Romanian indefinite pronouns *unul* and *altul*”, în Rodica Zafiu, Camelia Ușurelu, Helga Bogdan-Oprea (ed.), *Limba română. Ipoteze ale variației lingvistice*, vol. I (*Gramatică și fonologie. Lexic, semantică, terminologii. Istoria limbii române, dialectologie și filologie*), București, Editura Universității din București, p. 67–94.
- DDA – Papahagi, Tache, 2013, *Dicționarul dialectului aromân / Dictionnaire aroumain (macédo-roumain)*, ediție anastatică, editată de Nicolae Saramandu și Manuela Nevaci, București, Editura Academiei Române.
- Dominte, Constantin, 2003, *Negația în limba română*, București, Editura Fundației România de Măine.
- Frâncu, Constantin, 2009, *Gramatica limbii române vechi (1521–1780)*, indice general de Alexandrina Ioniță, Iași, Casa Editorială Demiurg.
- GALR – Guțu Romalo, Valeria (ed.), 2008, *Gramatica limbii române*, București, Editura Academiei Române.
- GBLR – Pană Dindelegan, Gabriela (ed.), 2016, *Gramatica de bază a limbii române*, ediția a II-a, București, Editura Univers Enciclopedic Gold.
- Gheție, Ion (ed.), 1997, *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, București, Editura Academiei Române.
- Giannakidou, Anastasia, 2006, „N-words and Negative Concord”, în Martin Everaert, Henk Van Riemsdick (ed.), *The Blackwell Companion to Syntax*, vol. III, Malden, Blackwell Publishers, p. 327–391.
- Giurgea, Ion, 2010, *Pronoms, determinants et ellipse nominale. Une approche minimaliste*, București, Editura Universității din București.
- GR – Pană Dindelegan, Gabriela (ed.), 2013, *The Grammar of Romanian*, Oxford, Oxford University Press.
- Grandgent, Charles Hall, 1958, *Introducere în latina vulgară*, după ediția spaniolă a lui F. de B. Moll, în românește de Eugen Tănase, Cluj, Universitatea Victor Babeș.
- Haadisma, R. A., Neuchelmans, J., 1963, *Précis de latin vulgaire (suivi d'une anthologie annotée)*, Groningen, J. B. Wolters.

- Ionescu, Mihaela, 2017, *Negație și concordanță negativă în româna actuală. O evaluare critică*, București, Editura Universității din București.
- Manoliu Manea, Maria, 1993, *Gramatică, pragmasemantică și discurs*, București, Editura Litera.
- Nicolae, Alexandru, 2008, „Altul vs un altul. Noi explicații”, în Gabriela Pană-Dindelegan (ed.), *Limba română. Dinamica limbii, dinamica interpretării*, București, Editura Universității din București, p. 119–126.
- Niculescu, Alexandru, 1965, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, București, Editura Științifică.
- Pană Dindelegan, Gabriela (coord.), 2009, *Dinamica limbii române actuale. Aspecte gramaticale și discursive*, București, Editura Academiei Române.
- RGR – Dobrovie-Sorin, Carmen, Ion Giurgea (ed.), 2013, *A Reference Grammar of Romanian*, vol. I (*The noun phrase*), Amsterdam-Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- REW – Meyer-Lübke, Wilhelm, 2009, *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, 7. unveränderte Auflage, Heidelberg, Universitätsverlag Winter.
- Serbat, Guy, 1986, *Les structures du latin, avec un choix de textes traduits et annotés de Plaut aux Serments de Strasbourg*, troisième édition revue et corrigée, Paris, Éditions A. & J. Picard.
- SOR – Pană Dindelegan, Gabriela (ed.), 2016, *The Syntax of Old Romanian*, Oxford, Oxford University Press.
- Șerbănescu, Andra, 1998, „O structură sintactico-semantică: NU...DECÂT”, *Studii și cercetări lingvistice*, vol. XXXIX, nr. 6, p. 491–511.
- Väänänen, Veikko, 2006, *Introduction au latin vulgaire*, Paris, Éditions Klincksieck.
- Van Peteghem, Marleen, 2000, „Les indéfinis corrélatifs **autre**, **même** et **tel**”, în Léonie Bosveld-De Smet, Marleen Van Peteghem, Danièle Van de Velde (ed.), *De l'indétermination à la qualification. Les indéfinis*, Arras, Artois Presses Université, p. 117–202.

ANOTHER ATYPICAL ANALOGICAL QUANTIFYING PRONOMINAL EXPRESSION IN
PRESENT-DAY ROMANIAN: *NIMENI ALTA* ‘NO OTHER (f.)’

(Abstract)

In our study, we aim at explaining the way in which a certain type of syntactic structure appeared and developed in present-day Romanian; the structure is made up of a negative pronoun – *nimeni* – and an indefinite pronoun in the feminine – *alta* –, and is largely used, especially in informal speech. In this analysis, we resort to synchronic acts of language, extracted from the Internet or from a corpus of texts selected for this purpose, without ignoring, however, the diachronic perspective, whose role is to shed light on certain syntactic aspects.

VERB MOVEMENT IN MOLDOVAN DACO-ROMANIAN: ROMANCE HERITAGE OR RUSSIAN INFLUENCE?

ȘTEFANIA COSTEA

Institutul de Lingvistică al Academiei Române

„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București

University of Cambridge

1. Introduction

In this paper I focus on (low) verb movement in neutral readings, reflected in the preference for the [Adv – v] word order (as in examples (1)–(4)), which is available in Moldovan Daco-Romanian, but atypical of standard Daco-Romanian.

- (1) *Ea probabil merge la facultate.*
she probably goes at faculty
'She probably goes to the faculty.' (direct question, 21.11.2017)
- (2) *Voi deja ați pregătit kit-ul pentru maraton.*
you already have prepared kit.the for marathon
'You've already prepared the kit for the marathon.' (f., 30.09.2017)
- (3) *Eu des traversez hotarul.*
I often cross border.the
'I often cross the border.' (f., 01.10.2017)
- (4) *Ea bine a gătit.*
she well has cooked
'She has cooked well.' (spontaneous conversation, 05.09.2017)

(Moldovan Daco-Romanian)

The grammaticality of the [Adv – v] word order in neutral contexts was checked against 20 native speakers of Moldovan Daco-Romanian, who were given a questionnaire in which they were asked to choose the utterance with a neutral reading from two alternatives (the utterances from questionnaire are marked with 'Q'). The questions asked focused mainly on the placement of manner, temporal and aspectual adverbs, given the hierarchy proposed by Cinque (1999, 2006), and on the level of verb movement licensed by them, i. e. to MoodP, TP, AspP etc. In the process of asking for grammatical judgements, the parenthetical or 'comma intonation' uses have been avoided because they generally allow adverbs to be placed in abnormal positions (Rizzi 2004: 235; Cinque 1999: 32; 87).

For one particular case, the use of *probabil* 'probably', the subjects were asked direct questions about the phenomenon and one utterance was taken from a spontaneous conversation. The other examples were taken from Facebook (and, therefore, they are marked with 'f.' alongside their date of attestation) and then checked again against native speakers.

2. Linguistic contact and its consequences

Up until now, two extreme points of view regarding linguistic contact have been expressed: one stipulating that linguistic contact cannot affect all the domains of a language (Weinreich 2013 [1953]: 41, among others), another saying that there are no limitations on the influence of one linguistic system over another when they are in contact (Sala 1997: 133, among others). Beside these, a moderate approach is presented by Hickey (2010); in brief, his view maintains that, although every linguistic level could be changed as a consequence of linguistic contact, there are notable differences in the rhythm of change, i.e. isolated words and discourse markers could be easily borrowed (Hickey 2010: 14), while syntactic changes are less frequent (McMahon 2010: 141).

However, not all the changes which occur are contact-induced (i.e. exogenous), some having internal (i.e. endogenous) source(s), others being the result of ‘convergence’. The latter term refers to a feature in language X that has an internal source, while the same feature is present in a further language Y (with which X is in contact); thus, in this situation both internal and external sources ‘converge’ to produce the same result (Hickey 2010: 38).

3. Verb-movement: Romance, Romanian, (Russian), Moldovan Daco-Romanian

3.1. *The view from Romance*

In this paper, the formal approach proposed by Giorgi & Pianesi (1997), and Schifano (2015), which keeps a balance between Cinque’s (1999, 2006) cartographic approach (see (5)) and the minimalist approach, will be followed. In short, it states that in Romance the IP-domain is split into three fields (i. e., MoodP, TenseP and Asp(ect)P), with languages showing different patterns in raising, as briefly shown below.

- (5) [*frankly* Mood_{SpeechAct} > [*surprisingly* Mood_{Mirative} > [*luckily* Mood_{Evaluative} > [*allegedly* Mood_{Evidential} > [*probably* Mod_{Epistemic} > [*once* T_{Past} > [*then* T_{Future} > [*perhaps* Mood_{Irrealis} > [*necessarily* Mod_{Necessity} > [*possibly* Mod_{Possibility} > [*usually* Asp_{Habitual} > [*finally* Asp_{Delayed} > [*tententially* Asp_{Pre-dispositional} > [*again* Asp_{Repetitive (I)} > [*often* Asp_{Frequentative (I)} > [*willingly* Mod_{Volition} > [*quickly* Asp_{Celerative (I)} > [*already* T_{Anterior} > [*no longer* Asp_{Terminative} > [*still* Asp_{Continuative} > [*always* Asp_{Continuous} > [*just* Asp_{Retrospective} > [*soon* Asp_{Proximate} > [*briefly* Asp_{Durative} > [(?) Asp_{Generic/Progressive} > [*almost* Asp_{Prospective} > [*suddenly* Asp_{Inceptive} > [*obligatoriness* Mod_{Obligation} > [*in vain* Asp_{Frustrative} > [(?) Asp_{Conative} > [*completely* Asp_{SgCompleitive (I)} > [*tutto* Asp_{PlCompleitive} > [*well* Voice > [*early* Asp_{Celerative (II)} > [(?) Asp_{Inceptive(II)} > [*again* Asp_{Repetitive (II)} > [*often* Asp_{Frequentative (II)} > ...

The verb raises to the MOOD-field in French and Romanian, which are *high-movement languages*. Thus, it surfaces to the left of Cinque’s (1999) ‘high adverbs’, such as *probably* (as can be seen, for example, in (6)).

- (6) *Antoine confound   probablement   (*confond)   le   poème.*
 Antoine confound   probably   counfound   the   poem
 ‘Antoine probably confounds the poem.’

(French, *apud* Schifano 2015: 59)

The verb raises to the TENSE-field in Sardinian, northern regional Italian, central regional Italian, northern Italian dialects, which are *medial-movement languages*, surfacing to the left of adverbs like *already* ((7) being an example in this respect).

- (7) *Nonna conosce già (*conosce) la ricetta.*
 Nonna knows already knows the recipe
 ‘Nonna already knows the recipe.’

(Northern regional Italian, *apud* Schifano 2015: 12)

The verb raises to the ASPECT-field in European Portuguese, southern regional Italian and southern Italian dialects, in so-called *low-movement languages*, and surfaces to the left of Cinque’s (1999) ‘low adverbs’, such as *always* (as shown in (8)).

- (8) *O João vê sempre (*vê) este tipo de filmes.*
 the João sees always sees this kind of movies
 ‘João always watches this kind of movies.’

(European Portuguese, *apud* Schifano 2015: 68)

Eventually, the verb raises just outside *v*-VP in Spanish and Valencian Catalan, that are considered *very low-movement languages*, with its appearance to the left of *well* being proof in this respect (as presented in (9)).

- (9) *Sergio contesta bien (*contesta) las preguntas.*
 Sergio answers well answers the questions
 ‘Sergio is answering well to the questions.’

(Spanish, *apud* Schifano 2015: 63)

There is also a VOICE-field, located below ASPECT (as shown in (10)), where the verb licenses its voice. Many authors consider that the lexical/predication domain is closed off by Voice (i.e., Voice is the highest projection of the *v*P-field) (Roberts 2013, Rouveret 2012), and that moving to the VOICE-field is the first movement steps which verbs undergo. Thus, in *very low-movement languages*, the verb crosses VOICE, stopping below ASPECT.

- (10) [MoodSpeechAct MOOD... [MoodEpistemic [TPast/Future TENSE... [TAnterior [AspTerminative ASPECT... [Voice VOICE... [v-VP...

It has been observed that the driving force behind verb-movement lies in the verb’s requirement to license its TAM interpretation, i. e. overt displacement of the verb is motivated by the lack of paradigmatically instantiated MOOD, TENSE or ASPECT categories. However, the position of adverbs is essential, given that in their absence there is no morpho-lexical material which justifies the projection of one position or another (Schifano 2015: 113–131) (for a more complex analysis, see Schifano 2015; Nicolae 2015).

As for the verb-movement options of [Aux – v] constructions across Romance, it has been argued that periphrastic tenses involve a dual *v* projection, in which the higher *v* (*v*_{Aux}) hosts the auxiliary and the lower *v* (*v*_{Prt}) hosts the (perfective active) past participle (D’Alessandro & Roberts 2008; 2010; D’Alessandro & Ledgeway 2010). In this paper, I follow Schifano’s (2015) adaptation of D’Alessandro & Roberts (2008: 481) formal representation.

Therefore, the lexical verb is base-generated under *v*, raises to *v*_{PrT} to acquire (or license) its participial morphology (or features) (D’Alessandro & Roberts 2010: 49), then it can either move across ASPECT or just outside the *v*-VP. On the other hand, perfective HAVE is base-generated under *v*_{Aux}, from where it moves to target its final position, i.e. a very high one in French and Romanian, a clause-medial one in northern regional Italian and northern Italian dialects, a low one in European Portuguese and southern Italian dialects, and a very low one, where the auxiliary only leaves the *v*-VP, in Spanish and Valencian Catalan (Schifano 2015: 185–191; for a more exhaustive account, including BE, see Schifano 2015). As Schifano (2015) notes, a system where the same mechanism applies to both HAVE and lexical verbs is the most economical and desirable solution.

3.2. The view from standard Daco-Romanian

In standard Daco-Romanian, both lexical verbs and [Aux – PastPart/inf] structures raise out of the *v*-VP (Dobrovie-Sorin 1990; 1994; Rivero 1994; Cornilescu 1997; Ștefănescu 1997; Alboiu & Motapanyane 2000; Alboiu 2001; Ledgeway 2012; 2014; Schifano 2014; 2015; Nicolae 2015, among others). However, there is no general agreement on the level of movement, i. e. if the verb targets the highest functional head in IP (given the placement of the verb with respect to adverbs, as presented in (11)), or a lower position (for further references, see Schifano 2014: 191–192). Along the lines of Nicolae’s (2015) work, I adopt the idea that the Romanian verb targets the highest projection of the MOOD-TENSE-ASPECT domain, which is not necessarily the highest projection of IP (i. e., the left edge of the IP also hosts the clitic-accommodating PersPs, as well as clausal negation).

- (11) *Andrei știe probabil/deja/ mereu răspunsul.*
 Andrei knows probably already always answer.the
 ‘Andrei probably/already/always knows the answer.’

The obligatory adjacency between the past participle and auxiliary in [Aux – PastPart] structures (see (12), for example) is caused by the fact that both elements target (different) MOOD projections: the auxiliary resembles the behaviour of the lexical verb, while the past participle raises to satisfy its dual nature, i.e. to license its aspectual interpretation by crossing ASPECT (on a par with all past participles in Romance) and to obey the same requirements as the Romance infinitive (given that it can occur in the same contexts as the infinitive, like the *supine*), by licensing a [-realis] feature located in the C-domain (Schifano 2015: 215–216).

- (12) *Ion a plecat probabil/deja/ mereu.*
 Ion has gone probably already always
 ‘Ion has probably/already/always left.’

(Romanian, *apud* Nicolae 2015: 81)

Two more situations require attention – the [Adv – V]/[Adv – Aux – PastPart] word orders in pragmatically marked contexts in standard Daco-Romanian and in neutral contexts in old Romanian. With respect to standard Daco-Romanian, the [Adv – V] order is the result of left dislocation of the adverb, with the verb still standing in its default high IP-position; preverbal adverbs are endowed with an emphatic reading, regardless of their flat intonation, i.e. they hold implications which do not occur in [V – Adv] word order. The only exception is the adverb *bine* ‘well’, which is obligatory preceded by the verb, showing that the Romanian verb cannot remain *in situ* (Schifano 2014: 194–195; Schifano 2015: 163–164; Nicolae 2015:

67). As for the second situation mentioned above, in old Romanian the verb could occupy an (extremely) low position, being placed in the lexical domain (i. e., *vP*); thus, it appeared to the right of the adverbs (as could be seen, for example, in (13), (14)), accepted floating quantifiers between its components (as in (15)) and satisfied the MOOD/TENSE/ASPECT features through AGREE without movement (Nicolae 2015: 16).

- (13) *eu încă am pre el botezat*
 I yet have DOM he baptised
 ‘I have baptised him yet.’ (old Romanian, Coresi, *Molitvenic*, 1567, 258^f)
- (14) *aşa ne tare pedepseşti*
 likewise CL.ACC badly punish
 ‘In this way you punish us badly.’
 (old Romanian, *Fragmentul Todorescu (Carte de cântece)*, 1571–5, 3^v)
 (apud Nicolae 2015: 13–14)
- (15) *şi aşa fu a se toţi mântui*
 and in.this.way was A.INF CL.REFL.ACC all be.saved
 spre pământu
 on earth
 ‘And in this way everyone on earth was saved.’
 (old Romanian, *Codicele Voroneţean*, 1563–83, 48^f)
 (apud Stan 2013: 282)

3.3. The view from Russian

In Russian, the verb (both the lexical verb and the auxiliary) does not normally move out of the *v-VP* domain, surfacing to the right of adverbs like *probably*, *already*, *always* or *well* (Kallestinova 2007; Kallestinova & Slabakova 2008; Harves 2002; Baylin 1995; 2004; Erechko 2002, among others; cf. King 1995).

The [*v – Adv*] word order is also grammatical, though is regarded as degraded. A possible explanation is that adverbs can optionally left-adjoin to *VP* and to *vP*; thus, we expected to observe two different interpretations: *vP* adjoined adverbs having wide scope over *VO*, while *VP* adjoined adverbs having narrow scope over the *O* only. However, this distinction does not hold in practice, where speakers have a strong preference for the preverbal position of adverbs, regardless of scope.

A more feasible approach is to consider that the postverbal position of adverbs is possible in a system which considers word orders derivations as part of the pragmatic component of grammar (Kallestinova 2007: 115–116; Kallestinova & Slabakova 2008: 2; 8–12); in other words, the discourse-neutral word order is [*Adv – v*], as in (16), whilst the opposite word order, [*v – Adv*], as in (17), receives a marked interpretation, i.e. the verb is topicalized and the adverb is interpreted as part of the focus (Harves 2002: 113).

- (16) *Gosti bystro vosli v dom.*
 guests quickly came-in into house
 ‘The guests quickly came into the house.’
- (17) *#Gosti vosli bystro v dom.*
 guests came-in quickly into house
 ‘The guests quickly came into the house.’

(Russian, apud Harves 2002: 113)

An important aspect that should be mentioned is that, in Russian, IP must have a filled specifier and this EPP requirement in [Spec, IP] can be satisfied by any XP (Nominative or non-Nominative); if the EPP is satisfied by a non-Nominative argument, the verb obligatorily raises to I (as in (18)), eventually resulting in atypical positions of adverbs (Baylin 2004: 31–37).

- (18) *Etu knigu čitaet Ivan (často).*
 this book reads Ivan (often)
 ‘Ivan reads this book (often).’

(Russian, *apud* Baylin 2004: 4)

3.4. The view from Moldovan Daco-Romanian

In Moldovan Daco-Romanian the verb does not leave the *v*-VP domain, surfacing to the right of both ‘high’ and ‘low’ adverbs from Cinque’s (1999) hierarchy, and even to the right of ‘well’ in neutral readings (as be seen in (19)).

- (19) *Combi-na-ția asta bine s-a potrivit.*
 combination.the this well CL.REFL.ACC=has matched
 ‘„This combination has matched well.”’ (f., 09.11.2017)

Moldovan Daco-Romanian seems to pattern with standard Daco-Romanian, as it chooses the *VP-movement* strategy rather than the *V⁰-movement* strategy (Nicolae 2015: 11), given that the [Aux – XP – PastPart] word order (as in (20)) is generally regarded as ungrammatical. I assume, therefore, that the first step is the extraction of DP generated inside the VP, followed by its insertion in [Spec; T₀P], i.e., DP enters the projection in which it receives accusative case (for a further discussion of the matter, see Pesetsky & Torrego 2004; 2011); the VP moves to [Spec; *v*P], where it establishes, as in Russian, an AGREE relation (without movement) with the higher domains in IP (as known, AGREE precedes movement, being a precondition for it, but does not determine it) (see (21)).

- (20) **La Ion au părinții mei mers des.*
 To Ion have parents.the mine gone often
 ‘My parents have often gone to Ion.’
- (21) *Des urmăresc discuțiile voastre.*
 often follow discussions.the yours
 ‘I often follow your discussions.’ (f., 01.11.2017)

For structures involving auxiliaries and past participles, I have refined the scheme proposed by Schifano’s (2015), by moving the initial place of EA in [Spec; *v*P] and by inserting the T₀ field; the DP also moves to [Spec; T₀P] before the whole VP moves to [Spec; *v*P_{RT}] to acquire its participial morphology and to check, by AGREE, the features of IP, and the auxiliary is inserted in [Spec; *v*P], from where it satisfies the requirements of higher field(s) in IP through AGREE (see (22)).

- (22) *Oamenii mereu au urât persoanele care spun adevărul.*
 people.the.always have hated people.the who tell truth.the
 ‘People have always hated the ones who tell the truth.’ (f., 09.11.2017)

This formal approach is apparently contradicted by the placement of additive modifier *mai*, generated in the AspP in standard Daco-Romanian (Nicolae 2015: 79), but which can occur between the auxiliary and the past participle in Moldovan Daco-Romanian, i.e. in vP. I assume that this is the result of a reanalysis made by bilingual speakers who were influenced by standard Daco-Romanian in formal contexts. However, it is to be noted that it appears rarely with analytic verb forms (being frequently replaced by *încă* ‘yet’ which surfaces to the left of auxiliaries); most utterances contain *mai* and a synthetic form, where the additive modifier seems to pattern with the *mai* structures found in standard Daco-Romanian.

The verb seems not to move out of v-VP domain when [Spec; IP] is filled with a Nominative element, i.e. (pro)noun or *pro* (see, for example, (23), (24), (25), (26)), surfacing to the right of adverbs.

- (23) *Tu   deja   ai   încercatsă   înțelegi   sensul.*
 you   already have   tried   to   understand   meaning.the
 ‘You’ve already tried to understand the meaning.’ (f., 26.08.2017)
- (24) *Eu   încă   nu   sunt   măritată.*
 I   yet   not   am   married
 ‘I’m not yet married.’ (f., 01.11.2017)
- (25) *Ei   mereu   își   schimbădenumirea.*
 they   always CL.DAT change label.the
 ‘They are always changing their label.’ (f., 10.10.2017)
- (26) *Ele   des   se   schimbă.*
 they   often CL.ACC change
 ‘They often change.’ (f., 29.09.2017)
- (27) *Azi   iarăși   am   călătorit   în   autobuz cu   ea.*
 today   again have   travelled   in   bus   with   her
 ‘Today I have travelled again with her by bus.’ (f., 13.11.2017)
- (28) *Eu   câteodată   mă   gândeam   la   asta.*
 I   sometimes CL.ACC think   about   that
 ‘I sometimes thought about it.’ (f., 23.10.2017)

The situation changes when this position is occupied by a non-Nominative element; when asked to choose between [XP – Adv – V] (as in (29) a., (30) a., (31) a., (32) a.) and [XP – V – Adv] (as in (29) b., (30) b., (31) b., (32) b.), where XP is non-Nominative, most native speakers of Moldovan Daco-Romanian considered the latter to be neutral. Thus, as in Russian, it seems that the verbs in Moldovan Daco-Romanian tend to rise to I in such contexts (cf. (33), where [Spec; IP] is filled with a Nominative element). However, it is important to highlight the fact that the utterances in which verbs surface to the left of adverbs, though not the preferred option, are still not regarded as ungrammatical.

- (29) a. *Mariei   deja   i-am   adus   cărțile.*
 Maria.DAT   already CL.DAT=have   brought books.the
 ‘I’ve already brought the books to Maria.’ (Q, 40%)
 b. *Mariei   i-am   adus   deja   cărțile.*
 to.Maria.DCL.DAT=have   brought already books.the
 ‘I’ve already brought the books to Maria.’ (Q, 60%)
- (30) a. *Mie   des   îmi   cumpărau   părinții   jucării.*

- to.me.D often CL.DAT bought parents.the toys.the
 ‘My parents often used to buy me toys.’ (Q, 30%)
 b. *Mie îmi cumpărau des părinții jucării.*
 to.me.D CL.DAT bought often parents.the toys.the
 ‘My parents often used to buy me toys.’ (Q, 70%)
- (31) a. *La Ion des mergeau părinții mei.*
 to Ion often went parents.the mine
 ‘My parents often went to Ion’s house.’ (Q, 20%)
 b. *La Ion mergeau des părinții mei.*
 to Ion went often parents.the mine
 ‘My parents often went to Ion’s house.’ (Q, 80%)
- (32) a. *La școală bine învățam când eram mică.*
 at school well learnt when was little
 ‘I was good at school when I was little.’ (Q, 0%)
 b. *La școală învățam bine când eram mică.*
 at school learnt well when was little
 ‘I was good at school when I was little.’ (Q, 100%)
- (33) a. *Eu mereu am ales să fiu cinstită.*
 I always have chose SĂ.SUBJ be honest
 ‘I’ve always chosen to be honest.’ (Q, 100%)
 b. *Eu am ales mereu să fiu cinstită.*
 I have chose always SĂ.SUBJ be honest
 ‘I’ve always chosen to be honest.’ (Q, 0%)

The situation is even more nuanced. Despite the marked preference to place the adverbs generated in *vP*, *AspP* or *TP* postverbally in such circumstances, most Moldovan Daco-Romanian speakers opted for a preverbal placement of *probably* (as in (34)). Also, the verb appears to surface preverbally even when a Nominative element occurs in [Spec; IP], as can be seen in (35).

- (34) a. *Pe el probabil l-au certat părinții că*
 PE he probably CL.ACC=have scolded parents.the that
a venit târziu.
 ha s come late
 ‘His parents have probably scolded him for having come late.’ (Q, 80%)
 b. *Pe el l-au certat probabil părinții că a*
 PE he CL.ACC=have scolded probably parents.the that has
venit târziu.
 come late
 ‘His parents have probably scolded him for having come late.’ (Q, 20%)
- (35) *El probabil greșește.*
 he probably is.wrong
 ‘He is probably wrong.’ (direct question, 21.11.2017)

4. Conclusions

Verb movement in Moldovan Daco-Romanian shows significant differences in comparison with other Romance varieties. In particular, the verb appears not to leave the ν P as a consequence of intense linguistic contact established between Romanian, in which the verb raises to IP, MoodP, and Russian, in which verb does not raise out of ν P.

Along the lines of Nicolae's (2015) analysis of verb movement in Romanian from a Romance perspective, that reiterates the idea that syntactic foreign influence should be regarded as strengthening a grammatical option *already* available in the target-language, 'convergence' between Romanian (old Romanian) and Russian seems to be the cause of (low) verb movement in Moldovan Daco-Romanian; that is to say, Russian has helped to preserve and reinforce a feature which disappeared from standard Daco-Romanian (i.e. verbs satisfying MOOD/TENSE/ASPECT features through AGREE, without moving to I).

While the placement of Moldovan Daco-Romanian verbs seems to pattern with that of Russian with respect to situations in which Nominative elements are in [Spec; IP], a contrast occurs when there are non-Nominative elements in [Spec; IP]: unlike in Russian, in Moldovan Daco-Romanian [XP (non-Nominative) – Adv – V] pragmatically unmarked word order is not regarded as ungrammatical.

In neutral readings from Moldovan Daco-Romanian the verb seems not to surface to the left of *probably*, i.e. even under a split-IP analysis, the verb does not raise higher than T(P).

REFERENCES

- Alboiu, Gabriela, 2001, *The Features of Movement in Romanian*, București, Editura Universității din București.
- Alboiu, Gabriela, Virginia Motapanyane, 2000, "The generative approach to Romanian grammar: an overview", in Virginia Motapanyane (ed.), *Comparative Studies in Romanian Syntax*, Amsterdam, Elsevier, p. 1–48.
- Bailyn, John Frederick, 1995, "Underlying phrase structure and 'short' verb movement in Russian", *Journal of Slavic Linguistics*, vol. 3, no. 3, p. 13–58.
- Bailyn, John Frederick, 2004, "Generalized inversion", *Natural Language & Linguistic Theory*, vol. 22, p. 1–49.
- Cinque, Guglielmo, 1999, *Adverbs and Functional Heads: A Cross-Linguistic Perspective*, Oxford, Oxford University Press.
- Cinque, Guglielmo, 2006, *Restructuring and Functional Heads: The Cartography of Syntactic Structures (vol 4)*, Oxford, Oxford University Press.
- Cornilescu, Alexandra, 1997, "The double subject construction in Romanian. Notes on the syntax of the subject", *Revue roumaine de linguistique*, vol. XLII, no. 3–4, p. 101–147.
- D'Alessandro, Roberta, Adam Ledgeway, 2010, "The Abruzzese T- ν system: feature spreading and the double auxiliary construction", in Roberta D'Alessandro, Adam Ledgeway, Ian Roberts (eds), *Syntactic variation. The dialects of Italy*, Cambridge, Cambridge University Press, p. 201–209.
- D'Alessandro, Roberta, Ian Roberts, 2008, "Movement and agreement in Italian past participles and defective phases", *Linguistic Inquiry*, vol. 39, no. 3, p. 477–491.
- D'Alessandro, Roberta, Ian Roberts, 2010, "Past participle agreement in Abruzzese: split auxiliary selection and the null-subject parameter", *Natural Language & Linguistic Theory*, vol. 28, p. 41–72.
- Dobrovie-Sorin, Carmen, 1990, "Auxiliaries and sentence structure in Romanian", in Joan Mascaró, Marina Nespór (eds), *Grammar in Progress*, Dordrecht, Foris Publications.

- Dobrovie-Sorin, Carmen, 1994, *The Syntax of Romanian*. Berlin, Mouton de Gruyter.
- Erechko, Anna, 2002, "Subject-verb inversion in Russian", paper presented at *The Eleventh Meeting of the Students of Linguistics in Europe (ConSOLE XI)*, University of Padua, p. 4–6 decembrie 2002.
- Giorgi, Alessandra, Fabio Pianesi, 1997, *Tense and Aspect: from Semantics to Morphosyntax*, Oxford, Oxford University Press.
- Harves, Stephanie Annemarie, 2002, *Unaccusative Syntax in Russian*, PhD Thesis, Princeton University.
- Hickey, Raymond, 2010, "Language contact: reconsideration and reassessment", in Raymond Hickey (ed.), *The Handbook of Language Contact*, Malden, Wiley-Blackwell Publishing, p. 1–28.
- Kallestinova, Elena, Roumyana Slabakova, 2008, "Does the verb move in Russian?", in Andrei Antonenko, John Frederick Bailyn & Christina Bethin (eds), *Formal Approaches to Slavic Linguistics 16: The Stony Brook Meeting 2007*, Ann Arbor, Michigan Slavic Publications, p. 199–214.
- Kallestinova, Elena, 2007, *Aspects of Word Order in Russian*, PhD Thesis, University of Iowa.
- King, Tracy Holloway, 1995, *Configuring Topic and Focus in Russian*, Stanford, CSLI Publications.
- Ledgeway, Adam, 2012, *From Latin to Romance: Morphosyntactic Typology and Change*, Oxford, Oxford University Press.
- Ledgeway, Adam, 2014, "Romance auxiliary selection in light of Romanian evidence", in Gabriela Pană Dindelegan, Rodica Zafiu, Adina Dragomirescu, Irina Nicula, Alexandru Nicolae, Louise Esher (eds), *Diachronic Variation in Romanian*, Newcastle, Cambridge Scholars Publishing, p. 3–35.
- McMahon, A., 2010, "Computational models and language contact", in Raymond Hickey (ed.), *The Handbook of Language Contact*, Malden, Wiley-Blackwell Publishing, p. 128–147.
- Nicolae, Alexandru, 2015, *Ordinea constituențelor în limba română: o perspectivă diacronică: structura propoziției și deplasarea verbului*, București, Editura Universității din București.
- Pesetsky, David, Esther Torrego, 2004, "Tense, Case, and the nature of syntactic categories", in Jacqueline Guéron, Jacqueline Lecarme (eds), *The Syntax of Time*. Cambridge, MA/London, MIT Press, p. 355–426.
- Pesetsky, David, Esther Torrego, 2011, "Case", in Cedric Boeckx (ed.), *The Oxford Handbook of Linguistic Minimalism*, Oxford, Oxford University Press, p. 55–72.
- Rivero, Maria Luisa, 1994, "Clause structure and V-movement in the languages of the Balkans", *Natural Language & Linguistic Theory*, vol. 12, p. 63–120.
- Rizzi, Luigi, 2004, "Locality and left periphery", in Adriana Belletti (ed.), *Structures and Beyond: the cartography of syntactic structures*, Oxford, Oxford University Press, p. 223–251.
- Roberts, Ian, 2013, "Some speculations on the development of the Romance periphrastic perfect", *Revue roumaine de linguistique*, vol. LVIII, no. 1, p. 3–30.
- Rouveret, Alain, 2012, "VP ellipsis, phases and the syntax of morphology", *Natural Language & Linguistic Theory*, vol. 30, no. 3, p. 897–963.
- Sala, Marius, 1997, *Limbi în contact*, București, Editura Enciclopedică.
- Schifano, Norma, 2014, "(Un)marked patterns of verb-movement: the case of Romanian", in Rodica Zafiu, Adina Dragomirescu, Alexandru Nicolae (eds), *Limba română: diacronie și sincronie*, București, Editura Universității din București, p. 191–201.
- Schifano, Norma, 2015, *Verb Movement: A Pan-Romance Investigation*, PhD Thesis, University of Cambridge.
- Stan, Camelia, 2013, *O sintaxă diacronică a limbii române vechi*, București, Editura Universității din București.

- Ștefănescu, Ioana, 1997, “The syntax of agreement in Romanian”, *MIT Occasional Papers in Linguistics*, vol. 14, Cambridge MA, MIT Press.
- Weinreich, Uriel, 2013 [1953], *Limbi în contact. Constatări și probleme*, Brașov, Editura Universității „Transilvania” din Brașov.

VERB MOVEMENT IN MOLDOVAN DACO-ROMANIAN:
ROMANCE HERITAGE OR RUSSIAN INFLUENCE?

(Abstract)

The paper focuses on (low) verb movement in neutral readings in Moldovan Daco-Romanian, reflected in the preference for the [Adv – V] word order (cf. the high verb movement option of standard Daco-Romanian). The proposed analysis is that ‘convergence’ between Romanian (old Romanian) and Russian – a consequence of the longstanding linguistic contact between the two languages taking place in the Republic of Moldova – seems to be the cause of this phenomenon; that is to say, Russian (a language in which verbs satisfy MOOD/TENSE/ASPECT features through AGREE, without moving to I) has helped to preserve and reinforce a feature which disappeared from present-day standard Daco-Romanian.

ARTICOLUL HOTĂRÂT ÎN LUCRĂRILE DE GRAMATICĂ DIN SECOLELE AL XX-LEA ȘI AL XXI-LEA. ACCEPȚII GRAMATICALE

LAVINIA DĂLĂLĂU-NASTA
Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

Continuând analiza începută de Gh. Chivu (2009: 28–33) și Al. Nicolae (2009: 254–261), lingviști care au avut în vedere accepțiile gramaticale ale articolului din secolele XVIII și XIX, ne propunem să prezentăm situația acestei unități lingvistice în lucrările de gramatică din secolul XX și de la începutul secolului XXI, cu mențiunea că, datorită înmulțirii materialului lingvistic privitor la această unitate gramaticală¹, vom trata cele două articole (hotărât și nehotărât) în studii distincte și vom aminti doar lucrările care au contribuit cu interpretări inedite la ceea ce numim gramatica articolului. În prezentarea de față, vom avea în vedere doar articolul hotărât enclitic *-l*.

1. Accepții gramaticale ale articolul hotărât în secolul al XX-lea

(1) Radu I. Paul consideră că articolul definit reprezintă instrumentul de expresie a flexiunii cazuale a numelui și elementul principal de expresie a valorii nominale în cadrul flexiunii nominale interne (Paul 1932: 59).

(2) N. Drăganu este de părere că articolul substantival postpozitiv *-l*, la fel ca nehotărâtul *un*, este tot cuvânt, un fel de atribut adjectival, care „concretizează, determină și actualizează, arătând că o ființă, un lucru sau o însușire sunt presupuse ca fiind cunoscute pentru interlocutor” (Drăganu 1945: 78). Autorul așază articolul alături de prepoziții, conjuncții și verbe auxiliare, numindu-le pe toate „particule de legătură” sau „cuvinte accesorii”, socotind că principalele trăsături care le apropie sunt lipsa accentului, absența înțelesului autonom și calitatea de a lega un cuvânt (o propoziție) de altul (de alta) (*ibidem*: 22).

(3) În opinia lui I. Ciorănic, articolul definit se separă prompt de articolul nehotărât. Dacă pe cel din urmă îl numește particulă sau cuvânt auxiliar, despre articolul hotărât afirmă că „trebuie considerat morfem” (Ciorănic 1953: 83), deoarece nu are autonomie fonetică, fiind perceput ca parte a cuvântului cu care s-a contopit, și nu are sens lexical, ci doar sensul gramatical de a arăta „raportul cuvântului dat față de alte cuvinte din propoziție și având rolul de a exprima anumite nuanțe de sens complementare ale cuvântului respectiv” (*ibidem*).

(4) Emanuel Vasiliu acordă articolului definit statutul de flectiv cazual, insistând asupra faptului că acesta „tinde să înlocuiască desinențele” (Vasiliu 1953: 139), lucru care are urmări în flexiunea cazuală. Autorul susține că, odată ce articolul devine morfem al cazului oblic, se întărește „tendința de slăbire a flexiunii feminine prin sufixație, moștenită din latină” (*ibidem*).

---

¹ Maria Aldea întocmește o listă de lucrări care abordează problema articolului (Aldea 2006: 231–248).

(5) În *Gramatica limbii române* din 1954 și în *Gramatica limbii române* din 1963, deși interpretarea morfologică este aceeași cu a articolului nehotărât (= parte de vorbire și instrument gramatical), despre articolul hotărât enclitic se menționează că are un statut aparte prin poziție (la finalul cuvântului) (GLR 1954: 163) și prin comportament („sudându-se cu substantivul pe care-l însoțește, a încetat de a mai fi un cuvânt de sine stătător”) (GLR 1963: 97).

(6) Discutând despre felul în care se pot exprima categoriile gramaticale, Iorgu Iordan constată că articolul definit, prin faptul că se alipește de nume, seamănă foarte bine cu desinențele. Dacă la început articolul reprezenta un mijloc sintactic de exprimare a categoriei gramaticale (fiind neaglutinat), astăzi acesta „a devenit o simplă prelungire, o desinență a substantivului”, mai exact „articolul a devenit desinență propriu-zisă și în sensul că, la fel ca desinențele, el ajută la diferențierea cazurilor” (Iordan 1956: 248). Caracterul desinențial al articolului este subliniat și de Mircea Zdrenghea prin afirmația că articolul „cu timpul, a ajuns să aibă (mai ales cel hotărât) funcția unei desinențe” (Zdrenghea 2014: 136).

(7) În opinia lui Șt. Iacob, rolul articolului hotărât, în calitate de morfem care ajută la constituirea determinării cantitative la nivel morfologic, este de a da „nota de integritate singularului și pe cea de totalitate pluralului” (Iacob 1957: 17).

(8) Deși a observat de la început specificul articolului hotărât, totuși Ion Coteanu i-a acordat acestuia diferite roluri gramaticale:

(a) Mai întâi, autorul consideră articolul definit parte de vorbire cu funcție de atribut (Coteanu 1958: 17, 35–36), însă, în același timp, atrage atenția asupra gramaticalizării lui și a faptului că este „pus și în slujba morfologiei ca indicator cauzal” (*ibidem*: 30).

(b) În lucrarea sa despre particularitățile numelui în româna comună, lingvistul se decide să numească articolul definit „morfem obligatoriu al cazului gramatical” (Coteanu 1969: 95), opinie preluată și de D. D. Drașoveanu, care consideră articolul un flectiv cazual de relație (Drașoveanu 1997: 27).

(c) În *Gramatica de bază a limbii române*, Ion Coteanu tratează din nou articolul hotărât la un loc cu cel nehotărât, făcând însă precizarea că articolul hotărât enclitic nu este cuvânt, ci se comportă „ca un sufix, unindu-se cu partea finală a cuvântului” (Coteanu 1982: 107), nereprezentând o parte de vorbire. În ciuda acestor observații, concluzia cercetătorului este că articolul definit, atât cel enclitic, cât și cel proclitic, „ținând seama că funcțiile lui sunt, în mare, aceleași, îl putem trata în amândouă situațiile ca parte de vorbire” (*ibidem*).

(9) În a doua jumătate a secolului al XX-lea, articolul hotărât a fost interpretat ca morfem al unei noi categorii gramaticale a substantivului, fiind membru opozant al articolului nehotărât și al articolului zero. Astfel, articolul definit este numit:

(a) morfem al categoriei determinării de către Paula Diaconescu și Valeria Guțu Romalo (Diaconescu 1961: 163–169; Guțu-Romalo 1967: 225–236);

(b) morfem al categoriei determinării abstracte de către Gh. Constantinescu-Dobridor (1974: 17);

(c) morfem al categoriei individualizării de către Alexandru Toșa¹ (1977: 6);

(d) morfem al categoriei determinării minimale de către Iorgu Iordan și Vladimir Robu (1978: 344–345);

(e) morfem al categoriei determinării minime de către Dumitru Irimia (1997: 54–59);

(f) morfem al categoriei nominalizării de către Ana Vrăjitoru (1998: 63–65).

---

¹ Într-o altă lucrare, Alexandru Toșa susține că, în funcție de criteriile de clasificare, articolul definit *-l* poate fi și parte de vorbire distinctă, și morfem al individualizării (Toșa 1983: 44).

(10) La fel ca cei mai mulți lingviști, Maria Manoliu Manea consideră că articolul definit are mai multe valori. În lucrările cercetătoarei, articolul primește diferite denumiri datorită rolurilor multiple pe care le îndeplinește, dar și datorită convingerilor lingvistice ale autoarei:

(a) Mai întâi, *-l* este numit indice de determinare, indice de relație și substantivant, fiind membru al clasei determinativelor (alături de *un, niște, acest, fiecărui* etc.) (Manoliu 1965: 125–130)

(b) Apoi, în *Sistematica substitutelor din limba română contemporană standard*, se schimbă ușor terminologia, dar se păstrează aceleași roluri, *-l* fiind numit adjunct al grupul nominal cu rol de „determinativ al substantivului”, „catalizator al funcției de substantiv” și „indice lexical” (Manoliu-Manea 1968: 83). Autoarea atrage atenția că, spre deosebire de celelalte limbi romanice, articolul definit (enclitic) românesc nu poate fi încadrat în rândul pronomelor semiindependente, deoarece nu poate intra „în raport de substituție cu un nume articulat” (*ibidem*: 91).

(c) Ulterior, cercetătoarea afirmă că „articolul definit seamănă cu substitutele prin faptul că preia o informație care nu-l definește paradigmatic” (Manoliu-Manea 1971: 130). În final, articolul definit (enclitic) este numit „substitut prin excelență” (*ibidem*: 238).

(11) În opinia lui B. B. Berceanu, articolul hotărât are „funcția de adjectiv de integralitate” (Berceanu 1971: 116) și face parte din atributele numelui (*ibidem*: 168).

(12) Deși tratează articolul definit propriu-zis la un loc cu articolul nehotărât, Corneliu Dimitriu subliniază că cel dintâi poate apărea în două ipostaze (Dimitriu 1999: 162–163):

(a) cuvânt-morfem, reprezentând o parte de vorbire-morfem, când este proclitic;

(b) morfem, fără să mai reprezinte o parte de vorbire-morfem, când este enclitic.

2. Accepții gramaticale ale articolul hotărât în secolul al XXI-lea

(1) Privitor la articolele hotărâte enclitice, Gabriela Pană Dindelegan reține următoarele idei (Pană-Dindelegan 2003: 27–47):

(a) au parcurs integral procesul gramaticalizării și au devenit mărci (morfeme gramaticale) ale diverselor categorii;

(b) îndeplinesc funcții diverse pe care le pot manifesta simultan sau succesiv; astfel:

(b₁) semantic, articolul hotărât funcționează ca un determinant (în cazul citirilor individualizante) sau ca un cuantificator universal (în cazul citirilor generice);

(b₂) morfologic, articolul definit „legat” funcționează ca flectiv, participând la marcarea categoriilor gramaticale de gen, număr, caz și determinare;

(b₃) morfolexical, articolul definit este un clasificator substantival.

(c) alături de Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu și Isabela Nedelcu susțin că, din cauza fuzionării cu numele, articolul definit, „are o situație intermediară între statutul de component sintactic și flectiv/marcă morfologic/ă, ocupând, **sintactic**, poziția unui determinant [...], iar, **morfologic**, preluând mărcile de flexiune” (Pană-Dindelegan, Dragomirescu și Nedelcu 2010: 143).

(2) Ana-Maria Barbu consideră că articolul hotărât, din cauză că nu este morfem independent, ci doar un afix enclitic, „nu poate fi tratat ca determinant propriu-zis” (Barbu 2004: 84, 134), deci ca parte de vorbire propriu-zisă. În ciuda acestor observații, totuși articolele enclitice apar enumerate în rândul determinantilor tari, dar nu fără precizarea că reprezintă un determinant tare de tip special din pricina naturii afixale (*ibidem*, 128).

(3) În GALR, articolul este tratat ca morfem al categoriei gramaticale a determinării, dar, în același timp, se afirmă despre acesta că, alături de articolul nehotărât, numeralele cu valoare adjectivală și alte adjective pronominale/provenite din adverbe, face parte din clasa determinanților, clasă formată după criterii semantice și funcționale, conținând unități eterogene „din perspectiva clasificării în părți de vorbire” (GALR 2005: 48, 73–74).

(4) În GBLR, articolul hotărât, în calitate de morfem al categoriei gramaticale a determinării, este considerat reprezentantul prototipic al funcției sintactice de determinant definit (GBLR 2010: 86–95, 369) din cadrul grupului nominal. În acest tratat, articolul definit devine morfem cu funcție sintactică.

3. Observații privind accepțiile gramaticale ale articolului

În urma prezentării accepțiilor gramaticale ale articolului hotărât din lucrările de gramatică din secolul XX și de la începutul secolului XXI, se cuvine să facem câteva adnotări:

(1) La fel ca în lucrările de secol XVIII și XIX, opiniile privitoare la gramatica articolului diferă de la un lingvist la altul sau chiar în opera aceluiași autor.

(2) În cele mai vechi tratate de gramatică a limbii române, articolul nu a fost considerat parte de vorbire, iar din a doua jumătate a secolului al XX-lea se revine la ideea conform căreia articolul nu face parte din clasele lexico-gramaticale, pledându-se pentru integrarea acestuia în clasa morfemelor.

(3) Reconsiderarea articolului, respectiv încadrarea lui în rândul morfemelor, nu duce la omogenizarea interpretărilor, ci disputele pe această temă continuă să existe. Astfel, deosebim două direcții de abordare: pe de o parte, întâlnim ideea conform căreia articolul este morfem al unei categorii gramaticale existente, al categoriei cazului (vezi E. Vasiliu, I. Coteanu, D. D. Drașoveanu), iar, pe de altă parte, întâlnim opinia lingviștilor care consideră că articolul definit devine morfemul unei noi categorii gramaticale, a cărei denumire diferă de la un cercetător la altul (determinare/individualizare/nominalizare).

(4) Privitor la integrarea articolului definit în categoria gramaticală a determinării, G. G. Neamțu se arată rezervat din cauza membrilor cu care morfemul *-l* intră în opoziție: articolul nedefinit *un* și articolul zero. În ce privește nedefinitul *un*, autorul consideră că acesta este membru al operației de determinare, dar nu al determinării gramaticale/categoriale, ci al determinării semantico-sintactice, deoarece *un*, în afară de numeral cardinal, este doar adjectiv nehotărât (Neamțu 2014: 127). Cu privire la determinatul zero, care are ca mijloc de expresie articolul zero, G. G. Neamțu afirmă că acesta nu poate fi membru al categoriei gramaticale a determinării, deoarece „nu are niciun înțeles din sfera determinării” (Neamțu 2014: 271). Or, odată ce nedefinitul *un* și articolul zero nu se înscriu în paradigma gramaticală a determinării, articolul definit, fără membri în opoziție, nu poate forma singur o categorie gramaticală.

(5) Soluția mixtă, potrivit căreia articolul definit este și parte de vorbire, și flectiv, nu poate fi acceptată, întrucât flectivul, prin definiție, este o subunitate din structura părții de vorbire (flexibile). Prin urmare, articolul trebuie tratat în termenii disjuncției logice: parte de vorbire sau flectiv/morfem.

(6) Afirmarea din GBLR, conform căreia articolul definit este morfem cu funcție sintactică (= determinant), nu a convins suficient lingviștii români. În acest sens, Daiana Cuibus a scos în evidență fragilitatea interpretării, aducând drept contraargumente principii și definiții susținute chiar de GBLR (Cuibus 2015: 141–149).

(7) Dincolo de interpretările divergente, punctul comun care unește opiniile privitoare la articolul hotărât rezidă în rolul important pe care acesta îl joacă în cadrul flexiunii cazuale a numelui, articolul ajungând să suplinească sărăcia desinențelor cazuale, „fortificându-i substantivului flexiunea sintetică” (Neamțu 2014: 276).

4. Concluzii

În urma studiului întreprins, am ajuns la concluzia că gramatica articolului rămâne un segment care încă necesită clarificări, reprezentând un capitol deschis dezbaterilor. Chiar dacă disputele lingvistice privind acest subiect vor continua să existe, considerăm că, în studiile ulterioare, ar trebui accentuate implicațiile articolului în diferitele niveluri ale limbii și valorile pe care acesta le îndeplinește în funcție de nivel (la nivel morfosintactic – valoare de flectiv cazual, la nivel morfo-lexical – valoare de convertor/clasificator substantival, la nivel semantico-pragmatic – valoare de determinant/actualizator).

BIBLIOGRAFIE

- Aldea, Maria, 2006, *Categoria gramaticală a determinării în limba română*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut.
- Barbu, Ana-Maria, 2004, *Sintaxa determinantilor. Analiză lingvistică și aplicație computațională*, București, Editura All Educational.
- Berceanu, Barbu B., 1971, *Sistemul gramatical al limbii române (reconsiderare)*, București, Editura Științifică.
- Chivu, Gh., 2009, „Articolul în primele gramatici”, în Zafiu, Rodica, Blanca Croitor, Ana-Maria Mihail (ed.), *Studii de gramatică. Omagiu Doamnei Profesoare Valeria Guțu Romalo*, București, Editura Universității din București, p. 29–33.
- Ciorănic, Ion, 1953, „Despre articol”, *Limba română*, vol. II, nr. 4, p. 82–87.
- Constantinescu-Dobridor, Gheorghe, 1974, *Morfologia limbii române*, București, Editura Științifică.
- Coteanu, Ion, 1958, „Contribuții la teoria articolului”, *Studii și cercetări lingvistice*, vol. IX, nr. 1, p. 17–44.
- Coteanu, Ion, 1969, *Morfologia numelui în protoromână (româna comună)*, București, Editura Academiei.
- Cotenu, Ion, 1982, *Gramatica de bază a limbii române*, București, Editura Albatros.
- Cuibus, Daiana, 2015 „Articolul – de la morfem la determinant”, în *Caietele Sextil Pușcariu*, vol. II, Cluj-Napoca, p. 141–149.
- Diaconescu, Paula, 1961, „Un mod de descriere a flexiunii nominale, cu aplicație la limba română contemporană”, *Studii și cercetări lingvistice*, vol. XII, nr. 2, p. 163–192.
- Dimitriu, Corneliu, 1999, *Tratat de gramatică a limbii române. 1. Morfologia*, Iași, Institutul European.
- Drăganu, Nicolae, 1945, *Elemente de sintaxă a limbii române*, Lucrare postumă, București, Institutul de Lingvistică Română.
- Drașoveanu, D.D., 1997, *Teze și antiteze în sintaxa limbii române*, Cluj-Napoca, Editura Clusium.
- GALR – Guțu Romalo, Valeria (coord.), 2005, *Gramatica limbii române*, vol. I. (*Cuvântul*), București, Editura Academiei Române.
- GLBR – Pană Dindelegan, Gabriela (coord.), 2010, *Gramatica de bază a limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Graur, Alexandru, Laura Vasiliu, Mioara Avram (red. resp.), 1963, *Gramatica limbii române*, 1963, vol. I, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Academiei Române.

- Guțu Romalo, Valeria, 1967, „Articolul și categoria determinării în limba română actuală”, în Ion Coteanu (redact.), *Elemente de lingvistică structurală*, Editura Științifică, București, p. 225–236.
- Iacob, Ștefan, 1957, „Determinare și individualizare”, *Limba română*, vol. VI, nr. 3, 14–21.
- Iordan, Iorgu, 1956, *Limba română contemporană*, București, Editura Ministerului Învățământului.
- Iordan, Iorgu, Vladimir Robu, 1978, *Limba română contemporană*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Irimia, Dumitru, 1997, *Gramatica limbii române*, Iași, Editura Polirom.
- Macrea, Dimitrie (ed.), 1954, *Gramatica limbii române*, vol. I. *Vocabularul, fonetica și morfologia*, București, Editura Academiei.
- Manoliu, Maria, 1965, „Inovații în structura distribuțională a grupului nominal romanic”, *Studii și cercetări lingvistice*, vol. XVII, nr. 1, p. 125–130.
- Manoliu Manea, Maria, 1968, *Sistematica substitutelor din limba română contemporană standard*, București, Editura Academiei.
- Manoliu Manea, Maria, 1971, *Gramatica comparată a limbilor romanice*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Neamțu, G.G., 2014, *Studii și articole gramaticale*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Nova.
- Nicolae, Alexandru, 2009, „Articolul în principalele gramatici de secol XIX”, *Limba română*, vol. LVIII, nr. 2, p. 254–261.
- Pană Dindelegan, Gabriela, 2003, *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări*, București, Editura Humanitas Educațional.
- Pană Dindelegan, Gabriela, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, 2010, *Morfosintaxa limbii române. Sinteze teoretice și exerciții*, București, Editura Universității din București.
- Paul, Radu I., 1932, *Flexiunea nominală internă în limba română*, București, Imprimeria Națională.
- Toșa, Alexandru, 1977, „Determinare și individualizare”, *Vatra*, nr. 5, p. 6.
- Toșa, Alexandru, 1983, *Elemente de morfologie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Vasiliiu, Emanuel, 1953, „Observații asupra flexiunii nominale în limba română”, *Studii și cercetări lingvistice*, vol. IV, p. 137–146.
- Vrăjitoru, Ana, 1998, *Nominalitatea în limba română*, Iași, Editura Vasiliana.
- Zdrenghea, Mircea, 2014, „O nouă clasificare a părților de vorbire”, în *Studii lingvistice*, Ediție îngrijită, note preliminare, bibliografie și indice de Nicolae Mocanu și Mihai Zdrenghea, Alba Iulia/Cluj-Napoca, Editurile Altip și Scriptor, p. 128–136.

THE DEFINITE ARTICLE IN THE GRAMMATICAL STUDIES OF THE XXth AND XXIst CENTURIES. GRAMMATICAL ACCEPTATIONS

(Abstract)

In this work, I present the interpretations of the definite article in the most innovative grammars and studies of the twentieth century and of the beginning of the twenty-first century. The presentation of the grammatical acceptations is followed by a set of annotations, which have the role of highlighting the still very disputed status of the definite article.

THE SYNTAX OF INFINITIVES IN ISTRO-ROMANIAN

ADINA DRAGOMIRESCU

*“Iorgu Iordan – Al. Rosetti” Institute of Linguistics /
University of Bucharest / ICUB*

1. Introduction

Istro-Romanian is a “historical dialect” of Romanian (spoken by a population which separated from Daco-Romanian not before the 13th century, and migrated to Istria before the 16th century). Currently, it is a Romance variety which is not mutually intelligible with Romanian. It underwent extensive Croatian and Italian influence, especially in the vocabulary. It is an exclusively spoken idiom, without orthographic conventions. Istro-Romanian is an endangered variety with about 150 L1 speakers in Istria and 1000 speakers around the world (mostly in New York and Canada). It represents a linguistic island, surrounded by Slavic languages. Therefore, all speakers are bilingual (Maiden 2016: 91), using Istro-Romanian and Croatian (the Čakavian dialect); the German influence in the north and Italian influence in the south play an important role as well. There are several hypotheses related to the origin of the Istro-Romanian population (see, for details, Kovaček 1971: 30–31, Sârbu and Frăţilă 1998: 14–19). In Istria, two dialects are currently recognised: the northern one (in Jeian/Žejane) and the southern one (in the Valdarsa region: Šušnjevića, Brdo, Noselo, Letaj, Sucodru – in the last two villages, the knowledge of the language is only passive); they are separated by Mount Učka/Monte Maggiore and they are mutually intelligible (Hurren 1999: III).

In this paper I aim to offer a descriptive account of the usage of the infinitive in Istro-Romanian, based on a corpus study.

2. The infinitive

Traditional literature mentions three non-finite verb forms in Istro-Romanian: the infinitive, the past participle and the gerund. When compared to Daco-Romanian, the syntax of the infinitive shows many differences. In contrast to what is mentioned in the literature, the supine is also available in the northern variety (see Dragomirescu 2016).

The verbal infinitive is attested only with its short form, without the suffix *-re*. The long form is a noun, as in Daco-Romanian (Caragiu Marioţeanu *et al.* 1977: 226). The Istro-Romanian verbal long infinitive is extinct (Maiden 2016: 113, Sârbu and Frăţilă 1998: 26). In contrast to Daco-Romanian, in the Istro-Romanian variety the infinitive is not introduced by a preceding complementizer (cf. *a* ‘to’ in Daco-Romanian) (Caragiu Marioţeanu *et al.* 1977: 226, Sârbu and Frăţilă 1998: 26). The differences between Istro-Romanian and Daco-Romanian have been explained through the Croatian (Čakavian) and Italian influences (TDR 1984: 574). To this hypothesis, we should add that many of the features of the Istro-Romanian infinitive are also attested in old Romanian (see Nedelcu 2016), therefore, they could have been preserved from an older stage of Romanian and they

could have been reinforced by the Croatian and Italian influence, in the relevant points were the syntactic features of old Romanian and of the two contact languages overlapped.

2.1. The structure verb + bare infinitives

Bare infinitives are used after modal (1), aspectual (2), and volitional verbs (3) (as expected), but also after other classes of verbs (4):

- (1) a. *Treba lucra, nu dormi* (TC: 56)
 must work.INF not sleep.INF
 ‘One has to work, not sleep’
 b. *io-âm moreșit lucră* (SF: 57)
 I=AUX.PERF.1SG have.to.PPLE work.INF
 ‘I had to work’
 c. *M-ăiai putut scula și manche* (CC: 10)
 CL.ACC.1SG=AUX.PERF.2SG can.PPLE wake.up.INF and before
 ‘You could wake me up before’
- (2) *Verit-am căsa și nazate*
 come.PPLE=AUX.PERF.1SG home and again
âm poșnit lucră ân covaie (SF: 236)
 AUX.PERF.1SG start.PPLE work.INF in forge
 ‘I came home and I started working in the forge’
- (3) a. *ke n-ă vrut îi* (SF: 144)
 that not=AUX.PERF.3SG want.PPLE go.INF
 ‘that he didn’t want to go’
 b. *Și nu mi-ă vrut da* (SF: 104)
 and not CL.DAT.1SG=AUX.PERF.3SG want.PPLE give.INF
 ‘And he didn’t want to give me’
- (4) a. *Io ve davu ști* (TC: 139)
 I CL.ACC.2PL give.PRES.1sg know.INF
 ‘I let you know’
 b. *Ăm utât spure* (SF: 96)
 AUX.PERF.1SG forget.PPLE say.INF
 ‘I forgot to say’
 c. *io âm a meă dîța ânvețât lucră* (SF: 110)
 I AUX.PERF.1SG GEN my children teach.PPLE work.INF
 ‘I taught my children to work’

In these structures, different cliticization sites are available:

– clitics and negation can precede the main verb ((5) – see also (1c, 3, 4a)):

- (5) a. *Ie-ț va ști ce spure* (TC: 27)
 he=CL.DAT.2SG AUX.FUT.3SG know.INF what tell.INF
 ‘He will know what to tell you’
 b. *Se te re vrur ceva*
 if CL.ACC.2SG AUX.COND.3SG want.COND.3SG something

- ăntreba* (TC: 42)
ask.INF
'if he would want to ask you something'
- c. *ke io nu v-âm știút*
that I not CL.ACC.2PL=AUX.PERF.1SG know.PPLE
ânțeleje (SF: 59)
understand.INF
'because I could not understand you'
- d. *nu m-ă vrut măia lasă* (SF: 74)
not CL.ACC.1SG=AUX.PERF.3SG want.PPLE mother allow.INF
'mother did not allow me'
- e. *O votę, când s-a vrut*
once when CL.REFL.3SG=AUX.PERF.3SG want.PPLE
ănsură un mladić (SP: 48)
marry.INF a lad
'Once, when a lad wanted to get married'
- f. *Pucșa nu l'-a vrut hiti* (TC: 93)
gun not CL.ACC.3PL=AUX.PERF.3SG want.PPLE hit.INF
'The gun missed him'
- g. *nu l-a nici ur vrut*
not CL.ACC.3SG=AUX.PERF.3SG not one want.PPLE
cl'ema (TC: 108)
call.INF
'no one wanted to call him'
- h. *Acmó nu se póte căsa cumpară* (SF: 119)
now not CL.REFL.PASS can.PRES.3SG house buy.INF
'The house cannot be bought now'

– clitics can adjoin to bare short infinitives (i.e. in restructuring contexts); in these contexts, clitics either follow (6a–d) or precede (6e) the infinitive:

- (6) a. *Pa a mes chema-l* (TC: 51)
then AUX.PERF.3SG go.PPLE call.INF=CL.ACC.M.3SG
'then he went to call him'
- b. *av ia mes ăntreba-l*
AUX.PERF.3SG she go.PPLE ask.INF=CL.ACC.M.3SG
ce jele de cira (TC: 134)
what wants of dine.INF
'she went to ask him what he wanted for dinner'
- c. *ke ăă rę vrę marită-se dupa țesăru* (SP: 9)
that she AUX.COND.3SG wants marry-CL.REFL after emperor
'that she would want to marry the emperor'
- d. *ke ręș vrę marită-me dupa fil'u*
that AUX.COND.1SG want marry=CL.REFL after son
lu ăardiăneru (SP: 9)
GEN gardner
'that I would like to marry the gardener's son'

- e. *Che se veriri tu-l cl'ema, che*
 that if want.COND you=CL.ACC.3SGcall.INF that
va veri (TC: 86)
 AUX.FUT.3SG come.INF
 'that if you wanted to call him, he will come'

Another important syntactic feature is that several constituents can intervene between the infinitive and the main verb: the subject (7), the direct object (8), and different types of complements and adjuncts (9).

- (7) a. *Atúnče nu pot toț ómeri cumparâ (SF: 49)*
 then not can all people buy.INF
 'Then all the people can't buy'
- b. *Sera, pocle mes-a toț durmi (TC: 79)*
 evening after go.PPLe=AUX.PERF.3PL all sleep.INF
 'In the evening, after they all went to sleep'
- (8) a. *Si mire piáze pemíntu lucrâ (SF: 56)*
 and CL.ACC.1SG like land work.INF
 'And I like to work the land'
- b. *Și io meg merínda cuhei (SF: 62)*
 and I go food cook.INF
 'And I go to cook the food'
- c. *che re pute ie ști ceva*
 that AUX.COND.3SG can.INF he know.INF something
spure (TC: 27)
 say.INF
 'he could know to say something'
- d. *Se te re vrur ceva întreba,*
 if CL.ACC.2SG AUX.COND.3SG want something ask.INF
tu nu ganei niș nego șa (TC: 43)
 you not say nothing than like.this
 'If he asked you something, you should only say this'
- e. *și colę-ám mes porč cumparâ (SF: 156)*
 and there=AUX.PERF.1PL go.PPLe pigs buy.INF
 'And we went there to buy pigs'
- (9) a. *pac se móre cu ea cuvintâ dalmatínski și hârvátki (SF: 49)*
 then CL.REFL must with her speak.INF Dalmatian and Croatian
 'then one has to speak Dalmatian and Croatian to her'
- b. *Va voi de Bojíc spúre (SF: 71)*
 CL.DAT.2PL AUX.FUT.1SG of Bojíc tell.INF
 'I will tell you about Bojíc'
- c. *Ș-atúnč-am mes ân Opatíe lucrâ (SF: 101)*
 and=then=AUX.PERF.1SG go.PPLe in Opatia work.INF
 'And then I went to work in Opatia'

Because the subjunctive is very poorly represented in Istro-Romanian, the infinitive is also used in structures with obviation, where the subject may be identified only contextually:

- (10) a. *Vreș un cafe cuhei?* (SF: 201)
 want.PRES.2PL a coffee make.INF
 ‘Do **you** want **me** to make a coffee?’
- b. *Nu m-a vrut nișur luă de dormi* (SF: 206)
 not CL.ACC.1SG=AUX.PERF.3SG want.PPLE no.one take of sleep.INF
 ‘**No one** wanted to take **me** to sleep’
- c. *Ș-atunč io-ăm partizănilor dus mâncă* (SF: 157)
 and=then I=AUX.PERF.1SG partisans.DAT bring.PPLE eat.INF
 ‘And then **I** brought something to eat to **the partisans**’

2.2. Infinitives in factitive constructions

Like old Romanian, Istro-Romanian employs the infinitive in factitive constructions, a pattern no longer available in modern Romanian:

- (11) a. *m-ăai facut munci* (TC: 36)
 CL.ACC.1SG=AUX.PERF.2SG make.PPLE work.INF
 ‘You made me work’
- b. *Ali pringa ie verit-a cūda muști ce*
 but on=near he come.PPLE=AUX.PERF.3PL many flies which
a pringa ie jimborit za
 AUX.PERF.3PL on=near him grumble.PPLE to
face-l zedurmi (TC: 35)
 make.INF=CL.ACC.3SG sleep.INF
 ‘But many flies came around him and they grumbled around him in order to make him sleep’
- c. *ke neka-l lășe verí sus ăn case* (SP: 32)
 that SUBJ=CL.ACC.3SG allow come.INF up in house
 ‘that he does not have to allow him up in the house’

2.3. Infinitives selected by perception verbs

The infinitive is also used after perception verbs (where the gerund/present participle is used in Daco-Romanian):

- (12) a. *Veșut-aș pre ancea vrur trece?* (DC: 4)
 see.PPLE=AUX.PERF.2PL on here someone pass.INF
 ‘Have you seen someone passing here?’
- b. *ă-l vede din ocneș verí si zîșe*
 she=CL.ACC.3SG sees from window come.INF and says
lu omu șa pre use stât (SP: 32)
 DAT man who on door entered
 ‘she sees him on the window coming and she says to the man who entered the door...’

2.4. The infinitive with a purpose value

After verbs of motion, in Istro-Romanian, the infinitive is used in order to express the purpose value. This value of the infinitive is also attested in old Romanian, where the prepositional complementizer *a* ‘to’ is always present.

- (13) a. *Io meg munca, che mi-e fome* (TC: 148)
 I go eat.INF that CL.DAT.1SG=is hungry
 ‘I am going (in order) to eat, because I am hungry’
- b. *Ŭata sere, cãnd-a mes ie durmi,*
 other evening when=AUX.PERF.3SG go.PPLE he sleep.INF
iel’ ganescu (TC: 57)
 they speak.PRES.3PL
 ‘Another evening, when he went to sleep, they spoke’
- c. *Ŭomu a mes cumpara o cadare de lapte* (TC: 128)
 man AUX.PERF.3SG go.PPLE buy.INF a bucket of milk
 ‘The man went to buy a bucket of milk’
- d. *mul’erle av mes cavtã se*
 women AUX.PERF.3PL go.PPLE look.INF if
vïru ómurle (AK: 346)
 come.PRES.3PL men
 ‘The women were looking to discover whether the men were coming’
- e. *Ren ciãa ramare dormi pira damareța* (CC: 8)
 AUX.COND.1PL here remain sleep.INF until morning
 ‘We would remain here to sleep until tomorrow morning’
- f. *Prințipu ramas-a vegl’a pãra damareța* (CC: 9)
 prince remain.PPLE=AUX.PERF.3SG watch.INF until morning
 ‘The prince remain watching until the next morning’
- g. *e swokru verit-a-ntrebwa* (AD: 24)
 and father.in.law come.PPLE=AUX.PERF.3SG=ask.INF
- h. *scol-te cuhëj cafëlu* (SP: 59)
 wake.up=CL.REFL.2SG prepare.INF coffee
 ‘Wake up and prepare the coffee’

In purpose constructions, the infinitive can be preceded by the Slavic preposition *za* ‘for’ (14). In contrast cu Daco-Romanian, clitic climbing is possible in this context (15).

- (14) a. *se va ve loc za durmi* (TC: 5)
 if AUX.FUT.3SG have place for sleep.INF
 ‘if he has a place to sleep’
- b. *Iuva-i mai bur pat za mere durmi?* (TC: 74)
 where=is more good bed for go.INF sleep.INF
 ‘Where is a better bed to go to sleep?’
- (15) a. *L-a mes cl’ema.* (TC: 52)
 CL.ACC.M.3SG=AUX.PERF.3SG go.PPLE call.INF
 ‘then he went to call him’

- b. *îă l'-a mes țere* (SP: 16)
 she CL.ACC.M.3PL=AUX.PERF.3SG go.PPLE look.for.INF
 'she went looking for them'
- c. *ie zițe ke-vo mēre vedē* (SP: 32)
 he says that=CL.ACC.F.3SG goes see.INF
 'he says that he is going (there) to see it'
- b. *La iēsen ne vīru-ajutā cumpiru scopēi.* (SF: 146)
 at autumn CL.ACC.1PL come.PRES.PL=help.INF potatoes pick.up.INF
 'In the autumn they will come help us pick up the potatoes'

2.5. The modal-existential construction

The bare infinitive is used in modal-existential constructions, after the verb 'have' and, exceptionally, after 'know' (16d); examples (16d, g) are also interesting because the clitic climbing is at play.

- (16) a. *n-āru če mânca* (SF: 90)
 not=have.PRES.3PL what eat.INF
 'They have nothing to eat'
- b. *avēm če lucrā* (SF: 110)
 have.PRES.1PL what work.INF
 'we have what to work on'
- c. *ke iel' nu re vē cu țe platī* (SP: 50)
 that they not AUX.COND.3PL have with what pay.INF
 'that they would not have what to pay with'
- d. *Ie-ț va ști ce spure.* (TC: 27)
 he=CL.DAT.2SG AUX.FUT.3SG know what say.INF
 'He will know what to say to you'
- e. *sāmo n-āre cire lucrā* (SF: 152)
 only not=AUX.PERF.3SG who work.INF
 'there is no one who could work'
- f. *n-ām avūt cămbra iúva durmi* (SF: 150)
 not=have.PRES.1PL have.PPLE room where sleep.INF
 'I did not have a room to sleep in'
- g. *ke nu-l āre iúva púre durmī* (SF: 46)
 that not-CL.ACC.3SG have where put.INF sleep.INF
 'that they don't have a place for him to sleep'
- h. *ke n-āru cotró mēre* (SP: 63)
 that not=AUX.PERF.3PL where go.INF
 'that they don't have where to go'

2.6. Other contexts

The infinitive is used in several patterns where Daco-Romanian employs the supine:
 – after the verb 'have' (17); in (17a–c), the preposition *de* introduces the infinitive, whereas in (17d), the infinitive is directly adjacent to the main verb

- (17) a. *când avem de lucră* (SF: 111)
 when have.PRES.1PL to work.INF
 ‘when we have to work’
 b. *De mâncă avem* (SF: 118)
 to eat.INF have.PRES.1PL
 ‘We have what to eat’
 c. *ke munt ăre de mâncă* (SF: 142)
 that a.lot has to eat.INF
 ‘he has a lot of things to eat’
 d. *Acmo avem cosi* (SF: 237)
 now have.PRES.1PL mow.INF
 ‘We have to mow now’

– in the nominal phrase and after the copula ‘be’ (18), contexts in which the supine is also possible (see 23 below)

- (18) a. *o fil’e de marita* (TC: 130)
 a girl to marry
 ‘a bride to be’
 b. *Avem cosilnița, mașina de cosi* (SF: 200)
 have.PRES.1PL mower machine of mow.INF
 ‘We have a mower, a machine to mow’
 c. *avéț dómnur de vînde?* (AK: 349)
 have.PRES.2PL crucifix of sell.INF
 ‘do you have crucifixes on sale?’
 d. *bur de lucra* (CC: 8)
 good to work.INF
 ‘good to work’
 e. *Ke noi nu smo buri de mâncă* (SF: 152)
 that we not are good.PL of eat.INF
 ‘that we are not good to eat’
 f. *căn verire vremea de ănsura, cire ăi de ănsura* (TC: 139)
 when come.FUT time to marry.INF who is to marry.INF
 ‘when the time to get married arrives, who has to get married...’
 g. *căt ăi za plati* (TC: 93)
 how.much is to pay.INF
 ‘how much do we have to pay’

3. Conclusions

In Istro-Romanian, the syntax of infinitives has features which set it apart from the infinitive in Daco-Romanian. These differences can be derived from the following factors: (i) the Istro-Romanian infinitive did not developed the complementizer *a*, specific to Daco-Romanian; (ii) its syntax was influenced by language contact with Croatian and Italian; (iii) the Istro-Romanian subjunctive is very poorly represented, hence the wider distribution of the infinitive.

The features specific to the Istro-Romanian infinitive can be schematized as follows: it is used after many types of verbs (including factitive constructions and perception verbs); multiple cliticization sites are available in structures with infinitives; the infinitive is used in obviation contexts.

SOURCES

- AD – Dianich, Antonio, 2010, *Vocabolario istroromeno-italiano. La varietà istroromana di Briani (Bârščina)*, Pisa, Edizioni ETS.
- AK – Kovaček, August, 1998, *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramaticom i tekstovima)*, Pula.
- CC – Traian Cantemir, 1935, *Ciripiri cirebire*, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice „Glasul Bucovinei”.
- DC – Leca Morariu, 1932, *De-ale cirebirilor II, Texte din Bîrdo, Sucodru și Grobnic*, Cernăuți, Institutul de Arte Grafice „Glasul Bucovinei”.
- SF – Sârbu, Richard, Vasile Frățilă, 1998, *Dialectul istroromân. Texte și glosar*, Timișoara, Editura Amarcord.
- SP – Sextil Pușcariu, *Studii istroromâne, I. Texte*, București, Institutul de Arte Grafice „Carol Göbl”, 1906.
- TC – *Texte istroromâne* culese de Traian Cantemir, București, Editura Academiei, 1959.

REFERENCES

- Caragiu Marioțeanu, Matilda, Ștefan Giosu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Romulus Todoran, 1977, *Dialectologie română*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Dragomirescu, Adina, 2016, “Supinul din istroromână”, *Limba română*, vol. LXV, no. 3, p. 355–362.
- Hurren, H. Anthony, 1981/1999, *Istro-Romanian – A Functional Phonology and Grammar*, Oxford, mss.
- Kovaček, August, 1971, *Descrierea istroromânei actuale*, București, Editura Academiei.
- Maiden, Martin, 2016, “Romanian, Istro-Romanian, Megleno-Romanian, and Aromanian”, in: Adam Ledgeway, Martin Maiden (eds), *The Oxford Guide to the Romance Languages*, Oxford, Oxford University Press, p. 91–125.
- Nedelcu, Isabela, 2016, “The infinitive and the infinitival construction”, in: Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *The Syntax of Old Romanian*, Oxford, Oxford University Press, p. 232–249.
- Sârbu, Richard, Vasile Frățilă, 1998, *Dialectul istroromân. Texte și glosar*, Timișoara, Editura Amarcord.
- TDR – Valeriu Rusu (ed.), 1984, *Tratat de dialectologie română*, Craiova, Scrisul Românesc.

THE SYNTAX OF INFINITIVES IN ISTRO-ROMANIAN

(Abstract)

This paper presents the main features of the syntax of infinitives in Istro-Romanian. The presentation – based on a corpus survey – focuses on the distribution of the Istro-Romanian infinitive, compared to that found in Daco-Romanian and old Romanian. Given the absence of the complementizer *a*, the rarity of the subjunctive and due to linguistic contact with Croatian and Italian, Istro-Romanian infinitives differ from Daco-Romanian infinitives, but preserve certain features of the old Romanian infinitives, most probably as a consequence of feature overlapping.

DESPRE CONSTRUCȚIA CU DUBLAREA SUBIECTULUI

ION GIURGEA

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București*

1. Introducere

Acest articol abordează construcția română de tipul *Vine ea Maria*, în care subiectul este dublat printr-un pronume plasat imediat după verb. Voi arăta că trebuie deosebite două tipare, care sunt asemănătoare din punctul de vedere al interpretării și probabil înrudite istoric: (i) un tipar în care pronumele în nominativ plasat imediat după verb este expletiv; pentru acest tipar, Cornilescu (1998) folosește termenul de „construcție cu dublarea subiectului” („double subject construction”)¹; (ii) un tipar în care verbul, accentuat emfatic, este imediat urmat de un pronume subiect neaccentuat, care, fără a fi expletiv, este neașteptat întrucât contextul ar fi permis realizarea subiectului ca *pro* (subiect nul, cu trăsăturile deductibile din flexiunea verbală). Dintre aceste două construcții, doar a doua este parte a românei standard contemporane.

Voi arăta că ambele construcții sunt asociate focusului de tip *verum*, care este totodată marcat prozodic prin accentuarea emfatică a verbului. Rolul pronumelui subiect neaccentuat postverbal este de a indica deplasarea complexului verbal la o poziție de focus. Prin „complex verbal” înțeleg verbul împreună cu diferitele clitice care i se atașează (auxiliare, particule de mod, negație, clitice pronominale și adverbiale)². Faptul că întregul complex verbal este plasat înaintea pronumelui este ilustrat în exemplul (1), care reflectă tiparul (i), cu subiect expletiv (lipsa de acord între pronume și subiectul lexical indică statutul de expletiv al pronumelui):

(1) Las' c-[_{int} o să pășască] **el** hoții (graiul din Brașov, în Pușcariu 1926: 1393)

Un exemplu precum (2), dat în general ca exemplu de „construcție cu dublare a subiectului” (v. Cornilescu 1998, Hill 2006), este ambiguu din punct de vedere sintactic, putând reprezenta fie un tipar în care pronumele subiect este tematic, iar grupul nominal *mama* este o apozitie care explicitează acest pronume sau un adaos plasat la dreapta propoziției, ca topic sau „afterthought” (completare separată din punct de vedere sintactic), v. (2)(i), fie un tipar în care pronumele este expletiv, ca cel din (1), cu excepția faptului că pronumele se acordă în gen cu subiectul lexical, v. (2)(ii):

---

¹ Desigur, mai există și alte construcții în care un subiect lexical este dublat printr-un subiect pronominal (cu pronume postpus accentuat, focalizat – *Maria va vorbi EA cu Tudor* – sau cu pronume antepus, reluând un subiect topicalizat – *Maria, ea nu ar fi făcut așa ceva*). Aceste construcții, care sunt întâlnite și în celelalte limbi romanice cu subiect nul, nu fac obiectul acestui articol. Ele sunt cu totul diferite de construcțiile de tipul *VINE ea(.) Maria*, care sunt specifice românei.

² Pentru statutul de clitic al tuturor acestor elemente, v. Guțu-Romalo (1962), Dobrovie-Sorin (1994), Barbu (1999), Giurgea (2011).

- (2) VINE ea mama.
 (i) Vine [[ea]_{Sb-tematic} [mama]_{apozitie}] sau Vine [ea]_{Sb-tematic} [mama]_{Topic/„Afterthought”}
 (ii) Vine [ea]_{Expl} [mama]_{Sb-tematic}

În ambele tipare, subiectul lexical poate lipsi (înrudirea dintre tiparul din (3) și construcțiile cu subiect dublu a fost pentru prima dată remarcată de Paul (1934)):

- (3) Ți-ARĂT eu ție.
 (4) După vreme rea a fi el vreodată și senin. (I. Creangă, *Harap-Alb*)

Din acest motiv, termenul de „construcție cu dublare a subiectului” nu este cel mai potrivit. Voi folosi, pentru tiparul în (2)(ii), (4) și (1) termenul de „construcție cu subiect expletiv”, iar pentru tiparul din (2)(i) și (3), termenul de „construcție cu subiect exprimat neașteptat”.

2. Construcția cu subiect expletiv

Această construcție, ilustrată în (1), nu este parte a limbii române standard contemporane (Pană Dindelegan în GALR 2008:353 o caracterizează drept „populară”), de aceea, în prezentarea ei, ne vom baza pe exemple atestate. Aceste exemple provin mai ales din surse literare din secolul XIX și de la începutul secolului XX, din texte cu trăsături colocviale și regionale. Cei mai mulți autori care o folosesc provin din Moldova, dar ea apare și la autori din alte regiuni (Transilvania: Agârbiceanu, Rebreanu; Muntenia: Ion Ghica), iar Pușcariu (1926) i-a semnalat existența în graiul din Brașov. Majoritatea exemplurilor au fost strânse de Olsen (1928), studiile ulterioare (Procopovici (1933), Paul (1934), Byck (1937), Iordan (1944), Ulrich (1985), Cornilescu (1997), Hill (2006)) bazându-se în general pe datele din studiul lui Olsen. Înainte de Olsen, construcția fusese semnalată de Philippide (1897) și de Pușcariu (1926). Exemplele pe care le voi prezenta, unde nu indic explicit sursa secundară, provin de la Olsen (1928) și se găsesc și în Procopovici (1933) și Paul (1934).

Dacă statutul de expletiv al pronumelui este evident într-un exemplu precum (1), unde nu se acordă cu subiectul lexical, există cazuri în care expletivul se acordă – cum am anticipat în **Introducere**, un exemplu precum (2) este ambiguu. Pentru a arăta că și în cazuri de acord subiectul poate fi expletiv, trebuie să deosebim construcția cu subiect expletiv de alte cazuri în care un pronume subiect postverbal și un DP (grup nominal maximal) nominativ postverbal apar împreună în aceeași frază, și anume (i) *afterthought*, adăosul explicativ la sfârșitul frazei, folosit când vorbitorul nu este sigur dacă referentul pronumelui este destul de clar (de ex. *O să facă ea invitația, Cristina*) și (ii) apozitia atașată unui pronume, care și ea are rolul de a clarifica referința acestuia (de ex. *O să vorbească el, Mircea, cu secretara*). Cazurile acestea, în care pronumele este subiectul tematic al propoziției, se deosebesc de structurile cu subiect expletiv prin faptul că exemplele trebuie să fie acceptabile, în contextele respective, și în absența DP-ului lexical (ele ar fi, poate, mai puțin clare, dar nu ar trebui să încalce regulile de folosire ale pronumelor personale). În construcția cu subiect expletiv, proprietățile referențiale ale subiectului pot fi incompatibile cu folosirea unui pronume: astfel, subiectul lexical poate fi un indefinit, inclusiv un indefinit nespecific (v. (5)–(13)) sau cu totul nereferențial, parte a unei expresii idiomatice (v. ex. (14)–(15)). Toate aceste exemple sunt imposibile în româna standard contemporană:

- (5) Dar o să vie **ea o vreme** când să se găsească cineva să scrie despre vitejiile românilor.
(I. Ghica, *Scrisori către Vasile Alecsandri*, apud TDRG, s.v. *el*)
- (6) Lasă dracului cea Precistă, c-or stânge-o **ei alții** (C. Hogaș, în *Viața Rom.* XXI, p. 183)
- (7) Mai sânt **ei și alții** cu o țără de glagole la cap! (L. Morariu, *Dela noi*, 84)
- (8) Or fi **ele unele femei care** se bucură de bani, dar nu toate
(Agârbiceanu, în *Viața Rom.* XIX, 380)
- (9) Or fi murit **ei mulți oameni** liniștiți, după ce le-a dat preotul deslegarea
(M. Lungianu, *Sfârșituri*, p. 23)
- (10) A trecut **el așa un răstimp** (Sadoveanu, *Crâșma lui Moș-Precu*, ed. a 3-a, p. 21)
- (11) Veneau **ele** prin curte **multe javre**, de toate neamurile (M. Chirițescu, *Răsaduri*, 118)
- (12) În sfârșit trece **ea așa o bucată de vreme** (I. Creangă, *Ivan Turbincă*)
- (13) Helbet! S-a găsi **el cineva** pe lume care s-o clironomisească (Alecsandri, *Paraclisierul*)
- (14) S-a găsi **iel ac** și di cojocu lui
(Herzog și Gherasim, *Glosarul dialectului mărginean*, apud Pușcariu 1926: 1393)
- (15) A veni **el Drăguș** la căuș (proverb, în GLR 1954)

Desigur, subiectul în construcția cu expletiv nu trebuie neapărat să fie indefinit. Am văzut un exemplu de subiect definit în (1), unde apartenența la tiparul cu expletiv este dovedită de absența acordului pe pronume. Un alt exemplu de acest fel este (16). În exemplul (17), tot cu subiecte definite, ordinea cuvintelor ne arată că nu avem de-a face nici cu o apozitie, nici cu o completare separată (*afterthought*): în a doua propoziție, *dracii* este separat de pronumele *ei* prin adverbul *acum*, deci nu poate fi apozitie, și nu se află nici la sfârșitul propoziției, ci este intercalat între elementele locuțiunii *a prinde la minte* (intercalarea unui alt constituent între subiectul lexical și pronume se poate observa și în ex. (10), (11), (12)).

- (16) Are să-l certe **el preoteasa** pe popă (Agârbiceanu, în *Viața Rom.* XVI, 330)
- (17) Bate **el Ivan** în poartă cât poate, dar au prins **ei acum dracii** la minte.
(I. Creangă, *Ivan Turbincă*, în GALR II: 352)

În privința acordului, se pot deosebi două tipuri de gramatică: una în care pronumele, deși expletiv, se acordă cu subiectul lexical (v. ex. (5)–(9), (11), (12), (17)) și alta în care pronumele nu se acordă, apărând în forma de masculin singular *el* (v. ex (1), (16)). Cele mai multe exemple de dezacord prezintă doar dezacordul în gen (subiectul fiind feminin singular):

- (18) Lasă c'a veni **el vara**.
(T. Pamfile, *Văzduhul după credințele poporului român*, în DLR, s.v. *el*)
- (19) Te-a bate **el mama**
(Procopovici (1933), comunicat de studentul Petru Iroaie, din Dorohoi)
- (20) Va veni **el** însă și **vremea** ca și folcloristul Lupescu să fie mai substanțial prețuit
(L. Morariu, în *Făt-Frumos I*, p. 29)
- (21) Mă răped până la o spițărie – c-o hi **el vo una** pe la Nămolosa.
(Victor Ion Popa, *Velerim și Veler Doamne*, 140, în DLR s.v. *el*)
- (22) Mi-a spus **el baba** (*Contemporanul* VI, 495, în DLR s.v. *el*)

Nu am întâlnit niciun exemplu în care expletivul și verbul au trăsături în conflict: cu alte cuvinte, dacă subiectul este plural și expletivul nu se acordă, verbul trebuie să fie la singular, ca în ex. (1). Este de presupus că asemenea exemple, cu subiect plural, expletiv *el* și

verb singular sunt posibile în măsura în care graiul respectiv admite lipsa acordului în număr la persoana a III-a (v. Procopovici 1933). Această presupunere este confirmată de datele de care dispunem: singurele exemple cu dezacord în număr, cele notate de Pușcariu (1926) (v. (1) și (23)), provin dintr-un grai în care este curentă lipsa acordului în număr la persoana a III-a, și anume graiul din Brașov. Așadar, (23) este posibil fiindcă și enunțul „Vine Junii” este posibil.

(23) Stai că vine **el Junii** (graiul din Brașov, în Pușcariu 1926: 1393)

În fine, statutul de expletiv al pronumelui este dovedit și de posibilitatea de a apărea în contexte în care subiectul nu este niciodată realizat explicit, și anume atunci când avem de-a face cu un *pro* referitor la o situație – v. (24) și (25), comparate cu (24') și (25') (tradițional aceste exemple se analizează ca impersonale, dar faptul că verbul este *a fi*, care cere întotdeauna o construcție subiect-predicat, când nu este vorba de o construcție existențială, precum și faptul că în franceză și germană subiectul în asemenea cazuri poate fi și un demonstrativ – fr. *ça*, germ. *daß* – indică existența unui *pro* situațional ca subiect):

(24) După vreme rea a fi **el** vreodată și senin. (I. Creangă, *Harap-Alb*)

(24') { *El/*Ăsta/*Asta } va fi senin

(25) N-a mai fi **el** după gândul Spânului. (I. Creangă, *Harap-Alb*)

(25') { *El/*Ăsta/*Asta } nu va mai fi după gândul Spânului

Așadar, este clar că pronumele postverbal în nominativ în exemplele (5)–(25) nu este interpretat ca un pronume subiect. Philippide (1987) și Olsen (1928) l-au comparat cu cliticele care dublează obiectele directe și indirecte. Totuși, există diferențe mari între cele două fenomene: (i) dublarea clitică depinde de trăsăturile obiectului dublat (dacă e pronume, nume propriu, dacă e specific sau nu etc.), pe când pentru construcția cu expletiv nominativ, trăsăturile subiectului lexical sunt irelevante; (ii) cliticele obiect au forme speciale, în timp ce expletivele nominative au aceleași forme ca și pronumele tari de nominativ; (iii) dublarea clitică este condiționată sintactic (pe lângă trăsăturile menționate la (i), deplasarea obiectului la stânga verbului este însoțită de dublare obligatorie în cazul anumitor tipuri de obiecte), pe când expletivul nominativ nu este niciodată obligatoriu, folosirea lui depinzând de considerente de ordin pragmatic.

3. Condițiile de folosire a construcției cu subiect expletiv și a construcției cu subiect exprimat neașteptat

Un pas crucial în analiza construcției cu expletiv (pe care o voi prescurta CExp) îl constituie înțelegerea componentei interpretative a acestei construcții. Deși această construcție nu mai este vie în româna standard actuală (cel puțin în varietatea de la București, folosită de autorul acestui articol), ne putem baza pe intuițiile pe care le avem în legătură cu ceea ce am numit construcția cu subiect exprimat neașteptat, dat fiind că cele două construcții par a avea, în general, aceleași condiții de folosire (de altfel, cele două au fost tratate ca una și aceeași construcție în Paul (1934) și Byck (1937); diferențele între cele două construcții au fost semnalate în Giurgea și Mîrzea-Vasile (2017)). Construcția cu subiect exprimat neașteptat (pe care o voi prescurta CSEN) este caracterizată prin prezența unui subiect pronominal neaccentuat, plasat imediat după un verb accentuat, de obicei, emfatic, în condiții de

accesibilitate mare a referentului și de lipsă a vreunui contrast, care ar fi permis folosirea unui subiect nul (*pro*). În cele ce urmează, voi prezenta exemple ale acestei construcții în contextul discutării condițiilor de folosire ale celor două construcții (CSEN și CExp).

(i) *Întărirea aserțiunii*: vorbitorul insistă asupra adevărului judecății *p* exprimate de enunțul său, în contexte în care există motive pentru a ne aștepta la $\neg p$ (fie că este vorba de motive de ordin general, v. ex. (28), fie că există așteptarea ca ascultătorul să creadă $\neg p$, fie că o afirmație precedentă a vorbitorului ar putea sprijini $\neg p$, v. ex. (26)). În (26)–(28) este ilustrată CSEN; în (26), referentul lui *el* este subiectul curent de discurs și nu este contrastat cu altă entitate, deci nu există motive pentru folosirea unui pronume subiect tare (explicit). Același lucru se poate constata cercetând contextele mai largi ale lui (27) și (28). Exemplele (27)–(28), din corpusuri de română vorbită, ilustrează accentuarea emfatică a verbului în aceste contexte.

- (26) [Context: Olimpiu: Cui o fi semănând copilul ăsta, așa de zevzec? Numai cu matușă-sa, cu verișoară Adelaida, poate să semene.
Anișoara: Puiu nu e băiat rău, unchiule, e muncitor, inteligent, învață carte.]
Olimpiu: Bine-bine, nu le-a luat **el** toate de la verișoara Adelaida. A mai luat și de la mine câte ceva. (T. Mușatescu, *Sosesc deseară*, 38)
- (27) găSEȘTE **el** porțița să nu-și ajute părintele (IVR 29)
- (28) [Context: despre o fetiță care dorește să meargă la plimbare cu un anumit adult pentru că anticipase că acea persoană este mai dispusă decât bunica ei să-i cumpere o brățară] a știUT **ea** de ce vine la Colțea și n-a rămas cu mine. (ROVA 105)

Pentru CExp, un exemplu cu această interpretare este (13), cu sensul de întărire a aserțiunii marcat de adverbul *helbet* (contextul este următorul: ascultătorul se întreba ce se va întâmpla cu averea unei persoane decedate care nu lăsase testament; vorbitorul afirmă că acest lucru nu îi privește, deoarece *cu siguranță* există un moștenitor).

Cum se vede din acest exemplu, adesea la întărirea aserțiunii se adaugă o notă evaluativă, faptul în cauză fiind prezentat fie ca dezirabil fie ca indezirabil (pentru ascultător, pentru vorbitor sau pentru ambii participanți la dialog). De aici sensurile de *asigurare*, *promisiune*, *speranță* (v. ex. (29) pentru CSEN și (1), (5), (6), (14), (18), (20), (21), (24), (25) pentru CExp) sau *amenințare* (v. ex. (3) pentru CSEN și (15), (19) pentru CExp).

(ii) *Concesia*: construcția apare adesea în primul membru al unei coordonări adversative – v. ex. (29)–(30) pentru CSEN și (31), (32), (8), (17) pentru CExp.

- (29) N-are **el** școală multă, **da'** are scris frumos (G. Adameșteanu, *Dimineață pierdută*, 7)
- (30) [Context: cineva dă cadouri rudelor] O pereche de cărți de joc englezești... Nu sunt **ele** noi de tot, **dar** face să le iei, că se găsesc foarte rar. (T. Mușatescu, *Sosesc deseară*, 21)
- (31) Veneau **ele** prin curte **multe javre**, de toate neamurile. **Dar** nici una nu era cocoloșită ca Stop. (M. Chirișescu, *Răsaduri*, 118)
- (32) Mi-a luat **el Dumnezeu** turbinca din pricina ta, **dar** încaltea și-am făcut-o bună și eu!
(I. Creangă, *Ivan turbincă*, în *Opere complete*, ed. 6, p. 193)

În aceste exemple, prin '*verum(p) dar q*' nu se urmărește întărirea aserțiunii lui *p*, ci al doilea membru al coordonării, *q*, este cel pe care se insistă, iar rolul lui *verum(p)* este de a anticipa o posibilă obiecție, pe care vorbitorul o admite. Prin folosirea focalizării de tip *verum*, doar componenta asertivă a primului membru este tratată ca informație nouă, iar conținutul

propozițional p este tratat ca element al fundalului (*background*). Prin acest procedeu, accentul cade pe al doilea membru, q . Faptul că în această construcție se folosește focusul de tip *verum* este demonstrat de parafraza cu *e drept că* (v., pentru (29): *E drept că nu are școală multă, dar are scris frumos*) și de parafrazele asemănătoare în limbi străine (de ex., în engleză se poate folosi turnura ‘it’s true that..., but....’, ‘admittedly..., but ...’).

(iii) *Asociere între verum și alt contrast*: În timp ce în exemplele discutate până acum verbul poartă accent focal, ceea ce este de așteptat pentru focusul de tip *verum*, există și exemple în care un constituent postverbal poartă accentul principal – v. (33)–(34) pentru CSEN și (35)–(36) pentru CExp (cuvântul care poartă accentul principal în propoziția în cauză este subliniat); acest tipar a fost remarcat de Byck (1937):

- (33) Am pierdut **eu un roman**, care îmi era drag, și n-am murit – o să mor cu atât mai puțin pentru o piesă pe care mi-o vor stâlci ei la teatru! (M. Sebastian, *Jurnal*, 173)
- (34) A mâncat **el REgele** la mine (Byck 1937:30)
- (35) Se-mpacă **el mâța și cu câinele**, darmite omul!
(Cezar Petrescu, *Întunecare*, I, 293, apud DLR s.v. *el*)
- (36) Se-ntâlnește **el munte cu munte**, darmite om cu om (proverb, apud Byck 1937:30)

Dat fiind că un constituent diferit de complexul verbal poartă accent focal, ipoteza prezenței unui focus de tip *verum* în acest tipar nu este susținută de intonație. Totuși, voi arăta că interpretarea asociată acestui tipar poate explica prezența lui *verum(p)*. Mai întâi, să observăm că în aceste exemple propoziția în care apar CSEN sau CExp este folosită ca premisă pentru o altă afirmație, într-un raționament a cărui formă generală este: p , cu atât mai mult q (pentru (34), este de presupus o continuare precum „deci nu se poate spune că nu vin la masa mea persoane însemnate”). În al doilea rând, p și q diferă prin elementul care este focalizat în p . Putem astfel reconstitui următorul raționament: (i) p , deși improbabil/neașteptat, este totuși adevărat; (ii) q , o alternativă focală la p , este mai puțin neașteptat/improbabil decât p ; (iii) pe baza lui (i) și (ii), se conchide că nu există motive să respingem adevărul lui q . Faptul că p este neașteptat, excepțional justifică întărirea aserțiunii, realizată prin *verum(p)*. Contrastul între p și q explică faptul că accentul principal în p nu stă pe verb, ci pe un alt constituent (cel prin care p și q diferă).

4. Analiză

Am folosit deja, în descrierea interpretării celor două tipare, termenul de *verum focus*. Acest termen, introdus de Höhle (1988, 1992), desemnează un tip de focalizare manifestat prin accent focal pe un element ce ocupă o poziție desemnată de centru funcțional propozițional, C sau Infl (în germană, aceasta se extinde la specificatorul unui C nul), care, pentru declarative, poate fi caracterizată ca subliniind aserțiunea. Fenomenul corespunde folosirii lui *do* emfatic în engleză (*He DID come*), care a fost analizată ca focus pe polaritate de către Halliday (1967) și Gussenhoven (1984). Ceea ce este problematic atât pentru analiza ca focus pe aserțiune cât și pentru analiza ca focus pe polaritate este faptul că *verum focus* se întâlnește și în interogativele polare (pentru topica VS în interogativele polare din română asociată acestui tip de focus, v. Giurgea și Remberger 2012, 2014). Lohnstein (2012, 2016) susține că *verum focus* reprezintă focus pe „sentence mood”, noțiune care corespunde *forței propoziționale* (având valorile declarativă, interogativă, directivă), dar se distinge de aceasta prin posibilitatea de a apărea în propoziții subordonate. Romero și Han (2004), Romero

(2005), Gutzmann și Castroviejo Miró (2011), Gutzmann et al. (2017) analizează acest fenomen ca ilustrând prezența unui operator special *verum*, și nu ca focalizare a unui element care există și în propozițiile lipsite de *verum focus*. Gutzmann și Castroviejo Miró (2011) și Gutzmann et al. (2017) separă complet *verum* de focus. O evaluare a tuturor acestor propuneri nu poate fi realizată în spațiul acestui articol. Reluând idei din Giurgea și Mîrzea-Vasile (2017), mă limitez la a observa că există probabil mai multe fenomene asociate prozodiei de tip *verum*: unele cazuri de *verum focus* în subordonate prezentate de Höhle (1992) sunt de analizat ca focus pe polaritate (manifestând un contrast între *p* și $\neg p$). În alte situații, poate fi vorba de focus pe un element modal epistemic vid interpretat ca *sigur* (*că p*). De asemenea, mai ales în interogativele polare, *verum focus* reprezintă focus pe componenta ilocuționară (fiind folosit, de exemplu, în cazul când chestiunea *dacă p* era deja prezentă în context). Faptele prezentate în secțiunea 3 sunt compatibile atât cu focalizarea unui modal epistemic cât și cu focalizarea aserțiunii (deci a componentei ilocuționare a enunțului).

În română, limbă care nu are un nivel C realizat obligatoriu în mod explicit, precum germana, cel mai înalt centru funcțional care trebuie realizat explicit este cel ocupat de complexul verbal, pentru care folosesc, aici, denumirea generală de Infl: așadar, ca și în engleză, ne așteptăm ca accentul de tip *verum* să fie marcat pe Infl.

Propunerea principală a acestui articol este că în CSEN și CExp nu doar intonația, ci și ordinea cuvintelor marchează focusul de tip *verum*. Este bine cunoscut faptul că româna are o poziție în periferia stângă în care se pot deplasa elemente focalizate (ele apărând ca antepuse verbului, în topică marcată, de ex. *IERI ți-am spus să vii, nu azi*, cu deplasare lungă, din subordonată). Ceea ce propun este că în CSEN și CExp, complexul verbal însuși, purtător al trăsăturii focalizate prin fenomenul de *verum focus*, se deplasează în periferie, în poziția de focalizare. În formalismul sintactic specific sintaxei generative recente (v. modelul minimalist), aceasta înseamnă că un element al complexului verbal poartă o trăsătură *foc* verificată într-un centru periferic. Analiza se bazează pe două ipoteze: una, de ordin general, este că trăsăturile unui centru periferic pot fi verificate și prin deplasarea unui centru inferior, nu doar a unui grup sintactic maximal. A doua, specifică românei, este că verbul împreună cu diferitele elemente clitice atașate lui, care formează complexul verbal, formează un constituent, un centru complex (pentru argumente în acest sens, v. Dobrovie-Sorin (1994), Barbu (1999), Dobrovie-Sorin și Galves (2000), Giurgea (2011)). Pentru centrul periferic folosit în deplasarea focală, voi folosi aici eticheta Foc (v. Rizzi 1997), fără a intra în discuția dacă acesta este un centru independent sau nu: în cazul în care deplasarea focală implică un centru multifuncțional Fin (v. Giurgea și Remberger 2012, Giurgea 2017), putem considera eticheta Foc ca o abreviere pentru Fin_{+uFoc} .

Adoptând toate aceste ipoteze, putem analiza CExp ca în (37): complexul verbal s-a deplasat mai sus de InflP. Rolul pronomelui expletiv este de a marca această deplasare prin realizarea explicită a poziției SpecInfl, care se găsește la dreapta complexului verbal ca urmare a deplasării acestuia. Așadar, își merită din plin numele de „expletiv” (adică „element fără interpretare, folosit doar pentru a marca o poziție sintactică”).

(37) [_{FocP} [[V+Infl]_{+verum-foc} [_{Foc} Ø]] [_{InflP} **Exp** *t_V*+Infl [... S *t_V* ...]]]

Dacă *verum* este analizat ca focus pe un modal epistemic, putem considera că trăsătura de focus este interpretabilă într-un centru Mood, parte a complexului verbal. Dacă *verum* este analizat ca focus pe forța ilocuționară, putem presupune că trăsătura [focus] este asociată unei trăsături [+asertiv] pe Infl, neinterpretabilă în această poziție și verificată/atribuită (engl.

valued) prin acord cu Force (sau C: centrul cel mai înalt al propoziției), sau atribuită de Force/C. Un fenomen asemănător este prezența trăsăturii +q pe Infl, folosită de Rizzi (2001) pentru a da seama de deplasarea lui Infl la C în interogative.

Și celelalte analize ale CExp propuse în cadrul generativ presupun deplasarea complexului verbal deasupra poziției realizată prin expletiv, dar o caracterizează în mod diferit: Cornilescu (1997) consideră că poziția ocupată de complexul verbal în CExp este aceea ocupată în toate propozițiile finite, și anume Mood, un centru funcțional aflat deasupra AgrS (în secvența funcțională Mood – AgrS – T – V). Expletivul ar ocupa SpecAgrS. Această analiză nu dă seama de nuanțele speciale de sens asociate acestei construcții (v. secțiunea 3), care reprezintă în mod indiscutabil un tipar marcat. Hill (2006) surprinde faptul că avem a face cu un tipar marcat, propunând, ca și noi, mutarea lui Infl în periferie. Diferența este că V+Infl se deplasează la C în analiza lui Hill, iar trăsăturile implicate nu sunt legate de fenomenul de *verum*, ci sunt desemnate vag ca „trăsături stilistice”. O poziție atât de înaltă a deplasării complexului verbal nu se poate susține, deoarece există exemple în care C este realizat printr-un complementizator (v. (1), (18), (21), (23)).

Propunerea noastră se poate implementa formal în felul următor: există o varietate specială de Foc sau Fin_{+uFoc} care selectează $Infl_{expl}$. Acest $Infl_{expl}$ conține [foc] pe Mood sau [+asertiv] și selectează un specificator +D, căruia nu-i atribuie vreo interpretare (cf. Voice expletiv propus de Schäfer (2008) pentru anticauzativele marcate prin pronume reflexiv). Lexiconul acestei varietăți a românei conține un pronume care poate satisface cerințele lui $Infl_{expl}$, fiind lipsit de interpretare (de trăsături referențiale sau indexicale). Dacă acest pronume are trăsături de gen și număr nespecificate lexical (*unvalued*: $u\phi$), el se va acorda cu subiectul tematic (aflat în domeniul de c-comandă al pronumelui). Dacă pronumele este lipsit de trăsături ϕ sau are trăsături specificate lexical, obținem tipul fără acord. Dacă este adevărat că dezacordul în număr se întâlnește doar în graiuri unde verbul în genere nu este obligat să se acorde în număr cu un subiect de persoana a III-a, în timp ce dezacordul în gen este întâlnit și în graiuri care păstrează acordul verbului în număr (cum sugerează datele existente), este de presupus că Infl trebuie să se acorde atât cu subiectul postverbal (pentru a-l legitima ca nominativ) cât și cu expletivul din SpecInfl.

CSEN diferă de CExp prin faptul că pronumele este referențial, reprezentând subiectul tematic. Cum alegerea între un pronume explicit și *pro* nu este forțată de gramatică, folosirea unui pronume explicit ține de domeniul *pragmaticii*. Rolul alegerii unui pronume explicit este acela de a indica faptul că *trăsătura atrătoare* (= engl. *probe*) *din periferie este o trăsătură de tip Foc*. Cum se realizează acest lucru? Observația de bază este că româna nu permite subiecte preverbale netopicalizate în cazul antepunerii focale (v. *LUI (*Maria) i-a dat (Maria) cartea*), ceea ce se explică (i) fie prin faptul că există o poziție preverbală mereu activă (SpecFin) ce poate fi realizată fie prin elemente focalizate, fie prin subiecte sau alte elemente, (ii) fie prin faptul că Subj nu este proiectat în cazul prezenței lui Foc (pentru discuția acestor ipoteze și a altor analize propuse, v. Giurgea 2017). Acum, să se observe că în cazul folosirii subiectului nul *pro*, propoziția este ambiguă între o analiză în care *pro* ocupă poziția preverbală de subiect și una în care complexul verbal este deplasat la Foc:

- (38) a. [$FinP/SubjP$ *pro* [$Fin/Subj$ [$InflP$ V+Infl...[t_{pro} ...]]]]
 b. [$FinP/FocP$ [[V+Infl] [Foc]] [$InflP$ t_{V+Infl} ... [*pro* ...]]]

Folosirea unui subiect pronominal explicit dezambiguiază (38) în favoarea variantei din b:

(39) [_{FocP} [[V+Infl] [Foc]] [_{InflP} t_{V+Infl} [S ...]]]

Mai este de observat faptul că S este în acest caz întotdeauna adiacent verbului. Există două explicații posibile ale acestui fapt: (i) în ipoteza că CSEN nu comportă o structură sintactică specială, ci reprezintă un caz de *alegere pragmatică convenționalizată* (un soi de tipar idiomatic), putem explica această adiacență prin cerința ca pronumele slabe să se ridice până la cea mai înaltă poziție disponibilă de *scrambling* (constrângere atestată pentru germană); (ii) putem presupune că CSEN reflectă, până la urmă, un tipar *sintactic* special, și anume unul în care, în mod excepțional, proiecția Subj apare în aceeași serie funcțională ca proiecția Foc (ceea ce se poate formaliza ca selecție a lui Subj de către acel Foc care atrage complexul verbal) – așadar, în loc de (39) am avea reprezentarea din (40):

(40) [_{FocP} [[V+Infl] [Foc]] [_{SubjP} S [_{InflP} t_{V+Infl} [t_S ...]]]]

Nu aș considera că avem de-a face cu AgrSP mai degrabă decât cu SubjP deoarece pronumele postverbale neașteptate nu sunt neapărat în nominativ: în tipare în care un experimentator oblic este argumentul cel mai înalt, pronumele postverbal poate fi o formă tare de dativ:

(41) Ce facem la ultimul seminar, o să vedem la curs. O să-mi Vie **mie** o idee (CORV 167)

(42) [Context: O să-i dea Olimpiu banii și-o s-o șteargă să-i pape cu franțuzoica, și tu o să rămâi să te plimbi, uscată ca moaștele sfintei Filofteia, prin grădina publică din Câmpulung. Anișoara: Lasă să-i dea.]

O să-i treacă **lui** odată dragostea asta pentru Lolotte. (T. Mușatescu, *Sosesc deseară*, 73)

În privința raporturilor dintre cele două construcții, este de presupus ca CSEN, apărută inițial ca alternativă pragmatică, s-a gramaticalizat, generând construcția CExp (v. Pană Dindelegan în GALR 2008: 353 și Giurgea și Mîrzea-Vasile 2017). CExp nu pare a avea vreo legătură cu cele câteva exemple de expletiv întâlnite în româna veche (v. Pană Dindelegan 2016: 12 exemple în cronică de Moxa (1620) și 3 exemple în *Cazania a doua* a lui Coresi (1581)), care apar în contexte cu totul diferite: sunt preverbale și apar în propoziții tetice.

SURSE

- Adameșteanu, Gabriela, 1997, *Dimineață pierdută*, ediția a treia, București, Editura 100 + 1 Gramar.
- CORV – Dascălu-Jinga, Laurenția (coord.), 2002, *Corpus de română vorbită (CORV)*. Eșantioane, București, Editura Oscar Print.
- IVR – Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana (coord.), 2002, *Interacțiunea verbală în limba română. Corpus (selectiv)*. *Schiță de tipologie*, București, Editura Universității din București.
- Mușatescu, Tudor, 1969, *Sosesc deseară*, în *Scrieri*, vol. I, București, Editura pentru literatură.
- ROVA – Dascălu-Jinga, Laurenția (coord.), 2011, *Româna vorbită actuală (ROVA)*, *Corpus și studii*, București, Editura Academiei Române.
- Sebastian, Mihail, 1996, *Jurnal (1935–1944)*, București, Humanitas.

BIBLIOGRAFIE

- Barbu, Ana, 1999, „Complexul verbal”, *Studii și cercetări lingvistice*, vol. 50, nr. 1, p. 39–84.
- Byck, Jacques, 1937, „L’emploi affectif du pronom personnel en roumain”, *Bulletin linguistique*, 15–33.
- Cornilescu, Alexandra, 1997, „The double subject construction in Romanian. Notes on the syntax of the subject”, *Revue roumaine de linguistique*, vol. 42, nr. 3–4, p. 101–147.
- DLR – Academia Română, *Dicționarul limbii române*, Serie nouă, București, Editura Academiei.
- Dobrovie-Sorin, Carmen, 1994, *The Syntax of Romanian*, Berlin, Mouton de Gruyter.
- Dobrovie-Sorin, Carmen, Charlotte Galves, 2000, „Proclisis, enclisis and head-to-head merge”, *Bucharest Working Papers in Linguistics*, vol. 2, nr. 1, p. 35–51.
- GALR – Valeria Guțu Romalo (coord.), 2008, *Gramatica limbii române*, București, Editura Academiei Române.
- Giurgea, Ion, 2011, „The Romanian verbal cluster and the theory of head movement”, în Julia Herschensohn (ed.), *Romance Linguistics 2010. Selected papers from the 40th Linguistic Symposium on Romance Languages*, Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins, p. 271–286.
- Giurgea, Ion, 2017, „Preverbal Subjects and Topic Marking in Romanian”, *Revue roumaine de linguistique*, vol. 62, nr. 3, p. 279–322.
- Giurgea, Ion, Carmen Mîrzea-Vasile, 2017, „Syntactic effects of verum focus in Romanian”, *Revue roumaine de linguistique*, vol. 62, nr. 3, p. 323–338.
- Giurgea, Ion, Eva-Maria Remberger, 2012, „Verum focus and polar questions”, *Bucharest Working Papers in Linguistics* 14, nr. 2, p. 21–40
- Giurgea, Ion, Eva-Maria Remberger, 2014, „Polarity fronting in Romanian and Sardinian”, în Marie-Hélène Côté și Eric Mathieu (ed.), *Variation within and across Romance Languages. Selected papers from the 41st Linguistic Symposium on Romance Languages, Ottawa, 5–7 May 2011*, Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins, p. 173–197.
- GLR – *Gramatica limbii române*, Dimitrie Macrea (coord.), 1954, București, Editura Academiei.
- Gussenhoven, Carlos, 1984, *On the Grammar and Semantics of Sentence Accents*, Berlin, New York, Walter de Gruyter.
- Gutzmann, Daniel, Elena Castroviejo Miró, 2011, „The dimensions of verum”, în: O. Bonami, P. Cabredo Hofherr (ed.), *Empirical Issues in Syntax and Semantics 8*, <http://www.cssp.cnrs.fr/eiss8>, p. 143–165.
- Gutzmann, Daniel, Katharina Hartmann, Lisa Matthewson, 2017, „Verum focus is verum, not focus. Cross-linguistic evidence”, ms., <https://www.danielgutzmann.com/work/verum-focus-is-verum-not-focus>.
- Guțu-Romalo, Valeria, 1962, „Forme verbale compuse”, *Studii și cercetări lingvistice*, vol. 13, nr. 2, p. 191–199.
- Halliday, Michael, 1967, *Intonation and Grammar in British English*, The Hague, Mouton.
- Hill, Virginia, 2006, „Stylistic inversion in Romanian”, *Studia linguistica*, vol. 60, nr. 2, p. 156–180.
- Höhle, Tilman, 1988, „Vorwort und Nachwort zu Verumfokus”, *Sprache und Pragmatik*, vol. 5, p. 1–7.
- Höhle, Tilman, 1992, „Über Verumfokus im Deutschen”, în Joachim Jacobs (ed.), *Informationsstruktur und Grammatik*, Opladen, Westdeutscher Verlag, p. 112–141.
- Iordan, Iorgu, 1944, *Stilistica limbii române*, București, Institutul de Lingvistică Română.
- Lohnstein, Horst, 2012, „Verumfokus—Satzmodus—Wahrheit”, în Horst Lohnstein și Hardarik Blühdorn (ed.), *Wahrheit—Fokus—Negation*, Hamburg, Buske Verlag, p. 31–67.
- Lohnstein, Horst, 2016, „Verum focus”, în Caroline Féry, Shinichiro Ishihara (ed.), *The Oxford Handbook of Information Structure*, Oxford, Oxford University Press, p. 290–313.

- Olsen, Hedvig, 1928, *Étude sur la syntaxe des pronoms personnels et réfléchis en roumain*, Copenhagen, Bianco Lunos Bogtrykker.
- Pană Dindelegan, Gabriela, 2016, „The verb and its arguments: §2.4 The subject”, în Gabriela Pană Dindelegan (ed.), *The Syntax of Old Romanian*, Oxford, Oxford University Press.
- Paul, Radu, 1934, *Un capitol de stilistică românească: subiectul de voință*, Cluj, Tipografia „Progresul”.
- Philippide, Alexandru, 1897, *Gramatica elementară a limbii române*, Iași, Kuppermann.
- Procopovici, Alexi, 1933, *Pronumele personal în funcțiune morfologică verbală*, Cluj, Cartea Românească.
- Pușcariu, Sextil, 1926, „Pe marginea cărților”, *Dacoromania*, vol. 4, p. 1303–1409.
- Rizzi, Luigi, 1997, „The fine structure of the left periphery”, în Liliane Haegeman (ed.), *Elements of Grammar*, Dordrecht, Kluwer, p. 281–337.
- Rizzi, Luigi, 2001, „On the position “Int(errogative)” in the left periphery of the clause”, în G. Cinque și G. Salvi (ed.), *Current Studies in Italian Syntax. Essays offered to Lorenzo Renzi*, Amsterdam, Elsevier, p. 287–296.
- Romero, Maribel, 2005, „Two approaches to biased yes/no questions”, în John Alderete, Chung-Hye Han, Alexei Kochetov (ed.), *Proceedings of the 24th West Coast Conference on Formal Linguistics (WCCFL)*, Somerville, MA, Cascadilla Proceedings Project, p. 352–360.
- Romero, Maribel, Chung-Hye Han, 2004, „On negative y/n-questions”, *Linguistics and Philosophy* 27, p. 609–658.
- Schäfer, Florian, 2008, *The Syntax of (Anti-)Causatives. External argument in change-of-state contexts*, Amsterdam, Philadelphia, John Benjamins.
- TDRG – H. Tiktin, 1903–1924, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*, ediția I, București, Imprimeria Statului.
- Ulrich, Miorița, 1985, *Thetisch und Kategorisch. Funktionen der Anordnung von Satzkonstituenten am Beispiel des Rumänisch und anderer Sprachen*, Tübingen, Gunter Narr Verlag.

ON THE DOUBLE SUBJECT CONSTRUCTION OF ROMANIAN

(Abstract)

I argue that in Romanian there are two constructions, with a similar interpretation, characterized by the presence of an unexpected unstressed nominative pronoun immediately after the verb: in the first one, which is not part of the contemporary standard language, the pronoun is an expletive (yielding the so-called “double subject construction”), in the other, it is a regular pronoun, used in a context which would have normally trigger the use of *pro*. I show that the special interpretations associated with these two constructions can be described as instances of verum focus. I propose that expletives as well as unexpected overt subjects are used in order to signal exceptionally high verb movement, by filling a position which occurs to the right of V as a result of V-movement. This verb movement is an instance of focus movement, indicating verum focus.

SINCRETISMUL CAZUAL CARACTERISTIC SUBSTANTIVELOR FEMININE ROMÂNEȘTI

GABRIELA PANĂ DINDELEGAN

Institutul de Lingvistică al Academiei Române

„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București /

Universitatea din București

În ansamblul romanic, româna se caracterizează prin sincretismul feminin GEN-DAT.SG $\equiv$ NOM-ACC.GEN-DAT.PL, sincretism distinct și de masculine, și de neutre. Obiectivul acestei lucrări îl constituie realizarea unei sinteze a fenomenului, cu referire specială la limba veche.

1. Manifestarea sincretismului

Sincretismul este valabil pentru orice tip flexionar de substantiv feminin, regulat ((i) – (iv)) sau neregulat ((v) – (vi)).

- (1) (i) tipul (o) *masă* – (unei) *mese* – (niște) *mese*
(ii) tipul (o) *carte* – (unei) *cărți* – (niște) *cărți*
(iii) tipul (o) *cale* – (unei) *căi* – (niște) *căi*
(iv) tipul (o) *basma* – (unei) *basmale* – (niște) *basmale*
(v) tipul (o) *noră* – (unei) *nurori* – (niște) *nurori*
(vi) tipul (o) *păsărică*¹ – (unei) *păsărele* – niște *păsărele*.

Se comportă identic și adjectivele cu formă feminină, indiferent de tipul flexionar:

- (2) (i) tipul (o) *casă bogată* – (unei) *case bogate* – (niște) *case bogate*
(ii) tipul (o) *casă lungă* – (unei) *case lungi* – (niște) *case lungi*
(iii) tipul (o) *casă mare* – (unei) *case mari* – (niște) *case mari*
(iv) tipul (o) *casă părintească* – (unei) *case părintești* – (niște) *case părintești*
(v) tipul (o) *casă roșie* – (unei) *case roșii* – (niște) *case roșii*

Istoria acestui sincretism este veche; se manifestă clar de la primele texte românești, atât pentru substantivele feminine (3a–c), cât și pentru adjectivele feminine (4).

- (3) a. de *învățăturii*_{F.PL} *sufletești* (CC².1581: 263/21)
a'. *sfârșitul dumnezeescii învățăturii*_{F.SG.GEN} (CC².1581: 504/25)

---

¹ Alături de paradigma regulată *păsărea* – *păsărele*, circulă și paradigma neregulată *păsărică* – *păsărele*. Neregularitatea constă în asocierea unei forme de singular cu sufix lexical (*păsărică*) unei forme de plural fără sufix (*păsărele*).

- b. *a multe tocmeale*_{F,PL} (CC².1581: 487/25)
 b'. *nespuseei și dumnezeeștii tocmeale*_{F,SG,GEN} (CC².1581: 209/27)
 c. *Am dat vame*_{F,PL} *lui Gîva* (DÎ.1591: LXXV)
 c'. *s-au împlut anul vamei*_{F,SG,GEN} (DÎ.1593: LXXXVIII)
 (4) a. *inimilor omeneshi*_{F,PL} (CazV.1643: 38^f)
 a'. *denaintea mâniei omeneshi*_{F,SG,GEN} (CazV.1643: 151^f)

2. „Forța” sincretismului

Încă din limba veche, sincretismul feminin acționează cu atâta forță, încât orice modificare survenită în forma pluralului se produce, automat, și asupra GEN-DAT.SG (Maiden 2014: 38). Astfel, trecerea de la desinența mai veche de plural *-e* a femininelor la desinența *-i* antrenează, automat, același proces asupra formei de GEN-DAT.SG, proces care, ca și la plural (5a–d), se manifestă prin variația celor două desinențe (6). Cum apariția desinenței *-i* la plural antrenează adesea și alomorfa radicalului (5a,b,d), aceeași alomorfie apare și la GEN-DAT.SG (*groape(i) – gropi(ei)* (6a); *săgeate(ei) – săgeți(ei)* (6b)). De observat că alternanța /a/~ă/, care nu se generalizase în secolul al XVI-lea (Brâncuș [2000] 2007), se manifestă la fel de variat și la plural, și la GEN-DAT.SG (6c).

- (5) a. PL. *groape* (CC¹.1567: 66^f)//*gropi* (CazV.1643: 80^f)
 b. PL. *haine* (FD.1592–604: 474^v)//*hăini* (FD.1592–604: 615^f)
 c. PL. *rădăcine* (CazV.1643: 8^v)//*rădăcini* (CDicț.1691–97: 99)
 d. PL. *săgeate* (CP¹.1577: 26^f, CDicț.1691–97: 134)//*săgeți* (Ev.1642: 473, 474; CDicț.1691–97: 447)
 (6) a. F.SG,GEN (*ușa*) *groapei* (CC¹.1567.210v)//(*pre ușa*) *gropiei* (CazV.1643: 127^f)
 b. F.SG,GEN (*unei*) *săgeate*//(*în chipul*) *săgeți* (CDicț.1691–97: 379, 200)c. (*nărociții*) *cetații* (CV.1567–83: 36^f)//(*zidirea*) *cetății* (PO.1582: 38)

„Forța” sincretismului se manifestă într-atât încât substantivelor defective de plural (precum *nea*; vezi Maiden 2014: 39) le lipsește forma de GEN-DAT.SG (*grosimea acestei *neale/*nea*).

Sincretismul feminin acționează cu aceeași forță și în flexiunea adjectivelor feminine, astfel că aceeași formă flexionară arhaică prezentă la PL (7a) va apărea și la GEN-DAT.SG (7a'), iar înlocuirea ei cu o formă flexionară nouă (7b) va antrena apariția aceleiași forme și la GEN-DAT.SG (7b').

- (7) a. *multe chipuri de credințe și de învățături noao*_{F,PL} (CC².1581: 3/7)
 a'. *a Legii vechi ca și a ceștii noao*_{F,SG,GEN} (NT.1648; 118/1^f)
 b. rom. mod. (*niște*) *învățături noi*_{F,PL}
 b'. rom. mod. (*unei*) *învățături noi*_{F,SG,GEN-DAT}

3. Cazuri de încălcare a sincretismului

Puține sunt situațiile care violează regula sincretismului flexionar¹ feminin, și anume:

¹ Iese din discuție realizarea analitică (prepozițională) a genitivului, care nu participă la sincretism („svatu<I> a toată țara”, CLR.V.1626: 200).

(i) Tipul flexionar cu trei forme (*o iarbă* – (*unei*) **ierbi** – (*niște*) **ierburi**). În realitate, asistăm la o falsă încălcare, având în vedere că pluralul în *-uri*, numit și „plural lexical” (vezi Maiden 2014: 41; 2015: 45), se îndepărtează semantic de forma singularului, ajungând să reprezinte o paradigmă distinctă.

În prima parte a perioadei vechi, când „pluralul lexical” nu apăruse încă (prima atestare datează din 1620 – *apud* Frâncu 1982; Frâncu 2009: 29), sincretismul tipic femininelor se respectă (8a,b);

- (8) a. GEN-DAT.SG *florile ierbiei* (CPr.1566: 162) – PL *cu erbi* (CC².1581: 63/31)
b. GEN-DAT.SG. *spânzurarea cărnii* (CDicț.1691–97: 88) – PL *cărnile*¹ (A.1620: 23^v)

(ii) Tipul *singulare tantum*, de substantive masive (*linte, fasole, mazăre*) și abstracte (*foame, lene, sete, cinste, miloste, pace*). Substantivele în discuție evită (în româna actuală) realizarea unui GEN-DAT.SG nearticulat definit (*?gustul acestei mazăre, ?grație acestei cinste, ?asupra acestei foame*), folosindu-se numai cu formă de GEN-DAT.SG articulat definit (*gustul mazării, asupra foamei, grație cinstei*); în construcția articulată definit, apare un sincretism diferit de cel prototipic feminin, anume GEN-DAT.SG≡NOM-ACC.SG.

În româna veche, unde „pluralizarea” substantivelor abstracte este frecventă (vezi Pană Dindelegan 2017), apar variații ale pluralului (cu forme flexionare prototipice în *-i*, alături de forme în *-e*). Aceeași variație se înregistrează și pentru GEN-DAT.SG (vezi (9a–e), unde apar și exemple de invariabilitate ((9a,b,d): *cinste(i), miloste(ei)*), în care nu se respectă sincretismul feminin, și exemple de variabilitate, cu respectarea sincretismului feminin ((9c,e): *cinști, milostii(ei)*).

- (9) a. *unii dulceți și unii cinste* (CC².1581: 319/17)
b. *mărirea aceștii cinste* (Mărg.1691: 64^f)
c. *te aleasă Dumnedzău și te spodobi aceștia cinști* (FN.1693–704: 371)
d. *slava milosteei* (PO.1582: 191, 203)
e. *slava milostiei* (PO.1582 : 194, 206)

(iii) Tipul feminin cu finală *-ie* (în hiat), în condiții de articulare definită² (*familiei*). În componența formei articulate de GEN-DAT.SG (*familie-i*), se include o formă sincretică cu NOM-AC.SG.

În istoria acestei subclase, apar numeroase oscilații. Pe de o parte, apar cazuri de invariabilitate GEN-DAT.SG≡NOM-ACC.SG (10a,b), situație diferită de româna modernă, unde s-au impus formele variabile (*unei corăbii, (acestei) evanghelii*).

- (10) a. *pornirea unii corabie* (CC².1581: 335/32)
b. *aceștii evanghelie* (CC¹.1567: 2^f, 8^f)

Pe de altă parte, se constată grafii și pronunții de tipul *familiii*_{GEN-DAT.SG.DEF}, *viii*_{GEN-DAT.SG.DEF}, reflectând sincretismul general feminin, grafii și pronunții prezente până târziu

¹ În exemplele (8a,b), pentru evidențierea sincretismului, se impune înlăturarea articolelor enclitice (*ierbi-ei, cărni-i, cărni-le*).

² În absența articolului definit, substantivele din această clasă respectă regula specifică femininelor (*o familie – unei familii – niște familii*).

(sunt concludente comentariile gramaticienilor de la începutul secolului al XX-lea¹, care recunosc prezența pronunției corespunzătoare celor trei „i”; vezi Pană Dindelegan 2015: 421).
 (iv) Femininele invariabile² (substantive și adjective), oricare ar fi forma și proveniența lor; vezi tipul compus din construcții posesive cu nume feminine de rudenie folosite la singular (11a,b), dar și alte tipuri de feminine invariabile (*fie* „fică”, *mie*, formațiile derivate în *-oaie* sau *-toare* etc. (11c,d)).

- (11) a. *Și mearsă maică-sa*_{NOM} *la dânsul* (DVS.1682–6: 91^v)
 b. *nașterea omului în zgăul maică-sa*_{GEN=NOM} (PA.~1630: 160)
 c. *careea au viețuit în ceastă lume trecătoare*_{F.SG.ACC} (EV.1642 : 42)
 d. *întru nevoiele ceii lumi trecătoare*_{F.SG.GEN=NOM} (EV.1642: 51)

(v) Tipul substantivelor antroponimice feminine terminate în *-că*, *-gă* (*Olga – Olgăi*, *Anca – Ancăi*). Utilizate numai la singular, dezvoltă o paradigmă diferită de a femininelor.

Tiparul era mult mai extins în limba veche, cuprinzând, pe lângă antroponimice feminine (12a,b), și alte subclase, și anume: (i) toponimice (12c); (ii) feminine personale nonproprie (12d,e); (iii) feminine animate nonpersonale (12f,g); (iv) feminine nonanimate (12h,i).

- (12) a. *Scriș eu popa Ștefan acestor oameni anu<me> Voicăi, mumei lu Stan* (DÎ.1595: XI)
 b. *Toma, prisăcariul Hăbășascăi* (DRH.A.1636: 476)
 c. *oraș al Africăi* (CDicț.1691–97: 5, 70)
 d. *să hie dată slugăi tale* (Cron.1689: 90)
 e. *în locul maicăi mele* (A.1620: 89^v)
 f. *puiatră scumpă în furma furnicăi* (CDicț.1691–97: 321)
 g. *puiul năpârcăi* (Cron.1689: 65)
 h. *roatele teleagăi* (CDicț.1691–97: 329)
 i. *desupra cușcăi* (Sind.1703: 85^f)

Dar, încă din limba veche, tiparul are realizări oscilante, cu tendința de alunecare spre sincretismul prototipic feminin (13a–c).

- (13) a. *pânțele maicii mele* (NT.1648: 252^v; DVS.1682–86: 64^v)
 b. *sănătatea slugiei* (CC².1581: 226/26)
 c. *va da slugii* (NT.1648: 7^f)

De observat că cele mai concludente exemple de violare a tiparului feminin au în comun caracteristica de a se termina în *-e* sau *-i-e*, deci de a aparține declinării a 3-a.

(vi) În cazul adjectivului, încălcarea, în limba veche, a sincretismului specific feminin este mai frecventă decât la substantiv; apare atât în construcțiile cu antepunere a adjectivelor feminine terminate în *-că* (14a), cât și în construcțiile cu postpunere (14b). De notat că tipul de construcție (14b) privește sintaxa, și nu morfologia formei adjectivale, așezarea în poziția a doua fiind un context care facilitează nerealizarea acordului în caz (vezi și SOR: 395).

¹ Cf. Scriban (1925: 67), care afirmă „eu scriu *viii*, cum zic toți românii în faza actuală. Așa recomand și-n broșura mea ortografică (1912, pagina 25)”.

² Pentru clasa substantivelor invariabile, vezi Dindelegan 2016.

- (14) a. și a *drăceascăi oblicire* („osândire, pedepsire”) (CC².1581: 185/13)
b. *cărmuitorii legiei creștinească* (CC².1581: I/12)

4. Originea sincretismului

După părerea celor mai mulți cercetători (printre alții, Pușcariu 1937: 31, Densusianu 1938: 166, Rosetti 1986: 131), punctul de plecare l-au constituit substantivele și adjectivele de declinarea 1, care moșteniseră din latină sincretismul GEN-DAT.SG≡NOM.PL. Această schemă s-a extins, prin analogie, la aproape toate substantivele feminine (pentru excepții, vezi *supra*).

S-a formulat și opinia diferită, a soluției „interne” (Philippide 1894, Papahagi 1924, ILR.1969 II: 218, Sala și Ionescu Ruxăndoiu 2018; vezi, special, Maiden 2015: 39–40, cu bibliografie și comentarii), soluție pe baza căreia se susține pierderea, în româna comună, a distincțiilor cazuale, inclusiv a distincției cazuale de feminin singular și refacerea ulterioară a genitiv-dativului sub influența articolului enclitic. Procesul se realizează în următoarele etape: *casă-lei* > *casă-ei* > *case-ei*¹ > *case-i* > *casei*, unde *-e* apare ca urmare a asimilării lui *-ă* (apud Sala și Ionescu Ruxăndoiu 2018: 386–387), deci ca fenomen fonetic. În sprijinul acestei soluții, s-ar putea aduce și absența aproape totală a sincretismului din idiomurile sud-dunărene (Maiden 2014: 42, 2015: 39), cu excepția câtorva cazuri de feminine din prima declinare (Capidan, Caragiu-Marioțeanu), dar și acestea apărând în variație cu forme fără flexiune cazuală (Maiden 2015: 39).

Soluția „internă”, bazată, în principal, pe ipoteza fonetică a asimilării, este contrazisă de câteva tipuri de substantive feminine (Coteanu 1969: 45–6), în care asimilarea nu se putea produce, și anume: (i) substantivele feminine de tip (*unei*) *stele*, (*unei*) *mărgele*, care mențin pe *ll* la GEN-DAT.SG și la PL; (ii) substantivele feminine de declinarea a 3-a (*unei*) *nopti*, (*unei*) *punți*, unde *ț* nu putea apărea decât sub influența unui iot, provenit din *e*, *i*; (iii) substantivele neregulate precum (*unei*) *surori*, (*unei*) *nurori*.

Potrivit soluției „interne”, după o perioadă primitivă, cu o singură formă cazuală pentru singular, refacerea tiparului flexionar feminin, cu două forme, are ca punct de plecare tot declinarea 1. Stau dovadă substantivele care se abat de la regula sincretismului feminin, reprezentate de forme de declinarea a 3-a (mai **numeroase** în limba veche decât astăzi). Numărul mai mare de substantive care în româna veche se „abăteau” de la regula sincretismului ar putea fi luat în considerație ca argument suplimentar în favoarea soluției „interne”.

5. Concluzii

În flexiunea nearticulată, marcajul flexionar (desinențial) este limitat la singularul clasei femininelor substantivale și adjectivale și prezintă un sincretism specific limbii române în ansamblul romanic, și anume GEN-DAT.SG≡NOM-ACC-GEN-DAT.PL.

Orice schimbare intervenind în sfera pluralului feminin (o modificare de desinențe, o modificare alomorfică a radicalului) se repercutează asupra formei oblice a singularului.

Istoria acestei reguli este veche în limbă, primele texte din secolul al XVI-lea probând existența și manifestarea acestui sincretism atât la substantivele feminine, cât și la adjective.

Cazurile de încălcare a regulii sincretismului feminin, deși puțin numeroase, se înregistrează în toată istoria scrisă a limbii române și sunt mai numeroase în limba veche decât în limba actuală (vezi tiparele (iii) și (v), mai restrânse astăzi decât în limba veche).

---

¹ De remarcat că etapa *case-ei*, cu „autonomia” articolului, este atestată curent în secolul al XVI-lea.

Faptul că fenomenul sincretismului feminin nu este generalizat nici astăzi pentru declinarea a 3-a și că, în raport cu limba veche, este în extindere sunt argumente suplimentare pentru susținerea ipotezei „interne”. Punctul de plecare al inovației (o inovație daco-românească) l-a constituit declinarea 1, iar cea mai conservatoare este declinarea a 3-a.

SURSE

- A.1620 – *Alexandria*, ediție Florentina Zgraon, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2006 [*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, 11].
- CazV.1643 – Varlaam, *Cazania*, ediție îngrijită de J. Byck, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1943.
- CC¹.1567 – Coresi, *Tâlcul evangheliilor*, ediție critică de Vladimie Drimba, București, Editura Academiei, 1998.
- CC².1581 – Coresi, *Cartea cu învățătură*, publicată de Sextil Pușcariu și Alexie Procopovici, București, Atelierele Grafice Socec, 1914.
- CDicț.1691–97 – Teodor Corbea, *Dictiones latinae cum valachica interpretatione*, ediție de Alin-Mihai Gherman, Studiu, note și text, Cluj-Napoca, Clusium, 2001.
- CLRV – Al. Mareș, *Crestomația limbii române vechi, I (1521–1639)*, București, Editura Academiei Române, 1994, ediția a II-a, București, Editura Academiei Române, 2016.
- CP¹.1577 – Coresi, *Psaltirea slavo-română (1577) în comparație cu psaltirile coresiene din 1570 și din 1589*, text stabilit și indice de Stela Toma, București, Editura Academiei RSR, 1976.
- CPr.1566 – Coresi, *Apostol*. Ed. I. Bianu, în *Texte de limbă din secolul XVI, Lucrul apostolesc tipărit de diaconul Coresi la 1563*, București, Editura Cultura Națională, 1930.
- Cron.1689 – *Cronograf tradus din grecește de Pătrașco Danovici*, ed. G. Ștrempel, București, Minerva, 1998.
- CV.1563–83 – *Codicele Voronețean*. Ed. M. Costinescu, București, Editura Academiei Române, 1981.
- DI – *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, text stabilit și indice de Gh. Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniță, Alexandru Mareș și Alexandra Roman-Moraru; introducere de Al. Mareș, București, Editura Academiei, 1979.
- DRH.A.1635–36 – *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. XXIII (1635–6), București, Editura Academiei Române, 1993.
- DVS.1682–86 – Dosoftei, *Viața și petrecerea sfinților*, text îngrijit, notă asupra ediției și glosar de Rodica Frențiu, Cluj, Editura Echinoc, 2002.
- Ev.1642 – *Evanghelie învățătoare*, Govora, ediție, studiu introductiv, note și glosar de Alin-Mihai Gherman, București, Editura Academiei Române, 2011.
- FD.1592–604 – *Floarea darurilor*, ediție Alexandra Roman Moraru, București, Minerva, 1996 [*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, 1].
- FN.1693–704 – *Foletul Novel. Calendarul lui Constantin Vodă Brâncoveanu (1693–1704)*, ed. E. Vărtosu, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1942.
- Mărg.1691 – *Mărgăritare*. Ioan Gură de Aur, *Mărgăritare*, ed. R. Popescu, București, Libra, 2001.
- NT.1648 – *Noul Testament (Bălgrad/Alba Iulia)*. Ed. Alba Iulia, Reîntregirea, 1998.
- PA.~1630 – Eustratie Logofătul, *Pravila aleasă*. Ediție stabilită de Alin-Mihai Gherman, București, Editura Academiei Române, 2017.
- PO.1582 – *Palia de la Orăștie*, text stabilit și îngrijire editorială de Vasile Arvinte, Ioan Caproșu și Alexandru Gafton, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2005.
- Sind.1703 – *Sindipa*. Ed. M. Georgescu, București, Minerva, 1996 [*Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, 1].

BIBLIOGRAFIE

- Brâncuș, Grigore, [2000] 2007, „Despre alternanța fonetică *á: ă*”, în *Studii de istorie a limbii române*, București, Editura Academiei Române, p. 9–13.
- Capidan, Theodor, [1932] 2005, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, ediția a II-a, București, Editura Fundației Culturale Aromâne.
- Caragiu-Marioțeanu, Matilda, 1968, *Fono-morfologie aromână. Studiu de dialectologie structurală*, București, Editura Academiei.
- Coteanu, Ion, 1969, *Morfologia numelui în protoromână (română comună)*, București, Editura Academiei.
- Densusianu, Ovid, 1938 [1961], *Istoria limbii române*, J. Byck (ed.), București, Editura Științifică.
- Frâncu, Constantin, 1982, „Vechimea și difuziunea lexicală a unei inovații comune dialectelor limbii române: desinența **-uri** la pluralul femininelor”, *Limba română*, vol. XXXI, nr. 3, p. 199–212.
- Frâncu, Constantin, 2009, *Gramatica limbii române vechi*, Iași, Casa Editorială Demiurg.
- ILR II – Alexandru Rosetti, Boris Cazacu, Ion Coteanu (coord.), 1969, *Istoria limbii române*, vol. II, București, Editura Academiei.
- Maiden, Martin, 2014, „Le rôle de la synonymie lexicale dans la formation du pluriel flexionnel en daco-roman”, *Mémoires de la Société de Linguistique de Paris. Série tome XXII. Morphologie flexionnelle et dialectologie romane: typologie(s) et modélisation(s)*, Peeters Publishers, p. 35–50.
- Maiden, Martin, 2015, „The plural type CĂRNURI and the morphological structure of the Romanian feminine noun in diachrony”, în Gabriela Pană Dindelegan, Rodica Zafiu, Adina Dragomirescu, Irina Nicula, Alexandru Nicolae și Louise Esher (ed.), *Diachronic Variation in Romanian*, Cambridge, Cambridge Scholars Publishing, p. 33–52.
- Pană Dindelegan, Gabriela, 2015, „Secolul al XX-lea. Substantivul”, în *SILR*, p. 405–448.
- Pană Dindelegan, Gabriela, 2016, „Substantive invariabile și istoria lor”, în Marius Sala, Maria Stanciu Istrate și Emanuela Timotin (ed.), *Pagini alese. Omagiu domnului Alexandru Mareș la împlinirea vârstei de 80 de ani*, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, p. 164–178.
- Pană Dindelegan, Gabriela, 2017, „Substantive masive și abstracte pluralizate în româna veche”, *Diacronia*, nr. 6, , <http://dx.doi.org/10.17684/i6A82ro>.
- Papahagi, Tache, 1924, „Din epoca de formațiune a limbii române”, *Grai și suflet*, I, 2, p. 201–234.
- Philippide, Alexandru, 1894, *Principii de istoria limbii*, Iași, Tipografia Națională. Ediție îngrijită de Gheorghe Ivănescu și Carmen-Gabriela Pamfil, cu un studiu introductiv și comentarii de Gheorghe Ivănescu, 1984.
- Pușcariu, Sextil, 1937, *Études de linguistique roumaine*, Cluj-București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională.
- Rosetti, Alexandru, 1986, *Istoria limbii române de la origini până la începutul secolului al XVII-lea*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Sala, Marius, Liliana Ionescu Ruxăndoiu (ed.), 2018, *Istoria limbii române*, vol. I, București, Univers Enciclopedic Gold.
- Scriban, August, 1925, *Gramatica limbii românești (Morfologia)*, Iași, Institutul de Arte Grafice „Viața Românească”.
- SILR – Gh. Chivu, Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, Irina Nicula (ed.), 2015, *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea și al XX-lea*, București, Editura Academiei Române.
- SOR – Gabriela Pană Dindelegan (ed.), 2016, *The Syntax of Old Romanian*, Oxford, Oxford University Press.

CASE SYNCRETISM OF ROMANIAN FEMININE NOUNS

(Abstract)

Within Romance, Romanian is characterized by the feminine syncretism in the GEN-DAT.SG=NOM-ACC.GEN-DAT.PL forms, which does not characterize the masculine or the neuter. In this article, the author makes an overview of the phenomenon, with special reference to the old language. The author examines the following aspects: (i) the manifestation of the phenomenon in the old language in the nominal domain (nouns and adjectives); (ii) “the force” of syncretism, in the sense that any modification noticed in the feminine plural forms is also present in the genitive-dative singular form; (iii) the so-called cases violation of this syncretism; (iv) the origin of the phenomenon, for which two solutions are put forth (a phenomenon inherited from Latin vs. a more recent phenomenon, which can be explained by an internal evolution). The higher number of nouns which, in old Romanian, did not obey the rule of syncretism may be an extra argument in favour of the “internal” solution.

“DE NU SE VEDE OM CU OM” - IDIOMATIZED MINIMIZERS USED AS INTENSIFIERS

MONICA-MIHAELA RIZEA

*“Solomon Marcus” Center of Computational Linguistics,
University of Bucharest*

1. Introduction

This paper discusses a type of Romanian negative polarity minimizer expressions (NPMEs), characterized by a very constrained distribution with licensors, which makes them deviate from the regular occurrence pattern attested for minimizers in the literature. More exactly, they differ, distributionally, from the so-called “strong” class of negative polarity items, which is traditionally associated with minimizers (Sailer 2009: 33, 98; Eckardt & Csipak 2013: 267, 268). We assume that this restricted distribution is mainly an effect of their conventionalized occurrence in result clauses, which is part of a more general syntactic-semantic device for obtaining the intensification a quality, present or implied in the context, which can be recognizable in some absolute superlative constructions. Based on introspective judgements, acceptability evaluations performed by Romanian native speakers, and corpus data, we will show that an important characteristic of these minimizers is that they can occur with a reversed function in context, which makes them become semantically equivalent to an intensifier. More exactly, a minimizer expression such as *de / că / încât nu se vede om cu om* “can’t see an inch ahead”, “can’t see one’s hand in front of one’s face”, which is emphatically pointing to a minimal degree of visibility, and appears in relatively fixed result clause structures, can also be used in context in order to obtain another emphatic effect: that of intensifying a quality, by describing the consequences of its intensity as some extremely low degree of visibility. Moreover, these expressions can also be characterized by polysemy since they are attested in more or less semantically bleached result-clause structures and since, depending on the communicative intention, they can have an intensifier, but also a quantificational meaning. In this paper we will also show that, depending on the intended reading, the distributional behaviour with negative licensors can also differ.

After providing a semantic-pragmatic and distributional characterization of the traditional minimizer NPIs (2), we will introduce the special category of idiomatized minimizers used as intensifiers, which we will illustrate with the analysis of the negative polarity predicate *de nu se vede om cu om* (3). We will then specify what is distinctive for this new category of minimizers in relation to a more general, complex mechanism of intensification and show that the syntactic and semantic characteristics of the expression can have an effect on its collocational constraints, including in terms of the degree of variation allowed for the negative licensors (4). The final section will present the conclusions and some issues that require further attention.

2. Negative Polarity Minimizer Expressions - Definition and Traditional Distributional Classification

From a semantic-pragmatic perspective, minimizers are expressions that denote minimal measures, degrees or actions (Eckardt 2005: 301, Sailer 2009: 33), and that bear a particular **pragmatic inference** (i.e., a scalar implicature), being conversationally or conventionally linked to the endpoint of a scale¹ (see, e.g., Hoeksema & Rullmann 2001: 132).

For example, a sentence such as (1) is ambiguous between a literal reading, in which “a word” simply refers to a particular word from somebody’s discourse such that I cannot understand, but it can also have another, quantificational reading, based on a scalar inference: if I can’t understand even a word of what somebody is saying, then I will not be able to understand several words, a sentence, etc. either (see also Hoeksema 2018: 371). Therefore, this is an emphatic way of saying that *I can’t understand anything at all*. The latter interpretation also corresponds to the most unlikely and surprising of the alternatives since it negates even the minimum that can be achieved in the process of understanding what somebody is saying: *understanding a word*. The quantificational interpretation corresponds to the minimizer reading:

- (1) *I can’t understand a word of what you are saying.*
Minimizer reading: *I can’t understand anything at all.*

Minimizers are traditionally associated with a type of **negative polarity items** (NPIs) such as *a word*, *a red cent*, *to lift a finger* or *to sleep a wink*, etc., which are also referred to as **lexical** or **content NPIs** (Sedivy 1990; Eckardt & Csipak 2013: 296–297). Distributionally, they are expected to pattern with **strong NPIs** (Sailer 2009: 33, 98; Eckardt & Sailer 2013: 13; Eckardt & Csipak 2013: 267, 268), which are typically licensed by **clausemate sentential negation** or in **the scope of a clausemate n-word**, but also by higher negation such as **negated NEG-raising predicates** or in a **complement clause to non-factive adversative predicates**. Additionally, strong NPIs are known to be excluded from the scope of *seldom*, *rarely* or *few*².

We will review these distribution contexts in relation to the Romanian minimizer NPI *a se vedea om cu om*, which is typically attested in use as a conventionalized construction, as part of a result clause with intensifying effects *de / că / încât nu se vede om cu om* lit. “that a person could not see another person (at a close distance)” – EN “can’t see an inch ahead”, “can’t see one’s hand in front of one’s face”. In the analysis we will adopt the **collocational approach** (van der Wouden 1997, Richter and Soehn 2006, Sailer 2009), according to which, the distribution of NPIs with licensing environments is treated as a collocational phenomenon.

As we will show, not only that this Romanian expression seems to display a severely limited choice of subjects and to co-occur with only a small class of scalar nouns and verbs, but its distribution pattern with negative licensors is more constrained than usually expected for minimizer NPIs. In particular, it almost exclusively collocates with one specific licensing environment, and this distribution cannot be predicted as a result of entailment properties, being rather an effect of an idiosyncratic behaviour in selecting the favourite licensor(s) (see

---

¹ This is not necessarily an absolute endpoint on a scale, as pointed out by Hoeksema and Rullmann (2001), or by Gast and van der Auwera (2011: 6–8).

² For a detailed description of the distributional pattern of strong NPIs see, e.g. Sailer (2009: 32–35) for English, and Rizea (2017: 131–134) for Romanian.

also Sailer 2009: 58). Therefore, *a se vedea om cu om* would qualify as a type of **idiomatized NPI** (van der Wal, 1996).

Our hypothesis is that, if the expression is understood as an **intensifying minimizer**, then only one licensor is admissible, i.e., **clausemate sentential negation**; however, if it is understood in its **quantificational**, visibility reading (i.e., *there is no visibility at all*), the restriction for negative licensors might be less constrained.

3. “A se vedea om cu om” as Negative-polarity Minimizer Expression

The expression *a se vedea om cu om* has the characteristics of a minimizer since it displays at least two of the most common ingredients traditionally associated with this class, within the generally-termed **scalar accounts to NPI licensing**: **1.** being lexically linked to the endpoint of a contextually salient scale (here, of *visibility*) and **2.** evoking the least likely, most surprising available alternative associated with this scale (see also Eckardt 2005: 309), effect that can be achieved indirectly, by negating a very obvious or plausible alternative. It points to a very surprising possibility in the context of negation: *not even seeing the person in the (immediate) range of someone’s sight* or *the person sitting at a close distance* - therefore, negating some minimum pragmatic threshold that for the speaker counts as an event of seeing. The minimizer reading obtains as a result of a scalar inference: if I cannot see a person in the immediate range of my sight (usually due to characteristics of the environment such as *darkness, fog, smoke, etc.*), then I cannot see other things either, or *there is no visibility at all*:

- (2) *E un întuneric afară, de nu se vede om cu om. (Mă tem că nu voi găsi așa ușor locul de întâlnire, că nu văd absolut nimic în jurul meu.)*

Lit.: ‘There’s such a darkness outside that a person could not see the other person in the proximity.’

‘It’s so dark outside you can’t see your hand in front of your face. (I fear I might not find the meeting place that easily since I can’t see anything at all.)’

Minimizer reading: *there is no visibility at all*

Additionally, it is also a **negative polarity** predicate. This becomes obvious if we compare the two sentences below: a **positive environment** would make *a se vedea om cu om* in (3) highly infelicitous just as a **negative environment** would exclude a positive polarity unit such as *a-l tăia cu cuțitul* in (4):

- (3) *Era un fum de #(nu)¹ se vedea om cu om.*

There.was such.a smoke that not CL.REFL see person with person

- (4) *Era un fum de să (#nu)-l tai cu cuțitul.*

There.was such.a smoke that not-CL.ACC cut with knife.the

4. Conventionalized Occurrence in Result Clauses, as part of Absolute Superlative Constructions, and Selection of Negative Licensors

Besides the fact that it has the semantic-pragmatic characteristics of a minimizer, the expression *a se vedea om cu om* has a **conventionalized** occurrence, especially as **part of a**

---

¹ The notation **#(nu)** indicates that the absence of *nu* ‘not’ makes the sentence infelicitous, while **(#nu)** indicates infelicity in the presence of the negative marker.

result clause, where it also manifests an almost exclusive collocational preference for the **clausemate sentential negator** *nu* “not”¹. Just as in the case of other idiomatized NPIs discussed in the literature (e.g. the Dutch NPI *slag en stoot* “blow or push” - Sailer 2009: 58), the distribution in the scope of the negative marker (NM) *nu* is not required by the entailment properties of this NPME, but rather by its **usage constraints**.

This explains why Romanian speakers tend to consider the expression acceptable with the clausemate negator *nu*, but **not** also with *nu* in neg raising constructions (- both should be fine in case antimorphicity determines their distribution). Compare (5) and (6) below, under the **default, superlative reading**. According to the results of a questionnaire registering acceptability judgements of 11 Romanian native speakers, examples such as (5), **in the absence of further contextual details**, are associated with a **superlative reading** as a **first** option, in 81,8% of the ratings:

- (5) *Era o aglomerație pe străzi, în timpul grevei, de nu se vedea om cu om.*
 There.was such.a crowd in streets during strike.the that not CL.REFL see person with person
Superlative reading: *the streets were extremely crowded*
- (6) *#Era o aglomerație pe străzi, în timpul grevei, de nu cred că se vedea om cu om.*
 There.was such.a crowd in streets during strike.the that not I.think CL.REFL see person with person

In (6), the expression is interpretable, yet “decoventionalizing” it by varying the negative licensors leads to odd occurrences. This is also confirmed by the questionnaire data, since in only 45,5% of cases, examples such as (6) received acceptability scores of 5 and 6 (with 6 being the highest score registered on a 7-point Likert scale).

In terms of corpus attestations, from 36 actual occurrences of the NPME *a se vedea om cu om* in the Romanian Web 2016, only 4 occurrences represent collocations with a different licensor than *nu* “not” (i.e., *(de-)abia* “barely”/ “hardly”); therefore, the collocation with the NM constitutes 89% of the occurrences.

4.1. General Mechanism of Intensification

In general, result clause adjuncts can be used, in discourse, in order to emphasize the intensity of a quality whose consequence they represent (see also *Oxford Grammar of Romanian* 2013: 481):

- (7) *Ion se îmbrăca așa de elegant, că toți îl admirau.*
 ‘John used to dress so elegantly that everybody admired him.’

In (7), the result clause expresses a very favourable consequence of the quality of being elegant: we can infer that *John is very elegant* and the entire structure **adverb+result clause** can be interpreted as an absolute superlative. This effect is achieved even if there is no conventionalized expression embedded in the result clause, but a regular combination of words, in their literal meaning. Therefore, using result adjuncts that denote the consequence of the intensity of a quality in order to obtain a superlative reading is a more general device.

---

¹ We have also found attestations with a weaker licensor, *(de-)abia* ‘barely’/‘hardly’, in corpora, as in the following example from the RoTenTen 2016: [...] *ei fumau ca șerpoii și bebe lângă în landou...fum de abia se vedea om cu om...*

4.2. Minimizer Expressions Used as Intensifiers

Minimizer expressions embedded in a result clause adjuncts are also very naturally employed for obtaining emphatic, absolute superlative readings - see the following English examples quoted by *McGraw-Hill Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs* (2002), where the negative polarity minimizer expression *can't see one's hand in front of one's face* emphatically indicates an extremely low degree of visibility, with consequences on (what we can infer as) the extreme intensity of the *darkness* in (8) or *fog* in (9):

- (8) *It was so dark that I couldn't see my hand in front of my face.*
(9) *Bob said that the fog was so thick he couldn't see his hand in front of his face.*

Intuitively, the reasoning behind this discursive mechanism that appeals to minimizers as intensifiers seems to be that, if the degree to which a quality manifests itself results in something that is below a certain contextually salient threshold, then this degree should be the highest. The use of a minimizer, which corresponds to the speaker's subjectively defined lowest degree, also points to a subjectively defined extreme intensity: *the lower the degree of the effect associated to the minimizer, the higher the intensity of the quality emphasized (and vice versa).*

Some minimizers have become **specialized** for being used as intensifiers, with a **conventionalized occurrence in result clauses** - the case of *de/că/încât nu se vede (nici) la doi pași* lit. "that one cannot see two steps ahead", or of the current expression, *de / că / încât nu se vede om cu om* lit. "that a person could not see another person (at a close distance)" (example (10)), while other minimizers have only **occasional emphatic uses** in result clauses and act as intensifiers (examples (11), (12)):

- (10) *După ce am adormit, s-a lăsat o ceață densă, de nu se vedea om cu om.*
'After I fell asleep, the fog scudded in, so thick you couldn't see your hand in front of your face.'
Superlative reading: *the fog was extremely thick*
- (11) *Cred că e atât de speriat că nu va sufla o vorbă.*
'I think he is so scared that he won't breathe a word.'
Superlative reading: *he is extremely scared*
- (12) *Era sărac de n-avea un ban/un chior în buzunar.*
'He was so poor he didn't have a red cent in his pockets.'
Superlative reading: *he was extremely poor*

4.3. Polysemy of Quality + Result Clause Structures

Structures of the type **quality + result clause adjunct**, employed in discourse as an intensification device, can be very ambiguous in terms of interpreting the focused information; two readings are virtually available in a sentence such as (7) (repeated as (13) below).

Theoretically, speakers can utter (13) with one of these communicative intentions:

I. to highlight the high intensity of the quality (**Q**) by mentioning its effect, which would make **Q** focal and the **superlative reading** the **intended reading** ((13) can be continued with (13a));

II. to highlight the result (**R**) by representing it as deriving from the high intensity of a quality, which would make **R** focal and the **literal reading** of the result clause the **intended reading** ((13) can be continued with (13b)):

- (13) *Ion se îmbrăca* _Q[*așa de elegant*], _R[*că toți îl admirau*].
 ‘John used to dress so elegantly that everybody admired him.’
Superlative reading (Q in focus): *John is very elegant.*
Literal reading (R in focus): *Everybody admires John.*
 a. *Era suplu și elegant, la fel ca tine.*
 ‘He was thin and elegant, much like yourself.’
 b. *Îi plăcea să fie admirat, deși mulți îl și invidiau.*
 ‘He liked being admired, though many envied him as well.’

An intriguing aspect is that, in structures of the type **adjectival/adverbial phrase or scalar noun/verb + result clause**, when a minimizer expression is embedded in the result adjunct, irrespective if the occurrence of the minimizer is conventionalized as an intensifier, three readings are simultaneously available; however, only one can reflect the communicative intention:

- (14) *E frig și* _Q[*plouă*] _R[*de nu se vede om cu om*].
Lit.: ‘It’s cold and it’s raining that a person could not see the other person in the proximity.’
 a. *Mă tem că e mare pericol de inundații.*
 ‘I fear there’s a great risk of flooding.’
Q is focused (the minimizer expression is used as a hyperbole, to intensify a quality).
Superlative reading: *it’s raining very hard*
 b. *În mod normal n-aș conduce niciodată pe o vreme ca asta pentru că nu se poate vedea nimic pe drum.*
 ‘Under normal circumstances, I would never drive in this weather, since you can’t see anything on the road.’
R is focused (the superlative reading remains in the background)
Minimizer reading: *there is no visibility at all*
 c. **Lit.:** *Nu-i de mirare că nu te-am văzut când ai trecut pe lângă mine pe stradă.*
Lit.: ‘No wonder I didn’t see you when you passed me in the street.’
R is focused (the superlative reading remains secondary)
Literal, compositional reading: *a person cannot see another person in their proximity*

Therefore, the speaker can utter (14) with one of these communicative intentions:

I. to highlight **the high intensity** of a certain **environmental characteristic** by mentioning its unexpected **effect on visibility**. The **superlative** reading obtains by means of a **pragmatic inference**.

The **minimizer expression** from the result clause, even if interpretable, is not found relevant informationally in the discourse, and it is only used as an **intensification device**, case in which (14) can be continued with, e.g.: (14a). In this first scenario, the intent is not to signal an emphatically low degree of visibility, but to indirectly express an extreme degree of a quality - here, the *intensity of raining*.

II. to highlight **the extremely low degree of visibility** as an effect of the extreme manifestation of an **environmental** characteristic. The **quantificational** reading also obtains by means of a **pragmatic inference**.

In this second situation, the **minimizer** meaning would become the intended reading since (14) can also be continued with (14b). *Not even seeing the person in the (immediate) range of someone’s sight* because of (what we infer to be) heavy rain is apparently considered by the speaker to be the most surprising and unexpected situation in a scalar continuum.

Additionally, the **literal** meaning would become intended if (14) is continued with (14c). The latter interpretation is obtained by specifying “literally”, which signals that the compositional reading is an assumed overstatement on the part of the speaker. Therefore, the oddness of the deconventionalized reading would suit the communicative intention and has emphatic effects.

An important characteristic of this type of contexts that allow for multiple interpretations is that we can also recover a semantic relation between the collocator and the minimizer expression (or, in (14), between the *heavy* rain and the lack of visibility).

4.4. Syntactic-semantic Characteristics of “*a se vedea om cu om*” and Collocational Constraints

In the following, we will show that the syntactic and semantic characteristics of the expression have an effect on its collocational constraints, both **in terms of co-occurrence with semantic classes of nouns and verbs**, and **with respect to the degree of variation allowed for the negative licensors**.

4.4.1. First of all, the negative polarity predicate *a se vedea om cu om* is formed with a third person reciprocal reflexive clitic *se*, and the verb *a vedea* “to see”, which has both its symmetric arguments already filled: the subject, which is generalized to *om* “person” and the object position *cu om* “with person”¹. In consequence, the expression cannot admit other contextual subjects/objects, and points to a generic experiencer. One obvious consequence with impact in the choice of the negative licensors is that the collocations with anti-additive operators that could occur in subject or object positions, such as *nimeni* “nobody.N”, *niciunul/niciuna* “no one/none”, *niciun/nicio N* “no N” or *nimic* “nothing”, *pe nimeni* “nobody.Acc”, etc. are excluded, as we can see in the following constructed examples:

- (15) a. **E un întuneric afară de nimeni/niciun localnic nu se vede om cu om.*
 There.is such.a darkness outside that nobody/no local not CL.REFL see person with person
 b. **Era o aglomerație pe străzi, în timpul grevei, de nu se vedea om cu om nimic.*
 There.was such.a crowd in streets during strike.the that not CL.REFL see person with person nothing
 c. **E un întuneric afară de puțini localnici se văd om cu om.*
 There.is such.a darkness outside that few locals not CL.REFL see person with person

Collocations with licensors such as *puțini/puține* “few” are also ungrammatical according to the morphosyntactic restriction on subjects formulated above (15c). Moreover, even in case of a confusion of syntactic patterns (that is often possible in colloquial language), leading to an interpretation of *om cu om* as the reciprocal structures *one another/each other*, only a literal reading would be possible (such that *few locals see one another*).

Semantic mismatches (then, not the entailment properties of the licensors) could also be claimed to trigger infelicity in the case of distribution with *nicăieri* “nowhere”, *niciodată* “never”, *deloc* “at all”, or *uneori* “sometimes”/rarely “rarely”, if the intended reading of the result clause structure is the **absolute superlative**:

---

¹ The expression is also attested in use in the form *nu te vezi om cu om*, with a second-person reflexive pronoun, probably as a confusion of a syntactic pattern, and it accidentally admits a second subject, constrained to a generic *tu* ‘you’.

- (15') a. #*Era o aglomerație (pe străzi, în timpul grevei), de rareori se vedea om cu om.*
 There.was such.a crowd in streets during strike.the that rarely CL.REFL see person with person
- b. #*E un întuneric (afară) de niciodată/nicăieri/deloc nu se vede om cu om.*
 There.is such.a darkness outside that never/nowhere/at all not CL.REFL see person with person

For example, if the quality of being crowded, affecting a place should be perceived as discontinuous (15'a), this would be pragmatically incompatible with the absolute superlative perception, where the same quality should have an *extreme* (and more likely continuous) manifestation. Moreover, in (15'b), the sentence is perceived as pragmatically odd since the absolute superlative interpretation of the intensity of darkness, triggered by the representation of visibility in its lowest conceivable degree, would make further emphasizees such as *nowhere/at all* redundant.

4.4.2. As we have previously mentioned, the expression has a conventionalized occurrence as part of a result clause with intensifier effects, and it collocates with scalar (or contextually scalar) nouns or verbs that typically denote **environmental factors** (see example (16)). In the *Romanian Web 2016* corpus we find collocators such as: *întuneric/beznă/negură* “darkness”, *ceață* “fog”, *viscol/viforniță* “blizzard”, *a ninge* “to snow”, *fulgi (de zăpadă)* “snowflakes”, *a ploua* “to rain”, *a arde* “to burn”, *fum/fumăraie* “smoke”, *cenușă* “ash”, *praf* “dust”, *aglomerație/bulucale* “crowd”, *petrecere/chef* “party”¹, etc. In this occurrence pattern, there is a direct or inferred semantic link between the collocators and the lack of *visibility* meaning of the minimizer expression *a se vedea om cu om*.

- (16) *Viscolul era atât de puternic că nu se vedea om cu om.* (RW16)
 ‘The blizzard was so strong you couldn’t see your hand in front of your face.’

There is also a second pattern, represented by **occasional occurrences**, where there is a **very distant or no obvious semantic relation** between the collocators and the original, lexical meaning of the expression, which indicates a higher degree of semantic bleaching in the case of the latter, and a tendency towards generalization and specialization for expressing a superlative degree. In this second pattern, the attested collocators in corpora are *tărăboi* “fuss”, *listă de politicieni corupți* “list of corrupt politicians”, *mafie* “mafia”, *treabă* “work”, *a-i fi dor* “to miss sb./sth.”, *a fi mândru* “to be proud of sb./sth.”, etc:

- (17) *E acolo o mafie de nu se vede om cu om.* (<http://zdbc.ro/patronul-de-la-nevila-amendat-cu-100-de-milioane-de-catre-primaria-onesti/>)
 ‘The mafia there is <extreme>.’
 pointing to high rates of criminal activity; over-generalized
- (18) *Îți trântește o listă de politicieni corupți de nu se vede om cu om.* (<http://www.amosnews.ro/remember-19-mai-1993-presa-acum-20-de-ani-2013-05-19>)
 ‘(s)he reveals an <incredible> list of corrupt politicians.’

Only the first pattern allows for a polysemous interpretation of the result clause structure where, depending on the communicative intention, apart from the **superlative**

---

¹ Parties can imply crowded places, therefore the relation to the lack of *visibility*.

reading (a), a **quantificational, minimizer** reading (b) or a **literal** reading are also virtually possible, as we have shown in example (14) above.

4.4.3. Our prediction is that, depending on the meaning of the result clause structure containing the minimizer *a se vedea om cu om* and, indirectly, on the existence of an obvious semantic link between the expression and its verbal/nominal collocators, there is also a **more or less constrained distribution that the expression can allow with negative licensors**.

This is confirmed if we consider examples (19) and (20) below, which are representative for the two patterns:

(19) *E* _Q[*un întuneric*] *afară* _R[*de nu se vede om cu om*].

There.is such.a darkness outside that not CL.REFL see person with person

Lit.: It's such a darkness outside that a person could not see the other person in the proximity.

'It's so dark outside you can't see your hand in front of your face.'

Example (19) virtually allows for the following interpretations:

I. (absolute superlative): *it is very/extremely dark outside* - the focus is on the intensity of darkness that is represented at an absolute degree; the sentence can be continued with:

a. *Cum să se întunece așa, atât de devreme?*

'How can it be getting so dark, this early?'

II. (minimizer): *you (generic) can't see anything at all; there is an extremely low degree of visibility* - the focus is on the lack of visibility represented as an extreme consequence of the intensity of darkness; the sentence can be continued with:

b. *Mă tem că nu voi găsi așa ușor locul de întâlnire, că nu văd nimic în jur.*

'I fear I might not find the meeting place that easily since I can't see anything around me'.

III. (literal): *you can't see another person in your proximity;* the sentence can be continued with:

c. **Lit.:** *Nu-i de mirare că nu te-am văzut când ai trecut pe lângă mine pe stradă.*

'No wonder I didn't see you when you passed me in the street.'

In (20), the **superlative** is the only possible reading:

(20) *E acolo* _Q[*o mafie*] _R[*de nu se vede om cu om*].

There.is out.there such.a mafia that not CL.REFL see person with person

'The mafia there is extreme.'

In the latter example, the pragmatic inference that generates the superlative interpretation has become even more conventionalized¹ than in cases such as (19): the conventionalization has reached a degree in which, apart from being reflected in the morphosyntactic fixedness of the result clause structure hosting the minimizer, it now associates the structure with the superlative implicature even if the minimizer is not interpretable anymore in its lexical reading, the semantic link between the expression and the noun collocator being lost.

---

¹ See also Sailer (2009: 316) for a discussion on the role of *short-circuited implicatures* in NPI licensing.

If we modify the result clause in (19)/(20) to include other negative licensors, such as the ones typically required by the minimizer strong NPIs, we obtain the following structures:

(19') *E* ϱ [*un întuneric*] *afară...*/ (20') *E* *acolo* ϱ [*o mafie*]...

1. *R*[*de nu cred că se vede om cu om*].
negated neg raising predicate, ***I don't think***
2. *R*[*de mă-ndoiesc că se vede om cu om*].
non-factive adversative predicate, ***doubt***
3. *R*[*de mergeau pe stradă fără să se vadă om cu om*].
anti-additive operator ***without***
4. *R*[*de nicăieri nu se vede om cu om*].
anti-additive operator ***nowhere***

In all four cases, the variation of licensors is perceived as strange; this does not represent a natural use of the expression if the communicative intention of the speaker is interpreted as the **superlative** reading which, as we have already shown above, is also the most common reading, in the absence of further contextual clues. Inserting other negative licensors than *nu* results not only in an infringement of the regular collocational preferences of *a se vedea om cu om*, but also in a semantic deconventionalization, by forcing a literal interpretation of the expression, which would result in a semantic clash: as previously mentioned, in the superlative scenario, the minimizer expression from the result clause merely serves as an intensifier, its referential interpretation not being relevant in the discourse.

Additionally, examples such as (19'.1) or (19'.2) are excluded on pragmatic grounds: if the superlative interpretation of the entire **nominal/verbal collocator + result adjunct** structure is obtained by means of a conventional association of the structure with an implicature, denying or doubting this implicature by the same speaker would clearly lead to an undesirable state of affairs.¹ More exactly, in examples such as (19) above, the superlative inference is triggered by the *extreme* consequence signalled by the **minimizer** in relation to the focused quality. The intention of expressing, at the same time, scepticism that this consequence is *extreme*, in sentences such as (19'.1) or (19'.2), would be aberrant.

The morphosyntactic and semantic deconventionalization triggered by using other negative licensors than *nu* does not lead to infelicity in the case of speakers that allow for a **literal** (reading **III**, example (19)) or for a **quantificational** interpretation (reading (19) **II**) of the expression:

Introducing new licensors forces a **referential** reading of *a se vedea om cu om*. In (19'), if the interpretation is a **literal** reading as an assumed overstatement on the part of the speaker (in order to obtain an emphatic effect when pointing to the poor visibility conditions) then all four realizations of the negative licensors are acceptable.

Interestingly, the literal interpretation can also lead to a reconstruction of the **minimizer** reading, in examples such as (19'.1) and (19'.2): if the speaker *doubts/doesn't think that a person can even see another person in their range of sight*, we can infer that this is an emphatic way of saying that *there is no visibility at all*. A similar inference is possible in (19'.3) and (19'.4).

---

¹ See also Hoeksema (2018: 367–368) for a similar demonstration of the infelicity of PPIs such as *have his N* in contexts with (definite) objects triggering existential presuppositions.

Therefore, sentences such as (19'.1) – (19'.4) are also felicitous if the speakers accept to reconstruct a **minimizer** interpretation from a literal reading (that, strictly speaking, is felt as an exaggeration) after the expression becomes deconventionalized and the *low degree of visibility* is forced into focus by means of using other expressions of negation than the expected *nu*.

Finally, occurrences such as (20'.1) – (20'.4), where there is no semantic link between the expression and its nominal collocator, are always unacceptable since the expression cannot receive a referential reading anymore, serving a mere functional, emphaser role. A minimizer reading is also excluded.

We can conclude that the expression *a se vedea om cu om* is conventionalized semantically for expressing an absolute superlative and morphosyntactically to constructions of the type *nominal/verbal collocator+result clause adjunct*; additionally, it also has a conventionalized occurrence with the negative licenser *nu*. When there is a semantic link between the expression and its nominal/verbal collocators, based on contextual clues, *a se vedea om cu om* can also have a quantificational or a literal reading focused (even if, as the preliminary results of a questionnaire on acceptability judgements show, not all subjects can process a quantificational or a literal interpretation). On the same semantically motivated pattern, inserting other negative licensers than *nu* results in an infringement of the regular collocational preferences of the expression, but also in a semantic deconventionalization. In a first phase, these occurrences can be interpreted as infelicitous for those speakers that associate the communicative intention with the superlative. However, for the speakers that accept the morphosyntactic deconventionalization because they can associate the communicative intention to a literal interpretation, or can even reconstruct a quantificational inference, the collocation with other negative licensers becomes acceptable.

In those contexts where the expression has reached a high degree of semantic bleaching the morphosyntactic deconventionalization can only result in infelicity.

5. Conclusions and Future Work

In this paper we have shown that minimizer expressions can be used as intensifiers and provided an analysis of the negative polar predicate *a se vedea om cu om*, that has some distinctive distributional and semantic traits: **1.** it is not occasionally an intensifier, but it became specialized for expressing an absolute superlative, being mostly attested in a syntactic pattern with a result clause and **2.** it is only interpretable in the scope of negation, as all minimizer NPIs, but it manifests an almost exclusive collocational preference for the negative licenser *nu* “not”; this behaviour is not motivated by the regular entailment properties of the context, which makes *a se vedea om cu om* an idiomatized NPI.

We have also determined that, in absolute superlative constructions with a result clause that includes a minimizer expression, irrespective if the occurrence of the minimizer embedded in the result clause is conventionalized as such, three readings can be simultaneously available depending on (what is interpreted as) the communicative intention of the speaker: absolute superlative, quantificational, or literal.

Another important point defended in this paper is that polysemy can influence the distribution of the minimizer expressions with negative licensers and, implicitly, that morphosyntactic and semantic deconventionalization, by means of using unexpected licensers in the case of the idiomatized NPIs, does not automatically trigger infelicity. This happens in

cases when speakers can also accept a literal or a quantificational interpretation in addition to the expected, superlative meaning.

We intend to bring more empirical evidence by continuing this analysis with an experiment on acceptability judgements of Romanian native speakers; in this paper, we have only presented some preliminary results based on an online questionnaire.

ONLINE DATA SOURCES

Sketch Engine. <https://www.sketchengine.co.uk/>. Accessed October 5, 2018.

McGraw-Hill Dictionary of American Idioms and Phrasal Verbs (2002). <https://idioms.thefreedictionary.com/can%27t+see+hand+in+front+of+face>. Accessed October 5, 2018.

REFERENCES

- Oxford Grammar of Romanian, 2013, Gabriela Pană Dindelegan (ed.). Oxford: Oxford University Press.
- Eckardt, Regine, 2005, “Too poor to mention. Subminimal Eventualities and Negative Polarity Items”, in Claudia Maienborn and Angelika Wöllstein (eds.): *Events in Syntax, Semantics and Discourse*, Tübingen, Niemeyer Verlag, p. 301–330.
- Eckardt, Regine, Eva Csipak, 2013, “Beyond *any* and *ever*”, in Eva Csipak, Regine Eckardt, Mingya Liu, Manfred Sailer (eds.), *Beyond “Any” and “Ever”: New Explorations in Negative Polarity Sensitivity*. vol. 262, Trends in Linguistics, Berlin, De Gruyter Mouton, p. 3–20.
- Eckardt, Regine, Manfred Sailer, 2013, “Minimizers – Towards pragmatic licensing”, in Csipak, Eckardt, Liu, Sailer (eds.), 2013: 267–298.
- Gast, Volker and Johan van der Auwera, 2011, “Scalar additive operators in the languages of Europe”, *Language*, vol. 87, nr. 1, p. 2–54.
- Hoeksema, Jack and Hotze Rullmann, 2001, “Scalarity and polarity. A study of scalar adverbs as polarity items”, in Jack Hoeksema, Hotze Rullmann, Víctor Sánchez-Valencia and Ton van der Wouden (eds.) *Perspectives on Negation and Polarity Items*. (Linguistik Aktuell/Linguistics Today 40). Amsterdam: John Benjamins. p. 129–171.
- Hoeksema, Jack, 2018, “Positive polarity predicates”, *Linguistics*, vol. 56, nr. 2. p. 361–400.
- Richter, Frank and Philip Soehn, 2006, “Braucht niemanden zu scheren: A survey of NPI licensing in German”, in Stefan Müller (ed.), *Proceedings of the 13th International Conference on HPSG*, Stanford, CSLI Publications, p. 421–440.
- Rizea, Monica-Mihaela, 2017, “A Corpus-based analysis of Romanian Minimizer Expressions”, in Helga Bogdan Oprea, Andreea-Victoria Grigore, Rodica Zafiu (eds.), *Proceedings of the 16th Colloquium of the Romanian Language Department*, Bucharest, Bucharest University Press, p. 127–138.
- Sailer, Manfred, 2009, *A representational theory of negative polarity item licensing*. Habilitation thesis, University of Göttingen.
- Sedivy, Julie, 1990, “Against a unified analysis of negative polarity items”, in *Cahiers Linguistiques d’Ottawa*, nr. 18, University of Ottawa, p. 72–90.
- van der Wal, Sjoukje, 1996, *Negative polarity items and negation: Tandem acquisition*. Doctoral Dissertation, University of Groningen.
- van der Wouden, Ton, 1997, *Negative contexts. Collocation, polarity and multiple negation*. London and New York, Routledge.

IDIOMATIZED MINIMIZERS USED AS INTENSIFIERS

(Abstract)

This paper is dedicated to the analysis of a type of Romanian negative polarity minimizer expressions, characterized by a very constrained distribution with licensors, which makes them deviate from the regular occurrence pattern attested for minimizers in the literature. Based on introspective judgements, acceptability evaluations performed by Romanian native speakers, and corpus data we show that an important characteristic of these minimizers is that they can occur with a reversed function in context, which makes them become semantically equivalent to an intensifier. Moreover, these expressions can also be characterized by polysemy, admitting an absolute superlative, but also a quantificational or a literal interpretation. In this paper we also show that, depending on the intended reading, the restriction for negative licensors can become less constrained.

SUBIECTUL STIMULUS [+ANIMAT] AL VERBELOR PSIHOLOGICE DE MIRARE. CU REFERIRE LA CONCEPTELE ‘A MIRA’ ȘI ‘A MINUNA’ ÎN LIMBILE ROMÂNĂ, FRANCEZĂ ȘI SPANIOLĂ

DANA-LUMINIȚA TELEOACĂ

Institutul de Lingvistică al Academiei Române

„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București

1. Precizări preliminare

În conformitate cu definițiile care figurează în sursele lexicografice ale celor trei limbi romanice considerate, stimulul declanșator al stării de mirare/minunare¹ este marcat prin excelență [-animat]². Informația lexicografică este susținută și de comportamentul concret al lexemelor verbale în discuție în plan discursiv, în speță la nivelul utilizării colocviale a acestora, contextele excerptate *online* (din pagini de limba română, franceză și spaniolă) reprezentând mai ales enunțuri cu *subiect nonanimat* (observație legitimabilă îndeosebi în cazul românei, v. *infra*)³. Chiar și în situațiile în care subiectul gramatical este [+animat, +personal], decodarea (de profunzime) va viza în mod constant nu persoana în sine, ci o anumită atitudine/conduită a acesteia, anumite gesturi, cuvinte etc. În această ordine de idei, va fi posibilă disocierea între un *stimulus aparent* și un *stimulus real* (care și constituie *sursa*

---

¹Utilizăm aici terminologia consacrată în studiile de specialitate (dedicate câmpului verbelor psihologice), unde cauza responsabilă pentru declanșarea unei anumite stări psihologice este desemnată în termenii *stimulusului*, definibil (inclusiv) prin raportare la o entitate *experimentatoare* (Ruwet 1972, 1993; Belletti și Rizzi 1988; Grimshaw 1990). Ambele concepte sunt, de fapt, validabile cu referire la subclasa verbelor psihologice *cauzative* sau *telice* (ilustrată și prin verbele considerate pentru discuția de față), caracterizate prin opoziție cu verbele psihologice *de stare*, nondinamice, pornind de la realizarea sintactică distinctă a experimentatorului, un subiect în cazul verbelor de stare, respectiv un complement direct în cazul celei de a doua categorii (Pustejovsky 1991; Tenny 1994). La alți autori (Marín și McNally 2005, Ramchand 2008), verbele cauzative (în lectură nonagentivă) s-ar suprapune cu stativele, în condițiile în care ele ar implica o relație nondinamică între experimentator și stimulul.

²În glosările respective se precizează de regulă explicit că starea de mirare/minunare este provocată *de ceva, iar nu de cineva* (cf., de ex., rom. *a [se] mira* „a fi surprins, nedumerit, uimit (de *ceva*), a găsi că *ceva* e curios, ciudat, de neînțeles”, DLRLC; rom. *a [se] minuna* „a impresiona prin *ceva* neprevăzut”, NODEX 2002; fr. [*s'*]étonner „surprendre quelqu'un, un groupe, par *quelque chose* d'extraordinaire”, Larousse *online*; sp. *extrañar[se]* „ver u oír con admiración o extrañeza *algo*”, DRAE). Totuși, sunt și situații în care dicționarele admit ambele tipuri de stimuli, nonanimat și animat (cf., de ex., fr. [*s'*]émerveiller „éprouver un sentiment d'admiration pour *quelque chose, quelqu'un*”, Larousse *online*, TLFi). Alteori, în condițiile în care astfel de precizări nu figurează explicit, contextele furnizate sunt elocvente pentru ambele tipuri de stimuli, deși cu o prevalare netă a enunțurilor relevante pentru natura nonanimată a stimulului (v., de ex., contextele reproduse în DLRLC în dreptul verbului *a minuna*). V. și discuția care urmează.

³ V. discuția detaliată în Teleoacă (2016: 282–293) și (2017b: 288–298).

autentică, responsabilă pentru o anumită experimentare psihologică), respectiv între structurile (sintactice) „pure” și cele „apropiate”¹.

2. Subiectul stimulus [+animat]² al verbului ‘A MIRA’ (rom. *a mira*, fr. *étonner* și sp. *extrañar*)³

Exemplele cu subiect [+animat, +personal] atestate în pagini de limba română nu sunt numeroase, observație valabilă nu doar prin comparație cu numărul contextelor cu subiect [-animat] consemnate în Teleoacă (2016), ci și prin raportare la exemplele similare înregistrate *infra* pentru verbul corespunzător din franceză și chiar pentru unele verbe sinonimice din română⁴:

- (1) a. *Vedeta a mirat toata audiența la un eveniment!*
(www.cancan.ro/.../parfum-de-mamica-by-dana-rogoz-vedeta)
b. *Adversarul nu ne-a mirat deloc*
(www.moldfootball.com/ro/?index=news&news=19029)

Numărul limitat al contextelor de acest gen în română se cuvine a fi înțeles nu numai în relație cu detaliul lexicografic al actualizării subiectului stimulus al verbului *a mira* în mod esențial ca (pro)nume marcat [-animat], ci și având în vedere concurența făcută acestui verb de lexeme sinonimice precum *a uimi* sau *a surprinde* (v. *supra*), precum și o anumită tendință a românei de a substitui enunțurile cu subiect [+animat, +personal] prin enunțuri cu subiect [-animat], care și reprezintă de altfel stimulusul real al unei anumite trăiri afective. De pildă, vorbitorul actual optează pentru enunțuri de tipul:

- (2) *...i-a mirat comportamentul liderului sovietic* [Hrușciiov, n.n.]⁵
(www.historia.ro/exclusiv.../ve-ti-kremlin-pleac-hru-ciov-vine-brejnev), selectate în detrimentul tiparului cu subiect stimulus animat (cf. *...liderul sovietic i-a mirat prin comportamentulsău*).

---

¹ La Mathieu (1996–1997: 122), numele „pur” (N_b) este definit (în speță cu referire la poziția sintactică obiect direct) prin opoziție cu numele „apropiat” (N_a), acesta din urmă putând reprezenta orice substantiv pentru care, într-o poziție sintactică dată, „N_a de N_b = N_b”; în acest context, de pildă, *ronger l’esprit de Marie* [N_a de N_b] este echivalent cu *ronger Marie* [N_b].

² În discuția care urmează, vom avea în vedere exclusiv subiectele marcate [+personal] și care reprezintă morfologic un substantiv. În investigații viitoare, vom putea considera, alături de acest tip de subiecte, și subiectul [+animat, –personal], respectiv subiectul pronominal.

³ Ca și ‘a minuna’, ‘a mira’ face parte din categoria verbelor psihologice *în relație punctuală cu un experimentator*, categorie definită dihotomic în literatura de specialitate prin raportare la subclasa verbelor care stabilesc *o relație durativă cu experimentatorul* (Barque, Fábregas și Marín 2012: 30 sq.). Această apartenență nu exclude, desigur, la modul absolut actualizarea contextuală a unui sens durativ (cf., de ex., *infra*, *Lumea* [...] și *ne minunează în mod continuu*).

⁴ Este vorba, în special, despre verbele *a uimi* și *a surprinde*, ocurente – așa cum am avut ocazia de a constata – inclusiv într-o serie de contexte în care este exprimat explicit și stimulusul (real) responsabil pentru o anumită experimentare în plan psihologic.

⁵ Așa cum am avut ocazia de a constata, exemplele de acest gen sunt bine reprezentate în pagini de limbă română.

Comparativ cu situația consemnată pentru română, în franceză, verbul *étonner* se construiește relativ mai frecvent cu subiect [+personal]¹, în aceste condiții stimulul real fiind, de regulă, exprimat ca atare în enunțul respectiv (morfologic, cel mai adesea este vorba despre grupuri prepoziționale în structura cărora intră prepoziția *par*, [mai rar] *avec* și un substantiv)²:

- (3) a. **Adelle Waldman**, *l'auteure du roman*, nous étonne **par son impressionnante intelligence**. (www.babelio.com/livres/Waldman.../624883)
„Adelle Waldmann, autoarea romanului, ne uimește cu inteligența sa extraordinară”
b. **Certains adversaires** nous ont étonnés **par leurs performances** (www.autonews-magazine.com/blog/?p=43940)
„Unii adversari ne-au uimit cu performanțele lor”
c. **Le doyen** nous étonne chaque jour **par sa miraculeuse jeunesse** (www.academie-francaise.fr/reponse-au-discours...)
„Decanul ne uimește zi de zi cu tinerețea sa miraculoasă”

Similar situației consemnate pentru română, și în cazul spaniolei, mai exact în ceea ce privește verbul *extrañar*, numărul contextelor cu subiect [+personal] este foarte limitat, frecvent nici sursa experimentării psihologice nefiind exprimată explicit:

- (4) a. *Nos extraña enormemente señor Ministro* que [...] no atendiera los reiterados pedidos... (www.radiojesusmaria.com.ar/.../total-intende...)
„Ne surprinde enorm domnul ministru care [...] nu s-a ocupat de cererile formulate în mod repetat”
b. *Los jugadores* han extrañado a *Mourinho* (www.msn.com/...han-extrañado.../vp-CC5AHa)
„Jucătorii l-au surprins/uimit pe Mourinho”

Cel mai adesea, în astfel de situații comunicaționale, sunt selectate – ca și în cazul românei – alte verbe de mirare, în special *sorprender* și *asombrar*, în contexte în care este explicitată de regulă și sursa stării de surprindere:

- (5) *En el examen psiquiátrico, los adolescentes* nos han sorprendido **por la intensidad de su angustia** (www.sepypna.com › Artículos)
„La examenul psihiatric, adolescenții ne-au surprins prin intensitatea anxietății lor”

Contextele atestate *online* ne îndreptățesc să admitem și în cazul spaniolei o tendință de substituție a enunțurilor cu subiect [+personal] prin tipare cu subiect nonanimat (morfologic, substantive ocurente în structuri „apropiate”, cf. *infra la actitud del acusado*):

---

¹ Și în cazul francezei, enunțurile cu subiect stimulus nonanimat sunt superior reprezentate.

² Unele dintre enunțurile în care subiectul verbului *étonner* este [+personal] prezintă valoare aspectuală, verbul în discuție făcând parte mai exact din structura unui predicat complex, construit cu verbe ca *finir (de)* sau *continuer (à)*.

- (6) *Nos extrañó la actitud fría del acusado*
 (www.aragondigital.es/noticia.asp?notid=117331; v. prin comparație *El acusado nos extrañó con su actitud fría* ș.a.).
 „Ne-a mirat atitudinea rece a acuzatului”

3. Subiectul stimulus [+animat] al verbului ‘A MINUNA’ (rom. *a minuna*, fr. *émerveiller* și sp. *maravillar*)

Și de această dată numărul contextelor în care verbul din română guvernează un subiect/substantiv [+personal] este relativ modest, cel mai adesea fiind vorba despre nume comune, sintactic, subiecte în interiorul unor enunțuri în care sursa reală a experimentării nu este de regulă exprimată explicit printr-un grup prepozițional. Într-o serie de situații, această sursă este evocată, în limitele unuia și aceluiași context, la nivelul altui tip de structuri, de pildă, printr-o atributivă relativă ce implică definierea categorială, prototipică (cf. *infra*, *oamenii/care spun franc și persoanele/care știu...*) sau se conturează discursiv (prin considerarea unui context mai amplu), respectiv în relație cu semantica intrinsecă a verbului de mirare. Cităm spre exemplificare:

- (7) a. *Mă minunează oamenii care spun franc ce gândesc*¹ (www.minunat.eu/guest-post-ce-minuneaza-pe-otilia-pi...)
 b. *Mă minunează persoanele care știu doar să vorbească*
 (www.minunat.eu/guest-post-ce-minuneaza-pe-dudus/)
 c. *Lumea care ne înconjoară ne fascinează și ne minunează în mod continuu*
 (www.descopera.ro/eticheta/iluzii...)

Tendința românei de a substitui enunțurile cu subiect [+personal] prin enunțuri cu subiect [-animat] poate fi admisă și cu privire la verbul *a minuna*, de această dată în absența unei presiuni concurențiale manifestate din partea unui eventual sinonim. Este relevant în acest sens faptul că vorbitorul actual optează pentru enunțuri (cu structuri sintactice „apropiate”) de genul: *Ne minunează atitudinea unora*, *Ne minunează relaxarea oamenilor*², în detrimentul tiparelor corespunzătoare cu subiect („pur”) animat: *Ne minunează unii prin atitudinea lor*, *Ne minunează oamenii cu relaxarea lor*.

În franceză, tiparul cu subiect [+animat, +personal] este superior reprezentat (atât prin substantive comune, cât și proprii), comparativ cu româna și stimulusul real fiind adesea exprimat explicit în contextul respectiv printr-un grup prepozițional (cu prepozițiile *avec*, *par*, *de* sau *grâce à*). Nu lipsesc însă nici situațiile în care sursa propriu-zisă este deductibilă dintr-un context mai amplu, în acest caz impunându-se decodarea discursivă. Uneori, verbul *émerveiller* apare în structuri perifrastice cu valoare aspectuală (cf. *infra*, *continuer d’émerveiller*). Cităm spre ilustrare:

- (8) a. *Scott et Tessa continuent d’émerveiller le monde du patinage artistique grâce à leur vitesse, à leur précision et à leur chorégraphie splendide*
 (www.linguee.fr/francais-anglais/traduction/s’émerviller.html)

¹ Altfel spus, *mă minunează oamenii prin franchețea lor* → *mă minunează franchețea oamenilor*.

² V., în acest sens, numeroase exemple consemnate în Teleoacă (2017b: 288–298).

- „Scott și Tessa continuă să fascineze lumea patinajului artistic prin viteza, precizia și coregrafia lor splendidă”
- b. ***Elle m'émerveille cette fille***
(www.balovers.com/index.php?option=com)¹
„(Chiar) mă fascinează această fată”
- c. ***Les connaisseurs de Pékin nous émerveillent de leurs aventures*** (www.routard.com › ... › Vie pratique Chine)
„Cunoscătorii Beijingului ne minunează cu aventurile lor”
- d. ***Ce jeune burkinabé de 23 ans a émerveillé le jury par son analyse***
(www.banquemondiale.org/.../the-world-bank-r...)
„Acest tânăr burkinez de 23 de ani a minunat juriul cu analiza sa”

Și contextele corespunzătoare, consemnate pentru spaniolă, sunt relativ bine reprezentate, mai ales prin comparație cu româna². În unele dintre enunțurile excerptate, este exprimată ca atare și sursa propriu-zisă a ‘minunării’ (v. structurile prepoziționale cu *con*), alături de stimulul real deducându-se, în limitele aceluiași enunț, dintr-o secvență atributivă introdusă prin *que* sau dintr-un context mai amplu:

- (9) a. ***Una amiga muy nuestra nos ha maravillado con esta súper labor!***
(<https://es-la.facebook.com/316727241746595/.../a.../478716988880952/>)
„O prietenă foarte apropiată ne-a minunat cu această super muncă!”
- b. ***Una vez más Gianni nos ha maravillado con una explosiva combinación de saxo, jazz y violín armenio*** (www.todo-mail.com › Arte › Arte)
„Gianni ne-a minunat încă o dată cu o explozivă combinație de saxofon, jaz și vioară armeană”
- c. ***El presbítero Ramón Vinke nos ha maravillado con un magnífico libro***
(runrun.es/.../la-devocion-a-la-virgen-de-los-proceres-de-la-independenci...)
„Preotul Ramón Vinke ne-a încântat inimile cu o carte minunată”
- d. ***Siempre me han maravillado los individuos marginales que gastan al mes 1.800 € en drogas*** (www.vozpopuli.com/.../Culturas-Literatura-Dos...)
„Întotdeauna m-au surprins extrem de neplăcut indivizii certați cu legea care câștigă din traficul cu droguri 1800 de euro pe lună”

4. Considerații finale

În conformitate cu rezultatele cercetării întreprinse, putem admite o compatibilitate superioară a francezului *étonner* cu subiecte [+personal], comparativ atât cu verbul din română *a mira*, cât și cu spaniolul *extrañar*, în această ordine de idei corespondența

¹ Un enunț emfatic, cu dubla exprimare a subiectului (atât pronominal, cât și substantival), responsabilă, în ultimă instanță, de marcarea intensivă a stimulului respectiv (v., prin comparație, *Cette fille m'émerveille*). Subtextul acestui tip de enunț este următorul: (*Cette fille*) *extraordinaire* (*m'émerveille*), altfel spus *Elle m'émerveille par ses qualités extraordinaires*.

² Nu aceeași observație formulăm în cazul verbului *extrañar*, (mult) mai modest reprezentat în astfel de tipare (v. *supra*, 2.), aspect ce se cuvine a fi înțeles nu doar în relație cu concurența făcută acestui verb de (cvasi)sinonimele *asombrar* și *sorprender* și cu o anumită tendință de substituție a enunțurilor cu subiect [+personal] prin tipare cu subiect nonanimat, ci inclusiv având în vedere poziția mai puțin solidă a tiparului activ al verbului *extrañar* în spaniola actuală (v., de pildă, DRAE).

stabilindu-se mai profund între *étonner* și *a surprinde/a uimi*, respectiv între verbul francez menționat și verbele din spaniolă, *sorprender* și *asombrar*. Însă, având în vedere faptul că *étonner* prezintă, pe de o parte, particularități semantico-sintactice și argumentale care îl apropie de *a mira*¹ și de *extrañar*, pe de altă parte, o serie de compatibilități, în speță sintactico-argumentale, cu verbele din română *a uimi* și *a surprinde*, respectiv cu cele din spaniolă, *asombrar* și *sorprender*, rezultă că relația de *corespondență dintre două/mai multe cuvinte „sinonimice”*², aparținând unor limbi (romanice) distincte, este cel mai adesea doar parțială³, dar și că acest concept al sinonimiei (perfecte, absolute) se impune a fi privit cu rezerve chiar în interiorul uneia și aceleiași limbi. Cu alte cuvinte, cazurile de sinonimie totală sunt mai degrabă izolate, majoritatea covârșitoare a corespondențelor sinonimice/heteronimice realizându-se în virtutea unei relații de *cvasiechivalență*, iar nu de echivalență propriu-zisă.

Și în cazul conceptului ‘a minuna’, tiparul cu subiect [+animat, +personal] este superior atestat în franceză. De această dată însă, spaniola nu se mai grupează cu româna, ci cu franceza, având în vedere faptul că spaniolul *maravillar* apare relativ mai frecvent în enunțuri cu subiect [+personal] comparativ cu verbul din română, *a minuna* (nu este exclus ca poziția mai solidă a tiparului *activ* al verbului *maravillar*, prin raportare la verbul corespunzător din română, să justifice, fie și parțial, aspectul menționat).

(Mai) modesta reprezentare, în limbile romanice actuale (în speță, în română și în spaniolă), a verbelor care desemnează conceptele ‘a mira’ și ‘a minuna’ cu subiecte marcate [+animat] nu constituie un fapt nefiresc, acest comportament reflectând *concordanța cu încadrarea lexicografică* și, implicit, semantica intrinsecă a verbelor respective. În unele situații, același aspect se poate explica – cel puțin într-o anumită măsură – având în vedere *concurența exercitată din partea unor verbe sinonimice* (v., în acest sens, relația dintre *a mira* și sinonimele *a uimi* și *a surprinde*, respectiv dintre spaniolul *extrañar* și sinonimele *asombrar* și *sorprender*) sau eventuala *poziție mai precară a tiparului activ* (este cazul verbelor din română, *a mira* și *a minuna*, dar și al spaniolului *extrañar*, superior atestate în tipar reflexiv). Așa cum am avut ocazia de a constata, selectarea unui subiect [+personal] se asociază într-o serie de situații, în limitele unuia și aceluiași context, cu exprimarea explicită a stimulului real (sintactic, de regulă, un instrumental), aceasta în beneficiul acurateții mesajului respectiv. Ilustrativă în acest sens este franceza prin cele două verbe, *étonner* și *émerveiller*, nu și româna, nici spaniola, limbi în care tendința de performare a unor enunțuri cu subiect (mai ales) [-animat] poate fi pusă (inclusiv) în relație cu opțiunea vorbitorului de a nu exprima stimulul real în enunțurile cu subiect animat. În această ordine de idei, tendința limbilor romanice actuale, în speță a românei, dar și a spaniolei, de a substitui enunțurile cu subiect [+animat, +personal] prin enunțuri cu subiect [-animat] se cuvine a fi înțeleasă și din perspectivă *enunțiativ-discursivă*: selectarea unui subiect [-animat] corespunde de fapt opțiunii pentru exprimarea explicită (în poziție sintactică de subiect) a stimulului real, cu alte cuvinte reflectă opțiunea în favoarea unui tipar cât mai clar, dar și cât mai sintetic. Această tendință este mult mai puțin evidentă în cazul francezei (actuale), ai cărei vorbitori optează relativ constant pentru exprimarea explicită a stimulului real în limitele enunțului cu subiect animat. În ultimă instanță, sunt aspecte ce ar putea prezenta relevanță pentru *spiritul specific* al fiecăreia dintre limbile romanice considerate.

¹ Pentru discuția detaliată, v. Teleoacă (2016: 282–293).

² În realitate, heteronimice.

³ Pentru o discuție aprofundată, cf., de ex., Bell (2000: 24 și *passim*) sau Coșeriu (2001: 167 sqq.). V. și Teleoacă (2017a: 407–414).

IZVOARE

- Diccionario de la Real Academia Española*, 2001, ediția a 22-a, Madrid, Espasa Calpe (DRAE).
Dicționarul limbii române literare contemporane, 1955–1957, București, Editura Academiei Române (DLRLC).
Larousse.fr.: encyclopédie et dictionnaires gratuits en ligne [online: www.larousse.fr/] (Larousse online).
Noul dicționar explicativ al limbii române, 2002, București – Chișinău, Editura Litera Internațional (NODEX 2002).
Trésor de la langue française informatisé, Analyse et traitement informatique de la langue française – Centre National de Ressources Textuelles et Lexicales [CNRTL] – Université Nancy, CNRS Éditions [online: atilf.atilf.fr/tlf.htm] (TLFi).

BIBLIOGRAFIE

- Barque, Lucie, Antonio Fábregas, Rafael Marín, 2012, „Les noms d'état psychologique et leurs 'objets': étude d'une alternance sémantique”, *Lexique Septentrion* 20, Presses universitaires, p. 21–41. (munin.uit.no/bitstream/handle/10037/4603/article.pdf?sequence=3: site consultat în aprilie 2017).
- Bell, Roger T., 2000, *Teoria și practica traducerii* (Traducere de Cătălina Gazi), Iași, Polirom.
- Belletti, Adriana, Luigi Rizzi, 1988, „Psych-Verbs and theta-theory”, *Natural Language & Linguistic Theory*, vol. 6, nr. 3, p. 291–352.
- Coșeriu, Eugeniu, 2001, *L'homme et son langage*, Virginia, Éditions Peeters, Louvain-Paris-Sterling.
- Grimshaw, Jane, 1990, *Argument Structure*, Cambridge, The MIT Press.
- Marín, Rafael, Louise McNally, 2005, „The Aktionsart of Spanish reflexive psychological verbs”, în Emar Maier, Corien Bary, Janneke Huitink (ed.), *Proceedings of SuB9. Papers presented at the 9th Sinn und Bedeutung*, Nijmegen, NCS, p. 212–225.
- Mathieu, Yvette Yannick, 1996–1997, „Un classement sémantique des verbes psychologiques”, *Cahier du CIEL, LADL & LLI*, Paris, Université Paris 7, p. 115–133.
- Pustejovsky, James, 1991, „The Generative Lexicon”, *Computational Linguistics*, vol. 17, nr. 4, MIT Press Cambridge, MA, USA, p. 409–441.
- Ramchand, Gillian Catriona, 2008, *Verb Meaning and the Lexicon. A first-phase syntax*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Ruwet, Nicolas, 1972, „À propos d'une classe de verbes psychologiques”, în Nicolas Ruwet, *Théorie syntaxique et syntaxe du français*, Paris, Éditions du Seuil, p. 181–251.
- Ruwet, Nicolas, 1993, „Les verbes dits psychologiques: trois théories et quelques questions”, *Recherches linguistiques de Vincennes*, nr. 22, p. 95–124.
- Teleoacă, Dana-Luminița, 2016, „Structuri argumentale verbale în context romanic: 'a mira' în română, franceză și spaniolă. Primul argument: Subiectul”, în Iulian Boldea, Cornel Sigmirean (ed.), *The Proceedings of the International Conference Literature, Discourse and Multicultural Dialogue, Language and Discourse*, vol. 4, Tîrgu-Mureș, Arhipelag XXI Press, p. 282–293.
- Teleoacă, Dana-Luminița, 2017a, „Desemnarea conceptului 'a (se) mira' în română, franceză și spaniolă. Similitudini vs. divergențe la nivel structural și semantic”, în Helga Bogdan Oprea, Andreea-Victoria Grigore, Rodica Zafiu (ed.), *Actele celui de al șaisprezecelea Colocviu internațional al Departamentului de lingvistică: Lingvistică românească, lingvistică romanică*, București, Editura Universității din București, p. 407–414.

- Teleoacă, Dana-Luminița, 2017b, „Concordanțe vs. discrepanțe între definirea lexicografică și comportamentul discursiv al verbelor psihologice de mirare. Cu privire la conceptul ‘a (se) minuna’ în limbile română, franceză și spaniolă”, în Iulian Boldea, Cornel Sigmirean (ed.), *The Proceedings of the International Conference Globalization, Intercultural Dialogue and National Identity*, Tîrgu-Mureș, Arhipelag XXI Press, p. 288–298.
- Tenny, Carol, 1994, *Aspectual Roles and the Syntax-Semantics Interface*, Dordrecht, Kluwer Academic Publishers.

THE [+ANIMATE] STIMULUS SUBJECT OF THE PSYCHOLOGICAL VERBS OF WONDER.
WITH REFERENCE TO THE CONCEPTS ‘TO WONDER’ AND ‘TO AMAZE’ IN ROMANIAN,
FRENCH AND SPANISH

(Abstract)

The (more) modest attestation, in the present-day Romance languages, in Romanian and Spanish in particular, of the verb denoting the concepts of “wonder” and “amaze” with subjects marked as [+animate] does not represent an unnatural aspect, this behavior reflecting *the accordance with the lexicographic framing* of these lexemes. In some situations, the same aspect can be explained – at least to some extent – by taking into account *the competition created by certain synonymous verbs or the potential poorer representation of the active pattern*. The current tendency of the Romance languages, in this case, of Romanian, but also of Spanish, to substitute the constructions with [+animate, +personal] subjects with constructions with [–animate] subjects is appropriately understood also from a declarative-discursive perspective: the option for the [–animate] subject actually corresponds to the option for the explicit expression (in subject syntactic position) of the real stimulus, which is responsible for experiencing a certain state of mind, in other words, it reflects the option for a clearer but also for a more synthetic pattern. This tendency is far less obvious in the case of French (present-day French) whose speakers constantly opt for explicit expression of the real stimulus within the limits of a construction with an animate subject.

DESPRE PROADJECTIVE ÎN SISTEMUL PROFORMELOR DIN LIMBA ROMÂNĂ

ANAMARIA-BIANCA TEUȘDEA TONȚ
Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

1. Câteva precizări în legătură cu clasa proformelor

Lingvistica ultimelor decenii se definește printr-un nou mod de înțelegere a fenomenului lingvistic, ceea ce presupune și o nouă organizare a materialului teoretic. Pentru gramatica românească din ultima perioadă, o noutate o reprezintă deosebirea pe care gramaticile o fac între *clasele lexico-gramaticale* și *clasele semantico-funcționale*. Printre clasele semantico-funcționale înregistrate de GALR se numără și *clasa proformelor*, clasă în jurul căreia se organizează studiul nostru. Este cunoscut faptul că orice clasă lexico-gramaticală se caracterizează printr-un set de trăsături gramaticale specifice și că aceste particularități gramaticale comune nu mai au relevanță când vine vorba de clasele semantico-referențiale. Pentru definirea și clasificarea celor din urmă, GALR are în vedere *particularitățile semantice și funcționale* pe care cuvintele le au, aspect de asemenea știut și promovat în studiile recente. Astfel, clasele de cuvinte delimitate în virtutea unor particularități semantice și funcționale comune reunesc unități lingvistice diferite din punctul de vedere al statutului gramatical.

După cum am menționat deja, una dintre clasele semantico-funcționale din limba română este cea a *proformelor*. În literatura de specialitate, cea mai cunoscută definiție a *proformei* este cea din DȘL:

„termen utilizat în lingvistica actuală pentru a include întreaga clasă de cuvinte lipsite de referință proprie, care își procură referința contextual, în contextul lingvistic, prin legarea de un component plin referențial, numit sursă referențială” (DȘL, s.v. *pro-formă*).

Observația că semnificația termenului *proformă* se suprapune cu cea a termenilor *anaforic/anaforă*, *cataforic*, *pronume* și *substitut*¹ a dat naștere la numeroase completări la definiția clasică. Credem că se impune a fi notată aici următoarea precizare:

„opозиția *substitut-proformă* cunoaște trei direcții de interpretare:

- a. termenul substitut este sinonim cu proformă;
- b. clasa substitutelor include clasa proformelor;
- c. clasa substitutelor este inclusă în clasa proformelor” (Teușdea Tonț 2017: 156).

---

¹ Gabriela Pană Dindelegan, cea care definește conceptul de *pro-formă* în DȘL, perpetuează ideea sinonimiei dintre *anaforice*, *proforme* și *substitute* și în viitoarele lucrări (vezi Pană Dindelegan 2003: 69, 77, 79).

Din punctul nostru de vedere, sfera semantică a celor doi termeni „se suprapune în mare” (GALR 2005: 58) în sensul că substituturile includ proformele care nu sunt altceva decât „substituite morfologice” (Pomian 2013). Cealaltă suprapunere despre care se vorbește, *proformă*, pe de o parte, și *anaforic/anaforă, cataforic*, de cealaltă parte, se explică astfel: în funcție de așezarea sursei semantice în raport cu proforma, se disting anaforicile și cataforicele.

2. Proadjectivul în gramatica românească. Scurt istoric

În gramatica limbii române, termenul *proadjectiv* este menționat de Manoliu-Manea (1968: 21, 31–32, 209) încă din 1968, lingvista notând că proadjectivul face parte din clasa substituturilor.

Două decenii mai târziu, în 1988, Dumitru Nica (1988: 125) face uz de același termen, considerând proadjective adverbele substituite cu orbită adjectivală (*așa, asemenea, astfel (de), altfel (de), cum*).

Începând cu 1995, denumirea de proadjectiv apare și la Maria Vulișici Alexandrescu (1995: 38), cercetătoarea numindu-l proadjectiv pe *cum* cu funcția sintactică de nume predicativ sau cea de element predicativ suplimentar. Într-un alt articol, lingvista definește *proformele* drept cuvinte lipsite de un conținut semantic particular, dar dotate cu unul virtual, „precizat în context prin conexiune anaforică, «antecedentul» constituind sursa lor semantică” (Vulișici Alexandrescu 1997–2000: 7).

Potrivit DȘL (Bidu-Vrânceanu, Călărașu, Ionescu Ruxândoiu, Mancaș și Dindelegan 1997: s.v. *pro-formă*), în cadrul clasei proformelor, tipurile de proforme se diferențiază după natura sursei. Astfel, pentru proadjectiv, adjectivul calificativ (adică substituitul) „constituie nu numai sursa lui semantică, ci și sursa lui morfologică”, afirmă Vulișici Alexandrescu (2001: 472).

În 2002, apare articolul „Cu privire la «pro-adjective»”, primul din gramatica noastră dedicat problematicii proadjectivului. Definiția înaintată pentru elementele care funcționează ca proadjective este următoarea: „substituite de adjective”, care „nu au înțeles lexical propriu, dar au înțeles categorial-adjectiv” (Vulișici Alexandrescu 2002: 154); substituind adjective, „nu vor fi adverbe, iar neavând sens propriu, nu vor fi adjective” (Vulișici Alexandrescu 2002: 156). Pozițiile sintactice ocupate de aceste substituite sunt atributul, numele predicativ și elementul predicativ suplimentar. Cercetătoarea deosebește în acest studiu opt grupe de cuvinte care sunt proadjective (în contexte bine definite): 1. *așa, asemenea, astfel, atare*; 2. *altfel*; 3. *cum, precum, oricum, nicicum, altcum, altcumva*; 4. *(de ...) ce*; 5. *ce* (exclamativ); 6. *la*; 7. *niște, careva*; 8. *cât*.

Conform GALR, „proformele adjectivale” sunt proforme „realizate prin adjective” (GALR 2005: 182). O altă denumire utilizată în tratatul de gramatică pentru proadjective este cea de „adjective anaforice” datorită faptului că „trimit la un antecedent adjectival calificativ de la care își iau referința” (GALR 2005: 152). Se menționează că, din punct de vedere semantic, proadjectivele „codifică descrieri sau calificări ale unor entități din cadrul de comunicare (*asemenea om, atare situație, anume problemă*)” (GALR 2005: 183), sintactic, acestea se caracterizează prin ocurența în poziții tipice pentru adjectiv, în timp ce din punct de vedere morfologic sunt lipsite de omogenitate. Observăm că definiția proadjectivului din GALR are la bază criteriul clasei lexico-gramaticale în care se încadrează proforma. Formele

care alcătuiesc subclasa proadjectivului, după GALR, sunt: *asemenea, așa, atare, anume, astfel (de), altfel (de), gata*¹.

3. Proadjectivul în sistemul proformelor din limba română

În articolul „Despre proforme în GALR”, Maria Vulișici Alexandrescu demonstrează că lexemele enumerate anterior (adică cele care apar în GALR), alături de cele adăugate de lingvistă (*cum, oricum, fiecum, precum, cumva, altcumva, nicicum*), „au ocurență în grupul verbal, ca proforme adverbiale, cât și în grupul nominal, ca proforme adjectivale” (Vulișici Alexandrescu 2010: 18). Substitutele înregistrate mai sus (în afară de *gata*) sunt proadverbe² când sunt determinanți ai verbului (în GV), iar când sunt determinanți ai numelui (în GN) „proforma „cade” în proadjectiv, pentru că niciun adverb calificativ nu se distribuie cu un nume, locul lui fiind luat de adjectiv” (Vulișici Alexandrescu 2010: 19). Cercetătoarea afirmă pe bună dreptate că „aceste adverbe pot apărea în grupul nominal *numai* pentru că stau pentru adjective” (Vulișici Alexandrescu 2015: 666). Autoarea surprinde faptul că în primul volum al tratatului de gramatică nu se utilizează o denumire constantă pentru substitutele în discuție când ocupă poziția de atribut, acestea fiind denumite *adjective de origine adverbială, proforme adjectivale, adjective, adjective invariabile provenite din adverbe, proforme adjectivale – realizate prin adjective, proadjective/adjective anaforice, adjective invariabile*. O trăsătură fundamentală a proadjectivelor este că „fiind invariabile, proforme adjectivale nu se pot acorda cu numele, însă posibilitățile combinatorii prevalează asupra flexiunii” (Vulișici Alexandrescu 2010: 21).

Cornelia Mihai subliniază faptul că „granița între adjectiv și adverb nu mai este marcată prin mijloace morfologice, ci se marchează sintactic” (Mihai 1963: 217).

Într-un articol din 2015, Vulișici Alexandrescu (2015: 671) notează că proadjectivul realizează trei funcții sintactice diferite: atribut, NP și PS, funcții incompatibile cu adverbul de mod:

- (1) *Sofia este o fată cuminte.*
- (2) *E o binecuvântare să ai o așa fată.*
- (3) *Ea este așa de când o știu.*
- (4) *Pe fată o știu așa de când s-a născut.*

Este evident că „adjectivul și adverbul se întâlnesc în zona calificativelor” (Vulișici Alexandrescu 2015: 671). Nu toate adverbele care din punct de vedere funcțional sunt adjective funcționează ca proadjective. De exemplu, adverbul *bine* când apare în ipostază adjectivală (*bărbat bine*) nu este proadjectiv pentru că, potrivit DEX-ului, *bine* are sensul „armonios dezvoltat, plăcut la vedere” (DEX 2009: s.v. *bine*). Sunt proadjective adverbele substitute care își procură referința de la adjectivul calificativ substituit.

Deci, proadjectivul este subclasa gramaticală formată din cuvinte lipsite de referință proprie (sau cuvinte care „nu au conținut semantic particular, ci virtual” (Vulișici Alexandrescu 1997–2000: 7), dar care își procură referința contextual, în contextul lingvistic, prin legarea de un component plin referențial de natură adjectivală. Referința lor poate fi procurată fie anaforic (5), fie cataforic (6):

---

¹ Pentru o analiză minuțioasă a proformelor în GALR, vezi Vulișici Alexandrescu 2010.

² Unii lingviști le numesc *adverbe pronominale, proforme adverbiale, adverbe substitute*.

- (5) *Mama blândă cum este, mă ajută mereu.*
(6) *Cum era ascultătoare, toți o iubeau.*

Proadjectivele nu au capacitatea de a exprima calități, ci „înlocuiesc adjective calificative” (Vulișici Alexandrescu 1997–2000: 7), fiind „substitute cu valoare categorematică de adjectiv” (Dîrul 2009: 141). Valerica Sporiș (2010: 24) atrage atenția pe drept asupra faptului că numai adjectivele se încadrează într-o clasă lexico-gramaticală, întrucât proadjectivele intră într-o clasă semantico-funcțională, cea a proformelor.

În ceea ce ne privește, suntem de părere că mai există și alte forme care se pot alătura celor deja consemnate. După cum am menționat anterior, proadjectivele sunt cuvinte care nu au înțeles lexical propriu, dar au înțeles categorial-adjectiv, „înțelesul categorial fiind dat de sursa referențială și de grupul în care apare cuvântul omonim gramatical” (Vulișici Alexandrescu 2015: 667). Prin urmare, este evident că aceste substitute au ca sursă referențială cuvinte incluse în clasa lexico-gramaticală a adjectivului.

În funcție de clasa lexico-gramaticală în care sunt încadrate cuvintele prin care se realizează proadjectivele, deosebim:

1. *proadjective adverbiale;*
2. *proadjective pronominale;*
3. *proadjective prepoziționale;*
4. *proadjective interjecționale.*

3.1. Numim *proadjective adverbiale* adverbele cu „orbită” adjectivală, adică formele care sunt acceptate ca fiind proadjective și despre care am amintit în paginile anterioare:

- (7) *Mâncarea este fierbinte, iar mie nu îmi place mâncarea așa.*

3.2. În legătură cu *proadjectivele pronominale*, notăm că din punctul nostru de vedere, clasa *adjectivelor pronominale* este formată din două unități distincte:

- a. adjective pronominale propriu-zise: adjectivul pronominal de întărire, respectiv cel posesiv. *Pronominal* „nu înseamnă „provenit din pronume” (cum este la toate celelalte adjective „pronominale”, ci înseamnă că este și pronume” (Neamțu 2011: 136), calitate dovedită de persoana și numărul specifice pronumelor. Caracterul adjectival se justifică prin acord.
- b. adjectivele pronominale demonstrative, nehotărâte, negative, interogative și relative și-au pierdut calitatea de *substitut al numelui*¹ în urma adjectivizării. Suntem de părere că statutul pronumelor în ipostază adjectivală poate fi explicat astfel: când pronumele au „orbită” adjectivală, adică nu substituie substantivul, ci îl determină, ele nu își pierd calitatea de substitute, ci doar își schimbă direcția de substituție (excepție negativele): acestea nu vor mai trimite la un substantiv care să reprezinte sursa lor referențială, ci la un adjectiv calificativ:

- (8) *Bluza este roșie, de aceea nu îmi place această bluză.*
(9) *Nota obținută este mică. A ceeași notă ai obținut și ieri.*
(10) *Întrebându-l ce flori alege, mi-a răspuns că le alege pe cele albastre.*

---

¹ Dimitriu (1999: 283) certifică pierderea calității de nume a adjectivelor pronominale: „numai pronumele substituie nume, nu și adjectivele pronominale”.

3.3. *Proadjective prepoziționale* pot fi considerate *la* și *de* din enunțuri exclamative de tipul:

(11) *A mâncat **la** mere!*

(12) *Ce **de** bani!*

Aici prepozițiile sunt dotate cu înțeles categorial-adjectiv de tipul *mult* (Felecan și Felecan 2005: 322).

3.4. Pot funcționa ca *proadjective interjecționale* acele interjecții care trimit la un adjectiv calificativ, ocupând totodată și funcții sintactice specifice adjectivului (atribut, nume predicativ și element predicativ suplimentar):

(13) *A primit de la părinți numai sfaturi **rele**. **Halal** sfaturi au știut să-i dea!*

4. Concluzie

Deși din punct de vedere morfologic elementele discutate în acest capitol sunt diferite, aparținând mai multor clase lexico-gramaticale (adverbe, adjective pronominale, prepoziții, interjecții), ele se aseamănă în virtutea unor criterii semantice și funcționale. Astfel, aceste lexeme sunt lipsite de un conținut semantic particular, dar au un conținut semantic virtual, care se precizează în context, sursa lor semantică reprezentând-o adjectivul substituit, și au valoare funcțională de adjectiv. Trăsăturile enunțate fac posibilă gruparea lor într-o subclasă de proforme, cea a *proadjectivelor*.

BIBLIOGRAFIE

- DEX – Academia Română, Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic, ediția 2009
- Dimitriu, Corneliu, 1999, *Tratat de gramatică a limbii române*, vol. I: *Morfologia*, Iași, Institutul European.
- Dîrul, Alexandru, 2009, *Probleme de structură a limbii tratate din perspectiva gramaticii explicative (studii și materiale)*, Chișinău, s.n.
- DȘL – Angela Bidu-Vrânceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, 1997, *Dicționar general de științe. Științe ale limbii*, București, Editura Științifică.
- Felecan, Oliviu, Nicolae Felecan, 2005, „Structura semantico-sintactică a lexemelor *pe* și *la*”, *Limba română*, Chișinău, vol. XXV, nr. 1–2, p. 318–324.
- GALR – Valeria Guțu Romalo (coord.), 2005, *Gramatica limbii române*, vol. I: *Cuvântul*, București, Editura Academiei Române.
- Manoliu Manea, Maria, 1968, *Sistematica substitutelor din limba română contemporană standard*, București, Editura Academiei Române.
- Mihai, Cornelia, 1963, „Valoarea adverbială a adjectivelor în limba română contemporană”, *Studii și cercetări lingvistice*, vol. XIV, nr. 2, p. 209–217.
- Neamțu, G.G., 2011, „Câteva observații privind sintagmele posesive/genitivale cu «al» în limba română”, în Oliviu Felecan, Daiana Felecan (coordonatori), *Confluențe lingvistice și filologice*, Cluj-Napoca, Editura Mega, p. 127–144.

- Nica, Dumitru, 1988, *Teoria părților de vorbire. Cu aplicații la adverb*, Iași, Editura Junimea.
- Pană Dindelegan, Gabriela, 2003, *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări*, București, Editura Humanitas Educațional.
- Pomian, Ionuț, 2013, „Observații pe marginea conceptelor sintactice de procaz și profuncție în sintaxa limbii române”, *Dacoromania (serie nouă)*, vol. XVIII, nr. 2, p. 120–131.
- Sporiș, Valerica, 2010, „Adjectivul în GALR. Studiu de caz”, *Dacoromania (serie nouă)*, vol. XV, nr. 1, p. 24–34.
- Teușdea Tonț, Anamaria-Bianca, 2017, „Câteva considerații teoretice privind conceptele de «substitut», «anaforă» și «proformă»”, *Journal of Humanistic and Social Studies*, vol. VIII, nr. 1 (15), p. 155–163.
- Vulișici Alexandrescu, Maria, 1995, *Sintaxa limbii române*, Oradea, Editura Imprimeriei de Vest.
- Vulișici Alexandrescu, Maria, 1997–2000, „Numele predicativ exprimat prin adverb”, *Analele Universității din Oradea. Fascicula Filologie*, vol. IV, p. 5–14.
- Vulișici Alexandrescu, Maria, 2001, „O posibilă valoare morfologică a lui «CUM»”, *Analele Universității din Oradea. Fascicula Limbă și literatură (volum omagial)*, p. 471–473.
- Vulișici Alexandrescu, Maria, 2002, „Cu privire la «pro-adjective»”, *Analele Universității din Oradea. Fascicula Limbă și literatură*, p. 153–158.
- Vulișici Alexandrescu, Maria, 2010, „Despre proforme în GALR”, *Dacoromania (serie nouă)*, vol. XV, nr. 1, p. 18–23.
- Vulișici Alexandrescu, Maria, 2015, „Considerații pe marginea proformelor”, în Ionuț Pomian (coordonator), *Înspre și dinspre Cluj. Contribuții lingvistice*, Cluj-Napoca, Editura Scriptor/Editura Argonaut, p. 665–677.

ON PRO-ADJECTIVES IN THE SYSTEM OF ROMANIAN PRO-FORMS

(Abstract)

The article discusses the problem of pro-adjectives in Romanian. The first part of the study makes a few observations on the class of pro-forms; the second part discusses the history of pro-adjectives in Romanian grammars. In the last part, in addition to the inventory of the forms already catalogued as pro-adjectives, we are also taking into considerations some forms that show a pro-adjective behaviour (although they have not been previously classified as such).

PRAGMATICĂ, STILISTICĂ, POETICĂ

LES À-PEU-PRÈS DISCURSIFS – MARQUES D'APPROXIMATION

SONIA BERBINSKI
Université de Bucarest

1. De « à peu près » aux à-peu-près. Problématique

Lexie résultant de la nominalisation de la locution adverbiale *à peu près*, figée graphiquement par la régularité de l'emploi du trait d'union entre tous ses composants (même s'il y a de rares occurrences où cet auxiliaire graphique n'est pas utilisé), le nom *à-peu-près* réunit toutes les caractéristiques morphosyntaxiques, sémantico-discursives, pragmatiques et argumentatives pour être considéré comme une séquence figée : non-compositionnalité (en synchronie), opacité sémantique, non-commutabilité paradigmatique des composants¹. Nous n'insistons pas sur cet aspect de la production de la locution adverbiale, mais nous précisons seulement que le figement syntaxique est intensifié graphiquement dans la lexie nominale.

En tant qu'unité lexicalement stable, figurant comme entrée indépendante dans les dictionnaires, le lexème *à-peu-près* évolue syntagmatiquement comme un nom masculin, actualisant morphologiquement les deux nombres, singulier et pluriel, mais ne changeant pas de forme graphique : il n'y a pas de marque de pluriel ajoutée au nom, mais uniquement des marques externes, les déterminants et l'accord avec les formes verbales avec lesquelles il entre en combinaison syntaxique. Bien que dans sa forme explicite cet item n'ait pas une très grande fréquence, il est implicitement présent dans le discours sous diverses représentations, occupant une place importante dans la production des effets de sens construits autour des approximations dans le langage. Ainsi, on parlera de ce phénomène, toutes les fois qu'on identifiera des comportements langagiers qui représentent, au niveau des signes et des sens, une chose, une situation, une particularité langagière, un contenu informationnel, etc. véhiculant de l'imprécis, de l'approximatif, de l'indétermination, de l'indécidable, de l'imparfait, de l'inexact, de l'invraisemblable et du flou (ou vague). Cet item discursif figé (IDF désormais) ne porte à proprement parler sur un lexème en l'approximant ou l'atténuant (comme dans le cas de la locution adverbiale), mais sur une situation de communication.

---

¹ Ces tests du figement sont identifiés et multipliés dans la majorité des études qui s'occupent de la définition de ce phénomène parmi lesquels Gross 1996, Garcia Page 1999, Martin 2001, Mejri 1997, 2000, Montoro Del Arco 2011). Les questions que les linguistes se posent sur le figement portent sur les diverses perspectives d'interprétation de la séquence complexe figée (que nous appelons IDF – item discursif figé). Ainsi, certains d'entre eux (Zuluaga 1975, M. Gross 1988, Anscombe 2011) cherchent à identifier les frontières de ce phénomène et de le classifier sous divers critères : syntaxique, sémantique, pragmatique, etc. (Greciano 1983, Anscombe 2001). Les expressions figées sont des matrices lexicales (Anscombe 2015) ou des figures stéréotypées (Schapira 1999) qui diffèrent structurellement et fonctionnellement des parémies. Anscombe (2011, 2015) essaie de trouver certaines régularités formelles des dernières, qui ne se retrouvent pas nécessairement dans la même forme dans les structures idiomatiques.

L'éventuelle synonymie contextuelle de cette unité confirme les valeurs sémantiques identifiées.

L'item discursif *à-peu-près* marque un acte de dire qui peut se manifester explicitement par l'emploi *in praesentia* de cet IDF nominal, ou par son emploi *in absentia*, qui s'actualise par des informations véhiculant une importante charge de flou et d'approximation, mais en même temps il déclenche un acte de faire.

L'objet de notre article est de suivre d'une part le parcours de cette expression du dire vers le faire, et, surtout, d'identifier et d'analyser les déclencheurs des *à-peu-près* dans le discours. Nous allons nous servir d'un corpus extrait de textes littéraires (Proust¹), de BD (la série Astérix et Obélix) ainsi que d'articles de presse écrite et d'ouvrages scientifique (logique, philosophie).

2. *À-peu-près* – un dire et un faire

Les *à-peu-près* se produisent essentiellement dans les direx qui rapportent soit des direx proprement dits, soit des fairex nécessairement verbalisés. La première catégorie remonte au langage qui subit des déformations, des détournements, des écarts volontaires ou involontaires par rapport à une norme préétablie, tandis que la seconde catégorie remonte aux actions sociales, économiques, culturelles, civilisationnelles qui présupposent la prise de certaines décisions, de la réalisation de projets, de l'application des lois et des règles, mais qui ont été accomplies incorrectement, imprécisément, approximativement. Ces actions sont rapportées discursivement et seront mises en évidence par l'intermédiaire de quelques marqueurs linguistiques.

En logique, en mathématiques, en sciences exactes, les *à-peu-près* sont de nature du connaître, du savoir et du penser. Au niveau socio-économique, politique, culturel, civilisationnel ce phénomène attire l'attention sur des produits imparfaitement créés, sur des découvertes insuffisamment expérimentées, sur des résultats dans n'importe quel domaine qui ne sont pas clairs, sans équivoque, sur des approximations législatives soit dans la partie définitionnelle, soit dans la partie applicative, sur des approximations décisionnelles en divers domaines, sur les incohérences en politique, etc.

Portant sur ce genre de contenus, cette lexie se retrouve au centre des titres du type : *Les à peu près de Paul Wermus aux Grosses Têtes*²; *Les à-peu-près de la défense amiénoise*³; *Marine Le Pen, de l'à-peu-près au mensonge*⁴, etc. Les titres se comportent comme une sorte d'hypéronymes pour les réalités imprécises, approximatives, incohérentes décrites dans les textes qu'ils gouvernent. Ces activités imparfaites dont rendent compte les textes font le plus souvent l'objet des enquêtes journalistiques, sociales ou judiciaires, afin d'établir le taux d'écart par rapport à la norme sociale, politique, juridique, culturelle...

---

¹ Marcel Proust, *A la recherche du temps perdu*, Tome 2; *A l'ombre des jeunes filles en fleur*, consulté en ligne sur <https://static1.lecteurs.com/files/ebooks/feedbooks/1261.pdf>, dernière consultation le 31 octobre 2018.

² Consulté en ligne <https://www.rtl.fr/culture/medias-people/les-a-peu-pres-de-paul-wermus-aux-grosses-tetes-7789482405>.

³ In *Le Courrier Picard*, Publié en ligne le 06/07/2017, consulté en ligne le 28 août 2017 sur <http://www.courrier-picard.fr/41287/article/2017-07-06/les-peu-pres-de-la-defense-amienoise>.

⁴ Grégory Marin, *Débat télévisé : Marine Le Pen, de l'à peu près aux mensonges*, Mardi, 21 Mars, 2017, consulté en ligne le 27 août 2017 sur <https://www.humanite.fr/debat-televisé-marine-le-pen-de-la-peu-pres-aux-mensonges-633681>

S'agissant d'un discours oral ou écrit qui présente tous ces événements concrets, entrepris dans divers domaines de la société, les *à-peu-près* pragmatiques sont identifiables linguistiquement. Un exemple pertinent est offert par un article du *Courrier picard*, intitulé *Les à-peu-près de la défense amiénoise* où les imprécis résultent du manque de « vision globale », pour la caserne de Pontaville, de l'absence de « mutualisation avec les voisins pour l'école des pompiers », des imperfections de la réalisation d'une étude approfondie concernant l'efficacité du projet (« aucune étude approfondie... »), de l'emplacement de la caserne « n'importe où, n'importe comment », alors qu'on s'attendait à tout autre chose, à-peu-près le contraire, des résultats obtenus. Ces insuffisances représentent des écarts de la norme, établie dans ce cas de figure dans le projet initial qui a reçu tous les avis de construction de la caserne.

La description de la situation réelle, insatisfaisante et approximative, s'appuie sur une série d'indices discursifs dont le principal est *à-peu-près*, à même de déclencher l'interprétation du texte comme étant la représentation d'une situation socio-économique imparfaite.

3. Déclencheurs d'*à-peu-près*

Faisant l'objet d'un acte de dire, les *à-peu-près* sont déclenchés linguistiquement par des opérateurs marquant un écart variable, graduel, entre un état réel des choses, une forme linguistique actualisée en surface du discours, non saturée sémantiquement et discursivement, et un état de référence représentant une limite à atteindre, ou une norme linguistique de référence, prérequis, mais non atteinte par le terme pris dans la portée de l'approximateur, ou bien déformée volontairement ou non.

Ces déclencheurs qui décrivent une situation socio-économico-politique, culturelle et civilisationnelle imprécise, ou bien un phénomène de déformation logique et linguistique sont de nature logico-sémantico-lexicale, phonétique, morphosyntaxique, pragmatico-discursive et rhétorico-argumentative. Nous allons esquisser une typologie de ces marqueurs, sans prétention à l'exhaustivité.

3.1. Déclencheurs ou marqueurs phonétiques, phonologiques et graphiques

Dans cette catégorie s'inscrivent les déformations phonémiques consonantiques et vocaliques, ainsi que l'intonation servant plutôt à la réalisation des effets rhétorico-argumentatifs : ironie, antiphrase, comparaison, etc. D'autre part, les homophonies et les homographies deviennent très fréquemment des opérateurs de défigement¹, tout en étant une source très riche d'*à-peu-près* discursivo-argumentatifs : calembour, écriture allusive, pamphlet, slogan publicitaire, etc. C'est ce qu'on peut remarquer dans les exemples ci-dessous :

- (1) **[Ma grand'mère] se rabattit sur l'éloge des fruits que Mme de Villeparisis nous avait fait apporter la veille. Et ils étaient en effet si beaux que le directeur malgré la jalousie de ses compotiers dédaignés, m'avait dit : « Je suis comme vous, je suis plus frivole de fruit que de tout autre dessert. » (Proust, op. cit. p. 228)*

---

¹ Voir à ce propos, entre autres, Fasciolo, Meneses-Lerin, Zhu, Lichao, 2012, Berbinski 2016.

- (2) *Il fut surtout mécontent quand le chemin de fer d'intérêt local qui n'avait plus assez de voyageurs, cessa de fonctionner pour jusqu'au printemps suivant. « Ce qui manque ici, disait le directeur, ce sont le moyens de commotion. »* (Proust, *op. cit.* p. 440)
- (3) *Il espérait que ce ne serait qu'un tout petit « maux de gorge » et m'assura avoir entendu dire qu'on les calmait à l'aide de ce qu'il appelait : le « calyptus ».* (Proust, *op. cit.* p. 186)
- (4) Abraraccourcix : *Et toi, qui es-tu et d'où sors-tu ?*
 Kiçah : *Je suis Kiçah, le fakir. Je passais au-dessus de votre village quand un son inhumain m'a déséquilibré et je suis tombé. (...)*
 Bonemine : *Cochonet ! Regarde ce que je viens de trouver devant notre porte !...*
 Kiçah : *Merci de m'avoir rapporté mon tapis, chère Madame !*
 Bonemine : *Quoi ? C'est qui ça ?*
 Astérix : *C'est Kiçah !* (René Goscinny & Albert Uderzo, *Astérix, chez Rahazade*, p. 6–7)

Les homonymies imparfaites résultant le plus souvent des analogies sonores et/ou des approximations allusives (en 1, 2, 3 : *frivole pour friand, moyen de commotion pour moyen de locomotion, le calyptus pour l'eucalyptus*) sont souvent source d'humour à condition que l'interlocuteur active l'ensemble des mémoires¹ : phrastique, sémantique, pragmatic-discursive et encyclopédique², en fonction de la particularité de l'approximation, afin de reconstruire la structure normative. La norme de référence peut être présente (en 4) ou absente du texte (1–3).

Dans les trois premiers exemples (*supra*), la norme est de l'ordre sémantico-lexical, supposée être préexistante dans la mémoire sémantique du locuteur, mais aussi de l'ordre phonétique et morphosyntaxique, activable par la mémoire phrastique, qui permet à l'interlocuteur d'identifier des écarts dans la structure syllabique d'un terme ou dans la cohérence grammaticale. Plus précisément, on a affaire d'une part à l'effacement de la syllabe **lo-** dans *locomotion*, faisant preuve d'une acquisition approximative du terme et le remplacement de la forme correcte par une forme analogique, plus proche de l'univers immédiat du locuteur, ainsi qu'à l'ellipse de la syllabe **eu-** dans *eucalyptus*, phénomène dû probablement à la mauvaise compréhension et à la prononciation défectueuse de l'article défini **le**, rendu par [le] au lieu de [lə]. D'autre part, l'effet est probablement dû à l'ignorance de l'accord entre le déterminant (*un tout petit* – au singulier) et l'expression qui sert de tête nominale (*maux de gorge* – au pluriel).

¹ « Par la notion de mémoire, nous comprenons l'ensemble d'instructions stockées dans notre intellect, de nature morphosyntaxique, sémantique, pragmatic-discursive, encyclopédique (traces culturelles, civilisationnelles) à même de fournir aux instances interlocutives toutes les informations nécessaires à la production/interprétation de ce phénomène » (Berbinski, 2016 : 137).

² « La mémoire phrastique se réfère à l'ensemble des savoirs grammaticaux (phonologiques, morphosyntaxiques, logico-syntaxiques) qu'un interprétant doit posséder pour pouvoir décoder et interpréter l'item défigé qui fait l'objet de son analyse » (Berbinski, 2007a : 255) ; « *La mémoire sémantique* représente l'ensemble de connaissances que les instances énonciatives possèdent sur le système de la langue, sur ses compatibilités ou incompatibilités sémiques, sur les possibilités combinatoires des lexèmes, sur le sens et la signification des unités analysées » (Berbinski, 2007a : 257) ; « *La mémoire discursive* est l'ensemble des savoirs interactionnels, inférentiels (implicite, présupposition), contextuels (situationnels) détenu par les participants à l'acte de communication » (Berbinski, 2007a : 259) ; « *La mémoire encyclopédique* comprend l'ensemble de connaissances culturelles, civilisationnelles, extralinguistiques que les instances énonciatives partagent ou doivent partager au moment de la production/interprétation du défigement » (Berbinski, 2007a : 261).

En (4), la norme représentée par la phrase interrogative « c'est qui ça ? », figurant *in praesentia* dans le texte, sert à la décortication du sens afférent à ce qui est devenu un nom propre, par contraction phonétique des composants de l'interrogative. La déformation graphique rend la lecture phonétique (transcription phonétique) de l'énoncé de référence, ainsi que la modification de la ligne mélodique ascendante, caractéristique à l'interrogation directe, dans une ligne mélodique descendante, déclarative, caractéristique à l'intonation utilisée pour décliner son identité.

3.2. Déclencheurs morphosyntaxiques

Suspensifs de certitude, de vérité, de précision et d'exactitude, ces déclencheurs sont actualisés par des modes et des temps verbaux comme *le conditionnel* (d'incertitude ou d'emprunt, d'opinion fautive ou illusoire, de possibilité), *l'imparfait* (descriptif, en association avec les verbes modaux, de l'imminence contrecarrée), ou bien des *distorsions syntaxiques* (inversion, ellipse, permutation) comme dans les énoncés suivants :

- (5) Panoramix : *Nooon ! C'est de l'huile de roche qu'il me f....aaaarg ! (bong !)* (...)
 Abraraccourcix : *Je suis inquiet ! Son état de santé ne s'améliore pas, et il n'y a plus de potion magique pour le soigner !!! Va vite chercher le secours d'un druide, Astérix !* (...)
 Obélix : *Est-ce que tu peux remettre en état un druide qui a dérapé sur une roche d'huile ?* (René Goscinny & Albert Uderzo, *L'Odyssée d'Astérix*, p. 14)
- (6) *Les magistrats rappellent également les circonvolutions du concept de « défense amiénoise ». Dans le Schéma d'analyse et de couverture des risques (SDACR) de 2008, l'agglomération devait être couverte par quatre centres de secours principaux (CSP). Après que la caserne de Poulainville a été construite sans « vision globale » et « aucune étude approfondie d'efficacité », le SDACR de 2013 a prévu une couverture par trois centres : Poulainville, Ferry (en travaux) et Amiens-Sud, en projet près du CHU. (Le Courrier picard, Les à-peu-près de la défense amiénoise)*
- (7) *Lors du dernier conseil d'administration, le président du SDIS80, Stéphane Haussoulier (LR), avait eu ce trait d'humour : « C'est dommage que la caserne de Poulainville n'ait pas été construite sur roulettes. On aurait pu la déplacer à Villers-Bocage ! » Une manière de dire qu'il n'était pas judicieux de construire deux grandes casernes toutes neuves à 8 km l'une de l'autre. Lors du débat en conseil départemental sur l'ensemble du rapport de la CRC, il a commenté sobrement : « Ces errements auraient pu être évités si des rails avaient été posés à l'époque par cette assemblée ». Une manière de mettre en cause la gouvernance de l'ancien conseil général, présidé par Christian Manable (PS). (ibidem)*

La syntaxe détournée (en 5) par permutation de place des composants d'un item figé (*roche d'huile* au lieu de *huile de roche*, c'est-à-dire « une huile qui jaillit d'un sol rocheux » explique Epidemaïs) pose deux types d'approximations : syntaxique et cognitive. L'approximation syntaxique consiste dans la reconstruction d'un nouveau terme sur la même matrice *N1+de+N2*, où N2 est le spécificateur. L'inversion entre spécifié et spécificateur, par permutation lexicale sur l'axe syntagmatique, annule la cohésion sémantique de l'expression et conduit à des non-sens. La nouvelle création lexicale, impropre, illogique, est le lieu d'une sévère incompatibilité sémantique.

Cognitivement, il s'agit d'un court-circuitage dans la logique du syntagme inférant des pertes de cohérence au niveau des connaissances du locuteur (Obélix) et de graves confusions résultant de l'ignorance de l'information.

En (6), l'imparfait contrefactuel doublé d'un verbe de nécessité qui marque l'*à-peu-près* portant sur le contenu scientifique (*mauvaise qualité du projet*) et sur le contenu relevant du domaine économique et administratif (*incohérence et même manque de « vision globale »*) entre en compétition avec le passé composé d'une action accomplie, représentant la situation réelle (prévision de seulement trois centres au lieu de quatre centres demandés initialement dans le projet et qui aurait constitué la norme de référence). Le conditionnel passé d'éventualité probable « aurait/auraient pu » (en 7) avertit sur les écarts qui s'établissent par rapport aux normes de projections et de construction qui « auraient dû être respectées ».

3.3. Déclencheurs sémantico-lexicaux

Ces indices comprennent des unités qui incluent dans leur structure sémantique des sèmes désignant l'écart par rapport à une norme ou à une limite préétablie. On parle tout d'abord de lexèmes qui manifestent ces traits explicitement : *un à-peu-près, une approximation, de l'indécis, une incorrection, un imprécis, une imperfection, une inexactitude, une inégalité, une incertitude*, bref, tous les lexèmes dont les signes d'approximation et de négativité sont actualisés dans le parcours discursif.

Une catégorie de lexèmes présente les marqueurs d'imprécis d'une façon explicite, par des indices suffixaux (-*ard, -asse, -aille, -able*), préfixaux (*in-, im-, quasi-*). Une autre catégorie est constituée de lexèmes pour lesquels les traits exprimant l'écart, l'approximation sont implicites, inhérents au niveau profond de l'unité lexicale. On rencontre ce genre de lexème dans toutes les catégories morphologiques :

– **Verbes** : *hésiter, douter, éviter, manquer, rater, s'éloigner, être loin de, dépasser, ne pas aboutir, échouer, regretter* (évaluatif), etc.

– **Noms** : *errements, manque, débordement, éloignement, écartement, rapprochement, faute, erreur, chantage, risque*, etc.

– **Adjectifs** : *douteux, pas claire, peu rassurant, relatif, pas sûr, faisable, possible, approximatif, semblable, insatisfait, inassouvi, demi-/mi- +adj.*, etc.

– **Adverbes/locutions adverbiales** : *n'importe où, n'importe comment, véritablement, plutôt, peu + adj./adv. presque, pratiquement, entièrement, complètement*¹, etc.

– **Prépositions/conjonctions, locutions** : *loin de, près de, à peu près*, etc.

– **Noms-phrases** : *comme qui dirait, on dit, dit-on, je ne sais quoi...*

Tous ces opérateurs potentiels sont identifiables partiellement dans les énoncés proposés pour exemplification (*supra*).

3.4. Déclencheurs modaux

Ces marqueurs sont destinés à avertir sur l'existence des *à-peu-près* dans les discours oraux ou écrits :

– Expressions axiologiques ou évaluatives : *ce n'est pas sûr/exact/certain/précis/probable/vrai/clair...*

---

¹ Cette typologie d'adjectifs et d'adverbes, souvent accompagnés par un intensifieur (tout, bien, etc.) fait l'objet d'une analyse très minutieuse entreprise par J. Cl. Anscombe (2009) où il souligne la nécessité de prendre en considération l'activité interlocutive. Ceci étant, on aura affaire non pas à de simples unités morphosyntaxiques mais à des « marqueurs d'attitude énonciative ». Cette perspective explique dans une certaine mesure l'introduction que nous avons faite de ces unités parmi les marqueurs d'approximation.

– Des verbes modaux utilisés surtout à l'imparfait et au conditionnel : *vouloir, devoir, pouvoir, croire, sembler, paraître* ;

– Adverbes modaux : *peut-être, probablement, invraisemblablement, curieusement, étonnamment*, etc.

3.5. Déclencheurs métalinguistiques

Se manifestant comme des fragments d'énoncé, des indices de modulation énonciative, ces unités représentent le commentaire ou l'évaluation du locuteur par rapport à un comportement linguistique approximatif de l'interlocuteur. Dans les fragments ci-dessous, Proust (A l'ombre des jeunes filles en fleur) identifie une suite d'écarts linguistiques se produisant dans l'usage de la langue par le personnage principal, le directeur de l'Hôtel Balbek, un roumano-monégasque. Les erreurs, que ce soit de nature phonétique, lexicale, sémantique, morphosyntaxique ou discursive, sont annoncées par l'auteur par l'intermédiaire de certains marqueurs à fonction d'avertisseurs et de correcteurs en même temps. Voilà seulement quelques fragments de ce poème des erreurs :

- (8) Ma seconde arrivée à Balbek fut bien différente de la première. Le directeur était venu en personne m'attendre à Pont-à-Coulevre, répétant combien il tenait à sa *clientèle titrée*, ce qui me fit craindre qu'il m'anoblît jusqu'à ce que j'eusse compris que, dans l'obscurité de sa mémoire grammaticale, *titrée signifiait* simplement *attitrée*. (...)

« J'espère, **dit-il**, que vous ne verrez pas là un *manque d'impolitesse*, j'étais ennuyé de vous donner une chambre dont vous êtes indigne, mais je l'ai fait rapport au bruit, parce que comme cela vous n'aurez personne au-dessus de vous pour vous fatiguer *le trépan (pour tympan)*. Soyez tranquille, je ferai fermer les fenêtres pour qu'elles ne battent pas. Là-dessus je suis *intolérable* », **ces mots n'exprimant pas sa pensée, laquelle était qu'on le trouverait** toujours *inexorable* à ce sujet, mais peut-être bien celle de ses valets d'étage.

Il m'apprit avec beaucoup de tristesse la mort du bâtonnier de Cherbourg : « C'était un *vieux routinier* », dit-il (**probablement pour roublard**) et me laissa entendre que sa fin avait été avancée par *une vie de déboires, ce qui signifiait de débauches*. « Déjà depuis quelque temps je remarquais qu'après le dîner il *s'accroupissait* dans le salon (**sans doute pour s'assoupissait**). Les derniers temps, il était tellement changé que, si l'on n'avait pas su que c'était lui, à le voir il était à peine *reconnaissant*» (**pour reconnaissable sans doute**).

« Je suis tout le temps obligé de courir après eux parce qu'ils manquent trop *d'inertie*. Si je n'étais pas là ils ne bougeraient pas ». Je demandai s'il était enfin « chef des chasseurs ». « (...) En toutes choses il faut des *granulations (probablement pour graduations)*. Je reconnais qu'il a une bonne *aptitude (pour attitude)* devant son *ascenseur (pour ascendant)*. (...) Ça manque un peu de sérieux, ce qui est la qualité *primitive (sans doute la qualité primordiale, la qualité la plus importante)*. Il faut qu'il ait un peu plus de *plomb dans l'aile (mon interlocuteur voulait dire dans la tête)*.

Comme il ne m'avait pas vu, il avait craint que je ne fusse repris de mes étouffements d'autrefois. **Il espérait** que ce ne serait qu'un *tout petit « maux de gorge »* et m'assura avoir entendu dire qu'on les calmait à l'aide **de ce qu'il appelait** : *le « calyptus »*.

« Faites attention de ne pas vous salir à la porte, car, rapport aux serrures, je l'ai faite « *induire* » *d'huile* ; si un employé se permettait de frapper à votre chambre il serait « *roulé* » *de coups*. Et qu'on se le tienne pour dit car *je n'aime pas les « répétitions »*

(**évidemment cela signifiait** : *je n'aime pas répéter deux fois les choses*). Seulement, est-ce que vous ne voulez pas pour vous remonter un peu du vin vieux dont j'ai en bas une *bourrique* (**sans doute pour barrique**) ?

Il me dit qu'il la [Albertine] connaissait depuis bien longtemps, elle et ses amies, bien avant qu'elles eussent atteint « *l'âge de la pureté* », mais qu'il leur en voulait de choses qu'elles avaient dites de l'hôtel. Il faut qu'elles ne soient pas bien « *illustrées* » pour causer ainsi. À moins qu'on ne les ait calomniées. **Je compris aisément** que *pureté était dit pour* « *puberté* ». « *Illustrées* » m'embarrassa davantage. **Peut-être était-il une confusion avec** « *illettrées* », qui lui-même en eût alors été une avec « *lettrées* ».

Comme je lui parlais de ma grand'mère et qu'il me renouvelait ses condoléances, je l'entendis me dire (**car il aimait employer les mots qu'il prononçait mal**) : « C'est comme le jour où Madame votre grand'mère avait eu cette *symecope*, je voulais vous en avertir (...). « *Simecope* » c'est un mot que, **prononcé ainsi**, je n'aurais jamais imaginé, qui m'aurait peut-être, s'appliquant à d'autres, paru ridicule, mais qui dans son étrange nouveauté sonore, pareille à celle d'une **dissonance originale**, resta longtemps ce qui était capable d'éveiller en moi les sensations les plus douloureuses. (M. Proust, *A l'ombre des jeunes filles en fleur* – synthèse de fragments sur <https://lefoudeproust.fr/2017/02/les-epastrouillants-a-peu-pres-du-directeur/>)

Les items que nous avons soulignés en gras dans ces extraits de Proust sont autant de marqueurs modaux à rôle évaluatif mettant en évidence l'état approximatif de connaissance et de l'usage du français par le personnage décrit. Cette valeur est doublée d'un rôle métalinguistique, car l'auteur-locuteur du discours souligne, en les commentant et en les corrigeant, les déformations produites par rapport au niveau langagier standard de référence. Les écarts ont immédiatement repérables, étant donné que le locuteur se sert, à part les commentaires rectificateurs qu'il fait, de quelques moyens extralinguistiques, devenus à leur tour des indices d'approximation.

3.6. Déclencheurs extralinguistiques

Nous avons retenu dans cette catégorie *l'intonation citationnelle*, définie comme une intensification de la voix portant sur le terme approximé, *les guillemets* (voir les extraits de Proust, *supra*), utilisés à des fins citationnelles, pour identifier le mot ou la construction s'éloignant de la norme standard du français, mais avec une visée ironique (les guillemets d'ironie) en soulignant l'écart plus ou moins grand du sens d'emploi par rapport au sens réel, inhérent ou implicite dans les structures de référence. Pour les mêmes visées discursives, on se sert parfois de la double citation, où les guillemets sont associés aux italiques ou bien ils sont remplacés par ces artifices typographiques, auxquels on peut ajouter *les gras*, *les majuscules parcellaires*, c'est-à-dire l'alternance des majuscules avec les minuscules ou bas-de-case.

3.7. Déclencheurs pragmatico-discursifs

Ce sont des éléments représentés par divers types d'actes de langage, des formes de modalisation énonciative, des connecteurs pragmatiques ou des opérateurs sémantico-discursifs. L'interrogation et la négation sont les principaux types de discours modalisé qui servent à mettre en doute un contenu, à souligner les possibles écarts de la norme ou d'une limite à atteindre survenant au niveau discursif. Ainsi, l'interrogation est marqueur d'approximation par ses valeurs sémantico-pragmatiques d'hésitation, de demande d'éclaircissement, de question rhétorique. La négation est capable d'annoncer les *à-peu-près*

et de les corriger en niant leur contenu lorsqu'elle actualise les valeurs de polémique, de rectification, de réfutation, de démenti. Les fragments :

- (9) *Dit crûment, cette caserne a été posée n'importe où, n'importe comment. A-t-elle au moins une activité qui justifie son existence ? Pas sûr. Mais la préfecture de la Somme, qui dispose des chiffres, en empêche la diffusion.* (Courrier picard, *Les à-peu-près de la défense amiénoise*)
- (10) Mais « aucune étude approfondie d'efficacité n'a été véritablement réalisée. Et l'efficacité globale du projet de défense amiénoise était largement biaisée par la construction préalable et indépendante » de cette caserne, affirme le rapport de la CRC. (Le Courrier picard, *Les à-peu-près de la défense amiénoise*)
- (11) *Quelques incursions dans le domaine des métathéories ne sont pas heureuses. En réalité les logiques polyvalentes ne sont pas des métalogiques (p. 145) ; les notions de compatibilité et d'indépendance ne paraissent pas fort claires pour l'auteur (p. 130), et l'affirmation suivante nous laisse incrédule : « Pour prouver la compatibilité d'un régime axiomatique il suffit de trouver une proposition toujours vraie qui résulte à la fois de tous ses axiomes » (p. 91). N'est-ce en effet pas la caractéristique d'un système contradictoire qu'on en déduit tout ce qu'on en voudra ?* (Feys Robert, Charles Serrus, *Traité de Logique.*)

sont le siège d'une série d'approximations déclenchées par des *opérateurs d'interrogation* (inversion du sujet, point d'interrogation en 9, 11, mettant en doute la véridicité de l'information), *opérateurs de négation* (*ne...pas, pas+adj/adv, aucun(e), incrédule, n'était-ce*) auxquels on ajoute souvent des opérateurs grad-flou ou mod-flou¹ qui atténuent la force de la négation et lui permettent de s'associer dans la représentation des approximations. On a de même des connecteurs pragmatiques d'approximation, marquant divers degrés d'écarts : *en réalité, réellement, véritablement, comme si, en fait, au lieu de, même, plutôt que, autrement que...* autant de marqueurs scalaires de rapprochement ou d'éloignement d'une information posée par rapport à l'information réelle, référentielle.

Tous ces déclencheurs, que ce soit interrogatifs, négatifs ou relativiseurs, mettent en doute l'orientation initiale des énoncés vers une limite à atteindre, en l'affaiblissant ou en l'inversant, mais pas complètement. En général, les marqueurs qui présupposent un parcours total de l'échelle évaluative du concept analysé, comme c'est le cas de la négation, s'accompagnent d'adoucisseurs ayant un rôle d'opérateurs de gradation ou d'atténuation, comme c'est le cas de *véritablement* (en 10), atténuant le parcours complet de la négation et en arrêtant l'orientation à une valeur intermédiaire, qui forme la zone de l'approximation, des *à-peu-près*, de l'imprécis.

4. Conclusion

Le concept d'à-peu-près recouvre une gamme d'approximations discursives annoncées dans la communication orale et écrite par une multitude de marqueurs. Il se charge d'un rôle de focalisateur car il fige la phrase dans une place nominale et lui attache le rôle d'exemple, d'approximateur, de suspensif de vérité.

---

¹ Cf. Berbinski (2007b).

Le domaine d'évolution de ce phénomène est un espace discursif dynamique, ouvert continuellement à de nouvelles créations, dépendant directement de l'activité énonciative : intentionnalité des instances énonciatives, contextualisation (ou recontextualisation), intérêt rhétorico-argumentatif.

Grâce à la poly-fonctionnalité de ce concept d'à-peu-près, le phénomène devient un instrument dont le langage naturel ne peut pas se passer, mais qui doit être pris avec des précautions.

CORPUS

- René Goscinny & Albert Uderzo, *Astérix, chez Rahazade*, 1987, Tome 28, Editions Albert René.
René Goscinny & Albert Uderzo, *L'Odyssée d'Astérix*, 1981, Tome 26, Editions Albert René.
Grégory Marin, *Débat télévisé : Marine Le Pen, de l'à peu près aux mensonges*, Mardi, 21 Mars, 2017, consulté en ligne le 27 août 2017 sur <https://www.humanite.fr/debat-televisé-marine-le-pen-de-la-peu-pres-aux-mensonges-633681>
Marcel Proust, *A la recherche du temps perdu*, Tome 2, *A l'ombre des jeunes filles en fleur*, consulté en ligne sur <https://static1.lecteurs.com/files/ebooks/feedbooks/1261.pdf>, dernière consultation le 31 octobre 2018.
Feys Robert, 1946, « Charles Serrus, Traité de Logique », *Revue Philosophique de Louvain*. Troisième série, tome 44, n°2, p. 306–308 https://www.persee.fr/doc/phlou_0035-3841_1946_num_44_2_4058_t1_0306_0000_1
Les à peu près de Paul Wermus aux Grosses Têtes Consulté en ligne le 3 août 2017, <https://www.rtl.fr/culture/medias-people/les-a-peu-pres-de-paul-wermus-aux-grosses-tetes-7789482405>.

BIBLIOGRAPHIE

- Anscombe, Jean Claude, 2001, « À propos des mécanismes sémantiques de formation de certains noms d'agent en français et en espagnol », *Langages*, no 143, p. 28–48.
Anscombe, Jean Claude, 2009, « Des adverbes d'énonciation aux marqueurs d'attitude énonciative : le cas de la construction tout + Adjectif », *Langue française* 2009/1 (no 161), p. 59–80.
Anscombe, Jean Claude, 2011, « Figement, idiomatité et matrices lexicales », in Jean Claude Anscombe et Salah Mejri (éds), *Le figement linguistique : la parole entravée*, Honoré Champion, Paris, p. 17–40.
Anscombe, Jean Claude, 2015, « Les parémies : variantes, matrices lexicales et familles parémiques », in Sonia Berbinski (éd.), *Figement et imaginaire linguistique*, Bucarest, Editura Universității din București, p. 19–37.
Berbinski, Sonia, 2007a, « Le défigement entre la langue et le discours », in Alexandra Cuniță (éd.), *Lingvistica, Concepte trans- și interculturale*, Bucarest, Editura Universității din București, p. 249–269.
Berbinski, Sonia, 2007b, *Négation et antonymie – de la langue au discours*, Bucarest, Editura Universității din București.
Berbinski, Sonia, 2008, *L'antonymie – phénomène discursif*, Bucarest, Editura Universității din București.
Berbinski, Sonia, 2016, « La déstructuration du Dit dans le défigement », in Sonia Berbinski (éd.), *Le Dit et le Non-Dit*, Frankfurt an Maine, Peter Lang, p. 133–155.
Fasciolo, Marco, Luis Meneses-Lerin, Zhu, Lichao, 2012, « A la recherche du figement perdu », *SHS Web of Conferences*, DOI10.1051/shsconf/20120100326, consulté sur

- https://www.researchgate.net/publication/270620316_A_la_recherche_du_figement_perdu_le_figement_cognitif
- Garcia-Page, Mario, 1999, « Expresiones fijas idiomática, semiidiomáticas y libras », *Cahiers du Prohemio*, no 3, p. 95–109.
- Greciano, Gertrude, 1983, *Signification et dénotation en allemand. La sémantique des expressions idiomatiques*, Publications du Centre d'Analyse syntaxique, IX, Université de Metz.
- Gross, Gaston, 1996, *Les expressions figées en français*, Paris, Ophrys.
- Gross, Maurice, 1988, « Les limites de la phrase figée », *Langages*, no. 90, p. 7–22.
- Martin, Robert, 2001, *Sémantique et automate*, Paris, Presses universitaires de France.
- Mejri, Salah, 1997, *Le figement lexical. Descriptions linguistiques et restructuration sémantique*, Tunis, Publications de la Faculté des lettres de la Manouba.
- Mejri, Salah, 2000, « Figement et dénomination », *Meta*, vol. 45, no 4, p. 609–621.
- Montoro Del Arco, Esteban Thomas, 2011, « Locutions à cases libres, et phénomènes apparentés », in Jean-Claude Anscombe, Salah Mejri (éd.), *Le figement linguistique : la parole entravée*, Paris, Honoré Champion, p. 248–265.
- Schapira, Charlotte, 1999, *Les stéréotypes en français : proverbes et autres formules*, Paris, Ophrys.
- Zuluaga, Alberto, 1975, « La fijación fraseológica », *Thesaurus*, vol. 30, no 2, p. 225–248.

DISCURSIVE A-PEU-PRES – MARKERS OF APPROXIMATION

(Abstract)

The syntagm *à-peu-près* as a lexicon marking an act of saying, can manifest itself explicitly by the use *in praesentia* of this nominal IDF, or by its use *in absentia*, which is actualized by information conveying a significant charge of indetermination and approximation. The syntagms *à-peu-près* occur essentially in the statements which relate either to the actual statements or to the necessarily verbalized facts. The first category has its origins in a kind of language that undergoes deformations, diversions, voluntary or involuntary deviations from a preestablished norm, whereas the second category has its origins in social, economic, cultural, civilizational actions that presuppose taking certain decisions, implementation of projects, application of laws and rules, but which were incorrectly, imprecisely and approximately performed. These actions are discursively reported and will be highlighted through some linguistic markers.

BENZILE-TEXT DIN TELEVIZIUNE DIN PERSPECTIVA TEORIEI MULTIMODALITĂȚII

ADRIANA COSTEA
Universitatea din București

Lucrarea de față are ca temă analiza textului burtierei din dublă perspectivă: lingvistică și multimodală.

Discursul publicistic prezintă un interes crescut printre cercetători, datorită diversificării strategiilor utilizate de către jurnaliști pentru captarea atenției. Orice informație este spectacularizată și orice eveniment poate căpăta proporții semnificative cu ajutorul limbajului atent selectat pentru atingerea intențiilor jurnalistice.

Astfel, obiectivul nostru este, pe de o parte, de a identifica particularitățile lingvistice ale textului burtierei și, pe de altă parte, de a descrie relația dintre textul burtierei și celelalte elemente componente ale mesajului multimodal.

Corpusul este format din texte culese de pe burtiera celor mai urmărite posturi și emisiuni TV românești (v. *infra* **Surse**).

În final, ne propunem să identificăm strategiile discursive de atragere și menținere a atenției publicului telespectator din perspectiva teoriei multimodalității.

1. Banda-text din televiziune

Banda-text este un instrument grafic afișat în mod constant începând cu dimineața zilei de 11 septembrie 2001, ca urmare a fluxului mare de informații ce se dorea a fi transmis într-un timp cât mai scurt, în timpul atentatului de la World Trade Center (Fruitaldo 2016: 3). Constatând utilitatea acestui element, posturile TV din străinătate și din România l-au preluat și l-au adaptat specificului acestora.

În România, la momentul actual, pot apărea, concomitent, mai multe benzi-text pe spațiul ecranului:

- a. *Banda „Breaking News”* – prezintă știri de ultimă oră, fără legătură cu subiectul emisiunii;
- b. *„Burtiera”* – conține titlul știrii, tema emisiunii sau scurte declarații ale unor personalități sau ale invitaților;
- c. *Banda „Crawl”* – prezintă neîntrerupt informații: știri diverse, curs valutar, horoscop, informații din trafic, prognoză meteo sau date de contact.

Așa cum se poate observa mai sus, textul burtierei este strâns legat de tema programului, putând avea funcții multiple: de informare, de captare a atenției, de promovare, de manipulare sau de liant social.

În ceea ce privește evoluția burtierei, în urma analizei noastre am constatat multiple modificări de-a lungul timpului, burtiera devenind un suport textual din ce în ce mai complex. Alături de mărirea dimensiunii benzii propriu-zise și de ierarhizarea informației în funcție de tipul acesteia, considerăm necesare câteva observații.

La apariție, textul burtierei respecta principalele reguli standard ale titrării jurnalistice: concizie, obiectivitate, condensare semantică. Funcția primară era de a informa și era un element opțional în cadrul programului.

În ultimii ani, accesul mult mai rapid la informație, dar și diversificarea tipurilor de emisiuni au produs schimbări și asupra acestui element grafic. Concret, putem afirma că burtiera conține un text mult mai amplu, marcat profund de subiectivitate, preferându-se conotațiile, termenii colocviali sau argotici, porecele, termenii disforici și ironia verbală. În plus, funcțiile burtierei s-au diversificat, aceasta devenind un element nelipsit de pe spațiul ecranelor.

2. Particularități lingvistice ale burtierei TV

În cele ce urmează, vom încerca să exemplificăm câteva dintre cele mai frecvente trăsături lingvistice ale textului burtierei TV actuale, precizând totodată și efectele acestora asupra publicului telespectator.

2.1. Folosirea unui registru colocvial sau argotic

Limbajul colocvial-argotic este o dominantă a discursului publicistic actual, fapt valabil și în cazul burtierei, întrucât scopul jurnalistului este de a spori credibilitatea informațiilor prin micșorarea distanței sociale între acesta și publicul telespectator. De asemenea, efectul umoristic al structurilor este mult mai simplu de realizat cu ajutorul unor termeni ușor de recunoscut:

- (1) *Nasul lui Tonciu își ia adio de la România* (PRO TV, *La Măruță*, 05.11.2014).
- (2) *Găștile din PSD care luptă pentru putere* (Realitatea TV, *Jocuri de Putere*, 05.11.2014).

2.2. Reciclarea expresiilor populare

Prezența expresiilor populare „prelucrate” este un fapt demonstrat de diferiți cercetători în lucrările din domeniu (Cvasnii Cătănescu 2006; Zafiu 2002). În textul burtierei TV predomină proverbe și zicători celebre, deoarece timpul afișării pe ecran a titlului este limitat, iar modelul trebuie să fie ușor de identificat.

Așadar, expresia ludică facilitează receptarea mesajului și, totodată, maschează intențiile jurnalistului (scop persuasiv).

- (3) *Hoțul neprins, politician cinstit* (Antena 3, *Sinteza Zilei*, 10.11.2014).
- (4) *Gloria trece, erorile rămân* (Realitatea TV, *Jocuri de Putere*, 18.11.2014).
- (5) *Tăcerea... brățară de aur în Parlament* (Kanal D, *Știrile Kanal D*, 20.04.2017).

Printre procedeele utilizate amintim: 1) *substituția* termenilor-cheie în exemplele (3) și (4) din expresiile „Hoțul neprins, negustor cinstit”, respectiv „Apa trece, pietrele rămân” și 2) *substituție + adăugare* în exemplul (5), pornind de la proverbul românesc „Munca e brățară de aur”.

2.3. Preferința pentru termenii disforici

Această trăsătură se referă la utilizarea unor termeni sau sintagme din câmpul lexico-semantic al conflictului sau al morții și ascunde, de fapt, o evaluare subiectivă a

faptelor prezentate (Cvasnii Cătănescu 2006). Totodată, jurnalistul urmărește senzaționalizarea faptului banal prin sporirea forței ilocuționare a mesajului:

- (6) ***Infern** în Manhattan* (PRO TV, *Știrile PROTV*, 27.03.2015).
- (7) *Bunici **mutilați** de hoțul **nemilos*** (Antena 1, *Acces Direct*, 28.04.2015).
- (8) *Două lame **au adus haosul** la Phoenix* (Antena 1, *Observator*, 27.02.2015).

În cele trei exemple de mai sus este exagerată starea de fapt a lucrurilor: „infernul” era un incendiu extins pe o suprafață mare, „bunicii mutilați” fuseseră doar loviți, iar „haosul” provocat de cele două animale se referea la faptul că acestea scăpaseră de la grădina zoologică și umblau pe străzile orașului. Se poate constata, așadar, dorința de impresionare a publicului-telespectator prin sensibilizarea acestuia.

2.4. Prezența vocativelor și a interogațiilor

Dialogul fictiv între jurnaliști și public este marcat cu ajutorul vocativelor și al interogațiilor. Deoarece telespectatorul nu poate reacționa la cele afirmate, informația este, în realitate, unidirecțională. Efectul scontat este apropierea grupului-țintă, prin adresarea directă către acesta.

- (9) *La mulți ani, **Române!** Oriunde te-ai afla* (Realitatea TV, *Jocuri de Putere*, 01.12.2014).
- (10) *Păzea, **doamnelor**, Mihai nu se lasă ușor!* (Kanal D, *Știrile Kanal D*, 20.04.2017).
- (11) *Cine a rămas în mașina arsă?* (Kanal D, *Știrile Kanal D*, 20.04.2017).

2.5. „Agresarea” antroponimelor

Fenomenul deformării antroponimelor în presă a atras atenția cercetătorilor sub diferite aspecte, strategiile fiind extrem de variate (Cvasnii Cătănescu 2006; Chelaru-Murăruș 2010; Stoichițoiu-Ichim 2014, 2015; Zafiu 2001, 2002).

În cazul burtierei TV, cele mai frecvente tehnici de „agresare” a antroponimelor sunt următoarele: utilizarea poreclelor (12), a unor funcții folosite în mod ironic (13), trunchieri (14) și derivări (15).

- (12) *„**PokePonta**”, dorit în PRU* (Digi 24, *Știri*, 04.09.2016).
- (13) *Tovarășul profesor **Iohannis**, comandant instructor de pionieri* (B1 TV, *Talk B1*, 22.10.2016).
- (14) ***Zăvo** se leapădă de Mărioara* (Antena 1, *Observator*, 17.03.2015).
- (15) ***Iohaniștii**, val de ură la adresa jurnaliștilor* (România TV, *Ediție specială*, 24.01.2017).

De cele mai multe ori, pe lângă funcția ludică a acestor denumiri, regăsim o intenție manipulativă a emițătorului. În textul burtierei predomină intervenții asupra numelor personalităților politice ale țării, modificări care induc anumite judecăți de valoare la adresa politicienilor.

2.6. Ironia și sarcasmul

Pe lângă procedeul „agresării” numelor proprii de persoane descris mai sus, ironia poate fi efect și al altor strategii lingvistice: crearea unor presupoziii false, utilizarea

metaforei sau a hiperbolei, crearea unor jocuri de cuvinte sau folosirea unui limbaj colocvial, pastaşa (Cvasnîi Cătănescu 2006).

De remarcat este faptul că un titlu poate conţine mai multe procedee ale ironiei sau ale sarcasmului în acelaşi timp:

- (16) *Ponta spune că toată lumea îl iubeşte. Urmează un nou episod al sitcomului PSD şi neliniştit* (Realitatea TV, *Jocuri de Putere*, 23.10.2014).
- (17) *Nume grele la Cina cea de taină din noaptea alegerilor* (România TV, *Ediţie specială*, 20.04.2017).
- (18) *Şoc termic pentru PSD* (Realitatea TV, *Jocuri de Putere*, 20.04.2017).

În cele mai multe cazuri, scopul jurnalistului este etichetarea depreciativă şi/sau inducerea unei anumite grile de lectură a textului.

3. Teoria multimodalităţii şi textul burtierei TV

Teoria multimodalităţii a fost propusă de Gunther Kress şi Theo van Leeuwen în lucrarea *Multimodal Discourse: The Modes and Media of Contemporary Communication* (2001) şi revizuită ulterior în alte lucrări (Kress şi Van Leeuwen 2006; Kress 2010).

Conform acesteia, un mesaj este compus din mai multe elemente purtătoare de sens, numite *moduri* (resurse semiotice). Aşadar, mesajul nu mai este văzut ca o entitate pur textuală, ci este compus, în diferită măsură, din text, imagine, sunet, grafică, mimică, gestică:

„Each mode does a specific thing: image shows what takes too long to read, and writing names what would be difficult to show. Colour is used to highlight specific aspects of the overall message” (Kress 2010: 1).

Componentele mesajului multimodal sunt într-o relaţie foarte strânsă, fiecare aducând câte o informaţie în plus, necesară unei decodări corecte a mesajului global. Astfel, modurile se află pe acelaşi plan, însă fiecare deţine o funcţie distinctă. O analiză individuală a elementelor va trunchia mesajul, deoarece fiecare mod are o funcţie bine stabilită în context.

În ceea ce priveşte aplicarea teoriei multimodalităţii în studiul burtierei TV, putem afirma că aceasta ne pune la dispoziţie un instrumentar potrivit pentru identificarea intenţiilor comunicative ale mesajului audiovizual. Lipsa detaliilor sau a informaţiilor concrete, consecinţe ale spaţiului limitat al burtierei, este compensată prin informaţiile transmise prin intermediul altor moduri.

Vom prezenta, în continuare, relaţia de interdependenţă dintre textul burtierei şi celelalte componente ale mesajului multimodal.

3.1. Relaţia dintre componenta textuală şi cea vizuală

Componenta vizuală se referă, în special, la materialul video ce rulează concomitent cu textul burtierei, dar şi la celelalte efecte grafice de pe spaţiul ecranului.

În urma analizei noastre, am constatat faptul că titlul unei ştiri sau tema de discuţie a unui talk-show pot fi puse în evidenţă printr-un material video relevant, care prezintă explicaţii clare sau informaţii exacte, cu rol de dezambiguizare a textului afişat.

La nivel grafic, dimensiunea mare a textului şi formatul acestuia (caracterele majuscule şi contrastul puternic al culorilor) sugerează importanţa mesajului ce se doreşte a fi transmis.

Spre deosebire de presa scrisă, o strategie specifică mediului audiovizual de atragere a atenției este efectul de tranziție sau de animație aplicat atât textului, cât și benzii.

La rândul său, materialul video este promovat cu ajutorul unor titluri captivante, extrem de expresive.

3.2. Relația dintre componenta textuală și cea orală

Componenta orală este reprezentată de discursul prezentatorului, al moderatorului sau chiar al invitatului din platoul emisiunii. Dependența acesteia de text este motivată de faptul că una dintre funcțiile textului burtierei este de a atrage atenția asupra informațiilor ce urmează a fi prezentate pe cale orală. Mai mult decât atât, titlul afișat pe burtieră are, de multe ori, rol în sintetizarea informațiilor.

La polul opus, discursul oral trebuie să dezvolte sau să dezambiguizeze ceea ce este afișat pe ecran, deoarece banda-text ocupă un spațiu restrâns, având un număr limitat de caractere.

Atragem atenția că, uneori, în scop manipulativ, textul burtierei poate distra atenția de la discuția din platoul emisiunii.

3.3. Relația dintre componenta textuală și cea mimico-gestuală

Componenta vizuală descrisă anterior implică și o parte mimico-gestuală, aspect important pentru decodarea corectă a mesajului unei știri.

Tipul informației de pe burtieră trebuie să fie în concordanță cu limbajul mimico-gestual al persoanelor din prim-plan, altfel titlul va transmite informația contrară. Astfel, în cazul știrilor amuzante sau al subiectelor pozitive, normele jurnalistice impun o expresie degajată, o privire senină și chiar un zâmbet, iar evenimentele nefericite și știrile negative impun o expresie serioasă a feței sau o privire gravă.

Ceea ce este mult mai relevant în analiza noastră este situația în care cele două moduri (text și gestică) sunt îmbinate pentru sugerarea ironiei sau a sarcasmului.

Scos din context, un titlu precum: *Breaking News: Românii o duc bine!* (TVR1, *Starea Nației*, 18.12.2017) nu este prea relevant la nivel lingvistic. Însă, pentru telespectator, forța mesajului este transmisă cu ajutorul limbajului nonverbal al prezentatorului: zâmbet ironic, privire sugestivă, gesturi ample ale mâinilor, ridicatul din umeri. Aceste două moduri, alături de componenta orală, respectiv discursul marcat de ironie și sarcasm la adresa politicianilor aflați la putere, transmit un mesaj opus celui reprezentat de text: românii *nu* o duc bine cu actualii guvernanți.

3.4. Relația dintre componenta textuală și cea spațială

Componenta spațială se referă la așezarea elementelor grafice pe ecran (logo-uri, benzi). Așa cum am afirmat mai sus, poziția benzilor-text nu este aleatorie, întrucât există o ierarhizare a informațiilor, asemănătoare celei din presa scrisă sau online (mesaj subliminal).

Astfel, informația de ultimă oră se află în partea superioară sau relativ centrală a ecranului, iar știrile ce nu au legătură strictă cu tema emisiunii sunt situate în extrema inferioară a ecranului.

Burtiera TV este banda care, prin localizare (componenta spațială) și formatare (componenta vizuală), ancorează privirea publicului în ecran. În continuare, text acesteia are rolul de a păstra atenția telespectatorului și de a-l convinge să urmărească emisiunea sau materialul video al știrii.

De asemenea, trebuie precizat faptul că logo-urile posturilor TV și etichetele de tipul „Direct”, „Exclusiv”, „Urmează”, „Breaking News” sunt poziționate lateral, pentru a facilita accesul rapid la informația-cheie.

4. Concluzii

Dintre benzile-text de pe spațiul ecranului televizorului, burtiera este singurul element strict dependent de tema discuției sau de subiectul emisiunii. Ca urmare, jurnaliștii îi atribuie acesteia un rol extrem de important în transmiterea mesajelor. Textul burtierei va fi, așadar unul expresiv, creativ, care sporește forța ilocuționară a mesajului global.

Printre caracteristicile esențiale ale textului de pe banda TV se numără utilizarea frecventă a termenilor populari, colocviali sau argotici, Folosirea în mod repetat a acestora duce, în timp, la clișeizarea unor expresii.

Totodată, am arătat faptul că, de cele mai multe ori, textul este ironic, ori sarcastic, ascunzând intenții diferite ale jurnaliștilor. În plus, printre strategiile de atragere a atenției des folosite în limbajul televizat este diminuarea distanței sociale între interlocutori prin utilizarea vocativelor și a interogațiilor.

Mesajul global al știrilor sau al talk-show-ului este alcătuit din informații de natură diferită, însă accesibile oricărui tip de public. Componentele mesajului multimodal din televiziune (moduri) sunt condiționate socio-cultural și se află într-o relație de interdependență.

Toate aceste tehnici publicistice ale textului burtierei, împreună cu alte strategii ale discursului multimodal (culori atractive, font mărit, poziționare centrală a textului) dovedesc faptul că burtiera TV face parte dintr-un ansamblu de moduri menite să eficientizeze transmiterea informațiilor.

SURSE

Antena 1: *Acces Direct, Observator*; Antena 3: *Sinteza Zilei*; B1 TV: *Talk B1*.
Digi 24: *Știri*; Kanal D: *Știrile Kanal D*; PRO TV: *La Măruță, Știrile PRO TV*.
Realitatea TV: *Jocuri de Putere*; România TV: *Ediție Specială*; TVR 1: *Starea Nației*.

BIBLIOGRAFIE

- Chelaru-Murăruș, Oana, 2010, „Nume, porecle, semnături ironice în paginile «Academiei Cașavencu»”, în Rodica Zafiu, Adina Dragomirescu, Alexandru Nicolae (ed.), *Limba română. Controverse, delimitări, noi ipoteze, Actele celui de al 9-lea Colocviu al Catedrei de limba română*, vol. II, București, Editura Universității din București.
- Cvasnii Cătănescu, Maria, 2006, *Retorica publicistică: de la paratext la text*, București, Editura Universității din București.
- Fruttaldo, Antonio, 2016, *Crawling in the deep. A corpus-based genre analysis of news tickers* (document accesat la data de 29.04.2018, disponibil la adresa: https://www.researchgate.net/publication/291521402_Crawling_in_the_deep_A_corpus-based_genre_analysis_of_news_tickers).
- Kress, Gunter, Theo Van Leeuwen, 2001, *Multimodal Discourse: The Modes and Media of Contemporary Communication*, Londra, Edward Arnold.
- Kress, Gunther, 2010, *Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication*, Londra, Routledge.

- Kress, Gunther, Theo van Leeuwen, 2006, *Reading Images: The Grammar of Visual Design*, ediția a II-a, Londra, Routledge.
- Stoichițoiu Ichim, Adriana, 2014, „Noms propres «agressés» dans le journalisme politique roumain”, în Joan Tort i Donada, Monserat Montagut i Montagut (ed.), *XXIV Congrés Internacional d' ICOS sobre Ciències Onomàstiques, 5–9 Setembre 2011*, Barcelona, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Direcció General de Política Lingüística, p. 618 – 630.
- Stoichițoiu Ichim, Adriana, 2015, „Anthroponymes non officiels dans le discours public roumain sur le football”, în Ovidiu Felecan (ed.), *Proceedings of the Third International Conference on Onomastics "Name and Naming": Conventional, Unconventional in Onomastics*, Cluj-Napoca, Editura Mega – Argonaut, p. 339–350.
- Zafiu, Rodica, 2001, *Diversitate stilistică în româna actuală*, București, Editura Universității din București.
- Zafiu, Rodica, 2002, „Mărci ale oralității în limbajul jurnalistic actual”, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.) *Aspecte ale dinamicii limbii române*, București, Editura Universității din București, p. 399–430.

NEWS-TICKERS IN TELEVISION FROM A MULTIMODAL PERSPECTIVE

(Abstract)

In the context of a society where television tries both to inform and to persuade the public, news-tickers are the perfect graphic instrument. Their role is to display a short text which is sometimes marked by irony, orality, dysphoric or colloquial language. The crawler also contains different types of subliminal information.

Our corpus-based analysis is meant to demonstrate that linguistic strategies along with other multimodal elements, such as image, colour, size, layout, and sound, are in a relation of interdependence.

The main finding of our research is that in the case of the news tickers, these “modes” function together in order to deliver a complex message that will attract and convince the audience.

VIDEO BLOGGING. DISCOURSE ANALYSIS AND TEENSPEAK

ANDA-ILEANA DUȚĂ
University of Bucharest

1. Introduction

Globalisation and technological advances have created a world of interconnectedness, particularly due to their acceleration in the last few decades. The internet is perhaps a major driving force in creating a unified global community and its wide accessibility has made a huge impact on how social media or social networking is used – new media allow instant virtual human interaction via a wide variety of forms – emails, instant messaging & chat, forums or blogs.

We notice that the creation of new technological devices, which develop a wide range of social media networks, involves new forms of both spoken and written interaction through *a new type of language*, which is conventional and does not follow a standard pattern, but has its own characteristics and its own linguistic features, given the need for instant interaction by its users who become increasingly mobile (Frobenius 2014).

In addition, English has become *Lingua Franca*, being frequently used in internet communication. Research shows that loanwords from another language are the result of psychological, sociological and cultural factors which influence and determine individual and group identity. That is to say the existence of a cultural identity “results from a complex interaction between the individual identity and the group identity” (Șerbănescu 2007: 161)¹.

As far as Romanian teenagers and young adults are concerned, they seem to have adopted American cultural models, which are not taught, but picked up via experience, interaction and communication (Kronenfeld 2008). As a result, they use English loanwords and expressions, imitate attitudes and behaviour patterns and perform activities specific to this culture, both in a professional environment and in everyday life contexts. As Kronenfeld puts it, cultural models are not linguistic entities, but cultural ones, which provide models for how the world works or for how people work on the world (Kronenfeld 2008). Young people build their own identity as “a result of the complex interaction between the context, the individual and the group [...] directly connected to social knowledge” (Șerbănescu 2007: 165).

The purpose of this paper is to analyse the discourse (register, genre and style) and the language used in video blogging/vlogging. Since the main objective of communication in video blogging is to present and/or to comment on various topics, we distinguish a *monologic discourse* type, mainly focused on the speaker (producer). The monologue, addressed to a person or to a group of people, “can be produced as a discourse, as a statement, as a confession or as a narration of an event” (DSL 2001, *s.v. monolog*). In the case dealt with, *the*

---

¹ The quotes from other languages are presented in our own translation.

monologic discourse is computer-mediated, and the vlogger (*the producer*) addresses a wide audience (the addressee).

Taking into account a subsidiary aim of vlogging – information and knowledge sharing and online social interaction and engagement – we can identify aspects similar to dialogical speech, provided that we accept the definition of dialogue as “an exchange of a sequence of semantically interconnected utterances (conversational turns) between the producer and the addressee” (DSL 2001, *s.v. dialog*). On one hand, the information exchange takes place in the case of video blogs that are presented by two speakers or a group of speakers, who discuss or debate a subject. On the other hand, there is written conversational exchange between the vlogger(s) and their viewers, through written comments or replies, which either deliberately lack the norms of written communication, or use an informal style and register. Therefore, we can distinguish *a computer-mediated dialogical interaction*.

Taking into consideration the fact that by discourse we generally mean “a wide range of forms of language use: written and spoken, dialogical and monologic” (DSL 2001, *s.v. discurs*), and that video blogging is an evolving and ongoing reality, we can assert that linguistic and pragmatic analysis of the discourse in vlogging should not be overlooked and that it can be regarded as a relevant and interesting object of study in order to develop an understanding of language in use and in a given context.

Our research is based on twelve most popular recordings of Romanian vloggers on the YouTube channel that have generated the highest subscriber rate and the highest number of views. A minimum of twelve cases is required to meet one’s proposed objectives and to avoid saturation (Guest *et al* 2006).

A vlog is a video recording in an informal or conversational style on a variety of subjects of topical interest. It is published on the internet with a view to communicating on a personal level with the audience – *followers* – who reply through written comments. We are facing a *vlogosphere* which represents a huge industry overseas and a growing one in Romania, particularly targeting the youth – the segment that prefers YouTube to television. Research studies in the field indicate that the highly interactive and social nature in video blogging allows for a personal, intimate and empathetic interaction (Warmbrodt 2007).

2. Macrostructural level – speech event, genre and style

2.1. *Speech event*

In order to establish a functional style, one needs to consider diaphasic, diamesic, diachronic, diatopic and diastratic dimensions of linguistic variation, i.e. to focus on the “information packaging, on the historical time, on the demographic characteristics of the speaker, on the situational context and on the communicative purpose” (Biber and Conrad 2009: 253). Specifying the features of the context is relevant for the identification of a type of speech event, as follows: the addresser (the speaker or the writer who produces the utterance), the addressee (the receiver of the utterance), the topic and the setting (place and time), the channel (how contact between the participants in the event is maintained), the code (the language used) and the message-form, the nature of the communicative event and the intended purpose of the communicative event (Brown and Yule 1983). In order to analyse the features of the context and to determine the discourse type in vlogging, we need to take into account both the factors which have an influence on the variety of the utterances, and the diversity of the forms of speech. Since the videos imply an informal and a conversational approach and both the *vloggers* and the *followers* are mainly teenagers or young adults, we

notice unspecialised addressers (vloggers) and addressees (audience), as anyone can create their own vlog, regardless of their life experience, education, background or status.

As for the topic of the video presentations, the communicative purpose plays an important role in choosing the theme. It could be stated that the choice is extrinsically motivated, driven by the vlogger's desire to gain recognition and popularity due to some "social needs fulfilled by vlogging: being connected and finding validation for one's experience and ideas" (Warmbrodt 2007: 1). Thus, vloggers carefully choose subjects that would ensure for them as many subscribers and views as possible, which would then lead to financial benefits. Moreover, intrinsic motivation is also determinant since vlogging may be performed as a purely entertaining activity or a pastime. In either case, we distinguish a persuasive attitude to attract the audience, a need for distinction, a desire to have fun, to perform a hobby or to be in trend or a combination of all these. The tactics used to meet one or all of these objectives imply covering a wide range of predominantly entertaining and engaging topics – fun or humorous subjects, innovative or uncommon themes or *serious* discussions.

When referring to the channel, there is a computer-mediated interaction, and the settings vary from intimate/private (the vlogger speaks from his/her room) to public (filming on the street). The recordings are usually filmed indoors, mainly in the vlogger's bedroom, but also on the street or in the car, depending on everyone's creativity or topic. There is also background music throughout the video, which helps to create an interactive setting and an intimate and relaxing atmosphere.

The language is informal/colloquial (the addressee is the mass audience) and the form of the message is simple and direct. The engagement strategies through the nature of the language and the message form in vlogging have drawn marketers' attention, who have become interested in the communicative strategies vloggers use in order to gain their audience's interest and trust and to "develop viewers into fans as fans share content and participate in conversations, drawing in other audience members who might otherwise not engage" (marketo.com 2016). A relevant article in the field of marketing identifies a series of *successful ingredients* vloggers use to attract the viewers, such as *treating people like people* in order to build trust, using a personal tone but strong action verbs to clarify the call-to-action, being authentic and making the interactions natural (marketo.com 2016).

Contextual description is required in the analysis of discourse. As Brown and Yule put it, "some of the most obvious linguistic elements which require contextual information for their interpretation are the deictic forms such as *here, now, I, you, this* and *that*. In order to interpret these elements in a piece of discourse, it is necessary to know (at least) who the speaker and hearer are, and the time and place of the production of the discourse" (Brown and Yule 1983: 27).

2.2. Interaction and participants

Literary studies in the field of structuring interaction through communicative norms suggests a scheme for the typology of spoken interaction which "is based on external objective criteria, linked to various factors of the communicative context (the distribution of the addresser and the addressee, the shared settings, the status and the relationship of the participants) and on genre internal norms" (Ionescu-Ruxăndoiu 2002: 14). It is stated that "vlogs are a multi-modal form of interaction, encompassing a virtual and a physical setting, two stages of production, and the potential for asynchronous exchanges with the viewers" (Frobenius 2014: 13). Judging by the interaction structure, the unshared physical space and

the role distribution of the participants (Ionescu-Ruxăndoiu 2002), we distinguish both a mediated monologic interaction and a mediated dialogical interaction, established and controlled by genre internal norms (Ionescu-Ruxăndoiu 2002).

2.2.1. *Mediated monologic interaction*

Monologue is predominant in vlogging, as in most cases, there is one vlogger – the addresser –, who presents a variety of topics to an unknown audience – the addressee (controlled mediated monologic interaction). The presentation is performed in an informal style, using colloquial language, having an audience-directed approach while employing direct communication features, i.e. “gestures, gaze, body posture, and intonation” (Frobenius 2014: 7). However, the *speech* is not always spontaneous, as in conversational interaction and direct communication (synchronous exchange), but prepared in advance and sometimes even read, just like in the case of talk-show hosts’ interventions. This allows the producer to organise his/her ideas, to select and even to correct the language used, but diminishes its spontaneity and resembles written communication. Similar to television programmes, the audience is unknown (mass audience), but in both cases there is also a targeted segment that shares an interest in the topic, which increases intellectual participation and emotional involvement.

2.2.2. *Mediated dialogical interaction*

Unlike talk-shows which feature direct spoken interaction between the host and the guests, and among the guests, in vlogging this exchange is “dominated by written language, using different fonts, colours, sizes and hyperlinks, as well as other website design features” (Frobenius 2014: 7) in comments made by the vlogger and by the viewers, which in most cases are asynchronous. The vlogger’s intention is to create a dialogical interaction with the viewers (who may or may not reply) at a more personal level and to build strong relationships which lead to trust, to loyalty and eventually to subscriptions followed by an increase in popularity and revenue. At this level, the interaction may be written or spoken (verbal comments in a following presentation) in the vlogger’s case and written in the viewer’s case, through informal written comments regarding the previous topic(s) which keep communication active (mediated dialogical interaction). Therefore, we can distinguish a number of features specific to dialogical interaction which implies two or more participants who interact directly, in the same cyberspace, but asynchronously.

Moreover, dialogical interaction also takes place in vlogs presented by a group of vloggers who are in a direct verbal contact (spoken interaction) and in active written interaction with their audience. In the case of talk-shows, differences regarding the status and the role lead to inequality between the participants based on the rights and obligations in the communication process, and request a clear distribution of the participative roles as a producer and a receiver (Ionescu-Ruxăndoiu 2002). Furthermore, in the case of written mediated dialogical interaction among viewers, they exchange opinions and debate, in turns, the topic of a presentation. Conversational turns in human interaction via computer or mobile phone/SMS are a distant dialogue, in which communicants use a large number of incorrectly formed words to save time, which contradicts the norms of a literary language (Radkevych 2015).

To sum up, given the fact that „some vlogs use a format very similar to television shows” (Warmbrodt 2007: 11) and taking into account the typologies of spoken interaction, it may be concluded that vlogs and talk-shows share a similar discourse type which features individual and group interaction.

2.3. Topics

Some vlog genres are diary/personal vlogs, experimental, documentary, news shows, and entertainment oriented, for example gaming. Diary vlogs share life experiences captured by a video camera whereas news shows vlogs – on a wide variety of topics, which are similar to a newscast on TV – are more informal and more experimental (Warmbrodt 2007). The frequency (daily/weekly/monthly) and the length (from 3–5min to 30–40min) of video postings vary depending on the vlogger and on the topic.

Generally, vloggers do not reveal the subject of their talk in advance so that to enhance the viewers' interest. Nevertheless, there are also pre-determined topics, sometimes requested by the audience, promoted in a previous recording in order to keep the viewers connected and interested, for example “Hey, guys, so glad to see you. I've promised a Q&A and here it is!”. As specialists in vlogging recommend, successful vloggers should be constantly active, posting videos at least three or four times a week and ought to introduce catchy subjects to keep their fans connected (WhatIs.com 2006). Another *trick* is to have the title written in capitals for a greater impact, sometimes reduplicating letters for emphasis, for example “MAJORAAAAT” (18th birthday party in Romanian), the title of a posting in which the vlogger talks about her 18th birthday party.

2.4. Updated discourse types

Discourse types in vlogging vary depending on the producer's communicative purpose and can be classified as *narrative*, *argumentative*, *descriptive* and *expository*, *explicative* or *informative*.

Diary vlogs can be associated with the *narrative* discourse since they *tell stories* from the vlogger's personal life. Real life events and experiences are presented, sometimes chronologically, in a realistic and humorous or ironic style, for example “my 18th birthday party” or “30 things I have learned until I turned 30”. The vlogger uses the first-person narration, just like in stories or autobiographies.

News shows and entertainment-oriented vlogs (which present a piece of news, an event or a situation) often contain the opinions and biases of the vlogger on topical interest subjects chosen by him/her or requested by his/her *followers*, which reflect features specific to the *argumentative* discourse. There are justifications and reasons supported by facts and arguments as well as rhetorical questions which engage the viewers into written debates that may lead to a new topic for a following posting. There are also discussions on existential problems, for example “If I lived by myself – imagination exercise – what would you do if you lived on your own, without your parents?” or “How can you be liked by the others?”, etc.

We notice a mixture of styles – journalistic, interpretive, critical or pedagogical and a combination of a personal and objective approach (for example “as I've already told you” or “it is well known that”), supported by arguments and facts presented chronologically or retrospectively in a relaxed manner of speech on a colloquial tone.

Moreover, we distinguish a mixture of the *descriptive* and the *expository* discourse in the case of vlogs similar to tutorials or to how-to articles, in which the focus is on the description of a place, of an event or of a product. The main purpose is to explain, usually by doing, so the vlogger gives instructions and also demonstrates the process. The information may be presented objectively, providing with facts and/or figures, without voicing their personal opinion, but in most cases the approach is subjective – the vloggers choose examples from their own experience or from other people's experience and give instructions or pieces

of advice based on their own experiences, for example “how to put on make-up”, “how to play computer games” or “how to fix a broken device”.

Furthermore, there are vlogs that reflect both the *explicative* and the *informative* discourse, in which the vlogger introduces one or several educational topics or even school lessons, which are first presented objectively, then followed by personal opinions or comments, for example “Studying Chemistry at university”, “The Erasmus experience – week 1”, “Religious Education in school”, “Year 1 at the University of Medicine”, etc.

We have also identified subjects which are meant to create amusement through irony and derision of common and ordinary situations that involve ordinary people – usually vloggers’ friend(s) – and which are deliberately exaggerated for humorous or emphatic effect. For example, “Marcel and technology” – a posting about the vlogger and his friend Marcel, whose computer stopped working – or “Codrin watching horror films”, “Codrin being sad” – vlogs in which the vlogger and his friend Codrin use mimicry and gestures to describe Codrin’s reactions in certain situations. The proper names of these characters – Marcel and Codrin – may have been chosen on purpose, since they could be considered funny or less common for the current trends in boys’ names.

3. Microstructural level – register, structure and language

Conversation is a general register category with sub-registers such as telephone conversations or workplace conversations characterised by its spoken mode which implies paralinguistic devices (Biber and Conrad 2009).

Internet communication has influenced the use and form of language which encountered changes in terms of meaning, spelling, grammar structures or punctuation and even the formation of new words or abbreviations of existing words – *online slang* – due to the need for saving time and effort when typing. Also, teenagers and young adults have created a type of *online codified language* to distinguish themselves from other age groups. From this point of view, we can associate *teen speak* with *slang*, since in both cases very informal language or words are used to be understood by a particular group of people to ease communication as well as to indicate group membership (Barseghyan 2013). It has been pointed out that “internet slang does not constitute a homogeneous language variety but differs according to the user and to the type of internet situation” (Barseghyan 2013: 24). Although it is difficult to produce a clear definition of online slang, there have been identified language changes in *vocabulary*, *grammar*, *spelling* and *pronunciation* (Barseghyan 2013).

3.1. Register

In the case of vlogging, we distinguish a *computer mediated conversation* performed through *complex means of communication* such as *video*, *audio*, and *spoken communication* which includes *paralinguistic features* (intonation, stress, emphasis, pause or hesitation, volume, rate, pitch or timbre) and *nonverbal communication* (body language, gestures and facial expressions) to complement the verbal content of the message. As a result, computer mediated conversation in vlogging is closer to *verbal communication* in both the speaking and the writing process (word lengthening by reduplicating letters – usually vowels –, capital letters or exaggerated punctuation to emphasise, abbreviations, spelling changes or various icons).

Consequently, computer mediated interaction in video blogging reflects an informal style/register – the information is delivered through the use of colloquial language, of slang and of idioms. There is a frequent use of the first and of the second singular and plural

personal pronouns (*I – you; we – you*) designating the addresser and the addressee, as well as of verb forms in the first and the second person. On the other hand, the formal personal pronoun for the second person singular or plural, specific to Romanian language, is omitted or, if used, it conveys sarcasm or irony.

3.2. Structure and language

The analysis of our corpus shows that the structure of the discourse in video blogs follows similar organisational strategies in terms of the introduction and the ending of the speech, as well as common functions of language, focusing on two main objectives: to engage viewers into participation (to attract their interest and attention) and to clarify the call-to-action (to persuade the audience to subscribe and to like (lit. “give a *like*”)).

In the introduction, vloggers use standard or informal greetings which are characteristic of spoken interaction such as “Hellooo!”, “Hey, what’s up?”, complemented by high pitch and enthusiasm to get the audience involved. Greetings like “Hello, my dears!”, “Whazzuuup, dude!” or “Hello, folks! Welcome back to a new episode!” show a more personal and intimate interaction and may suggest a certain status or education level of the participants (Eckert and Rickford 2001). Moreover, the topic can be introduced by using adverbs of time to set the context, for example “Today I’m going to tell you how I waited for the tram for 40 minutes” or by a direct question related to a common background “Is Religious Education compulsory?”. In order to express personal opinion, the phrase “I think (that)” is the most frequently used. Also, we notice the use of words and structures which suggest exaggeration, such as “super cool”, “that’s awesome”, “the best”, etc. Another common feature is the anaphoric use of terms, for example “this thing” or “all these”. We also distinguish the repetition of certain words or phrases, especially imperatives or modals, which are meant to persuade, for example “let’s”, “come on”, “it’s time to”, “we must”, or “we need to”.

As Biber and Conrad put it, “conversational style of discourse, which relies on many short clauses, is characterized by the frequent use of verbs, adverbs, and pronouns” (Biber and Conrad 2009: 94). In order to maintain a level of equality with the audience and to form a strong bond in the relationship with the viewers, vloggers use personal pronouns and verb forms in the first (*I, me, I believe*) and the second person singular (in the case of a more personal approach) or plural (for a general approach), as in the case of direct communication.

Even if the speech is recorded, there are discourse markers (*ok, well, all right, so*), characteristic of direct interaction, whose functions are to show that the speaker has understood the previous utterance (and, if necessary, mark the connection to the forthcoming response), and to initiate a new idea (Biber and Conrad 2009). There are also rhetorical questions which are used to deliberately stimulate participation, for example “don’t you think that?”, “haven’t you thought about?”. Moreover, we have identified the use of conditional clauses or of modal verbs to propose a course of action through hypothesis, for example, “if all of us did”, “if we were different”, “we could”, “maybe things would be better if”.

Furthermore, we distinguish the use of slang and of dialects which indicate one’s “social affiliation with a group of users” (Eckert and Rickford 2001: 27). The following examples are alternatives for the Romanian slang expressions identified in our corpus: “de multe ori e necesar să spui ce ai pe *tărtăcuță*” (‘sometimes you have to speak your mind’), “învață să bei, nu e ok *să te martalogești*” (‘learn how to drink, it’s not ok to get wasted’), “în cantități mari, *nu mă coafează, e penal!*” (‘in large quantities, it’s not my thing, it’s lame!’), “Nu-mi place să fac baie în Vamă, *e nașpa!* Mai bine într-o piscină!” (‘I don’t like to swim in Vamă – short for Vama Veche, a Romanian seaside resort – it’s lame! It’s better in a

swimming pool!'), "e marfă!" ('It rocks!'), etc. The next examples are alternatives for Romanian dialects: "o leacă" ('a tiny bit'), "no, bine" ('well, yeah'), "nu-i bai" ('no worries'), "Noi merem. Vă pupăm. Pa!" ('We're off. Kisses. Bye!'), etc.

As for paralinguistic and nonverbal communication, we notice variations in tonality complemented by lengthening of vowels, for example "Hellooo!", "Cooool!" and various facial expressions or gestures, for example nodding, beckoning, winking or waving goodbye.

The endings are persuasive, similar to adverts which aim to promote a product. The vloggers use words and phrases that encourage viewers to stay connected and not to miss the next posting, and that would convince them to leave a comment, to subscribe or to "give a Like": "Asta-i tot pentru azi. Dacă v-a plăcut episodul, nu uitați să dați like și subscribe! Kisses!" ('This is all for today. If you enjoyed the episode, don't forget to like and subscribe on my Youtube channel! Kisses!'), "Nu uitați să dați like și share" ('Don't forget to like and to share!'), "Trebuie doar să dați share" ('All you need to do is share the posting!'). The use of imperatives and the persuasive approach can also be associated to reminders, for example "Nu uitați" ('Don't forget!'), "Pe curând" ('See you soon!'), "Vă aștept!" ('I'll be waiting for you!'), etc.

The farewell phrases are common/standard and informal, specific to personal interaction, such as "Pe data viitoare, pupici!" ('See you next time! Kisses!'), "Byeeee!", "Mulțumesc că ați fost alături și anul acesta. Vă pup! Pe data viitoare! Bye!" ('Thank you for being here this year, too. Kisses! See you next time! Bye!').

Each vlogger creates his/her own identity or *personalised style* both through the topic and the language used, which allows them to differentiate from the others and to be remarked by the viewers. This also occurs in the written comments, where both the vlogger and the followers use a certain type of language, specific to internet communication, characterised by time-saving abbreviations or acronyms, emoticons, an excessive use of punctuation, capitalization, word lengthening or bold fonts.

3.3. The use of Anglicisms

The video blogging industry in Romania is still evolving and Romanian vloggers get inspired by American models who influence their content and their performance style. We notice a frequent use of English loanwords. This may occur due to the need of using a standard language, specific to online communication in the case of *necessary loans* or *technical borrowings* – English terms which do not have a Romanian equivalent. On the other hand, vloggers who use *luxury loans* or *stylistic borrowings* – an alternative for an already lexicalised concept – show the need for being distinctive and remarked in the vlogosphere and deliberately use these kinds of linguistic units. Nevertheless, some English loanwords are naturally used so they could be considered assimilated into Romanian.

The terms *blog*, *vlog* and their derivatives are *necessary Anglicisms* which are being orthographically, phonetically and morphologically adapted to Romanian conventions. *Technical borrowings* are frequent in farewell endings: "Dă-mi un *follow* pe Instagram, pentru *LIVE updates* zilnic pe Instagram Stories!", "Dați-mi *like*", "Nu uitați să dați *like* dacă v-a plăcut episodul și *subscribe* la canalul meu de youtube! Vă pup!", "Nu uitați să dați *like*!", "Tot ce trebuie să faceți este să dați *share* la postare", etc., whereas *stylistic borrowings* are common in the titles of the postings, for example "De ce se *hateresc* femeile?", "Friends Show", "M-am apucat de *gaming*???!". Luxury English loans which are frequently used to replace already existing Romanian words have been adapted to Romanian language conventions and are used as neutral gender forms as follows: "gaming", "e un *must*", "e în *trend*", "ți se pare că n-am *hateri*?", "de ce se *hateresc* femeile?", "Q&A-ul ăsta vreau să fie

mai scurt”, “Oamenii mă întreabă – când faci *friends meeting*? – Încă nu am nimic concret. Am tot vorbit de *friends house*, *friends meetings*”, “Nu lăsa eșecurile să te tragă înapoi. Nu e bine să vezi *un fail* ca o mare nenorocire. *Un fail* e doar o experiență”.

As for paralinguistic and nonverbal communication, we notice similarities between Romanian vloggers and foreign vloggers, mostly American, in terms of attitude, gestures and body language, for example *the virtual quotation marks* or *finger quote marks* (often used to express satire, sarcasm, irony or euphemism), the *hand gesture for OK* (by connecting the thumb and index finger into a circle and holding the other fingers straight or relaxed in the air), the *thumbs-up* or *thumbs-down sign* (a hand gesture achieved by a closed fist held with the thumb extended upward or downward) for approval or disapproval, the *V sign* for *peace* or the excessive use of some English words such as “ok”, “yeah”, “yeah, right!”, “really?!”, “No way!”, complemented by various facial expressions or gestures.

Pseudonyms or nicknames are *common* in blogging and are carefully chosen since they are considered important factors in creating an impact on the viewers and in *establishing a personal connection* with the audience. Both vloggers and their followers either adopt English nicknames or create pseudonyms which display English language features, such as *Mickey Hash*, *Zmenta's*, *Ms Anne-Green*, *Shelly*, *Blackrain226*, *Mihai Android*, *Gold Messi*, *Da Bacon*, etc.

4. Conclusion

Online interaction is continuously changing due to technological advances which aim at facilitating communication via fast and instant virtual channels. Consequently, new forms of language are created, which may either be ephemeral or long-lasting. These can be similar to certain pre-existing interaction typologies, can be a combination of those or may be considered linguistic innovations.

Vlogging does not follow a fixed discourse pattern given the diversity and flexibility of the topics and the means of conveying the message. These are determined by the background and the status of the participants, by the communicative purpose and the language structure which influence the variety of language forms and the combination of discourse styles.

Based on the analysis of our corpus, we identified a number of common traits of vlogging and talk-shows such as the combination of the discourse genres (narrative, argumentative, descriptive, expository, explicative and informative), the invitation to debates and interaction between *the host* and the audience. Also, the persuasive manner of speech and the engaging attitude reflect similarities to advertisements.

Moreover, we noticed that verbal communication is performed through computer-mediated monologic and dialogical interaction (both in speaking and in writing), with a clear distribution of the participative roles (the producer and the addressee) established and controlled by genre systems and communicative norms, in an informal and personal style reflected by the language used and the form of the message. Furthermore, we can assert that *online slang* prevails in video blogs, not only in speaking, but in writing, too.

REFERENCES

- Barseghyan, Liana, 2013, “On some Aspects of Internet slang”, Yerevan State University, <http://ysu.am/files/Liana%20BARSEGHYAN.pdf> [Accessed 25 April, 2017].
- Biber, Douglas, Susan Conrad, 2009, *Register, Genre and Style*, Cambridge, Cambridge University Press.

- Brown, Gillian, George Yule, 1983, *Discourse Analysis*, Cambridge, Cambridge University Press
- DSL 2001 – Bidu-Vrănceanu, Angela, Cristina Călărășu, Liliana Ionescu-Ruxândoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicționar de științe ale limbii*, Bucharest, Nemira.
- Eckert, Penelope, John R. Rickford, 2001, *Style and Sociolinguistic Variation*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Frobenius, Maximiliane, 2014, *The pragmatics of monologue: interaction in video blogs*, Dissertation, Saarbrücken, Saarland University, http://scidok.sulb.uni-saarland.de/volltexte/2014/5895/pdf/dissertation_frobenius_scidok.pdf [Accessed 20 April, 2017].
- Guest, Greg, Arwen Bunce, Laura Johnson, 2006, “How many interviews are enough? An experiment with data saturation and variability”, *Field Methods*, vol. 18, no. 1, p. 59–82. doi:10.1177/1525822X05279903 <http://fm.sagepub.com/cgi/content/abstract/18/1/59> [Accessed 20 April, 2017].
- Ionescu-Ruxândoiu, Liliana (ed.), 2002, *Interacțiunea verbală în limba română actuală*, Bucharest, Editura Universității din București.
- Kronenfeld, David B., 2008, *Culture, Society and Cognition. Collective Goals, Values, Action and Knowledge*, Berlin, Mouton de Gruyter.
- marketo.com, 2016, “6 Engagement Marketing Lessons from Successful Video Bloggers”, <http://blog.marketo.com/2016/04/6-engagement-marketing-lessons-from-successful-video-bloggers.html> [Accessed 18 January, 2017].
- netlingo.com, <http://www.netlingo.com/word/leetspeak.php> [Accessed 10 January, 2017].
- Oxford dictionary, oxforddictionaries.com <https://en.oxforddictionaries.com> [Accessed 20 April, 2017].
- Radkevych, Vita, 2015, “Studying dialogue in linguistics: main aspects”, *The Advanced Science Journal*, no. 3, p. 68–71, <http://advancedscience.org/2015/3/068-071.pdf> [Accessed 18 January, 2017].
- Șerbănescu, Andra, 2007, *Cum gândesc și cum vorbesc ceilalți. Prin labirintul culturilor*, Iași, Editura Polirom.
- Warmbrodt, John, 2007, *An exploratory study of the videoblogger's community*, Missouri University of Science and Technology, http://scholarsmine.mst.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5574&context=masters_theses [Accessed 18 January, 2017].
- WhatIs.com, 2006, *Vlog (video blog)*, <http://whatis.techtarget.com/definition/vlog-video-blog> [Accessed 22 April, 2017].

VIDEO BLOGGING DISCOURSE ANALYSIS AND TEENSPEAK

(Abstract)

It is widely felt that technological advances have developed new means of communication which imply new forms of interaction. As far as online communication is concerned, computer-mediated communication is facing constant change since new genres are developed. The purpose of this paper is to analyse the discourse (register, genre and style) and the language used in video blogging, as well as the role and the functions of Anglicisms in the Romanian youth online communication.

« LA NUIT EST UNE BARQUE AUX TERRES AMARRÉE ». SUR LES MÉTAPHORES AQUATIQUES DANS *LE MAL DES FANTÔMES* DE BENJAMIN FONDANE

ANNAFRANCESCA NACCARATO
Université de Calabre

Dans un texte qui éclaire la compréhension de ce qui, selon Fondane, représente la visée ultime du processus créateur, on peut lire : « Le rôle de *l'expérience poétique* est précisément de rompre cette division de la réalité en objets, en choses, en cloisons, en arêtes, elle est tout le contraire d'un atomisme. [...] Il se trouve ainsi que la réalité livre à l'expérience poétique, par le moyen de la participation-inspiration, ce qu'elle refuse à l'intelligence, à la connaissance ; elle livre à la poésie un *état*, alors qu'elle n'offre à l'intelligence que des rapports, épars dans le texte discontinu des catégories » (Fondane 1980 : 78). Par ces mots, l'auteur se réfère à une conception de l'écriture révélant la présence rayonnante, dans son œuvre en français, de toute une série de métaphores dont l'interprétation déploie le sens profond. Elle coïncide avec la fusion, en une seule voix, d'une culture et d'un imaginaire hybrides et relève ainsi de la dialectique complexe entre l'identité et l'altérité, l'ici et l'ailleurs, l'enracinement et le déracinement.

En établissant des liens inédits entre des éléments qui appartiennent à des sphères sémantico-référentielles réciproquement étrangères, la figure analogique confère à la parole la possibilité d'acquérir une fonction de déstructuration de toute forme de catégorie conceptuelle préexistante et lui permet, comme l'observe Ricœur, de « préserver le dynamisme de la signification que le concept arrête et fixe » (Ricœur 1975 : 383). Elle se change ainsi en un véhicule privilégié de ce « courant » (Fondane 1980 : 83) – évoquant, dans certains cas, « la notion de fluidité »¹ (Lhermitte 2016 : 25) – qui, pour Fondane, constitue le but même de la démarche artistique, en tant que réalisation d'une « esthétique » autre², mais aussi et surtout en tant qu'expression d'un mouvement de l'âme. Dans la troisième séquence d'*Ulysse*³, l'auteur affirme : « Je ne saurais vous dire l'eau » (Fondane 2006 : 24). Ces mots recèlent une signification de nature à la fois méta-poétique et existentielle, qui nous permet de saisir la manière dont Fondane envisage non seulement l'écriture, mais aussi la vie, ces dernières étant

---

¹ Comme le remarque Claire Gruson, dans le *Faux Traité d'esthétique* « le courant est utilisé comme une image polysémique (courant d'eau et courant électrique) » (Gruson 2007 : 90).

² En illustrant la conception fondanienne de la poésie-participation, Monique Jutrin parle d'« une esthétique nouvelle, formulée dans un langage métaphorique, cette esthétique d'*Ulysse*, esthétique du risque, de l'inachevé et de l'extrême » (Jutrin 2003 : 20).

³ Nous utiliserons ici l'édition de la poésie française de Benjamin Fondane qui date de 2006 : Fondane, Benjamin, *Le Mal des fantômes*, Paris, Non Lieu-Verdier. Dorénavant, toutes les citations extraites de ce texte seront suivies directement de l'indication du titre du recueil et de la page. Rappelons qu'il existe d'autres éditions du *Mal des fantômes* : Fondane, Benjamin, 1980, *Le Mal des fantômes* précédé de *Paysages*, Paris, Plasma ; Fondane, Benjamin, 1996, *Le Mal des fantômes* précédé de *Paysages*, Paris, Paris-Méditerranée et Patrice Thierry Éditeur.

étroitement liées dans le cadre d'une activité créatrice qui se veut d'abord une expérience du réel (cf. Fondane 1980 : 18). En effet, sa production – comme celle de plusieurs écrivains juifs roumains qui sont partis vers d'autres pays – s'inscrit dans le paradigme de la littérature migrante et témoigne d'une errance à la fois géographique et spirituelle, d'un périple individuel et collectif que marquent des événements tragiques dont l'écho se répercute encore sur la conscience moderne.

Le thème du voyage sur l'eau, comme expérience réelle et comme emblème de l'existence et de la condition humaine, devient un trait dominant dans sa poésie en langue française. L'imaginaire aquatique aimante en particulier les passages illustrant de plus près le mal de ces fantômes que l'auteur évoque à travers une écriture continuellement retravaillée. Notre contribution sera centrée en particulier sur les métaphores aquatiques disséminées dans la section *Le Mal des fantômes*, qui constitue la deuxième partie du recueil homonyme. La reprise du titre pour cet ensemble, à la structure complexe, correspond à un choix spécifique de l'auteur et révèle l'importance que Fondane accorde aux textes qui le composent. Les brouillons et les ébauches montrent que les poèmes ont été soumis à une révision incessante¹ : l'auteur revient inlassablement sur les vers qui en font partie, en s'efforçant de tisser la trame de ce « langage dans le langage » (Fondane 2015 : 158) qui, pour lui, recèle l'essence même du poétique².

1. La « liquéfaction » de l'écriture

Dans le *Faux traité d'esthétique*, Fondane met en lumière une contradiction immanente à la poésie, c'est-à-dire l'opposition intrinsèque entre son essence d'acte visant à saisir l'instant, le singulier, le transitoire et la nécessité de se faire langage et de s'exprimer par des mots qui, en tant que mots, sont porteurs de significations abstraites s'éloignant d'une véritable « expérience du réel » (Fondane 1980 : 18) :

« La poésie nous invite donc, et c'est en cela qu'elle est poésie, à demeurer dans l'instant ; et, pour ce faire, elle rend l'instant éternel. Elle fait le travail inverse de celui entrepris par le philosophe ; elle restitue à la durée ce que le concept lui ôte ; elle travaille aux dépens du général et de l'universel ; mais, étant langage et objet – nous l'avons dit – elle ne peut malheureusement pas échapper à leurs servitudes ; elle verse – malgré elle – dans une “sorte” de général, dans une “sorte” d'universel » (Fondane 1980 : 16)³.

---

¹ La première édition (*Cahiers du Sud*, 1944) est incomplète et, en outre, elle est centrée sur une version antécédente à celle du dernier tapuscrit conservé à la Bibliothèque Jacques Doucet (cf. Jutrin 2016 : 5–17).

² Dans le *Faux traité d'esthétique*, Fondane affirme : « il préside au travail du poète qui rature son texte un état d'inspiration de second degré ; ce n'est pas une lucidité critique, éveillée, lumineuse qui le meut, mais un état de malaise, de mécontentement, de gêne, qui lui fait faire un retour sur lui-même, comme un remords ; il ne se sent pas chez lui dans le poème brut. Ce qui le gêne c'est l'impureté de l'inspiration première » (Fondane 1980 : 82).

³ La perspective de Fondane semble préfigurer celle d'Yves Bonnefoy qui, dans son essai *La Traduction de la poésie*, affirme : « Le concept, en effet, c'est ce qui isole un aspect dans l'objet, lui donne un nom, et au moyen de ce nom insère cet aspect dans une relation avec d'autres qui est la signification comme telle. Et de ce fait la réalité existante est abolie, effacée de notre conscience. [...] De ce qui est, avec le concept on ne retient qu'une image. Dans l'instant de présence, en revanche, dans cet instant de saisissement,

Ces mots condensent emblématiquement une démarche créatrice qui s'efforce de libérer la parole poétique du conceptuel et du général, pour lui conférer la possibilité de susciter – au sein de significations abstraites et arbitraires – une épiphanie de l'existant et de ses aspects les plus « fuyants » et les plus « finis », bref de se changer en un « prédicat du réel » (Fondane 1980 : 63). Une telle conception de l'écriture – qui s'éloigne de la fixité des catégorisations et qui se veut un instrument d'accès direct au vivant – s'adapte pleinement au pouvoir de la métaphore de « désintégrer » les solidarités conceptuelles, qu'autorise une vision du monde définie et partagée, ainsi que de ramener dans le langage l'immédiateté de la sensation.

Dans le *Faux traité d'esthétique*, Fondane se réfère à l'expérience des peuples primitifs et il remarque que leur poésie est « une expérience vraie » et que « ses images ne sont pas faites par des rencontres de mots, au hasard, mais par des rencontres voulues des éléments du réel, par des interpénétrations substantielles. Elle ne reproduit, n'imité, ni n'imagine ; elle est agie par, elle agit sur... » (Fondane 1980 : 18). Dans la même optique, l'auteur reconnaît l'existence d'un type de métaphore que seuls certains mots permettent de créer : « Le sens », écrit-il, « est chose quelconque – et la traduction d'une belle image ne nous donne que les éléments d'un concept mal achevé, mais nullement la métaphore véritable qui ne peut être séparée de ses mots » (Fondane 2015 : 158). La « métaphore véritable », à laquelle il fait allusion, nous rappelle la « métaphore vive » (Ricœur 1975 : 289) dont parle Ricœur ou la « métaphore projective » (Prandi 1992 : 240) que décrit Prandi. Sur ce point Fondane anticipe l'un des fondements des théories rhétoriques les plus modernes, selon lequel la figure ne provient pas d'un système de similarités reconnues et consolidées ou de relations engagées dans l'articulation du lexique, mais propose, en superposant des réalités apparemment incompatibles, des formes d'impertinence sémantique qui concernent l'énoncé entier. C'est à ce type de métaphore que Bachelard se réfère lorsqu'il écrit qu'elle « est alors une origine, l'origine d'une image qui agit directement, immédiatement » (Bachelard 2011b : 60–61) et lorsqu'il souligne l'aptitude de la figure à conférer au langage une épaisseur iconique : « la métaphore vient donner un corps concret à une impression difficile à exprimer » (Bachelard 2011a : 11).

Selon cette approche, la métaphore n'a plus une valeur purement ornementale et décorative, mais elle acquiert une puissance ontologique qui « libère » la fonction de découverte du langage. Si la valeur de message de l'énoncé métaphorique ne coïncide pas avec son signifié linguistique, mais correspond à une interprétation occasionnelle dans un texte ou dans un contexte donné, « c'est la structure linguistique des énoncés tropologiques [...] qui crée les conditions de possibilité du transfert et des formes spécifiques qu'il acquiert » (Prandi 1994 : 181). Donc, comme le remarque Fondane, la figure « ne peut être séparée de ses mots » (Fondane 2015 : 158). Par « la métaphore véritable » – qui permet au poète d'utiliser les moyens linguistiques indépendamment des notions qui en réclament l'emploi – l'existant pénètre dans le langage en lui rendant sa fonction première et fondatrice.

La possibilité d'articuler un énoncé métaphorique provient de l'autonomie réciproque du pouvoir de connexion des formes linguistiques et des solidarités entre contenus conceptuels (cf. Prandi 1992 : 29). Au lieu d'exploiter des relations sémantiques préexistantes, la figure établit des analogies inédites qui dépassent les schémas catégoriels normalement reconnus. Ces analogies, centrées sur la tension entre l'identité et la différence, déterminent l'« auto-contradiction » de l'interprétation littérale et permettent le surgissement

---

l'être ou la chose nommés se sont dégagés de leur image. [...] La chose est là, sous nos yeux, dans son "ici" et son "maintenant", rien ne peut en prendre la place » (Bonney 2004 : 66).

de l'interprétation métaphorique : « ne faut-il pas dire que la métaphore ne défait un ordre que pour en inventer un autre ? que la méprise catégoriale est seulement l'envers d'une logique de la découverte ? » (Ricœur 1975 : 32). Les bouleversements catégoriels que le trope analogique produit constituent la première étape vers une innovation du sens qui provient de l'altération des paramètres qui définissent « notre sentiment du réel, du possible et de l'impossible » (Prandi 1987 : 23). Autrement dit, la ressemblance n'est pas une relation qui précède la figure, cette dernière se limitant à valoriser des analogies intellectualisées et sclérosées, mais elle provient de l'articulation, au niveau linguistique, d'un contenu complexe contradictoire. L'abolition de la référence primaire correspondant à l'interprétation littérale de l'énoncé suscite ainsi une nouvelle visée référentielle (cf. Ricœur 1975 : 289). Cette « référence de second rang » (Ricœur 1975 : 387), contrepartie positive du dérèglement que la figure détermine, « paraît marquer l'irruption, dans le langage, de l'anté-prédicatif et du pré-catégorial, et demander un autre concept de vérité que le concept de vérité-vérification, corrélatif de notre concept ordinaire de réalité » (Ricœur 1975 : 387). Alors, la métaphore peut être considérée comme « un événement sémantique » (Ricœur 1975 : 127) qui propose un mode alternatif d'enracinement dans la réalité. La nouvelle pertinence sémantique qu'elle établit – qui laisse de côté les concepts préalablement acquis ainsi que les relations référentielles habituelles – se change en un va-et-vient entre deux interprétations possibles, l'une littérale, l'autre métaphorique. La figure nous permet ainsi d'accéder à une vision dynamique du sens, au mouvement d'une pensée qui dépasse l'ordre normal des choses. C'est ce dynamisme que vise l'écriture fondane et, pour le réaliser, elle se libère de la fixité des catégories, en essayant de ramener dans le langage le contingent et le transitoire.

Le processus d'innovation sémantique mis en mouvement par la métaphore, répétons-le, est étroitement lié aux structures linguistiques qui en constituent le véhicule. C'est à partir de l'analyse de ces structures que l'on arrive à déceler le sens profond d'une poésie qui, comme l'observe Fondane, « n'a nullement pour tâche de solidifier les objets, les spatialisier, convertir le dynamique en statique [...] mais tout au contraire, de convertir le statique en dynamique » (Fondane 1980 : 78). Par l'intermédiaire de la figure analogique, la parole poétique cherche à se libérer des entraves du conceptuel, pour se changer en une forme de participation au réel et à son irréductible mouvement. Une telle visée éclaire la présence, dans *Le Mal des fantômes*, de toute une série de métaphores de l'eau accueillant et amplifiant les exigences d'une parole qui se veut mouvante, fluide, presque aquatique. C'est ainsi que la poésie de Fondane s'engage elle aussi en un voyage sur les eaux de la vie, pour devenir une attestation de l'humain et de ses aspects les plus vrais.

2. Sur la métaphore : de la dimension structurale à l'interaction conceptuelle

Pour la description des métaphores, nous nous servons – au moins en partie – de la terminologie qu'utilise Black dans son ouvrage *Models and Metaphors*. En se proposant d'élaborer une grammaire logique de la figure, le théoricien reconnaît le rôle de la phrase dans la mise en forme linguistique de l'interaction métaphorique. D'après lui, c'est un énoncé entier qui constitue la métaphore, même si l'attention se concentre sur un mot particulier, dont la présence active le transfert. Notons cependant que, pour décrire sa conception de la figure, Black recourt à l'exemple canonique « l'homme est un loup ». Autrement dit, son analyse est centrée sur un seul type de corrélation syntagmatique et, en outre, elle laisse de côté les formes paradigmatiques ainsi que les formes mixtes. C'est donc à partir de l'étude de la connexion prédicative *in praesentia* repérable à l'intérieur de certains énoncés métaphoriques,

qu'il développe les concepts de « cadre » (*frame*), composante littérale, et de « foyer » (*focus*), composante figurée (Black 1962 : 28). Dans ce cas spécifique, le cadre correspond au sujet de discours primaire et le foyer au sujet de discours subsidiaire. Toutefois, l'analyse d'autres typologies de transfert révèle que cette correspondance se réalise exclusivement avec les métaphores uniquement syntagmatiques.

Considérons les exemples que propose Prandi : « tu as épousé un rossignol » et « la lune rêve » (cf. Prandi 1992 : 129–130). Dans le premier, le cadre (« tu as épousé ») ne correspond pas au sujet de discours primaire (« fille ») auquel renvoie le foyer tropique ou sujet de discours subsidiaire (« un rossignol »). La corrélation métaphorique est confiée à un paradigme *in absentia* (« rossignol-fille »), comme le suggère le conflit conceptuel se déroulant, *in praesentia*, entre les éléments qui constituent la phrase (« tu as épousé » et « un rossignol »), respectivement cadre et foyer ; dans le second, le sujet de discours subsidiaire ne coïncide pas avec le foyer (« rêve »). « La lune », en même temps cadre et sujet de discours primaire, est vue par l'intermédiaire de l'être humain, c'est-à-dire d'un sujet de discours subsidiaire *in absentia*. Le paradigme, qui encadre la recatégorisation, ne se situe pas à la hauteur du foyer, mais du cadre, ce qui contredit l'une des assises de la théorie classique. Précisons que, si les notions de « cadre » et de « foyer » renvoient à la dimension pour ainsi dire structurale de l'énoncé métaphorique, celles de sujet de discours primaire et de sujet de discours subsidiaire concernent – au contraire – le domaine de l'interaction conceptuelle, en désignant respectivement un concept stable et partagé et un concept étranger qui en menace l'identité (cf. Prandi 2010 : 78–79).

Dans le corpus qui constitue l'objet de notre analyse, nous avons repéré des métaphores du nom, du verbe et de l'adjectif. En ce qui concerne le substantif, nous nous arrêterons sur l'analyse des formes *in absentia* et des formes *in praesentia*, en prenant également en considération les groupes binominaux en « de »¹, qui constituent des structures spécifiques où l'interaction conceptuelle et la recatégorisation sémantique produites par la figure peuvent articuler des transferts qui fonctionnent à la fois sur le plan paradigmatique et sur le plan syntagmatique². Dans les métaphores *in absentia*, le sujet de discours primaire (le référent visé ou comparé) est un élément absent de l'énoncé. Ce type de transfert « soulève un problème caractéristique de transparence : il impose à l'interprète, en premier lieu, l'identification du sujet de discours primaire, dépourvu d'une spécification textuelle » (Prandi 1992 : 243). La métaphore *in praesentia*, au contraire, se caractérise par la présence, dans l'énoncé, des deux pôles engagés dans le transfert métaphorique ; généralement, le sujet de discours subsidiaire est mis en apposition³ ou il est en position prédicative, mais il existe aussi

---

¹ En ce qui concerne les groupes bi-nominaux, voir en particulier les études de Christine Brooke-Rose (Brooke-Rose 1958 : 146–174), Michele Prandi (Prandi 1992 : 131–134), Paola Paissa (Paissa 2003 : 560–562) et Annafrancesca Naccarato (Naccarato 2012 : 76–78, 165–170 ; Naccarato 2017 : 85–104).

² Si dans certains cas le pivot de la métaphore, le « de », associe le sujet de discours primaire et le sujet de discours subsidiaire, en produisant une structure entièrement *in praesentia*, dans d'autres la recatégorisation des éléments qui participent au transfert passe par la médiation de doubles virtuels. Dans les formes *in praesentia* (à deux termes) la figure se fonde sur l'interaction entre deux termes présents simultanément dans l'énoncé ; en ce qui concerne les formes les plus complexes, au contraire, l'interprétation de la métaphore implique un renvoi à un ou à deux « éléments » *in absentia* et par conséquent ce même transfert exhibe une structure à quatre ou à trois termes : nom principal, nom complément, double virtuel en rapport paradigmatique avec le nom principal et/ou double virtuel en rapport paradigmatique avec le nom complément.

³ L'apposition connaît deux formes ou, selon la terminologie du Groupe μ , « deux degrés » (Groupe μ 1980 : 115). Le premier s'accompagne d'un démonstratif renvoyant au terme propre, ce qui a l'effet

des occurrences (groupes binominaux) où le comparé et le comparant sont unis dans le cadre d'une construction génitive. Comme l'affirme Prandi, « le trope *in praesentia* est absolument transparent, soustrait à ce risque d'échec qui menace le trope *in absentia* dans le cas où le sujet de discours primaire ne serait pas identifié. [...] Si le trope de forme paradigmatique propose un développement facultatif du conflit conceptuel, le trope *in praesentia* impose un développement obligatoire, qui acquiert sa forme la plus mûre en présence de la métaphore » (Prandi 1992 : 245).

Pour le verbe, le statut de foyer métaphorique est étroitement lié à la connexion contradictoire qu'il établit avec ses arguments, ces derniers formant le cadre et remplissant la fonction de sujets de discours primaires. Une première interaction se produit *in praesentia* entre le verbe et son sujet et/ou son complément : la valeur sémantique du foyer entraîne le cadre dans un processus qui lui est étranger. En même temps, la pression du verbe et de son champ de saturation habituel fait surgir un double virtuel qui lui est solidaire et qui agit sur le cadre en déclenchant sa recatégorisation : c'est ainsi que se produit une seconde interaction opérant au niveau paradigmatique¹. Comme pour le verbe, l'emploi « impertinent » de l'adjectif provient de son application à un substantif qui sort de son domaine de saturation habituel, ce qui produit des connexions contradictoires structurant des formes complexes². Lorsqu'il constitue le foyer d'une métaphore, l'entourage conceptuel du nom qualifié ne fournit pas une solution apte à rétablir la cohérence de l'énoncé³. La poésie fondanienne présente toute une suite de modificateurs adjectivaux qui attribuent aux noms des qualités qui normalement leur sont étrangères. Dans ce cas, il n'existe pas de partenaire nominal solidaire de l'adjectif repérable dans l'entourage conceptuel du terme modifié qui puisse rétablir la cohérence de l'énoncé, ce qui produit « une contradiction indirecte entre catégories ontologiques présupposées : la catégories à laquelle appartiennent les référents virtuels du nom, et la catégories délimitant le domaine de saturation de l'adjectif » (Prandi 1994 : 97).

Pour résumer, notre approche de la figure analogique vise à centrer les développements interprétatifs, qu'elle peut susciter, sur l'étude de sa forme interne. Tout en respectant les contraintes qu'impose la syntaxe, l'énoncé tropique provoque l'interaction de contenus conflictuels dans leurs relations réciproques ; par conséquent, l'interférence conceptuelle produisant la métaphore n'existe pas indépendamment des structures linguistiques qui la créent et qui en constituent le support. Même dans le cas des transferts ponctuels, dont

---

d'atténuer l'impact du transfert. Le degré fort de l'apposition supprime le démonstratif, et juxtapose les termes directement ou par l'intermédiaire d'un double point, d'une virgule ou d'un tiret.

¹ Les verbes métaphoriques réalisent ainsi des formes mixtes, fonctionnant à la fois sur le plan syntagmatique et sur le plan paradigmatique. Il existe cependant des théoriciens qui, en se concentrant exclusivement sur la présence de l'interaction paradigmatique qui se produit à la hauteur du cadre et en traitant le double virtuel de substitut, considèrent les métaphores verbales comme des formes *in absentia* (cf. Soublin, Tamine 1975 : 324).

² Notons que, comme le remarque Prandi, « en tant que partenaire du nom, l'adjectif se présente deux fois à l'analyse : dans le domaine de la prédication, en position de prédicat, et dans le domaine de l'expression nominale, en position de modificateur du nom. Le comportement sémantique de l'adjectif est essentiellement le même dans les deux positions » (Prandi 1992 : 96).

³ Il faut cependant reconnaître qu'il existe aussi des cas où l'adjectif – tout en produisant un conflit par rapport au terme auquel il se réfère – sort du domaine de la figure analogique. En effet, l'action de l'adjectif peut s'étendre au-delà de son partenaire syntaxique : il repère alors un partenaire nominal virtuel capable de le saturer d'une manière cohérente, ce qui comporte une reconfiguration du rapport de modification. Comme l'affirme Prandi, « au lieu d'atteindre par une ligne droite son partenaire syntaxique, le modificateur répond par un parcours diagonal à l'appel d'un double solidaire » (Prandi 1992 : 98).

l'exégèse est confiée à un paradigme in *absentia*, le foyer s'inscrit au sein d'un contexte plus large auquel la figure confère une fonction inattendue, en ouvrant la voie à « la véhémence ontologique d'une visée sémantique [...] qui détache la signification de son premier ancrage, la libère comme forme d'un mouvement et la transpose dans un champ nouveau » (Ricœur 1975 : 379).

3. Métaphores de l'eau dans *Le Mal des fantômes*

La lettre-testament que Fondane rédige à Drancy, avant d'être déporté à Auschwitz, contient des indications décisives pour la publication de ses ouvrages et, en ce qui concerne *Le Mal des fantômes*, l'auteur précise que ce texte doit nécessairement suivre *Ulysse* (cf. Jutrin 2016 : 5). Effectivement, les deux poèmes-recueils sont intimement liés :

« D'après les plus anciens brouillons, *Le Mal des fantômes* aurait d'abord constitué une deuxième partie d'*Ulysse II*, car en tête de la première séquence, l'on trouve parfois *Suite à Ulysse* ou le chiffre II. Notons aussi que, dans un carnet, parmi des brouillons divers, apparaît le titre *Le Mal d'Ulysse* » (Jutrin 2016 : 8)¹.

L'analyse du *Mal des fantômes*, que Fondane considère comme le « chef-d'œuvre de sa 45e année »², indique que le poème-recueil reprend et développe, en les approfondissant, des thèmes déjà présents dans *Ulysse*, en particulier celui de l'errance, décrite souvent comme un voyage sur la mer qui semble absorber « la noire souffrance » (Bachelard 1942 : 59) d'existences niées et condamnées à un périple éternel. L'image de la traversée reprend et vivifie la matrice archétypale du déplacement tragique et de l'exil (cf. Vanhese 2011a : 15) ; elle réactive ainsi un processus de déracinement, un exode perpétuel suivant « une route/ qui avance et ne finit pas » (*U.*, p. 37). La mer est aussi le réceptacle d'un temps écoulé, d'une dimension à la fois individuelle et collective qui a des origines lointaines : comme l'observe Bachelard, « le passé de notre âme est une eau profonde » (Bachelard 1942 : 66).

L'imaginaire aquatique est un trait dominant de l'œuvre qui est l'objet de notre analyse et constitue le fondement d'une succession d'images se changeant en de véritables visions et exprimant toute la douleur d'êtres qui ont perdu leur centre et qui avancent seuls, dans l'« hiver de Dieu » (*E.*, p. 196). Mais, si dans *Ulysse* l'allusion aux juifs et aux émigrants est explicite, dans *Le Mal des fantômes* elle est un motif souterrain³, la voix lyrique évoquant plus en général tous les vaincus de l'histoire. Il s'agit d'hommes pourchassés, marginalisés, dispersés, dont l'âme semble transmigrer dans celle du poète à la recherche d'un accomplissement (cf. Hollander 2016 : 31–48). Dans la préface au *Mal des fantômes*, l'auteur affirme : « Quelque chose de plus puissant que moi monte en moi, m'envahit, me dévore, brouille mes plus secrets desseins, me force à exprimer à travers le bric-à-brac des structures lyriques les moins apparentées, les plus dépareillées, les plus décriées, la confusion d'un esprit que hantent, pêle-mêle, des vœux, des présages, des superstitions, des calembours, des ténèbres et des essences » (*M. F.*, p. 77). Pour Fondane, la poésie n'est jamais un choix ; il la décrit souvent comme « une force obscure » (Fondane 1996 : 23) qui s'empare de son âme et

---

¹ Le titre *Ulysse II* est utilisé pour distinguer la deuxième version d'*Ulysse*, que Fondane rédige pendant les années de la guerre, de la première, parue en 1933.

² Lettre que Fondane adresse à Gros en décembre 1943 (cf. Jutrin 2016 : 8).

³ Comme l'observe Agnès Lhermitte, « l'émigrant hante le poème comme le poète parcourt le monde, en fantôme, en ombre » (Lhermitte 2016 : 25).

qui lui impose d'évoquer le destin d'hommes « égorgés par l'implacable couteau de l'histoire » (Fondane 1994 : 356), de vies-fantômes en proie à un « temps sorti de ses gonds » (*M. F.*, p. 91). C'est grâce à cette « force obscure » que, « dans le tas, sur le pont sale/quelqu'un remue [...] / Il rêve? Non, il parle... » (*M. F.*, p. 88) : une voix rompt le silence et – sous la forme du chant, du cri ou de la prière, mêlée de larmes ou de sanglots – elle témoigne d'une expérience presque indicible.

Les premiers vers du *Mal des fantômes* introduisent le thème du voyage sur l'eau : « D'autres que nous ont fait la traversée de cette vie, de ces mers. L'écume/ de l'inconnu bava sur leur visage » (*M. F.*, p. 78). La présence de ces mêmes mots en clôture du poème (« D'AUTRES QUE NOUS ONT FAIT LA TRAVERSÉE... » *M. F.*, p. 100), montre leur importance pour la compréhension de l'ensemble et révèle en partie les significations qu'ils recèlent. Deux groupes binominaux métaphoriques se suivent et s'enchaînent pour créer une forme complexe qui renferme des noyaux sémantiques fondamentaux. La première occurrence (« la traversée de cette vie »), constitue une forme binominale à trois termes, son interprétation demandant un renvoi externe, c'est-à-dire le repérage d'un référent qui n'est pas mentionné. Par le biais de la figure, l'auteur envisage l'existence comme un espace à traverser ; il s'agit probablement d'un espace aquatique, vu que la double spécification, « de cette vie » et « de ces mers », semble à son tour articuler une métaphore *in praesentia* de nature appositive qui assimile la vie aux mers. La deuxième occurrence (« L'écume/ de l'inconnu bava sur leur visage ») actualise une forme binominale (« l'écume de l'inconnu ») à quatre termes. La pression du foyer (« l'écume »), en position de nom principal, fait surgir un double virtuel à la hauteur du cadre, ce dernier correspondant au nom complément (« l'inconnu »). Autrement dit, un sujet de discours primaire interne à la connexion (« l'inconnu ») interagit avec un sujet de discours subsidiaire *in absentia* appartenant à une sphère conceptuelle qui lui est étrangère. Toutefois, à la corrélation que nous venons d'illustrer s'en ajoute une deuxième – déterminée cette fois par la pression du cadre – qui se produit à la hauteur du foyer. En effet, celui-ci est l'objet d'une projection métaphorique provenant de l'appel d'un sujet de discours primaire externe à la connexion : si l'inconnu est vu comme s'il s'agissait d'un univers aquatique, l'écume étant aussi cette mousse blanchâtre que la mer laisse sur les rivages, cette même écume se change en une image d'un savoir inconsistant, le seul auquel la compréhension humaine peut accéder. Notons cependant que le verbe métaphorique (« bava ») confère au sujet (« l'écume ») les caractéristiques d'un liquide organique ; c'est ainsi qu'à un niveau plus profond « l'inconnu » semblerait se transmuter en une entité animée¹. Ni eau, ni sable, « l'écume » pourrait alors se configurer comme l'emblème d'un état intermédiaire constituant probablement une allusion souterraine aux fantômes qui hantent le poème (cf. Hollander 2016 : 44). Notons que dans une version précédente Fondane avait opté pour la forme « l'écume de Dieu » (cf. Jutrin 2016 : 13)².

Dans son essai *Au-delà de la philologie : genèse du poème*, Monique Jutrin parle – pour *Le Mal des fantômes* – d'une véritable « métaphysique de l'écume » (Jutrin 2016 : 13). Au début de la section n. IV, nous lisons : « De cette vie, de ces mers l'écume/ est tout ce qui demeure entre les doigts » (*M. F.*, p. 80) ; l'occurrence révèle la présence d'un groupe

---

¹ L'analyse du poème montre que le pouvoir d'action de la figure analogique est étroitement lié au contexte dans lequel elle s'insère, vu que ce même contexte agit sur les projections que l'énoncé est en mesure de produire, en ouvrant des issues interprétatives inattendues et en bloquant celles qui ne sont pas pertinentes.

² Dans son essai « Écho de Mallarmé dans *Lucarnă* de Benjamin Fondane », Gisèle Vanhese montre que la reprise fréquente du mot « écume » constitue aussi une réminiscence de Mallarmé (cf. Vanhese 2011b : 178–188).

binominal métaphorique à trois termes, « De cette vie, [...] l'écume », dont l'interprétation réclame l'interaction avec un élément implicite. La figure relie encore une fois l'existence à une étendue d'eau qui se retire et dont tout ce qui reste est réduit à une substance inconsistante et presque imperceptible. Ici aussi la double spécification « de cette vie, de ces mers » pourrait être interprétée comme une métaphore *in praesentia* renforçant l'assimilation de l'existence à l'eau. L'image de l'écume qui glisse entre les doigts semble évoquer celle d'une main qui essaie inutilement de saisir quelque chose, en décrivant synecdochiquement la condition de l'homme face à l'existence.

La métaphore de « l'écume » confère une identité aquatique non seulement à la vie et à l'inconnu, mais aussi aux métropoles que l'auteur évoque dans la section n. VII : « Splendide écume/ des métropoles ! » (*M. F.*, p. 84). Les mots qui suivent cette occurrence (« Cœurs de proies. Chercheurs/ non d'or, mais de victimes. Forte race/ brassant des mondes. Ravisseurs. Danseurs./ Qu'est-ce pour eux le sang naïf et louche/ – le tien, le leur! – ce fleuve primitif/ issu de Dieu » *M. F.*, p. 84) nous amènent à considérer la figure comme une allusion probable aux pogroms de 1941 à Bucarest et à Iași. La métaphore binominale « Splendide écume/ des métropoles ! » semblerait alors transmuter la ville en un lieu de naufrage (cf. Jutrin 2016 : 10), l'emploi de l'adjectif « splendide » remplissant une fonction essentiellement ironique. En effet, l'occurrence articule un conflit conceptuel *in praesentia*, qui constitue le point de départ du processus métaphorique, mais son interprétation exige également l'apport d'un référent externe à la connexion, ce qui produit en même temps une interaction de type paradigmatique, *in absentia*. Notons cependant que le foyer (« écume ») n'est pas remplaçable : il n'existe pas de mot apte à restituer d'une manière non figurée la relation entre une substance normalement produite par des liquides et une agglomération urbaine. La métaphore est donc « irréversible » (Prandi 1992 : 122). De toute façon, l'impossibilité de repérer – en correspondance du foyer – un désignateur virtuel capable de rétablir la cohérence de l'énoncé n'arrive pas à bloquer toute corrélation de type paradigmatique. En effet, la pression du nom principal détermine la reconfiguration du substantif en position de complément et constituant le cadre de l'énoncé (« métropoles ») par la médiation d'un élément qui n'est pas mentionné (« l'eau »). Par conséquent, on est ici aussi en présence d'une forme à trois termes, où le conflit syntagmatique, *in praesentia*, entre les deux syntagmes nominaux impliqués s'accompagne d'une interaction paradigmatique, *in absentia*, non pas à la hauteur du foyer, mais en correspondance du cadre et, plus précisément, entre ce dernier et un sujet de discours subsidiaire *in absentia*. Ailleurs, dans le texte, l'écume est l'objet d'une personnification. La métaphore verbale « L'écume les a vus » (*M. F.*, p. 83) lui confère les traits d'une présence inquiétante, qui observe menaçante les « histoires des fantômes » (*M. F.*, p. 83). L'exemple révèle que le conflit conceptuel entre les constituants de l'énoncé sollicite l'action d'un élément (une entité animée) qui joue le rôle de sujet de discours subsidiaire *in absentia*. Signe de l'inconnu, emblème du rien ou présage de la mort, l'évocation de cette substance insaisissable aboutit ainsi à transmettre une sorte de vertige existentiel, l'image d'« un monde à la dérive... » (*M. F.*, p. 91) où résonnent les mots de l'éphémère qui, en prenant la place de Dieu, « dit “je veux” » (*M. F.*, p. 91).

Au milieu de ce panorama décourageant et privé de toute sortie de secours, la parole poétique construit une sorte d'abri : « Nulle houle DE CES MERS/ ne vint, de son écume, sous la lampe,/ emplir leurs têtes vides d'univers/ quand – de leur plume d'oie, bouleversée –/ ils écrivirent sans pâtre, d'un trait : “D'AUTRES QUE NOUS ONT FAIT LA TRAVERSÉE...” » (*M. F.*, p. 100). Les métaphores *in absentia* portant sur les substantifs « houle », « MERS » et « écume »

réalisent une forme filée¹ qui décrit la réalité comme des mers dont les houles et l'écume – signes des drames de l'histoire et des limites de l'homme – n'arrivent pas à bloquer le flux de l'écriture. La figure semble ériger un mur qui sépare un dehors où règnent le chaos et l'éphémère et un dedans – illuminé par « la lampe » de l'inspiration – où quelqu'un continue son travail acharné et « irrésigné » (cf. Jutrin 1998 : 27–32) d'accueil et de témoignage. L'écriture ouvre ses portes au temps, à la souffrance, à la misère, à l'inconnu, à la fatalité, bref au fini et à l'éphémère, mais les poètes – ces « philatélistes d'éternels riens » (*M. F.*, p. 100) – ne sont pas écrasés par le provisoire, ils le transforment au contraire en quelque chose de durable. La prise de conscience de la finitude humaine ne les rend pas esclaves d'un système quelconque de catégories abstraites, générales et rassurantes, mais les pousse à enlever définitivement le voile que la pensée conceptuelle a jeté sur le gouffre.

C'est toujours par l'image du voyage sur l'eau que Fondane décrit l'expérience poétique : « D'autres QUE NOUS (flâneurs, grammairiens/ mûris au miel intime du poème,/ philatélistes d'éternels riens)/ ONT FAIT leur lent voyage de tortue/ le long des côtes maigres du connu,/ sans épuiser leur feuille de laitue » (*M. F.*, p. 100). La dialectique entre le « nous » et les « autres » étale ici toute sa complexité. En effet, cette occurrence scelle l'appartenance de la voix lyrique non seulement à ce « nous » réunissant une cohorte d'esprits dont il partage le sort sur un plan essentiellement existentiel, mais aussi à ces « autres » englobant des êtres qui, comme lui, ont entrepris un voyage sur des voies diverses, celles que trace la parole poétique. La métaphore binominale à deux termes « miel intime du poème » transmute le nom complément (« poème ») en une substance (« miel ») qui provient du plus profond de l'âme (« intime »). Dans ce cas, la recatégorisation qu'engendre la figure ne demande pas le repérage d'un double virtuel *in absentia*, qui rétablirait la cohérence de l'énoncé, mais elle assimile directement et clairement les éléments engagés dans le transfert. Comme la manne, nourriture providentielle dont bénéficiaient les Hébreux dans la traversée du désert, le poème-miel permet la survivance des fantômes qu'il évoque en alimentant leur mémoire. L'écriture déclenche alors une sorte de voyage spirituel qui, tout en n'arrivant pas à guérir le mal dont souffrent les ombres qu'elle accueille, aboutit à l'attester et à rendre éternel ce qui est fragile et éphémère. En effet, une deuxième métaphore binominale, « philatélistes d'éternels riens », décrit la démarche poétique par une image résumant le sens profond que Fondane lui confère.

D'après une première lecture, cette occurrence constitue une forme à trois termes. En effet, la pression du foyer détermine la reconfiguration du cadre/sujet de discours primaire par la médiation d'un sujet de discours subsidiaire externe à la connexion : le nom principal, « philatélistes », comporte la projection sur le nom complément, « éternels riens », de l'image du timbre-poste, ce dernier constituant en quelque sorte un moyen dont la parole dispose pour entreprendre un voyage. Toutefois, une fois replacé dans le contexte qui l'accueille, cet énoncé ouvre d'autres voies à l'interprétation, le nom principal étant lui aussi l'un des pôles d'une interaction. C'est ainsi que la métaphore peut être analysée comme une forme à quatre termes. En effet, la figure active ici un double paradigme, l'un en correspondance du nom principal (« philatélistes »), l'autre à la hauteur du nom complément (« éternels riens »). Si les poètes sont décrits comme des collectionneurs de timbres-poste, leurs œuvres ne sont que des « riens ». Toutefois, ces mêmes « riens » sont qualifiés par l'adjectif « éternels », ce qui

---

¹ Souvent une analogie initiale peut produire une série structurée de métaphores dont les foyers ne sont pas repérables à l'intérieur d'un seul énoncé ; la figure qui en résulte – réitérée et intégrée dans la trame du texte – est « filée » (cf. Riffaterre 1979 : 217–218).

montre le pouvoir de la parole non pas de vaincre le provisoire, mais de le recevoir et de le transmuter en quelque chose de durable. Ces chercheurs inassouvis d'éphémère s'engagent en un voyage « le long des côtes maigres du connu », un voyage « de tortue » pendant lequel ils n'arrivent pas à « épuiser leur feuille de laitue ». Présage de mort, ces vers révèlent en même temps l'aspect le plus marquant de l'expérience poétique fondanienne. La métaphore binominale à trois termes, « côtes maigres du connu », transmute le nom complément (« connu ») en une terre entourée d'eau, mais les côtes de cette terre sont « maigres ». En effet, ce n'est pas le connu que le poète recherche, son voyage est et veut être un voyage vers l'inconnu, vers le gouffre. Si le destin, ou l'histoire, ou Dieu imposent aux émigrants de toute sorte un périple sans fin, le poète – qui partage cette condition – ne se tourne jamais vers le point de départ. Comme le remarque Gisèle Vanhese, son Ithaque n'est qu'une Ithaque de la mémoire (cf. Vanhese 2004 : 78), et il l'abandonne pour poursuivre une errance qui veut « écouter la chanson qui tue !... » (U., p. 73).

Dans le poème, l'eau est emblème de la vie, image de l'éphémère, épiphanie de la mort, mais aussi réceptacle du passé, le passé du poète et le passé de son peuple. Au début de la séquence n. XI, on peut lire : « Un pas de plus,/ dans la musique nue et c'est l'enfance/ qui sur le môle usé du familier/ s'embarque en elle-même » (M. F., p. 87). Cette occurrence, fortement marquée par l'influence de Rimbaud, contient une série de métaphores véhiculant des significations profondes et complexes. Le substantif « musique » est le foyer d'une forme *in absentia* qui, d'après nous, constitue une image de la poésie ; l'adjectif métaphorique « nue » lui confère une qualité qui sort de son champ de saturation habituel : la parole tente d'approcher l'essence de ce qu'elle évoque et restitue une saisie des êtres et des choses dépouillée de tout filtre conceptuel (cf. Lhermitte 2016 : 24). La métaphore binominale à deux termes « le môle usé du familier » s'inscrit dans une série d'occurrences centrées sur des allusions à un monde qui n'existe plus. Le « familier » est envisagé comme un môle et se change ainsi en une barrière protégeant la terre de la mer, une barrière que le temps a détériorée (« le môle » est « usé »). L'image constitue un prolongement de la métaphore verbale « l'enfance [...] s'embarque en elle-même ». Le verbe (« s'embarque ») articule ici une double impertinence sémantique, l'une par rapport au sujet (« l'enfance »), l'autre par rapport au complément (« en elle-même »). Cette phase de la vie devient elle aussi une entité aquatique et déclenche un voyage centripète dans les eaux de la mémoire. En effet, plus loin, dans le texte, résonnent des mots qui expriment le sens profond d'une absence : « Où sont les ombres douces/ qui m'ont quitté aux rives d'autrefois? » (M. F., p. 91). Les ombres – allusion implicite aux fantômes – évoquent métonymiquement des êtres disparus dont le souvenir ramène le poète à un lieu qui appartient au passé. La métaphore binominale à trois termes « aux rives d'autrefois » transmute le temps écoulé en une étendue d'eau.

Dans *Le Mal des fantômes*, les coordonnées spatiales et temporelles semblent se perdre en un naufrage sans fin, qui mime un état de dispersion et de désordre. À ce propos, les vers composant la première séquence sont emblématiques. Ils contiennent non seulement des métaphores aquatiques portant sur une vision de la vie, qui s'inscrit sous le signe de l'éphémère, mais ils recèlent aussi des occurrences où l'assimilation héraclitéenne du temps à l'eau est encore plus explicite : « Ont-ils pesé/ les matinées à voiles du peut-être ! » (M. F., p. 78). Le génitif métaphorique à quatre termes (« les matinées à voiles du peut-être ») transforme la dimension temporelle en un réceptacle d'incertitude et, en même temps, en un cours d'eau que les jours traversent comme des barques. Comme nous l'avons déjà remarqué, ce temps fluide et incertain recouvre une expérience à la fois individuelle et collective, celle

du poète et celle d'autres hommes qui, comme lui, ont vécu tragiquement entre l'ici et l'ailleurs, l'identité et l'altérité, l'enracinement et le déracinement.

Dans d'autres passages du *Mal des fantômes* l'eau se teint de la couleur du sang et les images-visions, qu'elle aboutit à créer, déploient une « poétique du drame et de la douleur » (Bachelard 1942 : 84) : « Qu'est-ce pour eux le sang naïf et louche/ – le tien, le leur! – ce fleuve primitif/ issu de Dieu » (*M. F.*, p. 84). Le fleuve de vie qui jaillit de la source divine est assimilé au sang dans le cadre d'une métaphore appositive *in praesentia*. Comme l'observe Gisèle Vanhese dans son essai *La Neige tragique*, « si le sang indique la présence d'une blessure secrète et spirituelle dans l'intériorité du moi, il marque aussi l'intrusion violente de l'Histoire » (Vanhese 2004 : 80). Dans la séquence n. XV, l'allusion au peuple juif est plus explicite : « Pourtant ILS nous on dit : “Prenez les harpes !/ (c'était au bord des fleuves) Jouez donc,/ esclaves ! Sonne, ô vin des vieilles grappes !”/ Mais nous : “Quelle musique peut guérir/ le cœur captif, le mal de ce fantôme/ las de toujours renaître, pour périr ?”/ C'était au bord des fleuves. (Nous y sommes) » (*M. F.*, p. 93). Ces vers, influencés par le langage biblique, établissent une association évidente entre un temps passé de déracinement et de dispersion et un présent qui le prolonge et le réactualise. Si autrefois les harpes étaient pendues aux arbres en signe de tristesse, aujourd'hui la parole poétique est menacée par le silence. L'occurrence « Sonne, ô vin des vieilles grappes ! » – qui réintroduit indirectement l'allusion au sang – contient une métaphore verbale conférant au « vin » des traits qui lui sont étrangers¹. La figure semble évoquer une musique ancienne (« des vieilles grappes ») porteuse de significations profondes et secrètes (cf. Hollander 2016 : 47), ce qui nous amène à la considérer comme le point de départ de la réflexion de nature méta-poétique que l'auteur développe dans cet extrait. Notons en outre la reprise du substantif « fleuves », qui symbolise ici non pas la vie, mais l'exil et le deuil, un exil et un deuil sans fin.

Tout bien considéré, face à une histoire qui se répète depuis toujours et qui prend la forme d'un voyage ininterrompu sur « les eaux verdâtres de l'humain » (*U.*, p. 22), l'auteur transmute sa parole en une barque apte à accueillir et à transporter les fantômes qui la réclame et qui lui impose leur présence, en un complexe de Caron occulté. Il crie l'impuissance de la poésie (« Quelle musique », écrit-il, « peut guérir/ le cœur captif, le mal de ce fantôme/ las de toujours renaître, pour périr ? »), mais – en se soustrayant au silence – il la transforme en « une attestation existentielle » (Salazar-Ferrer 2004 : 101). Pour Fondane, « La nuit est une barque aux terres amarrée » (*M. F.*, p. 86). Cette métaphore *in praesentia* – qui unit des éléments appartenant à des sphères sémantico-référentielles diverses – fait coïncider la nuit avec une phase de repos, d'absence de mouvement. Le contexte où elle est sertie semble cependant favoriser une interprétation qui confère à ce laps de temps compris entre le coucher et le lever du soleil une valeur négative : paradoxalement ce sont la fixité et l'impossibilité de partir (la « barque » est « aux terres amarrée ») qui engendrent la véritable nuit, la nuit obscure de l'oubli. En ne disposant pas d'autres solutions, la parole poétique ne peut qu'opter pour la voie de l'eau, même si cette voie conduit inexorablement au bord du gouffre. En définitive, par l'intermédiaire de la métaphore l'écriture quitte le domaine de la pensée cohérente, pour s'engager elle aussi en un voyage conduisant vers des espaces de sens inexplorés, où se cache toute la complexité d'une expérience existentielle et artistique presque inclassable.

---

¹ Le « vin » pourrait aussi être reçu comme le désignateur métonymique d'un élément solidaire du verbe, ce qui annulerait la valeur métaphorique de l'occurrence, en faveur d'une interprétation suivant une logique d'obliquité conceptuelle.

SOURCES

Fondane, Benjamin, 2006, *Le Mal des fantômes*, Paris, Non Lieu-Verdier.

BIBLIOGRAPHIE

- Bachelard, Gaston, [1957], 2011a, *La Poétique de l'espace*, Paris, Presses universitaires de France.
- Bachelard, Gaston, [1960], 2011b, *La Poétique de la rêverie*, Paris, Presses universitaires de France.
- Bachelard, Gaston, 1942, *L'Eau et les rêves*, Paris, Corti.
- Black, Max, 1962, *Models and Metaphors*, Ithaca, Cornell University Press.
- Bonnefoy, Yves, 2004, « La Traduction de la poésie », *Semicerchio. Rivista di poesia contemporanea*, vol. XXX–XXXI, p. 62–80.
- Brooke-Rose, Christine, 1958, *A Grammar of Metaphor*, London, Secker and Warburg.
- Fondane, Benjamin, [1938], 1980, *Faux traité d'esthétique*, Paris, Éditions Plasma.
- Fondane, Benjamin, [1947], 1994, *Baudelaire et l'expérience du gouffre*, Bruxelles, Éditions Complexe.
- Fondane, Benjamin, 1980, *Le Mal des fantômes* précédé de *Paysages*, Paris, Plasma.
- Fondane, Benjamin, 1996, *Le Mal des fantômes* précédé de *Paysages*, Paris, Paris-Méditerranée et Patrice Thierry Éditeur.
- Fondane, Benjamin, [2004], 2015, « Notes sur la traduction poétique », in M. Jutrin (éd.), *Benjamin Fondane entre philosophie et littérature*, Paris, Parole et Silence, p. 157–159.
- Groupe μ, [1970], 1982, *Rhétorique générale*, Paris, Éditions du Seuil.
- Gruson, Claire, 2007, « L'Élan et la rature », *Cahiers Benjamin Fondane*, no 10, p. 85–92.
- Hollander, Saralev, 2016, « Le *Gilgul*, la transmigration des âmes : de *Métempsychose* au *Mal des fantômes* », *Cahiers Benjamin Fondane*, n. 19, p. 31–48.
- Jutrin, Monique, 1998, « Poésie et philosophie. L'irrésignation de Fondane », *Cahiers Benjamin Fondane*, n. 2, p. 27–32.
- Jutrin, Monique, 2003, « Relecture de Baudelaire et l'expérience du gouffre. Vers une lecture de participation », in M. Jutrin, G. Vanhese (éds), *Une Poétique du gouffre. Sur Baudelaire et l'expérience du gouffre de Benjamin Fondane*, Soveria Mannelli, Rubbettino Editore, p. 13–21.
- Jutrin, Monique, 2016, « Au-delà de la philologie : genèse du poème », *Cahiers Benjamin Fondane*, no 19, p. 5–17.
- Lhermitte, Agnès, « Les Structures lyriques du *Mal des fantômes*. Interprétation des manuscrits de la bibliothèque Jacques Doucet », *Cahiers Benjamin Fondane*, no 19, p. 18–30.
- Naccarato, Annafrancesca, 2012, *Traduire l'image. L'œuvre de Gaston Bachelard en italien*, Roma, Aracne.
- Naccarato, Annafrancesca, 2017, « Les métaphores en “de” : essai de systématisation », in G. Vanhese, A. Naccarato (éds), *Immagine e Interpretazione, Quaderni del LARIR*, no 1, Soveria Mannelli, Rubbettino Editore, p. 85–104.
- Paissa, Paola, 2003, « Substantivation abstraite : quelques effets de sens dans la prose romanesque de la deuxième moitié du XIXe siècle (Goncourt et Zola, 1864–1874) », in E. Galazzi, G. Bernardelli (éds), *Lingua, cultura e testo. Miscellanea di studi francesi in onore di Sergio Cigada*, vol. I, Milano, Vita e Pensiero, p. 549–568.
- Prandi, Michele, 1987, *Sémantique du contresens*, Paris, Les Éditions de Minuit.
- Prandi, Michele, 1992, *Grammaire philosophique des tropes*, Paris, Les Éditions de Minuit.
- Prandi, Michele, 1994, « La Distinction entre métaphores, métonymies et synecdoques dans une perspective grammaticale », in S. Ijsseling, G. Vervaecke (éds), *Renaissances of Rhetoric*, Leuven, Leuven University Press, p. 179–192.

- Prandi, Michele, 1999, « Grammaire philosophique de la métaphore », in N. Charbonnel, G. Kleiber (éds), *La Métaphore entre philosophie et rhétorique*, Paris, Presses Universitaires de France, p. 184–206.
- Prandi, Michele, 2010, « L'Interaction métaphorique : une grandeur algébrique », *Protée, Le Groupe μ entre rhétorique et sémiotique*, vol. 38, no 1, p. 75–84.
- Ricœur, Paul, 1975, *La Métaphore vive*, Paris, Éditions du Seuil.
- Riffaterre, Michael, 1979, *La production du texte*, Paris, Éditions du Seuil.
- Salazar-Ferrer, Olivier, 2004, *Benjamin Fondane*, Paris, Oxus.
- Soublin, Françoise, Tamine, Joëlle, 1975, « Le Paramètre syntaxique dans l'analyse des métaphores », *Poetics*, no 4, p. 311–338.
- Vanhese, Gisèle, 2004, « La Neige tragique », *Cahiers Benjamin Fondane*, no 7, p. 78–85.
- Vanhese, Gisèle, 2011a, « Dans la houle des migrantes paroles. Poésie et exil chez Benjamin Fondane et Paul Celan », in E. Simion, G. Vanhese (éds), *La Littérature migrante – Literatura română « migrantă »*, *Caiete critice*, no 3–4, p. 13–22.
- Vanhese, Gisèle, 2011b, « Écho de Mallarmé dans *Lucarnă* de Benjamin Fondane », *Cahiers Benjamin Fondane*, no 14, p. 178–188.

« LA NUIT EST UNE BARQUE AUX TERRES AMARRÉE ». ON WATER METAPHORS IN
BENJAMIN FONDANE'S *LE MAL DES FANTÔMES*

(Abstract)

For Benjamin Fondane, poetry « n'a nullement pour tâche de solidifier les objets, les spatialiser, convertir le dynamique en statique [...] mais tout au contraire, de convertir le statique en dynamique ». Such an aim illuminates the presence in *Le Mal des fantômes* of a series of water metaphors welcoming and amplifying the needs of a word that claims to be in motion, fluid, almost aquatic. This essay shows how the analogical figure contributes to release this « courant » – evoking in some cases the notion of fluidity – which for Fondane constitutes the final goal of artistic process as the realisation of a different aesthetics but also and above all as the expression of a movement of the soul.

MULTILINGUISME, INTERCULTUREL ET RÉCEPTION ITALIENNE

YANNICK PREUMONT
Université de Calabre

Dans nos nombreux articles sur le multilinguisme et le multiculturalisme, nous avons réservé une place d'honneur à Panaït Istrati. Dans cette étude, c'est un autre cas extrêmement intéressant du point de vue linguistique qui va être abordé, celui de Matéi Visniec, dramaturge, romancier et poète français d'origine roumaine qui travaille actuellement à Paris comme journaliste à Radio France Internationale.

Avant d'aborder la question de la réception italienne de son œuvre et, très brièvement, de la diversité des approches traductionnelles, rappelons que Matéi Visniec étudie la philosophie à Bucarest et se fait bien vite connaître, malgré la censure, comme poète et dramaturge virulent, grand défenseur de la résistance culturelle. En septembre 1987, il demande et obtient l'asile politique en France. Il part à Londres et commence à travailler au mois d'août 1988 pour la BBC, mais il retourne bien vite à Paris (démission au mois d'octobre 1989) où, voulant continuer à dénoncer la manipulation du peuple par les grandes idéologies, il se met à rédiger une thèse sur la résistance culturelle dans les pays de l'Europe de l'Est à l'époque communiste (projet abandonné par la suite). Il trouve un emploi à Radio France Internationale en 1990, toujours à la section roumaine comme à Londres, et obtient la nationalité française en 1993. Il connaît le succès avec sa pièce *Les Chevaux à la fenêtre* (1991) et très vite par la suite, après sa patrie et la France, on commence à jouer son théâtre et à le traduire un peu partout dans le monde: Grande-Bretagne, Turquie, Japon, Allemagne, États-Unis, Pologne, Canada, la liste est longue et, en Italie, *Les Chevaux à la fenêtre* ainsi que *La Femme comme champ de bataille ou Du sexe de la femme comme champ de bataille dans la guerre en Bosnie* ont été traduits dans *Drammi di resistenza culturale. I cavalli alla finestra – La donna come campo di battaglia* (Visniec 2009). Il connaît un succès grandissant, et on réserve une place d'honneur au Festival d'Avignon à l'auteur de *L'Histoire des ours panda racontée par un saxophoniste qui a une petite amie à francfort* (1996) et de *Théâtre décomposé ou L'Homme-poubelle* (préf. de George Banu, 1996). « The Open Fist Theatre Company » de Hollywood, les théâtres « Young Vic » de Londres, « Maxim Gorki » de Berlin, ou « Kaze » de Tokyo, pour en citer quelques-uns, mais aussi le Théâtre Piccolo de Milan, le Teatro Stabile de Catane, l'ITC di San Lazzaro de Bologne, le Teatro Libero de Palerme, ou encore, à Rome, les théâtres Valle, Piccolo Eliseo Patroni Griffi et dell'Angelo, et à Turin, le Cap10100 et le théâtre Gobetti. En Roumanie où il publie également des romans, il est l'un des auteurs dramatiques les plus appréciés. Le Théâtre National de Timișoara a organisé en 1996 un Festival « Matei Vișniec » et, depuis quelques années, des journées lui sont consacrées dans différentes villes.

La liste des livres publiés en italien est la suivante:

Drammi di resistenza culturale. I cavalli alla finestra - La donna come campo di battaglia, essai introductif de Gerardo Guccini et note sur la traduction de Pascale Aiguier, Davide Piludu et Giuseppa Salidu, Corazzano, Titivillus, « Lo spirito del teatro », 49, 2009.

« *La storia del comunismo raccontata ai malati di mente* » e altri testi teatrali, traduction de Pascale Aiguier, Davide Piludu et Giuseppa Salidu, Spoleto, Editoria & Spettacolo, 2012.

Occidental Express, trad. sous la direction de Giampiero Borgia en collaboration avec le cast et essai introductif de Gerardo Guccini, Corazzano, Titivillus, « Lo spirito del teatro », 64, 2012.

On est loin du succès des œuvres de Ionesco¹, et on trouve la même énorme différence en ce qui concerne les ouvrages critiques. On ne compte plus les livres écrits sur Ionesco, tandis que les essais sur Visniec sont plutôt rares. Florin Manolescu, dans son *Enciclopedia exilului literar românesc : 1945–1989* (Manolescu 2010²), ne reprend que celui de Bogdan Crețu, *Matei Vișniec. Un optzecist atipic* (Crețu 2005). Sont publiés par la suite *Matei Vișniec. Mirajul cuvintelor calde* (Magiaru 2010), dix autres études en roumain², en français *Matéi Visniec. Parole et image* (Gancevici 2012) et *Trois poètes roumains: Ileana Mălăncioiu*,

¹ Même sans les différentes éditions, celles-ci peuvent offrir la liste suivante, déjà bien longue: *Teatro: La cantatrice calva, La Lezione, Le sedie, Vittime del dovere, La fanciulla da marito, Amedeo o Come sbarazzarsene, Jacques ovvero la sottomissione, L'avvenire è nelle uova ovvero Ci vuole di tutto per fare un mondo, L'improvviso dell'Alma ovvero Il camaleonte del pastore, Il nuovo inquilino, Assassino senza movente, Il Rinoceronte*, trad. de Gian Renzo Morteo et al., Torino, Einaudi, 1961; *Note e Contronote. Scritti sul teatro*, trad. de Gian Renzo Morteo et Giovanni Moretti, Torino, Einaudi, 1965; *Teatro 2: I saluti, Il maestro, Il Salone dell'automobile, Il quadro, Scena a quattro, Delirio a due, Il re muore, Il pedone dell'aria, La lacuna, La fame e la sete, Come preparare un uovo sodo, Il giovane da moglie, Imparare a camminare*, trad. de Gian Renzo Morteo et al., Torino, Einaudi, 1967; *Storia Numero 1, per bambini che non hanno tre anni*, trad. de Stefano Jacini, Milano, Emme Edizioni, 1967; *Passato e presente*, trad. de Gian Renzo et Jole Morteo, Milano, Rizzoli, 1970; *Storia Numero 3, per tutti i veri bambini*, Milano, Emme Edizioni, 1971; *Il giuoco dell'epidemia*, introduction et trad. de Gian Renzo Morteo, Torino, Einaudi, 1971; *Macbett*, note introductive et trad. de Gian Renzo Morteo, Torino, Einaudi, 1973; *Il solitario*, trad. de Gioia Zannino Angiolillo, Milano, Rusconi, 1974; *Viaggio tra i morti. Temi e variazioni*, introduction et trad. de Gian Renzo Morteo, Torino, Einaudi, 1983; *Il bianco e il nero*, trad. de Giuliana Sangalli, Milano, Spirali, 1985; *Vita grottesca e tragica di Victor Hugo*, trad. d'Anna Zanon, Milano, Spirali, 1985; *La foto del colonnello*, trad. d'O. Miani, Milano, Spirali, 1987; *La mano dipinge*, trad. de Paola Scaltriti, Bologna, Cappelli, 1987; *Antidoti*, trad. d'Isabella Facco et Sonia Ferro, Milano, Spirali, 1988; *Il mondo è invivibile*, trad. d'Isabella Facco, Milano, Spirali, 1989; *La ricerca intermittente*, trad. de Gian Renzo Morteo, Parma, Ugo Guanda, 1989; *Il solitario*, introduction et trad. de Gabriella Bosco, Milano, Mondadori, 1989 (Roma, Gaffi, 2007, postface de Gian Luca Spadoni); *Maximilien Kolbe. Libretto d'opera in tre parti. Testo a fronte su musiche originali di Dominique Probst*, trad. de Gian Renzo Morteo, Rimini, Guaraldi, 1992; *L'assurdo e la speranza. Testi e dipinti inediti*, sous la direction de Marie-France Ionesco, avec un texte de Piero Dorazio, Rimini, Guaraldi, 1994; *Che inenarrabile casino!*, trad. de Sandro Bajini, Genova, Il Melangolo, 1994; *Che formidabile bordello*, trad. de Carlo Terron, Milano, Sipario, 1995; *Giosetta e il suo papà. Racconto n.4*, trad. de Pico Floridi, Milano, Il Castoro, 2006; *La cantatrice calva e le poesie giovanili*, avec une contribution de Mihai Șora, traduction, notes et dirigé par Davide Astori, Parma, MUP, 2006; *La Cantatrice chauve – La Cantatrice calva*, sous la direction d'Alessandro Pontremoli, Pisa, ETS, 2009; *Racconti 1, 2, 3, 4*, trad. d'A. Conti, Firenze/Milano, Motta Junior, 2010.

² *Poetica teatrului modern: Luigi Pirandello și Matei Vișniec* (Munteanu 2011); *Peregrin prin teatrul lui Matei Vișniec* et *Teatru recompus* (Jighirgiu 2012a et 2012b); *Despre teatrul lui Matei Vișniec* (Gancevici 2014); *Personajul virtual sau calea către al V-lea punct cardinal la Matei Vișniec* (Lungeanu 2014); *Matei Vișniec sau Despre succesul posibil* (Chiș 2014); *Literatura, teatrul și filmul în onoarea dramaturgului Matei Vișniec* (Cap-Bun et Nicolae 2015); *Dincolo de ușă sau Despre alegorie, metaforă și simbol în teatrul lui Matei Vișniec* (Bîndiu 2015); *Dramă și metateatru în opera lui Matei Vișniec* (Hagimă 2017); *Subversiune și ideologie în dramaturgia lui Matei Vișniec* (Cristoiu 2017).

Matei Vişniec et Constantin Acosmei (Cavallès 2013), et, pour l'Italie, on trouve le très intéressant numéro de « Prove di drammaturgia », *Il teatro di Matei Vişniec. Impronta dei tempi* (Guccini 2009).

Peu d'ouvrages en italien à disposition donc, mais le langage et les techniques de l'auteur y sont bien illustrés. *Drammi di resistenza culturale. I cavalli alla finestra – La donna come campo di battaglia*, par exemple, est présenté ainsi (quatrième de couverture):

« La parola è l'autentica protagonista dell'opera di Visniec, non perché ne sia il fine, ma perché vi costituisce un mezzo espressivo *tuttofare*: definisce i personaggi in assenza di psicologismi; dà spessore alle loro azioni anche quando non si sviluppano in vicenda; trasmette il sentimento dell'autore, evidenziando fin nelle didascalie uno stile innamorato della vita che cade su tutto spandendo un "umore dolce-amaro, sottile-tenero" (Benoît Vitse). *I cavalli alla finestra* e *La donna come campo di battaglia* trattano la guerra con linguaggi diversi: simbolico e allusivo il primo, realistico il secondo. Tuttavia, in entrambe le pièces, i personaggi appaiono vivi, le parole evidenziano paesaggi psichici curati nel dettaglio e le problematiche affrontano un trauma antropologico essenziale che è anche alle origini di qualsiasi scrittura e narrazione. Vale a dire, la separazione fra i vivi e i morti ».

Et l'introduction plus complète de Gerardo Guccini, permet au lecteur italien de connaître un peu mieux Visniec et sa conception du personnage:

« Nella *Macchina Čechov*, Visniec espone la propria nozione di personaggio. Lo fa nella Terza Scena dove Čechov spiega al giovane poeta Trepliov i principi della scrittura: "Eviti, nelle sue opere, prediche mascherate. Non provi a trasmettere un messaggio. Lo scrittore che vuole per forza trasmettere un messaggio sfigura la sua opera. Mostri la vita senza tentare di provare qualcosa. È lo scrittore che deve essere al servizio del personaggio e non il personaggio al servizio dello scrittore. (*Mette una pomata sulla piaga di Trepliov*) Se lei interviene per giudicare il suo personaggio, la scommessa è persa. E il lettore sentirà che lei non è più oggettivo, non la leggerà più, o la leggerà con disgusto. La più grande goffaggine che possa commettere uno scrittore è agire da giudice, da boia, da guardiano, da interprete verso il suo personaggio. Più lei è visibile dietro il personaggio, più lui scompare. (*Mette una nuova fasciatura sulla piaga di Trepliov*) Finirà per impoverirlo, per rubargli la sua personalità e, alla fine, per ucciderlo. Ma più lei scompare dietro il personaggio. Più lui è vivo. Più lei gli dà delle chances per vivere, più diventa un personaggio vero e così avrà la fortuna di sopravvivere" » (Visniec 2009: 41–42).

Outre les trois ouvrages publiés en Italie, les lecteurs italiens peuvent lire tous les extraits du site visniec.com. Deux inconvénients : aucun n'est en italien (le site est bilingue, français-anglais) et les extraits en anglais, bien utiles pour les lecteurs ne connaissant pas le français, sont soumis aux tendances déformantes qui ont été bien illustrées par Antoine Berman (Berman 1999). Donnons, en guise d'exemple, un passage de *Petit boulot pour vieux clowns*:

NICOLLO (fatigué) – *Espèce de vipère*¹.

FILIPPO – En fait je le savais... Je savais que tu étais foutu. Je savais que tu n'étais plus qu'*une ruine*. Un jour, j'ai rencontré Peppino. Et c'est lui qui me l'a dit. Il m'a dit comme ça: Nicollo n'est plus qu'*une ruine*.

NICOLLO – Judas!

FILIPPO – C'est ça qu'il m'a dit: il a la peau toute noire. Et c'est vrai que tu as la peau toute noire... Et il m'a encore dit: *il a des valises sous les yeux, des valises dégoûtantes comme des écailles. Mon Dieu, quelles écailles t'as sous les yeux!*

NICOLLO – *Ce ne sont pas des écailles. J'ai des cernes. Ce sont seulement des cernes.*

FILIPPO – C'est la mort, Nicollo, c'est la mort. Ecoute ce que je te dis. Ecoute parce que je veux ton bien, c'est ça que je veux... Qu'est-ce que tu cherches ici? Ecoute... à ta place, je foudroierais le camp avant de me donner en spectacle.

NICOLLO (furieux) – Ferme-la, *gros porc*. C'est toi qui parles? Tu vois pas ce qui te pend au nez? Tu vois pas tes dents pourries? Sens-toi un peu... Tu sens comme tu sens?

FILIPPO – Tu devrais vraiment sortir manger quelque chose de chaud. Moi, je te le dis, hein? Prends quelque chose de chaud et *avale une bière. Tiens, c'est moi qui rince. Tiens, prends ça... (Il lui tend de l'argent). Et enfile-toi une bière.*

NICOLLO – Garde ton fric, espèce d'envieux. Des ronds, j'en ai. J'ai pas besoin de pognon. J'ai besoin de rien, de rien du tout!

Il brandit un billet de banque.

FILIPPO – D'où tu as ça?

NICOLLO – Je travaille chez Fantasio.

FILIPPO (toujours insensible au nom de Fantasio) – *Tu barbotes maintenant?*

NICOLLO – Mais non, je bosse, je suis en pleine forme. Je ne manque de rien... Tu sais que je me lève tous les jours à cinq heures!

FILIPPO – Fais gaffe, tu vas finir en prison!

NICOLLO – Regarde comme je suis souple, regarde ce que je peux faire... (Il fait deux génuflexions). Je m'entretiens, je peux encore faire le poirier... (Il se met sur la tête). Tu vois?

FILIPPO – Arrête hé! con, tu veux crever là, devant moi?

NICOLLO: *Snake!*

FILIPPO: Now when was it I saw Peppino? Last week I met Peppino and he told me about You... What he told me was that you were *a wreck*. And I didn't believe him and here you are, *a wreck!*

NICOLLO: Judas!

FILIPPO: He said: « He has the filthiest dirtiest skin! » and just look at how dirty your skin is... And *you've got some disgusting scabs under your eyes...*

NICOLLO: You can talk! *You lump of old lard* with those awful gums of yours... just get a whiff of yourself! Have you any idea how much you stink?

FILIPPO: Nicollo, old son, you need some hot food, understand? Something warm in your belly and *a glass of red wine. Here's some money, Nicollo, my shout.*

NICOLLO: Shove your money, you jealous sod! I've got money. I don't need your money. (*He shakes a banknote triumphantly*)² Look!

---

¹ C'est nous qui mettons en italique.

² Déjà en italique dans le texte.

FILIPPO: Where did you get that?
 NICOLLO: I work at the Fantazio!
 FILIPPO: (Still deaf to the name Fantazio) *You've got yourself involved in some scam have you?*
 NICOLLO: I work, I'm on top form. I want for nothing... I get up at five o'clock every day.
 FILIPPO: They'll catch up with you one day!
 NICOLLO: I'm supple, I work out. Watch this! (Does two knee bends) I look after myself, I've still got what it takes... (*He stands on his head*)¹ Eh?
 FILIPPO: Stop that for God's sake! Do you want to keel over right here in front of me?
 (Translated by Alison Sinclair)

La métaphore de la « vipère » n'est pas éliminée en anglais comme de nombreux autres termes de cet extrait (et comme le cirque Bouglione dans la suite de cet extrait que l'on peut trouver sur le site visniec.com²), mais « Snake » ne rend qu'imparfaitement « Espèce de vipère ». Nombreux sont en effet les cas d'entropie. « Espèce de vipère » est réduite à l'hyperonyme « Snake », tandis que la métaphore nominale in absentia « gros porc » s'allonge, elle, avec une modulation moins classique et plus créative, en « You lump of old lard ». Non métaphorique mais bien familier, « Tu barbotes maintenant? » s'allonge en « You've got yourself involved in some scam have you? ». La poétique de l'ironie peut cependant être respectée, comme dans le cas de la métaphore, in praesentia cette fois-ci, de la « ruine » (« wreck », répété deux fois dans le texte d'arrivée également), mais on est loin des réflexions de Paul Valéry traducteur de Virgile qui « réfléchit sur le traduire en traduisant » (Berman 1995: 257) et il s'agit assurément ici plus d'une adaptation que d'une traduction fidèle, comme l'indiquent les nombreuses différences que l'on peut relever. Toute la partie consacrée aux « valises sous les yeux » du pauvre Nicollo, se réduisant à un fort synthétique « you've got some disgusting scabs under your eyes... », et la curieuse et non moins réductrice transformation de « avale une bière. Tiens, c'est moi qui rince. Tiens, prends ça... [...] Et enfile-toi une bière » en « a glass of red wine. Here's some money, Nicollo, my shout », constituent les exemples les plus éloquentes. Le « sentiment d'ajustement général »³ n'est certes pas lié ici uniquement au respect de l'orthonymie (Cf. Chevalier 1995).

Pour avoir accès aux œuvres complètes en italien, le théâtre reste un lieu privilégié. Comme nous l'avons vu dans la première partie de cet article, nombreux sont les spectacles qui ont été montés en Italie⁴.

¹ Déjà en italique dans le texte.

² L'extrait dans la traduction anglaise s'arrête alors que l'extrait en français, beaucoup plus long, poursuivait par « Nicollo: Espèce d'amateur! Je sais pourquoi tu es ici. Ils t'ont jeté de chez Bouglione. [...] ».

³ « Ce sentiment d'ajustement général – car ce n'est qu'un sentiment – vient du respect de ce que, par simplification, j'ai appelé tout à l'heure l'orthonymie. Un peu plus de rigueur exigerait sans doute qu'on y distingue au moins l'orthonymie proprement dite, l'orthosyntaxie et l'orthologie. Par la première on désignerait l'adéquation immédiate de chaque mot aux êtres qu'ils nomment, à leurs propriétés ou aux procès dans lesquels ils entrent. Par la seconde, l'adéquation immédiate de la fonction casuelle des êtres ainsi nommés à la fonction syntaxique assignée aux mots retenus. Par la troisième, l'orthologie on entendrait l'adéquation immédiate à "la réalité" évoquée de la représentation que l'on s'en est forgée, du découpage qu'on y a opéré et des rôles qu'on a voulu y reconnaître » (Chevalier 1995: 92–93).

⁴ Dans cette liste non exhaustive: au Théâtre Piccolo de Milan, *Vecchio clown cercasi* (mise en scène de Ștefan Iordănescu et trad. de Sabrina Faller, 1998); au Teatro Stabile de Catane, *Come spiegare la storia*

Et sur youtube, on trouve certains de ces spectacles en italien, tels que *Come spiegare la storia del comunismo ai malati di mente* (Compagnia dei Borgia, le spectacle créé en 2008 au Teatro Stabile de Catane avec la mise en scène de Gianpiero Borgia), *Del sesso della donna come campo di battaglia nella guerra in Bosnia* (Compagnia Teatro dell'Argine/ ITC di San Lazzaro de Bologne, mise en scène de Nicola Bonazzi, novembre 2009), *I cavalli alla finestra* (Compagnia Teatro dell'Argine/ ITC di San Lazzaro de Bologne, mise en scène d'Andrea Paolucci, novembre 2010), ou encore *Occidental Express* (Compagnia dei Borgia et Teatrul de Marionete d'Arad, « prova aperta » au Teatro Curci de Barletta, octobre 2011).

Le problème, avec le passage d'une langue à l'autre, reste celui des tendances déformantes et du conflit des énonciations (Folkart 1991). Même pour Pascale Aiguier, Davide Piludu et Giuseppa Salidu, les très sourciers traducteurs en titre de Matéi Visniec pour la langue italienne (on leur doit la plupart des traductions en italien), le problème se pose. Traduire « Le miroir sous mon bras, *je traîne des heures et des heures*¹ dans la ville » (*L'homme au miroir* in Visniec 2013: 408) simplement par « Lo specchio sotto il braccio, trascorro ore e ore in città » (Visniec 2012a: 94) ou « Quel spécimen, mon Dieu, quel spécimen! » (*L'homme au cheval* in Visniec 2013: 326) par le plus explicite « Che stallone, mio Dio, che stallone! » (Visniec 2012a: 40) le démontre bien. Et pour le cas de la métaphore qui nous intéresse plus particulièrement dans cet article, la métaphore vive (Ricœur 1975) proposée par Visniec avec « L'homme-poubelle » est particulièrement intéressante dans une comparaison plus générale entre langues romanes. Pour cette métaphore bi-nominale contenue dans le titre de l'œuvre de laquelle sont tirés les deux exemples précédents (*Théâtre décomposé ou L'homme-poubelle*, Visniec 2013), il faut bien avouer qu'il est plus aisé en roumain qu'en italien, grâce au terme « pubelă », de rester « collé » au texte-source. Et en effet, après « Omul-ladă de gunoi », choisi pour le titre de la première édition de l'œuvre publiée par la maison d'édition Cartea Românească (*Teatru descompus sau Omul-ladă-de-gunoi – Femeia ca un câmp de luptă*, București, Cartea Românească, 1998), c'est « Omul pubelă » que l'on retrouve pour la deuxième édition (*Omul pubelă – Femeia ca un câmp de luptă*, București, Cartea Românească, 2006), tandis que la traduction italienne propose « l'uomo-pattumiera » (*Teatro decomposto o l'uomo-pattumiera*, in Visniec 2012a) pour dénoncer avec Visniec notre société de consommation.

Les stratégies face à l'ironie sont des plus diversifiées, de la plus grande précision, malgré les difficultés, comme dans le cas de Pascale Aiguier, Davide Piludu et Giuseppa Salidu, à la plus grande liberté, comme chez Alison Sinclair pour l'adaptation de *Petit boulot*

---

del comunismo ai malati di mente (mise en scène de Gianpiero Borgia et trad. de Sergio Claudio Perroni, 2008); à l'ITC di San Lazzaro de Bologne, *Del sesso della donna come campo di battaglia nella guerra in Bosnia* (mise en scène de Nicola Bonazzi, 2009) et *I cavalli alla finestra* (mise en scène d'Andrea Paolucci, 2010); au Teatro Libero de Palerme, *Riccardo III non s'ha da fare* (mise en scène de Beno Mazzone et trad. de Pascale Aiguier, Davide Piludu et Giuseppa Salidu, 2011); à Rome, au théâtre Valle, reprise du spectacle du Teatro Stabile de Catane (2010), au Piccolo Eliseo Patroni Griffi, *La parola progresso sulla bocca di mia madre suonava terribilmente falsa* (trad. de Pascale Aiguier, Davide Piludu et Giuseppa Salidu, sous la direction de Fausto Paradivino, 2011), et au théâtre dell'Angelo, *Del sesso della donna come campo di battaglia nella guerra in Bosnia*, mise en scène de Nicola Bonazzi, et *I cavalli alla finestra*, mise en scène d'Andrea Paolucci (2011, reprise des spectacles de Bologne); à Barletta, au Théâtre Curci, *Occidental Express* (mise en scène de Gianpiero Borgia, 2011); à Turin, enfin, au Cap10100, *Teatro decomposto o L'uomo-pattumiera* (mise en scène de Girolamo Lucania, 2017), et au théâtre Gobetti, *Troppi (ormai) su questa vecchia chiatta* (mise en scène de Beppe Rosso, collaboration dramaturgique de Laura Bevione et trad. de Debora Milone et Beppe Rosso, 2017).

¹ C'est nous qui mettons en italique.

pour vieux clowns. Les traducteurs ne s'imposent certes pas tous l'approche objective permettant d'identifier les dispositifs formels et rhétoriques de l'ironie. Nous terminons ici cette brève étude d'« épreuve de l'étranger » (Berman 1984) par le cas du texte traduit *Troppi (ormai) su questa vecchia chiatta*, dont quelques extraits sont sur internet (bande-annonce du spectacle de Turin) et pour lequel une analyse traductologique approfondie permettrait de confirmer encore une fois la validité de l'approche de Sergio Cigada (Cf. Cigada 1982, *La traduzione come strumento di analisi critica del testo letterario*). Visniec, dont les deux langues principales sont le français et le roumain et dont le site officiel bilingue est en français et en anglais, reste accessible en italien grâce aux quelques publications italiennes et, comme le démontre encore ce dernier exemple d'une grande actualité (le thème des migrants), grâce à internet. *Troppi (ormai) su questa vecchia chiatta* ne rend qu'imparfaitement le titre original *Migraaaants: ou on est trop nombreux sur ce putain de bateau, ou le salon de la clôture* (Visniec 2016). L'image reste féroce et haute en couleur, mais le procédé de réduction est évident. Le public italien est cependant habitué aux transformations les plus fantaisistes des titres et le spectacle, monté au Théâtre Gobetti de Turin en 2017, montre que l'artiste polyglotte et digne héritier de Ionesco reste également un journaliste d'exception pour lequel le concept d'interculturel doit continuer à être expliqué dans le monde, Italie comprise bien entendu, et cela malgré les inévitables déperditions lexicales inhérentes à la traduction.

SOURCES

- Visniec, Matéi, 2009, *Drammi di resistenza culturale. I cavalli alla finestra - La donna come campo di battaglia*, essai introductif de Gerardo Guccini et note sur la traduction de Pascale Aiguier, Davide Piludu et Giuseppa Salidu, Corazzano, Titivillus, « Lo spirito del teatro », 49.
- 2012a, « *La storia del comunismo raccontata ai malati di mente* » e altri testi teatrali, traduction de Pascale Aiguier, Davide Piludu et Giuseppa Salidu, Spoleto, Editoria & Spettacolo.
- 2012b, *Occidental Express*, trad. sous la direction de Giampiero Borgia en collaboration avec le cast et essai introductif de Gerardo Guccini, Corazzano, Titivillus, « Lo spirito del teatro », 64.
- 2013, *Le spectateur condamné à mort; Mais, maman, ils nous racontent au deuxième acte ce qui s'est passé au premier; Les chevaux à la fenêtre; Mais qu'est-ce qu'on fait du violoncelle?; Théâtre décomposé ou L'homme-poubelle*, Paris, L'Espace d'un instant (Première édition pour *Théâtre décomposé ou L'homme-poubelle*, Paris, L'Harmattan; Bucarest, Institut français de Bucarest, 1996).
- 2016, *Migraaaants: ou on est trop nombreux sur ce putain de bateau, ou le salon de la clôture*, Paris, l'Œil du Prince.
- www.visniec.com

BIBLIOGRAPHIE

- Berman, Antoine, 1984, *L'épreuve de l'étranger. Culture et traduction dans l'Allemagne romantique*, Paris, Gallimard, coll. Tel.
- Berman, Antoine, 1995, *Pour une critique des traductions: John Donne*, Paris, Gallimard, coll. Bibliothèque des idées.
- Berman, Antoine, 1999, *La Traduction et la lettre ou l'Auberge du lointain*, Paris, Seuil.
- Bîndiu, Cristina, 2015, *Dincolo de uşă sau Despre alegorie, metaforă și simbol în teatrul lui Matei Vişniec*, Bacău, Transilvania Publishers.
- Cap-Bun, Marina, Florentina Nicolae (éd.), 2015, *Literatura, teatrul și filmul în onoarea dramaturgului Matei Vişniec*, Constanța, Ovidius University Press.

- Cavaillès, Nicolas (trad. et présentation par), 2013, *Trois poètes roumains: Ileana Mălăncioiu, Matei Vișniec, Constantin Acosmei*, Neuilly-lès-Dijon, Editions du Murmure.
- Chevalier, Jean-Claude, 1995, « Traduction et orthonymie », in Jean-Claude Chevalier, Marie-France Delport (éds), *Problèmes linguistiques de la traduction. L'horlogerie de Saint Jérôme*, Paris, L'Harmattan, p. 87–111.
- Chiș, Mihaela-Simona, 2014, *Matei Vișniec sau Despre succesul posibil*, Râmnicu Sărat, Rafet, 2014.
- Cigada, Sergio, 1982, « La traduzione come strumento di analisi critica del testo letterario », in AA.VV., *Processi traduttivi. Teorie ed applicazioni*, Brescia, La Scuola, p. 187–199.
- Crețu, Bogdan, 2005, *Matei Vișniec. Un optzecist atipic*, Iași, Editura Universității « Al. I. Cuza ».
- Cristoiu, Emanuel, 2017, *Subversiune vs ideologie în dramaturgia lui Matei Vișniec*, București, Editura Muzicală.
- Folkart, Barbara, 1991, *Le conflit des énonciations. Traduction et discours rapporté*, Candiac, Les Éditions Balzac.
- Gancevici, Olga, 2012, *Matéi Visniec. Parole et image*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință.
- Gancevici, Olga, 2014, *Despre teatrul lui Matei Vișniec*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință.
- Guccini, Gerardo (ed.), 2009, « Il teatro di Matéi Visniec. Impronta dei tempi », *Prove di drammaturgia*, no 1.
- Hagimă, Simona, 2017, *Dramă și metateatru în opera lui Matei Vișniec*, Bacău, Amphion.
- Jighirgiu, Octavian, 2012a, *Peregrin prin teatrul lui Matei Vișniec*, Iași, Artes.
- Jighirgiu, Octavian, 2012b, *Teatru recompus. De la poetic la metafizic în dramaturgia lui Matei Vișniec*, Iași, Artes.
- Lungeanu, Mihai, 2014, *Personajul virtual sau calea către al V-lea punct cardinal la Matei Vișniec*, Cluj-Napoca, Eikon.
- Magiaru, Daniela, 2010, *Matei Vișniec. Mirajul cuvintelor calde*, București, Editura Institutului Cultural Român.
- Manolescu, Florin, 2003 (2010²), *Enciclopedia exilului literar românesc: 1945–1989*, București, Compania.
- Munteanu, Nicoleta, 2011, *Poetica teatrului modern: Luigi Pirandello și Matei Vișniec*, Iași, Institutul European.
- Ricœur, Paul, 1975, *La Métaphore vive*, Paris, Seuil.

MULTILINGUALISM AND INTERCULTURALISM: MATÉI VISNIEC IN ITALY

(Abstract)

This study does not have as its purpose the analytical delineation of the debates concerning the concepts of multilingualism and interculturalism, but rather the description of the current problems encountered to convert Visniec's work into another language. This paper addresses how Italy perceives the Franco-Romanian author of *Théâtre décomposé ou L'homme-poubelle* and his numerous « ironic metaphors ».

A COGNITIVE POETIC ANALYSIS OF ROMANIAN SURREALISM

ALINA ROINIȚĂ
University of Bucharest

1. Preliminary remarks¹

The latest research in poetics has focused on a new direction, namely the cognitive approach. The focus of this article is to present a cognitive poetic concept: the figure-ground relation, by applying a brief analysis on a selection of texts written by Gellu Naum, a surrealist poet. In the surrealist movement, the language undergoes a series of lexical, semantic, and syntactic changes, which deconstruct it to a new level of expression. The research theme of the paper represents a path towards reconstructing poetic language by identifying the discourse linear order.

Cognitive poetics represents one of the linguistics branches that create a new text aesthetics, mainly because it has an interdisciplinary background: psychology, linguistics and literary theory. This type of aesthetics is innovative through its combination of a cognitive science with poetics; it started with Lakoff & Johnson's work, *Metaphors we live by*, in 1980. The researchers claim that through the new tools of analysis one can see the way in which literary structures are formed and how the poetic effects are reflected on the reader (Stockwell 2002, Semino & Culpeper 2002, Gavins & Steen 2003, Tsur 2008/2009, Brône & Vandaele 2009). The main principles of cognitive linguistics state that language is not a native ability of an individual, but rather that practicing language creates the language knowledge, so that language merges with cognition; also, grammatical rules are based on conceptualizing processes. Therefore, cognitive linguistics defines the ties between the structure and the function of language through human cognitive abilities.

2. Theoretical aspects

The figure-ground concept is used by cognitive researchers for a better understanding of the human cognitive mechanism. Nonetheless, the theory has its origins in the Gestalt psychology, dating from the beginning of the 20th century, which states that analogies with the visual perception were found. In poetics, one of the researchers who analyzed the figure-ground relation was Peter Stockwell (2002), who showed that the binomial relation had the purpose to examine the stylistic background of the text. Through the figure and ground, certain textual elements can be followed and brought up by showing how they attract or distract the attention of the reader, while also showing the connection between the stylistic pattern of the creational process and the stylistic effects of interpreting the text. From this perspective, a difference becomes clear between figure and ground in order to perceive "how

---

¹ The translation into English of the Romanian texts cited belongs to the author of this paper.

the attention works, categorizes, how the limits work and how the visual and spatial capacities of an individual are extended in the linguistic domain” (Stockwell 2002: 64). According to Stockwell, the figure-ground relation represents a fundamental concept in cognitive linguistics and it is used for developing a detailed grammatical framework for analysis, while also being applied to the interpretation of the general and abstract ideas of the whole speech (2002: 13).

This cognitive concept is mainly used in the visual arts, but throughout time there have been certain features that have enlarged the analyzed area shifting from visual to musical, and subsequently to textual¹. The researchers who studied the figure and ground dealt in their methodology, especially in the case of poetical texts, with prosody, rhythm and measure. Also, the Gestalt theory of figure and ground proposed that on a defined framework there is a well-defined ground which is static and larger, while the figure is a dynamic element and smaller than the ground (Wertheimer 1912/2012). This theory is continued through a narrative analysis by William Labov (1972), whose theory states that some grammatical forms are limited to a static description, while others have the tendency to draw the attention, and the latest are represented as a figure. In this way, the relation between figure and ground has an important contribution to the poetic analysis, because of the dynamics of the lyrical *I* self in the text, whose movements can be interpreted in terms of the figure and ground, because it creates images in the mind of the reader. If, in 1956, Meyer claimed that it was difficult and quite impossible that a figure could exist without a ground, then, in 2009, Reuven Tsur proposes as a form of poetics especially this non-relation type through which in poetry the figure can exist individually without the ground (2009: 260). In the poetical text there are series of deviations that, from Stockwell’s point of view, as well, have the purpose to distract the attention from the normal use of language, which, in return, draws the attention towards certain elements (2002: 14).

Through this type of relation, the semantic alternations can be easily observed: euphoria vs. dysphoria, the shift from metaphor to comparison, etc. In cognitive poetics, the figure will become ‘the attractor’, which implies attracting the attention, and the ground becomes ‘the distractor’, which leads to distracting the attention (Stockwell 2002: 16). If the lyrical *I* self can manipulate the textual elements, this means that it can attract or distract the reader’s attention, changing figure with ground, by using different semantic or syntactic means. Reuven Tsur (2009) also shows that the shift of the figure with the ground is more often met in poetry; therefore, the relation between them becomes a way of constructing the reality. Poets can trust themselves in the capacity of the reader’s mind to identify this relation in the extra linguistic reality, creating thus the readers’ flexibility to switch their focus in order to perceive certain poetical effects (Tsur 2009: 272).

The analysis of the poetical text represents a dynamic experience that involves a process of intensifying the attention in order to create and follow the relation between figure and ground (Stockwell 2002: 18). The reader’s attention usually focuses on aspects which appear in the initial main position: certain type of utterances, verbal tenses, an animated object in relation with inanimate one, a character, a theme, a place, etc. Zafiu (2000) researched the figure and ground under the name of *foreground and background*. The author analyses the amplified value of the poetical meaning, through which it applies a cognitive perceptual approach, which is transposed as being relative, but it claims that “the literary texts can develop multiple strategies through which the interdependency relation between the two

---

¹ Labov 1972, Stockwell 2002, Langacker 2008, Tsur 2009.

elements becomes productive” (Zafiu 2000: 167)¹. There are multiple ways of marking the figure and ground in a poetical text, but in our analysis we will create a bond between the alternation of verbal tenses with the alternation of person, shift of perspective and syntactic organization. In the poetical text, the model of figure-ground relation is useful because the poetical effect can be tracked by underlining parts of the discourse in connection with others, especially to bring forward the importance of certain elements.

3. Contrast in verb forms

In this part of the paper we will emphasize the way through which the contrast between figure and ground is created in poetry. Zafiu (2000: 167) talks about foreground and background, saying that “the discourse linear order is manipulated by the speaker in order to make some elements more prominent than others, more relevant to its communicative intention and, in this respect, the arrangement of the propositional information in two planes that identify one another as foreground designed on a background”.

At the level of the whole text, we can take into account the fact that the structure of the poetic text is a backdrop on which the elements of a figure are placed from any space. At a small sequence level, however, there are other elements that can be replaced as figure or ground by the author in order to obtain specific poetic effects. In Gellu Naum’s poetry, everything can be replaced by everything. The features of static objects can at any time assume dynamic features and the other way around; also, a common pattern of Gellu Naum’s poetry, recurrent in the many of his texts, is the alternation of the verbal tenses, between the Romanian *imperfect* (similar to the values of past tense continuous in English), which will constitute the ground, and the Romanian *present* or *compound past*, which will represent the figure.

Examples of the alternation of verbal tenses, especially when it comes to the present, projected on an *imperfect* ground, can be traced in multiple sequences and even in integral texts of Gellu Naum’s poems as in following sequences:

- (1) “The deeds that were experienced obliged to a new reading in words/there were so many peculiar names/I was walking on the field I was tired and by mistake a went to sleep on the grass/in the foreground trees were splintering rooftops were wobbling/in the deafness of things a man was signaling towards me/’I am your guide’ he shouted ‘come and sleep in my dog’/I was sleeping and was waking up in the cold light of the far moon/a ship was crossing” (*The lost guide*, p. 227)
[„Faptele trăite obligau la o nouă lectură în cuvinte/erau atâtea lucruri atâtea nume stranii/umblam pe câmp eram obosit și din greșeală m-am culcat pe iarbă/departe se spârgeau copaci se clătinau acoperișuri/în surzenia lucrurilor un om îmi făcea semne/«sunt călăuza ta» striga «vino și te culcă în câinele meu»/eu mă culcam și mă trezeam în lumina rece a lunii departe/trecea un vapor” (*Călăuza rătăcită*, p. 227)]
- (2) “They had black glasses they were wearing big boots/their scarves were smoldering/the moon was hiding behind the minarets/below the jewel which is the fire/they were looking at me tired and asking/’how are u’/I was answering with one word ‘auch’” (*The sufferers*, p. 215)

---

¹ Zafiu (2000: 173) identifies a series of linguistic ways of marking the figure and the ground, as for example: verbal tenses alternation, adverbial markers, verbal modes, syntactic organization, etc. Also, she establishes as verb tenses of the background the *imperfect* and *pluperfect*, and as verb tenses of the foreground the *compound past*. See also Mancaș (2005).

- [„Aveau ochelari negri purtau ghete mari/eșarfele lor fumegau/luna se ascundea pe după minarete/pe după giuvaierul care e focul/ei mă priveau obosiți mă întrebau/„tu ce mai faci”/le răspundeam cu o singură vorbă „auu” (*Pătimitorii*, p. 215)]
- (3) “The lips of the lamb were bleeding in the cold evening/when I saw the sun shining above the sun/I was stepping slowly on the fur underneath the bed legs/I had a colleague Stelică of a shining beauty/near him lizards were crawling dressed/in translucent gold” (*The trip with Stelică*, p. 211)
- [„Buzele mielului sângerau în răcoarea de seară/când am văzut soarele lucind deasupra soarelui/ călcam tiptil pe blana de la picioarele patului/aveam un coleg Stelică de o strălucitoare frumusețe/pe lângă el se târau șopârle îmbrăcate/în aur străveziu” (*Călătoria cu Stelică*, p. 211)]

In these examples, the *imperfect* is the predominant verb tense, from a cognitive perspective it is the ground on which the present is being projected, through direct addressing: (1) “I am your guide”, “come and sleep in my dog” (*The lost guide*, p. 227). In example (2), the verbs at *imperfect*, “were wearing”, “were smoldering”, “was hiding”, “were looking”, “were asking” are intertwined with a second question, “how are you?” which will be continued by returning to *imperfect*, “was answering”. In example (3), the *imperfect* will represent the ground for the *compound past*, “I saw”, though both the *imperfect* and the *present* most often appear for the same person *I*: “saw”, “traveled”, “had”, “creep”.

Also, in some other texts, on a ground of verbs at *imperfect*: “I was wondering”, “I was playing”, “I was hearing”, “I was waiting”, “I was falling”, etc., a figure is projected aimed to interrupt the character’s action, by using the direct speech: “who are you my old child”, “light the fire [...] I want to die” (*Threshold*, p. 223); “On that day at the edge of our field/eyebrows grass grew up/some of them grew up/with resurrection [...] they had black glasses wearing big boots [...] they were looking at me tired and were asking ‘what do you do’/I was replying with one word ‘auch’” (*The sufferers*, p. 215); “now we both walk in our native lands and the ravens give us miserable walkers/walkers walking around/around us souls wailing ‘who are you’/little children ‘who are you’/you do not know any words like tell us ‘who you are’/your little child ‘who you are’” (*The trip with Stelică*, p. 211); “ladies what arms and thighs had rubles and rounds/I give you my chest’ I was crying out/my big brother in the coffin stamped me over the screech/’marriage tugging’ he was telling me” (*When I was passing*, p. 188). The alternation of verb tenses suggests a moving perspective that involves the shift between the figure and ground. This means that the elements of poetic discourse are dynamic and do not maintain their fixed qualities. The only logic observed in Naum’s texts is the evolution of the figure, which retains its dynamism by moving on the ground. As Popescu (2000: 211) claims, the abstract structures are not meant to convey anything, but to be a diversion from everyday reality.

4. Human vs. non-human

The most important dynamic of Naum’s poetry “is given by the way of creating knowledge through direct and immediate experience, an internal labour process of a person with his self” (Popescu 2011: 51). According to her, Naum’s world becomes a shift between multiple figures and a well-defined ground, “a mixture of totemic images, archetypes with dozen of unusual characters, governing over the sky and earth, passing from the stage of life to death; the poet transforms in an animist who extends himself in multiple worlds: present,

dream, the far beyond world, therefore the whole represented universe is structured upon unexpected and atypical frames” (Popescu 2011: 39). In Gellu Naum’s poetry, the human element is represented as a figure, and the specific elements of the non-human build the ground, as represented through the personal pronouns *me* and *he, she, it*, as seen in the following examples:

- (4) “in the evening when the old lands/start to show their mists/a mild madness floats over the world/the cold shatters the Alike/he is walking arm in arm with a tree/his rust-coloured fingers touch his temple/as he is speaking slower I can hear him better/now he wants to bring back/the discontinuous memory/and you what are you doing there/why does so much cold fall on us” (*The Alike*, p. 234)
 [„seara când vechile ținuturi/încep să se arate în cețurile lor/o blândă nebunie plutește peste lume/ răcoarea se sfărâmă Asemănătorul/se plimbă braț la braț cu un copac/degete ruginii îi ating tâmplele/cu cât vorbește mai încet cu atât îl aud mai bine/acum el vrea să-mi reconstituie/memoria lipsită de continuitate/și tu ce faci acolo/de ce cade pe noi atâta frig” (*Asemănătorul*, p. 234)]
- (5) “I was probably speaking, probably floating/maybe I was searching myself [...] and he was caressing me on the eyes with extremely cold fingers/and flew immediately”
 (About the curing of the weak, p. 235)
 [„eu poate vorbeam, chiar eu poate pluteam pe sus/poate mă căutam [...] și el mă mângâia pe ochi cu degete extrem de reci/și el zbura imediat” (*Despre tămăduirea slăbănoșilor*, p. 235)]

The alternation between figure and ground can be observed in this example by stressing out the contrast between the third and the first person. The *I-character* is built by using the *present*, “hear”, and the *imperfect*: “I was speaking”, “I was floating”, “I was searching”. The use of the verbs in the first person, singular, creates the identity of the figure, and the predominant presence of the *compound past* builds the textual ground. The third person varies more because it represents a focal point of the inanimate or it shows aspects which are beyond corporality; this happens due to the uses of the verbal alternation from *present*, first person, singular: “walks”, “talks”, “wants”, to *imperfect* “flew”. The third person is used in order to complete the action of the first person singular: “as he is speaking slower I hear him better”, “and he was caressing me on the eyes with extremely cold fingers/and was flying immediately”. In Naum’s poetry, the ground represents, in many cases, a panel on which different figures can be applied, their features varying in between: animate-inanimate, static-dynamic, feelings-events, verbal tenses alternation, etc. In another poem, *Eftihia* (p. 216), there are other types of ground and different figures which are brought to surface by the alternations between several plans whom offer a micro-sequential structure to the poetical discourse, and also alternations can be observed at the levels of verb tenses, emotions, events and personal pronouns. Therefore, the “insect-poet” represents a figure which travels through several micro-sequences during which the ground constantly changes:

- (6) “but I feel the winged heel of the tangled times/I feel my leaf slip over the endless wilderness/on a blue stone stand at a shore where I sat down long ago/like any pilgrims who are preparing to leave/and I started and here I was piled up in the night/every [...] why should I look back or forth where the stray dogs greet me hopefully and wilting

wine/avalanche of snails and millions of waves-waves ants while a tree of four-five/hundreds of years rotting shattering the sky” (*Eftihia*, p. 216);
 [„dar eu simt călcâiul înaripat al timpurilor încâlcite/simt cum alunecă frunza mea peste nesfârșite pustiuri/pe o piatră albastră stau la un mal unde m-am așezat demult/ca orice pelerin care se pregătește de plecare/și am pornit și iată-mă îngrămădit în noaptea/din fiecare/[...] de ce să mă uit înainte sau înapoi unde câinii vagabonzi mă salută plini de speranțe și vin huruind/avalanșe de melci și milioane de furnici valuri-valuri pe când un copac de patru-cinci/sute de ani putrezește spintecând cerul” (*Eftihia*, p. 216)].

Later on, the figure becomes ground, as the personal pronoun *I*, the lyrical self, becomes a fixed structure:

- (7) “I watch with my ear the sounds that are beings and things and the fire and the pits for lime/I believe in the acoustic view of the great black panthers/[...] I am almost alone in the middle of the bizarre forms in the great magic of loneliness/I add the atrocious play of the collapse of the soothing forms the sun the moon floating higher and higher” (*Eftihia*, p. 216);
 [„eu privesc cu urechea aud cu ochii sunetele care sunt ființe și lucruri și foc și gropi pentru var/eu cred în vederea acustică a mărețelor pantere negre/[...] eu sunt aproape singur în mijlocul bizarelor forme în marea magie a singurătății/căreia îi adaug jocul atroce al prăbușirii formelor liniștitoare soarele nopții luna plutind cât mai sus”] (*Eftihia*, p. 216).

Also, the plans have interchangeable features, in one we can find the lyrical *I* self, and in the other one the “poet-insect” can be observed; both make the transfer from figure to ground:

- (8) “I greet the insect poet/[...] so I expect/psychedelic colour insect/[...] insect poet who looks at me with an eye of a blue-intense green/frozen on some unripe raspberry/fresh poet insect poet to assist in dementia/loss through tragic multiplication/and I’m sure he recognizes me” (*Eftihia*, p. 216);
 [„eu salut cu emoție poetul insectelor/[...] pe mine mă așteaptă așadar/insecta colorată psihedelic/[...] insecta poet care mă privește cu un ochi de un verde albastru-intens/încremenită pe un fruct de zmeură necopt/insecta poet proaspăt sosită ca să asiste la dementa/pieire prin multiplicare tragică/și eu sunt sigur că mă recunoaște”] (*Eftihia*, p. 216).

The grammar of the Naum’s poetry is “altered by transmutations towards a typological model of the poet’s philosophy in which the labyrinth grammar defines and redefines itself through the notion of network-poetry” (Popescu 2011: 21). The process of the necessary reinventing discontinuity, of creating values free of any interpretation determines a chain of derivations which lead to multiple trajectories and, underlyingly, to extremely important “groundwater of the cobweb of the whole” (Popescu 2011: 25).

The events and the feelings are revealed by underlining the opposition between the action and static verbs: “I was staying in my ear/I was waiting the awakening from down” and “lightning was falling the sky was burning [„stăteam în urechea mea/așteptam trezirea de jos” și „cădeau fulgere cerul ardea”] (*The threshold*, p. 223). The connections of the mentioned

situations are given by the use of the *imperfect*, used in the first person singular: “I was staying”, “I was waiting” and the third person singular and plural: “was burning”, “were falling”. In the first frame, the ground is established by using static forms inside the poetical universe dominated by human elements: “the ear”, creating a direct connection with the earthly existential meaning. The second plan is dominated by the figure, seen as much more dynamic, because it involves action verbs associated to the lexical units of “lightning”, “sky”, which offer a complex image figure-ground internal evolution.

The perception is dominated by two complementary situations constructed through the noun “day”, which represents the ground for the other actions which are brought up in the foreground as a figure through a chaining poetical sequence:

- (9) “The day when the endless rain fills up the quiet lakes/and a lightning flood covers the earth and the sky/the day when we will graze until we grow old/the day when all the potters ovens will go cold/the day when our mouths will become bird beaks and would not talk/and make signs” (*The black box*, p. 222)
 [„ziua când ploaia nesfârșită umple liniștitele lacuri/și un potop de fulgere acoperă pământul și cerul/ziua când vom paște până la bătrânețe/ziua când se vor stinge toate cuptoarele olarilor/ziua când gurile noastre vor fi ciocuri de păsări și nu spun/și nu fac semne” (*Cutia neagră*, p. 222)].

Naum’s universe dynamics reveal a symmetric construction by creating a parallel between *present* and *future* and by using the verbs: “fills up”, “covers”, in order to mark the value of perception; the *future* is constructed by using “will graze”, “will go cold”, “will be” with the purpose to reveal the future actions of the same ground, *the day*. In the next sequence, it can be observed that the *present* is re-used with the purpose to define future actions: “our mouths will become bird beaks and would not talk/and make signs”.

5. The reverse of the figure-ground relation

The frequent shift between the figure and the ground by reversing one of the figure’s elements has the purpose to create precise poetical effects, by manipulating the binomial relation; Tsur (2009: 273) claims that, this way, emotional effects can be manifested. From another point of view, the literary critics discuss about Gellu Naum at a different level, putting forward the idea that the author puts himself “above the common reality” and has as a final meaning “the reality and surreality or the face and surface” (Lefter 2003: 48–50). Gellu Naum’s poetry represents fragments of this wide background and the most important dynamic of his poetry is given by “the act of knowledge, which is created by direct and immediate experiences, an internal labour process of a person with his self” (Popescu 2011: 51). In the next examples, (10)–(13), the figure and the ground are reversed in order to disrupt the common reality:

- (10) “We were staying in ourselves/[...] and we were staying in ourselves” (*A viewpoint of life*)
 [„noi stăteam în noi/[...] și noi stăteam în noi” (*O receptare a vieții*, p. 232)]
- (11) “Something was sliding through the branches it was collapsing/[...] something was sliding in us it was collapsing” (*A discourse to stones*)
 [„ceva se surpa printre crengi se năruia/[...] ceva se surpa în noi se năruia” (*Discurs către pietre*, p. 231)]

- (12) “Forest was in each one/[...] Forest was flowing from them” (*The lost guide*)
[„pădure era în fiecare/[...] curgea pădure din ei” (*Călăuza rătăcită*, p. 227)]
- (13) “I was walking on the field I was tired and by mistake I went to sleep on the grass/[...] I was walking on the field and I was tired and by mistake I ended up by sleeping under the grass” (*The lost guide*)
[„umblam pe câmp eram obosit și din greșeală m-am culcat pe iarbă/[...] umblam pe câmp eram obosit și s-a nimerit să mă culc din greșeală sub iarbă” (*Călăuza rătăcită*, p. 225)]

In the example (10), “we” represents a pronoun of the person who can be in the same time figure and ground. From this perspective, a clear distinction cannot be made between them, neither at semantic, nor at syntactic level, maybe just at a cognitive one, by duplicating the person. In example (11), the shift between figure and ground is more obvious, mainly because at the beginning “something” is the dynamic element which has the dynamic verb attributes: “was sliding”, “was collapsing”, but in the second verse, the pronoun “we” reappears, although it is constructed as a ground, it has the dynamic features of the figure. Thus, the language of Naum’s poetry reveals a different type of knowledge in which the known becomes unknown: „we were staying in us [...] and we were staying in us”, where the recurrent phrase does not change its shape. In example (12), “forest” represents, at the beginning, the element with static features, and the pronoun “each” defines the figure, but as the sequence goes further, “forest” becomes the figure by connecting it to the verb: “to flow”, therefore the shift takes place from an existential verb “to be” to a dynamic one “to flow”; also, the indefinite pronoun “each” is replaced with the personal pronoun “them”. Another controversial example is (13), where the referential noun “grass” is preceded by two prepositions which are semantically opposed, “on” and “under”. In this case the distinction between them becomes difficult to spot and the prepositional shift can lead to that face and surface which is discussed by the literary critics, and in fact even Gellu Naum, in another poem, uses the same alternation in which the normal way of functioning will become an abnormal one.

From another perspective, the symmetrical relations can be observed, being generated by the same sequence which opens and closes the text, most important being that they do not have a constructional purpose in the poem structure, because they bring in the foreground a different model of text. The “normal” system of the poem is deconstructed and the created convergences deteriorate any kind of ideal associations. Anything that was abnormal now became normal; thus, in Naum’s poetry, the expressivity is based on a free semantic and syntactic system.

6. Conclusions

In the analysis of Gellu Naum’s poetry, the figure-ground relation represents an effective approach to track the textual movements, often placed through verb tenses. The poetry will be more easily perceived by revealing the prominences and by explaining linguistic alternations to create certain poetic effects. Most of times, a clear distinction between figure and ground is related to animate-inanimate, static-dynamic or feelings-events. Also, the verb tenses help the reader structure the sequences of his poetry and, as shown, the *present* and the *compound past* appear inside a question in Naum’s poetic discourse in order to distract the reader’s attention.

The structuring principles of Gellu Naum's poetry are about the series of reinventions, deconstructions, and language alternations that render that "network-poetry". Reconstructing language at the semantic and the syntactic level by identifying, exemplifying, and explaining the dominant element of the text was a first step in the proposed analysis to highlight the artistic finality.

SOURCES

Naum, Gellu, 2010, *Exactitatea umbrei*, Pitești, Paralela 45.

REFERENCES

- Brône, Geert, Vandaele, Jeroen (eds), 2009, *Cognitive Poetics. Goals, Gains and Gaps*, Berlin, Mouton de Gruyter.
- Gavins, Joanna, Steen, Gerard (eds), 2003, *Cognitive Poetics in Practice*, London/New York, Routledge.
- Labov, William, 1972, *Sociolinguistic Patterns*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press.
- Lakoff, George, Johnson, Mark, 1980, *Metaphors We Live By*, Chicago, The University of Chicago Press.
- Langacker, Ronald W., 2008, *Cognitive Grammar: A Basic Introduction*, New York, Oxford University Press.
- Lefter, Ion Bogdan, 2003, *5 poeți: Naum, Dimov, Ivănescu, Muguș, Foașă*, Pitești, Paralela 45.
- Mancaș, Mihaela, 2005, *Limbajul artistic românesc modern*, Bucharest, Editura Universității din București.
- Meyer, Leonard B., 1956, *Emotion and Meaning in Music*, Chicago, Chicago University Press.
- Popescu, Simona, 2000, *Salvarea speciei (despre suprarealism și Gellu Naum)*, Bucharest, Editura Fundației Culturale Române.
- Popescu, Simona, 2011, "Prefață", in Gellu Naum, *Opere*, vol. I, Iași, Polirom.
- Semino, Elena, Culpeper, Jonathan, 2002, *Cognitive Stylistics. Language and Cognition in Text Analysis*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing.
- Stockwell, Peter, 2002, *Cognitive Poetics. An introduction*, London, Routledge.
- Tsur, Reuven, 2008, *Toward a Theory of Cognitive Poetics*, Brighton/Portland, Sussex Academic Press.
- Wertheimer, Max, 2012, *On Perceived Motion and Figural Organization*, edited by Lothar Spillmann, Cambridge, Massachusetts, The MIT Press.
- Zafiu, Rodica, 2000, *Narațiune și poezie*, Bucharest, All.

COGNITIVE POETIC ANALYSIS IN ROMANIAN SURREALISM

(Abstract)

This paper aims at unveiling some aspects regarding a specific concept of Gestalt psychology, such as the figure and ground, the conceptual metaphor, mental spaces, etc. In the latest years, with the development of cognitive linguistics, the figure and ground have represented a concept of analysis not only in visual arts, but also in different types of discourse. The latest researches in this field apply these cognitive phenomena to literary discourse and through our research we want to show which are the language methods through which they are expressed in a group of poetic texts belonging to the most prominent representative of Romanian surrealism, Gellu Naum.

In surrealism, language went through a massive deconstruction, as a representative of nonconformity and syntactic and semantic dissolution. The texts selected for analysis were also the motivation to re-build

poetic discourse by identifying the linear order. To understand how order is handled by the author, we considered how some elements are more prominent than others, how they are relevant to the communicative intention and, in this respect, we took into consideration the arrangement of propositional information in two planes which are identified each other: the figure projected on a ground.

The analysis of the poetry is a dynamic experience that involves a process of resuming and intensifying attention in order to follow the relationship between figure and ground. This is due to the creative ego who can handle the textual and this means it can attract or distract the reader, changing the figure with the ground, through various semantic and syntactic mechanisms. The linguistic modalities through which the figure and ground are marked in the poetic texts are various, but some of the most substantial ways in those texts are the alternation of tenses (e.g. the *imperfect* represents the ground and the present or past represents the figure), the person alternation (e.g. the contrast between third and first person) and changing the perspective of an object by replacing it with another (through syntactic organization).

In the poetic texts, the analysis of figure and ground is useful because this way we can follow the effects of poetry created by highlighting some parts of the discourse in relation to others in order to focus on the relevance of elements, and so we can identify what involves diverting or attracting the attention of the reader.

STATUT ET FONCTIONS DE LA SIMILITUDE DANS *IMAGES ET SYMBOLES DE MIRCEA ELIADE*

ANNA CARMEN SORRENTI
Université de Calabre

Comme celle de Gaston Bachelard, l'œuvre de Mircea Eliade est double: scientifique et artistique. C'est une telle dualité que l'auteur évoque dans ses entretiens avec Claude-Henri Rocquet:

- « – Je me voyais travailler d'une façon sérieuse, scientifique, avec la matière ; et en même temps j'étais attiré par l'imagination littéraire.
- C'est à cela que vous faites allusion quand vous parlez du côté diurne de l'esprit...
- Du régime diurne de l'esprit et du régime nocturne de l'esprit.
- La science du côté du jour, la poésie du côté de la nuit.
- Oui, l'imagination littéraire, qui est aussi l'imagination mythique et qui découvre les grandes structures de la métaphysique. Nocturne, diurne : les deux... La *coincidentia oppositorum* » (Eliade 1985 : 23).

Nicolae Şera a bien mis en évidence, dans l'œuvre de Mircea Eliade, « la continuité du diurne dans le nocturne et vice-versa » (Şera 2005 : 43), dialectique qu'il compare à celle des hiérophanies cachées, une des grandes découvertes de l'historien des religions : « tout comme le sacré est camouflé dans le profane selon le principe de la *coincidentia oppositorum* » (Şera 2005 : 43). Nous nous interrogerons ici sur la continuité de l'écriture nocturne dans l'écriture diurne en analysant le rôle des similitudes dans la prose scientifique de Mircea Eliade et leur fonction créatrice d'images. Comme l'observe Şera, « si l'esprit utilise les images pour saisir une réalité ultime des choses, c'est justement parce que cette réalité se manifeste d'une manière contradictoire, et par conséquent ne saurait être exprimée par des concepts » (Şera 2005 : 110). Pour souligner le statut spécifique de ce discours scientifique, Nicolae Şera parle de discours « contaminé » (Şera 2005 : 212) alors que Paul Ricœur se réfère à un discours « mixte » (Ricœur 2002 : 383).

1. Similitude et connaissance analogique

« La pensée symbolique fait “éclater” la réalité immédiate, mais sans l'amoindrir ni la dévaloriser: dans sa perspective l'Univers n'est pas fermé, aucun objet n'est isolé dans sa propre existentialité: tout se tient ensemble, par un système serré de correspondances et d'assimilations » (Eliade 1980 : 249). C'est par ces mots que Mircea Eliade – historien des religions à qui Paul Ricœur dédie le septième chapitre de *La Métaphore vive* – s'apprête à conclure les pages de son livre *Images et Symboles*. Et c'est à travers la correspondance et l'assimilation que l'auteur nous présente sa pensée. On peut dire que la comparaison en tant qu'union de ressemblances et de différences sous-tend toute l'œuvre elle-même, comme si

elle se fondait sur une grande analogie rapprochant des cultures et des époques différentes. En effet, l'auteur procède par un parallélisme assidu axé sur l'analyse et sur la description de toute une suite de symboles: le Centre, le Temps et l'éternité, le dieu lieu et le symbolisme des nœuds, les coquillages.

L'auteur montre qu'au-delà des différences et des ressemblances qui en découlent, les symboles, les mythes, les images dépassent les distances spatio-temporelles et se révèlent comme universels. Le symbole en effet ne peut pas être réduit à un événement culturel lié à des données historiques et/ou géographiques. Chaque culture est conçue, par contre, comme « une chute dans l'histoire » (Eliade 1980 : 243). Le symbole recèle, en réalité, une nature immanente qui fait abstraction de l'histoire: « l'histoire, ne réussit pas à modifier radicalement la structure d'un symbolisme "immanent". L'histoire ajoute continuellement des significations nouvelles, mais celles-ci ne détruisent pas la structure du symbole » (Eliade 1980 : 226):

« Nous ne contestons pas l'importance de l'histoire, [...] pour juger à sa juste valeur tel ou tel symbole *ainsi qu'il était compris et vécu dans une culture définie*. [...] Mais ce n'est pas en « situant » un symbole dans sa propre histoire qu'on résoudra le problème essentiel, à savoir: ce que nous révèle non pas « une version particulière » d'un symbole mais la *totalité* d'un symbolisme. On voit déjà que les diverses significations d'un symbole s'enchaînent, sont solidaires à la façon d'un système; les contradictions qu'on peut déceler entre les diverses versions particulières ne sont la plupart du temps qu'apparentes: elles se résolvent dès que l'on considère le symbolisme dans son ensemble, qu'on dégage sa structure. Toute nouvelle valorisation d'une Image archétypale couronne et consomme les anciennes » (Eliade 1980 : 229).

Il existe donc « une logique du symbole » (Eliade 1980 : 51), ce qui suppose des « relations historiques », des « emprunts », des « filiations » (Eliade 1980 : 168) entre les cultures, qui déterminent la présence de plusieurs variantes d'un même symbole. Les différences ainsi que les ressemblances ne découvrent en vérité que l'appartenance à un même archétype, qui peut se manifester à la fois sur le plan du conscient et sur le plan de l'inconscient:

« Contentons-nous de conclure que nous avons affaire à des expressions non historiques d'un même symbolisme archétypal, qui se manifeste d'une manière cohérente et systématique aussi bien sur le plan de l'«inconscient» (rêve, hallucination, rêve éveillé) que sur ceux du « trans-conscient » et du conscient (vision esthétique, rituels, mythologie, *philosophumena*). Soulignons en passant que les manifestations de l'inconscient et du subconscient présentent une structure et des valeurs qui s'accordent parfaitement avec celles des manifestations conscientes; et comme ces dernières sont « raisonnables », en ce sens que leurs valeurs se justifient logiquement, on pourrait parler d'une « logique » sub- ou trans-consciente qui ne serait pas toujours hétérogène à la logique « normale » (nous entendons: la logique classique, ou celle du bon sens). Provisoirement, acceptons donc l'hypothèse qu'une certaine zone au moins du subconscient est dominée par les mêmes archétypes qui dominent et organisent également les expériences consciente et trans-consciente. De ce fait, nous aurons le droit de considérer les multiples variantes d'un complexe symbolique [...] comme une suite de « formes » qui, sur les plans différents du rêve, du mythe, du rite, de la

théologie, de la mystique, de la métaphysique, etc. essaient de « réaliser l'archétype » (Eliade 1980 : 169–170).

L'union des ressemblances et des différences, qu'attestent les symboles, ne fait que renvoyer à « la dialectique de la hiérophanie » (Eliade 1980 : 249) et de la *coincidentia oppositorum*, c'est-à-dire la coïncidence des opposés qui, au lieu de mettre en évidence une limite des symboles, témoigne par contre du maximum de leur valeur, à savoir la connaissance de la réalité dans sa totalité:

« Ceci devient encore plus évident lorsqu'on se rappelle que la fonction d'un symbole est justement de révéler une réalité totale, inaccessible aux autres moyens de connaissance: la coïncidence des opposés, par exemple, si abondamment et si simplement exprimée par les symboles, n'est donnée nulle part dans le Cosmos, et n'est pas accessible à l'expérience immédiate de l'homme ni à la pensée discursive » (Eliade 1980 : 248).

C'est pour cette raison que Mircea Eliade nous parle de la « valeur cognitive » (Eliade 1980 : 15) des symboles car ils détiennent une fonction profonde et constituent de véritables moyens de connaissance. En effet, pour l'écrivain la pensée symbolique représente l'essence même de l'homme:

« elle est consubstantielle à l'être humain: elle précède le langage et la raison discursive. Le symbole révèle certains aspects de la réalité – les plus profonds – qui défient tout autre moyen de connaissance. Les images, les symboles, les mythes, ne sont pas des créations irresponsables de la psyché; ils répondent à une nécessité et remplissent une fonction: mettre à nu les plus secrètes modalités de l'être » (Eliade 1980 : 13).

L'ambivalence, qui caractérise les symboles, révèle donc leur côté religieux, le pouvoir de déclencher une hiérophanie, à savoir la manifestation du sacré: « un objet quelconque devient paradoxalement une hiérophanie, un réceptacle du sacré, tout en continuant à participer à son milieu cosmique environnant » (Eliade 1980 : 119). Le caractère religieux des symboles explique l'importance qu'Eliade accorde à la religion et en particulier à l'histoire des religions par rapport aux autres disciplines. En essayant de dépasser, d'un côté, les objections de l'historicisme et, de l'autre, de la psychologie en général (Eliade 1980 : 41)¹, Eliade nous présente l'histoire des religions comme une « métapsychanalyse » (Eliade 1980 : 48), une « nouvelle maïeutique » (Eliade 1980 : 49) où la redécouverte des symboles et des archétypes ne dévoile pas seulement un comportement archaïque de l'homme, mais permet une connaissance pleine de lui-même, une prise de conscience de sa richesse spirituelle. Par le dépassement de son moment historique, en faisant revivre les archétypes et les symboles, l'homme devient un être intégral et universel; il atteint un savoir plus complet de sa destinée et de sa signification:

---

¹ Les découvertes de la psychanalyse et de la psychologie des profondeurs, en particulier celles de Jung, ont augmenté l'intérêt pour la phénoménologie des religions: « En effet, on n'a pas tardé à remarquer que l'énorme domaine de l'histoire des religions constituait une mine inépuisable d'éléments de comparaison avec le comportement de la psyché individuelle ou collective, comportement étudié par les psychologues et les analystes » (Eliade 1980 : 41).

« Cette maïeutique réalisée à l'aide du symbolisme religieux contribuerait aussi à délivrer l'homme moderne de son provincialisme culturel et surtout du relativisme historiciste et existentialiste. Car, ainsi qu'on le verra, l'homme s'oppose à l'histoire même alors qu'il s'applique à la faire, même lorsqu'il prétend n'être rien d'autre qu'« histoire ». Et dans la mesure où l'homme dépasse son moment historique et donne libre cours à son désir de revivre les archétypes, il se réalise comme un être intégral, universel. Dans la mesure où il s'oppose à l'histoire, l'homme moderne retrouve les positions archétypales. [...] Par le simple fait qu'il retrouve au cœur de son être les rythmes cosmiques – l'alternance jour et nuit, par exemple, ou hiver-été – il parvient à une connaissance plus totale de son destin et de sa signification » (Eliade 1980 : 49).

Tout en reconnaissant la relation étroite entre les phénomènes religieux et l'histoire, Eliade considère cette réalisation comme un moyen pour l'homme moderne de s'affranchir des conceptions liées au « relativisme historiciste et existentialiste » (Eliade 1980 : 49), vu que cette même réalisation lui confère la possibilité de dépasser son « provincialisme culturel » (Eliade 1980 : 49). Il observe que chaque phénomène, en tant que manifestation, ne peut pas être envisagé en dehors du temps: « Je sais très bien que nous avons affaire à des *phénomènes*, c'est-à-dire qu'ils se manifestent, se révèlent à nous, ils sont frappés comme une médaille par le moment historique qui les a vus naître » (Eliade 1980 : 43). Comme le préconisait déjà Kant, l'homme est « en situation » (Eliade 1980 : 44), c'est-à-dire que ce qui rend authentique son existence est le fait de se trouver « dans l'histoire, dans le temps, dans son temps » (Eliade 1980 : 44). Mais l'authenticité de sa vie ne dépend pas seulement de la prise conscience de son historicité (Eliade 1980 : 46), parce qu'il vit aussi un « temps contracté » (Eliade 1980 : 46):

« L'homme intégral connaît d'autres situations en plus de sa condition historique: il connaît l'état de rêve ou de rêve éveillé ou de mélancolie ou de détachement, ou de béatitude esthétique, ou d'évasion, etc. – et tous ces états ne sont pas « historiques », bien qu'ils soient aussi authentiques et aussi importants pour l'existence humaine que sa situation historique. L'homme connaît, d'ailleurs, plusieurs rythmes temporels, et non pas uniquement le temps historique, c'est-à-dire son temps à lui, la contemporanéité historique. Il lui suffit d'écouter de la bonne musique, ou de tomber amoureux, ou de prier, pour sortir du présent historique et de réintégrer l'éternel présent de l'amour et de la religion. Il lui suffit même d'ouvrir un roman ou d'assister à un spectacle dramatique pour retrouver un autre rythme temporel, ce qu'on pourrait appeler le temps contracté » (Eliade 1980 : 45–46).

La situation historique est remplacée par une situation-limite où l'homme, grâce au dévoilement des symboles et des mythes, prend conscience de sa place dans l'Univers (Eliade 1980 : 48). La redécouverte spontanée des archétypes dans la psyché de l'homme moderne réunit tous les êtres humains, sans différence de race et de milieu historique. Eliade envisage ainsi l'étude des symbolismes comme « un nouvel humanisme » ou « une nouvelle anthropologie » (Eliade 1980 : 29).

À côté du symbole, c'est l'Image en tant que telle qui « seule peut révéler la réalité, les fonctions à la fois cosmologiques, anthropologiques et psychologiques » (Eliade 1980 : 21). En dépit des théories de Freud, pour Eliade la tentative de traduire les images en termes concrets apparaît comme fallacieuse, chaque interprétation n'étant qu'une perte, une « chute »

(Eliade 1980 : 23)¹, vu que l'image est dans son essence « multivalente »: « C'est donc l'image comme telle, en tant que faisceau de significations, qui est vraie, et non pas une seule des significations ou un seul de ses nombreux plans de référence. Traduire une Image dans une terminologie concrète, en la réduisant à un seul de ses plans de référence, c'est pis que la mutiler, c'est l'anéantir, l'annuler comme instrument de connaissance » (Eliade 1980 : 22).

2. Statut rhétorique de la similitude

C'est sur les images de nature linguistique (Wunenburger 1997 : 3–52), fondées sur les figures de rhétorique, que nous voudrions concentrer notre réflexion. Si au niveau macrotextuel, la comparaison et le parallélisme représentent la manière de concevoir la totalité du texte, au niveau microtextuel, c'est-à-dire de la phrase, la comparaison – et plus précisément la similitude – constitue l'une des figures de rhétorique employées dans cette œuvre. Arrêtons-nous tout d'abord sur le terme « comparaison ». Ce mot renvoie généralement à deux catégories, la *comparatio* et la *similitudo*. Traditionnellement les linguistes ont distingué la comparaison de la similitude parce que la première exprime un jugement quantitatif (par exemple « Serge est fort comme son père »), alors que la deuxième exprime un jugement qualitatif (« Serge est fort comme un lion »). Mais c'est plutôt le concept d'hétérogénéité, de disparité des éléments impliqués dans la similitude, par rapport à ceux concernant la comparaison, qui se présente comme un critère de différenciation, ainsi que l'a souligné Nanine Charbonnel dans *L'important, c'est d'être propre*: « Non, ce n'est pas une question de quantité et de qualité; c'est une question d'ontologie. [...] Ainsi donc la *similitudo* est cette activité tout à fait curieuse (bien qu'ultra-courante), qui consiste à affirmer comme *similes* ce que l'on sait être *disparēs*! » (Charbonnel 1991: 30). Ainsi, continue la linguiste, « entre la *comparatio* et la *similitudo*, c'est bien moins une question de rapport entre quantité et qualité qui est en jeu, qu'une question de définition de l'homogène. Le propre de la *similitudo*, c'est de rapprocher des hétérogènes (un lion et un homme, une rose et une femme, une plante et un enfant), mais en leur inventant une homogénéité nouvelle» (Charbonnel 1991: 18).

La similitude constitue une figure analogique. Longtemps assimilée à la métaphore, elle possède en réalité un statut linguistique et morphologique tout à fait autonome. Dès l'Antiquité jusqu'aux théories de la *Nouvelle Rhétorique*, il y a eu une tendance à les assimiler; en effet, les linguistes ne proposent pas une distinction claire entre les deux figures, mais généralement ils considèrent la métaphore comme une comparaison elliptique. C'est seulement à partir des théories interactives que la nouvelle conception de la métaphore provoque un vrai détachement par rapport à la similitude, bien qu'en relevant les capacités créatives de l'énoncé métaphorique, on a fini pour négliger le domaine proprement lié à la similitude. En plus, la structure analytique qui la caractérise a provoqué chez la plus grande partie des linguistes une sous-évaluation de cette figure, jusqu'au point de la définir comme une non-figure. Pourtant, au-delà de son apparente clarté, la similitude peut révéler un côté « implicite » (Marchal 2007 : 189) et produire, comme la métaphore, même si c'est par des procédés linguistiques différents, une figure. En effet, elle est capable de créer des analogies projectives propres à la métaphore et donc de « déclencher une interaction conceptuelle » (Prandi 1984 : 221) – pour reprendre les mots de Prandi –, même si en actualisant des

---

¹ « Nous n'ignorons pas qu'en certains cas la psyché fixe une Image sur un seul plan de référence: le plan "concret"; mais c'est déjà la preuve d'un déséquilibre psychique » (Eliade 1980 : 22).

mécanismes tout à fait différents: la similitude se base sur l'analogie entre deux éléments alors que la métaphore articule un conflit conceptuel; la première est cohérente, puisqu'elle admet une interprétation littérale, par contre la deuxième est incohérente et donc compréhensible seulement par inférence. La similitude – trope de la coordination – présente une analogie entre deux entités autonomes, à la différence de la métaphore – trope de la subordination – qui, en exhibant une tension sémantique, soumet un sujet primaire à un sujet subsidiaire qui lui est incompatible, parce qu'il appartient à une sphère étrangère. En se limitant à rapprocher deux réalités distinctes, la similitude atténue le conflit conceptuel, qui est au contraire amplifié avec la métaphore. Ce sont les outils grammaticaux, par lesquels la figure comparative se manifeste, qui réduisent cette tension. La fonction de la similitude est donc celle d'explicitier ses analogies, en développant le contenu et en atténuant l'impact contradictoire; elle exprime – affirme Prandi – ce que la métaphore, « trope synthétique par excellence » (Prandi 1984 : 223), suggère: « la similitude, rapprochant des entités proposées comme autonomement connues, sans préjudice pour l'identité de chacune, tend par nature à atténuer l'impact conceptuel des sujets de discours, alors que la métaphore est amenée à l'emphatiser » (Prandi 1984 : 222). Vu la présence des outils linguistiques, la similitude atténue l'impact conceptuel. Toutefois, notons que la prise en considération de la similitude exclusivement comme un procédé qui tend vers l'atténuation limite fortement, d'après nous, ses potentialités. Or elle présente le plus souvent un défaut de structure en engendrant un conflit conceptuel, une impertinence sémantique, grâce à la présence d'un *tertium comparationis* métaphorique. Elle devient donc un instrument de création, de « re-description » (Ricœur 2002 : 10) de la réalité. La similitude, en se greffant sur la métaphore, se révèle « vive » (Ricœur 2002 : 289), n'atténue plus l'interaction, mais ranime le conflit.

La relation de ressemblance instaurée dans la similitude se base sur la juxtaposition de deux objets, le comparé et le comparant. Le comparé représente « le point d'ancrage référentiel » (Tamba-Mecz 1979 : 17) dont le signifié de la phrase entière dépend, « l'orientation référentielle » (Tamba-Mecz 1979 : 17) de l'énoncé comparatif; alors que le comparant représente l'élément qui introduit l'image et donc la subjectivité de celui qui énonce la *similitude* (Tamba-Mecz 1979 : 17). Les deux entrent en relation à travers un lien grammatical, le *comme* (« [le comme] est toujours le signe d'une relation d'identité orientée » (Tamba-Mecz 1979 : 19), ou d'autres outils linguistiques qui remplissent la même fonction comparative: des adjectifs (*tel, semblable, pareil* à), ou des verbes (*sembler, ressembler, paraître*) qui permettent d'assimiler le comparé au comparant. L'élément analogique produisant le rapprochement du comparé au comparant est représenté par le *tertium comparationis*. Ce dernier peut être présent à l'intérieur de la relation comparative ou rester implicite. En outre, dans certains cas, il est métaphorique. Donc, ce qui détermine le contenu de la figure est son caractère relationnel, qui acquiert ainsi un rôle central, non seulement par le lien que crée la similitude, mais aussi par l'effet qu'elle produit. Le sens des figures comparatives découle de leur double organisation relationnelle et référentielle: la première résulte de la présence du lien grammatical, qui guide la relation analogique; la deuxième est établie par le comparé; elle représente le noyau référentiel central et permet d'identifier uniquement le comparé au comparant et non pas le contraire. Ce sens est déterminé à la fois par le choix des pôles impliqués et par leur fonction à l'intérieur de l'énoncé comparatif (Tamba-Mecz 1979 : 19).

La similitude crée une relation asymétrique (Martin 1983 : 186) vu que le comparant, l'objet connu, ajoute des informations au comparé, l'objet moins connu, en provoquant un accroissement sémantique de ce dernier (Agosti 2008 : 57). Fontanier n'affirme-t-il pas dans

Les Figures du discours: il faut que « l'objet dont elle [la comparaison] est tirée soit plus connu que celui qu'on veut faire mieux connaître » (Fontanier 1977 : 379). Le comparant revêt par conséquent une fonction prioritaire au niveau sémantique par rapport au comparé, tout en lui étant subordonné au niveau syntaxique: « Ainsi, si le comparé détient, du point de vue syntaxique, la position prioritaire, du point de vue sémantique il apparaît par contre subordonné au comparant. Ce qui fait que, dans la réalisation de la figure, le sens circule du comparant vers le comparé » (Agosti 2008 : 57). Dans l'exemple « Serge est fort come un lion », le *tertium comparationis*, le courage ou la force, est commun aussi bien au *comparé* qu'au *comparant*. Le comparant, l'objet connu, dans ce cas « un lion », est subordonné au niveau syntaxique au comparé, « Serge », mais devient – au niveau sémantique – plus important, parce qu'il ajoute des informations au comparé (Agosti 2008 : 57–58).

3. Fonctions de la similitude dans la prose épistémologique

Il faut remarquer que chez Eliade la comparaison, en tant que telle, c'est-à-dire en tant que stratégie de rapprochement entre ce qui est semblable, reste un procédé fortement employé. Dans son écriture heuristique, il recourt très souvent à des parallélismes où l'analogie sous-tend l'organisation logique interne du texte. Très souvent l'auteur établit non seulement une égalité entre les mots, mais aussi une égalité de rapports comme le montrent les exemples suivants:

- (1) « [Le sacrificateur] Il étend les mains (comme un oiseau ses ailes!) » (Eliade 1980 : 63).
- (2) « Comme cet animal marin sort de sa coquille, ainsi l'homme naît du ventre de sa mère » (Eliade 1980 : 186).
- (3) « L'Esprit Vivant saisit le Premier Homme hors de la lutte comme une perle tirée de la mer » (Eliade 1980 : 210).

La forte récurrence du *comme* n'indique pas toujours la présence de figures de rhétorique. En effet, grâce à son rôle de « cheville intégrative » (Fuchs et Le Goffic 2005 : 287), le *comme* représente un lexème « polyfonctionnel et polysémique » (Fuchs et Le Goffic 2005 : 267); il n'est pas toujours un « connecteur de ressemblance » (Prandi et Raschini 2002 : 26). Il ne suppose pas seulement la formation d'un énoncé figuré, mais il peut revêtir des fonctions et des sens différents selon les cas, comme le montre l'exemple successif, où il engendre un « effet approximatif » (Fuchs et Le Goffic 2005 : 280): « Les êtres qui vivent dans l'ignorance sont comme enfermés et emprisonnés dans un œuf » (Eliade 1980 : 108). Nous nous réservons d'approfondir l'analyse de tous ces aspects dans une prochaine étude. C'est plutôt sur le côté lié aux figures de rhétorique, aux images, que nous voudrions nous arrêter ici, à savoir sur les similitudes. À partir de la présence ou de l'absence du *tertium comparationis*, il est possible de distinguer plusieurs typologies de similitudes. Rappelons que le *tertium comparationis* précise et circonscrit le contenu analogique. Il existe des cas où l'élément analogique commun est absent. Il s'agit de similitudes *implicites*, qui réalisent « une ressemblance vide » (Prandi et Raschini 2002 : 23):

- (1) « Le monde comme un embryon » (Eliade 1980 : 150).
- (2) « Le Cosmos comme un réseau » (Eliade 1980 : 161).
- (3) « Le Labyrinthe comme un nœud » (Eliade 1980 : 164).

Dans les occurrences qui précèdent, les comparés – « Le monde »; « Le Cosmos »; « Le Labyrinthe » – sont rapprochés des comparants – « un embryon », « un réseau », « un nœud » – indépendamment de tout lien analogique. Cependant, quand le *tertium comparationis* n'est pas présent à l'intérieur de l'énoncé comparatif, il est possible de reconstruire le lien qui manque à partir des éléments cités dans le texte. Même si ces derniers ne remplissent pas la fonction de prédicat commun, ils expliquent d'une certaine façon la relation de ressemblance. Très souvent « la structure lexicale superficielle » (Agosti 2008 : 62) cache un niveau profond (Agosti 2008 : 62), par rapport auquel on peut reconstruire le lien analogique, même si le *tertium comparationis* est absent. Le défaut de structure peut être récupéré sur un double niveau: un premier niveau lexical, pour la présence d'autres éléments qui font partie de la similitude; et un deuxième niveau plus profond, où réside un sens caché. Structure et sens ne constituent pas seulement le signifié du texte, mais s'inscrivent dans une dimension supérieure, qui révèle le moi profond de l'auteur.

Par contre la présence du *tertium comparationis* à l'intérieur de l'énoncé comparatif détermine la formulation d'une *similitude explicite* (Le Guern 1973 : 62). Il s'agit de similitudes « qui offrent à la ressemblance un contenu explicite » (Prandi et Raschini 2002 : 23), où l'élément analogique commun peut être représenté par une catégorie grammaticale différente: un substantif, un adjectif, un verbe, un adverbe. Les occurrences qui suivent appartiennent à cette typologie, mais elles ne se servent pas d'un même outil linguistique:

- (1) « Comme des vaisseaux légers, ces univers flottent sur l'eau pure » (Eliade 1980 : 84–85).
- (2) « La Croix comme un arbre qui monte de la terre aux cieux » (Eliade 1980 : 227).
- (3) « Cette partie anhistorique de l'être humain porte, telle une médaille, l'empreinte du souvenir d'une existence plus riche, plus complète, presque béatifique (Eliade 1980 : 18)».

Si dans les premier et deuxième exemples, les comparés, «univers» et «croix», sont rapprochés des comparants « vaisseaux » et « arbre », à l'aide d'un *tertium comparationis* verbal (« flotter », « monter »), dans le troisième exemple, le comparé « cette partie anhistorique » est rapproché du comparant « médaille », à travers la présence du syntagme nominal « l'empreinte du souvenir », qui remplit la fonction d'élément commun.

Cette dernière similitude recèle l'essence de la pensée d'Eliade: en échappant à son historicité l'homme « réintègre, par les images et les symboles qu'il met en œuvre, un stade paradisiaque de l'homme primordial ». Les images se révèlent donc être toujours actuelles, vu qu'elles sont présentes aussi dans l'homme moderne. Par les images, il peut retrouver le symbolisme de son corps: « le corps est un anthropo-cosmos » (Eliade 1980 : 50) affirme Eliade; c'est ainsi que l'homme moderne peut atteindre une dimension existentielle plus authentique (Eliade 1980 : 50). Par leur pouvoir évocateur, les images réussissent à rapprocher les hommes, bien plus que le langage analytique. Elles acquièrent un caractère d'« universalité » et de « pérennité » (Eliade 1980 : 242) et deviennent des instruments de communion, de communication entre les cultures, qui s'ouvrent les unes aux autres (Eliade 1980 : 244). Au-delà des différences entre les cultures, « l'imagination baigne en plein symbolisme, et continue de vivre des mythes et des théologies archaïques » (Eliade 1980 : 27):

« “Avoir de l'imagination”, c'est jouir d'une richesse intérieure, d'un flux ininterrompu et spontané d'images. Mais spontanéité ne veut pas dire invention arbitraire.

Étymologiquement, “imagination” est solidaire d'*imago*, “représentation, imitation” et d'*imitor* “imiter, reproduire”. Pour une fois, l'étymologie fait écho aussi bien aux réalités psychologiques qu'à la vérité spirituelle. L'imagination *imite* des modèles exemplaires – les Images – les reproduit, les réactualise, les répète sans fin. Avoir de l'imagination, c'est voir le monde dans sa totalité; car c'est le pouvoir et la mission des Images de *montrer* tout ce qui demeure réfractaire au concept. On s'explique dès lors la disgrâce et la ruine de l'homme qui “manque d'imagination”: il est coupé de la réalité profonde de la vie et de sa propre âme » (Eliade 1980 : 28).

L'examen des quelques similitudes, que nous avons repérées dans *Images et Symboles* de Mircea Eliade, éclaire combien l'écriture diurne, analytique, conceptuelle, de sa prose scientifique peut confiner avec l'écriture nocturne de son expérience artistique d'inspiration irrationnelle. Nicolae Şera avait déjà analysé ce qu'il nomme « des fragments d'écriture nocturne insérée dans des textes scientifiques, diurnes » (Şera 2005 : 238). Il ajoute que « chacun de ces fragments a deux parties bien distinctes: un texte “cadre” scientifique, diurne, qui englobe en son intérieur un fragment littéraire » (Şera 2005 : 238). Or notre étude montre que cet « enchâssement du nocturne dans le diurne » (Şera 2005 : 238) ne s'inscrit pas seulement dans la macrostructure du fragment, mais aussi dans la microstructure de la figure rhétorique, en particulier du trope analogique de la similitude. Ce n'est donc pas un hasard si Paul Ricœur a dédié à Mircea Eliade et à sa démarche heuristique la septième étude de son volume *La Métaphore vive*, intitulée *Métaphore et référence*. Il y met en évidence que « le recours à l'imagination scientifique ne marque pas un fléchissement de la raison, une distraction par les images, mais le pouvoir essentiellement verbal d'essayer de nouvelles relations » (Ricœur 2002 : 304) et reconnaît plus loin que « l'imagination scientifique consiste à voir de nouvelles connexions » (Ricœur 2002 : 304). Voir et réaliser de nouvelles relations ou de nouvelles connexions n'est-ce pas ici aussi la fonction et la force de la similitude dans le discours scientifique?

SOURCES

- Eliade, Mircea, 1980, *Images et Symboles. Essais sur le symbolisme magico-religieux*, Paris, Éditions Gallimard, Collection Tel.
- Eliade, Mircea, 1985, *L'Épreuve du labyrinthe. Entretiens avec Claude-Henri Rocquet*, Paris, Pierre Belfond.

BIBLIOGRAPHIE

- Agosti, Stefano, 2007, *Grammatica della poesia. Cinque studi*, Napoli, Guida Editore.
- Agosti, Stefano, 2008, « Remarques sur la figure de la comparaison dans la poésie baudelairienne », in Dagmar Wieser, Patrick Labarthe, Jean-Paul Avice (éds), *Mémoire et oubli dans le lyrisme européen. Hommage à John E. Jackson*, Paris, Champion, p. 57–66.
- Aristotele, 1996, *Retorica*, Milano, Mondadori.
- Charbonnel, Nanine, 1991, *La Tâche aveugle*, I. *Les Aventures de la métaphore*, II. *L'Important c'est d'être propre*, Strasbourg, Presses Universitaires de Strasbourg.
- Cigada, Sara, 2005, *Corso di tecniche espressive e tipologia dei testi*, Brescia, La Scuola.
- Fontanier, Pierre, 1968, *Les Figures du discours*, Paris, Flammarion.
- Fuchs, Catherine, Pierre Le Goffic, 2005, « La Polysémie de 'comme' », in Olivier Soutet (éd.), *La Polysémie*, Paris, PUPS, p. 267–292.

- Groupe μ , 1982, *Rhétorique générale*, Paris, Éditions du Seuil.
- Henry, Albert, 1971, *Métonymie et métaphore*, Paris, Klincksieck.
- Le Guern, Michel, 1973, *Sémantique de la métaphore et de la métonymie*, Paris, Librairie Larousse.
- Marchal, Bertrand, 2007, « De quelques comparaisons baudelairiennes », in John E. Jackson, Claude Pichois (éds), *Baudelaire toujours: hommage à Claude Pichois*, Paris, Champion, p. 189–201.
- Martin, Robert, 1983, *Pour une logique du sens*, Paris, Presses Universitaires de France.
- Naccarato, Annafrancesca, 2012, *Traduire l'image. L'œuvre de Gaston Bachelard en italien*, Roma, Aracne.
- Prandi, Michele, 1987, *Sémantique du contresens*, Paris, Les Éditions de Minuit.
- Prandi, Michele, 1992, *Grammaire philosophique des tropes*, Paris, Les Éditions de Minuit.
- Prandi, Michele, Elisa Raschini, 2009, « La Similitudine tra le forme di attenuazione dell'interazione concettuale », *Synergies Italie*, no spécial, p. 21–30.
- Ricœur, Pierre, 1975, *La Métaphore vive*, Paris, Éditions du Seuil.
- Rivara, René, 1990, *Le Système de la comparaison*, Paris, Les Éditions de Minuit.
- Șera, Nicolae, 2005, *Écriture diurne et nocturne dans l'œuvre de Mircea Eliade*, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene.
- Sorrenti, Anna Carmen, 2015, *Poetica della similitudine e della metafora. Sulle figure analogiche in Gaspard de la Nuit di Aloysius Bertrand*, Prefazione di G. Vanhese, Roma, Aracne.
- Tamba-Mecz, Irène, 1979, « À propos de la signification des figures de comparaison », *L'Information grammaticale*, , janvier-février, vol. I, p. 16–20.
- Ullmann, Stephen, 1961, « L'Image littéraire. Quelques questions de méthode », *Langue et Littérature, Actes du VIIIe Congrès de la Fédération Internationale des Langues et Littératures modernes*, Paris, Université de Liège, Les Belles Lettres, p. 41–60.
- Weinrich, Harald, 1976, *Metafora e menzogna. La serenità dell'arte*, Bologna, Il Mulino.
- Wunenburger, Jean-Jacques, 1997, *Philosophie des images*, Paris, Presses universitaires de France.

STATUS AND FUNCTIONS OF SIMILARITY IN *IMAGES AND SYMBOLS*
BY MIRCEA ELIADE

(Abstract)

The comparison – as union of similarities and differences – underlies *Images et Symboles* by Mircea Eliade. In fact, the writer proceeds through a constant parallelism based on the analysis and description of a series of symbols: the centre, time and eternity, the God who binds, and the symbolism of knots and shells. This study seeks to analyse the function of analogical figures in Mircea Eliade's *Images et Symboles* and more generally in his epistemological oeuvre. Symbols, images and myths hold a primary function: they turn into real means of knowledge. A new knowledge is thus revealed through analogical figures and, in particular, through similes, which prove to be the «instruments démiurgiques» for the «redécouverte de la réalité».

CONSTRUCȚIA IDENTITĂȚII CRITICULUI ÎN RECENZIILE DE CARTE

ALINA-IOANA STAN
Universitatea din București

1. Introducere

Articolul *Construcția identității criticului în recenziile de carte* își propune să prezinte principalele strategii de construcție a identității criticului literar care își desfășoară activitatea evaluativă în cadrul recenziilor de carte. Considerăm că limitând obiectul studiului nostru la acest tip de recenzii vom putea oferi un model de analiză care poate fi aplicat și macrostructurilor discursive ale criticii literare.

În analiza pe care o propunem vom urmări construcția identității criticului în cadrul relației pe care criticul o stabilește cu publicul și în cadrul secvenței concluziilor, spațiu important în construcția și în negocierea acestui tip de identitate.

2. Prezentarea corpusului

Corpusul avut în vedere pentru analiză este alcătuit din 100 de recenzii, redactate în spațiul cultural românesc. Acestea au fost publicate în perioada iulie 2016–decembrie 2017, în 11 dintre cele mai cunoscute reviste culturale românești: *Astra* (A), *Convorbiri literare* (CL), *Dilema Veche* (DV), *Echinox* (E), *Observator cultural* (OC), *Orizont* (O), *Ramuri* (R), *România literară* (RL), *Suplimentul de cultură* (SC), *Tribuna* (T) și *Vatra* (V). În aceste reviste, rolul de recenzent este îndeplinit de scriitori, critici, istorici, cronicari, oameni de cultură sau profesori universitari români.

3. Aspecte teoretice și observații generale

3.1. Critica literară și recenzia de carte

Recenzia și cronică sunt două forme de manifestare a criticii literare, considerate de unii critici practici echivalente, iar de alții practici total diferite. Departate de a se fi rezolvat această problemă, recenzia și cronică literară au suferit influențe ale mediului în care s-au manifestat, ajungând să fie diferențiate doar din punctul de vedere al gradului de generalitate (recenzia prezintă un grad de generalitate redus față de cronică) (Popescu 2003: 249). Din perspectiva lui Eugen Simion (1971: 116), recenzia constituie prima treaptă a criticii literare, caracterizată de un plan limitat, cu proporții reduse și de o adâncime relativă; în timp ce în *Manual de jurnalism. Redactarea textului jurnalistic. Genurile redactionale* (2003), Cristian Florin Popescu consideră recenzia ca fiind o specie a jurnalismului de opinie care prezintă un volum nou apărut. Recenzia se bucură de un spațiu editorial de manifestare foarte extins și de încrederea publicului (Vasquez 2014: 1), ajungând să acopere domenii și piețe de consum dintre cele mai diverse. Am ales ca textele care alcătuiesc corpusul nostru să fie subordonate

termenului de *recenzie*, întrucât, conform dicționarelor de termeni literari consultate (Săndulescu 1976, Anghelescu 1995), recenzia a vizat domeniul literaturii (sau textul, în general) încă de la începutul utilizării lui; în timp ce cronică a desemnat o scriere istorică, ajungând să își extindă sensul la categorie de roman și, în sfârșit, în concepția modernă, să reprezinte rubrica unui ziar sau a unei reviste consacrate comentării formelor de manifestare a actualității. Prin *recenzie* înțelegem forma de manifestare a criticii literare, de dimensiuni reduse, care oferă cititorilor informații cu privire la ultimele publicații literare.

3.2. Identitatea

Identitatea constituie obiect de studiu în domenii precum sociologie, psihologie, studii culturale, politologie, teoria literară, analiza discursului etc. Datorită acestor multiple perspective de analiză, identitatea a fost asemănată cu un cub rubik, pe care Spencer-Oatey (2007:23) îl consideră, în ciuda diversității abordărilor, complex și, totodată, unitar.

Studiile din domeniul psihologiei au făcut distincția între identitatea personală (sau individuală) și identitatea socială (sau colectivă), care, alături de identitatea relațională, constituie nivelurile de reprezentare a sinelui (Brewer și Gardner 1996). De Fina (2011: 269) consideră contextul comunicării factorul cel mai important în adaptarea și negocierea acestor trei tipuri de identități. Mai mult decât atât, Rosana Dolón și Julia Todolí (2008: 5) vorbesc despre caracterul fluid al identității și despre existența mai multor identități sub forma unor măști; conceptul devenind astfel (re)sursă produsă, utilizată și revendicată de oameni. Autoarele insistă asupra ideii că identitatea este determinată de context, de relațiile dintre participanți și de strategiile retorice utilizate de aceștia.

În ceea ce privește corpusul nostru, interacțiunea în asincronie îi oferă recenzentului un spațiu discursiv extins și un grad ridicat de libertate a expresiei. Așa cum vom vedea în analiza noastră, această libertate și caracterul monologic al discursului îi acordă recenzentului rolurile de inițiator și de coordonator al relației cu publicul și, mai mult decât atât, îi oferă posibilitatea de a-și construi identități diferite, în funcție de publicul vizat.

Identitatea criticului se alătură identității parlamentare, identității politice etc., și poate fi considerată un tip particular de identitate care se construiește și se negociază în cadrul textelor de diferite dimensiuni subordonate criticii literare. La fel ca formele de manifestare a criticii, identitatea criticului se arată flexibilă și permisivă în privința influențelor exercitate de mediul de difuzare a discursului, de relația dintre recenzent și public(uri) și de contextul cultural în care se manifestă.

4. Strategii de construcție a identității criticului

4.1. Construcția identității criticului în relația cu publicul

În discursul critic al recenziilor de carte, recenzentul este instanța activă a relației de comunicare, fiind cel care construiește relația cu publicul vizat. Principalele roluri asumate de recenzent sunt acelea de a orienta publicul în receptarea unei opere și de a negocia evaluări anterioare ale cărții. De aici rezultă o dublă adresabilitate a discursului: către un public primar, larg, eterogen și, într-o manieră indirectă, către autoritățile culturale care alcătuiesc un public secundar, expert. Raportarea recenzentului la două categorii de public presupune manifestări discursive diferite.

Criticul Paul Cornea vorbește în *Introducere în teoria lecturii* (1988) despre tipurile de lectori, plasând recenzentul, criticul în general, în categoria lectorilor, alături de expert (cercetător). Cornea îl prezintă pe critic ca o instanță discursivă liberă, care „dă frâu liber

propriilor gesturi, capricii ori prejudecăți”; în timp ce expertul se conformează regulilor și standardelor impuse de sistemul de valori ale societății culturale din care face parte. Considerăm că distincția propusă de Paul Cornea poate fi pusă în relație cu raportul dintre recenzent și tipurile de public vizat. Astfel, primul rol identificat este acela de *recenzen-interpret*, adoptat pentru a se raporta la un public omogen, nespecializat (care are nevoie de o recomandare). Al doilea rol este acela de *recenzent-expert*, prin care recenzentul se raportează la un public specializat, de la care așteaptă recunoaștere și aprobare și căruia îi oferă raționamente, explicații și clasificări (cât mai) obiective.

4.1.1. Relația cu publicul primar

Acest tip de relație are la bază disponibilitatea recenzentului de a orienta cititorul și de a-l ajuta să-și aleagă modul în care își petrece timpul liber (Popescu 2005: 249), manifestându-se prin identificarea recenzentului cu publicul, prin adoptarea rolului de recenzent-interpret, dar și prin simularea existenței unui grup format în jurul unor valori și opinii comune. Cadrul relației dintre publicul primar și recenzent este unul deschis, raportul dintre forța centripetă și forța centrifugă fiind unul echilibrat. Cititorii sunt liberi să adere la grupul format de recenzent sau să se retragă din acest grup, atunci când valorile și opiniile nu coincid sau nu prezintă puncte comune. Strategiile folosite pentru marcarea discursivă a relației cu publicul primar sunt variate, printre acestea se numără întrebările, utilizarea persoanelor I plural, II singular și plural.

4.1.1.1. Întrebările

În ceea ce privește întrebările inserate în discursul evaluativ, s-au identificat două tipuri: întrebările retorice (1) și întrebările propriu-zise (2).

- (1)
  - a. **CL7**: [...] *În eleganța (cum altfel?!) [...]*
  - b. **DV8**: [...] *Despre cine vorbim când vorbim despre Eugen Negrici? [...]*
  - c. **OC4**: [...] *Cum să nu se bucure de câțiva saci cu orez sau degustul zahărului?*
  - d. **OC5**: [...] *Ce să mai spui? [...]*
  - e. **RL5**: [...] *Este oare conștientă autoarea pe urmele cui pășește? [...]*

Rolul întrebărilor retorice este acela de a dinamiza discursul evaluativ, dar, mai ales, de a stabili între recenzent și public o relație de complicitate, bazată, în principal, pe informațiile care alcătuiesc universul comun de discurs al celor două instanțe. În acest caz, universul comun cuprinde fie informații pe care recenzentul le oferă publicului (1a, 1c, 1d), fie informații aparținând fondului comun cultural la care au acces ambele instanțe (1b, 1e).

- (2)
  - a. **RI**: [...] *Cum a reușit să rămână ea însăși? [...]*
  - b. **RL5**: [...] *cât de fiabile sunt arhivele digitalizate? Cât timp rămân pe ele textele imprimare? Un secol sau două? Veșnic? Și în cât de mare siguranță tehnică? [...] Eu pot citi papyrusuri scrise de mână în urmă cu două milenii; oare sunt garanțiile de conservare a memoriei digitale la fel de mari? [...]*
  - c. **SC6**: [...] *De multă vreme mă pândește o întrebare neliniștitoare: oare autorii chiar reușesc să-și scrie cărțile visate? Sau totul vine de fapt dintr-un arbitrar al creației și-al deturnării imaginației? [...]*
  - d. **SC8**: [...] *De ce totuși n-a înțeles și n-a îmbrățișat suferința Cioran?*

În cazul întrebărilor propriu-zise, răspunsul nu mai este unul intuit sau știut deja de ambele instanțe ale comunicării, ci este oferit de recenzent. Întrebările propriu-zise pot fi plasate la începutul demersului evaluativ (2a), pe parcursul acestuia (2b, 2c) sau la sfârșitul evaluării (2d). Aceste întrebări consolidează relația dintre recenzent și public, determinându-l pe cel din urmă să participe (chiar și sub o formă pasivă) la procesul evaluării.

4.1.1.2. Utilizarea formelor verbale și pronominale de persoana I plural

Prin implicarea publicului în evaluare și/sau în descrierea cărții, relația celor două instanțe comunicative este dominată de sentimentul de *in group*. Atât secvențele confesive, cât și această strategie au rolul de a anula distanța dintre recenzent și public, adică dintre cititorul expert și cititorul amator/comun.

- (3) a. **OC1:** [...] Avem de-a face în fantastica noastră [...]
- b. **O2:** [...] Nu suntem deprinși să asociem cultura noastră cu duelul [...]
- (4) a. **A8:** [...] În fine, reîntorcându-ne la Yeats [...]
- b. **CL8:** [...] Mai departe, din volum, alegem o povestire semnată Helena.
- c. **DV10:** [...] Dar Murakami ne avertizează încă de la început [...]
- d. **R5:** [...] Eseurile din acest volum ne arată cum reflectă [...]
- e. **RL6:** [...] Dar să vedem mai departe [...]

Selecția acestor exemple pune în lumină existența unor contexte diferite în care sunt utilizate mărcile sentimentului de *in group*. Contextul prototipic este acela al apartenenței la un grup (3a–b); acestuia, însă, i se adaugă situațiile în care instanțele comunicării sunt parteneri în procesul evaluării și/sau al lecturii (4a–e). Recenzentul își implică publicul în procesul de evaluare, oferindu-i rolul de partener. Prin urmare, evaluarea și valorile prezentate în cadrul recenziei sunt recunoscute și împărtășite atât de recenzent, cât și de public.

4.1.1.3. Confesiunile

Am numit confesiune secvența discursivă în care se oferă publicului descrieri și justificări ale atitudinilor evaluative, ale relațiilor de colaborare și/sau prietenie dintre recenzent și autorul cărții sau alte personalități din lumea literară.

- (5) **OC10:** [...] *Întorcerea asta la rădăcini mi-a prins tare bine mie, ca cititor amator de SF [...]*
- (6) **RL1:** [...] *Am fost aproape trei ani coleg de redacție la România literară cu Lucian Raicu [...]. Am scris despre cărțile lui, niciodată el, despre ale mele.*
- (7) **T7:** [...] *Am mai scris despre prietenul meu Nicolae Goja. Nu scriu că e cel mai bun, scriu că este unul dintre cei mai buni poeți [...]*

În cadrul acestor secvențe recenzentul adoptă două roluri discursive, plasate, din punctul de vedere al atitudinii comunicative, la poli opuși. Uneori, recenzentul își exprimă dorințele, experiențele și gusturile de lectură; adoptând, un rol temporar de cititor comun, chiar amator (5). Alteori, instanța activă a comunicării prezintă relația de prietenie cu autorul cărții evaluate (6) sau chiar un episod din experiența profesională, păstrându-și rolul de critic-expert (7). Rolul acestor confesiuni este acela de extindere a universului comun al celor două instanțe și, de asemenea, de consolidare a relației discursive.

4.1.2. Relația cu publicul secundar

Prin public secundar înțelegem autorul cărții evaluate, critici, istorici sau recenzenți și, de asemenea, reprezentanți ai unor instituții culturale sau edituri.

Raportarea recenzentului la acest public expert se realizează pentru a confirma sau, de cele mai multe ori, pentru a contesta sau negocia evaluarea și activitatea cultural-literară a acestuia. Secvențele prezentate în această parte a analizei noastre aduc în atenție două tipuri de public secundar: un public secundar general (*o parte a criticii literare românești, debutanții, editura, specialiștii, mai mulți*) și un public secundar particular (*Ovidiu Verdeș, Mircea Cărtărescu, Aurelia Chircu și Daniel Botgros*). Raportul dezechilibrat dintre cele două subcategorii de public secundar este rezultatul diplomației recenzentului. Pentru a evita polemicile și conflictele, formulele de desemnare prezintă un grad ridicat de generalitate. Excepție face autorul cărții, pentru care recenzentul utilizează formule de desemnare alcătuite din numele și/sau prenumele acestuia.

- (8) **DV1:** [...] *specialiștii n-au băgat cartea în seamă de-a lungul timpului așa cum ar fi meritat, parte și din cauza discreției autorului [...] Pentru mulți, probabil că Ovidiu Verdeș a fost un fel de one hit wonder [...]*
- (9) **DV3:** [...] *În legătură cu Levantul lui Mircea Cărtărescu, o parte a criticii literare românești nu a făcut altceva decât să producă și să perpetueze o serie de clișee de interpretare ce au îngustat perspectiva asupra acestei scrieri [...]*
- (10) **OC1:** [...] *debutanții care vor urma Aureliei Chircu și lui Daniel Botgros trebuie să țină cont că lipsa originalității – adică lipsa unui „ceva” personal – nu îi va duce decât la niște exerciții publice de stil [...]*

Sentimentul de *in group* pe care l-am identificat ca fiind specific primului tip de relație este înlocuit în cazul relației recenzent-public expert, în majoritatea cazurilor, de sentimentul de *out group*. Relația cu publicul expert prezintă un caracter secundar, la fel ca statutul publicului, întrucât actualizarea acesteia nu este una obligatorie. În cazul actualizării, spațiul discursiv atribuit este unul restrâns, iar atitudinea recenzentului este cea a unui expert, investit cu autoritatea de a respinge unele evaluări considerate eronate și de a oferi soluții pentru corectarea lor.

4.2. Construcția identității criticului în secvența concluziilor

Secvența destinată concluziilor, deși nu este prezentă în toate recenziile analizate, reprezintă una dintre cele mai importante mișcări discursive, întrucât oferă o imagine de ansamblu asupra întregului proces evaluativ desfășurat în recenzie. În evaluarea finală a cărții, recenzentul își poate menține atitudinea față de cartea evaluată și față de publicul vizat sau, dimpotrivă, își poate schimba rolul discursiv, abordând o altă perspectivă asupra cărții evaluate. Mai mult decât atât, am identificat două abordări ale recenzentului: o evaluare explicită (în concordanță cu primele etape ale evaluării) și o evaluare implicită (prin care recenzentul dă dovadă de diplomație și evită evaluările negative, polemicile).

4.2.1. Identitatea criticului și evaluarea explicită

Evaluarea explicită din secvența concluziilor vizează un număr important de elemente, printre care tema cărții, scriitura autorului și identitatea profesională a acestuia. Astfel, recenzentul își menține rolul de interpret, oferind publicului o imagine de ansamblu clară asupra cărții. Evaluările realizate în mod direct sunt, în cazul corpusului nostru, pozitive. Nu

excludem existența unor evaluări negative realizate în mod direct, însă această practică poate genera foarte multe polemici și din acest motiv este evitată. Mai mult decât atât, recenzia nu este un gen discursiv recunoscut ca fiind polemic, chiar dacă, în anumite situații, se ajunge la discuții și concluzii contradictorii.

- (11) **CLI:** *Romanul lui Lucian Zup, cu pagini încărcate de un gri-negru apăsător, cu o scriitură sigură și bine articulată, în care realismul brutal descriptiv cunoaște noi valențe, cu această strategie convingătoare de a decupa un nou imaginar al copilăriei, [...] devine astfel, dincolo de valoarea literară, un veritabil apel către normalitate, într-o lume ce pare să se lase distrusă de anormalitate [...].*
- (12) **DV5:** *[...] Dave Eggers construiește o narațiune foarte agreabilă folosind multe din temele și temerile lumii în care trăim.*
- (13) **RL3:** *[...] Iată paradoxul dureros din tomul „O vară ce nu mai apune”: când vrea să scrie ca un văzător, Sergiu Ruba e comun, când însă scrie ca un nevăzător, e copleșitor, fiindcă vede lucruri de care nici un văzător nu are habar. Dar furat de plăcerea de a povesti, Ruba uită să fie nevăzător și alunecă într-o proză caldă, de duioșie pitorească.*

4.2.2. Identitatea criticului și evaluarea implicită

Deși în unele situații recenzentul nu utilizează un lexic evaluativ explicit, acesta oferă o viziune critică asupra cărții cu ajutorul componentei descriptive, care înlocuiește evaluarea propriu-zisă. Recenzentul renunță să mai fie interpret sau expert și implică publicul în negocierea evaluării și a valorilor vehiculate de aceasta. În cazul acestui tip de evaluare finală, elementele vizate sunt tema și scriitura autorului.

- (14) **CL2:** *[...] Poezia lui Ioan Dehelean este poezie a poeziei, fascinație în fața misterului cărții ca obiect definitiv al omenirii, definitiv și neliniștit, neliniștit ca însuși poetul, suscitată și resuscitat de noi și noi întrebări[...]*
- (15) **CL3:** *[...] Glisând în permanență între trecutul îndepărtat și cel recent al propriei familii, între percepția vie, neperversită, a copilei de odinioară și înțelepciunea reflecției de maturitate, textul memorialistic însuși devine, în accepția Minervei Chira, o formă de expresie matricială, în care pulsează deopotrivă ritmurile individualității și mișcările micro-colectivității.*
- (16) **OCI:** *[...] debutanții care vor urma Aureliei Chircu și lui Daniel Botgros trebuie să țină cont că lipsa originalității – adică lipsa unui „ceva” personal – nu îi va duce decât la niște exerciții publice de stil, sau la o repetiție cu public, ori la un antrenament cu galerie, și nu la valoarea literară.*

Deși actualizarea prototipică a evaluării din secvența concluziilor este cea explicită, există și contexte în care evaluarea este implicită. Așa cum am afirmat, în acest context publicul nu mai este orientat de către recenzent, ci negociază și calculează singur semnificația evaluării și valorile prezentate în secvențele predominant descriptive. Exemplele identificate nu ne permit să afirmăm faptul că acest tip de evaluare este expresia diplomației recenzentului în cazul unei evaluări negative. Însă, putem afirma că trecerea de la o evaluare explicită la una implicită în cadrul aceluiași discurs și la nivelul fiecărei publicații reprezintă expresia libertății de care se bucură recenzentul ca instanță activă a comunicării.

5. Concluzii

Identitatea criticului în recenziile de carte se construiește și se negociază, în principal, în cadrul relației cu publicul (primar și/sau secundar). Secvența destinată concluziilor prezintă, de asemenea, un rol important în conturarea acestei identități.

Discursul monologat al recenziei de carte favorizează libertatea de expresie a recenzentului și statutul lui de instanță activă a comunicării. Astfel, în funcție de publicul vizat, recenzentul adoptă roluri diferite și optează pentru evaluări diferite (explicite sau implicite). Principalele trăsături ale acestui tip de identitate sunt flexibilitatea, deschiderea către o categorie variată de public, gradul ridicat de apropiere față de acesta și, nu în ultimul rând, diplomația.

BIBLIOGRAFIE

- Brewer, Marilyn B., Gardner Wendi, 1996, „Who Is This "We"? Levels of Collective Identity and Self Representations”, *Journal of Personality and Social Psychology*, vol. 71, nr. 1, p. 83–93.
- Chong, Phillipa, 2014, „Legitimate judgement in art, the scientific world reversed? Maintaining critical distance in evaluation”, *Social Studies of Science*, vol. 43, nr. 2, p. 265–281.
- Cornea, Paul, 1988, *Introducere în teoria lecturii*, București, Editura Minerva.
- De Fina, Anna, 2011, „Discourse and identity”, în van Dijk, Teun A. (ed.), *Discourse Studies: a Multidisciplinary Introduction*, Londra, SAGE Publication Ltd, p. 263–282.
- de Jong, Ilona K.E., Burgers, Christian, 2013, „Do consumer critics write differently from professional critics? A genre analysis of online film reviews”, *Discourse, Context and Media*, nr. 2, p. 75–83.
- Săndulescu, Al. (ed.), 1976, *Dicționar de termeni literari*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România.
- Angheliescu, Mircea (ed.), 1995, *Dicționar de termeni literari*, 1995, București, Editura Garamond.
- Dolón, Rosana, Todolí, Júlia, 2008, *Analysing Identities in Discourse*, Amsterdam / Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- Popescu, Cristian Florin, 2003, *Manual de jurnalism. Redactarea textului jurnalistic. Genurile redacționale*, București, Editura Tritonic.
- Simion, Eugen, 1971, *De la T. Maiorescu la G. Călinescu*, București, Editura Eminescu.
- Spencer-Oatey, Helen, 2007, *Theories of Identity and the Analysis of Face*, Cambridge, University of Cambridge.
- Vasquez, Camilla, 2014, *The Discourse of Online Consumer Review*, London, Bloomsbury Publishing.

THE CONSTRUCTION OF THE REVIEWER'S IDENTITY IN BOOK REVIEWS

(Abstract)

This article presents the construction of the reviewer's identity in book reviews from the point of view of the relation established with the public (primary and secondary) and from the point of view of the evaluation performed in the conclusions. The aim of the article is to present the reviewer's identity as a particular type of identity that we can analyze in other types of reviews or in literary criticism studies.

SUR LES METAPHORES MARINES CHEZ BENJAMIN FONDANE ET GASTON BACHELARD

GISELE VANHESE
Université de Calabre

Gaston Bachelard a bien mis en évidence que « l'exploit du poète au sommet de sa rêverie cosmique est de constituer un cosmos de la parole » (Bachelard 1978 : 160). Le philosophe dijonnais nous parle de « l'adhésion totale à une image isolée, très précisément dans l'extase même de la nouveauté de l'image » (Bachelard 1978c : 1), saisissant ce moment où la création poétique semble nous projeter dans une dimension autre, ce que Benjamin Fondane nomme plus prosaïquement « le haschisch de la métaphore » (Fundoianu 1980 : 264). De son côté, Michel de Certeau reconnaît que le trope est « sortie, exil sémantique, déjà extase » (De Certeau 1987 : 198). Bachelard relevait que, pour certains auteurs, « il semble que de tels poèmes laissent, avec une prescience des forces de l'inconscient, une liberté de lecture qui permet des interprétations multiples » (Bachelard 1980b : 355), ces textes aux nombreux chemins devenant des labyrinthes enchantés et inquiétants tout à la fois. Nous voudrions analyser les images, dont la structure profonde est le plus souvent un trope analogique, qui surgissent dans la prose de Benjamin Fondane et dans celle Bachelard ainsi que leur relation intertextuelle en ce qui concerne le thème du Gouffre.

Jean Libis, à qui l'on doit une des études les plus approfondies sur les affinités qui liaient Bachelard au poète et philosophe roumain, s'interroge – « Quelles catalyses se sont précisément nouées dans la rencontre avec Fondane ? » – pour affirmer ensuite « La question reste ouverte, et elle est mystérieusement passionnante » (Libis 1998 : 159). C'est donc pour répondre à cet appel que nous reprenons cette problématique, non plus selon la perspective philosophique, mais bien selon la perspective philologique. Nous allons concentrer notre attention sur trois types de textes : le *Baudelaire et l'expérience du gouffre*¹ de Fondane, dont la genèse est complexe comme l'ont montré excellemment Monique Jutrin (Jutrin 2012 : 7–18), Ion Pop (2012 : 19–35), Mircea Martin (2013 : 13–36) et Ioan Pop-Curșeu; les trois volumes bachelardiens *L'Eau et les rêves* (1942), *L'Air et les songes* (1943), *La Poétique de la rêverie* (1960) et accessoirement *La Terre et les rêveries de la volonté* (1947), *La Terre et les rêveries du repos* (1948) ; les essais critiques de Fondane sur l'œuvre de Bachelard, en particulier *Bachelard apprivoise le rêve*, paru en 1944, et un texte inédit manuscrit conservé dans un carnet de travail datant de fin novembre/décembre 1943 – janvier 1944².

Dans une lettre de janvier 1938 adressée à Fondane, Bachelard reconnaît qu'il admire « les grandes âmes qui ont dû habiter le vertige » (Bachelard 2010 : 199). Jean Lescure a rappelé qu'en 1942 Fondane assistait au cours de Bachelard à la Sorbonne, malgré les dangers

---

¹ Composé à partir de l'hiver 41–42, le livre est constamment remanié jusqu'en 1944 et publié posthume en 1947.

² Consulter Monique Jutrin (2000–2001 : 32–40) que nous remercions pour nous avoir généreusement donné une copie du manuscrit ainsi que sa transcription, réalisée par Gilla Eisenberg.

auxquels il s'exposait, comme l'a souligné Cioran : « je l'avais souvent encouragé à se cacher, à ne plus circuler librement dans la ville » (Cioran 1998 : 15). Le meilleur témoignage de cette amitié et de cette confiance n'est-il pas le geste de Bachelard qui confie à Fondane les épreuves de *L'Air et les songes* avant même sa parution chez Corti en 1943 ? C'est par ailleurs dans l'introduction de ce livre que Bachelard cite longuement – comme nous le verrons – des réflexions fondaniennes extraites du *Faux Traité d'esthétique*.

1. Les métaphores marines dans *Baudelaire et l'expérience du gouffre* de Fondane

L'architecture complexe du *Baudelaire et l'expérience du gouffre* de Fondane, dérivant en particulier des remaniements de sa composition, le fait coïncider avec un labyrinthe où le Gouffre thématise le monstre, le monstrueux de la condition humaine – ouverture vers l'insu, délimitation d'un impensé. Les passages, que nous avons pris en considération, proposent plusieurs strates de métaphores marines. La première strate est celle des citations et allusions provenant de l'hypotexte baudelairien *Les Fleurs du Mal*, plus spécifiquement des poèmes *Le Gouffre*, *Les sept vieillards* et *Le Voyage*, qui offrent de nombreuses métaphores marines particulièrement condensées dans le chapitre XXXII, bien qu'on en dénombre dans les chapitres précédents¹. La deuxième strate est issue de l'hypotexte homérique (*L'Odyssée*) et s'inscrit dans la méditation originale sur « l'esthétique d'Ulysse ». La mouvance de ces espaces citationnels fait de Fondane un passant, un migrant, un marcheur traversant non seulement plusieurs pays et plusieurs langues, mais aussi différents territoires textuels.

À partir du substrat baudelairien, Fondane va développer plusieurs métaphores marines pour les inscrire, par une articulation nouvelle, dans son imaginaire et mythe personnel et inventer d'autres itinéraires du sens, engendrer d'autres images. Dans *Baudelaire et l'expérience du gouffre*, les références occultes, ou sujets du discours primaire, auxquelles renvoient les métaphores nominales *in absentia* contenant les sujets du discours secondaire, appartiennent à la sphère conceptuelle de la philosophie et de l'esthétique et sont restituées à travers des éléments de la navigation et, plus en général, de l'univers marin. Elles ont comme fonction d'opposer, d'un côté, les certitudes philosophiques et poétiques et, de l'autre, cet innommable de la condition humaine que Baudelaire, Pascal et Fondane ont appelé le Gouffre. Pour Mircea Martin, le Gouffre « c'est l'Irrationnel, l'Absurde, le Mal, l'Impasse, le Sans Issue, le Sans Réponse, le silence envoûté » (Martin 2003 : 246).

Confrontés à ces réalités nocturnes, les hommes, et en particulier les philosophes, apparaissent comme des « navigateurs en détresse » : « à peine l'a-t-on nommée que la philosophie est déjà là, prodiguant conseils et consolations qu'elle a déjà servis à d'autres navigateurs en détresse » (B. : 31). Face au danger du Gouffre, Baudelaire le premier a dressé une « digue » : « les digues de Baudelaire s'écroulent les uns après les autres, sous les houles furieuses d'un réel qui n'entend pas céder » (B. : 94 ; cf. aussi 24, 93, 95, 114, 413). En tant que nom métaphorique, « digue » coïncide avec le sujet du discours subsidiaire alors que l'idéalisme artistique coïncide avec le sujet du discours primaire absent, référent visé ou comparé. L'expression « Les houles furieuses d'un réel » constitue un groupe bi-nominal ayant la forme nom-complément d'attribution (Prandi 1992 : 95) ou génitif métaphorique (Paissa 2003 : 560-562 ; Mancaş 2005 : 323 ; Naccarato 2012 : 76-78). S'inscrivant dans une

---

¹ L'analyse du substrat citationnel baudelairien sera l'objet d'une autre étude. On en trouve les prolégomènes dans les volumes Monique Jutrin, Gisèle Vanhese (éds), 2003 ; *Cahiers Benjamin Fondane, Baudelaire et l'expérience du gouffre. Relectures*, 2012.

métaphore nominale *in absentia*, « houles » est le sujet du discours subsidiaire alors que le sujet du discours primaire est absent de l'énoncé et se réfère aux maux de la finitude humaine qui tourmentent le poète (cf. aussi « vague », B. : 24, 86). Quant au syntagme « houles furieuses », l'attribution est de nature métaphorique, vu qu'il n'existe pas de partenaire solidaire de l'adjectif (« furieuses ») dans le contexte conceptuel du terme modifié (« houles»). Une reconfiguration sémantique s'opère sur le plan analogique. Les houles sont envisagées à travers la référence à un sujet du discours primaire *in absentia* se situant en dehors de l'entourage conceptuel du substantif modifié : l'être humain.

Les certitudes rationnelles deviennent alors un « havre » (B. : 317) et les certitudes esthétiques un « port » (B. : 406, 347). Dans tout le passage, une topologie se dessine où s'opposent le port, le havre, la digue en tant qu'espace de l'humain et la mer en tant qu'espace de l'inhumain : « ces lieux géographiques, surchargés d'affectivité, séparent un cosmos habitable d'un chaos inhumain, ouvert à la catégorie du tératologique » (Libis 1993 : 91) dont le Gouffre sera l'emblème le plus éclatant. L'exploration des territoires interdits aboutit à ce que Fondane nomme le « naufrage » de Baudelaire (« on s'est refusé, et on se refuse encore à admettre que l'esprit de Baudelaire n'est pas étranger à ce retournement, que le naufrage n'est pas dû à des forces purement aveugles », B. : 231 ; voir aussi « épave » dans « Est-il donc si étonnant que *Mon cœur mis à nu* de Baudelaire ne nous soit parvenu qu'à l'état de brouillon, poignante épave d'un dessein impossible », B. : 207). Ce fantasme d'engloutissement caractérise le Gouffre fondanien, qui est – comme celui de Baudelaire (en particulier dans *Le Voyage*) – essentiellement un gouffre liquide et marin.

En ce qui concerne les métaphores verbales, Prandi a mis en évidence certains verbes métaphoriques irréversibles, c'est-à-dire non substitutifs (Prandi 1992 : 217). Nous retrouvons ce type d'énoncé dans « la raison devrait prendre la barre, qu'il n'y a qu'elle pour piloter un navire sur une mer calme et finie » (B. : 347). Le verbe métamorphose radicalement le visible, entraînant un vacillement de la référence et une humanisation de l'élément abstrait « la raison » par la projection, sur cette dernière, de l'être humain, sujet du discours primaire *in absentia*, médiateur virtuel qui provoque la recatégorisation. De même, dans « les révélations communiquées par le gouffre » (B. : 231), la métaphore verbale provoque la projection, sur le sujet du discours subsidiaire (le gouffre), d'un être animé, sujet du discours primaire *in absentia*, ce qui entraîne la recatégorisation du sujet. Par la transfiguration de l'image, la nature devient le réceptacle de forces obscures. Le Gouffre semble vivre d'une vie propre.

Un groupe de métaphores, s'inscrivant dans la constellation de l'eau marine, provient d'un autre intertexte, celui de l'*Odyssée* d'Homère, œuvre qui obsède tout le recueil fondanien *Ulysse*. Fondane élabore son « esthétique d'Ulysse » (B. : 406) avec l'intuition que l'essence de la modernité poétique réside, comme l'a bien montré après lui Jean-Pierre Richard, dans la recherche du sens à travers une épreuve. Dans « Baudelaire s'est pourvu des cordes les plus fortes et de la cire la meilleure qui se fût trouvée dans l'arsenal de la raison idéaliste » (B. : 408), Fondane reprend les deux mythes ulyssiens des cordes et de la cire. Ils apparaissent avec leur sens premier dans le dernier poème du recueil *Ulysse*. Ici il s'agit de deux métaphores nominales. Sans doute, avec « cordes » et « cire » se réfère-t-il aux contraintes formelles de l'esthétique classique qui permettent au poète de se préserver de l'irrationnel nocturne que symbolise le Gouffre. La corrélation métaphorique est attribuée à un paradigme *in absentia* (cordes et cire-contraintes formelles) où « cordes » et « cire » constituent les sujets du discours subsidiaire alors que les « contraintes formelles » constituent le sujet du discours primaire (le référent visé ou comparé). Un autre mythe, qui hante Fondane depuis sa jeunesse, apparaît dans « quelque chant de sirène » (B. : 410 ; cf. 408, 412). Dans cette

métaphore *in absentia*, l'un des pôles du transfert tropique (« chant de sirènes » sujet du discours subsidiaire) est présent tandis que le sujet du discours primaire est absent de l'énoncé, le chant des sirènes évoquant ici une poésie révélatrice des secrets du Gouffre, de cet *Inconnu* que recherchait Baudelaire. Pour Fondane, et avant Blanchot (Blanchot 1959 : 15), le poète devient l'explorateur de l'abysse habité par les Sirènes.

Le verbe métaphorique « noyer » s'inscrit lui aussi dans cette « esthétique du *risque poétique* » (B. : 406), comme le révèle l'occurrence « il arrive que l'on sauve quelques poètes en train de se noyer » (B. : 404). En effet, il ne s'agit pas d'une véritable noyade, mais du risque que tout créateur encourt, par exemple, d'être frappé de folie. La métaphore verbale introduit la constellation marine dans une réflexion traversée par le phantasme d'engloutissement pour avoir enfreint une limite. Comme le note Jean Libis, la noyade en mer peut « être considérée comme une sanction répondant à une transgression : transgression de l'homme s'aventurant à la surface des flots », défi que Fondane fera coïncider avec l'approche même du Gouffre (Libis 1993 : 221).

2. Métaphores marines et gouffre bachelardien

À propos d'un passage de *La Terre et les rêveries du repos* (1948) de Bachelard, que Jean Libis avait déjà souligné, Monique Jutrin se demande « Est-ce à Fondane que Bachelard écrivant ces lignes répond » (Jutrin 200–2001 : 37) ? Nous dirons sans hésitation : oui, Bachelard a continué son dialogue avec Fondane bien des années après la disparition tragique du poète. Et nous en voyons la preuve dans l'utilisation par Bachelard – qui n'a jamais été relevée jusqu'à aujourd'hui – de métaphores similaires pour caractériser l'approche du gouffre dans *La Poétique de la rêverie* de 1960, comme nous allons le démontrer. En effet, nous pouvons déceler – par un cheminement dans le labyrinthe des textes bachelardiens cette fois – combien le philosophe dijonnais a modifié à la fois sa perception de la chute et celle du gouffre, sous l'influence selon nous de Fondane : la chute coïncidera alors avec un engloutissement et le gouffre avec un abîme marin.

Dans *L'Air et les songes*, Bachelard avait anticipé déjà ce qui deviendra « l'engramme de la chute » (Libis 2000 : 195) dans ses ouvrages ultérieurs, chute qui est avant tout terrestre ou aérienne : « *Ma chute crée l'abîme*, bien loin que l'abîme soit la cause de ma chute. En vain la lumière me sera rendue, en vain je reviendrai près des vivants. Ma chute nocturne a laissé dans ma vie sa trace ineffaçable » (Bachelard 1978b : 112). Cette ontologie négative va ainsi traverser, de manière insistante, les ouvrages bachelardiens qui paraissent après la mort de Fondane. Dans les pages de *La Poétique de la rêverie* de 1960, c'est d'un tout autre gouffre qu'il s'agit, non plus gouffre terrestre ou aérien, mais gouffre marin, déjà pressenti dans sa réflexion sur le Maelström de Poe dans *L'Air et les Songes*. Dans le chapitre intitulé *Le « cogito » du rêveur* de *La Poétique de la rêverie*, Bachelard centre sa méditation sur ce qu'il nomme une « métaphysique de la nuit » (Bachelard 1978a : 126). Il inscrit alors la dialectique du rêve nocturne et du sommeil dans la constellation symbolique de l'eau et du gouffre aquatique. On sait que, déjà en 1952, dans *L'Espace onirique*, Bachelard a d'abord assimilé le sommeil à une marée bénéfique :

« Les deux grandes marées qui, tour à tour, nous emportent au centre de la nuit et nous rendent ensuite à la clarté et à l'activité du jour. Car la nuit du bon sommeil a un centre, un minuit psychique où germent des vertus d'origine » (Bachelard 1988 : 195).

Quelques années plus tard, en 1960, l'assimilation sera plus ambiguë. Après le cauchemar engendrant le néant de l'être, sur lequel nous reviendrons, l'eau apparaît comme salvatrice :

« Déjà nous reprenons vie quand ce Rien s'emplit d'Eau. Alors nous dormons mieux, sauvés du drame ontologique. Plongés dans les eaux du bon sommeil, nous sommes en équilibre d'être avec un univers en paix » (Bachelard 1978a : 125).

Pourtant, peu avant, à propos du rêve, Bachelard avait dressé une cartographie aquatique qui démentait la vision pacifiée de l'Eau nocturne qu'il propose par après. Les métaphores marines sont ici explicitement et directement liées à l'évocation d'un « abîme » et même d'un « gouffre » (Bachelard 1978a : 128). Au début, Bachelard évoque en effet un « abîme de non-être [...] où s'engloutissent certains rêves nocturnes » (Bachelard 1978a : 124) et des « abîmes nocturnes » (Bachelard 1978a : 125). Dans le premier syntagme, la forme nom-complément d'attribution ou génitif métaphorique « abîme du non-être » unit deux lexèmes nominaux – d'un côté, un espace « abîme » et, de l'autre, un concept philosophique « non-être ». L'abîme se réfère au caractère insondable de la condition humaine. « Abîme » coïncide avec le sujet du discours subsidiaire alors que l'« insondabilité » coïncide avec le sujet du discours primaire c'est-à-dire le référent visé ou comparé. La relation métaphorique est attribuée à un paradigme *in absentia* (abîme–insondabilité), comme le révèle le conflit conceptuel se déroulant, lui, *in praesentia* entre les composantes du groupe bi-nominal structurant la métaphore (l'« abîme du non-être »).

Le verbe métaphorique « s'engloutissent » peut se référer à un gouffre terrestre ou à un gouffre marin. Il renforce l'inquiétante étrangeté, qui imprègne tout le passage. Nul doute qu'il ne s'agisse ici d'une descente dans la part obscure de l'être car la descente est toujours susceptible de se transformer en chute. Comme le souligne Gilbert Durand, « on conçoit qu'en ces profondeurs obscures et cachées il ne subsiste qu'une limite fort mince entre l'acte téméraire de la descente sans guide et la chute vers les abîmes » (Durand 1969 : 227–228).

La tonalité devient encore plus ténébreuse avec le verbe métaphorique « sombrer » dans « Ainsi nous sombrons dans le rêve absolu » (Bachelard 1978a : 125), ce rêve absolu étant le cauchemar du néant de l'être. Le verbe intransitif « sombrer » est lié indissolublement à l'eau qui, pourtant, n'a pas encore été nommée par Bachelard dans le passage étudié. De plus, l'élément aquatique apparaît ici comme une hypostase marine (et non fluviale ou d'eau douce) qui – nous le verrons – ne sera pas bénéfique, mais bien terrifiante à la différence des eaux finales du « bon sommeil ». En fait, le verbe métaphorique « sombrons » transmute les rêveurs en des plongeurs avec cependant une connotation dramatique car « sombrer » évoque en effet un navire qui disparaît dans la mer. La métaphore verbale entraîne un vacillement de la référence par la projection, sur le sujet du discours subsidiaire (les rêveurs), d'un navire, sujet du discours primaire *in absentia*, médiateur virtuel qui entraîne la recatégorisation du sujet. Ajoutons que le verbe métaphorique transfigure aussi le complément « rêve », qui est assimilé à une eau marine où sombrent les rêveurs transformés en navires. Le même cosmos aquatique resurgit, avec le verbe « plonger », dans « les rêves absolus nous plongent dans l'univers du Rien » (Bachelard 1978a : 125 ; cf « des plongées dans le moins-être », Bachelard 1978a : 128).

Certes Bachelard reprend, en filigrane, ses réflexions sur l'eau et la mort, mais nous sommes loin du lent vertige de la mort quotidienne de *L'Eau et les rêves* : « L'eau coule toujours, l'eau tombe toujours, elle finit toujours en sa mort horizontale » (Bachelard 1979 :

9). Ici il ne s'agit plus d'une mort horizontale, mais bien d'une mort verticale, où l'être s'engloutit dans le gouffre marin du néant. Ce changement de direction – de l'horizontalité à la verticalité – uni au changement encore plus radical du gouffre, qui de terrestre ou aérien devient marin, a selon nous certainement subi l'influence du *Baudelaire et l'expérience du gouffre* de Fondane qui proposait lui aussi des métaphores marines pour exprimer une hantise très proche. Rappelons que, selon la liste de presse rédigée par Geneviève Fondane, le volume avait été envoyé à Bachelard lors de sa publication posthume en 1947 (Jutrin 2012 : 17).

Nous en voyons encore une preuve dans le fait que Bachelard a glissé une référence souterraine à Fondane juste quelques pages plus loin, dans le même chapitre de *La Poétique de la rêverie*. Souvenons-nous que, dans *L'Air et les songes*, le philosophe dijonnais avait cité par deux fois le *Faux traité d'esthétique* fondanien, ce que le poète avait remarqué avec reconnaissance dans le manuscrit de 1943 : « Il cite mon nom, il me fait l'honneur d'une citation » (Cf. Jutrin, 2012 : 34). Voici les citations fondaniennes dans le volume bachelardien :

« Si l'on pouvait multiplier les expériences de transformations d'images, on comprendrait combien est profonde la remarque de Benjamin Fondane : "D'abord, l'objet n'est pas réel, mais *un bon conducteur de réel*" » (Bachelard 1978b : 11–12).

« Pour employer encore l'expression merveilleuse de Fondane, un élément matériel est le principe d'*un bon conducteur* qui donne la continuité à un psychisme imaginant » (Bachelard 1978b : 15).

Dans *La Poétique de la rêverie*, après avoir médité – comme nous l'avons constaté – sur le rêve nocturne et ses apories, Bachelard aborde le thème de la rêverie poétique et, dans une brève section du même chapitre, il affirme :

« Tous les objets du monde ne sont pas disponibles pour des rêveries poétiques. Mais une fois qu'un poète a choisi son objet, l'objet lui-même change d'être » (Bachelard 1978a : 132).

Cette remarque, peu liée avec le reste du contexte, apparaît bien comme un ultime hommage à la pensée fondanienne, où l'adjectif « disponibles » substitue « conducteurs ». N'est-ce pas une sorte de référence occulte au poète disparu dont la présence semble traverser tout le texte ? Bachelard passe ainsi de la citation explicite de *L'Air et les songes*, mise en évidence par l'italique, à la citation implicite – qui coïncide avec une allusion – de *La Poétique de la rêverie*. Plus profondément, le passage de la citation explicite à la citation implicite et à l'allusion – de l'indice à l'icône selon Antoine Compagnon – exhibe certainement un investissement de plus en plus puissant de la part de Bachelard, l'icône étant « une citation qui qualifie le citateur lui-même, quand il assume une énonciation propre malgré la reprise » (Compagnon 1979 : 79). Dans tout le passage sur le rêve nocturne de *La Poétique de la rêverie*, elle devient « citation qui découvre le sujet dans son histoire, son désir, une citation duelle, impudique » (Compagnon 1979 : 80). Ces citations occultes apparaissent bien comme « les revenants d'un lieu particulier » (De Certeau 2013 : 61) (le texte fondanien) dans un lieu autre (le texte de Bachelard). Ce sont ces mêmes métaphores marines du *Baudelaire et l'expériences du gouffre* de Fondane qui vont encore hanter Paul Celan, qui en lira un chapitre paru en 1947 dans *Deucalion* et qui possèdera dans sa bibliothèque un exemplaire du livre dans l'édition Seghers. Il s'en souviendra dans son célèbre discours du *Méridien*.

Chez Fondane et Bachelard, le Gouffre devient un pôle magnétique pour l'imaginaire, centre occulte d'un déchiffrement si, comme l'écrit Jean-Jacques Wunenburger, « une forme symbolique peut donc devenir hiérophanique parce qu'elle est, en même temps, point de départ d'une quête de significations latentes (trajet herméneutique ou anamnèse) et point d'arrivée d'une manifestation de l'Invisible dans une forme visible définie (trajet épiphanique) » (Wunenburger 1990 : 21). Avec notre analyse des métaphores marines de Benjamin Fondane, et en particulier celles du Gouffre, contenues dans l'œuvre de Bachelard, nous avons mis en évidence une lecture révélatrice du palimpseste occulté dans l'hypertexte, lecture que Gérard Genette nomme, après Philippe Lejeune, « palimpsestueuse » :

« L'hypertexte nous invite à une lecture relationnelle dont la saveur, perverse autant qu'on voudra, se condense assez bien dans cet adjectif inédit qu'inventa naguère Philippe Lejeune : lecture *palimpsestueuse*. Ou, pour glisser d'une perversité à une autre : si l'on aime vraiment les textes, on doit bien souhaiter, de temps en temps, en aimer (au moins) deux à la fois » (Genette 1982 : 452).

SOURCES

Fondane, Benjamin, 1994, *Baudelaire et l'expérience du gouffre*, Bruxelles, Éditions Complexes (B.).

BIBLIOGRAPHIE

- Bachelard, Gaston, 1978a, *La Poétique de la rêverie*, Paris, Presses universitaires de France.
 Bachelard, Gaston, 1978b, *L'Air et les songes*, Paris, Éditions José Corti.
 Bachelard, Gaston, 1978c, *La Poétique de l'espace*, Paris, Presses universitaires de France.
 Bachelard, Gaston, 1979, *L'Eau et les rêves*, Paris, Éditions José Corti.
 Bachelard, Gaston, 1980a, *La Terre et les rêveries du repos*, Paris, Éditions José Corti.
 Bachelard, Gaston, 1980b, *La Terre et les rêveries de la volonté*, Paris, Éditions José Corti.
 Bachelard, Gaston, 1988, *Le Droit de rêver*, Paris, P. U. F.
 Bachelard, Gaston, 2010, « Une lettre de Gaston Bachelard à Benjamin Fondane », *Cahiers Benjamin Fondane*, no 13, p. 198–199.
 Max Bilen, Max, 1989, *Le Sujet de l'écriture*, Paris, Éditions Greco.
 Blanchot, Maurice, 1959, *Le Livre à venir*, Paris, Gallimard.
 Boitani, Piero, 2003, « Ulisse e l'esodo : Fondane dopo il naufragio », dans Jutrin, Vanhese (éds), 2003 : 213–230.
 Cahiers Benjamin Fondane, 2012, *Baudelaire et l'expérience du gouffre. Relectures*, no 15.
 Cioran, Emil, 1998, « Fondane au-delà de la philosophie », *Europe*, no 827, p. 15–22.
 Compagnon, Antoine, 1979, *La seconde main ou le travail de la citation*, Paris, Éditions du Seuil.
 De Certeau, Michel, 1987, *La Fable mystique, I*, Paris, Gallimard.
 De Certeau, Michel, 2013, *La Fable mystique. XVIe-XVIIe siècle, II*, Paris, Gallimard.
 Durand, Gilbert, 1969, *Les Structures anthropologiques de l'imaginaire*, Paris, Dunod.
 Fondane, Benjamin, 1944, « Bachelard apprivoise le rêve », *Cahiers du Sud*, vol. XXI, 1944, p. 62–72. Repris dans *Le Lundi existentiel*, Monaco, Éditions du Rocher, 1990, p. 184–205.
 Fundoianu, B., 1980, *Imagini și cărți*, București, Editura Minerva.
 Genette, Gérard, 1982, *Palimpsestes. La Littérature au second degré*, Paris, Éditions du Seuil.
 Groupe μ, 1970, *Rhétorique générale*, Paris, Larousse.
 Jutrin, Monique, 2000–2001, « Fondane lisant Bachelard en 1943 », *Cahiers Benjamin Fondane*, no 4, p. 32–40.

- Jutrin, Monique, Gisèle Vanhese (éds), 2003, *Une poétique du gouffre. Sur Baudelaire et l'expérience du gouffre de Benjamin Fondane*, Soveria Mannelli, Rubbettino Ed.
- Jutrin, Monique, 2012, « Fondane aux prises avec Baudelaire », *Cahiers Benjamin Fondane, Baudelaire et l'expérience du gouffre. Relectures*, no 15, p. 7–18.
- La Bibliothèque philosophique de Paul Celan*, Éditions ENS, 2004.
- Libis, Jean, 1993, *L'Eau et la mort*, Dijon, EUD, « Figures Libres ».
- Libis, Jean, 1998, « Une critique prémonitoire : Fondane lecteur de Bachelard », *Europe*, no 827, p. 151–160.
- Libis, Jean, 2000, *Bachelard et la mélancolie*, Paris, Presse Universitaires du Septentrion.
- Libis, Jean, 2010, « Les vibrations et le vertige », *Cahiers Benjamin Fondane*, no 13, p. 195–199.
- Mancaș, Mihaela, 2005, *Limbaajul artistic românesc modern. Schiță de evoluție*, București, Editura Universității din București.
- Martin, Mircea, 2003, « Le Baudelaire de Fondane ou comment un poète refuse l'approche esthétique de la poésie », dans Jutrin, Vanhese (éds), 2003 : 231–246.
- Martin, Mircea, 2013, « B. Fondane și experiența abisului », dans Benjamin Fondane, *Opere XIV, Baudelaire și experiența abisului*, Traducere din limba franceză de Ion Pop și Ioan Pop-Curșeu, Ediție critică de Ion Pop, Ioan Pop-Curșeu și Mircea Martin, București, Editura ART, 2013, p. 13–36.
- Naccarato, Annafrancesca, 2012, *Traduire l'image. L'œuvre de Gaston Bachelard en italien*, Rome, Aracne Editrice.
- Paissa, Paola, 2003, « Substantivation abstraite : quelques effets de sens dans la prose romanesque de la deuxième moitié du XIXème siècle (Goncourt et Zola, 1864–1874) », dans Enrica Galazzi, Giuseppe Bernardelli (éds), *Lingua, cultura e testo, Miscellanea di studi francesi in onore di Sergio Cigada*, Milano, Vita e Pensiero, 2003, p. 560–562.
- Pop, Ion, 2012, « Les défis d'une édition critique », *Cahiers Benjamin Fondane*, no 15, p. 19–35.
- Prandi, Michele, 1992, *Grammaire philosophique des tropes*, Paris, Les Éditions de Minuit.
- Ricœur, Paul, 1975, *La Métaphore vive*, Paris, Éditions du Seuil.
- Wunenburger, Jean-Jacques, 1990, *Le Sacré*, Paris, Presses universitaires de France.

ON THE MARINE METAPHORS IN BENJAMIN FONDANE AND GASTON BACHELARD

(Abstract)

In this essay we base our study on the marine metaphors found in the prose of Benjamin Fondane and in the prose of Gaston Bachelard in order to foreground their intertextual relations concerning the theme of the “gouffre” (‘abyss’). In the first section, “Les métaphores marines dans *Baudelaire et l'expérience du gouffre* de Fondane”, we analyse several Fondanian metaphors which are included in the symbolic constellation of the sea. In the second section, “Métaphores marines et gouffre bachelardien”, we demonstrate how the Bachelardian abyssal metaphor, especially in *La Poétique de la rêverie*, testifies to a Fondanian influence on the transfiguration of the Bachelardian abyss.

**LEXIC, SEMANTICĂ, FRAZEOLOGIE,
TERMINOLOGII**

NIVELE DE ANALIZĂ TERMINOLOGICĂ. DELIMITĂRI, PRECIZĂRI ȘI PERSPECTIVE

ANGELA BIDU-VRĂNCEANU
Universitatea din București

Problemele asupra cărora ne vom opri vor fi abordate din perspectiva propriilor analize (Bidu-Vrănceanu 2007, 2010, 2012). Există numeroase alte studii aparținând unor renumiți lingviști români și străini care adoptă alte perspective în cercetarea terminologică, interpretări la care nu ne vom referi aici.

Vom face mai întâi câteva precizări teoretice preliminare. **Terminologia** poate fi înțeleasă ca *sumă de unități lexicale specifice unui anumit domeniu de activitate sau de cunoaștere*. Se delimitează astfel **terminologia normativă** – T₁, impusă și utilizată de specialiștii din fiecare domeniu. O altă interpretare are în vedere *analizele lingvistice* aplicate unor terminologii concrete din T₁. Se stabilește un inventar propriu unei anumite limbi și, mai rar, mai multor limbi, termenii fiind descriși cu metode proprii lingvisticii. Se constituie astfel **terminologia descriptiv-lingvistică** – T₂. *Monolingvismul* sau *plurilingvismul* sunt distincții importante pentru specialiști, fiind tema colocviului Rețelei panlatine Realiter de la Barcelona din octombrie 2017.

Relația dintre aspectele monolingve sau plurilingve nu trebuie interpretată rigid pentru că, dincolo de păstrarea nucleului conceptual-semantic pentru termenii corespunzători în mai multe limbi sau de dezvoltarea unor sensuri care dau impresia de internaționalizare, pot interveni variații importante, determinate de contexte social-istorice și lingvistice. Un exemplu este termenul DEMOCRAȚIE care, în funcție de diferite condiții din limbi determinate, admite variații în timp și în spațiu (v. Briu 2011). Se reține în acest sens situația din româna ultimilor ani, unde, în sintagma DEMOCRAȚIE ORIGINALĂ apare un semantism suplimentar al adjectivului oarecum neobișnuit cu care se combină. Se poate vorbi în acest caz de „diacronie actuală” (Coșeriu 1995, Briu 2011), concept care implică dinamism în interpretarea relației „clasice” dintre *sincronie* și *diacronie*.

Cele spuse anterior au implicat o altă distincție, cea dintre *extralingvistic* și *lingvistic*, cu consecințe asupra caracterului *independent* sau *interdependent* al **terminologiei**. Aceste distincții atrag atenția asupra importanței a ceea ce s-a numit *domeniu*, concept fundamental în definirea unității lingvistice specializate, așa cum rezultă din reprezentarea prin așa-numitul triunghi terminologic. Se justifică astfel însăși existența **terminologiei** ca sumă de termeni specifici unei activități sau cunoașteri determinate. *Domeniul* a fost justificat primordial extralingvistic, implicând dificultăți de delimitare, cum rezultă dintr-o lucrare mai veche (Ștefan și Nicolau 1981). Sunt înregistrate aici *domenii* pe care le putem numi „clasice”, precum *matematica*, *chimia* ș.a., dar și câteva domenii mai noi, precum *informatica* sau *cibernetica*. Delimitările au în vedere conceptele specializate, ignorând că acestea nu există în sine, fără desemnarea într-o anumită limbă printr-un semn lingvistic. Apare ca o deficiență faptul că pentru niciunul dintre domenii nu se indică termeni specifici.

Problemele unității lexicale specializate (a **termenului**) ocupă un loc primordial în etapa actuală și este obiectul principal de cercetare al **terminologiei descriptiv-lingvistice**. Studiile de acest fel au în vedere identificarea riguroasă a sensului specializat și a contextelor de utilizare, cu consecințe importante pentru o comunicare adecvată. Rezultatele acestor cercetări depind însă nu numai de metodele utilizate, ci și de unele caracteristici ale fiecărei **terminologii**, în corelație cu *domeniile* reprezentate. Se disting **terminologiile tari, închise**, precis și strict codificate de terminologiile numite *slabe* sau *moi* (prezente mai ales în științele sociale), care sunt relativ *deschise*. Caracterul *mai deschis* al unor terminologii (vezi calificativul „relativ”) se datorează unei circulații mai largi a acestora, unde termenii au grade diferite de specializare, din care pot rezulta chiar sensuri figurate, cum este cazul termenilor gramaticali SUBIECT și PREDICAT. În același timp, distincțiile *tare-slab* sau *închis-deschis* nu se repartizează exclusiv într-o anumită terminologie. Un exemplu este *lingvistica*, știință socială care are însă subdomenii cu caracteristici ale științelor tari, cum este cazul *sintaxei transformazionale* (v. Nicolae 2010).

Se apreciază că abordarea *descriptiv-lingvistică* a fost cea care a determinat existența **terminologiei** ca disciplină și unii lingviști îi atribuie șansele unei dezvoltări actuale complexe. O dovadă ar fi și faptul că, în prezent, se delimitează orientări diferite în **terminologia descriptiv-lingvistică**, precum **terminologia lexicală** sau **lexicalistă** și cea **discursivă** sau **textuală**. Prima dintre ele își propune definirea riguroasă a sensului specializat pe baza *dicționarelor generale și terminologice*; cea de-a doua are abordări diverse ale *textelor* de diferite tipuri (*specializate*, dar nu numai) și urmărește rolul *contextelor* în identificarea **termenilor**.

Este foarte important că perspectivele diferite de analiză terminologică nu se exclud, ci se pot completa (v. Cabré 1998: 9, Bidu-Vrănceanu 2007, 2010, 2011). În lingvistica românească, în mod concret, studiile bazate pe *dicționare* au determinat perfectarea analizei *paradigmatică*, iar cele bazate pe *texte și contexte* au contribuit la dezvoltarea unor direcții diferite în analiza *sintagmatică*. Fiecare dintre aceste modalități de analiză poate antrena aspecte de interes diferit. Confruntarea și corelarea rezultatelor poate pune în evidență aspecte determinate ale relației dintre *lexicul specializat* (LS) și *cel comun* (LC), relație de mare interes în etapa actuală a evoluției limbilor.

De asemenea, este necesară o atenție specială acordată aspectelor de internaționalizare, situație care poate masca variații importante în funcție de limbi. Un exemplu este termenul DEMOCRATIE, discutat mai sus, actual prin rolul jucat încă din greacă în diverse limbi, până în prezent. Chiar într-o perioadă determinată, de exemplu în franceză, comparativ cu alte limbi moderne, interpretarea poate varia dincolo de nucleul conceptual-semantic păstrat.

Observațiile prezentate (rezultate și din sinteza unor analize anterioare detaliate) arată, aparent paradoxal, că în *analiza terminologică* trebuie făcute atât distincții, cât și corelații. Delimitările sunt necesare pentru rigurozitatea *analizelor efectuate pe nivele* care țin seama de distincții opozitive, precum *extralingvistic-lingvistic*, *monolingvistic-plurilingvistic*, *sincronic-diacronic*, *paradigmatic-sintagmatic*. Interesul actual pentru **terminologii** și *comunicarea specializată* poate să ducă și la alte nivele de analiză. Este necesară, deci, o interpretare dinamică a delimitărilor și, de multe ori, o abordare complexă. Așa se explică interesul larg pentru terminologie care face din ea o disciplină în plină dezvoltare (cum apreciază mai mulți specialiști).

Se reține necesitatea unor alte distincții, în general importante, între *sincronie și diacronie*, *extralingvistic și lingvistic* și, implicit, între caracterul *independent și interdependent* al **terminologiei**. Ultima relație se referă la mai multe aspecte. Unul dintre

acestea implică precizarea unui alt concept – *domeniul*, care determină însăși existența **termenului** ca *unitate lexicală specializată*, creată pentru a facilita comunicarea. Dacă existența *domeniilor* a fost sesizată explicit, identificarea lor prin **termeni** a fost neglijată.

Statutul **terminologiei** ca disciplină este condiționat nu numai prin extralingvistic, ci și *lingvistic*, fiind important ce metode sunt preluate pentru descriere. Se admite chiar că putem vorbi de **terminologie** ca disciplină științifică numai prin contribuția *lingvisticii*.

Reflectarea interdependențelor semnalate a fost reprezentată într-un triunghi terminologic, în care punctele sau vârfurile sunt *domeniul*, *conceptul* sau *sensul* și *termenul*, fiecare dintre aceste concepte presupunând precizări.

Am arătat deja rolul *domeniului*, care determină o altă delimitare, cea dintre *terminologiile tari*, *relativ închise* și cele *moi*, *slabe* (în general corespunzând științelor sociale). Această delimitare nu trebuie să fie rigidă, un exemplu de complexitate fiind *lingvistica*, care, ca știință socială este relativ deschisă, dar care are și particularități ale științelor tari. De asemenea, nu trebuie înțeleasă rigid nici relația dintre orientările din cadrul **terminologiei descriptiv-lingvistice**. În lingvistica românească corelația aspectelor studiate din diverse perspective s-a făcut (v. Bidu-Vrănceanu 2007) printr-o relație dinamică, bidirecțională între *dicționare-texte* și *contexte*, analiză relevantă mai ales în terminologiile sociale.

Rezultă că pledoaria pentru distincții conceptuale în **terminologie** susține o interpretare dinamică și complexă, fiind utilă, ca auxiliar, pentru relevarea rezultatelor obținute pe *nivele*. De asemenea, este relevantă pentru o interpretare riguroasă identificarea perechilor de termeni semnalate: *extralingvistic-lingvistic*, *monolingvistic-plurilingvistic*, *sincronie-diacronie*, *paradigmatic-sintagmatic*. Pe de altă parte, o interpretare dinamică exclude rigiditatea tocmai prin confruntarea și corelarea rezultatelor de la fiecare *nivel*.

BIBLIOGRAFIE

- Bidu-Vrănceanu, Angela, 2007, *Lexicul specializat în mișcare. De la dicționare la texte*, București, Editura Universității din București.
- Bidu-Vrănceanu, Angela (ed.), 2010, *Terminologie și terminologii*, București, Editura Universității din București.
- Bidu-Vrănceanu, Angela, 2011, „Rolul lingvisticii în terminologie”, în Doina Butiurcă, Inga Druță, Attila Imre (ed.), *Terminology and Translation Studies. Plurilingual Terminology in the Context of European Intercultural Dialogue*, Cluj-Napoca, Scientia Publishing House, p. 21–33.
- Bidu-Vrănceanu, Angela (ed.), 2012, *Terminologie și terminologii*, II, București, Editura Universității din București.
- Briu, Jean-Jacques (ed.), 2011, *Terminologie (I): analyser des termes et des concepts*, Bern, Peter Lang SA.
- Butiurcă, Doina, Inga Druță, Attila Imre (ed.), *Terminology and Translation Studies. Plurilingual Terminology in the Context of European Intercultural Dialogue*, Cluj-Napoca, Scientia Publishing House
- Cabré, M. Teresa, 1998, *Terminology Theories, Methods and Applications*, Amsterdam, John Benjamins.
- Coșeriu, Eugeniu, 1995, *Introducere în lingvistică*, Cluj, Echinox.
- Nicolae, Alexandru, 2010, „Dinamica terminologiei sintactice actuale”, în Angela Bidu-Vrănceanu (ed.), *Terminologie și terminologii*, București, Editura Universității din București, 2010, p. 99–111.
- Ștefan, I. M., Edmond Nicolau, 1984, *Scurtă istorie a creației științifice și tehnice românești*, București, Albatros.

LEVELS OF TERMINOLOGICAL ANALYSIS, DELIMITATIONS, SPECIFICATIONS AND
PERSPECTIVES

(Abstract)

When discussing terminology, one has to distinguish between the strictly specialised and the linguistic side of the matter. The paper aims at drafting the basic guidelines of terminological analysis, on the basis of different aspects: open vs. closed terminologies, synchronic vs. diachronic aspects and others.

TERMENI ȘTIINȚIFICI INTERNAȚIONALI ÎN LIMBILE ROMANICE: COMUNICARE ȘTIINȚIFICĂ VS COMUNICARE COTIDIANĂ ÎN LIMBAJUL POLITIC, ECONOMIC ȘI MATEMATIC

ANGELA BIDU-VRĂNCEANU

Universitatea din București

ELENA MUSEANU

Universitatea Româno-Americană, București

ALICE TOMA

Universitatea din București, Université libre de Bruxelles

1. Premisa cercetării de față este constituită de necesitatea de a verifica valabilitatea generală a unor teze privind relația dintre lexicul specializat (LS) cu lexicul comun (LC). Observația general admisă este că, în societățile actuale, progresul extralingvistic continuu în diverse domenii se reflectă în necesitatea utilizării a numeroși termeni în comunicarea obișnuită. Considerăm că această situație se prezintă diferit de la o limbă romanică la alta și mai ales de la o terminologie la alta, după cum apare importanța și interesul pentru un anumit domeniu, dar și în funcție de capacitatea variabilă a vorbitorilor de a decoda și codifica anumiți termeni.

Globalizarea, infuzia de informație care ajunge la publicul larg prin diferite medii (prin internet, televiziune, telefonie etc.) și prezența tot mai pregnantă a tehnologiei digitale în viața cotidiană au impus necesitatea cercetării de față.

Societățile actuale sunt caracterizate prin democratizarea cunoașterii. Rezultatul este impactul lexicului specializat asupra lexicului comun, ceea ce implică necesitatea standardizării termenilor adecvați pentru diverși utilizatori. Aceste posibilități variază în funcție de domeniu, așa cum se poate ilustra, pe de o parte, pe termeni politici (*politică, partid, guvern, democrație*) și economici (*bancă, cont, credit, debit*), iar pe de altă parte, pe termeni matematici (*perpendiculară, unghi, sinus*), cu consecințe asupra caracterului lor internațional. Impactul lexicului specializat asupra diferitelor tipuri de comunicare este foarte divers și activ.

Astfel, anumiți termeni din *matematică* pot prezenta un interes general și pot fi asimilați, măcar parțial, dacă transmiterea lor se face prin școala generală, cum e cazul cu *dreaptă, perpendiculară, unghi* etc. Observația nu este valabilă decât limitat pentru exemple ca *sinus, cosinus, integrală* etc. Rezultă că, într-adevăr, terminologiile tari, precum *matematica, chimia* etc. pot oferi exemple diferite, dar, cantitativ vorbind, extinderea acestor termeni este limitată, chiar și în situațiile speciale de transfer metaforic, cum este cazul unor exemple ca *algoritm politic* etc.

2. O constatare numai parțial similară se poate face și în cazul **terminologiei economice**, unde impactul în LC este mult mai bine reprezentat. Termeni ca *bancă, sold*,

cont, credit, debit etc. prezintă un interes mai general, chiar dacă interpretarea sensului specializat este aproximativă în grade diferite la nivelul unor vorbitori obișnuiți. Pe de altă parte, interesul mai mare pentru anumiți termeni economici poate fi susținut și propagat prin mass media (presa orală și chiar cea scrisă).

Internaționalizarea comunicării specializate face ca mulți termeni economici să se extindă în mai multe limbi, favorizând o comunicare adecvată și rapidă. Afirmatia nu este însă valabilă pentru toți termenii economici; mulți dintre aceștia reproduc integral sau parțial forma engleză (scrisă sau vorbită) ceea ce nu este convenabil pentru toți vorbitorii. În aceste cazuri, impactul asupra lexicului comun este minor și impunerea unor asemenea termeni se va putea verifica doar în timp. Studiul de față încearcă să evidențieze dinamica vocabularului în perioada actuală când lexicul limbii române cunoaște importante acumulări de cuvinte care desemnează noi realități (tehnice, financiare, economice, sociale, culturale etc.). Mondializarea – globalizarea pe toate planurile favorizează implantarea neologismelor economice, cu avantaje în comunicare. Româna preferă sursa romanică: elemente englezești neadaptate, luate ca atare, și unele adaptate în grade diferite. Limba engleză exercită influența cea mai puternică dintre toate influențele moderne manifestate în momentul de față asupra limbii române și se intensifică în mod constant cu variații în funcție de subdomeniile economice și de tipul de texte în care apar.

Prezentăm termenii economici în funcție de circulația lor diferită:

(1) **Termeni economici mai generali cu apariții multiple în presă:**

board = grup ales pentru a lua decizii manageriale, de conducere;

brand = marcă înregistrată;

branding = construcție de marcă;

brand manager = impresar;

broker = agent care vinde sau cumpără pe comision; intermediar;

buy-back = recumpărare pe baza unui contract;

copy-writer = autor de texte publicitare;

deadline = termen limită;

dealer = distribuitor;

discount = reducere de preț care se acordă unui anumit client, în anumite condiții de achiziționare a mărfii;

dumping = vânzare a mărfurilor pe piața externă la prețuri mai scăzute decât acelea de pe piața internă și de pe piața mondială, practică de unele țări pentru a elimina concurența;

duty-free = magazin situat în punctele vamale în care se comercializează diverse produse la prețuri mai mici decât cele de pe piață;

leasing = formă de închiriere de mașini și utilaje moderne de către întreprinderi pe o perioadă determinată;

lobby = sală de așteptare a clădirii unei bănci, unde se fac operații bancare; tranzacție făcută în această sală;

logo = desen simbolizând o organizație, o firmă, o marcă;

low-cost = ieftin;

manager = cel care conduce o antrepriză, care generează interesele unui sportiv sau ale unei echipe care se ocupă cu organizarea și cu chestiunile financiare ale competițiilor, impresar;

management = arta de a conduce; știința organizării întreprinderilor, a valorificării eficiente a resurselor umane, financiare și material ale unei organizații;
over time = peste program;
retail = vânzare cu amănuntul.

(2) **Termeni economici restrictivi ca sferă de circulație:**

barter = provine de la cuvântul de origine franceză *barater*; sistem de a încheia afaceri fără bani; produsele și serviciile sunt schimbate pe principiul valoare pentru valoare; pe vremuri barterul se practica între persoane fizice, însă în prezent acest sistem se aplică tot mai mult în tranzacțiile la nivel organizațional și internațional;
cash&carry = sistem de cumpărare cu amănuntul;
issue = provine de la cuvântul de origine franceză *issue*; un aspect asupra căruia nu s-a ajuns la o decizie, care este încă în discuție și asupra căruia nu există puncte contradictorii; problemă care împiedică derularea proiectului;
office = provine de la cuvântul de origine latină *officium*; cameră, sală, încăpere în care se află una sau mai multe mese de scris, la care lucrează angajații unei companii.
project = provine din cuvântul de origine latină *proiecere*; plan sau intenție de a întreprinde ceva, de a organiza, de a face un lucru: prima formă a unui plan (economic, social, financiar etc.), care urmează să fie discutat și aprobat pentru a primi un caracter oficial și a fi pus în aplicare;
showroom = loc de expunere și prezentare de produse;
staff = persoanele care fac parte din conducerea unei firme, a unei societăți;
standby = acord, împrumut, credit convenit până la un total prestabilit.

În primul rând, se poate constata caracterul internațional al acestor termeni, motiv pentru care se preferă folosirea lor în formă originală, tocmai pentru a fi un instrument facil de comunicare între specialiști și nu numai.

Justificarea extralingvistică este precisă ținând seama de noile realități tehnice, financiare, economice, sociale, culturale etc., comune mai multor societăți și limbi.

Interesează deci atât formele de standardizare a împrumuturilor englezești, cât și relația lor cu împrumuturile latino-romanice, mai vechi sau mai noi. Observația are în vedere faptul că multe din împrumuturile recente au indicate în dicționare atât o sursă englezească, cât și una franțuzească.

3. Într-o categorie și situații diferite sunt **termenii politici**, care sunt în număr relativ mic de unități specializate, chiar dacă acestea s-au păstrat de-a lungul timpului și spațiului, mai ales prin păstrarea unui nucleu conceptual-semantic (v. Coseriu 1995). Termenii de bază, precum politică, partid, guvern, democrație etc. au o circulație extinsă, de-a lungul timpului și al limbilor. Analizele de detaliu (Bidu-Vrăncianu 2007, 2010, 2012) au arătat însă că, în aceste cazuri, utilizarea generală implică o determinologizare față de comunicarea specializată. Extinderea termenilor politici în lexicul comun este aparent mai bine reprezentată și are un impact evident. Asimilarea relativ generală poate merge până la pierderea statutului specializat pentru mulți dintre acești termeni. Internaționalizarea unor termeni specializați presupune precizări suplimentare privind normalizarea lor. Dar generalizările trebuie evitate pentru că, după părerea noastră, există diferențe între terminologii și chiar între termenii aceluiași limbaj specializat. Dacă nu se ține seama de aceste diferențe, generalizările pot determina interpretări inexacte și inadecvate.

Am ales pentru ilustrare termenul DEMOCRAȚIE, care s-a păstrat din antichitate (v. gr. *demo kratia*) până în prezent. Termenul a fost analizat din punct de vedere sincron ic prin comparația dintre franceză și germană (v. Briu 2011: 117–128), comparație care a pus în evidență că, dincolo de nucleul conceptual-semantic păstrat privind componentele GVERNARE, POPOR și SUVERANITATE, sau formă reprezentativă electivă parlamentară, există mai multe trăsături variabile în funcție de contexte social-istorice și lingvistice. Aceste diferențe rezultă și din opozițiile DEMOCRATIE vs MONARHIE sau DEMOCRATIE vs DICTATURĂ.

În această ultimă interpretare se înscrie și sintagma din româna actuală DEMOCRAȚIE ORIGINALĂ, unde adjectivul atrage atenția asupra semantismului suplimentar și oarecum deviant, în orice caz mai complex.

Analiza exemplului DEMOCRAȚIE arată necesitatea de a ține seama de variabilele contextuale care condiționează interpretarea și care arată că nu putem vorbi de internaționalizare chiar și atunci când aparențele ar putea să conducă în această direcție.

4. Situații eterogene prezintă și terminologia lingvistică. Unii termeni sunt dobândiți și utilizați general prin școală, cum este cazul cu cei din gramatica clasică, precum *subiect, predicat, propoziție, frază* etc. și aceasta favorizează o extindere în lexicul comun. Mulți termeni specifici unor orientări actuale, precum gramatica transformațională prezintă restricții majore de utilizare, specifice terminologiilor tari, închise.

5. Matematica face parte prin excelență din familia științelor tari. În plus, împreună cu filozofia, matematica poate fi clasată în categoria *științelor fundamentale*. Din interferarea acestor două clasificări posibile ale științelor și plasarea matematicii în cele două clase amintite rezultă două categorii de termeni matematici care au un comportament diferit față de *comunicarea științifică vs comunicare cotidiană*. Pe de o parte, *termenii metamatematici* – pe care matematica îi furnizează ca *știință fundamentală* în intersecția macrodisciplinară a științelor (v. Toma 2006) și, pe de altă parte, *termenii propriu-zis matematici* pe care matematica îi dezvoltă ca *știință tare* și care sunt mai puțin deschiși interdisciplinarizării și trecerii de la *comunicarea științifică* la *comunicarea cotidiană*. Termenii metamatematici servesc la structurarea discursului matematic: *definiție, teoremă, corolar, propoziție, exemplu* etc. Termenii propriu-zis matematici denumesc conceptele matematice reprezentând noduri ale rețelei raționamentului matematic, de la simplu (*punct, segment, dreaptă* etc.), la complex (*pentagon, paralelipiped dreptunghic, piramidă rectangulară regulată*).

Limbaajul matematic devine accesibil de la un anumit nivel numai specialiștilor. Rigoarea și abstractizarea la un nivel ridicat se obțin prin construcții concentrice care trebuie parcurse de la centru spre periferie integral pentru asigurarea înțelegerii. Segmente lipsă în bagajul epistemic al receptorului din informația necesară construcției creează un baraj în fluxul comunicativ. Lingvistul sau lexicograful, în general, consideră că limbaajul matematic este accesibil unui public larg în măsura în care interesul acestuia vizează noțiunea pe care termenul specializat o are în vedere. Lexicograful va întâlni termeni aparținând unui vocabular relativ general – care intră adesea în categoria termenilor metamatematici – și prezentând anumite trăsături semantice pe care matematicianul le solicită într-o măsură variabilă. Este clar, pe de o parte, că orice matematician creează în mod simultan limbaajul matematic și raționamentul matematic din care decurge de fapt limbaajul însuși.

Orice **termen matematic** aparține unui **bisistem**. Este vorba de un prim sistem, „sistemul de comunicare prin limbă” și de un al doilea sistem „sistemul raționamentului

matematic”. Termenul științific impune prezența concomitentă a unei *noțiuni* (semnificatul *noțional* e pasibil de o definiție lexicografică ce permite utilizări figurate) și a unui *concept* (semnificatul *conceptual* reprezintă conținutul strict al unei definiții tehnico-științifice, neadmițând decât sensul propriu).

Preponderența unuia sau a altuia dintre cele două planuri – *planul noțional* și *planul conceptual* – ale termenului matematic duce la plasarea acestuia într-un raport diferit față de comunicarea științifică vs comunicarea cotidiană. Raportul diferit stabilit între aceste două planuri permite distincția a două clase de termeni matematici: *termeni strict specializați* și *termeni comuni limbajului matematic și limbajului comun*.

Aceste categorii de termeni au făcut obiectul unei analize minuțioase în Toma (2006). Lexicul strict specializat este mai puțin bogat față de lexicul comun limbajului matematic și limbajului comun. „Lexicul strict specializat cuprinde termeni simpli și sintagme. Prima categorie (termeni simpli) cuprinde un număr restrâns de elemente: CATETA, DIAMETRU (cu tendința evidențiată de pătrundere în limba comună, mai ales prin forma adjectivală *diametral* folosită cu predilecție în sintagma: *diametral opus*: „Erau două caractere diametral opuse”), HEXAGON, IPOTENUZĂ, IZOMETRIE, ORDONATĂ (ca substantiv, îndepărtându-se semantic de adjectivul ordonat cu care se înrudește formal), ORTOCENTRU, PARALELOGRAM, PATRULATER, PENTAGON (prin extindere metonimică: „forma pentru întreg”, a ajuns să denumească o instituție numită: Pentagonul). Enumerarea sensurilor acestor termeni este concludentă pentru includerea în lexicul strict specializat: CATETĂ „latură formând unghiul drept în triunghiul dreptunghic”, DIAMETRU „coardă de cerc ce conține centrul cercului”, HEXAGON „poligon cu șase laturi”, IPOTENUZĂ „latura opusă unghiului de 90 de grade în triunghiul dreptunghic”, IZOMETRIE „bijeție între două mulțimi convergente”, ORDONATĂ „axa verticală a unui sistem de coordonate”, ORTOCENTRU „punctul de intersecție a înălțimilor”, PARALELOGRAM „patrulater cu laturile opuse paralele”, PATRULATER „linie poligonală cu patru laturi”, PENTAGON „poligon cu cinci laturi”. Acești termeni apar înregistrați în DEX (cu excepția termenului de IZOMETRIE) cu un singur sens, precizarea domeniului „(Mat)”, făcându-se numai pentru PENTAGON, ORDONATĂ, pentru ceilalți termeni nu apare nici o mențiune. În număr mare apar sintagmele a căror strictă specializare se produce în însuși procesul formării acestora: ARC DESCHIS, ARC MIC, AXA ABCISELOR, AXA DE SIMETRIE etc.” (v. Toma 2006)

Pentru clasa termenilor matematici care se regăsesc și în limba comună este interesant de amintit mai întâi categoria termenilor care au ca sursă limba comună.

„Limba naturală - comună sau specializată - este utilizată inevitabil atât în exprimarea cotidiană cât și în cercul specialiștilor. Cuvintele care trec dinspre limba comună în LM identificate în corpusul analizat sunt: ARC, ASEMENEA, ASEMĂNARE, AXĂ, BAZĂ, CADRAN, CAP (etc.), CENTRU, COARDĂ, DISC, DISTANȚĂ, DREAPTĂ, EXTERIOR, FRONTIERĂ, FUNCȚIE, INTERIOR, LATURĂ, LINIE, MIJLOCIU, LUNGIME, MĂSURĂ, MEDIATOR, MIJLOC, ORIGINE, PERIOADĂ, PICIOR, ÎNSCRIS, REGULAT, PROIECȚIE, PUNCT, RAZĂ, SECTOR, OPUS, DESCHIS, ÎNCHIS, SUPLEMENT-SUPLIMENT, SUPRAFAȚĂ, ASCUȚIT, DREPT, CORESPONDENT (adj.) VÂRF, ANALOG (adj.). Conservarea sensului inițial la trecerea din limba comună în LM se realizează cel mai bine în cazul noțiunilor elementare, lipsite de definiție științifică specializată, introduse în domeniul matematic prin intermediul axiomelor care le asigură monoreferențialitatea: PUNCT, DREAPTĂ, PLAN.” (v. Toma 2006).

Mișcarea lexicală dinspre lexicul comun spre lexicul specializat este dublată de *mișcarea terminologică* în sens invers, terminologie matematică spre comunicare cotidiană.

„Această manifestare independentă a două sensuri reunite sub același semnificant reprezintă granița dintre **LM** și **LC** dincolo de care înregistrăm migrarea cu sens invers din **LM** în **LC**, transfer realizat cu păstrarea sensului matematic: ARIE, CERC, CIRCUMSCRIS, CONGRUENT, CONCENTRIC, DIAGONALĂ, DREPTUNGHI, DISC, MĂSURĂ, MULȚIME, PERIMETRU, PLAN, PROPORȚIONAL, REPER, ROMB, SIMETRIC, TANGENTĂ, TRAPEZ, TRIUNGHI, UNGHI. Acest tip de migrare susține ceea ce am numit *vulgarizare matematică lexicală*. În corpusul studiat întâlnim o singură excepție referitor la devierea semantică: OBTUZ. Deși sensul matematic e distinct de sensul limbii comune, acesta nu a pătruns în limba comună. Coprezent în **LM** și **LC** din acest semn lingvistic (*obtu*) nu este decât *semnificantul*. Iată definițiile care susțin constatarea noastră: ‘Un unghi mai mare decât un unghi drept se numește *obtu*’ (MgIX:12); ‘OBTUZ, -ă, obtuzi, -e, adj. 1. (În sintagma) *Unghi obtuz* = unghi mai mare de 90 de grade. 2. Fig. (Despre minte; p. Ext. Despre oameni). Care pricepe greu; redus, mărginit – Din fr. *obtu*’ (DEX: 617)” (v. Toma 2006).

Lingvistul, obișnuit cu varietatea semantică se poate aștepta să observe diferite niveluri de intersecție a sistemului lingvistic și a sistemului construit prin abstractizări succesive de raționamentul matematic și, în consecință, la o variație în contextele introductive ale termenilor, chiar în contextele definatorii.

Această percepție intuitivă a lingvistului-lexicograf este negată de modul de funcționare a textului matematic. Caracterul „tare” al LM este dat de distanța dintre definițiile specializate și cele nespecializate, iar vulgarizarea lexicală matematică reprezintă complementul acesteia, adică asemănarea dintre cele două tipuri de definiții. Distanța definițională este o barieră în migrarea translinguală, pe când asemănarea definițională constituie o punte de legătură între limbi și asigură setarea unei gândiri terminologice translinguale.

6. În fața internaționalizării termenilor proveniți din engleză, normalizarea propune soluții multiple, în funcție de domenii, dar și în funcție de limbă. Termenii internaționali sunt de cele mai multe ori asimilați neologismelor. Freixa *et al.* (2006) propune o clasificare a neologismelor terminologice în *neologisme de formă* (*prefixare, sufixare, compunere, conversiune sintactică, compunere savantă, sintagmă, siglare, acronimie, abreviere*), *neologisme sintactice*, *neologisme semantice*, *împrumuturi* și alte tipuri de termeni. Termenii sintagmă au arareori o prezență panlatină. Termenul *agent*, de exemplu, întrunește sufragiile pentru numai două limbi romanice:

- (3) a. CAT *agent econòmic social* m. „En aquest sentit, el secretari d'Estat d'Economia va destacar la necessitat d'assolir l'equilibri pressupostari i incidir en les reformes estructurals, al temps que va fer una crida a la responsabilitat dels agents econòmics socials.” (AV, 2/05/2001) (tipo: sintagmación)
- b. CAT *agent social* m. „L'Executiu considera que la seva política econòmica necessita ser complementada pels agents socials.” (PC, 04/04/2001) (tipo: sintagmación)
- c. ROM *agent economic* m. „Conducerea Ministerului Industriei si Resurselor (MIR) a decis sa disciplineze agentii economici, taindu-le lumina si agentul termic in cazul in care nu se achita de obligatii.” (AD, 18/04/2001) (tipo: sintagmación) (cf. Freixa *et al.* 2006)

Termenul *online* de origine din engleză își face simțită prezența de asemenea în două limbi romanice:

- (4) **a.** CAT *online* adj. „Fruit d'aquestes dificultats, el 20% de les compres online a Espanya no arriben mai al comprador, i només el 8% són entregades en el termini compromès.” (PC, 20/05/2001) (tipo: préstamo; aspectos tipográficos: cva)
- b.** ESP *empresa online* f. „Las empresas que tenían mayor necesidad de crear una marca en la Red eran las propias empresas online, muchas de las cuales han quebrado o luchan por sobrevivir. (EP, 17/06/2001) (tipo: sintagmación. aspectos tipográficos: cva)
- c.** ESP *medio online* m. „Terra ha dado la vuelta a su negocio para transformar un simple operador de acceso a la red en uno de los mayores medios online, pero la caída de la publicidad en la Red ha rebajado un 25% sus previsiones de ingresos para este año. (EP, 13/05/2001) (tipo: sintagmación; aspectos tipográficos: cva)
- e.** PRTG *aprovisionamento online* m. „Todas têm projectos: começam com um portal, utilizam a Web para falar com os clientes, ou então pensam entrar no mercado do "e-procurement" [aprovisionamento "online"]. (PU, 16/04/2001) (tipo: sintagmación; aspectos tipográficos: ( ))
- f.** PRTG *corretora online* f. „A queda das bolsas dos EUA iniciada no ano passado, e que derrubou os principais índices de ações do mercado até meados de abril deste ano, atingiu em cheio as corretoras online que trabalham com pequenos investidores. Os ativos das corretoras e o número de operações caíram.” (ES, 13/06/2001) (tipo: sintagmación) (cf. Freixa *et al.* 2006)

Termenul *on line* se dovedește a fi cu mai mare ușurință răspândit în diverse limbi:

- (5) **a.** CAT *on line* adj. „El tipus de client que utilitza aquesta mena de serveis financers on line és el mateix que també fa servir Internet habitualment.” (PC, 03/06/2001) (tipo: préstamo; aspectos tipográficos: cva)
- b.** ESP *banco on line* m. „Las cifras de contratación de productos de los principales bancos on line españoles indican que, por el momento, no es así. (EP, 24/06/2001) (tipo: sintagmación; aspectos tipográficos: " ")
- c.** FRA *financier on line* m. „Naturellement le développement d'internet ne lui a pas échappé (20% de ses exposants étant des financiers on line) et il a développé depuis 2000 un site de Salon virtuel, reproduisant fidèlement les Salons réels.” (LM, 01/07/2001) (tipo: sintagmación; aspectos tipográficos: " ")
- d.** ITA *business travel* m. „Già oggi [...] possiamo rivolgerci a circa 2,5 milioni di clienti ai quali offrire servizi elevati attraverso un sistema integrato, reale e virtuale con Internet, in vari segmenti. [...] la finanza, attraverso la Diners Sim che fa anche trading on line, il business travel, attraverso la Ventura Viaggi e l'e-commerce [T. Perna, presidente di Gtp Holding].” (RE, 23/11/2000) (tipo: préstamo) (cf. Freixa *et al.* 2006)

Termenii din marketing sunt mai ușor internaționalizabili față de termenii din alte domenii. Exemple edificatoare sunt *branding* și *marketing* (v. Bidu-Vrănceanu *et al.* 2011):

- (8) 20 branding (s.n.) cat construcció de marca (n.f.) esp branding (s.m.) [ES] esp gestión y creación (s.f.) [ES] esp branding (n.m.) (angl.) [ARG] esp branding (n.m.) (angl.) [MEX] fra branding (n.m.) [FR] fra stratégie de marque (n.f.) [FR] fra branding (n.m.)

- [CAN] fra stratégie de marque (n.f.) [CAN] glg creación de marca (s.f.) ita branding (s.m.) por branding (s.m.) [BRA] eng branding
- (9) 74 marketing (s.n.) cat mârqueting (n.m.) esp marketing (s.m.) [ES] esp mercadotecnia (s.f.) [ES] esp marketing (n.m.) [ARG] esp marketing (n.m.) [MEX] esp mercadotecnia (n.f.) [MEX] fra marketing (n.m.) [FR] fra mercatique (n.f.) [FR] fra marketing (n.m.) [CAN] fra mercatique (n.f.) [CAN] glg mârketiing (s.m.) glg mecadotecnia (s.f.) ita marketing (s.m.) por marketing (s.m.) [BRA] eng marketing
- (10) 83 metamarketing (s.n.) cat metamârqueting (n.m.) esp metamarketing (s.m.) [ES] esp meta.marketing (n.m.) [ARG] esp metamarketing (n.m.) [MEX] esp metamercaotecnia (n.f.) [MEX] esp meta mercadotecnia (n.f.) [MEX] fra métamarketing (n.m.) [FR] fra méta-marketing (n.m.) [FR] fra métamarketing (n.m.) [CAN] fra métammercatique (n.f.) [CAN] glg metamârketiing (s.m.) glg metamercaotecnia (s.f.) ita metamarketing (s.m.) por metamarketing (s.m.) [BRA] eng metamarketing eng meta-marketing
- (11) 84 micromarketing (s.n.) cat mârqueting personalizat (n.m.) esp micromarketing (s.m.) [ES] esp micromarketing (n.m.) [ARG] esp micro-marketing (n.m.) [ARG] esp micro marketing (n.m.) [MEX] Lexicul panlatin al marketingului economic 40 esp micromarketing (n.m.) [MEX] esp micromercadotecnia (n.f.) [MEX] esp micro mercadotecnia (n.f.) [MEX] fra micromarketing (n.m.) [FR] fra mercatique personnalisée (n.f.) [FR] fra micromarketing (n.m.) [CAN] glg micromârketiing (s.m.) glg micromercadotecnia (s.f.) ita micromarketing (s.m.) por micromarketing (s.m.) [BRA] eng micromarketing
- (12) 85 miopie de marketig (s.f.) cat miopia de mârqueting (n.f.) esp miopía de marketing (s.f.) [ES] esp miopía de marketing (n.f.) [ARG] esp miopía de marketing (n.f.) [MEX] esp miopía del marketing (n.f.) [MEX] esp miopía de mercadotecnia (n.f.) [MEX] esp miopía de la mercadotecnia (n.f.) [MEX] fra myopie de marketing (n.f.) [FR] fra myopie marketing (n.f.) [CAN] glg miopía de mârketiing (s.f.) glg miopía comercial (s.f.) ita miopia di marketing (s.f.) por miopia em marketing (s.f.) [BRA] por miopia de marketing (s.f.) [BRA] eng marketing myopia
- (13) 87 mix de marketing (s.n.) ron 4P (s.m.pl.) ron marketing mix (s.n.) cat mârqueting mix (n.m.) esp marketing mix (s.m.) [ES] esp las 4 P (s.f.) [ES] esp mezcla de marketing (n.f.) [ARG] esp marketing mix (n.m.) [ARG] esp las 4 p (n.f.pl.) [ARG] esp marketing mix (n.m.) (angl.) [MEX] esp mezcla de marketing (n.f.) [MEX] esp mezcla de mercadotecnia (n.f.) [MEX] fra marketing mix (n.m.) [FR] fra marchéage (n.m.) [FR] fra marketing mix (n.m.) [CAN] fra marchéage (n.m.) [CAN] glg mestura de mârketiing (s.f.) glg mestura de mercadotecnia (s.f.) ita marketing mix (s.m.) ita le 4 P por mix de marketing (s.m.) [BRA] por marketing mix (s.m.) [BRA] eng marketing mix
- (14) 76 marketing direct (s.n.) cat mârqueting directe (n.m.) esp marketing directo (s.m.) [ES] esp marketing directo (n.m.) [ARG] esp marketing directo (n.m.) [MEX] esp mercadotecnia directa (n.f.) [MEX] fra marketing direct (n.m.) [FR] fra vente directe (n.f.) [FR] fra marketing direct (n.m.) [CAN] fra mercatique directe (n.f.) [CAN] glg mârketiing directo (s.m.) glg mercadotecnia directa (s.f.) ita marketing diretto (s.m.) por marketing diretto (s.m.) [BRA]

Termenul *marketing* are o extindere bogată prin componere și sintagmare.

7. Faptele semnalate susțin, credem, premisa de la care am pornit privind afirmația că, deși impactul lexicului specializat asupra lexicului comun actual din română, dar probabil și

din alte limbi este evident și mult mai bine reprezentat decât în alte perioade, *există totuși diferențieri importante în funcție de terminologii și de anumite categorii de termeni pe care trebuie să le avem în vedere pentru a nu face generalizări inexacte și inadecvate.*

BIBLIOGRAFIE

- Bidu-Vrănceanu, Angela, 2000, *Lexic comun, lexic specializat*, București, Editura Universității din București.
- Bidu-Vrănceanu, Angela, 2007, *Lexicul specializat în mișcare*, București, Editura Universității din București.
- Bidu-Vrănceanu, Angela (coord.), 2010, *Terminologii I*, București, Editura Universității din București.
- Bidu-Vrănceanu, Angela (coord.), Roxana Ciolăneanu (redact.), Alice Toma, Elena Museanu 2011, *Lexicul panlatin al marketingului economic*, Realiter, București.
- Bidu-Vrănceanu, Angela (coord.), 2012, *Terminologii II*, București, Editura Universității din București.
- Briu, Jean-Jacques, 2011, *Terminologie I: analyser des termes et de concepts*, Peter Lang, Bern.
- Briu, Jean-Jacques, 2012, *Terminologie II: comparaisons, transferts, (in)traductions*, Peter Lang, Bern.
- Coșeriu, Eugeniu, 1995, *Introducere în lingvistică*, Cluj, Echinox.
- Freixa, Judit *et al.*, 2006, *Neologismos económicos en las lenguas románicas a través de la prensa*, Realiter – Institut Universitari de Lingüística Aplicada, Barcelona.
- Toma, Alice, 2006, *Lingvistică și matematică. De la terminologia lexicală la terminologia discursivă. Termen, limbaj, discurs, interdisciplinaritate*, București, Editura Universității din București.

INTERNATIONAL SCIENTIFIC TERMS IN THE ROMANCE LANGUAGES: SCIENTIFIC COMMUNICATION VS. EVERYDAY COMMUNICATION IN THE LANGUAGE OF POLITICS, ECONOMICS AND MATHEMATICS

(Abstract)

The premise of this research resides in the need to verify the general validity of the theses on the relationship between the specialized lexicon and the general lexicon. The generally accepted observation is that in present-day societies, extralinguistic continuous progress in various fields reflects the need of using many terms in regular communication. We believe that this situation is different from one Romance language to another and especially from one terminology to another, as appears from the importance and interest in a particular field, but also from the variable capacity of speakers to decode and encode certain terms. Globalization, the infusion of information that reaches the public through various media (internet, television, telephone, etc.) and the presence of digital technology in everyday life have called for the present research.

DIN TERMINOLOGIA CROMATICĂ ROMÂNEASCĂ ACTUALĂ

FLORICA DIMITRESCU
Universitatea din București

1. Conform naturii lor, elementele cromatice pot fi clasificate în următoarele categorii:

I. Culorile propriu-zise cuprinse în spectrul solar: *roșu, portocaliu, galben, verde, albastru, violet, indigo*.

II. Nonculorile – *albul și negrul* – asimilate în limbajul comun culorilor. Extrem de rar sunt considerate și denumite astfel – nonculori – în texte nonștiințifice, conform cu statutul lor științific precum în: „*Non-culoarea alb* utilizată în proporții mari transformă bucătăria într-un spațiu anost” (R.l. 20 XI 15, p. 5).

III. Nuanțele primelor două categorii, nuanțe care, la rândul lor, se pot defalca în două:

(a) O parte în care intră derivatele sau compusele directe ale primelor două categorii, de exemplu *gălbui, verzuliu, verde crud* sau denumiri care nu provin direct din acestea, cum sunt *gri, roz* etc. Menționăm că există o categorie de nuanțe *comune*, ca modalitate de formare, tuturor elementelor cromatice și anume (*mai deschis* și (*mai închis* care, tocmai pentru că reprezintă o generalitate, nu va fi adăugată la listele de mai jos. Astfel, nu ne vom opri *infra* niciodată, de exemplu, la *portocaliu închis* sau la *violet deschis* tocmai pentru a nu lungi listele cu astfel de nuanțe extrem de obișnuite, la îndemâna oricui, în orice limbă.

(b) O altă parte unde sunt cuprinse derivate ale nuanțelor, deci, de fapt, derivate de gradul al doilea, în raport cu cele cuprinse în prima secțiune, de exemplu *cenușiu violet* față de *cenușiu, roz prăfuit* relativ la *roz* etc.

În textul de față ne propunem să trecem în revistă noile denumiri, întâlnite în presa românească între anii 2013–2017, ale unor *nuanțe* – dintre care măcar unele existau și mai înainte, dar numele lor nu au fost, încă, sau nu știm noi în această fază de lucru să fi fost, înregistrate în dicționare și nici în lucrări consacrate examinării variatelor cromatismes (evident, dacă, uneori, nu ne înșelăm); pe acestea ne-am luat sarcina de a le consemna, așa cum am procedat de la început în DCR, în diverse contexte, dar rezumându-ne la ceea ce am extras din limbajul *presei*, în primul rând, scrise, dar, mai rar, și vorbite.

De subliniat că, în caz că unele nuanțe au fost înregistrate o singură dată, pentru lexicologi și lexicografi este semnificativă măcar o a doua (eventual o a treia ș.a.m.d.) atestare care poate indica *frecvența* și, prin aceasta, *vitalitatea* termenului sau a sensului respectiv. Aducem precizarea absolut necesară că, în cele ce urmează, vom prezenta o serie de denumiri ale noilor *nuanțe* ale unor culori întâlnite în presă în ultimii cinci ani, 2013–2017 (deci din primii ani de după apariția ediției a treia a DCR, la începutul lunii februarie 2013, și până la sfârșitul anului 2017) aflate în fișierul acestui dicționar, care vor fi incluse în ediția a

patra a acestuia (despre care sperăm să apară în anul 2023), precum și în alte lucrări care se preocupă de cercetarea paletelor lexicale coloristice a acestui microsistem lexical, al „iureșului” de culori, cum, pe bună dreptate, îl considera Lucian Blaga (v. Cult. 5 XI 15, p. 31). În mod cu totul excepțional, cu menționarea de rigoare, vom atrage în discuție și nuanțe atestate ceva mai devreme decât acești cinci ani, care, uneori, au fost cunoscute din secolul precedent, de curând încheiat, al XX-lea.

Facem specificarea că în citatele de mai jos pot să figureze, pe lângă atestarea unor noi tonalități coloristice, și denumirile altor nuanțe pe care, însă, nu le luăm în discuție decât cu totul sporadic, din simplul motiv că au fost atestate și ilustrate în lucrări ale altor cercetători anteriori sau, unele, ale noastre, cum sunt, de exemplu, *albastru electric*, care este prezent în Dimitrescu (2014a: 56, 62, 81, 268), *albastru regal* în Dimitrescu (2014a: 267, 271) sau *burgundiu* în Dimitrescu (2014a: 270, 272) etc.

2. Nuanțele noi vor fi prezentate în următoarea ordine: nuanțe ale culorilor propriu-zise și nuanțe ale nonculorilor.

2.1. Nuanțe ale culorilor propriu-zise

Arhilexemul **ROȘU** are, în genere, extrem de multe nuanțe; astfel, v., pentru limba veche românească, volumul nostru (Dimitrescu 2014b: 97), unde am enumerat nu mai puțin de 30 de nuanțe ale *roșului* exclusiv de origine turcească (ceea ce contrazice opinia lui Istrate 1970: 894, după care „terminologia cromatică este cu totul săracă înainte de sec. al XIX-lea”), dintre care, însă, este foarte adevărat, o imensă majoritate nu mai circulă de mult în română; de asemenea, în Dimitrescu 1973, au fost înregistrate multe elemente cromatice din sec. al XVI-lea luate în discuție relativ de curând în Baltă (2011: 16). Dar, cum în lucrarea de față ne ocupăm numai de situația coloristicii în limba de astăzi, preocupare prezentă și în *Culori*, în Dimitrescu (2014a: 51–84), sau în *Cromatica*, tot în Dimitrescu (2014a: 265–273), vom atesta o serie de alte nuanțe noi întâlnite în presa din țara noastră în vremea din urmă sau de modalități deosebite de exprimare încă neconsemnate ale unor nuanțe cunoscute deja. Cu acest prilej precizăm că unele nuanțe vor părea – cel puțin unora dintre noi – poate (foarte) cunoscute din limba vorbită, dar pe specialiști îi interesează atestările scrise, ceea ce vom face în rândurile următoare:

de culoarea rubinului – „Noua ciocolată este roz, are gust de fructe de pădure și poartă denumirea «Ruby», fiind făcută din boabe de cacao *de culoarea rubinului*” (Ad. 7 IX 17, p. 8). Evident că nuanța exprimată prin termenul *rubiniu*, cu aplicare în special la vinuri, este bine cunoscută, dar în română cel puțin, nu era atestată formula perfect sinonimă, *de culoarea rubinului*, gen de exprimare foarte frecvent la alte multe tonalități.

de culoarea zmeurei – „Ținute relaxante de *culoarea zmeurei*, magenta sau în tonuri ceva mai pale” (WP 2–4 XI 16, p. 42).

flame – „*Flame* este formată dintr-un amestec de portocaliu și roșu. Flamboaiantă și vivace, este o culoare teatrală” (WP 25–27 XI 16, p. 40).

fucsia – ‘Roșu de culoarea *fucsiei* «cerceș»’ – „Culorile predominante au fost cele pale, de la lila la roz, tonuri de bleu și de verde deschis, alături de pete intense de culoare, fie galben strălucitor, fie *fucsia* cu imprimeuri florale complexe” (WP 28–30 VII 17, p. 37); v. și *roz-fucsia*.

grenadine – „Culoarea-vedetă este *grenadine*, acest roșu aprins mat fiind recomandat de directoarea executivă a Institutului Pantone, L. Eisman” (WP 25–27 VIII 17, p. 36);

„Paleta de culori pentru toamna lui 2017 înclină spre ideea de «căldură», *roșu-grenadine* și *autumn maple*” (WP *ibidem*); v. și *roșu plin*.

magenta – În ceea ce ne privește, am consemnat cea mai veche atestare într-un context din anul 2008 sub formă adjectivală: „Noua gamă de rujuri de la Guerlin, Kiss Kiss, a apărut în variante de roșu *magenta*, auriu, cărămiziu, roz-perlat sau roșu burgundiu” (ziare.com 24 IV 08) și apoi câțiva ani mai târziu în: „Culorile disponibile ale carcasei [de mașină] (albastru și *magenta*) îi conferă un plus de stil și o deosebesc față de alte produse similare prezente pe piața de profil” (ziare.com. 28 XII 14); v. și *de culoarea zmeurei, supra. Roșu magenta* este o nuanță ce corespunde unei tonalități astăzi bine cunoscute a unui *roșu* cu o tentă *violacee*, după unele persoane, sau *frez*, după alte persoane.

roșu aprins – ‘roșu intens’ – „Studiu în *roșu aprins* de Conan Doyle” (TV Mania 15/17, p. 6).

roșu elegant – „Aparatul storcător Nutribulett se prezintă în trei culori: *roșu elegant*, auriu festiv, alb ca zăpada...” fragment de text înregistrat oral la canalul Realitatea TV (18 XI 16, la telegenul de la ora 10).

roșu-foc – ‘Roșu de culoarea focului’ – „Pată de culoare – tricou din lână subțire (pe gât) purtat cu o fustă *roșie-foc*, din imitație de piele” (AS 22 VI 14, p. 12).

roșu-grenadine – v. *grenadine*.

roșu intens – ‘Roșu mai închis’ – „Buze evidențiate de un ruj *roșu intens*” (Ev.z. 14 IX 15, p. 15), „[Imprimeuri] colorate în nuanțe vii, cum ar fi *roșu intens*” (WP 24–26 XI 17, p. 36); acest binom cromatic este consemnat într-o formație „lărgită” într-o emisiune de la Realitatea TV din 17 IV 15, ora 7, unde, printre alte nuanțe moderne folosite în cosmetică, se discută și despre un ruj de „un *roșu intens către maro*”; v. și *roșu plin*.

roșu plin – ‘Roșu intens și mov-grena’ – „Culoarea-vedetă a toamnei care bate la ușă, *grenadine*, nuanță de un *roșu plin*, a fost prezentă în colecțiile unor creatori ca...” (WP 25–27 VIII 17, p. 36).

roșu-zmeură – ‘Roșu de culoarea zmeurei, un roșu ceva mai deschis’ – „Costum *roșu-zmeură*, cu guler șal și pantalon ușor evazat” (AS 6 VIII 15, p. 12).

rouge-flamme – ‘roșu aprins’ (Ren., p. 25).

tawny port – „*Tawny port* este o nuanță solidă, tot de roșu, bogată și îndrăzneată [...] fiind comparată cu un vin dens de Bordeaux. Nuanță rafinată și elegantă, aduce aminte de culoarea anului 2015, marsala, fiind diferită de aceasta cu numai câteva tonuri” (engl. *tawny* „roșiatic” n.n.) (WP 25–27 VIII 17, p. 36); v. și *nawy peony*.

O situație aparte din punct de vedere semantic o are nuanța *aur-roșu* care, din cauză că, de fapt, se referă la culoarea *galben*, va fi supusă discuției atunci când se vor analiza, către sfârșitul lucrării prezente, unele probleme semantice.

roșu aprins, mat – v. *grenadine*.

roșu-intens către maro – v. *roșu intens*.

roșu vibrant, mat – „Rujul în nuanțe clasice de *roșu vibrant, mat*” (WP 7–9 IV 17 p. 38).

ROZUL este o nuanță bine cunoscută a *roșului*, specifică, în special, veșmintelor fetițelor, așa cum o nuanță a *albastrului*, *bleu*, a devenit, în general, proprie băiețelilor. *Rozul* apare și în câteva cazuri în postura de nuanță de gradul al doilea:

ballet slipper – „O nuanță diafană de roz pal, cum este cea denumită de *Pantone* poate fi alegerea perfectă pentru rochiile de cocktail [...] Din seria de nuanțe care au darul de a te învălui plăcut în sezonul care urmează (n.n. toamna) se remarcă și rozul pal *ballet slipper*, verdele proaspăt *golden lime*” (WP 25–27 VIII 17, p. 36).

pale dogwood – „*Pale dogwood* este o nuanță de roz inocentă și pură, subtilă, cu o strălucire aparte” WP 25–27 XI 16, p. 41 (de fapt este vorba de culoarea ramurilor arbustului *sânger* în timpul toamnei și al iernii – engl. *dogwood* „sânger”).

pink yarrow – ‘Un roz destul de puternic, apropiat de roșu’ – „Tropical și festiv, *pink yarrow* (n.r. culoarea trandafirilor a plantei *coada șoricelului*, engl. *yarow* însemnând exact „coada șoricelului”) este o nuanță capricioasă care captează, stimulează și pune în mișcare adrenalina privitorului. Pentru [unele case de modă] acest roz zemuriu se potrivește perfect atât în combinațiile de seară cât și în cele de zi” (WP 25–27 XI 16, p. 41).

roz auriiu – „Rochia *roz auriiu* cu paiete de la Atelierul Versace, lungă și drapată, i-a pus în valoare [artistei] silueta statuară” (WP 16–18 XII 16, p. 34).

roz catifelat – „O abordare ușor romantică se evidențiază prin pantaloni largi, într-un *roz catifelat*” (WP 14–16 X 16, p. 36).

roz-cuarț – ‘roz pal’ – „Dacă vrei să aduci o notă de prospețime, foarte șic, poți aborda culorile anului 2016: *roz-cuarț* (n.n. – roz pal) și *serenity* (n.n. – albastru deschis)” (WP 12–14 II 16, p. 42); „Brăduț *roz-cuarț*” (WP 2–4 XII 16, p. 41); v. *albastru seren*. Specificăm că încă din primele zile ale anului 2016 în ziarul francez *Le Monde* se anunță „*Le rose-quartz* sera la couleur 2016. Ni mièvre, ni layette, plutôt tendre et apaisant” (7 I 16, p. 22).

roz feciorelnic – „Un top din piele neagră purtat peste rochiile scurte, cu volane și bretele subțiri de un «roz feciorelnic» în viziunea revistei *Harper’s Bazaar*” (WP 2–4 XI 16, p. 42).

roz-fucsia – ‘un roz de nuanța florilor *fucsiei* «cerceșuș»’ – „Bolero din lână *roz-fucsia*, împletit cu motive orizontale” (AS 15 X 15, p. 12).

roz pal – „*Rozul pal* [este] a doua culoare-vedetă a sezonului viitor” (WP 3–5 IX 16, p. 42); v. și *ballet slipper*.

roz perlat – v. *magenta*, citatul din 24 IV 08, referitor la un ruj cu această nuanță.

roz prăfuit – „Acum sunt preferate nuanțele de crem, culorile pastelate cum este *rozul prăfuit*, dar și albastru seren.” (WP 11–13 XI 16, p. 40); „I.V. a purtat o rochie marca R.C., *roz prăfuit*, cu paiete și trenă.” (Ad. 17 X 17, p. 8); „Miresele care vor să aleagă o rochie colorată au ca opțiune *rozul prăfuit* sau imprimeurile florale în nuanțe mai intense sau mai estompate de roz” (WP 27–29 X 17, p. 36).

roz-roșu – ‘un roz mai închis, spre roșu’ – „[Pepenii au] miez *roz-roșu*, dar nu sunt copti cu adevărat” (Ad. 27 VI 16, p. 11).

roz sidefiu – Am găsit atestată, pornind tot de la *roz*, și o tonalitate, mai de mult cunoscută în limba vorbită, *rozul sidefiu*, dar nefiind încă ilustrată în context, v. acest citat: „O corolă deschisă cu irizări *roz sidefiu*” (Cult. 28–29 VIII 15, p. 22).

roz vomitiv – Formație personală, efemeră, referitoare la un roz banal, prea mult folosit, care te plictisește și/sau induce starea de vomă – „Fața pernei de tafta *roz vomitiv*” (R.lit. 9 V 14, p. 11).

roz zemuriu – v. *pink yarrow*; de menționat că în citatul de mai sus de la *pink yarrow* nuanța acestuia este „asimilată” cu *rozul zemuriu*. Trebuie remarcat că termenul *zemuriu* (provenit, probabil, din *zeamă* + sufixul *-iu*, unul dintre cele două sufixe specifice ale nuanțelor, *-iu* și *-ui*) nu este înregistrat în DEX2, DLR, DOOM.

De menționat că numeroase variante, cu explicații etimologice și nu numai, ale lui *roșu* și *roz*, a dat Chelaru-Murăruș (2012).

Tot o nuanță a culorii *roșu* este și **MARO**, formă recomandată în DOOM în raport cu forma *maron*, întâlnită foarte des în limba comună. Înainte de a trece mai departe trebuie să afirmăm că am ales să folosim pentru această nuanță forma *maro* exclusiv pentru a ne

conforma indicației din DOOM. De fapt, dacă ni se permite să ne exprimăm părerea, considerăm că forma corectă este *maron*, care corespunde etimonului, fr. *marron*. Ar trebui adăugate la etimon și formele din it. *marrone* și germ. *Marone* pentru această nuanță cromatică, aici fiind vorba de o etimologie multiplă. În DEX2 termenul în discuție apare sub aceeași formă, *maro*, dar este indicată și varianta *maron*, care figurează corect la etimon, de fapt singura care explică, de exemplu, derivatul *maroniu*, din *maron* plus sufixul *-iu*, cunoscut pentru crearea mai multor nuanțe. În concluzie, în ceea ce ne privește, considerăm că forma principală a termenului în discuție este *maron*, iar *maro* este o variantă a acestuia; v. și Baltă (2011: 16).

autumn maple – „Despre *autumn maple* se poate spune că este culoarea dedicată nuanțelor clasice de toamnă, fiind un amestec de maro și oranj care inspiră căldură” (WP 25–27 VIII 17, p. 36).

maro-coniac – ‘un maro de nuanța coniacului’ – „Există și opțiunea unor trench-uri clasice, în nuanțe de *maro-coniac*” (WP 24–26 XI 17, p. 36).

maro roșcat – „Adevărate explozii de roșu și de portocaliu, dar și nuanțe de *maro roșcat*, vișiniu și violet” (WP 7 X 16, p. 43).

maroniu roșcat – „Piesa de rezistență a chihlimbarului găsit în țara noastră, la Colți din județul Buzău, cunoscut și sub numele științific al chihlimbarului românesc [rumanit] este o pepită de 1,875 kilograme de dimensiunile unei mingi de volei. Are exact culoarea aceea *maroniu roșcată* pe care o știm cu toții.” (Ev.z. 28 VII 14, p. 14).

wenge – ‘brun întunecat cu fibre negre’ – „Bucătăria Selena [este de culoarea] *wenge plus alb*” (Ev.z. 5 XI 14, p. 7). Trebuie menționat că termenul *wenge* apare destul de des, fiind, acum, „la modă” în special în industria mobilierului, așa cum reiese și din citatele, ceva mai vechi, extrase de noi de la începutul anilor 2000: „O eleganță tinerească este obținută prin alăturarea unor piese închise, *wenge*, unor canapele de pânză bej” (egirl.ro 14 VIII 06); „Am observat că e tare la modă *wenge*” (kudika.ro 12 XII 08). Acest cuvânt, după cum se poate ușor constata, este bine reprezentat în limba noastră (să adăugăm și citatul prezentat *infra* la nuanța *portocaliu spre corai*). În DCR3 apare în trei contexte din presă, dar citatul nou de mai sus, din Ev.z. din anul 2014, atestă vitalitatea sa, precum și prezența lui și în segmentul cronologic 2013–2023. De menționat că, în Chelaru-Murăruș (2011: 185–188), sunt înregistrate multe variante ale lui *maro*, iar la p. 187 *wenge* apare precedat de *maro* (*maro-wenge*).

castaniu condimentat cu reflexe calde de scorțișoară este o nuanță de păr care apare în: „Cu gama variată de vopseluri pentru păr de la Mega Image poți face și tu această schimbare. Roșcat, ruginiu, *castaniu condimentat cu reflexe calde de scorțișoară* – vezi care dintre culorile aflate în tendințe ți se potrivește” (Mega, sept. 16, p. 44).

Arhilexemul **PORTOCALIU** figurează recent în nuanțele:

orange Arizona – ‘portocaliu mai închis’ – „*Orange Arizona* pentru capota automobilului” (Ren, p. 5), în care, de fapt, apare sinonimul neologic perfect al portocaliului, de mult intrat în lexicul românesc, *orange*, aici însoțit de un nume propriu geografic, *Arizona*.

portocaliu spre corai – „Dacă îți plac culorile calde (portocaliu, galben-crom sau *portocaliul spre corai*), le poți folosi cu încredere în combinație cu parchetul *wenge*” (ziare.com 17 VIII 09).

portocaliu intens – ‘portocaliu mai închis’ – „Renunță la *portocaliul intens* și la roșcatul foarte închis și îndreaptă-ți atenția către nuanțe mai blânde” (T X 15, p. 25).

Arhilexemul **GALBEN** prezintă, în presa din anii supuși discuției, numeroase tonuri distincte:

auriu festiv – ‘auriu elegant’ – v. *roșu elegant*.

de culoarea șofranului – „O vede cum se întoarce cu spatele și se îndreaptă spre ușă cu tunica *de culoarea șofranului*, unduindu-se în adierea brizei invizibile” (R.lit. 28 VII 17, p. 32).

galben-crom – ‘galben de culoarea cromului’ – v. supra *portocaliu spre corai*.

galben electric – v. As (15 XII 08, p. 12).

galben maroniu – ‘galben care bate în maron’ – „Dinții lui Mititelu [erau] *galben maronii* de la fumat” (R.lit. 22 VII 16, p. 27).

galben-neon – ‘galben cu luminozitatea neonului’ – „Rochii asamblate din bucăți de material în nuanțe puternice de roșu, albastru, portocaliu sau *galben-neon*” (WP 12–14 XI 16, p. 42).

galben-ocru – ‘galben de nuanța ocruului’ – „Week-end în *galben-ocru* și franjuri” (WP 4–6 III 16, p. 44).

galben opac – ‘galben ceva mai închis, lipsit de strălucire’; se întâlnește într-o indicație farmaceutică privitoare la medicamentul *Sermion*: „Sermionul se prezintă sub formă de comprimate filmate rotunde, biconvexe, de culoare *galben-opac*” (anm.ro).

galben-primulă – ‘galben de nuanța primulei’ – „În tendințele pentru 2017 Institutul Pantone din SUA anunță un top zece al nuanțelor: majoritatea sunt tonuri naturale, cum ar fi kaki de tipul verzei kale, culoarea alunelor de pădure, dar și *galben-primulă* și bleu-lapis lazuli, inspirate de floarea, respectiv piatra semiprețioasă după care au fost denumite” (WP 25–27 XI 16, p. 40).

galben strălucitor – v. *fucsia*.

golden lime – „O nuanță de verde-gălbui denumită *golden lime*, care amintește de nuanța limetei” (WP 25–27 VIII 17, p. 36); de specificat că termenul *lime*, care a fost înregistrat în MDN, are ocazia de a se răspândi în română de când o băutură medicinală are gustul acestei varietăți de lămâie; este vorba de *Liberseltzer*, care apare într-o reclamă des repetată la televiziuni, de exemplu la Realitatea TV (27 XI 17, ora 10). *Lime* este o varietate a *lămâii verzi*, a *chitrei*, cu coaja subțire și suc amarui.

mango – „Donatella Versace are creații în culori puternice, cum este galbenul. Donatella a ales nuanța «*mango*», inspirată de exotical fruct!” (WP 23–25 IX 16, p. 42). Aici este vorba cu evidență de interiorul galben al foarte parfumatului fruct.

marsala – ‘o tonalitate de galben ceva mai întunecată, către un auriu intens, nuanță care până de curând era cunoscută în denumirea unui tip de vin de nuanța *marsala*, extins acum și în cosmetică sau la textile’ – „Un machiaj dramatic presupune buze negre, albastre, mov închis, *marsala*, maro” (T. X 15, p. 19); „Rochiile din pânză transparentă, în nuanțe de *marsala*” (Ad. 22 IV 16, p. 42); v. și *tawny port*.

primerose yellow – „*Primerose yellow* inspiră căldură și vitalitate” (WP 25–27 XI 16, p. 40). Precizăm că *primerose* semnifică „o floare galbenă asemănătoare primulei”, drept care *primerose yellow* este o exprimare tautologică prin prezența sensului lui *yellow* „cuprins” deja în *primerose*!

galben viu, proaspăt – ‘galben deschis, strălucitor’ – „*Galbenul viu, proaspăt*, regăsit în ținutele de vară este perfect pentru zilele acestea topite de căldură” (WP 14–16 VIII 15, p. 44).

Arhilexemul **VERDE** figurează în presa din anii 2013–2014 sub următoarele înfățișări:

greenery – „*Greenery*, verde crud este un amestec de galben și verde, este un verde-lămâie” (WP 25–27 XI 16, p. 41); „Culoarea anului 2017, anunțată de Institutul

Pantone din SUA și anume *greenery* (în traducere literală *verdeață*)” (WP 30 XII 16, p. 36); „*Greenery* [a fost] desemnată culoarea anului 2017” (WP 17–19 II 17, p. 36); v. și *verde-proaspăt*.

kale – „Nuanța *kale* este inspirată de frunzișul tânăr, de un verde intens, bogat, o nuanță de un verde profund” (WP 25–27 XI 16, p. 41); „*kaki* de tipul verzei *kale*” (*ibidem*, p. 40); „Nuanța *kale* oferă cadrul perfect pentru tonurile vibrante ale paletii coloristice pentru anul viitor” (WP 25–27 XI 16, p. 41) (de fapt credem că aici este vorba de *broccoli*, deoarece în engleză *kale* înseamnă “conopidă” – n.n.).

shaded spruce – „*Shaded spruce* (‘umbrit elegant’ – n.n.) este o nuanță care ar putea fi cel mai bine descrisă ca turcoaz închis, o culoare care duce spre un verde profund, întunecat” (WP 25–27 VII 17, p. 36).

verde albăstrui – „Ochii ei *verzi albăstrui* mă vegheau.” (R.1.10 IV 15, p. 31).

verde-desert – Culoarea *verde* figurează și într-o postură deosebită în compusul, trebuie să recunoaștem, absolut insolit – *verde-desert* (și noneufonic din cauza lui *de-de*) în „Muzeu... de bunuri permanente, definitive și atemporale, Muzeul Colecțiilor arată cum e să stai pe loc, la locul tău, și face acest lucru cu rafinament, mergând până la culoarea de sufragerie caragialescă a pereților, zugrăviți într-un *verde-desert* de festin și destin, ce adastă între fistic și ou de rață” („22” 26/15, p. 19.) Noua denumire este, cu evidență, o creația personală, probabil *ad-hoc*, a criticului de artă Erwin Kessler, autorul articolului în care este inserată această denumire total neobișnuită a nuanței. Ne permitem, însă, să presupunem că sintagma aceasta nu ar putea avea un viitor în limba noastră. Probabil că „s-a născut” din împrejurarea că în articol este invocat numele lui Caragiale, „utilizator” al tonalității „oului de rață”, deci un *verde deschis*. De ce, însă, *verde-desert*? Pesemne pentru că se amintește în text și de *fistic*, ingredient culinar de un verde-deschis folosit la deserturi, la prăjituri sau la înghețată. Nuanța acestui *verde-desert* este, mai mult decât probabil, de un *verde deschis*, tonalitate specifică deopotrivă fisticului și oului de rață. Dar, repetăm ce am afirmat mai înainte, nu suntem de opinia că acest termen ar avea șansa să se răspândească și, ca urmare, probabil că nu se va implanta în limba română. Dar, cine știe? Oricum, în lingvistică și în oricare altă știință putem să ne exprimăm părerea despre soarta unor cuvinte, dar credem că ar fi potrivit, recte prudent, să ne ferim a utiliza vocabule cu caracter definitiv cum ar fi „totdeauna” sau „niciodată”... *Verde-desert* rămâne, desigur, o creație de moment, o sintagmă efemeră, precum multe altele, dar datoria lexicologului este de a o consemna și de a o trata cum se cuvine, subliniind, în cazul în speță, unicitatea sa...

verde-gălbui – „o nuanță de *verde-gălbui*, denumită golden lime” (WP 25–27 VIII 17, p. 36).

verde-lămâie – variantă a binomului *galben-lămâi* atestat în Dimitrescu (2014a: 270–272); v. și *greenery*.

verde intens – „Culorile puternice, de la albastru electric la *verde intens* vor definitiva o ținută cu adevărat spectaculoasă” (WP 22 X 17, p. 37); v. și *kale*.

verde prăfuit – „Dar să nu vă așteptați la flori în culori vii [la Vulcanii Noroioși cunoscuți în județul Buzău] pentru că plantele care s-au adaptat aici au frunze de un *verde prăfuit*, aproape că par uscate” (Ev.z. 17 X 15, p. 14).

verde proaspăt – „[Corola] bate pe jumătate în *verde proaspăt*” (Cult. 28 IX 15, p. 22); „Ținuta să fie integral *verde proaspăt*” (WP 30 XII 16, p. 36); „[Ne aflăm] în jurul unei mese rotunde... bătând pe jumătate în *verde proaspăt*” (Cult. 28–29 VIII 15, p. 22); „Nuanța-vedetă a anului 2017 va fi anunțată de Institutul Pantone, respectiv «greenery» sau *verde proaspăt*” (WP 21–22 I 17, p. 36). Este o nuanță probabil antonimă celei discutate imediat mai sus,

verde prăfuit. Aceasta este, probabil, o creație românească formată din numele unei culori și un adjectiv care, în contextul prezent, poate să fie oarecum sinonim cu *crud* din *verde crud*, nuanță bine cunoscută și atestată mai de mult în limba română – atât în cea curentă, cât și în cea literară, înregistrată de exemplu în Avram (1997: 118) sau în Dimitrescu (2014a: 272); v. și *ballet slipper*.

verde profund – v. *kale*.

verde-smarald – ‘verde de culoarea smaraldului’ – „Româncea a purtat o rochie *verde-smarald*” (Ad. 29 V 17, p. 16); v. și *culoare regală*. De menționat că în Dimitrescu (2014a) a fost atestată varianta *verde de smarald*.

verde intens, bogat – v. *kale*.

verde-lime, vibrant – „Încântător! Modelul român Loredana Violeta Salanță atrage privirile cu o rochie de un *verde-lime vibrant*” (Ad. 7 IX 16, p. 7).

verde profund, întunecat – v. *shaded spruce*.

Arhilexemul **ALBASTRU** cunoaște în ultimii ani mai multe variante:

albastru azuriu – „O îmbucurătoare schimbare la față [a revistei „Luceafărul de dimineață”] și grafic (cu o culoare dominantă a copertei sobră, *albastru azuriu*, departe de stridențele coloristice de altădată), dar și cu o echipă redacțională completă și redutabilă” (R.lit. 4 IX 15, p. 28).

albastru cenușiu – „Cu cravata lui portocalie și ochii de un *albastru cenușiu*, I.G. se întoarce cu fața către prietenul său” (R.lit. 4 IX 15, p. 24). Noua formație a fost atestată în scris de curând și prezintă o diferență în raport cu nuanța discutată imediat mai sus, în sensul că este cunoscută mai de mult în limba vorbită, în special relativ la unele textile de această nuanță. Aici avem însă o dilemă: citatul de mai sus este extras dintr-o traducere și anume din tălmăcirea din engleză a Violetei Baroană a volumului *Oameni din Dublin* de Joyce, așa că nu putem avea siguranța că este o sintagmă românească sau că ar reprezenta cumva traducerea *mot à mot* din limba engleză. În momentul actual nu putem ști care este originea sa exactă...

albastru-cobalt – „Cele mai potrivite culori pentru nunțile care au loc toamna sunt *albastrul-cobalt*, *albastru regal*, movul închis, nuanțele de bronz, auriu, dar și nuanțele de roșu” (T. X 15, p. 43); „Albul pur, translucid, înobilează sau este înobilat de *albastrul-cobalt* și de firele de aur” (Ev.z. 24 X 15, p. 22).

albastru grafit – ‘albastru cu imprimeuri’ – „Mantou maro, inspirat asortat cu mov și *albastru grafit*” (AS 12–19 X 17, p. 12).

albastru intens – „Pro TV își schimbă sigla și va fi colorată într-un *albastru intens*” (Ad. 28 VIII 17, p. 16); v. și *lapis blue*.

albastru mediteranean – „Se poate opta (pentru a decora fundul piscinelor) pentru un *albastru mediteranean*, dar se pot imagina, la fel de bine, motive solare, zoomorfe, florale” (R.l. 4 IX 15, supliment, p. 5). Aici avem o problemă în a determina tonalitatea cromatică reprezentată de acest *albastru mediteranean* (pe care l-am regăsit și în descrierea celebrului scriitor francez Jean d’Ormesson, decedat în decembrie 2017: „Popularitatea, longevitatea și privirea lui în *culoarea Mediteranei*”, R.lit. 1–2/18, p. 27) care are, probabil, sensul „de nuanța Mediteranei”, dar este bine știut cât de schimbătoare, din perspectiva coloritului, este apa oricărei mări, deci este extrem de greu de precizat specificul său coloristic în contextul de mai sus.

albastru de metilen – Termen vechi și bine-cunoscut în limbajul farmaceutic, prezent în DEX2, fără însă a fi ilustrat printr-un citat; a fost întâlnit oral la canalul Realitatea TV (18 XI 16, telegenul de la ora 7), într-o reclamă mult repetată apoi, precum „*albastru de metilen* când durerea-ți stă în gât”.

albastru seren – „Culorile acestui an (2016) stabilite de Institutul american Pantone, respectiv *albastru seren* și roz-cuarț, se păstrează și în 2017” (WP 11–13 XI 16, p. 40); „Trendurile au fost pe parcursul lui 2016 nuanțele-vedetă *albastru seren* și roz-cuarț” (WP 25–27 XI 16, p. 40); „Decorațiune *albastru seren*” (WP 2–4 XII 16, p. 41).

albastru nautic și *albastru-neon* – nuanțe înregistrate în Moroianu (2015: 43), dar fără nici o exemplificare, deci nedatate.

albastru-lapis lazuli – Nu apare într-un citat, dar din fotografia cu explicații din WP (25–27 XI 16, p. 41), a rochiei de seară în această tonalitate reiese că este vorba de un „albastru cu nuanțe violacee”.

lapis blue – „*Lapis blue* este o nuanță care denotă energie. Acest albastru intens inspiră putere și încredere” (WP 25–27 XI 16, p. 40).

navy peony – „*Navy peony*, varianta de bleumarin pentru toamna lui 2017, o nuanță foarte închisă, aproape de indigo... [se poartă] nuanțele clasice de toamnă precum *navy peony*, neutru gray, butterum și tawny port” (WP 25–27 VIII 17, p. 36).

Niagara – „*Niagara*, albastrul care relaxează. Prima în topul realizat de Institutul Pantone este nuanța *Niagara*, considerată predominantă pentru primăvara lui 2017” (WP 25–27 XI 16, p. 41).

Nuanța **BLEU** cunoaște tonalitățile de gradul al doilea:

bleu-Pacifique – ‘bleu deschis’, v. Ren., p. 25.

Island-paradise – „*Island-paradise* este un albastru deschis cu tonuri de verde, această nuanță fiind emblematică pentru peisajele tropicale” (WP 25–27 XI 16, p. 41; v. și *ibidem*, p. 40).

serenity – ‘albastru deschis, bleu’ – „Dacă vrei să aduci o notă de prospețime, foarte șic, poți aborda culorile anului 2016: roz-cuarț (n.n. – roz pal) și *serenity* (n.n. – albastru deschis)” (WP 12–14 II 16 p. 42).

bleu-lapis lazuli – v. *galben-primulă*.

Arhilexemul **VIOLET** nu are o prea mare răspândire în raport cu celelalte culori și nu prezintă nici multe nuanțe. În perioada de timp supusă studiului în acest articol am întâlnit numai trei tonalități ale acestei culori exprimate astfel:

mov-prună – ‘o nuanță de violet de culoarea prunei’ – „Un tablou cromatic reușit îl formează jacheta *mov-prună* combinată cu jeanși deschiși la culoare” (WP 2–4 IX 16, p. 44). Este o sintagmă mai de mult existentă în limba vorbită, dar cum nu a fost încă inserată în dicționare, o prezentăm aici în context.

aur mov – ‘lavandă’ – „Afacerea cu *aur mov* îi vrăjește pe străini cu lavandă de Sălaj” (Ad. 18 V 16, p. 11).

mov combinat cu grenă – „*Movul combinat cu grenă* s-a impus în [multe] colecții” (WP 25–27 VIII 17, p. 36); *mov grenă*, v. *roșu plin*.

all-violet – „Ținute *all-violet* și imprimeuri florale. O ținută ultra violet din cap până-n picioare poate fi elegantă fără să adăugăm accesorii sau alte elemente vestimentare” (WP 15–17 XII 17, p. 37). Menționăm că această nuanță puternică a fost decretată de către Institutul american Pantone culoarea anului care începe acum, 2018, după cum ne informează articolul mai sus citat, unde se discută nuanța *all-violet*.

2.2. Nuanțe ale nonculorilor

Arhilexemul **ALB**

Albul este unul dintre arhilexemele care cunosc – într-un fel spre surpriza celor care consideră că ar exista un singur *alb* – tente foarte diverse, cele mai multe rezultate din combinația lui cu două nuanțe deschise, cât de cât apropiate coloristic – *bejul* și *griul*. Dar și cu alte nuanțe. De exemplu, *albul* poate fi „de culoarea untului, a argintului și a perlei, până la *albul albăstrui* al zăpezilor nordice” (AS 5 XI 15, p. 12). De asemenea, medicii stomatologi cunosc nu mai puțin de 100 de nuanțe pentru *albul* dinților, pe care specialiștii știu să le recunoască, acestea fiind identificate după anumite criterii cu cifre și cu literele alfabetului, cum, de altfel, se întâmplă și în cazul coloritului la textile. De asemenea, este un fapt destul de cunoscut în ultimele decenii că în lumea artistică se evidențiază tablourile monocrome, în special cele alcătuite exclusiv din *alb pe alb*, evident, cu colorații diferite, aproape imperceptibile pentru ochiul liber al privitorilor care trebuie să zăbovească, uneori destul de mult timp, înainte de a „desluși” contururile cromatice ale nuanțelor respective. La noi în țară, departe însă de tot ce este perisabil, ca moda – pentru că există și categoria celor care „se extaziază” în fața operelor de artă de acest gen, uneori numai din snobism, deoarece sunt „la modă”, sau, cum se spune acum, cu un neologism de evitat, „în trend” – un maestru al picturii în *alb*, în special în tablourile ce reprezintă iarna la sate, cu locuințele prăbușite sub zăpadă, este pictorul Viorel Mărginean, membru de onoare al Academiei Române. De altfel, și în viața de zi cu zi ne întâmpină situații dificile în care trebuie, de exemplu, să citim, pe ecranul televizoarelor, unele replici cum ar fi cele din seriale precum *Dr. House*, cu subtitrarea proiectată cu *alb* peste halatele... albe ale medicilor. În materie de arte, există și creatori care au opere lucrate în degradurile unei singure culori, cum este cazul tabloului intitulat *Albastru* de François Barraud, cu ale cărui reproduceri a fost ilustrat numărul 45/2015 al revistei *Cultura*. Alți autori privilegiază în creația lor chiar o singură culoare, cum este de exemplu cazul pictorului francez Yves Klein, dispărut de tânăr, la numai 34 de ani, ale cărui opere, toate prezentate într-o nuanță specifică de un *albastru-indigo*, am avut ocazia să le văd acum multe decenii, în 1968 – la recomandarea regretatului mare lingvist suedez Alf Lombard, în egală măsură romanist și românist, de la Universitatea din Lund, unde fusesem invitată să predau istoria limbii române – expuse în Danemarca într-o splendidă sală de expoziție construită în așa fel încât, pur și simplu, „șerpuia” printre copacii unei păduri de lângă Copenhaga. Dar „tonul în ton” poate să existe nu numai în artele plastice, ci și în texte poetice mai vechi și mai noi, de exemplu în tabloul în *alb* (dar exprimat în trei chipuri, prin termenii *argint*, *alb*, *dalb*) ce poartă semnătura indelebilă a lui Eminescu: „Visând o umbră dulce cu de-argint aripe *albe* / Cu doi ochi ca două basme mistice, adânce, *dalbe*” sau după cum citim într-o minunată poezie a Anei Blandiana apărută în Luc. 9/15 (și prezentă în volumul *Orologiul fără ore*), din care reținem începutul și partea finală: „Scriu cu *alb pe alb*, / Deși știu că nimeni / Nu va putea să citească, / Nici chiar eu / Acum și aici / Nu am decât o culoare / Care poate / Să le cuprindă pe toate / Și scriu cu *alb pe alb* / În zadar” (R.lit. 16 X 15, p. 28). Reproducem și interesanta interpretare a versurilor de mai sus, a apreciatului critic literar Gabriel Dimisianu: „Acest «alb pe alb» ce vrea să însemne? Anulare de sine, golire de sensuri, nimic așternut peste nimic? Dimpotrivă, pentru cine știe că *albul* însumează toate culorile. Tot astfel și scrisul poetei va strânge laolaltă trăiri, emoții, afecte...” (R.lit. 4 XI 15, p. 5). De asemenea, ar fi greu să trecem peste o replică din piesa *Mioara* de prea puțin jucatul Camil Petrescu, în care pictorul Radu se frământă că nu-i poate „reuși un anumit alb”: „Am niște pensule moarte... E un *alb* pe care nu-l izbutesc deloc” (Camil Petrescu, *Teatru*, II, p. 77).

Mai de curând, în R.lit. (8 XII 17, p. 11), am întâlnit poezia *Ajun* a fostului meu excelent student din anii '50, devenit apoi un coleg admirabil la catedra de Literatură română a Facultății de Litere a Universității din București, Șt. Cazimir:

„dar noaptea trezit din trezia cea tristă
văzui desenat pe un cer de *opal*
un *alb* cocostârc mișcătoare batistă
tâind europa în zbor triumfal

în aerul plin de o blândă mirare
lucea nestemata uitatului crez
iar cete de îngerii în *albe* stihare
cântau o colindă în grai bavarez

și poate chemat de suava *zăpadă*
cernută pe creștetul *munților alpi*
un câine *bălan* alerga prin livadă
lătrând amical după fluturi *albi*”

Întregul tablou este zugrăvit într-o singură culoare, *alb*, prezent propriu-zis în descrierea succintă a diverse ființe (*alb* cocostârc, câine *bălan*, fluturi *albi*), fie în îmbrăcămintea îngerilor în *albe* stihare sau în substitute precum în *cer de opal*, *suava zăpadă*, *creștetul munților alpi*.

Iată acum câteva nuanțe ale *albului* înregistrate în anii 2013–2017, dintre care majoritatea aparțin binoamelor cromatice:

alb alb – ‘un alb perfect, pur’ – „Apare mireasa, o grație *albă albă*, nepământeană” (R.lit. 22 VII 16, p. 14).

alb albăstrui – ‘un alb puțin colorat cu nuanța bleu’ – „Mantou *alb albăstrui*, din stofă de lână” (AS 5 XI 15, p. 12); v. și [alb] *de culoarea argintului*.

alb incert – ‘un alb nedefinit’ – „Căută ceva de sprijin al atenției pe peretele de un *alb incert*, de care să se agațe cu privirea” (R.lit. 8 XII 17, p. 17).

alb metalizat – „Andreea Popescu a pus în scenă ținute în nuanțe de *alb metalizat*” (WP 21–23 V 16, p. 40).

alb remarcabil a fost consemnat în presa vorbită, la televizorul de la Realitatea TV (2 VIII 15, ora 10), într-o reclamă pentru un detergent (reclamă reluată deseori în zilele următoare și nu numai la postul de televiziune amintit), unde se compara culoarea unui maiou de un alb absolut imaculat, de curând spălat cu un anumit detergent, și altele trei care aveau colorații tot de *alb*, dar ceva „mai închise”. În acest caz *alb remarcabil* ar echivala cu un ‘alb imaculat, pur’.

alb strălucitor – este o sintagmă foarte des utilizată în limba vorbită, în special în reclamele pentru pastele de dinți sau pentru detergenți, de exemplu în „tricourile spălate cu detergentul Tide sunt de un *alb strălucitor*” (reclamă, TV Diva, 6 VIII 17, ora 17).

De asemenea, am înregistrat în mai multe sintagme o nuanță de *alb* determinată nu de unul, cum se întâmplă de obicei în binoamele cromatice, ci, de cele mai multe ori, de două adjective și, mai rar, de adjective plus substantive:

alb fad și cuminte – „Persoanele [feminine] cu tenul închis pot purta o rochie într-o nuanță de *alb fad și cuminte*” (WP 14–16 VIII 15, p. 42).

alb imaculat (aproape) strălucitor – în care unei tonalități mai de mult cunoscute, *alb imaculat* (deja discutată în Dimitrescu 2014a: 62, 66) i s-a adăugat (aproape) *strălucitor*: „Un ten deschis se potrivește cu *albul imaculat, aproape strălucitor*” (WP 14–16 VIII 15, p. 42).

alb orbitor, neon – „În materie de culoare s-a renunțat la nuanța aceea de *alb orbitor, neon*, ca în anii din urmă” (WP 11–13 XI 16, p. 40).

alb pur, translucid – Sintagmă triplă în care culoarea *alb* este însoțită de două atribute, printre care primul, *pur*, poate fi socotit un perfect sinonim al adjectivului *imaculat*: „[Tablourile în porțelan] emit o strălucire ciudată. O pui pe seama materiei fragile. Constați că strălucirea a fost căutată: *albul pur, translucid*, înobilează sau este înobilat de albastru-cobalt și de firele de aur” (Ev.z. 24 X 15, p. 22).

alb de culoarea argintului – „[Alb] de culoarea untului, a argintului și a perlei, până la albul albăstrui al zăpezilor nordice” (AS 5 XI 15, p. 12).

alb de culoarea perlei – v. *alb de culoarea argintului*.

alb de culoarea untului – v. *alb de culoarea argintului*.

CREM, BEJ

alb bej – ‘un alb puțin colorat cu bej’ – „Pardesiu *alb bej*, legat cu cordon” (AS 5 XI 15, p. 12).

butterum – „Amestecul dintre nuanța romului și cea a untului nu se putea numi decât *butterum*, iar «delicioasa» culoare are darul de a-ți oferi o senzație de confort în zilele răcoroase care vor veni, fiind o nuanță perfectă pentru tricotaje” (WP 25–27 VIII 17, p. 36); „[Se poartă] nuanțele clasice de toamnă precum navy peony, neutrul gray, *butterum* și tawny port” (*ibidem*).

bej arămiu – o nuanță referitoare la păr – „Te poți tunde periuță și partea superioară a coafurii să fie de un *bej arămiu*” (WP 18–20 VII 13, p. 42).

bej spălăcit – „De jur împrejur [la Vulcanii Noroioși din județul Buzău] peisajul în nuanțe de gri și *bej spălăcit*, doar răzleț mai vezi câte-un pâlc de verdeață” (Ev.z. 17 X 15, p. 14). Până acum era atestat atributul *spălat* asociat cu *albastru* în Dimitrescu (2014a: 267, 271).

culoarea (asemănătoare) nisipului – „Pulover în *culoarea nisipului*. *Bejul* face parte din tendința «puristă» a modei” (AS 26 III 16, p. 15); „Americani au venit la Cincu cu vehicule în *culori asemănătoare nisipului*, care trebuie revopsite acum în verde închis, pentru Europa” (Ad. 9 VIII 17, p. 11); „Acum, aproape la cincizeci de ani, am un metru și optzeci, părul de *culoarea nisipului*, amestec de blond cu fire albe” (WP 18–20 VIII 17, p. 12).

hazelnut – „*Hazelnut* (alună de pădure), o culoare de tranziție care face legătura între anotimpuri în mod firesc” (WP 25–27 XI 16, p. 41); v și *galben-primula*.

alună de pădure – v. *galben-primula, hazelnut*.

neutral – ‘de culoare neutră, fără strălucire, în nuanța naturală a pielii umane’ – v. *nude*, pe canalul Euforia TV (30 XI 14); v. *neutral gray*.

nud – ‘de culoarea naturală a pielii umane’ – v. *nude* pe canalul Euforia TV (30 XI 14).

nude – este o nuanță a *albului* apropiată de cea a *cremului*; acesta reprezintă o colorație deja știută, dar cu o denumire realmente nouă pentru limba română, odată ce este exprimată prin termenul neologic *nude*, atestat de noi prima dată însă cu doi ani înaintea perioadei luate în considerație în textul de față, în anul 2011: „Pune-ți feminitatea în valoare cu o rochie *nude* din șifon” (acasa.ro 2 VIII 11); dar în segmentul de timp cercetat în lucrarea de față, 2013–

2017, această nuanță s-a răspândit și în domeniul încălțăminte, iar dată fiind frecvența sa, se pare chiar că s-a și impus: „Încălțăminte la control! Tu știi ce se poartă în toamna aceasta? Roșu, *nude* și negru” (Ring X 13, p. 14); „Din garderoba unei femei nu ar trebui să lipsească pantofii *nude* ... Poți purta pantofi *nude* cu jeansi, pantaloni în nuanțe neon” (ele.ro 22 IV 13); „Ce culori se poartă anul acesta la pantofi? Se poartă culori tari precum ciclamen, fucsia, verde-crud, oranj, dar, în același timp, se poartă în continuare și *nude* de orice tip, *mat* sau *lucios*” (Ev.z. 23 IV 14, p. 14); „Se poartă *nud*! Și nu este nudul la care te gândești. Este vorba despre culoarea crem, cafea cu lapte, nud, *nude*, neutral, *skini*, spune-le cum vrei. Este culoarea acestei veri de care se pare că sunt obsedați aproape toți designerii” (Euforia TV, teledjurnal, 30 XI 14, ora 14); „Pentru a crea iluzia de buze mai mari, poți aplica un gloss *nude* pe mijlocul buzelor” (tonica.ro). Din aceste citate se poate deduce că este vorba de o culoare opusă celor amintite mai sus în contextul respectiv, deci o culoare mai puțin „tare”, de nuanța naturală a pielii, asemănătoare cu tenta *crem*. Iată și un alt citat elocvent, din anul 2015: „Fusta [reginei Spaniei] a fost asortată cu o cămașă albă și o pereche de sandale culoarea *nude*” (Ev.z. 5 IX 15, p. 24), care are calitatea de a fi explicit referitor la nuanța pantofilor reginei din cauză că textului de mai sus i se alătură o fotografie color cu regele și regina Spaniei în care se vede clar că regina poartă pantofi „de culoarea pielii”. Personal, ne amintim că în anii '30–'40 ai secolului trecut această culoare ștersă era foarte la modă, atât la îmbrăcămintea, cât și la încălțăminte feminină, precum și la accesorii precum nasturi (de obicei mari), cordoane, poșete. Etimologia noului termen, engl. *nude*, care, pe lângă cunoscuta sa accepție principală, este dotat și cu acest sens secundar referitor la coloristică, explică semantica sa din citatul ilustrativ de imediat *supra*. Relativ la exemplele date, trebuie remarcat că, în textul din Ev.z. din 2014, pe lângă *nude*, mai sunt atestate și două subnuanțe ale sale, două nuanțe de gradul al doilea, anume *nude mat* și *nude lucios* (vezi *infra*), precum și binomul *culori tari*, iar în citatul din Euforia TV 2014 sunt înregistrate încă trei denumiri de nuanțe, toate cu aceeași accepție, *crem*, dintre care numai una – *cafea cu lapte* – era cunoscută mai dinainte și cu această semnificație cromatică în limba comună, dar neînregistrată ca atare în dicționarele noastre – celelalte trei fiind chiar „neo-neologisme”, cuvinte străine folosite în română de curând, dar destul de frecvent. Trebuie spus că am „împrumutat” în acest articol – dar solicitându-i „aprobarea” – termenul de *neo-neologism* de la apreciată poetă și ziaristă Marina Dumitrescu, care a avut buna inspirație de a-l „crea” și care l-a utilizat, de exemplu, în „22”, 29 IX 15, p. 9: „*Neo-neologismul feminazi* (femeia nazist) pare a câștiga teren penalizând alunecarea discursului profeminin către antimascălin, adică radicalizarea ideilor în poncife agresive”. Putem aprecia că acest nou lexem – *neo-neologism* – este un bun echivalent pentru oricare dintre *cuvintele recente!*

nude mat – v. *nude*.

nude lucios – v. *nude*.

skini – ‘de culoarea naturală a pielii umane’ – v. *nude* (Euforia TV 30 XI 14).

CENUȘIU, GRI

cenușiu violet – „Golul *cenușiu violet* al aerului” (R.lit. 22 VII 16, p. 19).

gri murdar – „Cei trei pluteau pe deasupra unui norișor *gri murdar*” (R.l. 22 I 16, p. 20).

gri neutru – v. *neutral gray*.

gri prăfuit – „Rochie *gri prăfuit*” (*Sky Lady*, 15–16, p. 28).

neutral gray – „*Neutral gray*, o nuanță simplă de gri neutru care se potrivește în combinație cu oricare alte culori.” (WP 7–9 IV 17, p. 38).

Multe alte variante ale nuanței *gri*, cu explicații etimologice și nu numai, în Chelaru-Murăruș (2011: 185–189).

Arhilexemul **NEGRU** – despre care aflăm din Giuglea și Kelemen (1966: 217) că „textiliștii experimentați disting aproximativ 100 de nuanțe” – ne întâmpină în variantele:

negru intens – „Să ne jucăm cu nuanțele de la *negru intens*... sau cu un plus de sclipici” (WP 7–9 IV 17, p. 38).

negru nocturn – „Negrul în forme geometrice dezvăluie o forță ordonatoare, forța intelectului... *Negrul nocturn* al artistei capătă valori spirituale” – Marin Gherasim în albumul artistei Dany Madlen Zărnescu (Cult. 8 X 15, p. 27).

negru-verde – „Dar să știți, cel mai scump chihlimbar este cel negru și *negru-verde*... La Buzău, la Muzeul Județean de Istorie, se mai află o astfel de pepită de două ori mai mare, tot aici descoperită. Atârnă nu mai puțin de 3,48 kilograme și este cea mai mare din lume!” (Ev.z. 28 VII 14, p. 14). Denumirea *negru-verde* reprezintă o colorație deosebită a chihlimbarului *negru* și este, desigur, o formație geologică de proveniență românească, al cărui nume a fost alcătuit din juxtapunerea celor două culori – *negru* și *verde*.

negrul pământului – „Din *negrul pământului* izbucnesc, vital, acaparator, vegetația, viața” (Cult. 8 X 15, p. 27).

nuc – ‘de nuanța nukului’ – „Set masă cu 4 scaune, culoare: *nuc*” (Carrefour 2015, p. 7).

Ar fi greu să trecem mai departe fără a ține seama de posibilele calități ale *negrului* în operele de artă. Și pentru că, în special la *alb* am discutat despre *alb pe alb*, trebuie amintite și tonurile *negru pe negru*, precum unele ale pictorului Mircea Dumitrescu, membru de onoare al Academiei Române, în care distingerea unei nuanțe de *negru* de alta tot de *negru* este parcă și mai anevoioasă decât în cazul „dibuirii” *albului pe alb*. Dar și o altă artistă atrasă de *negru* mai era, dintre români, de exemplu pictorița de curând dispărută dintre noi Dany Madlen Zărnescu, a cărei expoziție din anul 2015 de la Galeriile „Frunzetti” de la Bacău a fost intitulată chiar *Negru*. Aici artista folosește, conform criticilor săi, al căror limbaj specific este destul de sofisticat, puterea de sugestie poetică a *negrului* care, pentru ea, este o culoare, despre care se vorbește ca despre „aseza culorilor”. Astfel, în cuvântul înainte al albumului pictoriței, Marin Gherasim afirma următoarele într-un citat mai amplu decât cel din care am dat un extras mai sus. „Din *negrul pământului* izbucnesc, vital, acaparator, vegetația, viața. Dar la Dany Madlen Zărnescu, *negrul* nu semnifică doar organicul, vitalul ca potențial, ea dezvăluindu-i valențele conceptuale și spirituale. *Negrul* în forme geometrice dezvăluie o forță ordonatoare, forța intelectului... *Negrul nocturn* al artistei capătă valori spirituale”. Tot așa, un alt critic de artă, N. Cernica, decelează în lucrările artistei „un *nou negru*, cu noi capacități plastice” (Cult. 8 X 15, p. 27).

3. În fine, **TERMENII GENERICI culoare, nuanță** și, în mai mică măsură, *ton*, exprimă, în combinație cu o cantitate semnificativă de adjective și, sporadic, rarism cu substantive, un număr relativ mare de tonalități după cum urmează:

Culoare:

culori calde – v. *portocaliu spre corai*.

culori fosforescente – v. *culori pastel*.

culori metalizate – „*Culorile metalizate* revin în modă, ca replică la stilul romantic” (Ad. 7 II 16, p. 12); „Look de Revelation: paiete, pene sau *culori metalizate*” (WP 22 XII 17, p. 36).

culori mozaicale – v. *culori vibrante*.

culori psihedelice – v. *culori vibrante*. Remarcăm cu plăcere că în DEX2 s.v. *psihedelic* (concept și termen relativ recent atestat, în engleză în BD din 1964, în italiană, în DPN din

1965, în franceză, în PR din 1967, iar în română, în DCR din 1974) apar și sintagmele moderne *muzică psihedelică* și *pictură psihedelică*.

culori pastel – „Noutatea de anul acesta o reprezintă culorile închise (nu *pastel* sau fosforescente)” (WP 16–18 IX 16, p. 42).

culori pastelate – v. *albastru seren, roz prăfuit*.

culori pudrate – „Oameni de pretutindeni vin să vadă Cetatea Eternă și asortează la această aventură ținute sport, lejere, în *culori pudrate*” (WP 14–16 X 16, p. 36).

culori puternice – „Donatella Versace are creații în *culori puternice*, cum este galbenul” (WP 23–25 IX 16, p. 42); v. și *verde intens*.

culoare regală – „O *culoare regală* precum burgundy, albastru electric, verde smarald” (WP 23–25 XII 16, p. 40).

culori tari – „*Culorile tari* – purtate uni sau în combinații contrastante, stridente, de tonuri naturale cu tonuri-neon” (AS 21 VIII 15, p. 1).

culoare-vedetă – v. *grenadine, roz pal*.

culori vibrante – „Portretele feminine ale pictorului Gustav Klimt se remarcă prin *culori vibrante*, psihedelice, mozaicale. Creatoarea ținutelor purtate de vienezele ce i-au pozat lui Klimt a fost Emilie Folge” (TV Mania, 48 (X) 15, p. 4). În înșirarea din textul de mai sus nu trebuie să vedem, credem, o singură sintagmă cu trei termeni, ci lexemul *culoare* urmat de trei dintre adjectivele adecvate veșmintelor din tablourile de Klimt, dintre care, de exemplu pluralul *vibrante* ne trimite la nuanța *aurie*, atât de frecventă la Klimt, chiar printre variatele culori din ținutele cu forme mozaicale...

Nuanțele pot avea și ele diverse atribute, dintre care unele comune cu culorile sau cu tonurile:

nuanțe mai blânde – „Te poți machia cu nuanțe pământii, iar seara poți apela la smokey eyes. Renunță la portocaliul intens și la roșcatul foarte închis și îndreaptă-ți atenția către *nuanțe mai blânde*” (T. X 15, p. 25).

nuanțe calde – „*Nuanțele calde* de galben-ocru” (WP 4–6 III 16, p. 44).

nuanțe mai estompate – „Miresele care vor să aleagă o rochie colorată au ca opțiune rozul prăfuit sau imprimeurile florale în *nuanțe* mai intense sau *mai estompate* de roz” (WP 27–29 X 17, p. 36).

nuanță centrală – v. *roșu aprins mat*.

nuanță fresh – „O rochie Givenchy în această *nuanță fresh*” (WP 25–27 VII 17, p. 36).

nuanțe mai intense – v. *nuanțe mai estompate, roz prăfuit*.

nuanța-kale – v. *kale*.

nuanțe metalice – „*Nuanțele metalice* în culori puternice” (WP 22 XII 17, p. 37).

nuanțe pământii – v. *nuanțe mai blânde*.

nuanțe puternice – „Vinilul sau lacul... au fost propuse de creatorii de modă mai ales în *nuanțe puternice* ca burgundy, galben ori portocaliu” (WP 3–5 XI 17, p. 37); v. *galben-neon*.

nuanțe-neon – „pantaloni în *nuanțe-neon*” (ele.ro 22 IV 16); „Broșe și talismane în *nuanțe-neon* de albastru, roz, galben, mov, portocaliu și verde” (WP 26–28 II 16, p. 42); „La polul opus apar *nuanțele-neon*, precum galben, mov sau roz” (WP 16–18 IX 16, p. 42); „O *nuanță-neon*... poate fi mixată în mod surprinzător cu o fustă gri peste genunchi și o cămașă din satin vișinie” (WP 3–5 17, p. 37).

nuanțe nude – „Avem tendința de a o tempera [culoarea violet] prin asocierea cu *nuanțe nude* sau cu nonculori” (WP 15–17 XII 17, p. 37).

nuanțe tari – „Roberto Cavalli a mixat imprimeuri îndrăznețe cu *nuanțe tari*” (Ev.z. 15

X 15, p. 2); „Vorbim de *nuanțele tari* de roșu, întâlnite în colecția *Essence* a casei de modă germane *Triumph*” (WP 12–14 II 16, p. 42).

nuanță-vedetă – „*Nuanța-vedetă* a anului 2018 este... ultra violet” (WP 15–17 XII 17, p. 36); v. și *verde-smarald*.

nuanță vibrantă – „*Nuanța vibrantă (grenadine – n.n.)* s-a remarcat și în prezentările [multor creatori]” (WP 25–27 VIII 17, p. 36).

Tonurile figurează în câteva sintagme precum:

tonuri naturale – v. *galben-primulă și culori tari*.

tonuri-neon – v. *culori tari*.

tonuri pale – v. *culoarea zmeurei*.

tonuri vibrante – „*Nuanța kale* oferă cadrul perfect pentru *tonurile vibrante* ale paletelor coloristice pentru anul viitor” (WP 25–27 XI 16, p. 41).

O tonalitate mai rară apare în:

biton – culoare dublă – „[Autoturismul] *Captur* mizează pe originalitatea combinațiilor de culori *biton*, cu pavilionul negru și corpul mașinii bej” (Ren., p. 5), unde se exprimă o tendință actuală, conform căreia un automobil are caroseria de o culoare, iar acoperișul de altă culoare. *Nuanța* discutată provine, probabil, din fr. *bitonal*, care are o semnificație dublă, în cromatică și în muzică, conform (PR 2018).

Dacă urmărim în citatele de mai sus de câte ori se întâlnesc nuanțele respective în presa românească, se poate observa că cele mai numeroase au fost înregistrate numai o singură dată. În raport cu acestea, nu sunt puține nici cazurile în care unele nuanțe au fost atestate mai des, precum:

– de două ori: *alb-albăstrui, fucsia, kale, marsala, butterum, serenity, lime, roz-cuarț, roz-pal, metalizat, verde-smarald, verde-lămâie, albastru-cobalt, mov grenă, tawny port, culoarea nisipului, culoare-vedetă, culori pastelate, nuanțe mai intense, nuanțe puternice, nuanțe tari*;

– de trei ori: *grenadine, magenta, roșu intens, roz prăfuit, albastru seren, marsala, (culoarea) alunelor de pădure*;

– de patru ori: *greenery, nuanțe-neon*;

– de șapte ori: *verde proaspăt*;

– de opt ori: *nude*.

Cu acest prilej remarcăm că, în mod paradoxal, deși de mai multe ori folosite, nu toate aceste nuanțe sunt realmente frecvente; dimpotrivă, unele sunt puțin cunoscute în limba vorbită a publicului larg, de exemplu *kale, marsala, serenity, grenadine, butterum, tawny port, magenta*, pentru a nu mai aminti de cele două tonalități cu câte 4 și chiar cu 8 ocurențe, respectiv *greenery* și *nude*; absolut toate acestea sunt reprezentate prin termeni – în general referitori la modă – de proveniență străină, încă neasimilați de limba noastră (dar ne întrebăm dacă se vor impune vreodată în română, relativ curând, *lime* din motivul invocat la medicamentul citat supra la *golden lime*)... Totodată, se poate constata cam care sunt elementele lexicale alcătuitoare, ca al doilea constituent, de mai multe ori folosite pentru a se denumi o nouă nuanță; astfel, remarcăm prezența repetată a vocabulelor *intens, prăfuit, proaspăt, vibrant, fresh, neon, tare*, printre care apar și două neologisme: *fresh*, des utilizat actualmente, în special în domeniul culinar, și *neon*, termen științific relativ mai vechi, care figurează în două citate lămuritoare, la *galben-neon* și la *nuanțe-neon*, din care reiese că se poate „aplica” la foarte multe alte culori, la *albastru, galben, mov, portocaliu* și *verde*, precum și la nuanța *roz*.

4. Una dintre concluziile practice ale unei lucrări ca aceasta care se ocupă cu o multitudine de nuanțe coloristice înregistrate în limba română este alcătuirea unui dicționar științific care s-ar putea numi *Dicționar cromatic al limbii române*. Putem fi siguri că nu foarte târziu se va elabora un asemenea dicționar prin eforturile îngemănate ale unor specialiști în culori, eventual ale unor pictori sau ale unor chimiști, în asociere cu lingviști; un asemenea dicționar ar aduce servicii prin îngemănarea unor domenii extrem de diverse care vin în atingere cu culorile: artele, în special pictura, dar și științe propriu-zise precum chimia, botanica, horticultura, zoologia, fără a uita industriei întregi precum industria textilă, industria alimentară, industria farmaceutică, industria cosmetică etc. N-ar fi un simplu vis ca în planurile de viitor ale institutelor de lingvistică din țara noastră să se introducă un astfel de dicționar, evident *c o l o r a t ! . . .*

Un astfel de dicționar ar urma să cuprindă:

- definiția științifică a culorii sau a nuanței respective;
- exemplificări din:
  - (a) limbajul științific;
  - (b) opere literare, în proză sau lirice;
  - (c) opinii asupra cromaticii aparținând unor pictori sau critici de artă, români sau/și străini;
  - (d) expresii sau/și accepții specifice fiecărei culori sau nuanțe;
  - (e) substitute, obișnuite sau cu totul deosebite, mai ales în poezie, ale culorilor și ale nuanțelor;
  - (f) etimologia lexemelor și a sintagmelor luate în discuție.

În fine, o altă concluzie, de fapt o propunere în vederea unei lucrări la granița dintre lingvistică și literatură. Socotim că nu ar fi deloc lipsită de interes o cercetare asupra locului și semnificațiilor diverselor culori în operele literare, în special în poezie. Aceasta pentru că se știe că numele de culori au fost dintotdeauna prilej de armonizări nebănuite ale unor „cuvinte potrivite”, de valorificare superioară a valențelor spectrului cromatic, de juxtapuneri inedite cu rol stilistic, nu de puține ori culoarea devenind un „semn poetic” (v. Constantinovici 2014: 34). În ceea ce ne privește, am încercat, în studiul *Din lumea culorilor lui Eminescu* (Dimitrescu 2018), o analiză de acest tip. Oricum, credem că o asemenea temă își poate găsi un ecou în proiectele unor (tineri) cercetători, literatura română fiind un teren mănos din perspectiva semnalată și probabil că o singură persoană sau, de ce nu?, chiar un colectiv din sectorul de limbă literară al institutelor de lingvistică din țara noastră ar merita să-i consacre eforturi. Cine ar putea uita, dacă ne referim la poeți excepționali ca, de exemplu, Lucian Blaga, versurile memorabile din *Focuri de primăvară*: „Focuri ard, *albastre* ruguri / Pomii simt dureri de muguri” sau Tudor Arghezi, dacă ne menținem la culoarea *albastru* prezentă în poezia *Între două nopți*: „Am aruncat pământul din groapă pe fereastră, / Pământul era negru, perdeaua lui *albastră*” sau în neuitatele prime versuri din *Incertitudine*: „Îmi atârnă la fereastră / iarba cerului, *albastră*”. Culoarea este, uneori, exprimată indirect, prin substitute, cum este la Eminescu: „Acolo, lângă izvoare, iarba pare de *omăt*”; „Resfiratul păr de *aur* peste perini se' mprăștie” sau în arghezianul vers: „*Glicină*, tu, tu florile-ți arunci”.

Sperăm să existe „urechi de auzit care să (și) audă”.

P.S. – Culorilor și nonculorilor li s-au dedicat multe pagini literare, dintre care unele celebre. Anexez aici, însă, două texte poetice mai puțin cunoscute, unul din trecut, din secolul al XVII-lea, dintr-o altă arie lingvistică decât a noastră, și altul actual, din spațiul nostru

lingvistic, de la începutul secolului al XXI-lea. În primul, se evidențiază nonculorile *alb* și *negru* (și unele substitute), iar în al doilea figurează, la început, cele două nonculori și apoi toate cele șapte culori, prezentate în ordinea spectrului solar, iar dintre nuanțe, splendida tonalitate *turcoaz*.

Asupra culorii veșmintelor

Posomorâtă haină cere veacul:
Pe vremuri *albă*, astăzi de *tăciune*...
Trădare, ignoranță, slăbiciune
Și spaimă amintește și pe *dracul*.

.....
Culoarea *neagră*-i semnul nebuniei
Făcându-ne și *orbi* și triști, căci geme
Cel *luminat* sub cel ce-n *beznă*-noată.
Prevăd iar haina *albă*-a *bucuriei*
De la-nceputuri, când o să ne cheme
Din astă drojdie suprema roată.

Tommaso Campanella (1568–1639) (traducere de C.D. Zeletin,
în *Scrieri 6. Poezia italiană*, 2017, p. 1114)

Autoportret color

Întineresc în rochii *albe*,
Râd în *nuanțe pastelate*.
În *negru*, *seara*, la ocazii
Ori când mă-nchid, jelind o *moarte*.

Brâu *roșu*, când sunt ostenită,
Să mă re-ncarc de energii.
Oranj și *galben*, numai vara,
Când dau în minte de copii.

Port *verdele*, culoarea mamei,
Când nu mai pot de dor de ea.
Turcoazul și mai multe tonuri
De-*albastru*-mi scald zodia

Prind *indigoul*, când și când,
Pe câte-un tiv, în câte-o floare
În *violet* mă-ndrăgostesc
Și nu mă satur de visare.

Carolina Ilica (în R.lit. 31 III 17, p. 8)

SURSE

- „22” – 22, revistă, după 1990, București.
acasa.ro – pagină de internet a postului *Acasă TV*, după 1990, București.
Ad. – *Adevărul*, ziar, după 1990, București.
anm.ro – pagină de internet a *Agenției Naționale a Medicamentului și a Dispozitivelor Medicale*, București
AS – *Formula AS*, revistă, după 1990, București.
Cult. – *Cultura*, revistă, după 1990, București.
egirl.ro – publicație online dedicată tinerelor, după 1990, București.
ele.ro – „portal pentru femeile care au ceva de spus”, după 1990, București.
Euforia TV – pagină de internet a postului *Euforia TV*, după 1990, București
Ev.z. – *Evenimentul zilei*, ziar, după 1990, București.
Luc. – *Luceafărul*, revistă, înainte și după 1990, București.
Mega – *Mega*, catalog de produse al lanțului Mega Image, 2016.
R.l. – *Romania liberă*, ziar, înainte și după 1990, București.
R.lit. – *Romania literară*, revistă, înainte și după 1990, București.
Realitatea TV – post de televiziune, după 1990, București.
Ren – *Renault Capture*, prospect, 2016, București.
Ring – *Ring*, ziar, după 1990, București.
Sky Lady – *Sky Lady*, revistă, după 1990, București.
tonica.ro – pagină de internet, după 1990, București.
TV Diva – post de televiziune, după 1990, București.
TV Mania – *TV Mania*, revistă, după 1990, București
WP – *Week-end plăcut*, supliment de sfârșit de săptămână al ziarului *Adevărul*, după 1990, București.
ziare.com – pagină de internet, după 1990, București.

BIBLIOGRAFIE

- Avram, Mioara, 1997, *Gramatica pentru toți*, București, Humanitas.
Baltă, Silvia Nicoleta, 2011, „Scurt istoric al vocabularului cromatic în limba română”, în Isabela Nedelcu, Alexandru Nicolae, Alice Toma, Rodica Zafiu (ed.), *Studii de lingvistică. Omagiu doamnei profesoare Angela Bidu-Vrănceanu*, București, Editura Universității din București, p. 15–27.
BD – Clarence L Barnhart, Sol Steinmetz, Robert K. Barnhart, 1973, *The Barnhart Dictionary of New English since 1963*, Bronxville, N.Y., Barnhart/Harper & Row
Chelaru-Murăruș, Oana, 2011, „Despre culori și nuanțe în epoca globalizării. Noi termeni cromatici în româna actuală (Studiu de caz: gri și maro)”, în Rodica Zafiu, Camelia Ușurelu, Helga Bogdan Oprea (ed.), 2011, *Limba română: ipostaze ale variației lingvistice. Actele celui de-al 10-lea Colocviu al Catedrei de limba română*, vol. I, București, Editura Universității din București, p.183–196.
Chelaru-Murăruș, Oana, 2012, „Dinamica numelor de culori în româna actuală (studiu de caz: roșu și roz)”, în Rodica Zafiu, Adina Dragomirescu, Alexandru Nicolae (ed.), *Limba română: direcții actuale în cercetarea lingvistică. Actele celui de-al 11-lea Colocviu Internațional al Departamentului de Lingvistică*, vol. II, București, Editura Universității din București, p. 203–217.
Constantinovici, Simona, 2014, *Dicționar de termeni arghezieni*, vol. I, A-F, Timișoara, Editura Universității de Vest.

- DCR – Florica Dimitrescu, *Dicționar de cuvinte recente*, ed. I: 1982, București, Editura Albatros; ed. II: 1997, București, Editura Logos; ed. II: 2013 (în colaborare cu Coman Lupu și Alexandru Ciolan), București, Editura Logos.
- DEX2 – Academia Română, Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic, ediția 2012.
- Dimitrescu, Florica, 1973, „Indice lexical paralel (sec. al XVI-lea)”, în *Contribuții la istoria limbii române vechi*, București, Editura Didactică și Pedagogică, p. 121–245.
- Dimitrescu, Florica, 2014a, *Teme lexicale actuale (începutul secolului al XXI-lea)*, București, Editura Academiei Române.
- Dimitrescu, Florica, 2014b, *Din lexiconul limbii române vechi și un numai*, București, Editura Universității din București.
- Dimitrescu, Florica, 2018. „Din lumea culorilor lui Mihai Eminescu”, în *Aspecte din istoria lexicului limbii române (sfârșitul sec. al X-lea – începutul sec. al XXI-lea)*, București, Editura Universității din București, p. 197–244.
- DLR – Academia Română, *Dicționarul limbii române*, serie nouă, București – Cluj-Napoca – Iași, Editura Academiei, 1956–2010.
- DOOM – Academia Română, Institutul de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, București, Editura Univers Enciclopedic, ediția 2005.
- DPN – Manlio Cortelazzo, Ugo Cardinale, 1986, *Dizionario di parole nuove 1964–1984*, Torino, Loescher Editore.
- Giuglea, George, Béla Kelemen, 1966, „Termenii privitori la culori în latină, cu referință la limbile romanice”, *Cercetări de lingvistică*, vol. XI, 2, p. 215–220.
- Istrate, Gavril, 1970, „Terminologia cromatică în limba română”, în: *Actele celui de-al XII-lea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, București, Editura Academiei, p. 893–903.
- Moroianu, Cristian, 2015, *Etimologie și lexicologie românească. Convergențe sincronice și diacronice*, București, Editura Universității din București.
- PR – *Petit Robert*, Paris, diferiți ani.

NOTES ON THE RECENT ROMANIAN CHROMATIC TERMINOLOGY

(Abstract)

The paper records and analyses the terms and collocations denoting colours, shades and tones which have recently entered the Romanian language. The analysis is based on a corpus of texts extracted from the press (2013–2017).

IMPLICAȚII LEXICOGRAFICE ALE FRAZEOLOGIEI

LIVIU GROZA

Universitatea din București

Deși frazeologia și-a câștigat, cel puțin în ultimii ani, un statut relativ sigur de disciplină lingvistică, dacă ar fi să ținem seama de numărul destul de mare de lucrări, studii, simpozioane, conferințe, congrese, conceptul de unitate frazeologică rămâne destul de vag. Pentru Alain Rey (1973: 97) termenii de *locuțiune*, de *expresie* chiar și cel de *cuvânt* provin dintr-un metalimbaj naiv care nu se supune unei descrieri teoretice consecvente și care nu poate avea o definiție teoretică unică. În plus, după același autor (Rey 1984: 119), frazeologia poate fi abordată din perspective diverse în funcție de viziunea și finalitățile pe care le are în vedere fiecare cercetător în parte. Pentru lexicografie se pare că rămâne mereu deschisă întrebarea care dintre îmbinările de cuvinte din totalitatea celor reperabile în uzul unei limbi pot fi încadrate cu certitudine în categoria unităților frazeologice având deci o anumită valoare funcțională, terminologică, lexicală, gramaticală sau pragmatilistică făcând astfel justificabilă consemnarea acestora în dicționare generale sau speciale. Lipsa unor criterii sigure și precise, despre care vorbea Iorgu Iordan (1947: 252) acum aproape 70 de ani este, de regulă, suplinită de simțul lingvistic al cercetătorului, al lexicografului. Chiar și studiile foarte minuțioase referitoare la delimitarea locuțiunilor verbale de celelalte tipuri de locuțiuni, prepoziționale, conjuncționale, adverbiale etc. nu au pus în evidență, cel puțin potrivit opiniei lui Gaatone (1981: 71):

„aucun critère rigoureux qui permette de grouper les très nombreuses expressions auxquelles on attribue communément l'appellation de locution verbales. Elles ne forment pas nécessairement, ni même fréquemment, des unités inanalysables sur le plan sémantique et moins encore sur le plan syntaxique.”

Dicționarele, chiar și cele speciale, au de obicei o viziune utilitară referitoare la înregistrarea așa-numitelor expresii și locuțiuni propunând taxonomii imprecise și nomenclaturi hibride (Rey 1984: 120). Propunerile de normalizare, de fapt de unificare a terminologiilor utilizate chiar de mari lucrări lexicografice cum este *Le Petit Robert* (Heinz 1993, Bárdosi 1983) se pare că nu întrunesc, pentru moment, consensul necesar pentru a fi acceptate de toți lexicografii.

Mai trebuie adăugată și imposibilitatea de a delimita, la un moment anume în evoluția lexicului, îmbinările de cuvinte acceptate de uz de cele care par inacceptabile (Hausman 1979: 190). În DCR2 sunt înregistrate sintagme pătrunse și fixate recent de limba română, care, în urmă cu 50 – 60 de ani, ar fi fost inacceptabile: *apă plată*, *carte de credit*, *celulă de criză*, *cod genetic*, *copil al străzii*, *economie de piață*, *fir de siguranță* (la bancnote), *guler alb*, *lup tânăr*, *semestru alb* etc.

O altă dificultate este ordonarea unităților frazeologice într-un dicționar explicativ de uz curent și chiar într-un dicționar special de frazeologisme. Clasificarea alfabetică se face după

elementul considerat sau perceput ca esențial în structura unității frazeologice înregistrate. Nu de puține ori un frazem este înregistrat sub un anumit cuvânt titlu, dar autorii dicționarului consideră că este necesar să trimită la altă intrare în dicționar unde se află și explicarea sensului întregii construcții. Și de această dată se pare că intervine aprecierea sau percepția lexicografului asupra a ceea ce ar putea fi elementul principal în construcția frazeologică respectivă. În DLRLC s.v. *lapte* sunt înregistrate trei unități frazeologice cu valoare verbală dintre care doar în cazul uneia singure este explicat sensul, pentru celelalte făcându-se trimiteri la alte intrări: Expr. *A băga oile în lapte* v. *băga*. (Familiar) *A se băga (sau a cădea) ca musca în lapte* v. *muscă*. *A fi învățat ca mâța la lapte* „a avea obiceiuri rele, năravuri.”

Pentru prima expresie se consideră că termenul esențial în jurul căruia s-a construit îmbinarea de cuvinte este verbul *a băga*, pentru a doua este substantivul *muscă*, pentru a treia expresie este luat în considerare substantivul *lapte*. În același dicționar, s.v. *muscă* sunt înregistrate expresiile frazeologice cu valoare verbală *a fi (a se ști sau a se simți) cu musca pe căciulă*, care trimite însă la *căciulă*, și *a se aduna (a se strânge sau a veni) ca muștele la miere* pentru care nu se mai face trimitere la *miere*, deși sensul este „a se aduna undeva la ceva plăcut, (în mare număr)”.

Și folosirea diferitelor sigle, abrevieri sau semne tipografice pentru a indica statutul de unități frazeologice este fluctuantă și chiar derutantă pentru cel care consultă sau compară dicționarele în care sunt înregistrate diverse frazeologisme sau frazeme. În DLRLC sunt considerate expresii *lapte de malț* „malț măcinat și frământat cu apă, folosit la fabricarea berii”; *lapte de var* „amestec de var stins și apă, folosit la zugrăvit și în diverse industrii; apă de var”; *lapte de ciment* „amestec de ciment și apă, folosit în lucrările de asfaltare, de construcții, de sonde” etc., iar în DEX sunt apreciate ca sintagme.

Termenii *locuțiune* și *expresie* par ușor de delimitat, dacă ar fi să luăm în considerare observațiile făcute de Alain Rey (1984: 126) :

„Etymologiquement, locution correspond à manière de dire, manière d’organiser les éléments disponibles (lexicaux) de la langue pour produire une forme fonctionnelle. Expression désigne grosso modo la même réalité, envisagée sémantiquement, et plus précisément de manière onomasiologique: la manière d’exprimer suppose une rhétorique et une stylistique, alors que la locution relève des particularités syntactiques-sémantiques. C’est l’expression (et non la locution) qui peut être dite figurée car elle suppose le plus souvent le recours à une figure (métaphore, métonymie etc.). Mais le concept de locution a l’avantage d’englober l’aspect formel et fonctionnel (propre aux locutions grammaticales, par exemple) sans exclure l’aspect éventuellement rhétorique, qu’il partage d’ailleurs avec une partie notable du lexique proprement dit.”

Cu toate acestea, se poate constata o folosire prea puțin consecventă a termenilor *locuțiune*, *expresie*, *expresie proverbială*, *sintagmă*, *formulă*. În dicționare au statut sigur locuțiunile adverbiale, adjectivale, prepoziționale, conjuncționale, deși pentru unele dintre acestea caracterul expresiv este evident: *de-a dura*, *de-a rostogolul*, *de-a rostogoala*, *de-a berbeleacul*, *de-a berbeleaca*. Frazemele pragmatice sau pragmatemele sunt considerate *figé* sub aspectul formei și al sensului numai în raport cu o situație anume de comunicare (Mel’čuk 1993: 84) pe care dicționarul respectiv trebuie să o precizeze cu necesitate. Și în aceste cazuri se folosesc termenii fluctuanți *formulă*, *formulă stereotip*, *sintagmă*, *expresie*, *imprecație*, *exclamațiune prezervativă*:

Să nu(-i) fie (cuiva) de deochi ! formulă pe care o rostește cel superstițios pentru a feri de efectul rău al privirii sale pe cel pe care îl admiră (DLRLC s.v. deochi)

(Familiar, ca imprecuație) **Pușchea pe limbă** (sau **pe limbă-ți**), se spune aceluia care îți anunță ceva neplăcut. (DLRLC s.v. pușchea)

pușchie pe limbă-ți ! exclamațiune prezervativă la pomenirea unei nenorociri. (ȘDU s.v. pușchie)

Etimologia unităților frazeologice, în sensul explicării originii acestora, este așa cum a observat Stelian Dumistrăcel (2009: 68) o preocupare facultativă, indicându-se „proveniența din diferite limbi străine a frazeologismelor de tip construcții, de regulă a celor transparente”: *cale ferată*: după fr. *voie ferrée*; *scândură de scăpare* sau *de salvare*, calc după fr. *planche de salut*, *planche de sauvetage*.

Neindicarea etimologiei unităților frazeologice poate da naștere la discrepanțe majore între etimologia cuvântului titlu și etimologia expresiei înregistrate. **Cu** (mai rar **prin**) **un sul subțire** „printr-un calcul fin, cu istețime, cu șiretenie”, doar formal se raportează la *sul* din lat. *sub(u)lum* (= *insubulum*). În realitate expresia conține cuvântul turcesc *unsul* „calcul fin, șiretlic iscusit”, care motivează de altfel și sensul expresiei, deglutinat însă de vorbitorii de limbă română în *un sul*.

Studiile și cercetările consacrate frazeologiei din ultima vreme tind către simplificarea terminologiei referitoare la clasificarea unităților frazeologice și nu către o diversificare sau rafinare a acesteia. Termenul **frazem**, utilizat din ce în ce mai frecvent în studiile de specialitate, mai ales în cele interdisciplinare, care se înscrie în seria *fonem, lexem, semantem* etc., poate fi utilizat pentru orice îmbinare de unități lexicale, superioară cuvântului, înregistrabilă într-un dicționar, având o anumită valoare funcțională. Granger și Meunier (2008: 42) disting **frazeme cu funcție referențială**, **frazeme cu funcție textuală**, care sunt încadrabile în diversele clase lexico-gramaticale cunoscute, verb, substantiv, adverb, adjectiv etc., și **frazeme cu funcție comunicativă** sau **pragmatică**, numite de alți autori și **pragmateme**, care sunt, de regulă îmbinări de cuvinte uzuale care au suferit un proces de pragmaticalizare, multe dintre acestea explicate de Iordan (1975: 258–264) prin intervenția elipsei (*ți-ai găsit !*; *nici vorbă !* *ba bine că nu !* *ba că bine zici !* *de unde și până unde ?* *ba nu zău* etc.).

Aplicând această terminologie care dă socoteală de valoarea funcțională a oricărei îmbinări de cuvinte fie de natură frazematică (fraz. = frazem), fie de natură pragmatică (prag. = pragmatem), articolul consacrat substantivului **lapte** din DLRLC ar putea arăta astfel:

LĂPTE, (2) *lăpturi*, s. n. 1. Lichid secretat de glandele mamare ale femeii și ale femelelor mamifere, alb sau gălbui, dulceag la gust și nutritiv, constituind hrana sugaciului și a puiului de animal. *Ar fi dorit să-l întrebe... dacă șerpișorii lui de copii s-au săturat vreodată de lapte*. SAHIA, N. 35. *Păzea caprele și oile satului și aducea în fiecare sară lapte și făină lui moș Trifă*. BUJOR, S. 71. *Orzul să mi-l dai fiert în lapte*. ISPIRESCU, L. 3. *Când mă uit în fața lui, Parcă-i spuma laptelui*. JARNÍK-BÎRSEANU, D. 37. Fraz. verb. **A băga oile în lapte** v. băga. (Familiar) **A se băga** (sau **a cădea**) **ca musca în lapte** v. muscă. **A fi învățat ca mâța la lapte** = a avea obiceiuri rele, năravuri. Fraz. subst *Purcel* (sau *vițel*) *de lapte* = purcel (sau vițel) mic, care nu a fost încă întărcat. *Lapte de pasăre* = fel de mâncare servit ca desert, preparat

din lapte, ouă și zahăr. Fraz. subst. (Astron.) *Calea laptelui* = calea lactee, după fr. **voie lactée**, v. lactee. Fraz. subst. *Lapte dulce*. *Lapte acru*. *Lapte prins*. *Lapte covăsit*. *Lapte de puțină*. *Lapte acidulat*. *Lapte pasteurizat*. *Lapte condensat*. *Lapte bătut* v. c. ◇
 Compuse: **laptele-câinelui** = plantă erbacee, răspândită pe locuri necultivate, a cărei tulpină conține un suc lăptos (*Euphorbia Cyparissias*). *Îndată dădurăm în prund, printre tufe de laptele-câinelui*. SADOVEANU, N. F. 27; **laptele-cucului** = plantă erbacee, cu flori galbene, a cărei tulpină conține un suc lăptos; este răspândită prin locuri necultivate (*Euphorbia helioscopia*); alior; **laptele-stâncii** = lăptișor. **2.** (Rar, numai la pl.) Diferite feluri de lapte sau de mâncări preparate din (sau cu) lapte. *Rămăsese să îngrijească de rostul casei, colindând prin cuhnia în care se pregăteau lăpturile, smântânurile și unturile*. MACEDONSKI, O. III 140. *Lăpturi, cașcavaluri și unturi... cărnuri și pești proaspeți*. ODOBESCU, S. II 96. **3.** Suc albicios, asemănător la aspect cu laptele, care se găsește în unele plante sau fructe ori este preparat din acestea. Fraz. subst. *Lapte de nuci*. *Lapte de migdale*. *Lapte de cocos*. Fraz. adj., verb., (Despre plante, mai ales despre cereale) **(A fi) în lapte** = (a fi) necopt, crud. *Porumb în lapte*. **4.** Fraz. subst. *Lapte de malț* = malț măcinat și frământat cu apă, folosit la fabricarea berii. *Lapte de var* = amestec de var stins și apă, folosit la zugrăvit și în diverse industrii; apă de var. *Lapte de ciment* = amestec de ciment și apă, folosit în lucrările de asfaltare, de construcții, de sonde etc.

Se pot adăuga indicații extralingvistice referitoare la domeniul în care sunt folosite: industrie alimentară, gastronomie, cosmetică, industria materialelor de construcție, astronomie etc. Articolul consacrat definiției lexicografice a substantivului **deochi** din DEX 2009 ar putea fi redactat în felul următor:

DEÓCHI, *deochiuri*, s. n. **1.** Putere atribuită unor oameni, de a îmbolnăvi pe cei asupra cărora își fixează privirea (cu răutate, invidie etc.). **2.** Efectul privirii care deoache; boală pricinuită de această privire; deochetură. Fraz. adv. *De-a deochiul* = cu admirație. Prag.(Astăzi, mai ales în glumă) *Să nu(-i) fie (cuiva) de deochi!* formulă de admirație pentru calitățile fizice ori pentru inteligența cuiva (care nu trebuie deocheat). [Var.: (reg.) *dióchi* s. n.] – **De**⁴ + **ochi**¹.

O asemenea terminologie are avantajul că poate fi aplicată tuturor îmbinărilor de cuvinte înregistrate într-o lucrare lexicografică indiferent de gradul de coeziune a elementelor alcătuitoare și mai ales de așa-zisul caracter figurat sau expresiv al construcțiilor respective pentru care nu există criterii sigure de „măsurare” sau de interpretare.

BIBLIOGRAFIE

- Bárdosi, Vilmos, 1983, „La rédaction d’un dictionnaire onomasiologiques de locutions: esquisse d’une problématique”, *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötös nominatae*, Tomus XIV, Budapest, p. 97–106.
 DCR2 – Florica Dimitrescu, 1997, *Dicționar de cuvinte recente*, ediția a II-a, București, Editura Logos.
 DEX '09 – Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.

- DLRLC – Dimitrie Macrea *et. al.*, 1955–1957, *Dicționarul limbii române literare contemporane*, București, Editura Academiei.
- Dumistrăcel, Stelian, 2009, „Etimologia unităților frazeologice în dicționarele limbii române”, *Analele Universității «Dunărea de Jos» din Galați*, fasc. XXIV, II, nr. I (2), vol. *Lexic comun/Lexic specializat*, Galați, Editura Europlus, p. 65–76.
- Gaatz, David, 1981, „Les ‘locutions verbales’: Pourquoi faire?”, *Revue romane*, vol. XVI, nr. 1–2, p. 49–73.
- Granger, Sylviane și Fanny Meunier (ed.), 2008, *Phraseology – An interdisciplinary perspective*, Amsterdam–Philadelphia, John Benjamins Publishing Company.
- Hausman, Franz Josef, 1979, „Un dictionnaire de collocations est-il possible?”, *Travaux de linguistique et de littérature*, vol. XVII, nr. 1, Strasbourg, p. 187–195.
- Heinz, Michaela, 1993, *Les locutions figurées dans le «Petit Robert» Description critique de leur traitement et proposition de normalisation*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag.
- Jordan, Iorgu, 1947, *Limba română actuală. o gramatică a „greșelilor”*, ediția a II-a, București, Editura Socec & Co.
- Jordan, Iorgu, 1975, *Stilistica limbii române*, ediție definitivă, București, Editura Științifică.
- Mel’čuk, Igor, 1993, „La phraséologie et son rôle dans l’enseignement/apprentissage d’une langue étrangère”, *Revue de Didactologie des langues-cultures*, nr. 92, Octobre–Décembre, p. 82–87.
- Rey, Alain, 1973, „La phraséologie et son image dans les dictionnaires de l’âge classique”, *Travaux de linguistique et de littérature*, vol. XI, nr. 1, p. 97–107.
- Rey, Alain, 1984, „Les implications théoriques d’un dictionnaire phraséologique”, *Le Moyen Français*, nr. 14–15, p. 119–133.
- ȘDU – Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*, ediția a VI-a, Craiova, Editura „Scrisul Românesc” S. A., 1929.

LEXICOGRAPHIC IMPLICATIONS OF PHRASEOLOGY

(Abstract)

This article discusses the need to use a unitary terminology for phraseological units in dictionaries. The terms *phrasem* and *pragmatem* can be used for all phraseological units with denotative value, respectively pragmatico-stylistic, which any dictionary records.

OBSERVAȚII ASUPRA SEMANTICII NUMELOR DE CULORI DIN LIMBILE ROMÂNĂ ȘI SPANIOLĂ

CARMEN LOZINSKI

Liceul „Miguel de Cervantes”, București

1. Articolul urmărește *asemănările și diferențele de organizare semantică a câmpului numelor de culori* din limbile română și spaniolă și *mobilitatea denotativă și conotativă* a acestora în ultimele decenii.

Observațiile noastre vor fi punctate, pe alocuri, de trimiteri la felul în care sunt puși în relație unii dintre acești termeni în dicționarele bilingve româno-spaniole, dată fiind importanța acestor instrumente pentru învățarea lexicală și traduceri¹.

Pentru descrierea *termenilor cromatici din limba română* am consultat lucrările Angelei Bidu-Vrănceanu², iar considerațiile referitoare la *numele de culori din limba spaniolă* se bazează pe idiolectul nostru și pe studiul dicționarelor limbii spaniole (*Clave, Cumbre și DUE*)³.

2. O modalitate de abordare a unui material lexical atât de vast și de mobil este distincția dintre termenii cromatici din **structura referențială** și cei din **structura de semnificație**, pe care le regăsim în ambele limbi. Această diferențiere este utilă atât pentru *descrierea semantică*, cât și pentru *învățarea lexicală și didactica limbilor*.

2.1. În limba spaniolă, **structura referențială** cuprinde un număr mare de termeni, care sunt numai parțial formalizați (se utilizează atât numele obiectului propriu-zis, devenit termen cromatic, cât și numele obiectului+un sufix sau diverse afixe), spre deosebire de limba română, unde termenii din această structură sunt exprimați după modelul numele obiectului + sufixul „-iu” (AURIU, CĂRĂMIZIU, CIOCOLATIU etc.).

Cei mai mulți termeni cromatici din structura referențială sunt obținuți în spaniolă prin derivarea de la numele obiectelor + sufixul „-ado” (*NACARADO, PLATEADO*) și cele cu prefixul „a-” și sufixul „-ado” (*ACHOCOLATADO, ACABELLADO*).

Mai puțin numeroși sunt termenii obținuți prin derivarea cu sufixele „-izo” (*PLOMIZO, PAJIZO*), „-eño” (*MARFILEÑO*), „-iento” (*CENICIENTO*), „-áceo” (*OLIVÁCEO*), „-este” (*CELESTE*).

---

¹ Pentru detalii privind principiile punerii în relație a două limbi la nivelul dicționarelor bilingve și analize concrete vezi articolele noastre din *Bibliografie*.

² Vezi lucrările Angelei Bidu-Vrănceanu indicate în *Bibliografie*.

³ Un corpus și o analiză a numelor de culori din limba spaniolă se regăsesc la Grossman (1988), care realizează o descriere sincronică, după principiile lexematicii lui Coșeriu, a termenilor cromatici pentru limbile catalană, spaniolă, italiană, română, latină și maghiară. Lucrarea lasă, însă, loc de discuții în ceea ce privește tipul de termeni inventariați, trăsăturile semantice distinctive cu care operează, clasarea în paradigme și descrierea semicică a unor lexeme.

Foarte multe nume de obiecte propriu-zise dezvoltă un sens secundar de „apreciere cromatică”, iar unii dintre aceștia *manifestă tendința de a contracta relații semantice proprii* în cadrul paradigmei căreia îi aparțin.

• De exemplu, termenii *BARQUILLO*, *CANELA*, *CALAMOCHA*, *HABANO*, *TOSTADO*, care exprimă /aproximarea prin obiect a lui *marrón*/, se grupează în jurul lui *OCRE*, deoarece au în formula semică acest lexem: *CALAMOCHA* trimite la un ocru-galben foarte deschis („ca al dovleacului”), *BARQUILLO* la un ocru deschis („ca al gofrelor”) *CANELA* și *TOSTADO* la un ocru mai închis („ca al scorțișoarei” și, respectiv, „ca al pâinii prăjite”), iar *HABANO*, care este explicat de dicționare prin sinonimia cu *OCRE*, la o nuanță de ocru „ca cea a havanelor”.

În limba română, numele de obiecte utilizate cu ambele sensuri (obiect și apreciere cromatică) sunt puține (*ACAJU*, *FISTIC*, *OCRU*, *TABAC*, *TERACOT*), iar în cazul altora (*OLIV*, *FREZ*, *ORANJ*) legătura cu obiectul s-a pierdut, aceștia fiind folosiți doar cu sens cromatic.

În ultimele două decenii se remarcă în română tendința de asimilare în limba comună a termenilor cromatici nume de obiecte din domeniul *modei*, *cosmeticii*, *designului de interior*, *mobilierului* precum: (CULOARE) *CACAO*, (CULOARE) *CAPUCCINO*, (CULOARE) *CAFEA CU LAPTE*, (CULOARE) *CAMEL*, *CIOCOLATĂ*, *MOCCA*, *WENGE*, *GRI-GRFIT*, *GRI-OLIV*, *GRI-PLATINĂ*, *GRI-QUARZ* ș.a., care se adaugă termenilor mai vechi *ACAJU*, *CONIAC*, *CORAI*, *FISTIC*, *FREZ*, *HAVAN*, *OCRU*, *OLIV*, *ORANJ*, *TABAC*, *TERACOT*, *TURCOAZ* sporind, astfel, ponderea desemnării indirecte a culorilor.

În ceea ce privește fenomenul descris mai sus, unii autori consideră că asistăm la o *reașezare a paradigmei câmpurilor cromatice în limba română actuală*¹.

Această *avalanșă de termeni nume de obiecte*², care și-au extins sfera de întrebuințare dincolo de terminologia comercială și au pătruns în limbajul curent, a fost motivată inițial de temeuri obiective (dezvoltarea societății de consum și a strategiilor de marketing), iar ulterior de o preluare mimetică, de caracterul prețios al exprimării și de tendința de internaționalizare a lexicului.

În felul acesta, numeroase nuanțe din sfera lui *GRI* și *MARO*, multă vreme culori marginale și neproductive, au devenit termeni uzuali pentru vorbitorul obișnuit și se poate spune că *avem de-a face, în cazul paradigmei /gri/ și /maro/, absente din structura de semnificație din limba română, dar bine definite în spaniolă, cu o recuperare în planul termenilor din structura referențială* prin (1) definirea nuanțelor prin obiecte, (2) prin noile combinații sintagmatice și (3) prin valorile conotative ale noilor termeni și sintagme.

Și spaniola dispune de numeroși termeni referențiali din sfera lui *GRI* și *MARO*, care trimit la noi coduri vestimentare și de design și care sunt asociați, cel mai adesea, cu ideea de „rafinament” și de „eleganță sobră”.

Noile lexicalizări și sintagme din limba română nu pun probleme de echivalare, având în vedere că acestea reprezintă calcule semantice sau frazeologice după un model comun mai multor limbi, precum și faptul că, *în spaniolă, termenii cromatici nume de obiecte sunt uzuali și îi dublează sau îi substituie frecvent pe cei derivați de la numele obiectului*.

Numeroși termeni compuși prin parataxă dintr-un adjectiv-cromatic și un substantiv care are rolul unui specificator cromatic, precum *GRI-ȘOBOLAN*, *GALBEN-PAI*,

---

¹ Vezi o discuție amplă pe această temă la Chelaru-Murăruș (2011). Autoarea avansează cifra de 350 de cuvinte și sintagme care gravitează, în egală măsură, în jurul culorilor primare și derivate.

² Chelaru-Murăruș (2011) înregistrează 91 de termeni noi.

GALBEN-MUȘTAR, BLEU-PETROL, ROZ-BOMBON au, de asemenea, corespondenți cu structură identică în spaniolă și în alte limbi europene moderne.

Dificultăți de punere în relație a culorilor obiect apar în cazul unor termeni mai vechi din ambele limbi, și anume al celor care trimit la *referenți specifici*:

- Sub intrarea *BRASILADO* se regăsește o glosă ambiguă – ROȘU CA BĂCANUL – termen al cărui sens este elucidat doar dacă se consultă un articol anterior, în care *BRASIL* este explicat prin (*botanică*) BĂCAN și, ulterior, un dicționar explicativ al limbii române.

Mulți termeni cromatici spanioli formați de la numele unui obiect lipsesc din dicționarele bilingve, deși circulația lor reală¹ ar fi impus înregistrarea acestor subsensuri.

- Este cazul, de exemplu, al lui *BUTANO*, termen cromatic cu o bază de derivare eliptică, care nu trimite la culoarea gazului butan, definit de dicționarele limbii spaniole drept „gaz incolor”, ci a recipientului în care se comercializează acesta – *bombona de BUTANO* – care este de un roșu-portocaliu. Prin urmare, sensul de apreciere cromatică nu poate fi decodat decât prin raportarea la extralingvistic, fapt care nu este la îndemâna unui vorbitor cu o competență lingvistică medie în limba spaniolă.

- În schimb, alți termeni cromatici cu bază de derivare eliptică, cum ar fi *CRUDO* (*seda CRUDO*) „de culoarea mătăsii naturale”, *CORINTO* (*pasas de CORINTO*) „de culoarea roșu-violet a unui soi de stafide”, sunt înregistrați de dicționar și puși în relație cu *ECRU* și, respectiv, cu *ROȘU ÎNCHIS*, *PUTRED*.

- *SEPIA*, pentru care am delimitat două sensuri relativ specializate contextual și care aparțin unor paradigme diferite (1. *în special despre fotografii vechi*, sepia, cafeniu-gălbui; 2. *despre culoarea anumitor rubrici de ziare*, roz-portocaliu), nu este tratat ca termen din limbajul comun, ci din pictură, și echivalat prin corespondentul *SEPIA*, care desemnează un colorant.

În cazul termenilor românești pentru care evocarea referentului s-a estompat, lexicografii optează pentru echivalarea cu lexeme din structura de semnificație.

- Astfel, deși sensul de „roșu aprins” al lui *STACOJIU* este cunoscut, legătura cu referentul *STACOI* „1. homar. 2. rac”, marcat (*inv.*) în *DEXI*, s-a pierdut. Termenul este pus în corespondență cu lexemul *ESCARLATA*, în a cărui formulă semică se regăsește semul /*aproximarea ca intens (viu)*/ și cu sintagma *COLOR DE GRANA* „roșu închis ca rodia”.

Există termeni la modă și preferințe de uzaj în fiecare dintre cele două limbi puse în relație. În limba română, sunt în vogă acum *culoare SOMON*, din paradigma /*roșu*/, anglicismul *NUDE*, din paradigma /*maro*/, iar în spaniolă se actualizează frecvent *color CAMELLO*, *color CRUDO* (*seda CRUDO*) („nude”), *color ENCAJE ANTIGUO* („de culoarea dantelei vechi”), *BERENJENA* („de culoarea vinetei”), *GUISANTE* („de culoarea mazării”), *GARBANZO* („de culoarea năutului”), *CALABAZA* („de culoarea dovleacului”).

2.2. Termenii cromatici din **structura de semnificație** comportă o discuție cu mult mai amplă. *Numărul culorilor prototip (și al paradigmelor) din limba spaniolă este mai mare decât în română*, opt față de șase, în opinia noastră², iar *ierarhia claselor și relațiilor semantice din acest câmp este mai complexă*.

---

¹ Actualizările frecvente ale acestor termeni țin de mai mulți factori, între care putem menționa tendința generală spre economia lingvistică, caracterul mai precis al identificării cromatice prin referirea la obiectele respective și, nu în ultimul rând, fenomenul modei, care face ca mulți termeni cromatici din structura referențială să se afle la zona de interferență cu termenii specifici acestui câmp.

² Pentru spaniolă (ca, de altfel, și pentru catalană, română, italiană și maghiară) Grossman (1988) identifică *nouă subparadigme: blanco, negro, gris, marrón, amarillo, rojo, verde, azul, morado*, ordinea

O particularitate a acestui câmp lexico-semantic din limba spaniolă față de română o constituie faptul că o serie de termeni polisemantici (*CÁRDENO*, *OPALINO*, *RUBICUNDO*, *LÍVIDO* etc.) intră și cu sensurile secundare în acest câmp, însă dicționarele bilingve simplifică, de multe ori, polisemia acestor termeni.

- Astfel, pentru *LÍVIDO*, în cazul căruia analiza definițiilor pune în evidență trei sensuri specializate contextual: 1. „(despre culoarea cărnii din cauza unei lovituri, frigului) vânt” 2. „livid, palid” și 3. „(despre cer, la apus) roșu-violet”, lexicografii *DSR* indică doar echivalențele *LIVID*, *ÎNVINEȚIT LA FAȚĂ*; *PALID CA UN MORT*.

O serie de termeni caracterizați prin *restricții combinatorii* sunt tratați drept termeni cromatici care admit o pluralitate de determinări contextuale.

- *VINEȚIU* este echivalat cu *AMORATADO*, *MORADO*, *CÁRDENO*, termeni care exprimă aprecierea cromatică /*morado fără aproximare*/. Între termenii acestei clase se stabilesc, însă, opoziții: *MORADO* este termenul uzual pentru desemnarea culorii violet, iar *AMORATADO* este selectat cu predilecție în contextele *manos*, *labios*, *herida* (*manos AMORATADAS* „mâini vinete (de frig)”, *labios AMORATADOS* „buze vinete”, *herida AMORATADA* „rană vântată (învinețită)”, distincții absente din articolul de dicționar consacrat acestui termen.

- Sub *GARZO*, echivalat prin *ALBĂSTRU*, nu apare indicația că se aplică ochilor și persoanelor cu ochi albaștri, pentru *CERÚLEO* este omisă marca (*literar*) și nu este specificată restricția combinatorie (termenul fiind folosit cu referire la culoarea *ALBASTRĂ* a cerului, a mării sau a apelor), iar *RODENO* este echivalat prin *ROȘU* și *SÂNGERIU*, fără a se face precizarea că termenul se aplică doar culorii stâncilor și/sau rocilor.

3. În ceea ce privește frazeologia cu termeni cromatici se remarcă, de multe ori, *lipsa lexicalizării sau chiar a conceptualizării unor sintagme cu nume de culori de la o limbă la alta*.

Este cazul unor sintagme spaniole care fac trimitere la un anumit tip de literatură, cinematografie sau presă – *novela NEGRA* „roman polițist”, *cine NEGRO*, *novela ROSA* „roman de dragoste”, *prensa AMARILLA* „presă de scandal”, *prensa ROSA* „presă de mondenități” – sau al unor clișee semantice – *príncipe AZUL* „bărbat ideal ca pereche sentimentală”.

Uneori, o sintagma cu structură aparent identică are cu totul altă semnificație în română și spaniolă.

- Astfel, *bătrân VERDE* nu are drept corespondent în spaniolă pe *viejo VERDE*, care înseamnă „bătrân deșucheat, obscen”¹, după cum *chiste VERDE*, *cuento VERDE* au sensul de „glumă obscenă”, „poveste obscenă”, iar absența acestei colocații sub articolul de dicționar consacrat lui *VERDE*, face ca utilizatorii cu o competență lingvistică medie în limba spaniolă să nu selecteze echivalența corectă *viejo FORNIDO*.

- La fel stau lucrurile cu *ponerse MORADO*, care înseamnă „a se face VÂNĂT din cauza mâncatului excesiv”, față de locuțiunea *a se face VÂNĂT de frig*.

---

culorilor prototip și a claselor paradigmatică fiind cu totul alta decât la alți cercetători (*gri și maro* având poziție centrală).

¹ Sensul mai vechi al lui *VERDE* de „viguros, în putere” a existat și în spaniolă, până la sfârșitul secolului al XVII-lea. Printr-un proces de degradare semantică, *viejo VERDE*, care se definea semic prin /persoană în vârstă/+/masculin/+/viguros/+/tânăr/ a devenit /persoană în vârstă/+/masculin/+/obscen/.

• Alteori, avem de-a face cu *sintagme uzuale cu nume de culori al căror sens iese de sub incidența aprecierii cromatice*: *pescado BLANCO* („pește slab”), *pescado AZUL* („pește gras”), *ganado MORENO* („turmă de porci”), *CASA ROSADA* („Guvernul argentinian”).

4. Schimbarea realității a dus la apariția de sensuri și sintagme noi, cu sens denotativ sau figurat, în ambele limbi puse în relație.

• Paradigmele cele mai productive atât în română, cât și în spaniolă, sunt /alb/ și /negru/: *moarte ALBĂ, armă ALBĂ, aur ALB, carte ALBĂ, centură NEAGRĂ, maree NEAGRĂ, aur NEGRU, gaură NEAGRĂ, bilă ALBĂ, bilă NEAGRĂ, ALBA-NEAGRA, MUERTE BLANCA, ARMA BLANCA, ORO BLANCO, LIBRO BLANCO, CINTURÓN NEGRO, MAREA NEGRA, ORO NEGRO, AGUJERO NEGRO* etc.

• O serie de termeni și de sintagme cromatice recente aparțin argoului: *ALBA-NEAGRA, băiat cu ochi ALBAȘTRI, estar VERDE* (care are în limbajul curent sensul de „necopt”, „imatur” și care a dezvoltat subsensul de „a avea antecedente penale”), *estar BLANCO* („a nu avea antecedente penale”), *estar ROJO* („a fi dat în urmărire generală”).

• GRI apare frecvent în presa postdecembristă cu valori abstracte, figurate¹, în sintagme din domeniul economic precum *piață GRI*, în care desemnează o zonă insuficient reglementată legislativ, propice afacerilor ilegale, în contexte politice – *zonă GRI*² –, cu sensul de „neutru, neafiliat”, sau în domeniul juridic-administrativ (al regimului vizelor) – *listă GRI* – având sensul „provizoriu”.

Examinarea comportamentului combinatoriu al lexemului VERDE evidențiază o polisemie complexă și dinamică în ambele limbi, iar productivitatea sa lexico-semantică în ultimele decenii este cu adevărat remarcabilă.

• Astfel, VERDE apare în numeroase sintagme, alcătuite pe un tipar de subordonare, aparținând de domenii variate: **economie** (*certIFICATE VERZI* „documente care atestă tranzacționarea cantității de energie electrică produsă din surse regenerabile de energie”, *timbrul VERDE* „taxă pentru anumite produse electrice și electronice, evidențiată separat pe etichete și facturi la vânzarea acestora”), **transport** (*Carte VERDE* „asigurare de răspundere civilă auto, valabilă numai în afara teritoriului României”), **telecomunicații** (*telefon VERDE* „linie telefonică gratuită dedicată informării și educării publicului în domeniul protecției mediului”, devenit, prin trunchiere, *telVERDE* „număr de telefon la care apelul este gratuit”), **armată** (*berete VERZI* „forțele speciale ale armatei Statelor Unite sau ale Marii Britanii”).

• De asemenea îl regăsim în locuțiuni care trimit la ideea de aprobare, acord, permisiune, liberă trecere precum: *lumină VERDE, semafor VERDE, a da undă VERDE* și *a da VERDE*, devenite, prin trunchiere, *undă VERDE* sau *VERDE*, ori în două locuțiuni din limbajul economic curent – *a deschide pe VERDE, a închide pe VERDE* –, care au sensul de „a înregistra creșteri la bursă”³.

• Unele sintagme și sensuri recente, în care VERDE are subsensuri precum „care aparține mișcării sau partidelor ecologiste”, „curat”, „nepoluat”, „sustenabil”, „regenerabil” sau de „permisiune de a face ceva”, sunt calcuri semantice și frazeologice cu model multiplu (francez, englez, italian) și se regăsesc și în spaniolă: *turismo VERDE, revolución VERDE, luz VERDE, zona VERDE*.

¹ Sensuri înregistrate, documentate și exemplificate de Stoichițoiu Ichim (2005:54).

² Calc semantic după englezescul *GREY area* (Stoichițoiu Ichim 2005:54).

³ O discuție amplă privind productivitatea lexico-semantică a termenului cromatic VERDE în limba română se regăsește la Vârlan (2010).

5. Printr-o utilizare frecventă în contexte politice, termeni cromatici precum ALB, NEGRU, ROȘU, GALBEN, PORTOCALIU, cu varianta livrescă ORANJ, VERDE, ALBASTRU și VIOLET¹ și-au îmbogățit semantismul cu noi valori denotative și conotative, iar *cromatica politică constituie în prezent un domeniu distinct și bine reprezentat al neologiei semantice*².

Sintagmele în care apar termenii cromatici respectivi au fost preluate în discursul politic din **domeniul sportiv** (*cartonaș GALBEN, cartonaș ROȘU, lanterna ROȘIE, masă VERDE*), din cel al **terminologiei economice, politice și juridice internaționale** (*cec în ALB, Carte ALBĂ, steguleț ROȘU, căști ALBASTRE, gulere ALBE*, calcuri frazeologice care se regăsesc și în spaniolă), ori din **limbajul familiar argotic** (*ALBA-NEAGRA și băiat cu ochi ALBAȘTRI*).

- Sintagmele nominale *cartonaș GALBEN, cartonaș ROȘU*, calcuri frazeologice după franceză și engleză, au fost preluate în discursul politic din domeniul sportiv, având sensul de „sanționare a unui act politic sau a unor declarații politice neavenite”, iar un alt calc frazeologic după franceză, *lanternă ROȘIE* („echipă clasată pe ultimul loc într-o competiție”) apare în presa din perioada premergătoare aderării la Uniunea Europeană cu sensul figurat de „codaș în competiția pentru integrarea europeană”).

- La fel, *masă VERDE*, care trimitea la „masă acoperită cu postav verde, la care se joacă jocuri de noroc” a dezvoltat subsensul (pol.) „masă la care se tranșează litigiile”.

- Sintagma *cec în ALB (acordat puterii)* este utilizată în context politic cu sensul metaforic de „încredere absolută, necondiționată”.

- Expresia din limbajul familiar argotic *ALBA-NEAGRA*, care are sensul denotativ de „joc de noroc ilegal, practicat de șmecheri pe stradă, la care trecătorii sunt momiți să participe, iar apoi sunt sistematic înșelați” a dobândit în publicistica politică conotațiile depreciative de „escrocherie, înșelătorie, manipulare”, în contexte referitoare la viața socială, economică sau la jocul politic³.

- Sintagma *băiat cu ochi ALBAȘTRI* desemna, în argou, în perioada totalitară, lucrătorii Securității, iar în presa anilor 90, eufemistic și ironic, angajații serviciilor secrete.

- Sensului secundar al lui *ROȘU*, de „comunist, sovietic, bolșevic” (care se regăsește și în spaniolă, ceea ce indică un calc semantic, după franceză, în ambele limbi) i s-au adăugat alte subsensuri, conotate negativ, de „comunistoid”, „neocomunist”, „de stânga” (*capitalist ROȘU*) sau de „comunist din noua nomenclatură politică”, „nomenclaturist din epoca post totalitară” (*baroni ROȘII*).

- În cazul sensurilor politice ale lui *PORTOCALIU* și ale lui *ORANJ* avem de-a face, în presa anilor în care a activat partidul care a adoptat culoarea respectivă ca simbol, cu o depreciere semantică a acestor termeni: *puterea PORTOCALIE, electoratul PORTOCALIU, politicienii PORTOCALII, gașca PORTOCALIE, protipendada PORTOCALIE, fiefurile PORTOCALII, mașina de vot PORTOCALIE, alianța ORANJ, guvernul ORANJ*.

Odată cu *revoluția PORTOCALIE* din Ucraina, *PORTOCALIU* și, respectiv, *NARANJA* din spaniolă au ajuns să semnifice, „mișcare pentru instaurarea valorilor democrației” și sunt conotați pozitiv.

- În schimb, sintagma *flacăra VIOLET* a circulat efemer, în texte de popularizare a terapiilor alternative și a ezoterismului, iar în limbajul politico-publicistic cu sensul figurat și ironic, de „tehnică paranormală de manipulare”.

¹ Pentru detalii, vezi Stoichițoiu-Ichim (2011).

² Vezi Stoichițoiu-Ichim (2005), (2011) și Angela Bidu-Vrânceanu (1992), (2008).

³ Vezi Stoichițoiu-Ichim (2011: 364).

Comparativ, spaniola nu a dezvoltat aceasta multitudine de sensuri noi, politice, ceea ce creează **casete goale** în relația dintre cele două limbi.

Fie că este vorba de conotații culturale veritabile, care vor fi înregistrate de dicționarele limbii (cazul lui ROȘU, PORTOCALIU, ORANJ), fie de niște „efemeride lexicale” (*flacăra* VIOLET), traducerea sau echivalarea acestora în spaniolă trebuie dublate de *glose explicative* sau *parafraze ample* (după modelul sintagmelor culturale și istorice mai vechi, precum *ouă* ROȘII, *cămăși* VERZI, ș.a.) și de mărci diastatice care să indice registrele stilistice cărora le aparțin.

6. Termenii cromatici constituie un *sistem complex și în română și în spaniolă, strict determinat extralingvistic*, cu *zone nestructurate* sau pe cale de structurare, într-o *continuuă expansiune*.

Deși selectivă și succintă, analiza noilor sensuri ale numelor de culori și ale sintagmelor cu termeni cromatici din limbile română și spaniolă a pus în evidență, la modul general, o serie de *mutații semantice*, existența unor *lexicalizări și sensuri „la modă”* și *tendința de modernizare și de internaționalizare a acestui câmp lexico-semantic*.

Urmărind dinamica câmpului culorilor din limba română se remarcă *aparitia unor termeni cromatici noi, împrumutați* (WENGE, NUDE) și *crearea de noi sensuri*, care se explică prin evoluții interne și prin calcuri semantice sau frazeologice.

Din punct de vedere referential, *majoritatea noilor semnificații ale termenilor cromatici din limba română se concentrează în domeniile politic, social, economic și administrativ, modă și design*, domenii supuse unui proces de înnoire terminologică accentuată după 1989.

În spaniolă, aceste lexicalizări recente se regăsesc în domeniile social, economic și administrativ și se datorează schimbărilor geo-politice și celor din legislația Uniunii Europene.

Asistăm în ultimele decenii la o *proliferare în limba română a compuselor*, formate din adjective cromatice+substantive, în *dauna derivatelor cu sufixul „-iu”*, creșterea *semnificativă a numelor de obiecte folosite ca specificatori, sau indicatori ai culorilor*, sub presiunea unui model străin (englez, francez, spaniol). Din acest punct de vedere, câmpul lexico-semantic al numelor de culori din spaniolă are o situație cu mult mai stabilă.

O astfel de analiză a numelor de culori oferă date interesante atât despre *specificul semantic al limbilor*, cât și despre *fenomenul globalizării lingvistice*.

Unele soluții ale dicționarelor bilingve fie nu țin cont de potențialul referențial al termenilor cromatici spanioli, fie lasă locul la ambiguități. Dincolo de faptul că utilizatorii recurg la acest tip de dicționare în principal pentru decodarea sensului, lipsa *indicațiilor sintagmatice, a restricțiilor combinatorii sau a mărcilor stilistice* îi privează pe aceștia de *informații semantice importante pentru învățarea lexicală în limba spaniolă*. Semnificațiile consacrate prin uz și noile situații de decalaj semantic dintre cele două limbi ar justifica includerea în viitoarele dicționare bilingve generale.

SURSE

Clave – *Diccionario de uso del español actual*, Madrid, Ediciones SM, 2000.

Cumbre – Aquilino Sánchez (coord.), 2001, *Gran diccionario de uso del español actual (basado en el corpus lingüístico Cumbre)*, Madrid, SGEL.

DALR – George Volceanov, 2006, *Dicționar de argou al limbii române*, București, Editura Niculescu.

DEXI – Dima Elena (coord.), 2007, *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*, Chișinău, Editura Arc & Gunivas.

- DSR – Alexandru Calciu, Zaira Samharadze, 1992, *Dicționar spaniol-român*, București, Editura Științifică.
- DRS – Alexandru Calciu, Zaira Samharadze, 2009, *Dicționar român-spaniol*, București, Editura Univers Enciclopedic Gold.
- DUE – *Diccionario de uso del español de María Moliner*, segunda edición, Madrid, Editorial Gredos, 1998.

BIBLIOGRAFIE

- Bidu-Vrânceanu, Angela, 1976, *Analiza structurală a vocabularului limbii române contemporane. Numele de culori*, București, CMUB.
- Bidu-Vrânceanu, Angela, 1992, „Numele de culori – semantică, lingvistică, semiotică (I)”, *Studii și cercetări lingvistice*, vol. XLIII, nr. 3, p. 279–290.
- Bidu-Vrânceanu, Angela, 2008, *Câmpuri lexicale din limba română. Probleme teoretice și aplicații practice*, București, Editura Universității din București.
- Chelaru-Murăruș, Oana, 2011, „Despre culori și nuanțe în epoca globalizării. Noi termeni cromatici în româna actuală (Studiu de caz: gri și maro)”, în Rodica Zafiu, Camelia Ușurelu, Helga Bogdan Oprea (ed.), *Limba română: Ipostaze ale variației lingvistice. Actele celui de al 10-lea Colocviu al Catedrei de limba română (București, 3–4 decembrie 2010)*, vol. I, București, Editura Universității din București, p. 183–196.
- Grossman, Maria, 1988, *Colori e lessico. Studi sulla strutura degli aggettivi di colore in catalano, castigliano, italiano, romeno, latino ed ungherese*, Tübingen, Gunter Narr Verlag.
- Lozinski, Carmen, 2006, „Problemele sensului în dicționarele bilingve româno-spaniole”, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Limba română. Aspecte sincronice și diacronice*, București, Editura Universității din București, p. 297–306.
- Lozinski, Carmen, 2010, „Sinonimie și echivalență interlingvistică în dicționarele bilingve româno-spaniole”, în Rodica Zafiu, Adina Dragomirescu, Alexandru Nicolae (ed.), *Limba română. Controverse, delimitări, noi ipoteze. Actele celui de al 9-lea Colocviu al Catedrei de limba română (București, 4–5 decembrie 2009)*, vol. I, București, Editura Universității din București, p. 257–263.
- Lozinski, Carmen, 2011, „Noul Dicționar român-spaniol. Aspecte macro- și micro-structurale”, în Rodica Zafiu, Camelia Ușurelu, Helga Bogdan Oprea (ed.), *Limba română: Ipostaze ale variației lingvistice. Actele celui de al 10-lea Colocviu al Catedrei de limba română (București, 3–4 decembrie 2010)*, vol. I, București, Editura Universității din București, p. 275–283.
- Lozinski, Carmen, 2012, „Cuvinte și sensuri recente în noul Dicționar român-spaniol”, în Rodica Zafiu, Ariadna Ștefănescu (ed.), *Limba română: Direcții actuale în cercetarea lingvistică. Actele celui de al 11-lea Colocviu al Catedrei de limba română (București, 9–10 decembrie 2011)*, vol. II, București, Editura Universității din București, p. 127–132.
- Lozinski, Carmen, 2014, „Structuri semantice în dicționarele bilingve româno-spaniole”, în Rodica Zafiu, Ariadna Ștefănescu (ed.), *Limba română: Diacronie și sincronie în studiul limbii române. Actele celui de al 13-lea Colocviu al Departamentului de limba română (București, 13–14 decembrie 2013)*, vol. II, București, Editura Universității din București, p. 335–343.
- Lozinski, Carmen, 2015, „Mărcile diastratice în dicționarele bilingve româno-spaniole”, în Rodica Zafiu, Claudia Ene (ed.), *Variația lingvistică: Probleme actuale. Actele celui de al 13-lea Colocviu al Departamentului de limba română (București, 28–29 noiembrie 2014)*, vol. II, București, Editura Universității din București, p. 215–224.
- Lozinski, Carmen, 2017, „Termenii cromatici în limbile română și spaniolă: echivalare și traducere”, în Helga Bogdan Oprea, Andreea-Victoria Grigore, Rodica Zafiu (ed.), *Lingvistică românească, lingvistică romanică. Actele celui de al XVI-lea Colocviu al*

- Departamentului de Lingvistică (București, 25–26 noiembrie 2016)*, București, Editura Universității din București, p. 313–322.
- Stoichițoiu-Ichim, Adriana, 2005, *Vocabularul limbii române actuale. Dinamică, influențe, creativitate*, București, Editura All.
- Stoichițoiu-Ichim, Adriana, 2011, „Un aspect al neologiei semantice: cromatica politică”, în Rodica Zafiu, Camelia Ușurelu, Helga Bogdan Oprea (ed.), *Limba română. Ipostaze ale variației lingvistice. Actele celui de al 10-lea Colocviu al Catedrei de limba română (București, 3–4 decembrie 2010)*, vol. I, București, Editura Universității din București, p. 357–377.
- Vârlan, Mariana, 2010, „Productivitatea lexico-semantică a termenului cromatic verde”, în Rodica Zafiu, Adina Dragomirescu, Alexandru Nicolae (ed.), *Limba română. Controverse, delimitări, noi ipoteze. Actele celui de al 9-lea Colocviu al Catedrei de limba română (București, 4–5 decembrie 2009)*, vol. I, București, Editura Universității din București, p. 325–330.

REMARKS ON THE SEMANTICS OF COLOUR TERMS IN ROMANIAN AND SPANISH

(Abstract)

Our paper describes the similarities and the differences between Romanian and Spanish colour terms and explores the dynamics of the chromatic terminology in both languages.

We also analyse, from the semantic and lexical points of view, the way in which some of the Romanian and Spanish colour terms are included and translated in the bilingual dictionaries.

CONTAMINAȚIA COLOCAȚIONALĂ VS CONTAMINAȚIA FRAZEOLGICĂ: MOTIVAȚII, INTERPRETĂRI, NOI EXEMPLE

CRISTIAN MOROIANU

Universitatea din București/

Institutul de Lingvistică al Academiei Române

„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București

I. Procedeu complex și neregulat de variație lingvistică, realizat, practic, la nivelul celor mai multe dintre unitățile limbii dotate cu sens lexico-gramatical, contaminația presupune, în esență, suprapunerea în mintea vorbitorului a două cuvinte, unități cologaționale, frazeologice, frastice sau paremiologice, determinată de existența unei relații (obligatoriu) semantice și (facultativ) formale, suprapunere al cărei rezultat este, de regulă, un cuvânt, o construcție gramaticală, o unitate cologațională, frazeologică sau paremiologică cu formă hibridă, combinație a elementelor sale componente. Discutabil din punctul de vedere al statutului său lexicologic, rezultatul diverselor tipuri de contaminații oscilează între calitatea de unitate lingvistică de sine stătătoare (condiționată de preluarea ei de uz) și cea de „variantă” (prezentând diverse substituții sau modificări fără relevanță la nivelul substanței conținutului), ezitare al cărei răspuns depinde aproape de fiecare situație în parte. Din acest punct de vedere, contaminațiile „căutate” sunt dovezi, de obicei evidente, ale intervenției asumate a vorbitorului asupra limbii utilizate (mai ales în scris), în timp ce contaminațiile „involuntare” reprezintă probe – indirecte – ale intervenției limbii asupra vorbitorului, „nevoit” să cedeze, cu resemnare, unei nevoi implicite de inovare, dependentă de contextul particular al comunicării orale. Dacă, în cazul primelor, se poate vorbi despre o „lexicalizare” stilistică sau auctorială, în cazul celorlalte este vorba de creații sau, mai degrabă, de variații lingvistice momentane, neasumate, inconștiente, fără relevanță structurală, așadar de simple fapte accidentale de vorbire.

II. Despre contaminările între unități plurilexicale, în sensul larg al variației frazeologice, s-a scris mult în lingvistica românească, mai sistematic începând cu Iorgu Iordan (1948) și continuând cu Theodor Hristea (1976, 1991: 215–223, 2006: 295–327)¹, Stelian

---

¹ Autorul citează exemple de tipul *mai întâi de toate*, *mai înainte de toate* și *întâi de toate*, toate trei din combinarea locuțiunilor adverbiale *mai întâi* și *înainte de toate*, considerate „variante nerecomandabile, dar foarte frecvente”, *așa după cum* (din *așa cum* + *după cum*), *a fi la vogă* (din *a fi la modă* + *a fi în vogă*), *a pune degetul pe i* (din *a pune degetul pe rană* + *a pune punctul pe i*), *a aduce la același numitor comun* (din *a aduce la același numitor* + *a aduce la un numitor comun*), *familie lexicală de cuvinte* (din *familie lexicală* + *familie de cuvinte*), *scleroză multiplă în plăci* (din *scleroză multiplă* + *scleroză în plăci*), *conomie de piață concurențială* (din *conomie de piață* + *conomie concurențială*) etc. (2006: 310–312), cu accentuarea unei regretabile neglijențe manifestate în vorbire sau, mai grav, în scris, „combinată cu ignorarea unor reguli elementare de exprimare corectă”.

Dumistrăcel (2006), G. Gruică (2006), Liviu Groza (2005 și 2017), Iulia Mărgărit (2009 și 2017), Cristinel Munteanu (2008 și 2013), Helga Bogdan-Oprea (2017: 54)¹ etc. Dintre exemplele mai recente de contaminări intenționate, extrase din presa actuală, cităm câteva din Groza (2017: 26–36): *a se îmbăta cu apă chioară* (din *a se îmbăta cu apă rece + apă chioară*), *goana după aurul negru* (din *goana după aur + aurul negru*), *se vede de la o Poșta Vitan* (din *se vede de la o poștă + Poșta Vitan*), *[a fi] în postul paștelui cailor* (din *Postul Paștelui + la paștele cailor*), *a-și da singur foc la căciulă* (din *a-și da foc la valiză + a-și fura singur căciula*), *bomboana de pe tort* (din *bomboana de pe colivă + cireașa de pe tort*), *banii murdari se spală în familie* (din *rufele murdare se spală în familie + a spăla banii*), *ca la ușa Orientului* (din *ca la ușa cortului + la porțile Orientului*), *a se face frate cu ochiul dracului* (din *a se face frate cu dracul + banul e ochiul dracului*), *a curge strună* (din *a merge strună + a curge gărlă*), *a cădea mănușă* (din *a cădea bine + a-i veni mănușă*), *a i se face (cuiva) părul de găină* (din *a i se face părul măciucă + a i se face pielea de găină*), *a se face de bășcălie* (din *a face bășcălie + a se face de cacao*) etc. Cel puțin ultimele trei, însă, sunt, inclusiv după părerea autorului, „semiconștiente”, în sensul că depărtarea de la forma canonică se poate datora atât unei neglijențe în exprimare, cât și unei dorințe implicite de expresivitate suplimentară. Prezența celorlalte însă în scris și mărcile suplimentare de tipul punctelor de suspensie în „poziția surpriză” sau al ghilimelelor confirmă caracterul lor intenționat, cu scop vădit stilistic, de unde și efectul comic, garantat doar cu condiția recunoașterii elementelor componente ale construcției hibride.

Contaminări intenționate sunt și cele „diafaze” (al căror efect comic rezultă din amestecul voit de registre stilistice diferite, Groza 2017: 90), vezi, spre exemplu, *visul unei școli de vară* (din *Visul unei nopți de iarnă + școală de vară*). Pe de altă parte, însă, exemple ca *a se îmbăta cu apă chioară*, *a-și da singur foc la căciulă* sau *a curge strună* pot fi, la rândul lor, neintenționate sau cel mult semiconștiente, în măsura în care sunt folosite în conversația curentă, unde primează categoric conținutul în dauna formei. Același autor recunoaște (2005: 93) că „diferența între contaminațiile spontane și cele intenționate este, în general, foarte greu de făcut”, fără să își asume, pe bună dreptate, una sau alta dintre cele două posibilități în exemplele care urmează (2005: 94–98): *a bate afronturi* (din *a face un afront + a bate aropouri*), *a cere bani din piatră seacă* (din *a cere imposibilul + a scoate bani din piatră seacă*), *a sta pe un cazan de nervi* (din *a sta pe un cazan cu smoală + a fi un pachet de nervi*), *a acționa în judecată* (din *a da în judecată + a acționa în justiție*), *a susține negru pe alb* (din *a susține sus și tare + a scrie negru pe alb*) etc.²

Exemplele aduse astăzi în discuție fac parte din categoria celor neintenționate, oscilând între calitatea lor de contaminări colocaționale³ sau frazeologice. Unele provin, așadar, din combinarea a două unități sintactice (propoziționale sau nu), cu un relativ grad de coeziune, iar celelalte, din combinarea a două unități frazeologice, elementele componente fiind cunoscute și folosite în mod relativ egal de către vorbitori. Relațiile dintre unitățile care participă la contaminare sunt, de cele mai multe ori, de echivalență semantică (aduse

¹ Vezi exemple de tipul *Câți oameni, atâtea păreri* (din *Câți oameni, atâtea năravuri + Câte capete, atâtea păreri*), *Câinii latră, ursul trece* (din *Câinii latră, caravana trece + Ursul trece, vântul bate*) etc.

²Dintre autorii străini care au adus contribuții importante în acest domeniu, sunt de citat, în mod particular, Bolinger (1961: 366–381), Cannon (1986: 725–753), Cohen (1987), Brenier și Michaelis (2005: 45–88), Coppock (2006: 123–456) etc.

³Propunem acest nou tip de contaminare ca o etapă intermediară între contaminația sintactică (realizată atât la nivel propozițional, cât și la nivel frastic) și cea frazeologică (realizată între două unități frazeologice).

împreună prin atracție sinonimică) și, eventual, de apropiere formală dublată, de regulă, de o analogie semantică. Exemplele sunt adunate din conversații reale sau din diverse contexte de comunicare, unele dintre ele din mediul universitar, și arată, o dată în plus, „accentul” pus pe conținut în dauna formei, completat, în unele cazuri, de o dorință „inconștientă” de potențare a ideii sau de expresivitate.

1. O primă categorie este formată din exemple care pun în evidență o relație de **sinonimie reală între** „participantele” la contaminare: vorbitorul nu se decide, în momentul comunicării libere, între două posibilități reale de verbalizare a aceleiași idei, iar rezultatul este, în consecință, o construcție „combinată”. Această combinare se realizează atât în interiorul unei propoziții, respectiv între colocații sau unități frazeologice nonpropoziționale (construcții sau locuțiuni adverbiale, adjectivale, substantivale sau verbale la moduri nepersonale), cât și între două propoziții (în măsura în care se contaminează colocații sau unități frazeologice verbale la moduri predicative):

- a) (primul gând) *care îmi trece în minte* (este ...) < (primul gând) *care îmi vine în minte* (este ...) + (primul gând) *care îmi trece prin cap/prin minte* (este ...);
- b) *a juca la LOZO* < *a juca la loto* + *a juca „loz în plic”*; *a juca la Loz în plic* < *a juca la loto* + *a juca „loz în plic”*;
- c) *acum în urmă cu câțiva ani* < *acum câțiva ani* + *în urmă cu câțiva ani*; *acum câțiva ani în urmă* < *acum câțiva ani* + *cu câțiva ani în urmă*;
- d) *a reține (cuiva) foarte scurt atenția* < *a reține foarte puțin atenția* + *a reține atenția pentru scurt timp*;
- e) *a da cu cineva cu fundul de pământ* < *a da (cu cineva) de pământ* + *a da (pe cineva) cu fundul de pământ*;
- f) (sensul) *nu pune nicio dificultate* < (sensul) *nu presupune nicio dificultate* + (sensul) *nu pune probleme*;
- g) (cineva sau ceva) *mă calcă pe draci* < (cineva sau ceva) *mă calcă pe nervi/bătăături* etc. + (cineva sau ceva) *mă umple de draci*;
- h) *om cu capul pe pământ* < *om cu picioarele pe pământ* + *om cu capul pe umeri*;
- i) *câtuși de cât* < *câtuși de puțin* + *cât de cât*;
- j) *pe nepregătită masă* < *pe nepregătite* + *pe nepusă masă*;
- k) *coaliția de guvernământ* < *coaliția de guvernământ* + *coaliția de guvernare*;
- l) *până acum ceva timp* < *până acum* + *acum ceva timp*; *până acum ceva timp în urmă* < *până acum ceva timp* + *cu ceva timp în urmă*;
- m) (*Diferențele sunt vizibile*) *până în zilele de astăzi* < *până în ziua de azi* + *până astăzi* + *până în zilele noastre*;
- n) *a-și apleca atenția către ...* < *a se apleca spre/către ...* + *a-și îndrepta atenția către*;
- o) *a nu vorbi ceva prostii* < *a nu vorbi prostii* + *a nu spune ceva aiurea/prost*;
- p) *a avea în calcul* < *a avea în vedere* + *a lua în calcul*;
- r) *notă de ironică* < *notă ironică* + *notă de ironie*;
- s) (a ajunge undeva) *la două bătute fix* < *la două fix* + *la două bătut pe multe/bătut în cuie*, după modelul auctorial *la două trecute fix*;
- ș) *întâi și întâi de toate* < *întâi și-ntâi* + *întâi/înainte de toate*; *mai întâi și întâi de toate* < *mai întâi și-ntâi* + *mai întâi/înainte de toate*;
- t) *de cu mult timp (în urmă)* < *de mult timp* + *cu mult timp în urmă*;

- Ț) *Când oi da cu tine după ceafă ... < Când ți-oi da una după ceafă ... + Când oi da cu tine de pământ...;*
 u) *fără o îndoială că ... < fără îndoială că ... + fără nicio îndoială ...;*
 v) *a ajuns cineva mare și tare < a ajuns cineva + a ajuns mare și tare;*
 x) *a-și reveni la normal < a reveni la normal + a-și reveni (în fire);*
 z) *Nu face chiar ce crede de capul lui... < Nu face chiar ce crede el ... + Nu face de capul lui...¹.*

1.1. Din exemplele citate, pot fi puse în evidență, pe de o parte, variațiile rezultate din încrucișarea a două sinonime frazeologice, a căror caracteristică formală este „devierea” de la regimul prepozițional „așteptat” într-o structură cel puțin colocațională: echivalarea momentană a lui *îmi trece prin minte* cu sinonimul său *îmi vine în minte* dă naștere construcției *îmi trece în minte* care, deși ușor de înțeles contextual, este de evitat atât din punctul de vedere al conținutului (problematic dacă este extras din context), cât și din cel al orizontului de așteptare al destinatarului, obișnuit cu o structură validată de uzul tradițional. Alte exemple similare sunt cel de sub e) [*dau cu tine cu fundul de pământ*], rezultat din amalgamarea lui *dau cu tine de pământ* cu expresia echivalentă *te dau cu fundul de pământ*, a cărei problemă este, în primul rând, coerența gramaticală (cf., de această dată incoerent semantic, construcția *când oi da cu tine după ceafă*, rezultat al contaminării între *când ți-oi da una după ceafă ...* și *când oi da cu tine de pământ...*) și *mi-a căzut prin cap că ...*, construcție hibridă obținută din gândirea concomitentă a lui *mi-a trecut prin cap că ...* și a lui *mi-a căzut/picat fisa că ...*. Cel puțin în cazul primelor două exemple de mai sus, variația frazeologică este încadrabilă în categoria erorilor lingvistice momentane, accidentale și cu un grad mic de repetabilitate.

1.2. O a doua serie de exemple este alcătuită din variații frazeologice al căror rezultat presupune modificarea fonetică a unuia dintre componentele contaminate, sub influența unui corespondent paronimic din structura celuilalt component. *A juca la lozo*, spre exemplu, provine dintr-o contaminare lexicală accidentală între *loto* și *loz*, asumate însă de către vorbitor ca părți componente ale structurilor colocaționale *a juca la loto* și *a juca (la) „loz în plic”*. Aceeași modificare fonetică se întâmplă ca urmare a suprapunerii în mintea vorbitorului a structurilor sinonimice *coalțiie de guvernământ* și *coalțiie de guvernare*, în urma căreia rezultă hibridul *coalțiie de guvernământ*, atestat accidental doar în această combinație. Particularitatea acestor contaminări este efectul ei dublu, atât la nivel lexical, cât și la nivel frazeologic, cu minime posibilități de răspândire.

1.3. O a treia serie, destul de numeroasă, conține exemple de contaminări accidentale al căror rezultat este apariția unor structuri redundante atât formal, cât și semantic, deci a unor construcții pleonastice. Aici se încadrează pleonasmе de tipul *acum câțiva ani în urmă* (din *acum câțiva ani + cu câțiva ani în urmă*)², *până acum ceva timp în urmă* (din *până acum ceva timp + cu ceva timp în urmă*), *mai întâi și întâi de toate* (din *mai întâi și-ntâi + mai întâi/înainte de toate*), *a ajuns cineva mare și tare* (din *a ajuns cineva + a ajuns mare și tare*),

¹Vezi, din aceeași serie și: *a adormi dus* (din *a dormi dus + a adormi buștean*), *a adormi adânc* (din *a dormi adânc + a adormi buștean*), *a aduce pe tapet* (din *a pune pe tapet + a aduce/a pune în discuție*), *a ajunge funia de par* (din *a ajunge funia la par + a se apropia funia de par*), *a ajunge de batjocura lumii* (din *a ajunge de batjocură + a ajunge de râsul lumii*), *a ajunge în doaga copiilor* (din *a ajunge într-o doagă + a ajunge în/la mintea copiilor*), *mai degrabă spus* (din *mai degrabă + mai bine spus*), *din treacă* (din *în treacă + din fugă*) etc.

² Vezi și „varianta” *acum în urmă cu câțiva ani* (din *acum câțiva ani + în urmă cu câțiva ani*).

până în zilele de astăzi (din *până în ziua de azi* + *până astăzi* + *până în zilele noastre*) etc., care presupun, cel mai probabil cumulativ, pe de o parte, confuzia între două locuțiuni sau expresii și, pe de altă parte, dorința implicită de accentuare suplimentară a conținutului. Cu excepția – mirabilă – a construcției *a ajuns cineva mare și tare*, toate celelalte sunt foarte prezente în mediul online, fapt care poate arăta o tendință a vorbitorilor către exprimarea de tip redundant, explicabilă, până la un punct, prin atenuarea semantică a expresiilor consacrate, asimilabilă unei „delocuționări” care are ca efect nevoia de potențare semantică. Faptul este ușor de sesizat inclusiv la nivelul standard și, mai mult, la vorbitori instruiți, care folosesc fără rețineri particulare construcții pleonastice de tipul *a rezuma pe scurt*, *a statornici cu trăinicie*, *a aduce la același numitor comun* etc. O altă explicație pentru această preferință ar putea fi prezența în structura locuțiunilor a aceluiași cuvinte sau a unora din aceeași familie și, ca urmare, apropiate formal (vezi construcțiile *cătuși de cât*, *de cu mult timp în urmă* etc.). Interesantă este, în acest context, construcția *a-și reveni la normal*, care se datorește combinării pleonastice a verbului *a-și reveni* (din structura locuțiunii, atestate ca *atare*, *a-și reveni în fire/în sine*) cu locuțiunea *a reveni la normal*. Tot pleonastică este și construcția *nu face chiar ce crede de capul lui...*, particulară prin aspectul ei frastic, datorat, de data aceasta, contaminării între fraza *Nu face chiar ce crede el ...* și propoziția *Nu face (ceva/nimic) de capul lui...* De remarcat, în această serie, cu un plus de expresivitate involuntară, hibridul *la două bătute fix*, obținut din construcția *la două fix* peste care s-a așezat, cel mai probabil, tiparul adverbial (*la două*) *bătut pe muche/bătut în cuie*, după modelul caragialian *trecute fix*, intrat deja în uz.

1.4. Fără probleme particulare, din punct de vedere normativ, sunt construcțiile de tipul *a reține foarte scurt atenția*, *a călca* (pe cineva) *pe draci*, *pe nepregătită masă*, *a nu pune vreo/nicio dificultate*, *a-și apleca atenția către ...*, *a nu vorbi ceva prostii*, *a avea în calcul* etc. obținute prin contaminarea unor construcții sintactice sau locuționare echivalente semantic. În cazul acestora, variația este exclusiv formală, sensul comun păstrându-se în întregime, iar singura „surpriză” este ieșirea din tiparul care le-a confirmat la nivel uzual.

2. O a doua categorie este formată din exemple care pun în evidență o relație prin care se echivalează, în mintea vorbitorului, două structuri sintactice (relativ stabile) având însă raporturi **metonimice**:

- a) *om de bătaie* < *om de treabă* + *cal de bătaie*;
- b) *a închide dopul* < *a pune dopul* (unei sticle) + *a închide sticla*;
- c) *a da* (cuiva) *naz* < *a da* (cuiva) *nas* + *a face nazuri*;
- d) *a trăi pe picior larg* < *a trăi pe picior mare* + *a avea mână largă*;
- e) *luptă sol la sol* < *luptă la sol* + *luptă corp la corp*;
- f) *pe același picior de egalitate* < *pe același plan* + *pe picior de egalitate*;
- g) *a bate apa pe loc* < *a bate apa în puiă* + *a bate pasul pe loc*;
- h) *la timp util* < *la timp ...* + *în timp util*;
- i) *Dracul știe să le ia...* < *Dracul știe* + *Dracul să le ia*;
- j) *a aduce pe brazdă* < *a aduce pe calea cea bună/pe drumul cel bun* + *a da pe brazdă*;
- k) *Dumnezeu să-l odihnească în pace* < *D-zeu să-l odihnească* + *Odihnească-se în pace* etc.

Această categorie motivează, așadar, tendința de gândire simultană și, în consecință, de performare împreună a unor construcții legate printr-o relație de tip cauză – efect: astfel, un om de treabă este perceput ca ușor de folosit, fiind calul de bătaie al celor profitori (cf. *om de bătaie*), o sticlă se închide doar punându-i dopul (de aici *a închide dopul*), dacă-i dai cuiva nas, ajunge să facă nazuri (cf. *a-i da cuiva naz*), dacă trăiești pe picior mare poți fi și mână largă (cf. *a trăi pe picior larg*), când bați apa în puiă nu poți decât să bați pasul pe loc (cf. *a bate apa pe loc*), a ajunge undeva la timp presupune și că acest fapt și validează utilitatea (cf. *la timp util*) etc. În sfârșit, formula religioasă *Dumnezeu să-l odihnească* (cf. it. *Que Dio lo riposi*, fr. *Que Dieu le repose* etc.) este modificată, prin suprapunerea altei formule religioase, *Odhnească-se în pace* (cf. lat. *Requiescat in pace*, fr. *Qu'il/elle repose en paix*, it. *Riposi in pace*, sp. *Descanse en paz*, port. *Repouse em paz*, engl. *Rest in peace*), ea însăși [Doamne-iartă-mă!] „pleonastică”, spre varianta, suplimentar pleonastic, *Dumnezeu să-l odihnească în pace* (cf. it. *Que Dio lo riposi in pace*, fr. *Que Dieu le repose en paix*). Dacă unele dintre exemplele de mai sus pot avea, eventual, șansa integrării în serii metonimice deja lexicalizate sau catacretice sau sunt validate de tradiție, altele, în schimb, rămân la nivelul unor simple asociații momentane și accidentale, fără nicio posibilitate de răspândire.

3. O a treia categorie presupune existența unei relații de **parasinonimie** între unitățile care intră în contaminație, conținuturile acestora făcând doar parte din același câmp semantic:

- a) *salată de orientală* < *salată orientală* + *salată de boef/de varză/de cartofi/de legume* etc.;
- b) *iaurt de bătut* < *iaurt de băut* + *lapte bătut*;
- c) *cu toată problema* < *cu toată plăcerea* + *nicio problemă*;
- d) *de la o lună pe alta* < *de la o lună la alta* + *de pe o zi pe alta*;
- e) *de cu dimineață* < *de dimineață* + *de cu seara*
- f) *în decursul săptămânii viitoare* < *în cursul săptămânii viitoare* + *în decurs de o săptămână* etc.

Rezultatele acestor contaminații accidentale nu au șanse de răspândire, fiind construite rezultate prin analogie după modelul sintactic al unor unități aparent echivalente semantic, aflate, în realitate, în alte tipuri de conexiune decât cea sinonimică (parte pentru întreg, proces pentru rezultat sau chiar opoziție semantică). Exemplele din categoria menționată mai sus sunt, din nou, sub rezerva caracterului relaxat al contextului comunicării, probe ale priorității acordate de către vorbitori conținutului, în dauna unei dezirabile atenții acordate inclusiv formei. Această lipsă de interes asupra aspectului formal al mesajului denotă, de obicei, „supunerea” vorbitorului obișnuit presiunii analogice a diferitelor structuri lingvistice conexe, într-o formă sau alta, construcțiilor pe care acesta vrea să le folosească la un moment dat, fără conștiința necesității unei cenzuri culturale.

4. A patra categorie conține exemple de contaminații între unități lingvistice (colocaționale sau frazeologice) între care există un raport de **opoziție semantică** și al căror rezultat reprezintă, în cele mai multe cazuri, construcții contradictorii din punct de vedere semantic:

- a) *din ce în ce mai lejer/nebun un pic* < *din ce în ce mai lejer/nebun* + *un pic mai lejer/nebun*;

- b) (*a fi*) *cam legat de mâini și de picioare* < (*a fi*) *cam legat de mâini* etc. + (*a fi*) *legat de mâini și de picioare*;
 c) *cu câțiva ani mai târziu* < *câțiva ani mai târziu* + *cu (câțiva) ani în urmă* etc.

Astfel, spre deosebire de exemplele de sub 1.3., cu caracter redundant, primele două dintre cele de mai sus pot fi încadrate în categoria *contradictiones in adiecto*, în sensul că este posibilă o construcție de tipul *din ce în ce mai* + adj./adv., este posibilă, de asemenea, o construcție de tipul *un pic mai* + adj./adv., dar combinarea lor dă naștere unei construcții inacceptabile din punct de vedere semantic, pentru că una o contrazice pe cealaltă (vezi *din ce în ce mai ... un pic*) și, la fel, *a fi cam legat de mâini și a fi legat de mâini și de picioare* sunt construcții incompatibile ca sens, ceea ce face, de asemenea, ca sintagma *a fi cam legat de mâini și de picioare* să nu fie acceptabilă. În schimb, cel de-al treilea exemplu diferă de primele două în sensul că rezultatul contaminării a două construcții opuse ca sens (*câțiva ani mai târziu și cu (câțiva) ani în urmă*) este o construcție sinonimă exclusiv cu primul dintre componente, ceea ce înseamnă că se opune ca sens celui de-al doilea. Deși, teoretic, este posibilă folosirea prepoziției *cu* și independent de corespondentul „antonimic”, nu se poate elimina atracția formală a acestuia din urmă, cunoscut fiind rolul atracției antonimice în crearea de variante și de noi unități lexicale și frazeologice.

5. În sfârșit, a cincea categorie conține exemple de construcții gramaticale obținute prin contaminarea a două „sinonime” sintactice funcționale atât la nivel propozițional, cât și la nivel frastic. În prima categorie, aceea a contaminației sintactice (Hristea 2006: 316), intră exemple de tipul: *drept pentru care* (din *drept care* + *pentru care*), cu utilizare mai ales în stilul juridic-administrativ, (*părerea*) *a multor/a câtorva/a numeroșilor colegi* (din ... *a mulți/a câțiva/a numeroși colegi* + ... *multor/câtorva/numeroșilor colegi*), *destui de mulți* (oameni) [din *destui* (oameni) + *destul de mulți* (oameni)], *din punct de vedere al ...* (din *din punct de vedere* + adj. + *din punctul de vedere al* + subst./pron. în genitiv) etc., în cea de a doua, numită de același Hristea contaminație frastică (2006: 318–321), intră exemple de tipul *Asta n-o pot s-o face decât cei rău intenționați* (*Asta n-o pot face ..* + *Asta nu pot s-o face ...*), *Cine învață bine i se dă un premiu* (*Cine învață bine ia/primește un premiu* + *Cui învață bine i se dă un premiu*), *Cine greșește îl pedepsim* (*Cine greșește este pedepsit* + *Pe cine greșește îl pedepsim*), la care adăugăm *Ce-s cu astea?* (*Ce e cu astea ?* + *Ce-s astea?*), *Cu ce haină îți iei pe tine?* (*Cu ce haină te îmbraci?* + *Ce haină îți iei pe tine?*), *Am de treabă* (*Am treabă* + *Am de lucru*) etc. Un caracter mixt au exemplele de tipul *Este interzis folosirea ...*, rezultată din contaminarea unei fraze (*Este interzis să folosești*) cu o propoziție echivalentă semantic (*este interzisă folosirea*), *din cauza că ...*, obținută din suprapunerea locuțiunii conjuncționale *din cauză că* (urmată de o propoziție) cu locuțiunea prepozițională *din cauza* (urmată de un substantiv sau pronume în cazul genitiv) sau *în schimb ce ...*, obținută din combinarea locuțiunii conjuncționale *în timp ce* cu locuțiunea adverbială *în schimb* etc.

După cum se poate observa, de această dată se combină două construcții corecte din punct de vedere gramatical și echivalente din punct de vedere semantic, iar rezultatul este obținerea unor construcții redundante formal și semantic, respinse de normele literare. În ciuda caracterului lor agramat, unele dintre aceste contaminații sunt frecvent întâlnite la nivelul uzului, ceea ce ridică semne de întrebare asupra luării lor în considerare într-un viitor – sperăm – cât mai îndepărtat.

III. Ceea ce unește cele mai multe dintre exemplele prezentate mai sus este caracterul lor neintenționat sau, mai bine spus, semiconștient, în sensul că vorbitorii ajung la asemenea rezultate verbale supunându-se, volens nolens, presiunii proprii lor competențe lingvistice: coexistența în mintea lor a două construcții aflate într-o relație semantică oarecare (de echivalență sau de contiguitate) duce, așadar, la folosirea unor construcții deviate de la „normalitatea” impusă de un anumit orizont de așteptare. De asemenea, un punct comun este inexistența unei autocenzuri a exprimării, care poate fi inclusiv deliberată, cu conștiința că devierea produsă este în limitele acceptabilului.

Nu toate exemplele din corpusul avut la dispoziție au același statut. Unele sunt unități colocasionale, altele sunt unități frazeologice, altele sunt simple construcții gramaticale. Din punctul de vedere al încadrării lor morfologice, descoperim, deopotrivă, structuri verbale (*a-i trece cuiva în minte, a juca la lozo, a nu pune nicio dificultate, a călca pe cineva pe draci, a-și apleca atenția, a închide dopul, a da cuiva naz, a bate apa pe loc, a aduce pe brazdă* etc.), adverbiale (*câtuși de cât, pe nepregătită masă, până acum ceva timp, până în zilele de azi, bătute fix, întâi și întâi de toate, de cu mult timp în urmă, de cu dimineață* etc.) sau relaționale (*în schimb ce, drept pentru care, din punct de vedere al ...* etc.), mai numeroase, prin comparație, decât cele substantivale (*coalțița de guvernământ*) sau adjectivale (*cu capul pe pământ*).

Unele sunt expresiv-colociviale (*a da cu cineva cu fundul de pământ, a călca pe cineva pe draci, a da cu cineva după ceafă, Dracu știe să le ia, a aduce pe brazdă* etc.), altele aparțin limbajului uzual (*a reține foarte scurt atenția, a nu pune vreo dificultate, a-și apleca atenția către, a nu vorbi ceva prostii, a avea în calcul* etc.).

Din punct de vedere etimologic, cele mai multe dintre contaminările prezentate mai sus sunt variații interne ale unor tipare frazeologice sau ale unor structuri sintactice, în timp ce unele pot avea caracter mixt: spre exemplu, *bază de plecare*, căruia Iordan (1948: 253) îi presupune un model extern (după *base de départ*), deși inițial îl considerase creație internă (din *punct de plecare* + *bază de discuție*), poate fi, în realitate, rezultatul ambelor procedee, deci prin calc și prin contaminare; în aceeași situație se află *prin consecință*, construit fie după modelul fr. *par conséquence* (el însuși o contaminare din *par conséquent* + *en conséquence*), fie prin contopirea locuțiunilor adverbiale *prin urmare* și *în consecință* (Hristea 2006: 311).

Din punctul de vedere al motivației fenomenului discutat, este de remarcat, în primul rând, atracția sinonimică, fenomen care dă naștere, de regulă, unor construcții pleonastice (vezi, spre exemplu, *a ajuns cineva mare și tare*). Atracția sinonimică în frazeologie se poate datora, pe lângă ezitarea – explicabilă – între două construcții cu același conținut, inclusiv temerii că o primă opțiune nu este suficient de clară sau de expresivă și, ca urmare, unei dorințe suplimentare de clarificare sau de expresivitate. În al doilea rând, se remarcă o anumită lipsă de coerență a relațiilor gramaticale, explicabilă prin insuficienta cunoaștere a regulilor morfosintactice, ceea ce are ca rezultat construcțiile gramaticale anacolutice. În sfârșit, lipsa de logică, dublată de o „logică” individuală duce la realizarea unor structuri contradictorii din punct de vedere semantic.

BIBLIOGRAFIE

Bogdan-Oprea, Helga, 2017, „Un procedeu lingvistic polimorf: substituția în paremiologie”, în Liliana Ionescu Ruxăndoiu, Mihaela Viorica Constantinescu, Gabriela Stoica (ed.), *Limbai, discurs, stil. Omagiu Mariei Cvasnâi Cătănescu*, București, Editura Universității din București, p. 33–57.

- Bolinger, Dwight L., 1961, „Syntactic blends and other matters”, *Language*, nr. 37, p. 366–381.
- Brenier, Jason M. și Laura A. Michaelis, 2005, „Optimization via syntactic amalgam. Syntax-prosody mismatch and copula doubling”, *Corpus Linguistics and Linguistic Theory*, nr. 1, p. 45–88.
- Cannon, G., 1986, „Blends in English word formation”, *Linguistics*, nr. 24, p. 725–753.
- Cohen, Gerald Leonard, 1987, *Syntactic blends in English parole*, Frankfurt, Peter Lang.
- Coppock, Elizabeth, 2006, „Alignment in syntactic blending”, *MIT Working Papers in Linguistics* nr. 53, p. 123–456.
- Dumistrăcel, Stelian, 2006, *Discursul repetat în textul jurnalistic. Tentația instituirii comuniunii fatice prin mass-media*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Groza, Liviu, 2005, *Dinamica unităților frazeologice în limba română contemporană*, București, Editura Universității din București.
- Groza, Liviu, 2017, *Creativitate și expresivitate în frazeologia limbii române*, București, Editura Universității din București.
- Gruță, G., 2006, *Moda lingvistică 2007: norma, uzul și abuzul*, Pitești, Editura Paralela 45.
- Hristea, Theodor, 1976, „Contaminația prin atracție sinonimică”, *România literară*, nr. 24, p. 8.
- Hristea, Theodor, 1991, „Contaminația și fenomenele lingvistice înrudite”, *Limba română*, nr. 5–6, p. 215–223.
- Hristea, Theodor, 2006, „Contaminația în raporturile ei cu etimologia populară”, în Ana Cristina Halichias și Tudor Dinu (ed.), *Antic și modern. In honorem Luciae Wald*, București, Editura Humanitas, p. 295–327.
- Iordan, Iorgu, 1948, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor”*, ediția a II-a, București, Editura Socec & Co., S.A.R.
- Mărgărit, Iulia, 2009, *Vocabularul graiurilor muntenești actuale*, București, Editura Academiei Române.
- Mărgărit, Iulia, 2017, *Propuneri etimologice*, Seria Etimologica 30, București, Editura Academiei Române.
- Munteanu, Cristinel, 2008, „Sinonime frazeologice obținute prin procedeele variației sinonimizative”, în Cristinel Munteanu (ed.), *Discursul repetat între alteritate și creativitate. Volum omagial Stelian Dumistrăcel*, Iași, Editura Institutul European, p. 175–197.
- Munteanu, Cristinel, 2013, *Frazeologie românească. Formare și funcționare*, Iași, Editura Institutul European.

COLLOCATIONAL CONTAMINATION VS. PHRASEOLOGICAL CONTAMINATION: CAUSES, INTERPRETATIONS, NEW EXAMPLES

(Abstract)

The present study examines new examples of complex (non-lexical) contaminations, excerpted from various contexts of oral communication and defined by the users' lack of awareness concerning the existence of any formal constraints. The main focus is on the explanation of such deviations from a certain expectation horizon. Consequently, I propose a typology based on the semantic and – sometimes – formal relations established between the participants in the intuitive process of contamination. The general conclusion of the paper concerns the complex mechanisms which underlie such associations between linguistic units of collocational nature.

CONSIDERAȚII ASUPRA ABORDĂRII LEXICOGRAFICE A ELEMENTELOR UNEI FAMILII LEXICO- ETIMOLOGICE: FAMILIA VERBULUI A *ABSORBI*

RALUCA-MIHAELA NEDEA

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București*

1. Introducere

Prin cercetarea de față ne propunem să ilustrăm dificultățile, specifice demersului lexicografic, presupuse de înregistrarea, definirea și stabilirea etimologiei elementelor (în relație formală, semantică și genealogică unul cu celelalte) care compun o familie lexico-etimologică în limba română.

În practica lexicografică, constatăm, la aceste nivele, existența a numeroase inconsecvențe și inadvertențe, explicabile îndeosebi prin absența unor norme precise, coerente, motivate științific, universal valabile și aplicabile, de abordare a unităților lexicale care se grupează în familii lexico-etimologice. Aceste aspecte sunt problematice nu doar pentru redactorul lexicograf, ci și pentru utilizatorul diverselor dicționare ale limbii române, indiferent de tipul lor (dicționare generale, explicative, etimologice etc.). În măsura posibilului, vom oferi unele soluții pentru depășirea acestor dificultăți.

În spațiul românesc, conceptul de familie lexico-etimologică își găsește ilustrarea lexicografică în structurarea vocabularului pe așa-numitele „cuiburi lexicale” în dicționare de referință, în cea mai mare parte etimologice¹, din secolul al XX-lea, precum PUȘCARIU, *Et. Wb.* (1905), CDDE (I. A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine. A–Putea*, 1907–1914), pentru lexicul moștenit al limbii române, dar și DA (*Dicționarul limbii române*, numit și „al Academiei”, 1913–1948), CIORĂNESCU, *D. Et.* (1958–1966) și, foarte recent, în secolul al XXI-lea, DELR (2011-).

De asemenea, poate fi invocat, în mod just², modelul dicționarelor istorico-etimologice ale unor limbi europene precum franceza (*Dictionnaire historique de la langue française*, coordonat de Alain Rey, 2004³) și italiana (*Dizionario etimologico della lingua italiana*, de Manlio Cortelazzo și Paolo Zolli, 1991³).

După cum se admite, familia lexico-etimologică se constituie în jurul unui cuvânt-bază (nucleu lexical), pe de o parte, potrivit „criteriilor sincronice și diacronice ale etimologiei

---

¹ Primul dicționar etimologic românesc constituit după principiul „cuiburilor lexicale”, lipsit însă de o viziune lexicologică și lexicografică unitară (v. Seche 1966: 112–131) datează, de fapt, din secolul al XIX-lea: A. de Cihac, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*. Vol. I–II. I: *Éléments latins, comparés avec les autres langues romanes*, Frankfurt, 1870; II: *Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-modernes et albanais*, Frankfurt, 1879.

² Cf. Moroianu (2011: IX).

³ V. și Dubois, Mitterrand, Dauzat (2004 (1964¹)).

științifice” și, pe de altă parte, ținându-se cont de „transparența relațiilor etimologice stabilite între cuvinte de către un vorbitor mediu instruit”¹.

În această cercetare vom avea în vedere o abordare lexicografică integrativă, semantico-etimologică, a lexemelor luate în discuție.

2. Studiu de caz

Familia lexico-etimologică a verbului românesc *absorbi* cuprinde, ca principale unități lexicale, cuvintele (ordonate alfabetic) ABSORBĂBIL, -Ă adj.; ABSORBABILITĂTE s. f.; ABSORBĂNT, -Ă adj., s. m., s. n.; ABSORBĂNȚĂ s. f.; ABSÓRBER s. n.; ABSÓRBENS s. n.; ABSORBÍ vb. IV; ABSORBÍRE s. f.; ABSORBÍT, -Ă adj., s. n.; ABSORBITÓR, -OÁRE adj., s. n.; ABSORBTÍV adj., s. n.; ABSORBTIVITĂTE s. f.; ABSÓRBȚIE, s. f.; ABSORBTIOMETRIE s. f.; ABSORBTIOMETRU s. n. Aceasta se încadrează în categoria familiilor împrumuturilor culturale moderne, incluzând atât creații interne și mixte (calcuri de structură) de la cuvântul-bază, cât și împrumuturi analizabile și semianalizabile constituite, în limbile de origine, de la cuvântul considerat bază².

Cazul verbului *absorbi* (alături de acela al altor neologisme precum *abjudeca*, *abstrage*, *abține*, *aparține* etc.) reprezintă, de altfel, o exemplificare concludentă a „situației adaptării analogice a etimoanelor savante sau a celor din limbile romanice după un model moștenit”, considerată, în același timp, o excepție de la aplicarea criteriilor de ordin lexicologic pentru constituirea lexicografică a familiilor lexico-etimologice (v. Moroianu 2012: 140, cu referire la principiile alcătuirii familiilor lexico-etimologice din *DELRL*)³.

În cadrul relativ restrâns al cercetării noastre, ne propunem să analizăm punctual în sincronie, dar și în diacronie, modul de înregistrare, definire și încadrare etimologică a lexemelor enumerate mai sus în dicționarele nontehnice (generale, explicative, enciclopedice și etimologice) ale limbii române, dar și în diverse dicționare tehnice, de specialitate (de medicină, de științe juridice, de chimie, de fizică etc).

Nu vom lua în discuție termenii din structura acestei familii lexico-etimologice care conțin, pe lângă nucleul lexical *absorb-*, potențiale și deci virtual multiplicabile elemente de compunere/afixoidne neologice, actualizate prin forța de autodezvoltare proprie limbii⁴. Ca exemple de astfel de elemente, am putea cita prefixoidul *bio-*, prezent în termeni științifici internaționali din domeniul medicinei, cum ar fi *bioabsorbabil* adj., „care poate fi absorbit de un țesut viu” (cu referire îndeosebi la dispozitivele numite stenturi), neînregistrat în sursele

---

¹ V. Moroianu (2011: IX). Cf. și Moroianu (2012: 133): „Raportarea formală și semantică la un cuvânt-bază neanalizabil [n. n.: care nu mai poate fi descompus din punct de vedere formal și semantic în alte subunități] presupune depășirea conceptului de creație internă și luarea în considerare, suplimentar, a creațiilor lexicale de tip mixt, respectiv a cuvintelor obținute prin calc de structură morfematică și prin calc lexico-gramatical, a celor obținute prin românizare și, în sfârșit, prin adaptarea fonomorfematică a etimonului sau etimoanelor externe împrumutate.”

² Moroianu (2011: IX).

³ Moroianu (2012: 140) insistă asupra faptului că, din punct de vedere lexicologic, cuvintele date mai sus ca exemple s-ar circumscrie unor familii lexico-etimologice sau, în sens mai larg, etimologice, mult mai extinse decât cele constituibile din punct de vedere lexicografic (spre exemplu, cele care sunt înregistrate în *DELRL*). Astfel de adaptări analogice devin, de altfel, „baze derivative foarte prolifiche, ceea ce face dificilă gruparea tuturor componentelor într-o singură familie lexicală” (v. Moroianu 2011: IX).

⁴ V. și Negomireanu (1994: 61), care semnalează aplicarea principiului potențialității în evoluția lingvistică, pledând, astfel, pentru ideea formării unor familii lexicale în interiorul limbii române pornindu-se uneori chiar de la cuvinte neatestate, dar posibile.

lexicografice consultate, însă foarte actual astăzi¹, corelabil, spre exemplu, potrivit tendinței vorbitorilor unei limbi de a stabili analogii între diverse cuvinte aparținând vocabularului specializat ca motivație a „validării” lor², cu lexemul *biodegradabil* adj., acesta din urmă des întâlnit în vorbirea actuală (v. *DEXI*), sau prefixoidul *fono-*, în exemplul *fonoabsorbant* (v. *DEXI* și *DELR*, s.v. *absorbi*). Cele două excepții importante de acest tip incluse totuși în familia lexico-etimologică a verbului *absorbi* sunt compusele cu sufixoidele savante *-metru*, *-metrie*, care se raportează, în mod direct și just, la termenul *absorbție*.

De asemenea, nici ADSORBÍ vb. IV și derivatele sale nu vor fi analizate în această cercetare monografică, întrucât substituția prefixoidului *ab-* cu *ad-*³ modifică conținutul semantic comun elementelor care compun familia lexico-etimologică a lui *absorbi*, verbul *adsorbi* denotând, în opoziție cu verbul *absorbi*, care înseamnă „a încorpora” la nivel integrativ și substanțial în interiorul unei entități, acțiunea de fixare a unei substanțe la suprafața altei substanțe (fapt, desigur, motivabil din punct de vedere științific, însă prea puțin transparent pentru cei care nu sunt specialiști în domeniul fizicii, chimiei sau biologiei), în exteriorul unei entități (v. *DEXI* s.v. *adsorbi*).

3. Surse

Vom utiliza în cercetarea noastră asupra familiei lexico-etimologice a verbului *absorbi* ca principale surse și, totodată, ca repere lexicografice pentru limba română: *Dicționarul Academiei (DA)*, tomul I, partea I: A–B, coordonat de Sextil Pușcariu, din 1913; *Noul dicționar universal al limbii române*, ediția a treia, din 2008 (*NDU*³); *Dicționarul explicativ al limbii române*, cu cele două ediții (*DEX*¹ și *DEX*²–2009, cu tirajele sale ulterioare, din 2012 și 2016); *Dicționarul explicativ ilustrat al limbii române*, din 2007 (*DEXI*); *Dicționarul etimologic al limbii române*, volumul I, A–B, din 2011 (*DELR*), dar și dicționare de referință pentru limbile franceză (*Le Grand Robert alphabétique et analogique de la langue française*, 1992²/1996; *Nouveau Larousse Encyclopédique*, vol. 1/A–Kondo, 2003) și engleză (*The Oxford English Dictionary*, 1961; *Webster’s Encyclopedic Unabridged Dictionary on historical principles*, volume 1, A–M, 2007⁶), dată fiind, în cea mai mare parte, proveniența etimologică din una dintre aceste două limbi moderne atribuită termenilor care compun familia lexico-etimologică a verbului *absorbi*.

Pentru a stabili semnificația științifică exactă a noțiunilor denumite de cuvintele aparținând acestei familii lexico-etimologice din limba română am consultat, în egală măsură, dicționare enciclopedice: *DER* I (1962), *D. Enc.* I (1993), precum și numeroase dicționare tehnice, de strictă specialitate: *D. Tehn.* (1953), *D. Chim.* (1964), *D. Politehn.*² (1967), *D. Med.* I (1969), *D. Fiz.* (1972), *D. Et. Term. Șt.* (1978), *D. Dr. Civ.* (1980), *M. D. Jur.* (1999), *D. Med.* (2007), *D. Dr. Civ.*² (2007), *D. Term. Jur.*² (2008) etc.

---

¹ Termenul este frecvent atestat în presa on-line, v. <http://www.ziarulevenimentul.ro/stiri/sanatare/primul-stent-resorbabil-pentru-pacientii-cu-leziuni-coronariene--38384.html>, sau în site-urile medicale, v. <http://www.mymed.ro/stent-bioabsorbabil.html>.

² V. Nedea (2017: 370–371).

³ Aceste două prefixoide savante de origine latină (*a-*, cu variantele sale fonetice *ab-*, *abs-* „de la, din, departe de”, respectiv *ad-* „către”), aflate originar, etimologic, în opoziție semantică, intră, de altfel, în compunerea a numeroși termeni științifici „internaționali”.

4. Selecția lexicală. Selecția semantică. Propunerile etimologice

În domeniul lexicografic, selecția lexico-semantică presupune, în mod obligatoriu, adaptarea la specificul dicționarilor în virtutea unor criterii coerente și consecvente.

Astfel, un dicționar general precum *DLR*, adresat îndeosebi specialiștilor lingviști și într-o măsură mult mai mică utilizatorilor mediu instruiți nelingviști, ar trebui să cuprindă un inventar cât mai cuprinzător de cuvinte, apt să illustreze aspecte din istoria limbii române prin atestarea lexemelor, cu diversele lor variante, indiferent de nivelul lor diacronic, diatopic sau diastratic, într-un număr relevant de surse.

În plus, cuvintele arhaice, ieșite din uz sau, dimpotrivă, cele neologice, cuvintele regionale, populare, argotice, tehnice etc., aparțin, de drept, unui dicționar general, de tip istorico-etimologic, cum își propune să fie *DLR*-ul, trăsătură definitorie ilustrată și de enumerarea sensurilor pornindu-se de la sensul etimologic și nu de la cel actual și frecvent ca în cazul *DEX*-ului.

Spre deosebire de *DLR*, un dicționar explicativ precum *DEX* își asumă înregistrarea restrictivă a cuvintelor și a sensurilor învechite sau ieșite din uz, a celor regionale și populare, argotice, tehnice etc., dar și a celor neologice încă nevalidate prin uz.

În ceea ce privește familia lexico-etimologică luată în discuție, constatăm o serie de aspect importante:

La nivelul nucleului semantic al familiei lexico-etimologice a verbului *absorbi*, putem distinge între, pe de o parte, o ramură (un „hiperseme” supraordonat) de sensuri proprii, concrete, care se referă la procesul fizic, chimic sau biologic al integrării unui element preponderant inanimat (substanță, corp, materie, material etc.) într-o anumită structură și, pe de altă parte, o ramură de sensuri derivate prin transfer metaforic, așadar, figurate, care se referă inițial la procesul psihologic, ulterior extins în cazul unora dintre termeni și la alte tipuri de procese derivate (care s-ar încadra în domeniul juridic, economic etc.), al integrării unui element animat (în speță, a unui individ uman) într-o realitate de un anumit tip.

Dificultățile cele mai importante, din punct de vedere lexicografic, în privința definirii cuvântului *absorbi*, cu valoare de nucleu semantic în cadrul familiei sale, dar și a componentelor acestei familii¹, privesc selecția și ordonarea semantică, îndeosebi la nivelul sensurilor proprii, care țin de accepția sa primă, concretă.

Cuvântul **ABSORBÍ** vb. IV este atestat pentru prima oară în anul 1830, într-o traducere românească din limba franceză: A. de Lamartine, *Meditații poetice*, p. 52, traducere de I. Eliad [= Ion Heliade-Rădulescu], București (*apud* Ursu și Ursu 2004, I: 349), VAILLANT (1839)). Un prim aspect interesant referitor la verbul *absorbi*, însă problematic din perspectivă lexicografică, este existența variantei *absorbá*², cu atestarea cea mai veche din anul 1839 (LECCA (1839): 64, *apud* Ursu 1962: 139) foarte apropiată, așadar, cronologic de aceea a formei *absorbí*. Ca etimologie, s-a propus, în general³, că rom. *absorbi* ar proveni din

---

¹ Cazul particular al acestei familii lexico-etimologice ilustrează fenomenul general și, de altfel, natural, al transferului semantic (la nivelul unora dintre sensurile proprii, dar și al unora dintre cele figurate) de la nucleul familiei lexico-etimologice către elementele acesteia.

² Aspectul problematic ar rezulta din ignorarea acestei variante etimologice în majoritatea dicționarilor (spre exemplu, în *DA*, *CADE*, *DEX*, *DEXI* sau *DELR*). Cf. totuși *NDU*³, care înregistrează s.v. **absorbi** cu marca (inv.) varianta în discuție.

³ Lat. *absorbere*, v. *DA*; cf. lat. *absorbere*, fr. *absorber*, v. Ursu (1962: 139); fr. *absorber*, lat. neol. *absorbere*, infl. de *sorbi*, v. *DELR*. În *NDU*³ este consemnat ca posibil etimon și germ. *absorbieren* (a căru

fr. *absorber*¹ și/sau lat. *absorbere*², sub influența rom. *sorbi*³ (v. *St. Form. Cuv.* III (1962): 4), încadrându-se, după acest model morfo-lexical, la conjugarea a IV-a (cf. Ursu și Ursu 2004, I: 349), dar având sporadic și forme paralele de conjugarea I: *absorba* (v. *ibidem*: 350)⁴.

La nivel semantic, configurarea schemei de sensuri a lui *absorbi* implică dificultăți, pe de o parte, în esențializarea definiții hipersememului care exprimă acțiunea concretă a acestui verb (posibil a fi explicitată prin glosări generale active de tipul „a reține”, „a înghiți”, „a încorpora”, „a lăsa să pătrundă”, „a suga” etc., dar și reflexiv-pasive, denotând consecința acțiunii verbale propriu-zise, de tipul „a se îmbiba (de)”, „a se impregna (de)” etc.), necesară dicționarelor restrictive din punctul de vedere al înregistrării lexico-semantice de tipul *DEX* sau *DELR*.

Laborioasă și nuanțată este, pe de altă parte, ordonarea, sub diverse mărci diastratice, a sensurilor enciclopedice, specializate, derivate din acest hipersemem, care trebuie înseriate în mod sistematic în dicționarele exhaustive din punct de vedere lexico-semantic precum *DLR* și *D. Enc.*, sau, dimpotrivă, înregistrate selectiv, ca vocabule ale terminologiei specifice unor domenii distincte, în lexicoanele tehnice.

Schema semantică a lui *absorbi* ar include, ca principale subunități de sens derivate din accepția sa concretă:

(în fizică și chimie, despre masa unor corpuri solide sau lichide) „a încorpora prin difuzie din exterior o substanță în stare gazoasă, lichidă (fluidă) sau solidă”; a reține un lichid prin capilaritate; a se îmbiba cu un lichid prin pătrunderea în golurile din interiorul ei”, cu observația că termenul „capilaritate” (*D. Enc.* I) este impropriu utilizării în cadrul unei definiții lingvistice din cauza lipsei sale de transparență, a tehnicității sale;

(în fizică) „a micșora, uneori până la zero, a neutraliza energia undelor unei radiații sonore, electromagnetice sau corpusculare”;

(în biologie/fiziologie) „a lăsa să pătrundă apa, substanțele minerale nutritive și organice și gazele în celule”, cu observația că factitivul „a face (să pătrundă)” este mai exact din punct de vedere al denotării enciclopedice și deci preferabil verbului „a lăsa (să pătrundă)”.

La nivel semantic, constatăm corespondența parțială dintre sensurile lui **ABSORBÍ** vb. IV și cele ale lui **ABSÓRBTIE** s.f., care denumește acțiunea și, deopotrivă, rezultatul acțiunii verbale. Pe lângă sensurile concrete comune, unele dintre ele specializate, enumerate mai sus, acestui ultim lexem îi sunt atribuite în mod exclusiv (din viciul lexicografic al ignorării unor atestări corespunzătoare) următoarele sensuri tehnice:

(din zootehnie) „metodă care constă în încrucișarea unei rase perfecționate cu una neameliorată, în scopul îmbunătățirii radicale și treptate, timp de mai multe generații, până la fixarea însușirilor dorite, a rasei neameliorate care nu mai corespunde cerințelor economice”¹;

---

schemă semantică corespunde, de altfel, celei a presupusului etimon din franceză), pe lângă fr. *absorber*, lat. *absorbere* (după *sorbi*).

¹ Cf. *TDRG*³.

² În limba latină, verbul *absorbēre*, de conjugarea a II-a, atestat din secolul I î. Hr., avea originar atât o accepție concretă („a face să dispară înghițind, a absorbi”), cât și una figurată (v. Gaffiot 2000 (1994¹)).

³ Modelul paradigmei verbului înrudit semantic-etimologic *sorbi* este consemnat încă din 1848 (NEGULICI, *Vocab.*, s. v.). Consemnăm o perspectivă etimologică diametral opusă în CIORĂNESCU, *D. Et.* 8809, care îl înregistrează pe *absorbi* atât *sorbi* (8809), cât și ca intrare separată (25), printr-o soluție etimologică circulară. BREBAN, *D. G.* (1987), propune, de asemenea, rom. *sorbi* ca etimon al lui *absorbi*, sub influența fr. *absorber*.

⁴ În MARIN, *P. Himie* (1852: 49, *apud* Ursu (1962: 139)) coexistă, uneori chiar pe aceeași pagină, forme ale lui *absorba* și ale lui *absorbi*, argument cât se poate de convingător al existenței acestei fluctuații de conjugare în perioada de început a adopției verbului în limba română.

(din științele juridice) „drept al unei instanțe superioare de a lua din competența instanțelor inferioare o cauză în curs de judecare”;

(dreptul penal) „aplicarea pedepsei celei mai mari în cazul concursului de infracțiuni, sancțiunea pentru fapta cea mai gravă *absorbându-le [sic!] pe toate celelalte*”;

(din economie/dreptul comercial): „încorporare a unei persoane juridice (întreprindere sau societate) în alta, din punct de vedere administrativ și financiar, în unele perioade de criză economică”;

(din economie/ dreptul comercial originar comunitar): „atragere și utilizare a unor sume de bani în anumite domenii, pentru scopuri și în condiții stabilite prin lege”;

(din logică și matematică): „proprietate a două operații interne pe mulțimea M care, pentru orice x și y din M, la efectuarea unei operații între x și rezultatul celeilalte operații între y și x, dă rezultatul x.”

Trunchierea în scopul simplificării practică în definițiile termenilor și/sau ale unor dintre sensurile tehnice este adesea hazardată, în detrimentul clarității exprimării și preciziei științifice. Un exemplu concludent de comprimare maximală a unei definiții ar putea fi (presupusa) explicitare (evident, neinteligibilă) a acestui ultim sens prezentat, cel din logică și matematică, al cuvântului *absorbție*, exclusiv ca „proprietate formală a unor operații logico-matematice” (v. *DEX, DEXI*).

Unitățile de sens ale verbului *absorbi* „a dobândi în întregime, a acapara” (*DA*), dar și „a consuma în întregime, a face să dispară” (*SCRIBAN, D.*), cu referire îndeosebi la resursele materiale ale cuiiva, sememe consemnate din prima jumătate a secolului al XX-lea, ilustrează un prim grad al transferului semantic de la accepția concretă la aceea figurată.

La un alt nivel al acestui tip de transfer se situează unitatea de sens „a prelua cunoștințe, idei, elemente specifice etc., asimilându-le în propria structură; a asimila”, de asemenea înregistrat din prima jumătate a secolului al XX-lea.

Accepția figurată a verbului *absorbi* („a preocupa în foarte mare măsură, a captiva”) este, de altfel, atestată încă din anul 1848, în glosarea cu valoare reflexiv-pasivă „a se adânci, a se cufunda cu mintea în ceva”, antepusă, în articolul lexicografic, chiar explicitării sensului concret al lexemului (cf. *NEGULICI, Vocab.*, s. v.), fapt ce probează preluarea acestui lexem ca împrumut neologic (cel mai probabil, după cum am văzut, din limba franceză) cu toate sensurile sale din idiomul de origine.

Lexemul **ABSÓRBȚIE** s.f., cu variantele sale astăzi învechite, rare, *absorbțiune*, *absorptiune*, *absórptie*, *asórtie*², este înregistrat în Ursu (1962: 139) cu o primă atestare din anul 1821³, așadar anterioară celei dintâi înregistrări a verbului *absorbi* (cf. și *NEGULICI, Vocab.* (1848), *STAMATI, D.* (1851), *PROTOPOPESCU-PAKE – POPESCU, N. D.* (1862)). Ca propuneri etimologice sunt indicate, în mod aproape unanim, proveniența din fr. *absorption*⁴ sau din lat. *absorptio, absorptionis*⁵.

---

¹ V. (†) HELIADE-RĂDULESCU, *Ist. C. Univ.* (1872: 88): *Multe stirpe de animale și multe vegetale au pierit cu totul, sau la ecuator cum am arătat, sau prin cataclisme, sau absorbându-se unele în altele, adică cultivându-se prin încrucișare și altoiuri.*

² *DELR* consemnează doar varianta (fonetico-lexicală) *absorptiune* a acestui cuvânt.

³ În V. POPP, *D. Ape. Min.* (1821: 24, *apud* Ursu (1962: 139)): [Apa] *ajută absorbția.*

⁴ Cf. *TDRG*³ (2000).

⁵ Cf. *DELR*. Etimonul latin, cu forma inițială *absorbatio, absorbitio*, definit ca „acțiune de a înghiți”, este atestat relativ târziu, în secolul al IV-lea d. Hr., la scriitorul ecleziastic Ambrosiaster (v. Gaffiot 2000 (1994¹)) și Ernout-Meillet 2001 (1932¹) s.v. *sorbeo*, care alătură acestei forme varianta *absorptio, absorptionis*, indicând apartenența acestui lexem la același nivel stilistico-diacronic ca verbul *absorbere* (cel al limbii latine ecleziastice).

Ca nume al acțiunii verbale (abstract verbal) și echivalent semantic al lui *absorbție*, atât cu valențele lui concrete, cât și cu acelea figurate, **ABSORBIRE** s. f.¹ are datarea cea mai timpurie în VAILLANT, *Vocab.* (1839) (v. și POENARU – FLORIAN – HILL, *Vocab.* I (1840: 6)), având consemnată și varianta (inv.) *absorbăre* (cf. *NDU*³), aspect care probează, încă o dată, coexistența flexionară dintre paradigma de conjugarea a IV-a și cea de conjugarea I în cadrul acestei familii lexico-etimologice.

Adjectivul de origine participială **ABSORBÍT, -Ă** este, printr-o datare eronată din *TDRG*³ (anul 1829 în loc de 1857) consemnat în Constantin Negruzzi, *Păcatele tinerețelor*, 25, cu sens figurat (cf. și NEGULICI, *Vocab.* (1848))².

Ca substantiv neutru, **ABSORBÍT**, cu sensul de „(fluid) încorporat de o substanță absorbantă” (v. *DN*¹⁰, *DAN*³) admite varianta ieșită din uz *absorbát* s. n., cu o valoare semantică aproape identică, „(Chim., fiz.) Substanță gazoasă, lichidă sau solidă, care este îmbibată sau fixată în masa absorbantului; absorbtiv”, înregistrată ca intrare autonomă în *LTR*² I (1957: 20), *D. Chim.* (1964) și, mult mai recent, în *DEX*⁴. Existența acestei variante ar putea fi justificată, în opinia noastră, pe de o parte, de fluctuațiile evidente ale vocalei tematică (*i* vs. *a*) și, pe de altă parte, de influența termenilor din domeniul chimiei derivați cu *-at*, de tipul *carbonat*, *sulfat* etc., sau poate de analogia cu lexemul *adsorbát*, din aceeași familie lexico-etimologică lărgită prin substituția preverbului analizabil *ab-* cu *ad-*⁵, definit ca ca „substanță adsorbită de un adsorbant” (cf. *D. Politehn.*² (1967: 24)).

Cuvântul **ABSORBITÓR, -OÁRE** adj., s.n., vs. *sorbitór* adj. „care soarbe” (v. CIORĂNESCU, *D. Et.* 8809 s.v. *sorbi*), echivalent semantic, aproape în totalitate, ca nume de agent, al termenilor *absorbant* și *absorbtiv*, înseriați astfel de noi în funcție de criteriul frecvenței, este atestat relativ în aceeași perioadă cu *absorbi* (cu puțin înainte de jumătatea secolului al XIX-lea), respectiv în anul 1844 (v. VASICI-UNGUREANU, *Macr.* (I) 185: „*lucrare a vaselor sugătoare sau absorbitoare (sistemei limfatice sau a laptelui)*”; (I) 161: „*sistema absorbitoare*”, cu sensul din fiziologie/biologie prezentat mai sus).

În privința acestui termen, un aspect interesant este atestarea variantei sale morfo-lexicale învechite, rare, *absorbatór, -oáre*, exclusiv ca adjectiv și doar cu sensul figurat „captivant, acaparator”, în anul 1882, în publicistica lui Eminescu⁶, fapt care confirmă, în plus, concurența, în secolul al XIX-lea, a celor două flexiuni, de conjugarea a IV-a, respectiv de conjugarea I, în paradigma verbului analizat (*absorbi* vs. *absorba*)⁷.

Cuvântul *absorbitór, -oáre* prezintă, ca adjectiv, valențe atât concrete, cât și figurate, corespunzând tiparului semantic al verbului-macă *absorbi*, iar ca substantiv, în afară de

---

¹ Absent din *DELR*, dicționar în care nu sunt incluse în mod programatic infinitivele lungi substantivizate ale verbelor și nici adjectivele care coincid formal cu participiile verbelor, decât cu anumite excepții (când acestea reprezintă, spre exemplu, primele atestări ale verbelor respective sau când au valori morfologice suplimentare și valențe lexicale speciale) (v. Moroianu 2011: IX).

² Absent din *DELR*, ca și *absorbire*, în pofida existenței valorii sale pur adjectivale cu sens figurat.

³ Cf. și *D. Et. Term. Șt.: absorbit* s.v. *absorbție*: „**1.** Reținere de către o substanță solidă sau lichidă (numită *absorbant*) a unui fluid (numit *absorbit*) care a pătruns în masa substanței”.

⁴ Statutul lui *absorba* de variantă a lui *absorbi* nefiind indicat în *DEX*, raportarea se face dublu, pentru explicarea vocalismului *a*, atât la *absorbi*, cât și la *absorbant*.

⁵ V. *supra*.

⁶ „Sesiunea aceasta promite a ne prezenta spectacolul unor discuțiuni și unor intrigi pe cât de absorbatoare pe atât de sterpe” (EMINESCU, *Pub.* (1882: 205)).

⁷ Nu am găsit semnalată în niciun dicționar această variantă a lui *absorbitór*, înregistrarea ei fiind totuși necesară (cel puțin) într-un dicționar general și deopotrivă istorico-etimologic al limbii române precum *DLR*.

sensul general de „element care absoarbe, care încorporează”, v. *DOOM*² (2015), are două sensuri specializate, tehnice: „organ al unei instalații frigorifice în care se produce absorbția vaporilor agentului frigorigen” (v. *LTR I* (1949: 8)), dar și „dispozitiv folosit pentru recoltarea probelor de aer în scop analitic, în care substanțele de analizat (gaze sau vapori) sunt reținute prin absorbție” (v. *D. Med. I* (1969)).

Soluția etimologică propusă pentru acest cuvânt, considerat unanim un derivat verbal (de la *absorbi*)¹, include însă, pentru valoarea de substantiv neutru, cu cele două sensuri tehnice prezentate mai sus, înregistrate, de altfel, cu un secol mai târziu față de prima atestare a cuvântului, respectiv la jumătatea secolului al XX-lea, și raportarea la fr. *absorbeur*.

În concurență sinonimică cu *absorbant* și *absorbitor*, date fiind valențele sale semantice similare, dar cu o frecvență mult mai redusă, cuvântul **ABSORBITIV**, -Ă adj., s. n. este, de asemenea, atestat de la jumătatea secolului al XIX-lea inițial exclusiv ca termen tehnic, din domeniul chimiei² (v. NEGULICI, *Vocab.* (1848), BĂLĂȘESCU, *D.* (1859)), iar ulterior ca termen figurat și deopotrivă livresc³ (v. CĂLINESCU, *Ist. Lit. Rom.* (1941: 220))⁴.

Un aspect interesant, însă contradictoriu, îl reprezintă legitimarea ca formă-titlu a variantei **ABSORBTIV**, -Ă adj., s. n., a cuvântului analizat în dicționare recente precum *DEXI*, *DN*¹⁰, *DAN*⁵, explicabilă prin soluțiile etimologice diferite: fr. *absorptif*⁶, sub influența influența lui *absorbi*, contrapusă simplei derivări pe teren românesc de la *absorbi*.

Strâns legat de termenul *absorbțiv*, -ă adj., s. n., ca nume al însușirii abstracte denotate de acest adjectiv, cuvântul, de asemenea rar, **ABSORBITIVITATE** s. f. este deopotrivă atestat de la jumătatea secolului al XIX-lea, exclusiv ca termen tehnic, din domeniul chimiei și fizicii, definit ca „putere de absorbție (a unei substanțe, a unui corp)” (v. BĂLĂȘESCU, *D.* 1859), dar și, mult mai târziu, în secolul al XX-lea, a cărui presupusă continuitate se cuvine a fi probată prin atestări corespunzătoare, ca „proprietate a gazelor și a lichidelor de a absorbi o altă substanță” (v. *D. Med. I* (1969), *DN*³, *NDU*³).

Ca și în cazul lui *absorbțiv*, regăsim în dicționarele moderne acest termen sub forma variantei **ABSORBTIVITATE** s.f., acest lexem fiind considerat un împrumut din fr. *absorptivité*⁷ inclusiv în *NDU*³, care propusese, în schimb, ipoteza derivării lui *absorbțiv* pe teren românesc.

Cuvântul **ABSORBĂBIL**, -Ă adj. este consemnat de la jumătatea secolului al XIX-lea în surse lexicografice timpurii precum NEGULICI, *Vocab.* (1848), BĂLĂȘESCU, *D.* (1859), PROTOPOPESCU-PAKE – POPESCU, *N. D.* (1862)⁸, dar și recente: *DEXI*, *DN*¹⁰, *NDU*³,

---

¹ *NDU*³ indică, pe lângă soluția derivării pe teren românesc, și posibila influență a cuvântului it. *assorbitore*.

² Ca substantiv neutru, este echivalat în *DEX* și *DEXI* cu termenul specializat din domeniul chimiei *absorbțiv* s. n., varianta a lui *absorbțiv* s. n.

³ După cum se poate constata în practica lexicografică, un anumit sens al unui cuvânt poate fi deopotrivă figurat și livresc întrucât valoarea figurată se referă la mecanismul de transfer semantic, în vreme ce valoarea livrescă se referă la natura utilizării cuvântului cu sensul respectiv. Valoarea (Livr.) ar putea să o includă și pe aceea de (Rar), evident că nu și invers.

⁴ *Sărutarea ... merge până la forma absorbțivă a băutului: „Nu voi vinuri bălsămite, Căci am sufletu-sufletu-ți a bea”*

⁵ V. dimpotrivă *NDU*³, unde este indicată forma-titlu *absorbțiv*.

⁶ V. *Le Grand Robert ...*, 1992/1996: „*absorptif*, *ive* adj. (1834, du rad. de *absorption*) Phys., chim. Qui a la faculté d'absorber (une substance, un fluide)”.

⁷ În *Le Grand Robert ...*, 1992/1996: „*absorptivité* adj. (1834, du *absorptif* „absorbant”) Phys., chim. chim. Pouvoir d'absorption (d'une substance, d'un corps)”.

⁸ Cf. și Ursu (1962:139).

DAN. Împrumut neologic din franceză (fr. *absorbable*)¹, cu o istorie continuă, și, în plus, cu un uz relativ frecvent și cu o decodare transparentă pentru utilizatorul mediu al dicționarilor monolingve de limba română, cuvântul nu apare totuși înregistrat, spre exemplu, nici în *DEX*, nici în *DELR*.

Acestui lexem îi este atribuit un sens unic, tehnic, sub marca diastratică (Chim.), raportat univoc, în cadrul definiției, la accepția primă, concretă, a verbului *absorbi* (1). Cu toate acestea, posibila raportare la valoarea figurată a verbului *absorbi* ar justifica, în opinia noastră, în condițiile extinderii atestărilor acesteia în surse cât mai numeroase, consemnarea lexicografică ulterioară a unui al doilea sens: „care poate fi absorbit (2): integrat, însușit, asimilat; care poate reține întreaga atenție și interesul cuiva”².

Cuvântul **ABSORBABILITĂTE** s.f. „însușirea de a fi absorabil; capacitate de absorbție” este, probabil³, un anglicism (cf. engl. *absorbability*), de dată, dimpotrivă, relativ recentă, înregistrat, credem noi, în (prea) puține dicționare, v. *DN*¹⁰ și *DAN*, la fel ca și corelativul său semantico-lexical cel mai apropiat, *absorbabil*, și având un sens exclusiv tehnic, din domeniul chimiei.

Termenul **ABSORBĂNT**, -Ă, adj. și subst., pune o primă problemă de încadrare morfologică la nivelul valorii sale substantivale, preponderent considerate a fi de gen neutru, și anume, valența sa de masculin, aspect nementionat, în mod nejustificat, de dicționarele consultate, cu excepția câtorva surse lexicografice: *LTR*² I (1957: 20), în care este indicată exclusiv forma de masculin *absorbant*, pl. *absorbantți*, ca și, mult mai recent, în *D. Enc.* I (1993), dar și în *NDU*³, unde forma de neutru apare, dimpotrivă, ca variantă morfologică a formei de masculin.

Acest cuvânt datează, ca și termenul corelativ *absorbabil*, de la jumătatea secolului al XIX-lea: *Proprietatea cea absorbantă a cărbunelui s-a întrebuințat în industrie*. MARIN, P. *Himie – T. I*, 49 (1852), v. și BĂLĂȘESCU, D. (1859)⁴, fiind, din punct de vedere etimologic, etimologic, de asemenea, un împrumut neologic din limba franceză, potrivit *DELR*, din fr. *absorbant*⁵, iar pentru sensurile sale mai recente fiind de presus posibila influență a engl. *absorbent*.

Analizabil în mod empiric, potrivit așa-numitului „sentiment” etimologic, ca derivat al lui *absorbânt*, -ă, termenul **ABSORBĂNȚĂ** s.f. este, de fapt, un tehnicism din domeniul fizicii (mai precis, al opticii), definit ca „parametru care caracterizează absorbția luminii cu o

---

¹ *Ibidem*.

² În *Le Grand Robert ...*, 1992²/ 1996, s.v. *absorbable* (1834; de *absorber*) nu sunt consemnate nici sensul fig. 2. nici marca (Chim.); de asemenea, nici în *Nouveau Larousse Encyclopédique* sau în *Trésor de la langue française ...*, opțiuni lexicografice explicabile prin intenția de a cuprinde într-un mod generalizant diversele valențe, atât concrete, cât și potențial figurate, ale acestui adjectiv din limba franceză. În cazul cuvântului *absorbabil* din limba română, putem semnala totuși o atestare recentă, dar izolată, a utilizării lui cu sens figurat, care ar pleda pentru o astfel de evoluție semantică, în mod firesc indisolubil legată de cea a „verbului-macă” *absorbi*: *Actualmente totul este absorbabil în sistemul de istoricitate* (Coman 2004).

³ Nu poate fi exclusă nici derivarea sa pe teren românesc, ca formație neologică de la *absorbabil* cu productivul sufix *-tate*.

⁴ Fapt ignorat în *DELR*, care îi atribuie o origine mult mai nouă, din 1939 (cel mai probabil din SCRIBAN, D.).

⁵ V. totuși Ursu (1962: 139), care nu legitimează ca sursă unică etimonul din franceză: cf. lat. *absorbens*, it. *assorbente*, fr. *absorbant*.

lungime de undă dată de către o substanță în soluție; densitate optică” (v. *D. Fiz.* (1972: 180), *D. Med.* (2007), provenit cel mai probabil din fr. *absorbance*¹ sau din engl. *absorbance*.

Din aceeași categorie a tehnicismelor „extreme”, integrabile familiei lexico-etimologice lărgite a lui *absorbi*, și care ar putea fi, așadar, încadrate (cel puțin) în inventarul lexical al *DLR*-ului, fac parte și cuvintele **ABSÓRBER** s. n. (Tehn.) „aparat în care are loc procesul de absorbție” (v. *M. Enc. Chim.* (1974: 6)) cel mai probabil din fr. *absorbeur*², cf. și engl. *absorber*, germ. *Absorber*; **ABSÓRBENS** s. n. (Chim., Fiz.) „formă de cristal dezvoltată în procesul răcirii unui amestec cristalin eterogen, în detrimentul celeilalte forme, pe care o absoarbe” (v. *LTR I* (1949: 8), *LTR*² I (1957: 17), termen cu formă latină neadaptată, cf. germ. *Absorbens* (cu formă dublă de plural, german *-benzien* și latin *-bentia*) „absorbant, corp lichid sau solid care absoarbe anumite gaze, substanțe, lumina etc.”.

De asemenea, după cum am precizat inițial, sunt de înseriat în cadrul aceleiași familii lexico-etimologice a verbului *absorbi* și cuvintele analizabile de la baza lexicală lărgită *absorbți(o)-*, în a căror structură intră sufixoidele *-metru*, *-metrie*.

Astfel, lexemul **ABSORBȚIOMÉTRU** s. n. „aparat de măsurat cantitățile de gaze sau de vapori *absorbite sau adsorbite* [sic!] de un solid, la o temperatură dată”, atestat din anul 1964 (v. *D. Chim.* (1964: 11), este înregistrat în *DEXI* și în dicționarele de neologisme începând cu *DN*³ (1978)³, provenind cel mai probabil din fr. *absorptiomètre*⁴.

În schimb, cuvântul **ABSORBȚIOMETRIE** s. f., probabil din fr. *absorptiométrie*⁵, de dată mult mai recentă inclusiv în limba de origine, este înregistrat doar în *D. Med.* (2007), cu sensul specializat de „metodă pentru măsurarea cantității de minerale din oase, a gradului de densitate osoasă; osteodensitometrie”.

În privința acestor două lexeme, aparent strâns înrudite ca sens (primul dintre ele decodabil în mod empiric ca desemnând un instrument de măsurare a unui anumit tip de absorbție, iar celălalt metoda de măsurare a acesteia), frapează discordanța semantică dintre ele și a domeniului de referință: tehnică (fizică/chimie), respectiv biologie/medicină. În acest context, ar fi indicată legitimarea lexicografică (prin înregistrarea atestărilor corespunzătoare) a sensurilor corelative, simetrice, ale acestor termeni, cel de „aparat de măsurat cantitatea de minerale din oase, a gradului de densitate osoasă” pentru *absorbțiométru* și respectiv cel de „metodă pentru măsurarea cantităților de gaze sau de vapori absorbite sau adsorbite de un solid, la o temperatură dată” pentru *absorbțimetrie*.

5. Concluzii

---

¹ *Le Grand Robert*: „*absorbance* (V. 1970; de *absorbant*) Didact. En optique, Grandeur caractérisant le pouvoir absorbant, pour les radiations monochromatiques. Syn.: densité optique”.

² *Le Grand Robert*: „*absorbeur, euse* n. m. et adj. (1929; de *absorber*) Techn. Appareil, produit qui absorbe. 1. N. m. (Emploi plus courant que les autres emplois techniques) Élément d’une installation, d’un appareil frigorifique fonctionnant par absorption d’un fluide frigorigène par une autre substance. Saturateur. absorbant pour les radiations monochromatiques. 2. N. m. Appareil de raffinage qui absorbe les gaz (industrie du pétrole.) 3. N. m. Phys.: Matériau qui absorbe les rayonnements (X et gamma, notamment) ou les particules (neutrons)”.

³ Cuvântul lipsește însă din edițiile *DEX*-ului [1975–2016].

⁴ *Le Grand Robert*..., 1992²/ 1996: „*absorptiomètre* n. m. (1890, de *absorption*, et *-mètre*) Phys. chim. Appareil destiné à mesurer l’absorption des gaz par les liquids”.

⁵ *Le Grand Robert*..., 1992²/ 1996: *absorptiométrie* n. f. (1970, de *absorption*, et *-métrie*): „Phys. chim. Procédé d’analyse physicochimique utilisant les phénomènes d’absorption d’un rayonnement (électromagnétique, radioactif) par les molécules ou les ions du milieu étudié. Spectrophotometrie”.

Analiza tuturor acestor aspecte relevante cu privire la ilustrarea practică a conceptului de familie lexico-etimologică din perspectivă lexicografică în cazul particular al paradigmei verbului *absorbi* și anume, înregistrarea diferențiată a cuvintelor în diversele tipuri de dicționare (în baza selecției lexicale și semantice), definirea adecvată a sensurilor și a subsensurilor sub anumite mărci diastratice, și respectiv, opțiunile etimologice, demonstrează necesitatea delimitării unor criterii pertinente și coerente, corespunzătoare importanței demersului lexicografic pentru constituirea, prin intermediul dicționarelor monolingve, a unei imagini juste asupra lexicului limbii române și totodată a unui instrument util, în egală măsură accesibile oricărui vorbitor mediu instruit.

SURSE

- V. BREBAN, D. G. – Vasile Breban, *Dicționar general al limbii române*, [București], Editura Științifică și Enciclopedică, 1987.
- CĂLINESCU, Ist. Lit. Rom. – G.[eorge] Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1941.
- CDDE – I.[on]-Aurel Candrea, Ov. Densușianu, *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine. (A–Putea)*. [Fasc. I–IV]. București, Librăria Socec & Comp., Atelierele Socec & Comp [Fasc. I: A–Cere, 1907; II: Cere–Fân, 1907; III: Fân–Lat, 1910; IV: Laț–Putea, 1914].
- CIORĂNESCU, D. Et. – Alejandro Cioranescu [= Alexandru Ciorănescu], *Diccionario etimológico rumano*. Fasc. I–VII. Universidad de La Laguna, 1958–1966. (Biblioteca Filológica). [I: A–Cerb, 1958; II: Cerc–Farm, 1959; III: Fars–Lini, 1960; IV: Lins–Poal, 1960; V: Poam–Stri, 1960; VI: Stri–Z, 1961; VII: Indices, 1966].
- DA– *Dicționarul limbii române*. [DA] [Sub conducerea lui Sextil Pușcariu], tomul I–II, București, 1913–1948.
- DAN – Florin Marcu, *Dicționar actualizat de neologisme*, București, Editura Saeculum I. O., 2013.
- D. Chim. – Grigore Bălănescu (ed.), *Dicționar de chimie*, București, Editura Tehnică, 1964.
- DCR³ [DCR¹ 1982, DCR² 1997] – Dimitrescu, Florica, *Dicționar de cuvinte recente*, ediția a III-a, mult îmbogățită (în colaborare cu Alexandru Ciolan și Coman Lupu), București, Editura Logos, [2013].
- D. Dr. Civ. (1980) – Mircea Costin, Mircea Mureșan, Victor Ursa, *Dicționar de drept civil*. București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980.
- D. Dr. Civ.² (2007) – Mircea N. Costin, Călin M. Costin, *Dicționar de drept civil de la A la Z*, ediția a 2-a, București, Editura Hamangiu, 2007.
- DELR – Marius Sala, Andrei Avram (ed.), *Dicționarul etimologic al limbii române*, Vol. I: A–B, București, Editura Academiei Române, 2011.
- D. Enc. – *Dicționar enciclopedic*. [vol.] I–VII, București, Editura Enciclopedică. I: (A–C), 1993; II: (D–G), 1996; III: (H–K), 2000; IV: (L–N), 2001; V: (O–Q), 2004; VI: (R–Ș), 2006; VII: (T–Z), 2009.
- DER – *Dicționar enciclopedic român*, vol. I–IV, București, Editura Politică. I: (A–C), 1962; II: (D–J), 1964; III: (K–P), 1965; IV: (Q–Z), 1966.
- D. Et. Term. Șt. – Nicolae Andrei, *Dicționar etimologic de termeni științifici (elemente de compunere greco-latine)*, [București], Editura Științifică și Enciclopedică, 1987.
- DEX – Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche (ed.), *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Academiei Române, 1975.
- DEX² – Ion Coteanu, Lucreția Mareș (ed.), *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a București, Editura Univers Enciclopedic, 1996.
- DEX² – 2009 [Tiraj nou] – *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.

- DEX*² – 2012 [Tiraj nou] – *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2012.
- DEX*² – 2016 [Tiraj nou] – *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2016.
- DEXI* – Eugenia Dima (ed.), *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*, Chișinău, Arc & Gunivas, 2007.
- D. Fiz.* – Ion Dima (ed.), *Dicționar de fizică*, București, Editura Enciclopedică Română, 1972.
- DLR* – Iorgu Jordan, Alexandru Graur, Ion Coteanu și (din anul 2000) Marius Sala, Gheorghe Mihăilă (ed.), *Dicționarul limbii române*, serie nouă, București, Editura Academiei, 1965–2010.
- D. Med.* (1969) – *Dicționar medical*. Vol. I–II. Redactor responsabil: dr. P. Simici. Redactori coordonatori: dr. A. Mincu, dr. G. Ionescu-Amza, dr. Stela Cărnaru, București, Editura Medicală, 1969.
- D. Med.* (2007) – Valeriu Rusu, *Dicționar medical*, ediția a III-a revizuită și adăugită, București, Editura Medicală, 2007.
- DN*³ – Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, ediția a III-a, București, Academiei Republicii Socialiste România, 1978.
- DN*¹⁰ – Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, ediția a X-a revăzută, augmentată și actualizată, București, Editura Saeculum Vizual, 2008.
- DOOM*² – Ioana Vintilă-Rădulescu (ed.), *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*. *DOOM*, ediția a II-a revăzută și adăugită, Academia Română, Institutul de lingvistică „Iorgu Jordan – Al. Rosetti”, București, [Editura] Univers Enciclopedic, 2005.
- D. Politehn.*² – Radu Țițeica (ed.), *Dicționar politehnic*, ediție revizuită și completată, București, Editura Tehnică, 1967.
- D. Tehn.* – *Dicționar tehnic*, [București], Editura Tehnică, 1953.
- D. Term. Jur.*² – Cristina Daniela Muscalu, Emilia Vartic, *Dicționar de termeni juridici*, ediția a II-a revizuită, București, Editura Universitară, 2008.
- Dubois, Jean, Henri Mitterand, Albert Dauzat, *Dictionnaire d'étymologie*, Paris, Larousse, 2004 (1964¹),
- EMINESCU, *Pub.* – Mihai Eminescu, *Publicistică*. în *Opere*, XIII, București, Editura Academiei Române, 1985 (1882).
- Ernout-Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine*, vol. II, Paris, Klincksieck, 2001 (1932¹).
- Félix Gaffiot, *Le Grand Gaffiot. Dictionnaire latin-français*, nouvelle édition revue et augmentée sous la direction de Pierre Flobert, Hachette-Livre, Paris, 2000 (1994¹).
- HELIADÉ-RĂDULESCU, *Ist. Crit. Univ.* – 1872 (†) Ion Heliade-Rădulescu, *Istoria critică universală*. (Fragment). În *Opere*³, II. *Istoria critică universală. Biblicele. Echilibru între antiteză*, ediție îngrijită, prefață, note și bibliografie de Mircea Angheliescu, București, Univers Enciclopedic, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2002, p. 5–110.
- LECCA, *Cruciații* – A. von Kotzebue, *Cruciații*. Dramă în cinci acte. Tradusă [din limba germană] de Constantin Leca [= Lecca], Craiova, Tipografia lui Constantin Leca, 1839.
- Le Grand Robert. Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française* de Paul Robert, deuxième édition entièrement revue et enrichie par Alain Rey, tome I, A–Bio, Paris, Dictionnaires Le Robert, 1992², 1996.
- LTR* – *Lexiconul tehnic român*, vol. I–VIII, [Elaborat de Asociația Științifică a Tehnicienilor din R.P.R. (AST) București], București, Editura Tehnică, I: (A–C), 1949; II: (D–H), 1950; III: (I–M), 1951; IV: (N–Q), 1952; V: (R–Sd), 1954; VI: (Se–Tr), 1955; VII: (Tu–Z), 1955; VIII: *Indice alfabetic și Îndreptări*.
- LTR*² – *Lexiconul tehnic român*, [vol.] I–XIX, elaborare nouă, întocmită prin îngrijirea Asociației Științifice a Inginerilor și Tehnicienilor din R. P. R. (A.S.I.T) de un colectiv sub conducerea Prof. dr. ing. Remus Răduleț. București, Editura Tehnică. I: (A–Ap), 1957; II: (Ar–Bk), 1957; III: (Bl–Cau), 1958; IV: (Cav–Cola), 1958; V: (Colb–Cy), 1959; VI: (D–Dz), 1960; VII: (E–Fir),

- 1960; VIII: (*Fis-Gz*), 1961; IX: (*H-Ky*), 1961; X: (*L-Mec*), 1962; XI: (*Med-Oz*), 1962; XII: (*P-Poj*), 1963; XIII: (*Pol-Ram*), 1963; XIV: (*Ran-Rez*), 1964; XV: (*Rh-Sir*), 1964; XVI: (*Sir-Sz*), 1965; XVII: (*Ș-Troi*), 1965; XVIII: (*Trol-Z*), 1966; XIX: *Indice*, 1968.
- MARIN, P. *Himie* – J. Pelouze și E. Fremy, *Prescurtare de himie ... Tradusă în limba română ... de Alexie [= Alexe] Marin*, tom I–II, București, Tipografia Colegiului Național. I: 1852; II: 1854.
- M. D. Jur.* – Vladimir Hanga, *Mic dicționar juridic*, București, Editura Lumina Lex, 1999.
- M. Enc. Chim.* – *Mică enciclopedie de chimie*, București, Editura Enciclopedică Română, 1974.
- NDU³ – Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu (ed.), *Noul dicționar universal al limbii române*, ediția a III-a, București – Chișinău, [Editura] Litera Internațional, 2008 (NDU – 2006¹).
- NEGULICI, *Vocab.* – I. [= Ioan] D. Negulici, *Vocabular român de toate vorbele străbune reprimite până acum în limba română, și de toate cele ce sunt a se mai priimi d-acum înainte, și mai ales în științe*, București, Tipografia Colegiului, 1848.
- Nouveau Larousse Encyclopédique* (vol. 1/A–Kondo), Paris, Larousse, 2003 (1994¹).
- POENARU – FLORIAN – HILL, *Vocab.* – P. Poenar [= Petrache Poenaru], F. Aaron [= Aaron Florian], G. [= George] Hill, *Vocabular franțezo-românesc*. Tom. I–II. După cea din urmă ediție a Dicționarului de Academia Franțoească, cu adăogare de multe ziceri, culese din deosebite dicționare, București, Tipografia Colegiului Sf. Sava. I: (*A–H*), 1840; II: (*I–Z*), 1841.
- PROTOPOPESCU-PAKE – POPESCU, N. D. – E. Protopopescu [= Emanuel Protopopescu-Pake], V. Popescu, *Nou dicționar portativ de toate zicerile radicale și streine reintroduse și introduse în limbă, coprinzând și termeni științifici și literari*, vol. I–II, București. I: Tip[ografia] lui Toma Teodorescu; II: Tip[ografia] Oprea Demetrescu, 1862.
- PUȘCARIU, *Et. Wb.* – Sextil Pușcariu, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I: Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen von...* Heidelberg, Carl Winter's Universitätsbuchhandlung, 1905.
- St. Form. Cuv.* III – Al. [= Alexandru] Graur (ed.), *Studii și materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. al III-lea, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, Institutul de Lingvistică din București, 1962.
- STAMATI, D. – Pah. T. [= Teodor] Stamati, *Disionăraș românesc de cuvinte tehnice și altele greu de înțeles*, întâia ediciune, Iași, Tipografia Buciumului Român, 1851.
- TDRG³ – H. [= Heimann (Hariton)] Tiktin, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch*, 3., überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder, Band I–III, Cluj-Napoca, Clusium. I: (*A–C*); 2000; II: (*D–O*); 2003; III: (*P–Z*); 2005.
- Trésor de la langue française. Dictionnaire de la langue du XIXe et XXe siècle (1789–1960)*. Publié sous la direction de Paul Imbs de l'Institut, Éditions du Centre National de la Recherche Scientifique, Paris, 1979.
- VAILLANT, *Vocab.* – J. [= Jean] A. Valian [= Vaillant], *Vocabular purtăreț românesc-franțozesc și franțozesc-rumânesc, urmat de un mic vocabular de omonime*. București, În Tipografia lui Friderih Valbaum, 1839. [Vocabular românesc-franțozesc]; [Vocabular franțozesc-rumânesc].
- VASICI-UNGUREANU, *Macr.* – Ch. W. Hufeland, *Macroviotica sau Măiestria de a lungi viața*. Tradusă și întocmită pentru orice român cultivat de dr. Pavel Vasici [= Vasici-Ungureanu]. Tomul I–II. Brașov, Tipografia lui Ioan Gött: I: 1844; II: 1845.
- V. POPP, *D. Ape. Min.* – Vasile Popp, *Apele minerale de la Arpătac, Bodoc și Covasna și despre întrebuințarea acelorăși în deschilinite patimi*, Sibiu, 1821.

SURSE ELECTRONICE

www.ziarulevenimentul.ro
www.mymed.ro

BIBLIOGRAFIE

- Coman, Gheorghe, 2004, *Ecologie spirituală*, Iași, Editura PIM.
- Moroianu, Cristian, 2011, „Structura DELR. Motivarea principalelor opțiuni lexicografice și etimologice”, studiu introductiv la Marius Sala, Andrei Avram (ed.), *Dicționarul etimologic al limbii române*, Vol. I: A–B, București, Editura Academiei Române, 2011, p. VII–XIV.
- Moroianu, Cristian, 2012, „Familia lexicală – o abordare lexicografică”, în Rodica Zafiu, Ariadna Ștefănescu (ed.), *Limba română: direcții actuale în cercetarea lingvistică*, vol. II: *Lexic, semantică, terminologii. Stilistică, pragmatică, retorică și argumentare*, București, Editura Universității din București, p. 133–143.
- Negomireanu, Doina, 1994, „Familia lexicală sub aspect etimologic în limba română”, *Studii și cercetări lingvistice*, vol. XLV, nr. 1–2, p. 57–61.
- Nedea, Raluca-Mihaela, 2017, „Terminologia medicală între vocabularul specializat și vocabularul comun din perspectivă lexicografică. Cazul lexemelor care includ elementul de compunere -*entero*”, în Helga Bogdan Oprea, Andreea-Victoria Grigore, Rodica Zafiu (ed.), *Lingvistică românească, lingvistică romanică*, București, Editura Universității din București, p. 369–375.
- Seche, Mircea, 1966, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, București, Editura Științifică.
- Ursu, Neculai A., 1962, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, Editura Științifică.
- Ursu, Neculai A., Despina Ursu, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760–1860)*. I–III₁₋₂. Iași, Editura Cronica, 2004–2011. I: *Studiu lingvistic și de istorie culturală*, 2004; II: *Repertoriu de cuvinte și forme*, 2006; III: *Repertoriu de cuvinte și forme. Supliment*, 2011; Partea I (*Literele A–M*); Partea a II-a (*Literele N–Z*).

NOTES ON THE LEXICOGRAPHICAL APPROACH TO THE ELEMENTS OF A LEXICAL-ETYMOLOGICAL FAMILY. THE FAMILY OF THE VERB *A ABSORBI* ('to absorb')

(Abstract)

The article gives an overview of the difficulties of both theoretical and practical lexicography, coming from the experience of the work on *DLR*. This study is focused on the particular approach of the Romanian lexical-etymological family of the verb *absorbi*, borrowed from French or Latin in the 19th century under the influence of the old Romanian verb *sorbi* inherited from Latin. It aims to establish several intelligible and scientifically validated criteria for the selection of the terms (based on the analysis from the points of view of the opposition between the specialized/technical vocabulary and the common vocabulary, and on the oldness of the attestation of the words in language), the definitions of the lexical items in correlation with a certain coherent scheme, and, finally, the etymological solutions, founded on the aspects of both the linguistic and historical evolution and also on semantic arguments.

ETIMOLOGII ALE LEXEMELOR DERIVATE CU SUFIXUL *-ELNIC*

CAROLINA POPUȘOI

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București*

1. Preliminarii

Elementele lexicale structurate în limba română cu sufixul *-elnic* au, în mare parte, o organizare internă transparentă. Există însă și situații unde informațiile în ceea ce privește proveniența acestora sunt insuficiente.

Pe lângă mărcile *necunoscut*, *probabil* și *nesigur* de la rubrica *Etimologie*, la o seamă de cuvinte examinate aici, se dau etimoane confuze și (sau) neunitare. Astfel, de la o sursă (lexicografică) la alta, unul și același lexem apare analizat diferit din punctul de vedere al originii.

În cadrul acestui fenomen, distingem, pe de o parte, ambiguități etimologice (*a*) și, pe de alta, inadvertențe etimologice (*b*):

a) În clasa în discuție, se includ acele elemente lexicale care pot fi tratate, în egală măsură, în mai multe moduri, fiind, în general, pasibile de dublă sau de triplă derivare¹. Prin urmare, acestea pot deriva:

1) fie de la verbe (cu suf. *-elnic*), fie de la substantive deverbale (cu suf. *-nic*) [ex.: *bănuielnic*, *-ă* < *bănu* + suf. *-elnic* / *bănu* + suf. *-nic*; *chibzuielnic*, *-ă* < *chibzui* + suf. *-elnic* / *chibzui* + suf. *-nic*];

2) fie de la verbe ori de la substantive propriu-zise (cu suf. *-elnic*), fie de la nume postverbale (cu suf. *-nic*) [ex.: *bârfelnic*, *-ă* < *bârfi* / *bârfă* + suf. *-elnic* / *bârfeală* + suf. *-nic*; *pripelnic*, *-ă* < *pripi* / *pripă* + suf. *-elnic* / *pripeală* + suf. *-nic*]².

b) În categoria de față (care va constitui obiectul cercetării din prezenta lucrare), se încadrează acele lexeme ce se caracterizează prin neconcordanță între sensul derivatului și cel al etimonului, dar și cuvinte cu etimologie neclară, imprecisă sau inexistentă.

Pentru a elucida aspectele etimologice deficitare, vom prezenta abordările unor lingviști în legătură cu proveniența a astfel de elemente lexicale și (sau) vom încerca să venim cu unele propuneri personale asupra originii lor.

2. Inadvertențe etimologice

De cele mai multe ori, analizele etimologice eronate sunt cauzate de ignorarea aspectului semantic.

---

¹ Pentru o analiză detaliată a astfel de lexeme, vezi Popușoi (2016a).

² Dat fiind faptul că lexemele care se pretează la dublă/triplă derivare se apropie semantic de numele de agent, este plauzibil să se opteze pentru derivarea lor exclusiv verbală. Vezi și Hristea (1968: 39).

Printre lexemele din această arie problematică, se numără vocabula *brașovelnic*, -ă s. m. și f., adj. (pop., fam.) „(om) bun de snoave, (om) bun de gură; flecar”. În DA și în MDA, cuvântul examinat este explicat ca provenind de la numele propriu *Brașov* + suf. *-elnic*. La o analiză mai atentă, se constată însă că lexemul în discuție are drept etimon substantivul *brașoavă* + suf. *-elnic*. Acest fapt decurge din semantismul cuvântului *brașovelnic*, care îl include pe cel al lui *brașoavă* „minciună, palavră”, și nu pe cel al lui *Brașov* „municipiu din România”¹. De aspectul semantic au ținut cont și redactorii DELR-ului, eliminând această inadvertență, dar și perpetuarea greșelii în lucrările lexicografice.

Un alt lexem care, după părerea noastră, ar necesita o altfel de abordare sub aspectul originii este *ciufelnic*, -ă s. m. și f., adj. (reg.) „(om) căruia îi place să-și bată joc de cineva; batjocoritor”. Conform DA-ului și DELR-ului, cuvântul în discuție ar proveni de la substantivul *ciufală* „batjocură”. În cazul dat, apare întrebarea: care este formantul sufixal al derivatului *ciufelnic*? Dacă se utilizează sufixul *-nic*, acest fapt duce la crearea lexemului *ciufalnic*, ceea ce nu corespunde situației de față. Dacă, însă, în calitate de formant, apare afixul *-elnic*, este necesar să se recurgă la haplogogie pentru a se ajunge la lexemul analizat (cf. *ciufală* + suf. *-elnic* > *ciuf(ăl)elnic* > *ciufelnic*). La fenomenul haplogogiei s-ar apela și în situația derivării de la baza verbală (cf. *ciufuli* „ciufului; a-și bate joc de cineva” + suf. *-elnic* > *ciuf(ul)elnic* > *ciufelnic*). Credem, totuși, că etimonul lexemului *ciufelnic* este *ciuf²* „om batjocoritor” + suf. *-elnic*, deoarece, pe de o parte, formele intermediare (adică cele obținute prin haplogogie) sunt destul de greoaie (fiind, practic, evitate în vorbire), iar, pe de alta, semantismul identic al celor două lexeme (*ciuf²* și *ciufelnic*) reprezintă un indiciu esențial pentru această abordare. Dublarea lexemului *ciuf²* (cu ajutorul sufixării) este justificată prin încărcătura stilistică pe care o comportă compusul față de elementul lexical nederivat.

De asemenea, se impune o revizuire etimologică și asupra lexemului *clipelnic*, -ă adj. (înv., liv.) „de o clipă; care nu ține decât o clipă; instantaneu, subit”. În DA și în MDA, vocabula examinată apare ca fiind formată de la verbul *a clipi* + suf. *-elnic*. Acest mod de tratare, credem, duce însă la obținerea unui alt sens, și anume „care clipește”. Prin urmare, semantismul lexemului *clipelnic* refuză soluția etimologică verbală, definiția orientându-ne către etimonul substantival *clipă*. De asemenea, se exclude posibilitatea derivării de la tema postverbală (cf. *clipeală* + suf. *-nic*), deoarece derivatul *clipelnic* este o creație livrescă, pe când deverbalul, întâlnit în locuțiunea *într-o clip(e)ală*, face parte din registrul popular. Așadar, cuvântul *clipelnic*, -ă derivă din *clipă* + suf. *-elnic*, fiindcă este definit prin *clipă*, și nu prin *a clipi*.

Din categoria lexemelor cu etimologie discutabilă, este și vocabula *domnelnic*, -ă (înv., rar) adj. „domnesc, -ească; a(l) Domnului”; „de duminică; duminical, -ă”; s. f. „biserică a Domnului”, „biserică de duminică”. La Cihac², în DLR (manuscris) și în MDA, cuvântul în discuție are ca etimon lexemul *domn* + suf. *-elnic*. Analizând acest derivat, am constatat că apare într-o traducere din greacă. Aspectul dat ne-a înlesnit o abordare complexă a problemei, permițându-ne să precizăm că lexemul *domnelnic* este un calc de structură morfematică, după limba greacă. Prin urmare, *domnelnic* < *domn* + suf. *-elnic*, după gr. *κυριακός* (adj. m.) „domnesc”, *κυριακή* (adj. f.) „domnească”, *κυριακόν* (adj. n., s. f.)³.

Un alt cuvânt care ridică anumite semne de întrebare în plan etimologic este adjectivul *feciorelnic*, -ă „neprihănit, nepătat, nevinovat, curat, cast, virginal” (DLRLC). Deși extrem de

1 Acest fapt este semnalat și de Mărgărit (2017: 59).

2 Vezi Cihac (1870).

3 Vezi examinarea detaliată a problemei la Popușoi (2016b: 128–131).

uzual (adevărat, în contexte figurate), păreri lingviștilor asupra originii acestui lexem sunt împărțite. Astfel, redactorii DEX²-ului, dar și unii cercetători de seamă¹ sunt de părere că vocabula *feciorelnic* este formată de la substantivul *fecioară* + suf. *-elnic*, deoarece castitatea este considerată ca fiind apanajul *fecioarelor*, nu și al *feciorilor*. Pe când DA, MDA, TDRG³ tratează derivatul în discuție ca provenind de la *fecior* + suf. *-elnic*. Desigur, în dicționare, doar lexemul *fecioară* conține în matricea lui semantică ideea de neprihănire, cf. *fecioară* „fată (tânără) care nu a avut niciodată relații sexuale cu un bărbat; virgină” (DEX²) vs. *fecior* „bărbat tânăr, neînsurat; flăcău” (DEX²). Întrucât însă lexemul *feciorelnic* se găsește și în contexte proprii (nefigurative), care se referă la castitatea feciorilor, se poate susține fără rezerve abordarea conform căreia *feciorelnic*, *-ă* < *fecior* + suf. *-elnic*. Această valoare nefigurativă a cuvântului examinat se întâlnește, mai cu seamă, în scrierile religioase, culturale și de spiritualitate:

- (1) „Dacă nu a avut cineva amestecare cu femeia ... e socotit cast, feciorelnic și curat”. (*Filocalia* 1946: 329).
- (2) „Mântuitorul nu a fost căsătorit în viața pământească, El a fost feciorelnic”².

Uzitarea sensului propriu-zis al cuvântului *feciorelnic* este imperativă și în situații de contrapunere. Astfel, la descrierea membrilor unei obști monahale, se face distincție între călugărul văduv și călugărul feciorelnic:

- (3) „Leontie ieromonah, de neam moldovan, preot, văduv, de 53 ani, călugăr tuns în 1809” (Mihail 1983: 71). vs. „Arcadie monah, 51 ani, neînvățat, de neam moldovan, feciorelnic, cu rocodele casii” (*ibidem*: 72). sau „Paisie monah, 68 ani, învățat, cetăț, cântăreț, de neam dvoreanin de Leah, feciorelnic, la lucru neputincios” (*ibidem*: 52).

Aceste aspecte reliefate, credem, sunt destul de concludente spre a servi la revizuirea definiției și a etimologiei lexemului *feciorelnic* din DEX². O astfel de reexaminare se impune și asupra cuvântului *feciorie*³. De asemenea, vocabula *fecior* ar trebui să conțină în dicționare și sensul „bărbat (tânăr) cast”.

Problematică este și etimologia lexemului *pomeselnic* s. n. (înv., reg.) „fâșie de pânză”, „prosop lung și îngust”, „văl sau bucată de pânză (albă, brodată), purtată de femei pe cap”, „scufie împodobită cu mărgelile, panglicuțe colorate etc., purtată de femei la portul popular, de sărbători”. DLR, MDA și TDRG³ indică, la rubrica *Etimologie*, marca *necunoscut*. Singurul lingvist care face o presupuziție etimologică asupra lexemului analizat este A. Scriban, menționând că acesta ar proveni din «pol. *polmiesiecznik* „semilună”, adică „ornament ca semiluna, ca diadema”, apoi „broboadă”»⁴. Abordarea etimologică de mai sus pare însă destul de îndoielnică⁵. Având în structură formantul *po-*, care este, cu certitudine, de origine slavă,

---

¹ Vezi Brâncuș (2004: 123).

² „Rugul ce arde și nu se mistuiește”, dialog duhovnicesc cu părintele arhimandrit Clement Haralam de la mănăstirea „Sfânta Maria” din Techirghiol. Vezi: http://confluente.ro/Cateva_cugetari_si_referinte//01.08.2014.

³ Și în acest caz, unii lingviști sunt de părere că lexemul derivă de la *fecioară* + suf. *-ie*, și nu de la *fecior* + suf. *-ie*. Vezi Hristea (1968: 26), Brâncuș (2004: 123).

⁴ Vezi Scriban (1939).

⁵ Nesiguranța asupra etimonului dat de A. Scriban este exprimată și de A. Ciorănescu (1960).

am tins inițial să credem că lexemul *pomeselnic* reprezintă un împrumut, aidoma lui *pocrov*¹ s. n. (înv.) „acoperământ”, „țesătură fină folosită pentru a acoperi capul și pieptul” (DLR), mai ales că cele două vocabule au un șir de trăsături comune, care țin de: prima atestare (cf. 1560–1561 vs. 1570), sursă (cf. Coresi, *Tetraevanghelul...* vs. Coresi, *Liturghierul...*), sensuri și registre funcționale (cf. învechit, bisericesc și regional). Cu toate acestea, nici în slava veche, nici în slavonă și nici în vreo limbă slavă modernă nu am găsit lexemul *pomeselnic*. Faptul acesta presupune că vocabula în discuție s-a creat pe teren românesc, sub influența formală a lexemelor de tipul lui *pocrov* (slv. *покровъ*). Prin urmare, *pomeselnic* ar putea fi derivat din prefixul *po-* (analogic augmentului *по-* din *покровъ* și explicabil prin atracția formanților identici la cuvinte care denumesc obiecte asemănătoare sub un anumit aspect) + *masă*² (înv.) „față de masă”, „bucată lungă de pânză brodată cu aur și cu perle, purtată de femei pe cap” (DLR) + suf. *-elnic*. Cât despre varianta *promise(a)lnic*, aceasta se poate argumenta prin fenomenul închiderii vocalei *e* în grai, iar variantele *polmesenic* și *polmesnic* constituie deformări prin metateză, specifice cuvintelor polisilabice.

Un alt lexem din această categorie este vocabula *postelnică* s. f. (reg.) „bufniță”. În DLR și în MDA, cuvântul de față este tratat ca având etimologie necunoscută. Din semantismul și din structura acestuia, care sunt asemănătoare cu cele ale lexemului *pust(i)elnică* „cucuvea” (< *pustiu* + suf. *-elnică*), reiese că cel dintâi lexem este o variantă lexicală a celui din urmă. Așadar, cuvântul *postelnică* provine tot de la *pustiu* + suf. *-elnică*, fiind explicat prin substituția lui *u* prin *o*, fenomen destul de întâlnit în rostirea populară³ (vezi: *curent – corent*, *cuvertură – covertură* etc.).

3. Etimologii neexamine

În limba română, se întâlnesc o seamă de lexeme organizate cu sufixul *-elnic*, care nu sunt însă analizate din punct de vedere etimologic. Acestea reprezintă elemente lexicale consemnate, de cele mai multe ori, în dicționare ce nu abordează originea sau în glosare și în studii științifice⁴ (unde, adesea, nu au nici definiții). Derivatele din această categorie sunt fie vocabule livrești, fie învechite, fie regionale, ceea ce presupune o mai puțină cunoaștere a lor în rândul vorbitorilor.

3.1. O parte dintre cuvintele culte și învechite, structurate cu sufixul *-elnic*, sunt atestate în traduceri din franceză (de la sf. sec. al XVIII-lea) ale lui Paul Iorgovici. Spre exemplu:

amelnic, *-ă* adj. (înv., rar) „drăgăstos, -oasă”, „iubitor, -oare”; „plăcut, -ă”. Această vocabulă este înregistrată în Ursu și Ursu (2004: 34), fiind atestată în nuvela *Cei doi excessuri a amerii* (1794), care este o traducere de Paul Iorgovici din *Les deux excès de l'amour* (1769) a lui Jacques Philibert Rousselot de Surgy. În textul lui Paul Iorgovici (1794: 29), lexemul de față apare în îmbinările *suprăderea amelnică* cf. fr. *l'aimable sourire* (Rousselot de Surgy 1769: 307) și *Ghiudiula cea amelnică* cf. fr. *l'aimable Gudule* (*ibidem*).

¹ *Pocrov* < slv. *покровъ* „acoperământ” < *по-* (prefix aspectual) + *кръ(ва)ти* „a acoperi”. Vezi Фасмер (1987), Богатов (1990), Филин (1981).

² Menționăm că, în calitate de potențial formant, se exclude din start lexemul *mesală* (reg.) „față de masă; cearșaf; bucată de pânză brodată cu aur și perle, purtată pe cap”, deoarece acesta din urmă este atestat mult mai târziu (a. 1818) față de *pomeselnic* (a. 1560–1561).

³ Vezi și Avram (1997: 184), care consideră că lexemul *postelnică* „bufniță” reprezintă o deformare a lui *pustielnică*.

⁴ Cele mai multe lexeme de acest tip sunt consemnate în Ursu și Ursu (2004, 2006, 2011).

sențelnic, -ă adj. (înv., rar) „sensibil”. Ca și mai sus, vocabula de aici este consemnată în Ursu și Ursu (2004: 37), întâlnindu-se în aceeași traducere. Cuvântul analizat apare în îmbinarea *indigneciunea Ghiudiulei ceii sențelnice* (Iorgovici 1794: 36) cf. fr. *l'indignation de la sensible Gudule* (Rousselot de Surgy 1769: 327).

Confruntarea structurilor din ambele limbi ne permite să constatăm că neologismele *amelnic*, -ă, *sențelnic*, -ă, utilizate în această traducere, au la bază principiul analogiei. De altfel, Paul Iorgovici este numit astăzi „inițiatorul analogismului”¹. Obiectivul suprem al cărturarului bănățean a fost de a înnoi și de a moderniza limba. Acest aspect explică multitudinea de lexeme noi din textele autorului, mare parte dintre ele fiind create cu mijloace interne, după modele străine. Astfel, în cele două situații examinate, se poate observa că rădăcina cuvintelor românești constituie traduceri (fidele sau aproximative) ale celor franțuzești, iar sufixul din română reprezintă corespondentul afixului din franceză. Prin urmare, lexemele create de Paul Iorgovici au fost adaptate în întregime la structura lexico-derivativă a limbii române.

Deși unii cercetători consideră vocabulele de tipul celor de mai sus analogii² sau adaptări de tip analogic³, credem însă că astfel de lexeme sunt mai mult decât niște analogii. Susținem cu tărie că acestea reprezintă calcuri de structură morfemică, deoarece „când se împrumută ... forma internă a unui cuvânt străin, iar complexul lui sonor este înlocuit cu unul indigen”⁴, avem a face cu un calc morfemic.

Mecanismul calcului morfemic este unul complex, în cadrul acestuia distingându-se câteva etape:

„Primul pas pe care vorbitorul bilingv îl face este să recunoască structura termenului străin, mai precis să identifice elementele componente ale acestuia, apoi să înțeleagă sensul lor și, în sfârșit, să găsească în limba maternă morfeme corespondente, pe care să le combine în spiritul limbii din care a extras modelul și să dea naștere unui element lingvistic nou.”⁵

Prin urmare, lexemul *amelnic*, -ă este o creație rezultată prin calchiera morfemică a adjectivului franțuzesc *aimable* „amabil”, „iubitor”, „plăcut”, unde rădăcina din fr. *aimer* a fost tradusă prin verbul învechit de natură cultă *a ama*, iar sufixul din fr. *-(a)ble* s-a redat prin echivalentul său românesc: *-elnic*, afix activ în limbă în acea perioadă. Astfel stând lucrurile, adjectivul *amelnic*, -ă < *ama* „a iubi” (vb. înv.) + suf. *-elnic*, după fr. *aimable*, constituind un calc morfemic perfect.

Cât despre cuvântul *sențelnic*, -ă, acesta a fost creat sub influența adjectivului franțuzesc *sensible* „sensibil”. Chiar dacă lexemul din fr. *sensible* nu este un derivat, ci un element moștenit din latină (cf. lat. *sensibilis*), în procesul traducerii, el a fost perceput ca un cuvânt compus datorită secvenței *(i)ble*, care este consacrată ca marcă suficală în această limbă. Sensul lexemului franțuzesc *sensible* „sensibil, simțitor” a fost tradus prin aproximație, prin verbul *a simți* (cf. fr. *sentir*), păstrându-se însă pronunția din franceză, iar secvența *(i)ble*

---

¹ „În istoria lingvisticii românești, inițiatorul analogismului, în teorie și practică, este Paul Iorgovici”. Ursu și Ursu (2004: 38).

² Vezi Ursu și Ursu (2004: 35–38).

³ Vorbim aici de o „adaptare de tip analogic a unor cuvinte preluate din limba franceză la sistemul derivativ românesc”. Chivu (2016: 79).

⁴ Vezi Hristea (1965: 317).

⁵ Vezi Stanciu-Istrate (2006: 71).

a fost transpusă prin echivalentul românesc *-elnic*. Așadar, vocabula *sențelnic*, *-ă < simți + suf. -elnic*, după fr. *sensible*, reprezentând un calc morfematic aproximativ.

Din clasa lexemelor culte, neanalizate etimologic, este și cuvântul *mânelnic* s. n. (înv., liv., rar) „manual (carte)”. Vocabula de față este înregistrată de N. Iorga¹, fiind atestată la Eufrosin Poteca (cca 1818–1829). Fiind teolog, cărturar, iluminist român și, totodată, un bun cunoscător al limbii grecești, apare întrebarea dacă nu cumva lexemul analizat este creat de Eufrosin Poteca sub influența limbii amintite. Această ipoteză este susținută și de sinonimul pe care însuși cărturarul îl dă cuvântului în discuție (cf. *enhirid* adică *mânelnic*). Într-adevăr, lexemul *enhirid* este o formă adaptată a vocabulei grecești *ἐγχειρίδιον*² „manual (carte)”, având aceeași semnificație. Din punct de vedere formal, cuvântul din greacă *ἐγχειρίδιον* este un compus, fiind derivat din *ἐν* „în” + *χειρ* „mână” + suf. *-ίδιον*. Prin urmare, în greacă, *manualul* reprezintă un „obiect ce se ține în mână, ce se mânuiește”. Este lesne de sesizat că structura grecească de mai sus a stat la baza derivatului românesc *mânelnic*, acesta din urmă fiind format prin calchiera morfematică aproximativă (deoarece nu s-a calchiat și prefixul) a celui dintâi. Așadar, *mânelnic* < *mână* + suf. *-elnic*, după gr. *ἐγχειρίδιον*.

La sf. sec. al XVIII-lea – înc. sec. al XIX-lea, sufixul *-elnic* era în vogă, fiind perceput ca formant neologic în structura creațiilor livrești. Dat fiind faptul că dezideratul autorilor și al traducătorilor culți din acea perioadă era să servească la modernizarea limbii literare, se justifică crearea (prin calchiere) și utilizarea (chiar dacă ocazională și restrictivă) a astfel de elemente lexicale.

3.2. O altă serie de derivate cu afixul *-elnic*, neexamine etimologic, fac parte (cu mici excepții) din categoria regionalismelor și a cuvintelor populare. De regulă, acestea sunt atestate în atlasele și în glosarele de la sf. sec. al XIX-lea și din sec. al XX-lea. Specific pentru această subclasă este faptul că lexemele de aici nu sunt create după un model derivativ străin. În continuare, prezentăm o seamă de vocabule de acest tip, propunând și o soluție etimologică pentru ele. Spre exemplu:

arepelnic, *-ă* s. f., adj. (reg.) „(oaie) care umblă întotdeauna pe marginea turmei” < *arepă* (var. a lui *aripă*) + suf. *-elnic*.

bătătelnic, *-ă* s. m. și f., adj. (reg.) „(om) descurcăreț, harnic” < *bătăt[arnic]* „descurcăreț, întreprinzător, îndemânat, vrednic, silitor, harnic” + suf. *-elnic*.

boțelnic, *-ă* s. m. și f., adj. (reg.) „(persoană) care face năzbâții, boațe; nebunatic” < *boață* „poznă, năzbâtie, boroboață” + suf. *-elnic*.

cârșelnic, *-ă* s. m. și f., adj. (reg.) „(om) cârcotaș” < *cârș[enie]* „cârcotă” + suf. *-elnic*.

cotelelnic, *-ă* adj. (reg.) „care caută mult după mâncare” < *coteli* „a scormoni”, „a linge farfuriile” + suf. *-elnic*.

hrăpelnic, *-ă* s. m. și f., adj. (înv. și pop.) „(om) hrăpăreț” < *hrăpi* (var. a lui *răpi*) + suf. *-elnic*.

mestelnic s. n. (reg.) „făcăleț” < *mest[eleu]* (var. a lui *melesteu*) „făcăleț” + suf. *-elnic*.

mizelnic s. m. (reg.) „mezin” < *miz[in]* (var. a lui *mezin*) + suf. *-elnic*.

motovelnic s. n. (reg.; în țesătorie) „unitate de măsură variabilă, egală cu lungimea țesăturii obținute dintr-o urzeală” < *motovi* „a măsura cu motovelnicul” + suf. *-elnic*.

spârdăielnic, *-ă* s. m. și f., adj. (reg.) „(om) flecar, bârfitor” < *spârdăi* „a flecări” + suf. *-elnic*.

---

¹ Vezi Iorga (1907: 135).

² Vezi Bailly (2000).

sumelnic, -ă s. f., adj. (reg.) „(îmbrăcămintе) ușoară la purtat; (îmbrăcămintе) comodă” < *sum[ete] / sum[eca]* „a îndoi mânecile, poalele etc., pentru a da libertate în mișcări” + suf. *-elnic*.

voințelnic, -ă adj. (înv., liv., rar) „convențional” < *voință* „acord, asentiment, convenție, consimțământ, învoială” + suf. *-elnic*. Lexemul analizat este consemnat în Ursu și Ursu¹, fiind atestat în *Curs de filosofie* (1834–1835) al lui Eftimie Murgu. Deși vocabula în discuție are caracter cult, am inclus-o în această subclasă datorită specificului de derivare suță la suță autohton.

Din cele prezentate aici, constatăm că elementele lexicale livrești s-au format, cu precădere, prin calchiere morfematică, după un model străin, pe când regionalismele și cuvintele populare sunt derivate neinfluențate de vreun tipar străin.

4. Concluzii

Lexemele formate în limba română cu sufixul *-elnic* au, în mare parte, o organizare internă clară, derivând, în special, de la substantive și de la verbe cu largă circulație. Cuvintele cu etimologie problematică din această categorie sunt însă mai puțin numeroase. Unele dintre acestea sunt date în surse (lexicografice) ca având etimologie necunoscută, iar altele apar ca fiind incerte sub acest aspect. De asemenea, o bună parte dintre astfel de lexeme au etimoane diferite de la un autor la altul sau chiar etimologii eronate.

De cele mai multe ori, tema de derivare a lexemelor care pun probleme sub aspectul originii sunt cuvinte învechite sau regionalisme. Derivatele învechite sunt, adesea, elemente lexicale culte, fiind create de autori sau de traducători. În mare parte, cuvintele livrești din această clasă au la bază un model derivațional străin, având, în general, caracter ocazional și restrictiv.

ABREVIERI

fr. = franceză
gr. = greacă
înv. = învechit
lat. = latină
liv. = livresc
pol. = poloneză
pop. = popular
reg. = regional
slv. = slavonă
vb. = verb

SURSE

Cei doi excessuri a amerii, 1794 [Traducere de Paul Iorgovici], în *Calendariu ... făcut spre întrebuințarea norodului slaveno-sârbesc și rumânesc...*, Viena, p. 26–38.

Coresi, *Liturghierul lui Coresi, 1570* [Traducere anonimă]. Tipărit de diaconul Coresi. Text stabilit, studiu introductiv și indice de Al. Mareș, București, Editura Academiei Române, 1969.

Coresi, *Tetraevanghelul tipărit de Coresi. Brașov, 1560–1561, comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Mănicești, 1574* [Traducere anonimă]. Ediție alcătuită de Florica Dimitrescu,

---

¹ Vezi Ursu și Ursu (2004: 244).

- București, Academia Română, Institutul de Lingvistică din București, Editura Academiei Române, 1963.
- Filocalia* 1946 – *Filocalia sau Culegere din scrierile Sfinților Părinți cari arată cum se poate omul curăți, lumina și desăvârși*, 1946, vol. I, Tradusă din grecește de Prof. Stavr. Dr. Dumitru Stăniloae, Sibiu, Tipografia Arhidiecezană.
- Iorga, Nicolae, 1907, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea, de la 1821 înainte. În legătură cu dezvoltarea culturală a neamului*, vol. I, București, Editura „Minerva”.
- Mihail, Paul, 1993, „Știri privitoare la mănăstiri și schituri din Basarabia, la 1817”, în Paul Mihail, *Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia. Așezăminte. Scrieri. Personalități*, Chișinău, Editura Știința, p. 38–101.
- Murgu, Eftimie, 1834–1835, *Curs de filosofie*, vol. I, Iași, Biblioteca Centrală Universitară din Iași, manuscris III 15.
- Rousselot de Surgy, Jacques Philibert, *Les deux excès de l'amour*, dans *idem, Les vicissitudes de la fortune*, tome II, Amsterdam – Paris, Delalain – Lejay, p. 299–336.

BIBLIOGRAFIE

- Avram, Andrei, 1997, *Contribuții etimologice*, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Bailly, Anatole, 2000, *Dictionnaire grec – français*, Paris, Hachette.
- Brâncuș, Grigore, 2004, *Istoria cuvintelor. Unitate de limbă și cultură românească*, ediția a II-a, București, Editura Fundației România de Măine.
- Chivu, Gheorghe, 2016, „*Cei doi excessuri a amerii*, traducere din Jacques Philibert Rousselot de Surgy”, în Marius Sala, Maria Stanciu Istrate, Emanuela Timotin (ed.), *Pagini alese, Omagiu lui Alexandru Mareș la împlinirea vârstei de 80 de ani*, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, p. 72–81.
- Cihac, Alexandru, 1870, *Dictionnaire d'étymologie daco-romane*, vol. I: *Éléments latins, comparés avec les autres langues romanes*, Francfort s/M., Ludolphe St.-Goar; Berlin, A. Asher; Bucarest, Socec.
- Ciorănescu, Alejandro, 1960, *Diccionario etimológico rumano*, fasc. V: *Poam – Stri*, Universidad de La Laguna.
- Dicționarul etimologic al limbii române* [DELR], 2011, 2015, vol. I–II, București, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, Editura Academiei Române.
- Dicționarul explicativ al limbii române* [DEX²], 2009, ediția a II-a, revăzută și adăugită, tiraj nou, București, Editura Univers Enciclopedic Gold.
- Dicționarul limbii române* [DA] [Coord. Sextil Pușcariu], tomul I, partea I: A–B, București, Academia Română, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, 1913; tomul I, partea II: C, București, Academia Română, Tipografia Ziarului „Universul”, 1940; tomul II, partea I: F–I, București, Academia Română, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1934.
- Dicționarul limbii române* [DLR], 2010, vol. I–XIX, ediție anastatică, București, Editura Academiei Române.
- Dicționarul limbii române literare contemporane* [DLRLC], 1955, 1956, 1957, 1958, vol. I–IV, [București], Academia Republicii Populare Române, Editura Academiei Republicii Populare Române.
- Hristea, Theodor, 1965, „Contribuții la studiul influenței ruse moderne asupra limbii române actuale (calcuri lingvistice)”, *Romanoslavica*, vol. XII, p. 315–326.
- Hristea, Theodor, 1968, *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*, București, Editura Științifică.
- Mărgărit, Iulia, 2017, *Propuneri etimologice*, București, Editura Academiei Române.

- Micul dicționar academic* [MDA], 2001, 2002, 2003, 2003, vol. I–IV, București, Editura Univers Enciclopedic.
- Popușoi, Carolina, 2016a, „Un sufix în retragere: *-elnic*”, în Rodica Zafiu, Mihaela Viorica Constantinescu, Adina Dragomirescu, Alexandru Nicolae, Gabriela Stoica (ed.), *Perspective comparative și diacronice asupra limbii române. Actele celui de al 15-lea Colocviu Internațional al Departamentului de lingvistică* (București, 27–28 noiembrie 2015), București, Editura Universității din București, p. 335–346.
- Popușoi, Carolina, 2016b, „Adnotări lingvistice pe marginea unui document din secolul al XIX-lea”, *Limba română*, vol. LXV, nr. 1, p. 127–138.
- Scriban, August, 1939, *Dicționarul limbii românești*. (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme), Edițiunea întâia, Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”.
- Stanciu-Istrate, Maria, 2006, *Calcul lingvistic în limba română*, București, Editura Academiei Române.
- Tiktin, H., 2000, 2003, 2005, *Rumänisch-Deutsches Wörterbuch* [TDRG³], band I–III, überarbeitete und ergänzte Auflage von Paul Miron und Elsa Lüder, Cluj-Napoca, Clusium.
- Ursu, N[eculai] A[lexandru], Ursu, Despina, 2004, 2006, 2011, *Împrumutul lexical în procesul modernizării limbii române literare (1760–1860)*, vol. I–III, Iași, Editura Cronica.
- Богатов, Г. А. (гл. ред.), 1990, *Словарь русского языка XI – XVII вв.*, выпуск 16 (Поднавъсь – Поманути), Москва, Российская Академия Наук, Институт Русского языка им. В. В. Виноградова, Издательство „Наука”.
- Фасмер, Макс, 1987, *Этимологический словарь русского языка*, второе издание, том. 3 (Муза – Сят), Москва, Издательство „Прогресс”.
- Филин, Ф. П. (гл. ред.), 1981, *Словарь русского языка XI – XVII вв.*, выпуск 8 (Крада – Лящина), Москва, Российская Академия Наук, Институт Русского языка им. В. В. Виноградова, Издательство „Наука”.

THE ETYMOLOGY OF WORDS DERIVED WITH THE SUFFIX *-ELNIC*

(Abstract)

Romanian words derived with the suffix *-elnic* show a generally transparent internal structure. They are commonly derived from frequently used nouns and verbs. There are less numerous words of problematic etymology. Some of these are given by the (lexicographic) sources as having an unknown etymology, whereas others are uncertain from this point of view. Also, a many of them have different etymons from one author to another or even erroneous etymologies.

Most of the times, the stem of such problematic words in terms of their origin is an old and obsolete word or a regional term. Old derived forms are frequently lexical units of the high register, being created by authors or translators. Most of the formal words in this category are based on a foreign derivational pattern, but also generally have a restrictive and occasional use.

**ISTORIA LIMBII, FILOLOGIE,
DIALECTOLOGIE**

VERBA SONANDI DIN LIMBA ROMÂNĂ. UN PUNCT DE VEDERE

MARIA ALDEA

Universitatea „Babeş-Bolyai”, Cluj-Napoca

Un subiect de interes atât pentru cercetătorii români, cât și pentru cei străini l-a reprezentat și continuă să-l reprezinte clasa verbelor *sonandi* (Șuțu 1921–1922; Barbu 2014; Prelipcean 2015; Rakhilina, Merle și Kor Chahine 2017). În lucrarea noastră, am ales să ne aplecăm asupra verbelor *sonandi* din limba română, așa cum apar ele consemnate în două opere lexicografice reprezentative pentru arealul cultural românesc din secolul al XIX-lea, și anume dicționarul în patru limbi – română, latină, maghiară și germană, cunoscut în literatura de specialitate ca *Lexiconul de la Buda* (abreviat LB^e), respectiv *Vocabularu romano-francesu*, de Ion Costinescu (abreviat VRF), propunându-ne să aducem în prim-plan maniera în care aceste verbe *sonandi* sunt tratate lexicografic, atât la nivel de macrostructură, cât și la nivel de microstructură.

Parcursarea celor două lucrări ce stau la baza corpusului nostru ne-a permis să constatăm prezența unei tipologii extrem de variate a verbelor *sonandi* înregistrate. Astfel, au putut fi reperate unități lexicale ce redau: (a) sunete generate de fenomene ale naturii, (b) sunete produse de instrumente muzicale sau de alte obiecte, ori derivate de la numele acestora, (c) sunete rezultate în urma unor procese fiziologice, (d) sunete specifice lumii animale cu bază onomatopeică etc. (Pentru o tipologie detaliată a acestora, vezi Barbu 2014: 32). Întrucât materialul lexical este deosebit de bogat, în lucrarea noastră am ales să studiem doar verbele *sonandi* specifice lumii animale. Discutate în general din perspectiva verbelor *dicendi* secundare ce „au dezvoltat sensuri declarative secundare și/sau figurate” (Barbu 2014: 27), totuși, este unanim acceptat că verbele de tip *sonandi* asociate animalelor sunt rezultatul convertirii onomatopeelor cu ajutorul derivării cu sufixe și prefixe. Altfel spus, „[c]ele mai numeroase treceri înspre clasa verbului se produc prin sufixarea onomatopeelor, formând verbe care desemnează acțiunile și evenimentele însoțite de zgomotul imitat sau sugerat de onomatopeea care a constituit baza de derivare” (GALR, 2008, I: 681). Prin urmare, corpusul nostru înregistrează toate verbele sau verbele substantivizate obținute de la o bază onomatopeică ce poate fi: un sunet/zgomot făcut de insecte, de amfibieni și reptile, de păsări, de mamifere de tip rozătoare, de mamifere din ordinul carnivore, de mamifere din ordinul imparicopitate, respectiv paricopitate.

Referitor la macrostructură, remarcăm, în cazul LB^e, că redactorii aleg să respecte în redarea verbelor notația utilizată în dicționarele latinești, și anume prima poziție este ocupată de forma de indicativ prezent (persoana I, singular), urmată de terminația de infinitiv lung și apoi de cea de participiu. În schimb, în VRF, verbele sunt înregistrate doar cu formele de infinitiv lung, fiind etichetate drept verbe substantivizate. În ambele dicționare, cuvintele-titlu sunt evidențiate tipografic prin caractere îngroșate, primul rând fiind indentat la stânga.

În ceea ce privește microstructura, notăm în cazul verbelor *sonandi* din LB^e prezența informațiilor de natură gramaticală (clasa gramaticală, diateza), urmate de definiție și, pe alocuri, de informațiile de natură etimologică (fie indicații asupra etimonului, fie notarea corespondențelor în franceză, spaniolă și italiană). Referitor la definiție, remarcăm faptul că unele articole înregistrează sensurile în contextele lor de întrebuințare, în timp ce altele sunt explicate fie prin structurile echivalente latinești, maghiare și germane, fie prin trimitere la cuvinte general cunoscute.

În schimb, articolele din VRF consemnează informația de natură gramaticală (verb substantivizat), urmată de definiție, care debutează întotdeauna prin forma de infinitiv scurt a verbului de explicat, și de cuvântul corespondent din franceză. În ceea ce privește definiția, remarcăm că aceasta este, în general, de tip comentariu amplu.

Examinând termenul generic, notăm, pentru valoarea activă a verbului *a cânta* (cf. LB^e, s.v. *Cântu, tare, tatu*), întrebuințarea acestuia atât în clasa inanimatelor (cântă „clopotul sau altă unealtă de metal”, „cetera sau altă unealtă de muzică”), cât și în cea a animatelor ce trimit fie la sfera umanului (cântă „omu”), fie la zona animalieră (cântă „paserile”, „cocoșii”, „broaștele”). Pe lângă valoarea activă, acesta poate fi întrebuințat și cu valoare reflexivă, însă, doar în sfera antroposului. În schimb, chiar dacă în VRF (s.v. *Cântare*) se consemnează ca primă valoare de întrebuințare a verbului substantivizat asocierea la sfera enunțării umane sau prin intermediul unor obiecte (aici instrumente muzicale) „[a] cânta, a scoate tonuri melodioase cu vocea sau cu instrumentul”, prin marcarea adverbului „asemenea” în prezența verbului metalingvistic „se zice”, redactorul atrage atenția asupra utilizării acestuia, într-o măsură egală, și în sfera animalieră, și anume „se zice asemenea de paseri, de greiere etc.”, ilustrând-o cu un exemplu: „[a] cânta ca greierele”, respectiv cu un exemplu de tip proverb ce dobândește o nuanță peiorativă: „Nu se cade să cânte găina. Nu se cade femeia a lua drepturile bărbatului. Ce n'est pas à la poule à chanter devant le coq.”

Prezentăm în continuare tipologia verbelor rezultate în urma derivării bazei onomatopice.

(1) Baza derivativă este un sunet produs de insecte. Comparând articolele consacrate verbului *a băzâi/bâzâi*, remarcăm că în LB^e (s.v. *Băsescu, ire, itu*) acesta este folosit cu sensul de „a agita, a provoca, a întărâta”, în timp ce în VRF (s.v. *Bîzîire*) este explicat prin forma verbală „a zbârnâi”, precizându-se în continuare că „se zice de sunetul ce fac albinele în stup, în ulei, în stupină”. Examinând articolele consacrate verbului *a zbârnâi/a zbârnâi* (LB^e, s.v. *Sbörnăescu, ire, itu; Sbârnăescu, ire, itu*), dar și a derivatelor substantivizate obținute, *zbârnăire/zbârnăire* (VRF, s.v. *Sbârnăire; Sbîrnăire*), notăm că acestea sunt redată în intrări distincte printr-un dublet de natură fonetică. Astfel, în ambele lucrări, prima formă este definită printr-o explicație amplă (în LB^e, prin indicarea echivalentelor sinonimice în cele trei limbi ale dicționarului, în timp ce în VRF este explicată printr-un comentariu amplu în care se aduce o precizare asupra tipului de zgomot, anume „a face zgomotul confuz propriu muștelor și altor insecte când zbor”), spre deosebire de a doua unitate lexicală care este definită prin trimitere la prima.

În ceea ce privește verbul *a bombăi/a bombăni*, remarcăm, în primul rând, că dubletele lexicale *a bombăi/a bumbăi* din LB^e (s.v. *Bombăescu, ire, itu; Bumbăescu, ire, itu*) sunt notate în intrări distincte, al doilea fiind explicat prin trimitere la primul. Tot prin trimitere la *a bombăi*, redactorii aleg să explice alte două lexeme: *a bumbăni* (LB^e, s.v. *Bumbănescu, ire, itu*) și *a bornăi* (LB^e, s.v. *Bornăescu, ire, itu*). Referitor la sensurile înglobate de *a bombăi* (LB^e, s.v. *Bombăescu, ire, itu*), observăm că acesta își află actanții atât în sfera animalieră, atunci când se vorbește „despre albine, bombari etc.”, cât și umană, se zice „despre om, adică

mornăiesc, vorbesc închis”, în acest ultim caz aducându-se și precizări asupra intensității vocii. Mai notăm că pentru *a bombăi* (LB^e, s.v. *Bombăescu, ire, itu*) și *a bornăi* (LB^e, s.v. *Bornăescu, ire, itu*) redactorii înregistrează și informații de natură etimologică ce aduc clarificări fie asupra etimonului (vezi *a bombăi*), fie asupra înrudirii (vezi *a bornăi*, unde avem notate unitățile lexicale echivalente din spaniolă și italiană). În schimb, în VRF, găsim înregistrată doar forma substantivizată a lui *a bombăni* (s.v. *Bombânire*), care, conform definiției, este întrebuințat exclusiv în sfera umanului: „a mormăi, a cârti, a răspunde încet și supărat; a răspunde prin vorbe supărătoare abia auzite”.

(2) Baza derivativă este un sunet produs de amfibieni și reptile. Exceptând verbul generic *a cânta*, mai notăm că broaștele *miorcăiesc* sau *miorcotesc* și *ocăcăiesc*. Dacă în cazul lui *a ocăcăi* (LB^e, s.v. *Ocăcăescu, ire, itu*; VRF, s.v. *Ocăcăire*), ambele lucrări îl tratează exclusiv în relație cu specia broaștelor, în schimb, pentru verbul *a miorcăi/a miorcoti* (LB^e, s.v. *Miorcăescu, ire, itu*; *Miorcotescu, ire, itu*; VRF, s.v. *Miorcotire*), observăm tratamentul semantic distinct acordat de redactori; astfel, datorită indicării echivalentelor în latină, maghiară și germană, putem afirma că redactorii LB^e îl apreciază ca specific sferei umanului, în timp ce VRF-ul îl descrie ca fiind propriu speciei broaștelor. La fel se întâmplă și în cazul verbului *a șuiera*. Dacă în LB^e (s.v. *Șueru, rare, ratu*) nu există informații care să precizeze sfera de întrebuințare, în VRF (s.v. *Șuerare*) acestea sunt marcate, după indicarea verbelor astfel: „a fluiera. Se zice de șerpi al căror țipăt este șuierul”. Mai mult, consultând articolele consacrate lui *a fluiera*, observăm că nici LB^e-ul, nici VRF-ul nu includ în definiție conotația animalieră, ci numai sunetul rezultat în urma contactului cu un instrument muzical, respectiv cel emis de o ființă.

(3) Baza derivativă este un sunet produs de păsări. Lectura acestora ne permite să notăm că doar unul singur se regăsește în ambele dicționare, și anume *a ciorăi* (LB^e, s.v. *Ciorăescu, ire, itu*; VRF, s.v. *Ciorăire*), însă, doar în VRF acesta beneficiază de o definiție explicativă „a căra, a cânta ca ciora”, însoțită de informații de natură normativă delimitate grafic prin paranteze rotunde: „[s]e conj. ca gândire”. În LB^e însă, doar corespondentul latin, maghiar și german ne ajută la înțelegerea corectă a cuvântului. Din celelalte paisprezece cuvinte selectate, doar două sunt reperabile în LB^e (s.v. *Găgăescu, ire, itu*; *Corăescu, ire, itu*), toate celelalte fiind înregistrate în VRF. Analiza corpului articolelor din VRF ne permite să notăm că acestea pot fi asociate păsărilor mici cântătoare (s.v. *Ciripire*), păsărilor de curte (s.v. *Măcăire*; *Cutcurigare*; *Cîrîire*; *Cîrcîire*; *Chercânire*; *Cotcodăcire*; *Cloncânire*), respectiv păsărilor sălbatice (s.v. *Pitpălăcire*; *Cucuire*; *Pupăzire*; *Pițigăire*). Mai mult, remarcăm, de exemplu, că verbul *a găgăi* (LB^e, s.v. *Găgăescu, ire, itu*) este rezultatul unui sunet ce poate fi emis de trei entități: găște, rațe, dar și om; sau verbul *a măcăi* (VRF, s.v. *Măcăire*), obținut pe baza sunetului scos de rațe, poate fi și el transferat asupra omului, dobândind însă o nuanță peiorativă: „a striga (se zice despre vocea rațelor). Fig. A striga cineva ca rațele”. Verbele substantivizate *a cutcuriga* (VRF, s.v. *Cutcurigare*), *a cârcâi* (VRF, s.v. *Cîrcîire*) și *a chercăni* (VRF, s.v. *Chercânire*) sunt definite prin trimitere la mai cunoscutul *a cârâi* (VRF, s.v. *Cîrîire*). Referitor la acesta din urmă, notăm, pe lângă sensul de bază „a chercăni, se zice de găini când cântă și caută a se oua”, și transferul semantic pe care-l realizează spre registrul familiar: „a cârti mereu în casă. Vezi cicălire”. Tot în categoria verbelor substantivizate asociate găinilor, VRF-ul notează și formele *a cotcodăci* (s.v. *Cotcodăcire*) – „a cânta găina dupe ce a ouat” (sens ilustrat prin mai multe exemple: „Această găină a ouat căci cotcodăcește. [...] Când vor se ouă, cârâie, chercăne. [...] Când cad cloșce și clocesc, cloncăne. [...]”) – și *a cloncăni* (s.v. *Cloncânire*): „[a] cloncăni, se zice de găini când chiamă pui”. Însă, *a cloncăni* înseamnă și „a cârâi, a cânta ca ciora, ca cloncanul”. Din categoria

verbelor substantivizate asociate păsărilor sălbatice, VRF înregistrează pe *pitpălăcire* (s.v. *Pitpălăcire*: „a cânta prepelița”, *cucuire* (s.v. *Cucuire*: „a striga imitând cântarea cucului”, *pupăzire* (s.v. *Pupăzire*: „Se zice de versul sau strigarea pupăzii” și *pițigăire* (s.v. *Pițigăire*). În cazul acestuia din urmă, notăm că sensurile consemnate trimit exclusiv la sfera umanului, fie printr-o raportare la mărimea pițigoiului „a se strânge și face mic ca un pițigoi”, fie la însușirea sa de a se urca sus pe creste: „a se cocoția sus ca un pițigoi”, iar nu la sunetele ascuțite emise de acesta. În ceea ce privește verbul *a corăi*, înregistrat doar de LB^e (s.v. *Corăescu, ire, itu*), observăm că acesta indică două acțiuni: fie cea făcută de o pasăre sălbatică (corbul, cioara), fie cea a unui proces fiziologic, „mațele în foale”.

(4) Baza derivativă este un sunet produs de rozătoare. Examinarea corpusului ne permite să notăm că verbul *a chirțâni* (VRF, s.v. *Chirțenire*) pare să dobândească statutul unui termen generic propriu unor rozătoare, dintre care ilustrativă este specia șoarecelui: „Se zice de glasul ce scot oarecare animale rozătoare precum șoricii etc.”. De asemenea, „se zice despre șoricice” că *țițâie* (LB^e, s.v. *Çițescu, ire, itu*) sau *chițicâne* (VRF, s.v. *Chițicanire*), însă forma verbală ultimă se aplică doar „șoarecilor mari”: „a chițâi. Se zice de șoricii mari când scot glas”.

(5) Baza derivativă este un sunet produs de carnivore. Analiza corpusului aduce în prim-plan prezența a șase forme verbale reperabile atât în LB^e, cât și în VRF. Astfel, referitor la formele verbale obținute pe baza sunetelor scoase de pisică, LB^e înregistrează verbul *a miauna* (s.v. *Miaonu, nare, nat*) pe care-l explică prin corespondențe în latină, maghiară și germană, față de VRF care consemnează două cuvinte, anume *miaunare* (s.v. *Miaunare*) și *miorlăire* (s.v. *Miorlăire*), însă cu deosebiri semantice specifice: primul, „a miorlăi pisica”, înseamnă strigătul pisicii atunci „când cere hrană. (Se conjugă ca laudare.)”, în timp ce al doilea semnifică „a chiâma cotoiul pe pisică”.

Pentru verbele obținute pe baza sunetelor emise de câini, notăm prezența termenului generic *a lătra*, înregistrat de ambele dicționare. Dacă în LB^e (s.v. *Latru, trare, atu*) tratamentul lexicografic se limitează la simpla enumerare a corespondențelor în celelalte limbi ale dicționarului, în VRF (s.v. *Lătrare*) acesta este mai amplu („a hămăi, a da gură, vorbind de câini”). Exceptând contextualizarea ce are ca finalitate înțelegerea sensului, VRF-ul notează atât registrul de întrebuintare figurat asociat ființei umane, „[a] mezice, a calomnia, a vorbi de rău, a bârfi”, cât și două proverbe: „[a] *lătra la lună, și a lătra în vânt*, a se înverșuna și a vorbi rău contra unei persoane puternice căruia nu i se poate face nimica”, respectiv „[n]u *mușcă orice câine latră*, nu fac rău toți oamenii ce se laudă”. Ca sinonim al lui *a lătra* este consemnat tot în VRF verbul substantivizat *hămăire* (s.v. *Hâmăellă, hămăire*), definit prin trimitere la *lătrare*, sau, cum îl înregistrează LB^e, *a blehăi* (s.v. *Blehăescu, ire, itu*), definit prin echivalente sinonimice în cele trei limbi ale dicționarului. Tot din VRF aflăm că, atunci când sunt bătuți, câinii *chelăcăie* (s.v. *Chelăcăire*), „a țipa, a striga, a se văieta câinii de bătaie”, sau, „când întâlnindu-se”, aceștia „scot un glas prelungat, arătându-și dinții, și după care se iau la luptă”, iar atunci *mârâie* (s.v. *Mîrâire*). Ambele verbe pot fi transferate semantic, asociind acțiunea durativă cu o ființă umană: primul, organizat în jurul verbului metalingvistic *a zice* „Se zice și de copii când plâng continuu și aduc supărare prin plânsul lor”, respectiv al doilea, unde verbul este însoțit de un element de intensitate: „[a] bombăni, a vorbi înfundat, a cărti amenințând”.

Examinând articolul consacrat verbului *a mârâi* în LB^e (s.v. *Murăescu, ire, itu*), observăm că acesta este descris prin două sensuri: *a mornăi*, respectiv *a miorcoti*. Dacă al doilea sens îl găsim explicat printr-o trimitere la o intrare distinctă, fiind asociat ființei umane, primul sens este precizat prin forma de indicativ prezent a verbului *a mornăi*, care, la rândul

său (LB^e, s.v. *Mornăescu, ire, itu*), este definit prin trimitere la *a mormăi* (LB^e, s.v. *Mormăescu, ire, itu*). În schimb, *a mormăi* cunoaște un tratament diferit în cele două dicționare. Astfel, dacă în LB^e (s.v. *Mormăescu, ire, itu*) este explicat prin unitățile lexicale echivalente în cele trei limbi ale dicționarului, fără a se indica asocierea, în schimb, în VRF (s.v. *Mormăire*), acesta este consemnat cu o dublă semnificație: pe de o parte, un sens propriu, sunet emis de un animal în condiții de supărare sau de nutriție („a scoate glas ursul când este supărat de ursar sau când mănâncă [...]”) și, pe de altă parte, un sens figurat întrebuințat în registru familiar, asociat ființei umane și având o anume intensitate („a bombăi, a vorbi înfundat sau a geme de vreo nemulțumire, de vreun năcaz”). Tot pentru acest verb, în VRF (s.v. *Murmuire*) este consemnat și sinonimul *a murmui* cu sensul de „a bombăni (vezi mormăire)”.

Verbele următoare sunt asociate în general cu animalele sălbatice. Astfel, verbul *a urla* (LB^e, s.v. *Urlu, lare, latu*) este definit prin sinonimul *a zbiera* întrebuințat în structuri de tip comparativ cu un referent animal „ca lupii, urșii”, față de VRF, unde *a urla* (s.v. *Urlare*) este explicat prin „a scoate, a face urlete”, însă fără a se preciza tipul agentiv. Pe lângă acesta, LB^e mai înregistrează două verbe, și anume *a boncăi* (s.v. *Boncăescu, ire, itu*) și *a mugii* (s.v. *Mugescu, gire, gitu*), ambele definite prin echivalentele latine, maghiare și germane. În schimb, VRF-ul îl notează doar pe *a mugii* (s.v. *Mugire*), cu sensul propriu de „a geme de durere”; pe lângă sensul de bază, mai consemnează încă două sensuri, unul asociat cu animalele fie ele sălbatice („A zbiera. Se zice de fiarele sălbatice precum de leu.”), sau domestice („A mugii, boi, vacel.”), iar celălalt asociat unui fenomen geologic („A urla, a vâjâi. Se zice de un vulcan și de pământ când este a se aprinde și a se cutremura”).

(6) Baza derivativă este un sunet produs de mamifere imparicopitate. Din cele șapte exemple consemnate, doar două sunt comune LB^e și VRF, anume verbul *a râncheza* și verbul *a tropăi*. Referitor la *a râncheza*, remarcăm că în LB^e (s.v. *Rânchezu, are, atu; Rônchezu, zare, atu*) acesta apare sub forma unui dublet grafic în două intrări distincte, al doilea fiind definit prin trimitere la primul, iar primul fiind explicat prin echivalentele latinești, maghiare și germane. În schimb, în VRF, verbul substantivizat (s.v. *Rinchezare*) este explicat prin trimitere la *a necheza* (s.v. *Nechezare*), acesta din urmă fiind definit ca „a râncheza, a striga caii”. În ceea ce privește verbul *a tropăi*, LB^e (s.v. *Tropăescu, ire, itu*) îl explică prin indicarea corespondențelor latine, maghiare și germane, alăturându-i, într-o intrare distinctă, un verb sinonim, anume *a tropoti* (s.v. *Tropotescu, tire, titu*). În schimb, VRF-ul (s.v. *Tropăire*) îl definește prin asociere cu o ființă umană, transferând asupra acesteia trăsătura ritmică proprie cabalinelor: „a merge făcând zgomot cu picioarele, a merge ca troleul sau treapădul cailor”. Pe lângă acesta, VRF-ul mai înregistrează verbele *a trepăda* (s.v. *Trepedare*) și *a trota* (s.v. *Trottare*), aflate în relație de sinonimie, a căror definiție ilustrează două conotații: una asociată umanului („a trepăda, a merge iute și fără spor în sus și-n jos; a merge în treapăd, în sărite”, s.v. *Trepedare*; respectiv „A merge mult pe jos. – A merge în sus și-n jos, a se mișca în diverse sensuri”, s.v. *Trottare*), iar cealaltă asociată calului („a merge în treapăd. Se zice de cai.”, s.v. *Trepedare*; respectiv „a merge în trot, în treapăd: *a trota callulu*.”, s.v. *Trottare*).

(7) Baza derivativă este un sunet produs de mamifere paricopitate. Astfel, în LB^e avem dubletele lexicale *a grohoni* (s.v. *Grohonescu, nire, nitu*) și *a grohoti* (s.v. *Grohotescu, tîre, tîtu*), acesta din urmă explicat prin trimitere la primul, care este definit prin indicarea corespondențelor în cele trei limbi ale dicționarului, în timp ce în VRF este înregistrat atât verbul substantivizat *grohăire* (s.v. *Grohăire*) definit ca „a scoate porcul vers; sau a face ca porcul din gât”, cât și *guițiare* (s.v. *Guițiare*) definit ca „a țipa porcul când îl prinde cineva”.

De asemenea, LB^e înregistrează și verbul *a behăi* (s.v. *Behăescu, ire, itu*) explicat printr-o indicație de întrebuințare („se zice despre oi”), în timp ce VRF-ul notează verbul substantivizat *ragere* (s.v. *Ragere*) definit drept „a zbera ca vacile. [...]. – *A rage magarii*”.

Pe lângă toate aceste situații anterior discutate, mai reținem aici câteva exemple, deoarece, la o primă delimitare/atribuire de sens, suntem tentați să le asociem animalelor. Pentru verbul *a răgni*, LB^e notează, prin două intrări distincte, dubletele grafice (s.v. *Rüğnescu, nire, itu; Rănescu, nire, itu*), respectiv fonetice (s.v. *Rüğnescu, nire, itu; Rănescu, nire, itu; Rănescu, ire, itu*), ultimele două din această serie fiind definite prin trimitere la primul, care consemnează în definiție corespondențele în latină, maghiară și germană. În VRF, sensul lui *a răcni* (s.v. *Răcnire*) este asociat în integralitate omului: „a zbera, a rage ca o vită, se zice despre om când strigă de dureri sau când afectează dureri și când zbiară turbat de mânie”. Același transfer semantic îl poartă și verbul *a zbera* (VRF, s.v. *Sberare*) explicat astfel: „a striga ca oaia. – *A zbera ca magarul* sau numai, *a zbera*. Se zice omului când prin răcnetul sau strigătul lui supără”. Dubletele fonetice înregistrate în LB^e (s.v. *Sberu, rare, ratu; Sbieru, rare, atu*) nu sunt asociate explicit nici ființelor umane, nici animalelor.

Nu în ultimul rând, semnalăm că o parte dintre cuvintele înregistrate în LB^e conțin informații de natură etimologică ce vin să indice fie etimonul (s.v. *Bombăescu, ire, itu; Corăescu, ire, itu; Blehăescu, ire, itu; Mormăescu, ire, itu; Urlu, lare, latu; Boncăescu, ire, itu; Grohonescu, nire, nitu; Behăescu, ire, itu; Sberu, rare, ratu*), fie înrudirea cu alte limbi romanice (s.v. *Bornăescu, ire, itu; Ciorăescu, ire, itu; Mugescu, gire, gitu; Tropăescu, ire, itu; Rüğnescu, nire, itu*), ori ambele (s.v. *Băsescu, ire, itu; Mîrăescu, ire, itu; Râncezu, are, atu*).

În concluzie, prin analiza întreprinsă, am căutat să aducem în prim-plan maniera în care sunt tratate lexicografic unitățile lexicale la nivelul macro- și microstructurii celor două dicționare, și anume LB^e și VRF, evidențiind în acest fel, pe de o parte, tipologia variată a acestora și, pe de altă parte, dinamicitatea lexicului românesc, vizibilă în conservarea sau renunțarea la unele lexeme, ori crearea altora, în păstrarea sau alunecarea sensului de bază spre sfera umanului.

SURSE PRIMARE

LB^e = pentru ediția electronică de Aldea, Maria (coord.), 2013, *Lesicon romanescu-latinescu-ungurescu-nemtescu quare de mai mulți autori, in cursul a trideci, si mai multoru ani s'au lucrat. Seu Lexicon valachico-latino-hungarico-germanicum quod a pluribus auctoribus decursu triginta et amplius annorum elaboratum est*, Budae, Typis et Sumtibus Typografiae Regiae Universitatis Hungaricae, 1825. Ediție electronică de Maria Aldea, Daniel Corneliu Leucuța, Lilla-Marta Vremir, Vasilica Eugenia Cristea, Adrian Aurel Podaru, Cluj-Napoca. < <http://dspace.bcucuj.ro/handle/123456789/48723> >, < <http://www.bcucuj.ro/lexiconuldelabuda> >.

VRF = Ion Costinescu, 1870, *Vocabularu romano-francesu, Lucratu dupe dicționarulŭ Academiei Francese dupe alŭ luŭ Napoleone Landais și alte dicționare latine, italiene, etc.*, Vol. I-II. București, Tipographia Naționala Antreprenor C.N. Rădulescu.

BIBLIOGRAFIE

Barbu, Ximena-Iulia, 2014, *Verbele dicendi în limba română din perspectivă sincronică și diacronică*, București, Editura Universității din București.

- GALR, 2008 = *Gramatica limbii române*, I. *Cuvântul*, Tiraj nou, revizuit, București, Editura Academiei Române.
- Prelipean, Alina-Viorela, 2015, *Verba dicendi în limbile română și spaniolă: privire comparativă*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință.
- Rakhilina, Ekaterina V., Jean-Marie Merle și Irina Kor Chahine, 2017, *Verba sonandi. Representation linguistique des cris d'animaux*, Aix-en-Provence, Presses universitaires de Provence.
- Șutu, Serghie, 1921–1922, „Strigătele animalelor (Studiu lexicografic)”, *Dacoromania*, vol. II, p. 85–174.

VERBA SONANDI IN ROMANIAN. A POINT OF VIEW

(Abstract)

On the basis on two lexicographical works, the *Lexicon of Buda* (1825) and Ion Costinescu's *Vocabularu romano-francesu* [Romanian-French Vocabulary] (1870), in my paper I focus on the analysis of some Romanian *verba sonandi* specific to the animal field. The paper highlights the lexicographical treatment of these lexical units both at the macrostructural level, and at the microstructural level.

OBSERVAȚII PRIVIND FOLOSIREA UNOR TERMENI ȘI FORMULE DE REFERIRE REVERENȚIOASĂ DE EXPRESIE ORIENTALĂ ÎN TEXTELE DIN EPOCA FANARIOTĂ

ALINA-GEORGIANA FOCȘINEANU
Universitatea din București

1. Observații preliminare

Așa cum am arătat în unele articole mai vechi (Focșineanu 2016, 2017a, 2017b), sistemul de politețe din epoca fanariotă a fost influențat de contactele cultural-lingvistice stabilite cu Imperiul Otoman în secolele XIV–XIX.

În perioada fanariotă predomină *politețea de gradul I* care, înțelegându-se ca *tip comportamental indenționat* (Culpeper 2011: 21), include unele comportamente ale protagoniștilor situației de comunicare și, în același timp, reflexul lingvistic al acestora.

Dintre tipurile de politețe de gradul I analizate de Gino Eelen (2001), tipul *expresiv* este cel mai des utilizat în textele din epoca fanariotă.

Ținând cont de acestea și de teoria politeții lingvistice (Brown și Levinson 1987), vom prezenta unele rezultate parțiale ale cercetării doctorale privitoare la influența orientală asupra exprimării politeții în limba română în perioada fanariotă.

În acest sens, vom face unele observații referitoare la folosirea unor termeni și formule de referire reverențioasă în textele de epocă.

2. Referirea reverențioasă de expresie orientală în textele epocii fanariote

Pentru a reconstitui urmele influenței orientale în selectarea și folosirea unor formule de referire, am cercetat, pe durata stagiului doctoral, o serie de texte din epoca fanariotă (Cron. Mor., DH 5.3, DR 1821. 1, DR 1821. 2, DR 1821. 3, Hat. 1, Hat. 2, IO, SD 5, SD 7, SD 8, SD 11, Urechia 1889) unde am remarcat un inventar considerabil de termeni și formule de referire reverențioasă de expresie orientală.

2.1. Titluri de respect orientale

În analiza noastră am identificat un număr semnificativ de contexte în care unele titluri de respect orientale (*bei*, *celebi* și *efendi*) sunt folosite în referire. Așa cum era, poate, de așteptat, aceste titluri de respect orientale, echivalabile prin *domn* (Löbel 1894, Șăineanu 1900, Suci 2010, DLR) sunt postpuse numelui propriu, fapt care arată că autorii români din epocă sunt tributari modelului oriental (1–3):

- (1) *Șair beiu*, chivemisorul Damascului și *Gazeli beiu*, chivemisoriu Halepului, ce era supuși la Eghybet, să închinare lui sultan Selim. (IO: 41) (subl. ns.)

- (2) *Suleiman Celebi, fiu lui Baiazid, trecând în Europa cu Ali paşa, vezirul tătâne-său să sui la Andrianopoli în scaunul împărătescu.* (IO: 23) (subl. ns.)
- (3) *Precumu şi alţi înaintea acestora şi în urmă, până acum, cum şi astăzi iaste scriitor slăvitul Eiveri efendi.* (IO: 3) (subl. ns.)

O altă dovadă a fixării unui model oriental în sistemul românesc de referire politicoasă este faptul că, în timp, titlul de respect *efendi* devine antroponim (4):

- (4) *„Afenduli cupeş ot Botăşeni”, cu soţia Irina, vând „dumnealui Vor. Lupul Balşe”, la care erau datori, „epile câti şapte galbeni ungureşti, cu mică, cu mare, şi i-am dat dumnealui şi o pivniţă cu dughiane şi cu cărşma, şi cu tot locu, ce este în târgu în Botăşeni, pi Uliţa Veche, alătore cu casăle lui Drăgan Jid., împotriva dughenilor dumisale Vor. Balş, care li-au cumpărat di la Digeriatu Arman, şi i-am vândut-o dumnealui drept 500 lei”. (SD 7: 125) (subl. ns.)*

2.2. Nume de rudenie orientale folosite reverenţios

Am remarcat şi unele nume de rudenie orientale folosite în referirea reverenţioasă, precum *valide*, *zade* şi compusele sale şi *oğlu*.

Într-un articol mai vechi (Focşineanu 2016) am arătat că termenul de referire *validea*, care în turca-osmană era folosit pentru desemnarea mamei sultanului, provine dintr-un etimon îndeplătat arab (HE, s.v. *valide*, LS, QM, s.v. *w.l.d.*). În (5) *valide* este folosit pe tiparul nume de rudenie+nume de funcţie, iar în (6) apare în varianta condensată din limba turcă:

- (5) *Veziru însă nu lăsă mijloc cu care să nu săvârşască râvna dă iubire dă slavă ce avea, silindu-să atât ca să înduplece pă şeih islamul să dea fetfa, cât şi să aplece pă valede sultana pântru ca să îndemneze pă împăratul la aceasta.* (IO: 64) (subl. ns.)
- (6) *Pentru cari s-au făcut drum, de au venit Sultan Ahmet, cu Valideaoa şi cu tot haremul, şi cu Richiab-Caimacam, în vreme ce era şi bătaia Moreii.* (Cron. Mor.: 25) (subl. ns.)

Atât *zade*, turcism de origine persană (TDK), cât şi *oğlu*, provenit din substratul turco-mongol (TDK), au sensul de „fiu”. *Zade* (7), alături de *beizade* (8), lit. „fiu de prinţ” (Löbel 1894: 13, Şăineanu 1900: 45, Suciu 2010: 92, DLR), şi *şahzade* (9), lit. „fiu de sultan” (Suciu 2010: 690), sunt folosite în referirea reverenţioasă pentru a indica originea nobilă a referentului

- (7) *Pântru această pricină mi s-au întâmplat şi dispută cu înălţatul vezir Vamalî zade Selimu paşa, ce să află într-această vreme orânduie, Nigheboli şi Cuie muhafâzî, Efleacu şi Duca sevahâlî baş bogu.* (IO: 9) (subl. ns.)
- (8) *Îm scrie şi beizade, şi îm scriu ca să-i înştiinţazu, atât pă Măriia Sa Vodă, cât şi pă Măriia Sa beizade, pentru treaba ce am făcut, ce am isprăvit.* (SD 8: 22) (subl. ns.)
- (9) *Până veni fiul 86 împăratului şi moştenitoriul, şahzade Selim, ce era atunci la Amasia.* (IO: 47) (subl. ns.)

Dacă *zade* şi compusele sale sunt utilizate în textele epocii fanariote pentru a indica originea nobilă a referentului, *oğlu* este folosit doar pentru a indica descendenţa paternă (10):

- (10) *Și dă loc porni anele asupra unchiu-său, Caraman oglu, ce ținea pă mătușă-sa, căci să arădicase împotriva împărățiii.* (IO: 33) (subl. ns.)

2.3. Formule encomiastice de expresie orientală

Alături de termenii de referire sus-menționați, am identificat și unele formule encomiastice calchiate după model turcesc (Focșineanu 2016, 2017b), *Înaltul Devlet, Înalta Poartă și Înaltul Prag*, folosite în referirea reverențioasă la Imperiul Otoman în textele de epocă.

Am remarcat productivitatea acestora pe teren românesc, care se explică prin variantele personale ale autorilor români din perioada fanariotă, variante obținute prin adăugarea unui număr semnificativ de intensificatori: *Devlet-Înaltul Devlet-Preaînaltul Devlet-Preaputernicul Devlet, Poartă-Înalta/ Înălțata Poartă-Preaînalta Poartă-Luminata Poartă-Strălucita Poartă-Sublima Poartă-Preaputernica Poartă-Milostiva/ Milostivnica Poartă, Prag-Înaltul Prag-Înaltul și Dreptul Prag-Preastrălucitul Prag-Sfântul și Preastrălucitul Prag*. Exemplificăm câteva dintre acestea (11-20):

- (11) *Cerând protecția **prea înnaltului devlet. Prea înnaltul devlet.*** (IO: 122) (subl. ns.)
- (12) *Măcar că era îndatoriți de pe înalta voința a iubitorului de oameni Impărat a le arăta pământenilor boieri, credincioaselor slugi a **pre puternicului Devlet.*** (DH 5.3: 2) (subl. ns.)
- (13) *Noi cu nedejde deplină așteptăm de la **prea dreapta și iubitoarea de oameni, a luminatei Porți,** cele ce vom păzi noi.* (Urechia, 1889: 68) (subl. ns.)
- (14) *Deci turburată liniștea păcii a **strălucitei Porți** și ațâțară focul vrăjbiei.* (IO: 62) (subl. ns.)
- (15) *Scrisorile mele ce am scris în județele Țării Rumânești au fost dân dăstule la înduplecarea și credința ce au firește rumânii către **prea puternica Poartă.*** (IO: 162) (subl. ns.)
- (16) *Și să înștiințezi îndată la **milostivnica mea Poartă.*** (Urechia, 1889: 119) (subl. ns.)
- (17) ***Milostiva Poartă.*** (DH 5.3: 3) (subl. ns.)
- (18) *La **sfântul și prea strălucitul prag** al **prea puternicei împărății, stăpânitoarei noastre, cădem noi, tot norodul românesc din Valahia.*** (DR 1821.1: 208–209) (subl. ns.)
- (19) *La **pre strălucitul prag** a **prea puternicii și hrănitoarei noastre împărății, cu genunchi plecate cutezem a ne apropie noi, pre plecații și credincioșii supuși.*** (DR 1821.2: 42) (subl. ns.)
- (20) *Către **înaltul și dreptul Prag** și către **luminatul și milostiv Scaun,** prin acest al nostru adevărat mazgar facem ale noastre robești smerite închinăciuni.* (Urechia, 1889: 299) (subl. ns.)

3. Concluzii

În articolul de față am urmărit să prezentăm o parte din rezultatele cercetării doctorale referitoare la influențele orientale în sistemul românesc de referire din epoca fanariotă.

Conservarea topicii din limba turcă în folosirea titlurilor de respect și a numelor de rudenie orientale pe tiparul *titlu de respect/ nume de rudenie + nume propriu/ nume de funcție* în textele epocii fanariote, evoluția titlului de respect *efendi* în antroponimul *Afendulea* pe teren românesc, productivitatea formulelor encomiastice turco-osmane în câmpul limbii române reprezintă dovezi clare ale influenței orientale asupra sistemului românesc de politețe din epocă.

SURSE

- Cron. Mor. – Diichiti, Constantin, 1913, *Cronica expediției turcilor în Moreea (1715)*, București, Atelierele Grafice Socec & Comp.
- DH 5.3. – Sturdza, Dimitrie Alexandru, C. Colescu-Vartic, 1894, *Documente privitoare la istoria românilor. 1822–1838 (supliment)*, vol. 5. Partea a 3-a, București, Socec.
- DR 1821.1 – Oțeștea, Andrei (red.), 1959, *Răscoala din 1821*, vol. I: *Documente interne*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române.
- DR 1821.2 – Oțeștea, Andrei (red.), 1959, *Răscoala din 1821*, vol. II: *Documente interne*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române.
- DR 1821.3 – Oțeștea, Andrei (red.), 1960, *Răscoala din 1821*, vol. III: *Documente interne*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române.
- Hat. 1 – *Hatışerif al Preașternicului Împărat Sultan Hamid (1774)*, anexă la Dima, Eugenia, 2013, „Contribuții privitoare la viața și activitatea lui Ienăchiță Văcărescu”, *Revista de Istorie și Teorie Literară*, nr. 1–4, p. 79–106.
- Hat. 2 – *Hatışeriful Sultanului Selim (1791)*, anexă la Dima, Eugenia, 2013, „Contribuții privitoare la viața și activitatea lui Ienăchiță Văcărescu”, *Revista de Istorie și Teorie Literară*, nr. 1–4, p. 79–106.
- IO – Văcărescu, Ianache, 2001, *Istoria othomanească*, ediție critică, studiu introductiv, note și glosar de Gabriel Ștrempel, București, Editura Biblioteca Bucureștilor.
- SD 5 – Iorga, Nicolae, 1903, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. V: *Cărți domnești, zapise și răvașe*, Partea I, București, Editura Ministerului de Instrucțiune Stabilimentul Grafic I.V. Socec.
- SD 7 – Iorga, Nicolae, 1904, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. VII: *Cărți domnești, zapise și răvașe*, Partea III, București, Editura Ministerului de Instrucțiune, Stabilimentul Grafic I.V. Socec.
- SD 8 – Iorga, Nicolae, 1906, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. VIII: *Scrisori de boieri și negustori olteni și munteni către Casa de Negoț sibiiană Hagi Pop*, București, Atelierele Grafice Socec.
- SD 11 – Iorga, Nicolae, 1906, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. XI: *Cercetări și regeste documentare*, București, Editura Ministerului de Interne, Atelierele Grafice Socec.
- Urechia 1889 – Urechia, Vasile Alexandrescu, *Documente dintre 1769–1800: comunicări*, București, Tipografia Academiei Române.

BIBLIOGRAFIE

- Brown, Penelope, Stephen C. Levinson, 1987, *Politeness: Some Universals in Language Usage*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Culpeper, Jonathan, 2011, *Impoliteness. Using language to cause offence*, Cambridge, Cambridge University Press.
- DLR – Academia Română, *Dicționarul limbii române*, Serie nouă, București, Editura Academiei.
- Eelen, Gino, 2001, *A Critique of Politeness Theories*, Manchester, St Jerome Publishing.
- Focșineanu, Alina-Georgiana, 2016, „Dimensiunea expresivă a politeții în *Istoria othomanească* a lui Ianache Văcărescu”, în Mihaela-Viorica Constantinescu, Adina Dragomirescu, Alexandru Nicolae, Gabriela Stoica, Rodica Zafiu (ed.), *Perspective comparative și diacronice asupra limbii române. Actele celui de-al 15-lea Colocviu al Departamentului de Lingvistică*, București, Editura Universității din București, p. 125–131.
- Focșineanu, Alina-Georgiana, 2017a, „Considerații asupra autodesemnării în raport cu Poarta în epoca fanariotă. Studiu de caz: folosirea unor formule care au ca formant substantivul rob”,

- în *Valențe europene ale românilor actuali, Iași, 21–23 septembrie 2016*, Roma, Aracne Editrice (sub tipar).
- Focșineanu, Alina-Georgiana, 2017b, „Cădem înaintea Înaltului Prag. Observații privind folosirea unei formule encomiastice în textele din epoca fanariotă”, în Helga Bogdan-Oprea, Andreea-Victoria Grigore, Rodica Zafiu (ed.), *Lingvistică românească, lingvistică romanică. Actele celui de-al 16-lea Colocviu al Departamentului de Lingvistică, 25–26 noiembrie 2016*, București, Editura Universității din București, p. 161–166.
- HE – Ermiş, Hamza, 2008, *Arapça'dan Türkçeleşmiş Kelimeler Sözlüğü*, Istanbul, Ensar Neşriyat.
- Löbel, Theophil, 1894, *Elemente turcești, arăbești și persane în limba română*, Constantinopole, Otto Keil.
- LS = Ibn Manzūr Muḥammad Abū l-Faḍl al-Miṣrī, *Lisānu-l 'Arab* (<http://www.baheth.info/>).
- QM = Ibn Ya‘qūb Al-Fayrūzābādī, *Al-Qāmūs al-muḥīṭ* (<http://www.baheth.info/>).
- Suciu, Emil, 2010, *Influența turcă asupra limbii române*, vol. II: *Dicționarul cuvintelor românești de origine turcă*, București, Editura Academiei Române.
- Șăineanu, Lazăr, 1900, *Influența orientală asupra limbei și culturei române*, București, Editura Librăriei Socec & Comp.
- TDK – *Türk Dil Kurumu* (<http://www.tdk.gov.tr/>).

NOTES ON THE USE OF SOME CEREMONIOUS ORIENTAL TERMS AND REFERENCE
FORMULAE IN TEXTS OF THE PHANARIOT EPOCH

(Abstract)

Our paper researches some ceremonious Oriental terms and formulae identified in Romanian texts written in the 19th century, taking into consideration Politeness Theory, in the larger context of the Romanian-Oriental contacts.

Our article focuses on some Romanian reference terms and formulas similar to those used in the Ottoman texts. In order to obtain relevant results and to reconstruct the Romanian reference system of the Phanariot Era, we have surveyed a corpus consisting of various texts written in the 19th century.

ELEMENTE LEXICALE AUTOHTONE PREZENTE ÎN TRADUCEREA PSALMILOR ÎN LIMBA ROMÂNĂ

MIHAELA MARIN

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București*

1. Introducere

Importanța elementelor lexicale păstrate de la traco-daci este dată, pe o de parte, de faptul că ele reflectă existența unei civilizații de tip pastoral și agricol, iar, pe de altă parte, de locul important deținut de acestea în cadrul vocabularului limbii noastre prin răspândirea lor în toate zonele locuite de români, numărul mare de derivate și compuse formate de la ele, prezența lor semnificativă în frazeologie și capacitatea mare de transfer în onomastică.

Corpusul folosit în lucrarea de față cuprinde contexte extrase din versiuni românești ale Psaltirii traduse în secolele al XVI-lea (*Psaltirea Scheiană*, *Psaltirea Hurmuzaki*, *Psaltirea* lui Coresi (1571), al XVII-lea (*Psaltirea* lui Dosoftei (1683), *Biblia de la București* (1688) și o serie de Psaltiri traduse și tipărite la București, Râmnic, Iași, Blaj, Târgoviște, care au fost revizuite aproape anual atât în scopul îmbunătățirii calității traducerii, cât și pentru a veni în ajutorul numărului mare de cititori ai textelor sacre. În această perioadă, Biserica ortodoxă cunoaște o serie de transformări importante și benefice sub atenta lucrare a unor personalități culturale laice și duhovnicești, cum ar fi Sf. Mc. Antim Ivireanul, Sf. Calinic Episcopul Râmnicului, dar și Sf. Voievod martir Constantin Brâncoveanu. Întrucât este vorba despre un număr mare de traduceri, aproape identice din perspectiva versiunii românești, am considerat utilă selecția câtorva ediții tipărite pe parcursul secolului al XVIII-lea în centrele tipografice deja menționate. Nu există nicio traducere a Psalmilor în româna veche și modernă din care să lipsească lexemele de substrat. Explicațiile acestui fapt sunt: răspândirea cuvintelor în cauză în toate zonele locuite de români; frecvența utilizării și importanța acestora; polisemantismul lor, concretizat în numeroase accepțiuni concrete și figurate. Inventarul lexical cuprinde cuvinte care provin sigur din substrat, dar și cuvinte care au o posibilă origine autohtonă. Este vorba despre termeni de substrat cu corespondent în albaneză, cât și fără corespondent în această limbă, dar pentru care s-au stabilit posibile paralele în alte idiomuri indo-europene.

2. Analiza semantică, morfosintactică și etimologică a inventarului lexical

ABUR este un cuvânt autohton de origine traco-dacă, atestat prima dată în A. Voronețean. Originea sa traco-dacă este sigură la Brâncuș (1983: 30). Gh. Mihăilă (2010: 147) îl apropie de v.ind. *abhrá-* m. ‘vreme posomorâtă, nori’; i. e. **mbhros* ‘nor, atmosferă’, avest. *awra-* n. ‘nor’¹. Autorul citat ia în discuție toate etimologiile care au dificultăți de ordin

---

¹ i. e. = indo-europeană; v. ind. = vechi indian; avest. = limba Avestei.

fonetic și chiar semantic (lat. *vapor*, *vapulus, *albulus. Mihăilă (2010: 147) pune la îndoială ipoteza originii autohtone a cuvântului propusă de Brâncuș (1983: 28–30), pe baza legăturii rom. *abur* cu alb. *avull*, ca urmare a originii obscure a corespondentului albanez. Mihăilă (2010: 147) conchide că e vorba de un lexem de origine nesigură, explicabil mai degrabă ca derivat postverbal pe teren românesc de la *aburi* <lat. pop *abburire sau *abbulire de la *abura* <lat. *abburare sau de la *abura* <boare <gr. *βopéαç*. Mihăilă (2010: 147) ia în considerație chiar ipoteza propusă de Çabej (1982: 179) care leagă alb. *avull*, de *valë* ‘val, undă’, conchizând că rom. *abur* este „o creație a albanezei, iar cuvântul românesc este împumutat din albaneză la fel ca brâu, fărâma, fluture, gresie, moș, sarbăd, strungă, viezure”. Credem că ipoteza împrumutului este puțin plauzibilă, și avem de-a face cu termeni din substratul comun traco-dac, având în vedere că ele aparțin vocabularului pastoral, au familii bogate în română, apar în numeroase elemente frazeologice, au fost transferate în toponimie și aparțin vocabularului românei contemporane. Un argument deloc negliabil este și prezența cuvântului în arealul iranian, în cel celtic și germanic cu sensuri înrudite.

- (1) **ABUR: 1.** ‘suflare, răsuflare’: **Ps. 118, 131: PH:** *Trașu abur*. Cf. **PS, COR:** *Traș duhu*. **DOS.:** *Am tras suflet*. **B1988:** *Am aflat*. **2.** ‘viață; duh’: **Ps., 134, 17: PH:** *Nece amu e abur în rrostu<l> lor*. Cf. **PS:** *Nece iaste duhu în rostul lor*. **COR.:** *Nece iaste suflet în rostul lor*. **DOS.:** *Nice aburi nu le iaste-budză*. **Arsenie:** *Nice iaste suflare întru gurile lor*. **B1688:** *Nu iaste duh în gura lor*. **B1938:** *Nu au suflare în gura lor*. **B1988:** *Nu este duh în gura lor*. **3.** ‘suflet’: **Ps. 141, 4: PH:** *Se cumplia de la menre aburul mieu*. Cf. **PS:** *Peria de la menre sufletul mieu*. **COR.:** *Peria de la minee sufletul mieu*. **DOS.:** *Mi se strânge pregiur suflet, de mă stânge*. **B1688:** *Lipsea dentru mine duhul meu*. **B1938:** *Dacă duhul meu se învâluește în mine*. **B1988:** *Lipsea dintru mine duhul meu*.; **4.** ‘vânt, suflare de vânt’: **Ps. 148, 8: PH:** *Neaua, bruma, abur de vicol*. **PS:** *Néoa, sturii și duhu répede*. **COR.:** *Zăpada, ghețile, și duh reapede*. **DOS.:** *Omeții și ghețile și vântul*. **B1688:** *Foc, grindină, zăpadă, gheață, vânt de vișor*. **B1938:** *Zăpezi și neguri, și duh de vișor*. **B1988:** *Zăpada, gheața, vișorul*. **5.** ‘suflare divină’: **Ps. 147,7: PH:** *Sufla-va aburul Lui*. Cf. **PS, COR.:** *Sufla-va Duhul Lui*. **B1688:** *Sufla-va vântul Lui*. **B1938:** *Suflă vântul său*. **B1988:** *Va sufla Duhul Lui*.

Sinonimele contextuale ale lui *abur* sunt: *duh, suflet* (sensul 1); *suflet, duh* (sensurile 2, 3); *duh, vânt, vișor* (sensul 4); *duh, vânt-nbuză* (sensul 5). DA nu consemnează sensurile ‘duh’, ‘Duh Sfânt’, ‘suflet, viață’. Ideea de ‘Duh Sfânt’ a fost redată de către traducătorii din perioada veche și modernă în mod diferit, astfel că se conturează seria sinonimică formată din *abur* și *suflu*, ultimul fiind însoțit de determinarea ‘puterii lui Dumnezeu’, menită să înlătore orice ambiguitate semantică posibilă în interpretarea citatului. Ionescu (1985: 35) consideră că sensul de bază al lexemului *abur* era în româna veche ‘vapori de apă’, apoi, în general, ‘vapori de lichid’. Sensurile secundare ‘fum’, ‘suflare’, ‘răsuflare’, ‘suflet’, ‘viață’, ‘duh’, ‘Duh Sfânt’ s-au dezvoltat de la cel primar ca urmare a lărgirii sferei semantice a cuvântului de substrat și a trecerii sale de la concret la abstract.

BUCURA: Poghirc (1969: 339) consideră răspândirea lui *bucura* la nordul și la sudul Dunării drept un bun argument în favoarea ipotezei circulației generale a termenului în româna comună în ciuda rarei utilizări a acestui cuvânt în aria din urmă. A. Ionescu (1985: 55) susține că, inițial, *bucura* a fost folosit în relație cu sensul de bază ‘frumos’ doar pentru a denumi trăsăturile fizice. Pierderea acestui sens s-a datorat, în opinia autoarei citate, probabil concurenței sale cu adjectivul moștenit din latină *formosus*, care s-a impus în detrimentul

termenului autohton. Mai târziu *bucura* a căpătat un sens secundar mai larg, ca urmare a utilizării sale în legătură cu stările sufletești. A. Ionescu (1985: 55) presupune pentru lexemul de substrat și înțelesurile ‘învădit, plăcut, mulțumitor’, ‘a produce bucurie’. Pentru accentuarea intensității acestui sentiment, în textele religioase se întâlnește frecvent construcția *a se bucura cu bucurie (mare)*, care este redată în unele traduceri prin *a se veseli cu veselie*. Verbul *a se bucura* este tranzitiv și reflexiv (în textele vechi și contemporane), iar în traduceri din sec. al XVI-lea și al XVII-lea se construia cu un complement indirect precedat de prepozițiile *asupra, despre, în, întru, pre*, în timp ce, în limba actuală, acesta este urmat întotdeauna de un complement indirect precedat de prepoziția *de*. Echivalentele sale contextuale sunt: *a vui, a se desfăta, a se veseli* și perifriza *a face bucurie* (sensul 1); *a tresălta* (sensul 3).

- (2) **BUCURA: 1.** ‘a simți bucurie’: **Ps. 95, 12: PS, COR.: Bucura-se-vor (B1688: să vor bucura) toate lemnurile dăbrăvilor (B1688: dăbrăvii).** Cf. **DOS.: S-a bucura-să toată dăbrava cea deasă. B1938: Toți copacii pădurii să vuiască de voie bună. B1988: Se vor bucura toți copacii pădurii.** ‘id.’: **Ps. 12, 6: PS: Bucură-se (B1688, 1988: bucura-se-va) înrema mea (PH: înrima mea; COR.: inema mea; B1688: inima mea) de spăsenia (PH scoaterea ta; B1688: pre mântuirea Ta; B1988: de mântuirea Ta).** Cf. **DOS.: Bucurie m-voi face și inemă bună. B1938: De mântuirea ta să se desfăteze inima mea. 2.** ‘a râde de cineva’: **Ps. 12, 5: Dădătorii miei bucură-se se m-aș clăti.** B1688: *Cei ce mă necăjesc bucura-se-vor de mă voi clăti.* **Ps. 37, 16: B1688: Ca nu cândai să vor bucura vrăjmașii miei mie. Psalt. sec. 18: Ca nu cândva să se bucore de mine vrăjmașii mei. 3.** ‘a-și manifesta bucuria’: **Ps. 13, 7: PS, COR.: Bucură-se (PH, B1688, R1725: ... bucura-să-va; B1988: bucura-se-va; DOS.: să să veselească Iacov. Cf. B1938: Iacob să tresalte! 4.** ‘a avea frică de Dumnezeu’: **Ps. 2, 50: DOS.: Sluiți Domnului cu teamă (B1688: cu frică) și vă bucurați (B1688: vă bucurați Lui) cu samă (B1688: cu cutremur).** 5. ‘a răsplăti cuiva’: **Ps. 6, 13: PS: În veci (PH: în veaci; COR.: în veac) bucura-se-vor (PH: bucurase-voru; COR.: bucura-se-vor).** **DOS.: Pre toți Să-i bucuri cu plată. B1688, 1988: În veac se vor bucura. B1938: Să salte de bucurie pururea. 6.** ‘a birui pe cineva’: **Ps. 40, 20: COR.: Nu se bucură draculu mie de mine.**

BUZĂ nu desemnează și conceptul de ‘formațiune anatomică care acoperă dinții’, ci doar pe cele de ‘gură’, ‘viclenie’, ‘popor străin’ și ‘margine’. Ionescu (1985: 58) consideră că *buză* a însemnat inițial ‘margine (probabil a unei cavități)’, apoi, prin specializare a căpătat înțelesul ‘margine a gurii’, care s-a impus ca sens principal al lexemului de substrat. Semnificațiile ‘gură’, ‘viclenie’, ‘popor’ sunt astăzi învechite și rare. Alte echivalente contextuale sunt: *usne* (cu forma *ustne*), *rost, gură* (sensul 1); *usne, ustne* (sensul 2). Pentru sensul 3 a fost folosit doar lexemul *buză*.

- (3) **BUZĂ: 1.** ‘gură’: **Ps., 16, 4: B1688, 1988: Cuvintele (PS, PH: cuvintele; COR.: cuvintele; B1938: cuvântul) buzelor Tale (PS, PH, COR.: r(r)ostului Tău; B1938: gurii).** **DOS.: Ce-ai zâs cu rostul, Dumnezeu svinte. vs. Ps. 134, 17: DOS.: Nice aburi nu le iaste-budză.** Cf. **PH: Nece amu e abur în rrostu<l> lor’. PS: Nece iaste duhu (COR: suflet) în rostul lor. COR.: Nece iaste suflet în rostul lor. B1688, 1988: Nu iaste (este) duh (B1938: nu au suflare) în gura lor. 2.** ‘viclenie’: **Ps. 11, 2: DOS.: Cu buze viclene (PS: usne gămbositoare; PH: ustnele prilăstitoare; COR.: usne**

înșelătoare; **B1688, Rî1725: buze vicleane; B1938, 1988: buze viclene**). Fig. ‘oameni vicleni’: **Ps. 11, 3; Psalt. sec. 18: Pierde-va Domnul toate buzele viclene**.

CODRU: Ionescu (1985: 67) opinează că în româna comună sensul primar al lui *codru* era ‘pădure situată pe o înălțime’; *pădure* reprezenta denumirea generică utilizată pentru această formă de vegetație „indiferent de locul pe care se situa”. Pentru Hasdeu (1873: 244–46) *codru* era sinonim cu ‘pădure’ în Dacia Traiană, iar în Istria, echivala cu ‘munte, munte păduros’. Al. Rosetti (1967: 77) vede în relația *pădure* – *munte* nu un calc după slavă, ci rezultat al unei evoluții paralele în română și slavă. Ipoteza calculului este infirmată, în opinia lui Al. Rosetti (1967: 47), de faptul că în albaneză *codru* are sensul curent ‘deal, colină’, prin urmare *codru* și *pădure* sunt sinonime parțiale. Ionescu (1985: 67), pledează pentru ipoteza originii diferite a celor două nume comune, *codru* și *pădure*.

- (4) **CODRU**: 1. ‘pădure (mare, bătrână)’: **Ps. 146, 8; PS: Cel ce ... răsări în codri fâru.** (**COR.:** *fânoriu*). 2. ‘munte’: **Ps. 14, 1; PS: Codrul sfântu al Tău?** Cf. **PH: Cel svântu dealu al Tău?** **COR.:** *Codrul sfânt al Tău?* **DOS.:** *Măgura cea deasă?* **B1938: Sfânt muntele Tău?** **B1988: Muntele cel sfânt al Tău?** 3. ‘colină’, ‘loc înalt’: **COR.:** **Ps. 148, 15: Lăudați Domnul ... codrii și toți munții.** 4. ‘culme’: **Ps. 71, 16; PS: Și va fi învrătoșare în pământu în vrăvul codrilor.** 5. Fig. ‘înălțimea Cerului’: **Ps. 10, 1; COR., PS: Sufletul meu lăcuiște pre în codri** ca pasăre? 6. Fig. ‘Cer; sălașul lui Dumnezeu’: **Ps. 120, 1; PS, COR.:** *Rădicai ochii miei în codri, de unde vine ajutoriu meu.*

Codru este întrebuințat de Coresi în traducerea psalmilor cu sensul ‘munte’. În **B1688** acest nume comun desemnează conceptele de ‘pădure’; ‘loc înalt’; ‘deal, colină’; ‘șes’, dar nu figurează nici în **B1938** și nici în **B1988**; în acestea din urmă sunt folosite doar echivalentele sale contextuale. Sinonimele parțiale ale lui *codru* sunt: *pădure* (sensul 1); *munte, deal, măgură* (sensul 2), *colină, vale* (sensul 3), sinonimul unic *culme* și perifriza *loc înalt* (sensul 4), *luncă, șes* (sensul 5). În ultima serie, sinonimia se bazează pe semnul comun ‘înălțime’. *Codru* are aici sensuri învechite și populare, iar echivalentele sale aparțin aceluiași registru stilistic. Acesta este astăzi rar folosit, în locul său fiind preferat *pădure*.

- (5) **CRUȚA**: 1. (fig.) ‘a păzi’: **Ps. 78, 53; DOS.:** *Cruță fiii celor prinș în lațe. Ps. 93, 75, 76; DOS.:* *Scaunul strâmbi ce ți-i greață Să nu-L cruț în trai de viață. Ps. 135, 104; DOS.:* *Dumnezău ... Cruță-n veci cu cuvântul.* 2. ‘a se îndura, a avea milă’: **Ps. 35, 8; COR.:** *E de rău nu se cruță. Ps. 77, 55 B1688: Nu cruță moarte sufletele lor și dobitoacele lor la moarte le închise. Ps. sec. 18: Nu au cruțat de moarte sufletele lor, și dobitoacele lor în moarte le-au închis.* 4. ‘a păzi’: **Ps. 51, 1-2; PS: Direptul să va cruța ca un măslin.** 5. ‘a păstra neatins’: **Ps. 101, 14; DOS.:** *Vreama e a cruța elu [Sionul].* 6. (ieșit din uz) ‘a respecta o poruncă’: **Ps. 88, 115; DOS.:** *Mila mea i-stă-n veci cruțată. Ps. 117, 44; B1688: Și voi cruța leagea Ta pururea.* 7. ‘a fi nerecunoscător’: **Ps. 34, 25; PS: Fără de cruțat sufletului meu. COR.:** *Plătie-mi rău dereptu bine Și fără de cruțatu sufletului meu.*

Ionescu (1985: 81) arată că „de la sensul inițial ‘a păstra, a acoperi’, *a cruța* a ajuns, prin lărgire de sens, la semnificațiile ‘a feri, a menaja’, ‘a avea milă, a se îndura de’, ‘a ierta’. În limba literară contemporană termenul autohton are un aspect învechit și rar, fiind concurat de unele dintre echivalentele sale, ex. ‘a păzi’, ‘a ierta’”. Traducerile din secolele al XVI-lea

și al XVII-lea pun în evidență o particularitate sintactică distinctă a acestui verb care se construiește atât cu un complement direct (substantiv sau pronume) precedat de prepoziția *pe*, cât și de un complement indirect în dativ. Acest dublu regim prepozițional demonstrează faptul că în limba veche *a cruța* era atât tranzitiv, cât și intransitiv, spre deosebire de cea actuală în care s-a păstrat doar caracterul tranzitiv. Termenul despre care discutăm are următoarele echivalente contextuale parțiale: *a lăsa* (pentru sensul 2), sinonimul unic (învechit) *a ține* și perifriza *a lăsa cu viață* (sensul 5); (învechit) *a păzi* (sensul 6).

- (6) **CURSĂ: 1.** ‘unealtă (de lemn, fier, sârmă, leasă), laț pentru prins păsări sau animale’: **Ps., 123, 7: PS:** *Sufletul nostru ca pasăre izbăvi-se de cursa vânătorilor.* Cf. **PH:** *Sufletele noastre ca paserea izbăvi-se de cursa vânătorilor.* **COR.:** *Sufletul nostru ca pasărea izbăvi-se de cursa vânătorilor.* **DOS.:** *Ne-ai scos din laț. ... Ca vrabia ne-ai scos.* **B1688:** *Sufletul nostru ca o pasăre se izbăvi de lațul vânătorului.* **B1938:** *Sufletul nostru întocmai ca o pasăre a scăpat din lațul păsărarilor.* **B1988:** *Sufletul nostru a scăpat ca o pasăre din cursa vânătorului.* **2.** (fig.) ‘primejdie, pericol’: **Ps. 24, 16: PS:** *Domnul ... trase den cursă picioarele mele.* Cf. **COR.:** *Domnul ... trase den cursă picioarele mele.* Cf. **DOS.:** *Doamne, ... tu în vei scoate de căpcană picioarele.* **B1688:** *Domnul ... va scoate den laț picioarele mele.* **B1938:** *Domnul ... din laț El va scoate picioarele mele.* **B1988:** *Domnul ... va scoate din laț picioarele mele.* vs. **Ps. 123, 7: PS:** *Cursa frânse-se.* Cf. **PH, COR.:** *Cursa frânse-se.* Cf. **DOS.:** *Și sălțile ... Le-ai stricat.* **B1688:** *Lațul să zdrobi.* **B1938:** *Lațul s-a rupt!* **B1988:** *Cursa s-a sfărâmat..* **3.** (fig.) ‘uneltire, vicleșug’: **Ps. 9, 15: PS:** *În cursa aceasta (PH: paguba aceasta; COR., B1988: cursa ceasta; B1688, B1938: lațul acesta) ... legă-se (COR., B1688, Rî1725, B1938, B1988: s-a prins) piçorul lor (PH: nudă picioarele lor).*

Sinonime contextuale: *laț* (sensurile 1, 2); *capcană* (în forma veche *căpcană*); *sălță*, *laț* (sensul 3). *Sălță* figurează ca sinonim contextual al lui *cursă* doar în *Psaltirea* lui Dosoftei și este un termen învechit și regional.

- (7) **GARD: 1.** ‘zid; împrejmuire’: **Ps. 79, 13: PS, COR.:** *Spărseși gardul.* Cf. **PH:** *Oborriși gardu.* **DOS.:** *Lași gardul să-i cază.* **B1688:** *Râsipești gardul.* **Psalt. sec. 18:** *Ați surpat gardul.* **B1938:** *Ai spart zidurile.* **B1988:** *Ai dărâmat gardul.* **2.** ‘loc împrejmuire’: **Ps. 61, 157-160: DOS.:** *Gardurile dezgrădite, Turnurile răsîpate.* **3.** ‘pază, îngrădire’: **Ps. 88, 41: PS, COR.:** *Spart-ai toate gardurile.* **B1688:** *Oborâș (Psalt. sec. 18: surpat-ai) toate gardurile.* **Ps. 61, 4: PS:** *Omu [...] ca un păreate plecatu și gardu cădzut?* **DOS.:** *Un gard stricat.* **B1688:** *Un gard împins.* **Psalt. sec. 18:** *Ca pre un părete povârnit și gard surpat.*

Ionescu (1985: 98) consideră că „sensul inițial al substantivului *gard* a fost ‘împletitură’ și îl pune în relație cu albanez, *gardh* ‘împletitură de nuiete, de spini, în jurul unei grădini sau al unui ogor; și (fig.) obstacol’, cf. și gr. *gardon* ‘pânză’. La început, rom. *gard* și alb. *gardh* denumeau probabil împletitura care împrejmuia locul în care se țineau animalele (v. lit. *gardas* ‘loc împrejmuire cu o împletitură în care se țin oile, ocol, țarc’), iar ulterior a ajuns să desemneze ‘orice îngrăditură’ indiferent de materialul din care era confecționată, de scopul pentru care era folosită și de tehnica utilizată pentru realizarea acesteia”. Așa s-a dezvoltat sensul ‘zid’. Echivalentul contextual al lexemului *gard* este împrumutul de origine slavă *zid*.

- (8) **GROAPĂ**: 1. ‘cavitate săpată în pământ’: Ps. 93, 13: PS: ‘Săpa-se-va (B1688: se va săpa păcătoșului) **groapă**. 2. ‘mormânt, iad’: Ps. 39, 3-4: DOS.: Din **groapă** m-au scos, făcându-ș milă. Ps. 87, 13-15: DOS.: Mă băgară-n **groapă** dedesupt de toate, Unde-i întunerec și umbră de moarte. Ps. 29, 5: COR: Spășitu-m-ai de cealea ce deștingu în **groapă**. Ps. 142, 18: B1688: Mă voiu asămăna celor ce să pogoară la **groapă**! 4. (fig.) ‘uneltire; ‘distrugere a cuiva prin viclenie’: Ps. 7, 15: PS: **Părâu** rimă și săpă, și căzu în **groapa** ce féace. Cf. PH: Săpară între fața mea **groapă** și căzură în ea. COR.: **Părâu** rim și săpă, și căzu în **groapă** ce feace. DOS.: Cine va săpa **groapă** altuia să-l surpe, Sângur ș-va cădea-n **râpă** și viața ș-a rumpe. Sec. 18: **Groapă** au săpat, și o au deșchis pre ia: și va cădea în **groapa** carea au făcut. B1938: El sapă **groapa** ..., dar cade în **groapa** pe care a făcut-o! B1988: **Groapă** a săpat ... și va cădea în **groapa** pe care a făcut-o; (fig.) ‘id.’: Ps. 9, 15: B1988: Căzut-a neamurile în **groapa** pe care au făcut-o. Cf. PS: În **cursa** ačasta ce ascunseră legă-se picorul lor. PH: În **paguba** ceale ce le feaceră ... nudă picioarele lor. COR.: Cufundară-se limbile în **pagubă** ce feaceră. B1938: Prăbușitu-s-au păgânii în **copca** pe care au pregătit-o.

Din exemplele de mai sus se observă evoluția numelui comun *groapă* de la sensul de bază ‘cavitate săpată în pământ’, la cele de ‘mormânt’, ‘iad’. Sinonimele contextuale ale cuvântului discutat sunt: *mormânt, iad* (sensul 2); *râpă, pagubă, copcă, cursă* (sensul 4); *mormânt* (sensul 5).

GRUMAZ provine de la rad. i.-e. **guer-* ‘a înghiți’; ‘gâtlej’, ‘prăpastie’, din care au rezultat și v. ind. *girati, grnāti* ‘înghite’, lit. *geriúi, gerti* ‘a bea’ (Russu 1970: 171–172), fr. *gourmand*, it. *disgrumare* ‘a rumega’; toate aceste cuvinte se referă la partea interioară a gâtului.

- (9) **GRUMAZ**: 1. (echivoc) ‘ceafă’: Ps. 149, 6: PS, COR.: Rădicarea lu Dumnedzeu în **grumadzul** lor. Ps. 128, 4: B1688: Domnul cel drept tăia **grumazii** păcătoșilor. 2. ‘gâtlej, faringe, esofag’: Ps. 68, 4: PS: Tăcu **grumadzul** mieu. Cf. PH: Amuși **grumagiul** mieu. COR.: Tăcu **grumazul** mieu. DOS.: Mi-au amurțât **limba**. B1688: Amorțit-au **gâtlejul** mieu. Psalt. sec. 18: Amorțit-a **grumazul** meu. Rî1725: Amurțind, amurțit-a **grumazul** mieu. B1938: **Gâtlejul** meu aprins e ca de foc. B1988: Amorțit-au **gâtlejul** meu. 3. ‘gură’: Ps. 5, 11: PS: Mormântu deșkisu **grumadzul** lor limbile sale se înșelără. COR.: Mormântu deșchisu **grumazulu** lor. 4. ‘Cuvântul lui Dumnezeu’: Ps. 118, 103: PS: Cătu e dulce **grumadzului** mieu cuventele tale, mai vrătosu de miarea rostului mieu.

Substantivul *grumaz* are următoarele sinonime parțiale: *gât* (sensul 1); *limbă, gâtlej* (sensul 2); (fig.) *gât* (sensul 3).

MĂGURĂ e un termen foarte vechi în limbă, derivat de la rad. *mag-* cu sufixul traco-dac *-urē* (prezent în alți termeni autohtoni, *purure, strugure*), dar nu este un împrumut din albaneză. Ionescu (1985: 125) l-a pus în relație cu rad. i.-e. **mag-*, prezent și în v. sl. *mogila*, sp. *mogote* ‘montagne isolée’, port. v. *mongo* ‘piatră de hotar’ (de origine nelatină în ultimele două idiomuri). Cuvântul aparține vocabularului pasiv al limbii noastre, în locul lui fiind utilizați alți temeni cu semantism apropiat de al său, *codru* și *munte*. Prin comparație cu *măgură, codru* – termen de asemenea învechit – este mai des folosit în limba contemporană,

unde are în special sensul ‘pădure deasă’. „Apariția sensului ‘pădure’ se datorează sinonimiei lui *măgură* cu *codru* ‘munte’, frecventă în româna veche. Datorită acestei sinonimii care funcționa la început numai pentru situațiile în care *codru* = *munte*, *măgură* (prin atracție sinonimică) a devenit sinonim și cu *codru* ‘pădure’. Se pare că acest sens a fost destul de frecvent, de vreme ce el este atestat în româna contemporană”. Ionescu (1985: 122) explică sensurile ‘deal’ și ‘munte’ ale lui *măgură* ca dezvoltări ulterioare de sensul primar al acestuia ‘ridicătură, teren înălțat’, pe baza semului *înălțime*”.

- (10) **MĂGURĂ** : 1. ‘munte’: **Ps. 14, 1: DOS.:** *Doamne, cine ... Să șază-ntr-a Ta casă, în măgura cea deasă?* Cf. **PS:** *Cine se va sălășlui în codrul sfântu al Tău?* **PH:** *Cinre se va muta în cel svântu dealu al Tău?* **COR.:** *Doamne ... cine se va sălășui în codrul sfânt al Tău?* **B1688, 1988:** *Cine va sălășlui muntele cel sfânt al Tău (B1938: în sfânt muntele Tău)?* 2. ‘vârf de munte’: **Ps. 47, 61-62: DOS.:** *Muntele Vasanel are ... multe măguri nalte.* 3. ‘deal, colină’: **Ps. 17, 93-94: DOS.:** *Picioarele mele ... să salte ... pre dealuri, preste măguri nalte.* 3. ‘pădure; munte împădurit’: **Ps. 13, 3-4: DOS.:** *Să șază-ntr-a ta casă, în măgura cea deasă?* 4. ‘loc înalt; Cer’: *Sionul, Măgura ce-a mică ce-a lăcui Domnul.*

În exemplele propuse echivalentele contextuale ale lui *măgură* sunt: *codru*, *deal*, *munte*.

PÂRÂU: avea sensul inițial ‘curs de apă’. Ionescu (1985: 146) crede că sensul ‘râu’, a apărut ulterior ca urmare a confuziei pe care o făceau vorbitorii între *râu* și *pârâu* (pe baza asemănărilor formale și semantice ale celor doi termeni). Gr. Brâncuș (1981: 161) și A. Ionescu (1985: 163) au explicat lipsa unui sinonim total al lui *pârâu* și au arătat faptul că între *pârâu* și *râu* este „un raport ca de la general la particular rezultat din specializarea semantică pastorală a termenului”, în sensul că *râu* „acoperă o suprafață semantică mai mare”, iar *pârâu* „i se subordonează ca specie a genului, se include în sfera semantică a termenului latin”. Acesta este un argument important pentru care *pârâu* aparține vocabularului activ al limbii române.

- (11) **PÂRÂU:** 1. ‘râu’; ‘apă curgătoare’: **Ps. 92, 4: DOS.:** *Părauăle tare strigă.* Cf. **PS:** *Rădicară râurele glasurele sale.* **PH:** *Rădicară rriurile glasurele sale.* **COR.:** *Rădicară-se râurele glasurele sale.* **B1688:** *Ridicară râurile glasurele lor.* **B1938:** *Ridicat-au râurile glasurele lor.* **B1988:** *Ridicat-au râurile glasurele lor.* 2. ‘izvor’: **Ps., 109, 7: DOS.:** *Apă de pre pârâu va bea-n cale.* Cf. **PS:** *Diin izvoru în cale bé.* **PH:** *Den vale în cale bea-va.* **COR.:** *Den izvor în cale bea.* **B1688:** *Den pârâu pe cale va bea.* **B1938:** *Din pârâu din cale el bea apă.* **B1988:** *Din pârâu pe cale va bea.*

În româna veche substantivele *pârâu* și *râu* aveau pluralele *părauă* și, respectiv, *râure*. Sinonimele contextuale ale cuvântului de substrat sunt *râu* și *vale* (sensul 1) și *izvor* (sensul 2).

- (12) **PURUREA:** 1. ‘întotdeauna’: **Ps., 15, 8: PS:** *Vădzuiu Domnul ... pururé.* Cf. **PH:** *Vădzuiu Domnulu ... pururea.* **COR.:** *Văzui Domnul ... pururea.* **DOS.:** *Eu te văz în tot ceasul ... Doamne.* **B1688:** *Vedeam pre Domnul ... pururea.* **Psalt. sec 18:** *Am văzut pre Domnul înaintea mea pururea.* **B1938:** *Îl am pe Domnul ...veșnic în fața*

mea. **B1988**: *Văzut-am ... pe Domnul ... pururea*. 2. ‘permanent’: **Ps. 24, 15**: **PS, COR., B1688**: *Ochii miei pururea cătră Domnul*.

Adriana Ionescu (1985: 149) este de părere că valoarea adverbială a lui *pururea* este secundară. La origine, *pururea* este un substantiv, fapt probat de forma de plural, *pururi*, cu care acesta circulă și astăzi; *-a* este o particulă adverbială de timp prezentă și în alte adverbe provenite din substantive (*vara, noaptea, seara* etc.). Nu are echivalente contextuale aici. Prin comparație cu *totdeauna, neîntrerupt* și *veșnic*, *pururea* a ieșit din uzul comun și figurează în special în stilul religios și în cel poetic.

STĂPÂN: Ionescu (1985: 154–5) afirmă că în româna comună *stăpân* însemna, initial, numai ‘posesor de animale, de oi’. Ulterior, a dobândit o accepțiune mai largă, cea de ‘proprietar de bunuri materiale’, ‘persoană care conduce’, ‘persoană care are servitori’. Evoluția semantică se întemeiază pe faptul că păstorul cu cele mai multe animale devenea automat conducătorul comunității din care făcea parte, pe baza autorității conferite de starea sa materială superioară (cf. și alb. *bagëti* ‘animale’ aflat în relație cu sl. *bogŭ*, v. ind. *bhāgas* ‘avuție’). Philippide (1927: 451) și Ionescu (1985: 154) au arătat că sinonimia dintre *stăpân* și *domn* acoperă doar sensul ‘conducător al unei gospodării, a unei țări; proprietar de bunuri materiale’, în timp ce pentru accepțiunea ‘proprietar al unui animal’, se folosește exclusiv termenul *stăpân*. Rom. *stăpân* și corespondentul său alb. *shtëpâ, shtëpreshtë* provin din etimonul comun **stapan* ‘proprietar de animale’, Ionescu (1985: 154).

- (13) **STĂPÂN**: ‘proprietar de obiecte, animale; persoană care are slugi’: **Ps., 122, 2**: **B1688, 1938, 1988**: *Ochii robilor* (**PS, COR.:** *șerbilor*; **PH:** *șerbului*) *în mâinile* (**PS:** *în mărurile*; **PH:** *în mărurile*; **B1938:** *la mâna*; **B1988:** *la mâinile*) *stăpânilor* lor (**PS, PH, COR.:** *domnilor săi*; **B1938, 1988:** *stăpânilor* lor).
- (14) **STRUGURE 1**. ‘fructul viței de vie’: **Ps. 79, 10**: **DOS.:** *Din Eghiptea ți-ai mutat vie buiacă Să rodească vin și strugurii să-ți placă*. 2. (fig.) ‘faptă’: **Deut. 32, 32-33**: **PS, COR.:** *Struguru de fi(i)are, strugur amar(u) lor*. **DOS.:** *Bobîța de fiiare ... strugurul amărăciunii*. **B1688:** *Strugur de hiare* (**B1938, 1988:** *struguri otrăviți*), *poamă de amărăciune* lor (**B1938:** *ciorchinii* lor sunt amari; **B1988:** *bobîțele* lor amare).

Ionescu (1985: 156) îl explică pe *strugure* ca fiind un derivat de la baza *strug*, atestată în româna veche și în cea contemporană, cu sufixul autohton *-ure* (prezent în *măgură, purure*). Sensurile de bază ale termenului de substrat sunt ‘tulpină târătoare, rug’; ‘fructul viței-de-vie’. Prin restrângere, *strugure* semnifică doar ‘fructul viței-de-vie’, care a devenit singura accepțiune a termenului în româna contemporană. Evoluția semantică în cauză este rezultat concurenței dintre *strugure* ‘viță-de-vie’ și lat. moștenit *vitea* ‘id.’ Cuvântul provine din rad. i.-e. **ster-* ‘ausbreiten, ausstreuen’, prezent și în v. ind. *strnāti, strnotī* ‘streut, streut hin, bestreut’; ‘wirft hin, wirft nieder’, avest. *star-* ‘sternere’, gr. *stornomi* ‘bestreue, streke hin, breite aus’; *srw-ma* ‘Streu, Lager, Bettdecke’; lat. *sternere* ‘auf den Boden hinstreuen, hinbreiten’, *stramen* ‘Streu’, engl. *to straw* ‘a se întinde (pe jos, pe pământ)’; ‘a se târî’ (de la care s-a format și engl. *strawberry* ‘fragă’), care au semul comun ‘întins (pe jos)’; ‘așternut’, prezent atât în alb. *shtrij, shtroj*, cât și în rom. *strug(ure)* (Ionescu 1985: 157). Sinonimele contextuale ale acestui cuvânt sunt: *bobîța, poamă, ciorchine*. Pentru primul sens nu există sinonime, în toate versiunile citatului biblic fiind folosit doar cuvântul autohton, cu formele *struguri, strugure* și, învechit, *strugur* (ultimele două întrebuintate pentru exprimarea ideii de

plural). *Poamă* este astăzi învechit și regional. *Strugure* are (prin comparație cu echivalentele sale) o poziție importantă atât în limba literară veche, cât și în cea contemporană datorită lipsei unui termen care să exprime semantismul său cuprinzător.

- (15) **ȚAP: 1.** ‘masculul caprei’: **Ps. 49, 10: PS, COR.:** *Den (B1988: din) turmele tale țapu (B1688, Psalt. sec. 18, Rî1725, B1988: țapi).* **DOS.:** *Țap hrănit din turmă. B1938: Țapi din țarcurile tale.* **2.** ‘țap jertfit pentru iertarea păcatelor poporului în Vechiul Testament’: **Ps. 49, 13: PS:** *Beau sânge de țapu. B1688, Psalt. sec. 18: Sânge de țapi voiu bea.*

Termenul *țap* este monosemantic și nu are sinonime nici în textele vechi și nici în cele moderne.

3. Productivitatea termenilor

Termenii de substrat sunt extrem de productivi, așa cum remarcă Brâncuș (1984:19). Exemplele prezentate ilustrează pe deplin afirmația lingvistului citat, întrucât atestă existența câtorva derivate sufixale substantivale și adjectivale de la termenii *abur*, *bucura* și *moș*. Am ales câteva contexte în sprijinul celor de mai sus.

3.1. Derivate substantivale

- (16) **BUCURIE: Ps. 50, 9: PH, PS, COR., DOS.:** *Dai bucurie.*
(17) **MOȘIE: Ps. 15, 19: DOS.:** *Că moșia mea este stâlpită. Cf. Ps. 44, 38: DOS.:* *Casa și moșia, că-n dar nu ți-i truda. Ps. 134, 31-32: DOS.:* *Dede pământul lor moșie Lui Izrail.*

3.2. Derivate adjectivale

- (18) **ABURIT ‘amețit’ : Ps. 77, 71: DOS.:** *Domnul ... Ca de vin ce-i aburit și șumân.*
(19) **BUCUROS: Ps. 41, 5: PS, COR.:** *În glas bucuros.*

4. Echivalențele de traducere

Dintre cuvintele studiate, doar *țap* nu are sinonime, toate celelalte lexeme au două sau chiar mai multe echivalente contextuale pe care le-am menționat deja. Relația de echivalență angrenează, în cazul de față, cuvinte din fondul traco-dac (*codru, măgură, cursă, groapă* etc.); elemente moștenite din latină (*domn, ginere, gură, limbă, mormânt, munte, rost, suflare* etc.); împrumuturi slave (*boabă, copcă, deal, îngrădire, iad, pagubă, veselie, sălță, zid*); neologisme franțuzești (*colină*); derivate pe teren românesc de la baze de substrat (*aburit, bucurie, bucuros, moșie*). Folosirea acestora se justifică prin dorința traducătorului (care era și tipograf) de a folosi cuvinte cunoscute în toate zonele geografice locuite de români, iar alegerea termenilor frecvent utilizați în locul de baștină al traducătorului a fost alegerea acestuia. Evitarea regionalismelor se înscrie în aceeași preocupare a cărturarilor români din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea de ale oferi cititorilor români versiuni accesibile din punctul de vedere al vocabularului folosit, expresive și corecte din perspectivă dogmatică (Dimitrescu 1997: 52).

5. Concluzii

Cercetarea noastră a vizat treisprezece lexeme de substrat utilizate în câteva dintre cele mai importante versiuni românești ale *Psalmilor* realizate în secolele al XVI-lea, al XVII-lea, al XVIII-lea și al XX-lea. Pe baza corpusului alcătuit din lucrările citate în bibliografia prezentului articol, am stabilit inventarul lexical de origine autohtonă. Am studiat semantismul particularităților morfosintactice ale cuvintelor și productivitatea acestora. Complexitatea temei alese explică necesitatea dublei abordări a acesteia din perspectiva diacronică și sincronică.

Am considerat utilă prezentarea celor mai importante ipoteze privind etimologia termenilor de substrat și a raportărilor acestora la nume comune din limbi indo-europene.

Inventarul lexical de substrat este foarte important deoarece: nu există traducere în care să nu fie folosiți termeni autohtoni în număr aproximativ egal; cuvintele sunt polisemantice, expresive, sunt prezente în frazeologie, sunt productive, astfel că au dat naștere derivatelor și compuselor aflate și azi în uz. Au un număr relativ redus de echivalente contextuale. Sunt generale pe tot teritoriul locuit de români; fac parte din limba literară.

SURSE

- B1688** – *Biblia adecă Dumnezeiasca scriptură ale cei veachi și ale cei nouo leage toate*, București, [Mitropolia Bucureștilor].
- B1938** – *Biblia adică dumnezeiasca scriptură a Vechiului și a Noului Testament*, tradusă după texte originale ebraice și grecești de preoții profesori Vasile Radu și Gala Galaction (ediția 1938), București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă.
- B1988** – *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a Vechiului și Noului Testament* (ediția 1988), București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române.
- COR** – *Psaltirea slavo-română (1577) în comparație cu psaltirile coresiene din 1570 și din 1589* (ediția 1976). Tipărită de Coresi. Text stabilit, introducere și indice de Stela Toma. [București], Editura Academiei Române.
- DOS** – *Psaltirea în versuri. 1673* (ediția 1974). Ediție critică de N. A. Ursu. Iași, [f.e.].
- PH** – <1500–1510>, *Psaltirea Hurmuzaki* (ediția 2005). [Traducere anonimă]. [Vol.] I–II. Studiu filologic, studiu lingvistic și ediție de Ion Gheție și Mirela Teodorescu, indice de cuvinte de Rovena Șenchi. București, Editura Academiei Române
- PS** – <1573–1578> *Psaltirea Scheiană* (ediția 1889). [Traducere anonimă]. Publicată de prof. I. Bianu. Tomul I: *Textul în facsimile și transcriere cu variantele din Coresi (1577)*. Edițiunea Academiei Române, București, Tipografia Carol Göbl.

BIBLIOGRAFIE

- Brâncuș, Grigore, 1983, *Vocabularul autohton al limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Brâncuș, Grigore, 1995, *Cercetări asupra fondului traco-dac al limbii române*, București, Institutul Român de Tracologie.
- Çabej, Eqrem, 1986, *Studime etimologjike në fushë të shqipës*, Tiranë.
- Dimitrescu, Florica, 1995, *Dinamica lexicului românesc – ieri și azi*, Cluj-Napoca/București, Editura Clusium/Editura Logos.
- Hasdeu, Bogdan Petriceicu, 1873, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*. I. Ediție îngrijită și studiu introductiv de Grigore Brâncuș, București, Minerva.

- Ionescu, Adriana, 1985, *Lexicul românesc de proveniență autohtonă în textele din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, București, Tipografia Universității din București.
- Mihăilă, Gheorghe, 2010, *Contribuții la studiul cuvintelor de origine autohtonă în limba română*. București, Editura Academiei Române,
- Philippide, Alexandru, 1927, *Originea românilor*, II, Iași, Tipografia „Viața Românească”.
- Poghirc, Cicerone, 1969, „Influențe”, în Alexandru Rosetti, Boris Cazacu, Ion Coteanu (ed.), *Istoria limbii române*, II, București, Editura Academiei, p. 313–365.
- Rosetti, Alexandru, 1967, *Istoria limbii române*, I, București, Editura Academiei Române.
- Russu, I. I., 1970, *Elemente comune în limba română. Substratul comun româno-albanez*, București, Editura Academiei Române.

THE TERMINOLOGY OF THE THRACO-DACIAN SUBSTRATE USED IN THE VERNACULAR TRANSLATIONS OF THE PSALMS

The present article analyzes eighteen Thracian-Dacian words inherited by the Romanian language and their semantic, lexical, morphological and etymological characteristics in Psalms translations in the 16th, 17th, 18th and 20th centuries. Their semantic, lexical, morphological and stylistic particularities were highlighted. In ancient writings, substrate lexemes are polysemantic, except for *țap*. Selected examples proved some morpho-syntactic particularities of 17th and 18th c. Romanian (old plural noun forms). These common names have usually partial contextual synonyms for their meanings. Synonyms are from the substrate, Latin (inheritance), Slavic, Greek and French. Translators used Thracio-Dacian words for two reasons: their archaic character and their complex semantics which is only partially expressed by equivalents of other origins. In diachrony, competition between the two categories of words led to the imposition of indigenous ones. Our corpus proved the importance of substrate words in Romanian, their privileged position resulting from three aspects: their lack of total synonyms, and their productivity reflected in the existence of derivatives and compounds in studied texts.

STRUCTURA DIALOGULUI ÎN „EVANGHELIA” DIN NOUL TESTAMENT DE LA ALBA IULIA (1648)

CĂTĂLINA MĂRĂNDUC

*Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București /
Facultatea de Informatică, Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași*

1. Introducere

Studiul de față se bazează pe existența unui corpus computațional pe care îl creăm la Facultatea de Informatică a Universității „Al. I. Cuza” din Iași. Acesta cuprinde la ora actuală 23 534 de fraze cu 462 502 cuvinte și semne de punctuație, adnotate morfologic și sintactic în convenția *Gramaticii de dependență* (Tesnière 1959, Tapanainen și Jarvinen 1998). Întrucât corpusul nu este destinat doar specialiștilor, acesta putând fi citit și de calculatoare, adnotarea trebuie să respecte exact convențiile stabilite. Este un corpus de tip *balanced*, deoarece cuprinde texte din toate registrele limbii (din româna standard 4 500 de fraze, 2 500 de din comunicarea Social-Media, 7 000 de fraze din limbă română veche). Recent, am introdus 1 200 fraze din folclorul din România și Republica Moldova.

Ne vom ocupa aici de *Noul Testament* (NT) tipărit pentru prima dată în limba română în 1648, pe care intenționăm să îl adnotăm integral. Până în prezent, am realizat 80% din acest obiectiv în cadrul proiectului *Monumenta linguae dacoromanorum*, care s-a ocupat și de digitizarea *Bibliei de la București* (1688). Această inițiativă se înscrie într-o mișcare internațională de conservare în formă computațională a moștenirii culturale, inițiată la Universitatea din Freiburg, la care s-a afiliat și Universitatea din Iași

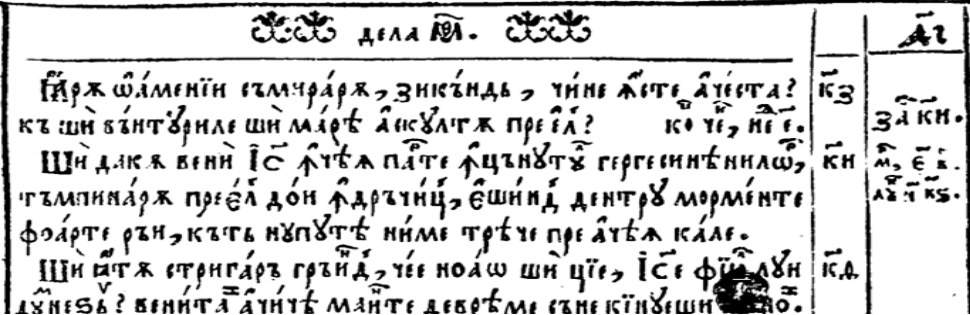
Un alt proiect internațional la care ne-am propus să aderăm este PROIEL (*Pragmatic Resources in Old Indo-European Languages*) al Universității din Oslo, care compară textul Noului Testament din limba greacă cu traduceri sale din latină, greaca veche, vechea slavă și armeană (Haug și Jøhndal, 2008, Haug 2014). Aderarea la acest proiect va aduce contribuții semnificative studiilor filologice comparative și etimologice. Pentru acest corpus, în ideea de a obține rezultate complementare, am ales NT (1648), dat fiindcă nu a fost tradus de traducătorii *Bibliei de la 1688* și nu a făcut obiectul proiectului *Monumenta Linguae Dacoromanorum*.

2. Prezentarea corpusului

La începutul acestui proiect, s-a lucrat pe un corpus alcătuit dintr-un exemplar al NT (1648), scanat de către Biblioteca Universității din Cluj-Napoca (accesibil on-line), și dintr-o variantă a acestuia transcrisă manual în cadrul Institutului de lingvistică „Iorgu-Iordan”. În august 2015 am început colaborarea cu Institutul de matematică și informatică din Chișinău, unde un grup de cercetători au reușit să creeze un program de citire automată a literelor vechi

chirilice românești (Colesnicov, Malahov și Bumbu 2016, Cojocaru, Colesnicov și Malahov 2017). Acest fapt ne-a ajutat să obținem o variantă a NT mult mai apropiată față de textul tipărit în secolul al XVII-lea.

Cu ajutorul programului creat la Chișinău, am reușit să transpunem literele din printul nostru în litere chirilice editabile și apoi, cu ajutorul unui alt program, să le transpunem în litere latine (v. **Figura 1**). Textele sunt comparate automat, colaționarea manuală fiind necesară numai în cazul unor dificultăți de citire (pete pe text, litere superscrise, cuvinte lipite, cifre scrise cu litere chirilice) care pot produce erori. În **Figura 1** (b) se poate observa cum a fost corectată o eroare pe textul editabil cu chirilice (din centru). Prin creșterea corpusului, instrumentele noastre vor fi mai bine antrenate și vor avea mai multe date în memorie, deci vor face mai puține erori.

a.			
b.	<p>Щрж ѿаменїи ѿсмирарж, зикъндъ, чине асте ачеста? къ ши вѣнтврїле ши марѣ асквлтж пре ел? коѿ цѣ, нед 5. Ши дакж вени ІС аѿѣа парте аѿцнѣтѣ гергесинѣнилѡр, тъмпинарж пре ел дои адръчиц, ешинд, дентрѡ морменте фоарте рѣи, кѣтъ нѣпѣтѣ нїме трѣче пре аѿѣа кале. Ши аѿѣа стрїгарѣ грѣнд, чее ноаѡ ши цїе, ІС е фїюл лви дѡмнезѣ? венїтаї ачїчѣ маїнте деврѣме сѣне чїнѣещї пренїи.</p>	27 28	зач 28 мо, 5.2 лук 8. 26.
c.	<p>Iară oamenii sămirară, zicând: Cine iaste acesta? Că și vânturile și marea ascultă pre-el? - Коѿ сеч, нед 5 Și dacă veni IS înceaia parte înfinutul gherghesineanilor, tâmpinară pre El doi îndrăciț, Eșind dentru mormente, foarte răi, cât nuputea nime treace pre acea cale. Și iată strigară grăind, cee noao și ție, Ise, fiul lui Dumnedzău? venitai aciea mainte devreamе săne chinuiești prenoi.</p>	27 28 29	zaci 28 Mp, 5.2 Luc 8 26

Figura 1. Textul printului *Noului Testament* (1648), textul cu litere chirilice editabile și textul cu litere latine, ultimele două obținute la Chișinău.

Textul cu caractere latine (c) este procesat de informaticienii din Iași (Mărănduc și Perez 2015, Mărănduc, Simionescu și Cristea 2017). Cu ajutorul unui program, textul este segmentat în fraze și cuvinte și apoi analizat morfologic (v. *infra* **Figura 2**)

Textul este păstrat în format XML, iar pentru a vedea arborii sintactici este nevoie de interfețe de lucru (Mărănduc, Hociung și Bobicev 2017). Gramatica de dependență se distinge de alte modele teoretice sau computaționale prin aceea că numai cuvintele și elementele de punctuație sunt considerate noduri, pe când numele relațiilor de dependență este scris pe

arcele dintre noduri. În alte modele, cuvintele sunt considerate noduri terminale iar denumirile relațiilor sunt noduri nonterminale. Modelul gramaticilor de dependență este mai flexibil și realizează o mare economie de noduri. Această gramatică nu admite relații de echivalență (orizontale), ceea ce face dificilă adnotarea coordonării.

Fiind flexibilă și economică, această convenție de adnotare a fost adoptată de tot mai multe corpusuri, unele adunate pe platforma online *Universal Dependencies* (UD)¹ (Nivre *et al.* 2016) la care am decis să aderăm și noi. În 2015 Institutului de inteligență artificială din București, afiliat la UD un corpus de texte de limbă contemporană standard, la care am contribuit cu 4 500 de fraze, iar la 8 noiembrie 2017 am introdus în UD un corpus de română nonstandard (UD-Romanian-Nonstandard). Tot atunci, am transpus în convențiile de adnotare ale UD 1 200 de fraze din NT (1648), iar anul acesta am ajuns la cifra de 8 938 de fraze din NT (1648) și 1 131 fraze din folclorul din România și din Republica Moldova, care pot fi descărcate gratuit începând cu 1 noiembrie 2018. Am elaborat între timp programe automate de transpunere din formatul nostru în formatul UD. Corpusul UAIC² este în format XML, iar coprola din UD sunt în format CONLLU (vezi **Figura 2**). Acesta din urmă prezintă avantajul că siglele cu analiza morfologică sunt explicate.

```

3353 <word id="5" form="fu" lemma="fi" postag="Vais3s" head="6" chunk="" deprel="PASS" />
3354 <word id="6" form="zis" lemma="zice" postag="Vmp--sm-p" head="2" chunk="" deprel="EXP" />
3355 <word id="7" form="celor" lemma="cel" postag="Pd3mpo" head="6" chunk="" deprel="RCPT" />
3356 <word id="8" form="de" lemma="de" postag="Spsa" head="9" chunk="" deprel="CNSBRD" />
3357 <word id="9" form="demult" lemma="demult" postag="Rg" head="7" chunk="" deprel="TEMP" />
3358 <word id="10" form=":" lemma=":" postag="COLON" head="14" chunk="" deprel="NOAPP" />
3359 <word id="11" form="&quot;" lemma="&quot;" postag="DBLQ" head="14" chunk="" deprel="QUOT" />
3360 <word id="12" form="Să" lemma="să" postag="Qs" head="14" chunk="" deprel="IMPER" />
3361 <word id="13" form="nu" lemma="nu" postag="Qz" head="14" chunk="" deprel="QNEG" />
3362 <word id="14" form="giuri" lemma="giuri" postag="Vmsp3" head="6" chunk="" deprel="INCID" />
3363 <word id="15" form="strîmb" lemma="strîmb" postag="Rg" head="14" chunk="" deprel="QLF" />
3699 5 fu fi AUX Vais3s Mood=Ind|Number=Sing|Person=3|Tense=Past 6 aux:pass _
ref=MATT5.33
3700 6 zis zice VERB Vmp--sm-p Gender=Masc|Number=Sing|Polarity=Pos|VerbForm=Part 2
ccomp _ ref=MATT5.33
3701 7 celor acel PRON Pd3mpo
Case=Dat, Gen|Gender=Masc|Number=Plur|Person=3|PronType=Dem 6 iobj _ ref=MATT5.33
3702 8 de de ADP Spsa AdpType=Prep|Case=Acc 9 mark _ ref=MATT5.33
3703 9 demult demult ADV Rg 7 advmod _ ref=MATT5.33|SpaceAfter=No
3704 10 : : PUNCT COLON 14 punct _ ref=MATT5.33
3705 11 " " PUNCT QUOT 14 punct _ ref=MATT5.33|SpaceAfter=No
3706 12 Să să PART Qs PartType=Sub 14 mark _ ref=MATT5.33
3707 13 nu nu ADV Qz Polarity=Neg 14 advmod _ ref=MATT5.33
3708 14 giuri giuri VERB Vmsp3 Mood=Sub|Person=3|Tense=Pres|VerbForm=Fin 6
parataxis _ ref=MATT5.33
3709 15 strîmb strîmb ADV Rg 14 advmod _ ref=MATT5.33|SpaceAfter=No
3710 16 , , PUNCT COMMA 19 punct _ ref=MATT5.33

```

Figura 2. Fragment (Matei, 5.33) în format XML (sus) și CONLLU (jos), văzute prin Notepad++.

Datorită faptului că trecerea la formatul UD se efectuează cu pierdere de informație semantică, implicită în siglele celor 14 feluri de circumstanțiale în convențiile noastre sintactice clasice, am conceput un alt format, numit UAIC semantic. Cele patru Evanghelii din NT (1648) sunt transpuse în toate cele trei formate, UAIC sintactic, UAIC semantic și UD sintactic.

¹ <http://universaldependencies.org/>. Acesta este site-ul unde se află acum 150 de corpusuri pentru 72 de limbi, adnotate în aceleași convenții, numărul lor fiind în creștere.

² Corpusul Facultății de Informatică a Universității „Al. I. Cuza” din Iași se numește UAIC-RoDia-DepTreebank (treebank de dependență al UAIC, pentru limba română diacronică) cu codul internațional de identificare pentru resurse: ISLRN 156-635-615-024-0.

3. Dialogul, din mai multe puncte de vedere

3.1. Importanța dialogului în textul sacru

Prin comparație cu Faptele Apostolilor, Evangheliile sunt prin excelență texte dialogate, având un stil oral. În Faptele Apostolilor oralitatea stilului se manifestă mai puțin, atunci când este vorba de narațiuni, sau deloc, acolo unde este vorba despre stilul epistolar. Evanghelia este povestea vieții și activității misionare a lui Isus Hristos.

Pragmatica a teoretizat capacitatea unor acte de vorbire de a schimba lumea, de a crea realități noi, denumindu-le acte performative (Austin 1962) sau declarative (Searle 1969). Este mai puțin important să observăm caracteristici formale ale cuvintelor care schimbă lumea, cum ar fi modul imperativ. Mai importantă este intenția locutorului și capacitatea lui de a o duce la îndeplinire, adică abilitarea locutorului cu dreptul de a schimba o stare de fapt. Numai Ofițerul Stării Civile are abilitatea de a declara că două persoane sunt căsătorite; dacă altcineva ar face această declarație, ea nu ar schimba starea de fapt.

Isus folosește vorbirea în două moduri: în primul rând, pentru a vesti pe oameni că vor fi iertați de păcate, salvați de blestemul lui Adam¹. În al doilea rând, cuvintele au puterea de a demonstra că Iisus este persoana abilitată pentru a ierta păcatele și pentru a schimba lumea potrivit intențiilor sale (guverna de milă); prin cuvânt Iisus face minunile, iar apostolii fac și ei schimbări în realitate, după abilitarea lor, pentru că urmează modelul divin.

Faptul că Iisus are abilitare divină este observat în numeroase locuri de evangheliști sau de oameni a căror atitudine ei o descriu. În textul din **Figura 1**, oamenii se miră „că și vânturile și marea ascultă pre el”. Alte exemple:

- (1) „Și să mira de învățătura lui, că era învățând pre ei, ca cela ce avea putere și nu ca cărtularii” (Marcu, 1.22)².
„Că învăța pre ei ca cela ce are putere și nu ca cărtularii” (Matei, 7.29).

3.2. Scenarii dialogice

Se poate observa în cuprinsul Evangheliilor persistența unor tipare dialogice. Acestea sunt diferite pentru cele două funcții ale dialogului. Pentru cazul răspândirii învățăturii, găsim o structură de tipul întrebare-răspuns (catehism), precedată de o anumită atitudine scenică, de un contact între vorbitori: „apropiindu-să”, „să apropiară”. Observăm precizarea emitentului și a receptorului pentru fiecare replică, fie și scurtă. Emitentul și receptorul sunt argumente ale verbelor dicendi. Verbele dicendi nu numai că nu lipsesc niciodată, dar sunt repetate sau dublate de un sinonim, fie la modul gerunziu, fie tot la indicativ: „mărturisii zicând”, „spusără zicând”, „strigă zicând”, „spuse și nu să lepădă și spuse” etc. Din punct de vedere sintactic, emitentul este subiect sau complement de agent, marcat cu prepoziția „de” sau alte prepoziții, „pre”, „pren”, care arată caracterul revelat al celor zise de proroc. Receptorul sau destinatarul este uneori marcat cu forma oblică de complement indirect, „lui, lor” și alteori este precedat de prepoziția „cătră”.

Complementele precedate de prepoziții sunt specifice unui număr redus de limbi dintre cele 72 de limbi de pe platforma Universal Dependencies, de aceea structurile cu prepoziții nu sunt acceptate ca argumente (ca relații sintactice neomisibile) de către această platformă.

¹ Sensul cuvântului „Evanghelie” este în limba greacă „veste bună”.

² Toate citatele biblice sunt din *Noul Testament*, tipărit de Simion Ștefan, Mitropolitul Ardealului, la Alba Iulia în 1648.

Cuvintele precedate de prepoziții sunt considerate modificatori, relații omisibile. Pentru a rezolva această problemă, sunt admise relații „specifice național”, sub forma unor subclasificări ale modificatorului nominal: *nmod:pmod* pentru complemente prepoziționale și *nmod:agent* pentru complementul de agent.

Un alt scenariu al situației de comunicare este cel în care Iisus nu este întrebat, ci adresează el întrebarea care declanșează schimbul verbal: „Ce vă pricîți voiși?” (Marcu, 9.16) deoarece, fiind omniscient, știe despre ce vorbeau sau ce gîndeau și vrea să combată ideile lor.

Faptul că Evanghelia este o scriere cu caracter preponderent oral se poate demonstra și statistic. Am găsit în cele patru Evanghelii: lemma="zice" cu 1 711 atestări, lemma="spune" – 78 de atestări, lemma="întreba" – 101 atestări, lemma="răspunde" – 225 de atestări, lemma="grăi" – 261 de atestări, lemma="striga" – 62 de atestări și, probabil, mai există și alte verbe dicendi („mărturisii”, „porunci”) pe care nu le-am evaluat statistic. Însurate, aceste cifre dau 2 438 de atestări, aproape jumătate din numărul frazelor celor patru Evanghelii. Dar numeroase fraze reprezintă continuări nemarcate cu verbe dicendi ale unei replici, mai ales în cazul unor parabole sau povestiri.

În ce privește zicerea performativă ca instrument prin care se produce minunea, ea este precedată de fiecare dată de un scenariu specific și de un dialog. Minunea este cerută de cineva sau poate fi oferită de Iisus fără a fi cerută, „fiindu-i milă”. În cazul în care este cerută de cineva care solicită voința lui de a face minunea, iar Isus se asigură mai întâi de credința beneficiarului că o poate face, că este abilitat să o facă. Lipsa de credință este prezentată ca o cauză a absenței actului de schimbare benefică a lumii: „Și nu feace acolo multe puteri, pentru necredința lor” (Matei, 13.58).

O altă etapă premergătoare este iertarea păcatelor. „Zise slăbănogului: Creade, fiul Miu, iartă-ți-se păcatele tale” (Matei, 9.2).

Puterea performativă a cuvîntului este afirmată: „Și răspunse sutașul, zise: Doamne, nu sînt destoinic să întri în casa mea, ce numai zi cu cuvîntul și să va vindeca feciorul meu” (Matei, 8.8). Caracterul demonstrativ al actului de limbaj care schimbă miraculos starea de fapt este afirmat direct:

- (2) „Ca să știți, că puteare are Fiiul omenesc pre pămînt a erta păcatele (atunci zise slăbănogului): Scoală de-ți ia patul tău și te du acasă-ți” (Matei, 9.6).

3.3. Dialogul din perspectivă computațională

Adnotarea scenariilor de comunicare este importantă pentru studii pragmatice asupra comunicării din sec. al XVII-lea. Acestea pot fi efectuate comparativ pe mai multe limbi, observându-se specificul fiecăreia. Numeroase elemente dialogice au făcut obiectul studiilor din PROIEL.

O problemă dificilă pentru specialiștii în procesarea limbajului natural (NLP) este cea a stabilirii coreferințelor între diverse substantive și pronume care desemnează entitățile participante la dialog. În situațiile de dialog, pronumele de aceeași persoană poate desemna entități diferite în fiecare dintre mesaje, fapt nerecunoscut de computer. O soluție ar fi marcarea diferită a întrebărilor și a răspunsurilor, dacă acestea nu sunt deja marcate prin verbe dicendi speciale, iar apoi scrierea unei reguli potrivit căreia persoana I-a și a II-a își schimbă între ele entitatea la care se face trimitere în dialog.

De aceea, am adnotat cu mare grijă în corpusul nostru mesajele dialogate, în toate cele trei formate de care dispunem (UAIC sintactic, UAIC semantic și UD sintactic).

În UAIC, utilizăm sigla *incid.*, cu care marcăm faptul că urmează un text în text, având alt emitent decât textul-ramă. Sigla este situată pe linia prin care rădăcina subarborelui incident se subordonează de verbul dicendi. În UD, în aceeași poziție se folosește sigla *parataxis*.

În formatul semantic, pe lângă INCID, mai avem și alte sigle care adnotează vorbirea directă: EMT=emitent, RCPT=receptor, CTNT=conținut al comunicării, NOAPP=nu aparține. Acest format oferă cele mai bune posibilități din toate trei pentru analiza dialogului.

4. Particularități ale structurilor dialogate în Evanghelia (1648)

4.1. Construcțiile pasive și emitentul lor

Nu am putut cuprinde în statistica de mai sus construcțiile incidente cu verbul „a scrie” la diateza pasivă. Unele dintre acestea au stil oral, de exemplu: „Au nu iaste scris în leagea voastră; «eu ziș Dumnezăi sânteti»”? (Ioan, 10.34).

Dacă textele la diateza activă au toți participanții la comunicare bine precizați, nu se poate spune același lucru despre textele la diateza pasivă. Aici Emitentul ar trebui să fie precizat sub forma complementului de agent. Dar se întâmplă rar să găsim complementul de agent precizat în forma obișnuită din limbajul contemporan: „Iaste scris în proroci și vor fi toți învățați de Dumnezău” (Ioan 6.45). În acest text primul emitent este „proroci”, precedat de prepoziția „în”, iar al doilea, „Dumnezău”, cuprins în vorbirea indirectă, are prepoziția obișnuită „de”.

Dar cel mai adesea, agentul care enunță textul citat din Vechiul Testament este neprecizat sau este precizat într-o formă mediată, ocolită: „Ca să să îple ce e zis de la Domnul pre prorocul, zicând: Den Eghipet voi chema pre fiul meu”. (Matei, 2.15). În acest exemplu, prorocul ar trebui să fie agentul care enunță, dar textul este la persoana I, ca și cum ar fi enunțat de Dumnezeu Tatăl. Sensul este: ‘este zis de către prorocul’ că ‘textul este zis de divinitate’. Prorocul este inspirat de divinitate, divinitatea vorbește „pre” prorocul, astfel încât în unele locuri am adnotat complementul de agent introdus prin prepoziția „pre” sau „pren”. Mai observăm faptul că și textele la diateza pasivă repetă verbul dicendi la modul gerunziu, ca și cele la diateza activă („e zis...”, „zicând”).

4.2. Confuzia vorbire directă – vorbire indirectă

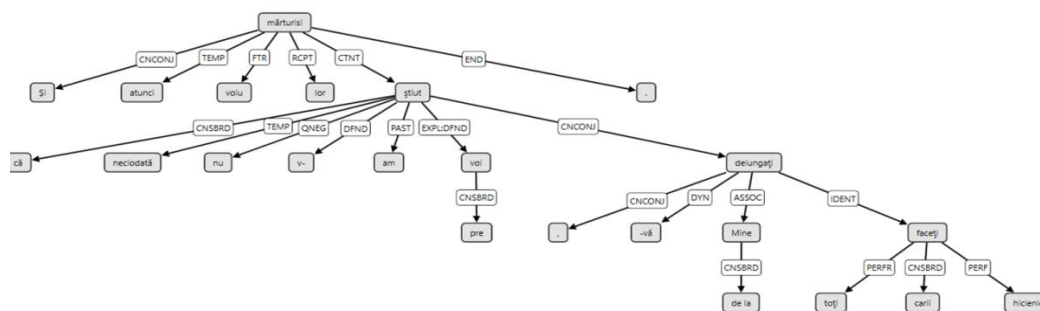
Ar trebui ca oralitatea stilului să fie prezentă în acele fraze care sunt în vorbire directă. Dar statutul de text incident nu este marcat întotdeauna fără echivoc. Uneori, texte în care are loc schimbarea reciprocă a persoanelor emitentului și destinatarului comunicării ca la vorbirea directă sunt precedate de conjuncția subordonatoare, care atrage după sine adnotarea lor drept complementive directe. Fenomenul se petrece atât în vorbirea directă la diateza activă, cât și în exemple similare celor de mai sus, la diateza pasivă: „Iaste scris că dragostea casei tale mă mănâncă” (Ioan 12.17). Aici, după conjuncția „că”, apar forme pronominale la persoanele I și II specifice vorbirii directe (în loc de „e scris că dragostea casei lui Dumnezeu îl mănâncă”).

Iată un exemplu mai dezvoltat:

- (3) „Și atunci voiu mărturisi lor că niceodată nu v-am știut pre voi, delungați-vă de la mine toți carii faceți hiclesie!” (Matei, 7.23).

Se poate observa că nu am utilizat adnotarea vorbirii directe ca INCID, ci cu relația CTNT (conținut) deoarece conjuncția „că” creează o relație de subordonare între cele două

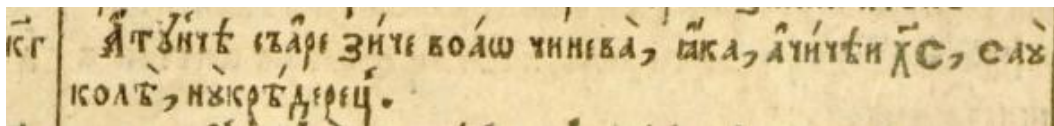
părți ale textului. Ambele au același emitent, Iisus, doar că prima parte este adresată ucenicilor, iar a doua parte unor emitenți ipotetici, care nu sunt prezenți în situația de comunicare; persoana a doua din a doua parte a textului are același emitent cu „lor” din prima parte. Corect, textul ar fi trebuit scris fără conjuncția „că” sau în forma: „că niciodată nu i-am văzut pe ei”. A doua parte reprezintă deci conținutul sau mesajul comunicării lui Iisus către ucenici care face obiectul primei părți a frazei (vezi **Figura 3**).

Figura 3. Adnotarea în format semantic a exemplului (Matei, 7.23).

După cum în exemplul acesta conjuncția „că” este urmată de fenomene specifice vorbirii directe, în alte locuri găsim vorbire indirectă și această conjuncție ar trebui să apară, dar lipsește: „Iaste scris (că?) pâine den ceariu deade lor să mânânce” (Ioan 6.31).

Secolul al XVII-lea nu este caracterizat prin respectarea strictă a normelor, care erau nefixate, prin urmare nici cele de punctuație nu sunt consecvente. Cratima este inexistentă, iar cele două puncte care ar marca textul incident sunt înlocuite cu o virgulă „Atuncea să are zice voao cineva, iaca, acicea-i Hristos, sau colea, nu creadereți!” (Matei, 24.23) (vezi **Figura 4**).

Figura 4. Fragment de print unde se poate citi exemplul Matei, 24.23.

Prin citirea automată a manuscrisului cu un program OCR (Optical Character Recognition), ceea ce nu s-a mai realizat până acum pentru acest tip de litere, urmărim să avem acces la aspectul cel mai exact al documentului, nemediat de redactori lingviști sau teologi. Din păcate, a trebuit să tăiem cuvintele scrise unit, pentru a le putea analiza morfologic și sintactic, dar ele reprezintă o mărturie interesantă a frazării și pronunției din acea epocă. Am stocat datele și sub forma unui corpus care conține cuvântul formă din text cu litere chirilice, urmat de analiza lui cu litere latine. Deocamdată, acest corpus este folosit pentru a extrage date necesare creării unui lexicon al programului OCR. Dar cei de la UD s-au arătat interesați de acest format și ne-au invitat să îl încărcăm și pe el în viitor pe platforma UD, cu intenția de a antrena și pe el parserul sintactic (programul automat care adnotează cuvântul regent și relația de dependență și care este antrenat pe toate cele 72 de limbi).

Iată cum arată corpusul cu litere chirilice, care conține deocamdată numai 3 400 de fraze (vezi **Figura 5**). În viitor, cu datele extrase din acest corpus, am putea construi programe de procesare a textelor românești scrise cu chirilice. De pildă, un POS-tagger (POS=Part Of

Speech –program automat care adnotează partea de vorbire și analiza morfologică folosind sigle numite tag-uri) conține un lexicon ce cuprinde date ca cele de pe coloanele 2-4 din acest format: cuvântul formă, lemma și sigla analizei morfologice.

1	Атѣнчѣ	atunci	Rg	_	15	c.c.t.	_	_
2	съ	să	Csssp	_	15	c.c.cond.	_	_
3	аѣ	avea	Vaip3s	_	4	aux.	_	_
4	зичѣ	zice	Vmn	_	2	subord.	_	_
5	чинеѣ	cineva	Pi3msr	_	4	sbj.	_	_
6	,	,	COMMA	_	9	punct.	_	_
7	ѡка	iaca	I	_	9	interj.	_	_
8	ачичѣ	aici	Rg	_	9	c.c.l.	_	_
9	-и	fi	Vmip3s	_	4	incid.	_	_
10	ХС	Hristos	Npmsrn	_	9	sbj.	_	_
11	саѣ	sau	Ccssp	_	8	coord.	_	_
12	колѣ	acolea	Rg	_	11	coord.	_	_
13	,	,	COMMA	_	2	punct.	_	_
14	нѣ	nu	Qz	_	15	neg.	_	_
15	крѣдерец	crede	Vmm-2p--1	_	0	ROOT	_	_
16	.	.	PERIOD	_	15	punct.	_	_

Figura 5. Textul (Matei, 24.23) în format CONLLU.

Din punct de vedere sintactic, mai observăm conjuncția „să” cu valoare condițională („dacă ar zice cineva”), pe care am adnotat-o cu sigla Ccssp, ca pe conjuncția „că”, deși, de obicei, acesta este adnotată cu Qs, siglă care arată că prin ea se formează modul conjunctiv. Dar în acest text, astfel de notație ar fi eronată, deoarece „să” nu este urmat de modul conjunctiv.

Într-un alt text, narativ, nu putem preciza de fapt care este valoare conjuncției „să” și dacă este vorba de vorbire indirectă: „Învățătorule, Moisi au zis, să va muri cineva neavând feciori, să ia fratele lui pre muiarea lui și să rădice sămânța fratelui său” (Matei, 22.24).

În acest caz, primul „să” are valoare condițională, iar ceilalți doi, coordonați, ar putea fi mărci ale vorbirii indirecte, introducând propoziții completive directe. Dar, dacă citim textul, prin asemănare cu cel anterior, echivalând virgula cu două puncte, utilizate rar în această epocă, atunci putem interpreta textul ca fiind exemplu de vorbire directă, iar conjuncția „să”, având valoare de imperativ.

4.4. Ruptura coreferențialității

De fapt, replica lui Iisus adresată ucenicilor se întinde pe mai multe fraze, care încep cu: „Luați-vă aminte de proroci minciunoși...” (Matei, 7.15). În discursul lui Iisus găsim dialogul lui cu falșii adepți, redarea în vorbire directă a unui schimb ipotetic de replici cu aceștia: „Mulți vor zice mie în ziua aceea: Doamne, Doamne, au n-am prorocit în numele tău...?” (Matei, 7.22). Acest text are caracteristicile obișnuite ale vorbirii directe, adică persoana I din prima parte este coreferențială cu persoana a II-a din replica de după două puncte. Textul din **Figura 3** reprezintă răspunsul la această replică și persoana I inclusă aici este persoana a II-a din finalul arborelui: „depărtați-vă”.

La fel de interesantă este convorbirea lui Ioan Botezătorul cu fariseii, redată în detaliu de Ioan Evanghelistul ca mărturie cât mai vie și mai convingătoare a lui Ioan Botezătorul referitoare la originea divină a lui Iisus. Scena începe cu vorbire indirectă marcată clasic, unde putem observa acumularea de verbe dicendi la vorbirea directă:

- „Și spuse și nu să lepădă și spuse că nu e el acel Hristos. (1)
 Atunci întrebare pre el: Dară cine ești? Ilie ești tu? (2)
 Și zise: Nu sânt. (3)
 Dară tu ești acel proroc? (4)
 Și răspunse: Nu sânt. (5)
 Zisă ră drept aceeaia lui: Cine ești? Ce zici de tine însuși? (6)
 Zise: Eu-s glas strigătorului în pustie: Îndreptați calea Domnului, (7)
 cum au zis Isaia Prorocul” (Ioan, 1.20-23). (8)

Persoana a treia plural implicită în replicile 2 și 6 desemnează fariseii trimiși la Ioan Botezătorul. Replicile 2, 4, 6 desemnează pe Ioan Botezătorul cu persoana a doua marcată pronominal, pentru emfaza ei. Replicile 3 și 5 conțin persoana I inclusă cu referire la aceeași entitate, Ioan Botezătorul, marcată pronominal în replica 7 și coreferentă cu „el” din replica 1. Cât despre finalul replicii 7, unde găsim persoana a treia plural, aceasta nu este coreferențială cu persoana a treia plural din replicile 2 și 6. Textul se rupe, așa cum arată prezența unui nou verb dicendi „au zis” și unui nou emitent, Isaia.

Iată cât de dificilă ar fi marcarea automată a entităților și relațiilor de coreferență în acest text:

- (1) el = <entity 1="Ioan">
 (2) el = <entity 1="Ioan">, {întrebare≠} tu = <entity 1="Ioan">; pers.6=<entity 2="farisei">
 (7) eu = <entity 1="Ioan">, {au zis ≠} pers.6=<entity 3="urmasi">;
 pers.3=<entity 4="Isaia">

4.5. Structuri imbricate

Putem reține din exemplul anterior faptul că verbul dicendi este un marcator al rupturii coreferențiale. Din fericire pentru acest tip de abordare, în textul vechi, el nu este implicit niciodată. Dar lucrurile se complică atunci când prin aceste verbe sunt introduse în mod repetat texte noi în textul inițial. Iată un exemplu în care un mesaj este închis în patru anvelope comunicative, având mai multe rupturi coreferențiale. Ultimul text imbricat ajunge să fie coreferent cu textul din a doua anvelopă, desemnându-l prin persoana I singular pe Iisus. Textul este un răspuns la întrebarea ucenicilor „Unde vei să gătim ție să mănânci Paștile?” (Matei, 26.17).

„Iară el zise lor: Meargeți în oraș cătră un om, și dziceți lui: Învățătorii zice: Vreamea mea-i aproape, la tine voi face Paștile cu ucenicii miei” (Matei, 26.18). După ce în prima anvelopă Isus este desemnat prin persoana a treia de către evanghelist, primul verb dicendi îl aduce în postura de emitent, apoi, prin al doilea verb dicendi se rupe coreferențialitatea și „Învățătorii” desemnează pe Iisus la persoana a treia, dar al treilea verb dicendi creează o nouă ruptură și „mea” din textul conținut îl desemnează iar pe Iisus la persoana I. Texte de acest fel, în care structurile incidente sunt incluse unele în celelalte, nu sunt lipsite de semnificație nici pentru filologi, nici pentru teologi, nici pentru specialiștii în lingvistică computațională și este important că sunt adnotate în corpusul nostru.

5. Concluzii

Digitizarea textelor vechi intră în acest secol în atenția lingvisticii computaționale, aceasta nemaiocupându-se în mod simplist și artificial numai de forma contemporană standard a limbilor. În Universal Dependencies se găsesc *treebankuri* (corpora analizate sintactic în formă arborescentă) care conțin diverse registre ale limbilor. De obicei sunt mai multe astfel de resurse, complementare, pentru fiecare dintre cele 72 de limbi.

Cum fenomenele morfologice și sintactice din limba veche sunt complexe și dificil de analizat, este nevoie ca astfel de corpusuri să fie de mari dimensiuni. Intenționăm să terminăm până la sfârșitul acestui an adnotarea NT (1648) de la Alba Iulia care va fi accesibil pe platforma UD, precum și pe site-ul „treebankului” nostru, care va fi creat în curând și va conține și un dicționar de „patternuri” verbale (structuri de dependențe ale verbelor vechi, contemporane, regionale, familiare).

SURSE

NT (1648) – *Noul Testament sau Împăcarea au Legea noao a lui Hristos, Domnului nostru. Izvodită cu mare socotiță din izvod grecesc și slovenesc pre limba rumânească cu îndemânarea și porunca, dempreună cu toată cheltuiala a Măriei sale, Gheorghe Racoți, craiul Ardealului*, [tipărită de] Simion Ștefan, Bălgrad [Alba Iulia], 1648.

BIBLIOGRAFIE

- Austin, John, L., 1962, *How to Do Things with Words*, Oxford, Oxford University Press.
- Cojocaru, Svetlana, Alexandru Colesnicov, Ludmila Malahov, 2017, „Digitization of Old Romanian Texts Printed in the Cyrillic Script”, în *Proceedings of Second International Conference on Digital Access to Textual Cultural Heritage*, Association for Computing Machinery, Göttingen, DATeCH, p. 143–148 <http://aims.fao.org/activity/events/datech-international-conference-2017-digitisation-days>
- Colesnicov, Alexandru, Ludmila Malahov, Tudor Bumbu, 2016, „Digitization of Romanian printed texts of the 17th century”, în Maria Mitrofan, Daniela Gifu, Dan Cristea, Dan Tușiș (ed.) *Proceedings of the 12th International Conference Linguistic Resources and Tools for Processing the Romanian Language (ConsILR)*, Iași, Alexandru Ioan Cuza University Press, p. 1–11. http://consilr.info.uaic.ro/2016/Consilr_2016.pdf
- Haug, Dag Trygve Truslew, Marius Jøhndal, 2008, „Creating a parallel treebank of the old Indo-European bible translations”, în Caroline Sporleder, Kiril Ribanov (ed.), *Proceedings of the Language Technology for Cultural Heritage Data (LaTeCH 2008)*, workshop on the *Sixth International conference Language Resources and Evaluation (LREC 2008)*, p. 27–34. http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2008/workshops/W22_Proceedings.pdf
- Haug, Dag Trygve Truslew, 2014, *The PROIEL corpus: annotation of morphology, syntax and information structure*, Perspective Project kick-off meeting, University of Nijmegen.
- Mărănduc, Cătălina, Cenel-Augusto Perez, 2015, „A Romanian dependency treebank”, *International Journal of Computational Linguistics and Applications*, vol. 6, nr. 2, issue July-December 2015, p. 25–40. <https://www.gelbukh.com/ijcla/2015-2/>
- Mărănduc, Cătălina, Florinel Hociung, Victoria Bobicev, 2017a, „Treebank Annotator for multiple formats and conventions”, *Proceedings of The 4th Conference of Mathematical and Computer Science Society of the Republic of Moldova*, Chișinău, p. 529–534. <http://cmsm4.math.md/index.php>

- Mărănduc, Cătălina, Radu Simionescu, Dan Cristea, 2017b, „Hybrid POS-tagger for Old Romanian”, în Gelbuch, Alexander (ed.) *Proceedings of the International Conference on Computational Linguistics and Intelligent Text Processing (CICLing)*. <https://www.cicling.org/2017/>
- Nivre, Joakim, Marie-Catherine de Marneffe, Filip Ginter, Yoav Goldberg, Jan Hajič, Manning, Christopher Ryan McDonald, Slav Petrov, Sampo Pyysalo, Natalia Silveira, Reut Tsarfaty, Daniel Zeman, 2016, „Universal Dependencies v1: A Multilingual Treebank Collection”, în *Proceedings of the Sixth International Language Resources and Evaluation (LREC)*. <http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2016/index.html>.
- Searle, John, 1969, *Speech Acts*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Tapanainen, Pasi, Tino Jarvinen, 1998, „Towards an implementable dependency grammar”, în *Proceedings of Computational Linguistics (CoLing) workshop Processing of Dependency-based Grammars*. <https://aclanthology.coli.uni-saarland.de/events/coling-1998>.
- Tesnière, Lucien, 1959, *Elements of Structural Syntax*, Paris, Editions Klincksieck.

DIALOGUE STRUCTURE IN THE GOSPEL OF THE NEW TESTAMENT OF ALBA IULIA
(1648)

(Abstract)

We decided to fully annotate the first translation of the New Testament printed in Romanian, with the following objectives: aligning it with old translations of the New Testament in other languages and creating tools for the automatic morphological and syntactic analysis of the old Romanian.

DESPRE CONȘTIENȚA LINGVISTICĂ

CRISTINEL MUNTEANU

Universitatea „Danubius”, Galați

1. Despre *conștiența* (ori *conștiința*¹) *lingvistică* (ba chiar și despre „*inconștiența*” *lingvistică*) am discutat, într-o măsură mai mare sau mai mică, de mai multe ori (vezi Munteanu 2017a: 204–206, Munteanu 2018: 97–100, respectiv Munteanu 2017b: 21–27). Aveam în vedere, de regulă, acele situații în care vorbitorul reacționează critic la cele spuse (sau scrise) de alți vorbitori. Mai bine zis, mă refeream la acel vorbitor nonlingvist care, pus în fața unor exprimări/fapte de limbă pe care le consideră „greșeli”, nu se mulțumește numai cu remarcarea lor (pentru sine), ci ajunge să dea glas iritării sale sub forma unor judecăți „metalingvistice”. Vorbitorul în cauză poate avea diferite grade de instrucție (adică poate fi mai mult sau mai puțin „cult”), dar nu este, evident, un lingvist „de meserie”, în pofida interesului pe care îl arată pentru problemele limbii/limbajului. Uneori el are dreptate când „ia atitudine” împotriva unor „greșeli de exprimare”; alteori însă nu are dreptate, și îndeosebi aceste cazuri de „interpretare injustă/îngustă” m-au preocupat în mod deosebit.

2. Cu siguranță, faptul de a fi conștient de diversele trăsături ale unităților lingvistice în funcționarea lor (ca și faptul de a fi conștient de virtualitățile acestora în limba ca atare) nu reprezintă în sine ceva condamnat; dimpotrivă: conștiența lingvistică (atât a emițătorului, cât și a receptorului) se poate manifesta și în sens „pozitiv”. Bunăoară, printre scriitori sunt unii, veritabili virtuozii, foarte atenți la posibilitățile de sugestie ale cuvintelor și ale expresiilor, declanșând, ori de câte ori au ocazia, așa-numitele „funcții de evocare” ale limbajului (după cum le numește E. Coșeriu, pe urmele lui W.M. Urban). Altfel spus, acești scriitori caută să utilizeze motivat unele semne lingvistice în textele lor (vezi Munteanu 2013: 116–128).

3. Există mai multe forme de conștiență lingvistică, pentru fiecare nivel al limbajului (dintre cele trei identificate de E. Coșeriu: universal, istoric și individual) în parte și pentru fiecare tip corespunzător de competență lingvistică (elocutională, idiomatice și expresivă, după același lingvist). Mai mult decât atât, în funcție de înzestrarea și de „sensibilitatea” vorbitorilor, conștiența lingvistică se va „focaliza” și asupra unor aspecte diacronice, nu doar sincronice (vezi Munteanu 2018: 99). În consecință, în cazul anumitor vorbitori se poate spune că funcționează un tip special de conștiență lingvistică, pe care aș denumi-o *conștiență etimologică*. O atare specie de conștiență lingvistică îi caracterizează, fără îndoială, în primul

---

¹ Prefer să utilizez, în acest caz, termenul *conștiență*, și nu termenul *conștiință*, deși, în limba română actuală, sfera semantică a primului cuvânt (folosit mult mai rar) a fost înglobată în conținutul celuiilalt. În limba engleză, de pildă, distincția dintre termenul *consciousness* (sinonim cu *awareness*) și *conscience* este mult mai clară. Un argument pentru păstrarea și întrebuințarea termenului *conștiență* poate fi și acela că termenii înrudiți, *conștient* (și *inconștient*) și, mai ales, *inconștiență*, sunt în continuare frecvent utilizați.

rând, pe specialiștii etimologi și apoi, desigur, și pe alți vorbitori, dintre cei care (mai) cunosc limbi clasice (greacă veche, latină, ebraică etc.) sau alte idiomuri cu care limba lor maternă va fi venit în contact de-a lungul istoriei.

Din perspectiva receptorului ce urmărește „performanțele” emițătorului, această conștiință etimologică se manifestă, așa cum spuneam, atât în sens „pozitiv” (ca apreciere), cât și în sens „negativ” (ca dispreț ori critică). Mai întâi, voi prezenta o serie de exemple în care conștiința etimologică a comentatorului se vedește prin judecăți laudative, apoi voi oferi și exemple din celălalt registru (adică dintre cele „respinse” de unii vorbitori tot din cauza etimologiei).

3.1. Îi datorăm lui G.I. Tohăneanu câteva exemple edificatoare extrase din discursurile și textele lui G. Călinescu. În paginile care deschid excepționalul său *Dicționar de imagini pierdute* [=DIP], Tohăneanu (care nu-și ascunde niciun moment admirația față de fostul său magistru) pleacă de la trei exemple călinesciene care i-au motivat/inspirat demersul lexicografic *sui generis*:

- (1) „Prin anii '50 l-am ascultat [pe G. Călinescu; n.m. Cr.M.] povestind întâmplări pitorești dintr-o expediție științifică pe urmele lui Eminescu și Creangă. La una din mănăstirile Moldovei – spunea povestitorul – maica stareță l-a întâmpinat cu un vin excelent, care i s-a părut (am reținut exact formularea) «o licoare *exprimată* din struguri italici».” (Tohăneanu 1995: 5).

Într-un asemenea context, susține reputatul stilistician, Călinescu a întrebuințat verbul *a exprima* în accepția sa etimologică, de vreme ce lat. *exprimere* semnifica la origine tocmai ‘a stoarce’, fiind foarte potrivit pentru a desemna procedeul prin care viticultorii obțineau mustul.

- (2) „«Odată – își amintește Profesorul [Călinescu] pe un ton confesiv –, am simțit trebuința logică de a zice: orașele de provincie, aceste lumi *exorbitante*». [...] Călinescu a precizat, prin urmare, că există orașe care, aflându-se «în *orbita* capitalei», sunt centripetale, pe când altele, îndepărtate, se rup centrifugal din «orbită», *ex-orbitează*, devin *ex-orbitante*!” (*ibidem*: 6).
- (3) „Citez, acum, din romanul *Scrinul negru*: «un cârd de găște grase, cuprinse de un subit *avânt aviatic*, alergau înspre grupul lui Ioanide, gâgâind și cu aripile deschise, cu vădite intenții de a se ridica în aer». [...] Originalitatea, năstrușnicia și farmecul îmbinării rezultă din pendularea între sensul de astăzi al adjectivului și cel etimologic, raportabil la rădăcina latinească *av-* din *avis* ‘pasăre’. *Avânt aviatic* înseamnă așadar, în fragmentul citat, atât ‘caracteristic aviației’, cât și... ‘păsăresc’, deopotrivă.” (*ibidem*).

În dicționarul deja menționat, G.I. Tohăneanu examinează (ca „intrări”) 135 de neologisme (provenind, în ultimă instanță, din latină), reînviind, prin analiză etimologică, imaginile care le-au stat la bază. Foarte frecvent, discuțiile sunt ilustrate convingător cu citate din scriitorii români reprezentativi. Din bogatul material înfățișat în DIP, am ales doar două exemple:

(i) În povestirea *Nada Florilor*, Mihai Sadoveanu speculează apropierea fonetică dintre neologismul *capriț* (variantă a lui *capriciu*) și mai vechiul *căpriță*, construind următorul dialog (reprodus, din amintiri, de lelea Ileana, de pe vremea când rezistase „avansurilor” unui boier):

„Îl feresc iar: nu cumva ți s-au aprins călcăiele? / Zice: nu; am un *capriț!* / Ptiu! Zic: du-te la *caprița* măriei tale și lasă în pace nevestele creștinilor. Ai învățat măria ta la Paris asemenea mișălii. Ai uitat și-a grăi moldovenește.” (apud Tohăneanu 1995: 88).

Fără să o știe, personajul sadovenian reface astfel legătura etimologică (sau, cum notează Tohăneanu, „drumul asociativ străbătut de vorbitorii limbii italiene”): it. *capriccio*, de unde îl avem pe *capriciu/capriț*, înseamnă chiar ‘căpriță’; dată fiind zburdălnicia animalului cu pricina, felul în care se va fi format înțelesul respectiv nu ne miră deloc. De bună seamă, scriitorul Sadoveanu, spre deosebire de personajul lui, nu este unul „inocent”/ignorant. Merită evidențiat, totodată, și comentariul-replică (disprețuitor) rostit de lelea Ileana: „Ai uitat și-a grăi moldovenește”.

(ii) La fel, ocupându-se de un alt neologism, *a insinua* – ce provine din lat. *insinuare* (derivat de la *sinus* ‘sân’), care însemna inițial ‘a vârî (ceva) în sânul cuiva’, G.I. Tohăneanu se oprește, printre altele, și asupra următorului citat din piesa de teatru *Trei crai de la răsărit* aparținându-i lui B.P. Hasdeu:

„Să vedem mai întâi ce zice această gazetă a cârmurii. (Tușește și începe a citi:) Nu ascultați perfidele *insinuațiuni* ale opozițiunii... Ce-i asta în... *insi... insinuațiuni?* Pesemne de la *sân*. Adecă opozițiunea *bagă mâna în sân*.” (apud Tohăneanu 1995: 164).

Într-adevăr, făcând „etimologie” populară, personajul lui Hasdeu (Hagi-Pană) „nimerește” chiar explicația științifică. Neîndoielnic, cel care recurge la astfel de artificii este, în definitiv, Hasdeu însuși, unul dintre marii noștri etimologi.

3.2. Din categoria faptelor de limbă „stigmatizate” și/sau a exprimărilor „repudiate” de cei care cunosc limbi clasice ori alte limbi străine, pot fi menționate următoarele:

(1) Eugeniu Coșeriu, teoretizând noțiunea de «context idiomatic», face o notă de subsol în care discută despre rom. *a dezmierda* în acești termeni:

„La un vorbitor plurilingv anumite cuvinte ale unei limbi pot fi afectate în valoarea lor semantică sau, cel puțin, în valoarea lor evocativă, de sensurile formelor analoge din alte limbi. Un român unilingv folosește fără niciun fel de jenă verbul *a dezmierda*, a cărui semnificație are, în plus, o aură de inocență infantilă și de tandrețe. Însă românii care cunosc alte limbi romanice sau latina (cf. lat. *merda* ‘excrement’) ezită să folosească acest verb și, oricum, evidența etimologiei afectează grav valoarea evocativă a cuvântului.” (Coșeriu 2004: 320; cf. și Coșeriu 2000: 235, unde acest exemplu este amintit ca un caz de interferență „negativă”).

(2) Celebrul scriitor american Erich Segal, el însuși un filolog de prestigiu, specializat în greacă veche și latină, a scris un roman intitulat *Doctorii* [*Doctors*, 1988] în care unul dintre personajele principale, Barney Livingston, este pasionat de latină încă din perioada adolescenței. Ajuns student la medicină, Barney încearcă, la un moment dat, să scape de un coleg locvace (și, de aceea, agasant). Profitând de faptul că respectivul coleg tocmai rostise (cu emfază) cuvântul *fascinant*, Barney comentează:

„– Vrei să-ți spun un lucru interesant, Maury? Cuvântul *fascinant* vine din cuvântul latin pentru «penis». / – Hai, nu mai spune! / – Pe bune, tata a fost profesor de latină. Vine de la «*fascinum*, -i», substantiv neutru desemnând o imagine a membrului masculin.” (Segal 1993: 87; pentru conformitate, am verificat și versiunea originară din 1988).

Câteva replici mai încolo, în aceeași discuție, Maury îi povestește despre o colegă comună de la facultatea de medicină, fostă Miss Oregon, care „are un trup de-ți rupe gura”. La aceasta, Barney răspunde: „– Hei, îmi pare bine că mi-ai spus. O să-mi fac un duș și o să mă rad ca s-o... *fascinez* pe bătrâna Grete.” (*ibidem*: 88). Aluzia sexuală din ultima replică va fi fost decodată corect de Maury, deoarece ambii vorbitori se găseau în acea clipă pe același teren al competenței idiomatice...

(3) În fine, să dăm cuvântul și unui logician. După ce observă (într-un studiu plin de erudiție) că polonezii scriu *filozof* (la fel ca și slovacii, slovenii și croații), că maghiarii scriu *filozófus* ș.a.m.d., Petru Ioan afirmă: „Noi, românii, ne-am dovedit ceva mai atenți decât unii contemporani din jurul nostru întru modernitate și transmodernitate. Nu scriem *filozofie*, după cum nu scriem nici *filozof!* De ce?” Fiindcă – susține universitarul ieșean mai departe – pe lângă subst. *sophía*, vechii greci mai aveau în limba lor și subst. *zóphos* ‘întunecime/obscuritate’, și chiar *zóphosis* ‘acțiunea de întunecare’. Or, „a lăsa să se-nțeleagă, măcar și pentru o clipă, c-ar fi posibilă (necum dezirabilă) o «dragoste de ceea ce-i întunecos, sau tenebros» și c-am putea avea de-a face cu «iubitori ai tenebrelor» sună de-a dreptul sinistru” (Ioan 2017: 803).

Este destul de cunoscută această motivație/explicație prin care profesorii de filosofie/filozofie își justifică preferința de a scrie *filosof* și *filosofie*, așadar conservând grafic *s*-ul din etimon (redând uneori, în pronunție, și sunetul intervocalic drept |s|, și nu |z|)¹. Ceea ce frapază este aserțiunea autorului: „*Noi, românii*, ne-am dovedit ceva mai atenți decât unii contemporani din jurul nostru...”. Venind din partea unui logician, o atare generalizare produce nedumerire. Un anumit principiu al ortografiei românești ne îndreptățește să scriem și să pronunțăm *filozofie* și *filozof* (așa cum procedăm și în cazul altor cuvinte primite din aceeași limbă-sursă: *poezie*, *prozodie* etc., și nu *poesie*, *prosodie* etc.). Cei care insistă să scriem *filosof* și *filosofie* sunt liberi să scrie ei înșiși astfel (la urma urmelor, se poate accepta, din perspectiva stilisticii funcționale, existența unui „limbaj al filosofilor”). Iar cei care (mai) au cunoștințe de greacă veche, la vederea grafiilor *filozof* și *filozofie*, nu sunt obligați să se gândească (cu voce tare) numai decât la v.gr. *zóphos* ‘întuneric’. În definitiv, *honni soit qui mal y pense!*

4. Într-adevăr, există adesea o evoluție ciudată a semnificației unor cuvinte, un fel de istorie oarecum „ironică” a acestora. De pildă, câți (dintre nespecialiști) mai știu astăzi că *școală* (< lat. *schola*, provenind din v.gr. *skhole*) însemna la origine, în greaca veche, ‘timp liber, răgaz’? Pentru elevii din prezent, cuvântul *școală* evocă realități opuse timpului liber... La fel, mulți se vor mira aflând că verbul românesc *a învăța* vine din latinescul *invitiare*, care semnifica ‘a se deprinde cu un viciu’ (de vreme ce acesta din urmă s-a format în latină de la *vitius* ‘viciu, defect’). Și totuși, n-am auzit de vreun lingvist român care să fi cerut să renunțăm la aceste cuvinte, pe motiv că ele au o origine „nesănătoasă”... Conștiința

---

¹ Pe de altă parte, în cărțile apărute la Humanitas (o editură specializată în publicarea cărților de filozofie) termenii amintiți sunt redați numai în această formă: *filozof* și *filozofie*.

etimologică nu trebuie să conducă la derapaje lingvistice absurde. N-ar fi exclus ca o persoană (suficient de instruită) să pretindă într-o zi că denumirea unei discipline în vogă acum, și anume *academic writing* (la noi – *scriere* sau *redactare academică*), este profund greșită, ba chiar incompatibilă (sintagma fiind un veritabil oximoron): adj. *academic* evocă, neîndoielnic, Academia lui Platon; or, se știe prea bine (după cum găsim în dialogul *Phaidros* și în *Scrisoarea a VII-a*) că Platon disprețuia scrisul...

BIBLIOGRAFIE

- Coșeriu, Eugeniu, 2000, *Lecții de lingvistică generală*, traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga, Cuvânt înainte de Mircea Borcilă, Chișinău, Editura Arc.
- Coșeriu, Eugeniu, 2004, *Teoria limbajului și lingvistica generală. Cinci studii*, ediție în limba română de Nicolae Saramandu, București, Editura Enciclopedică.
- Ioan, Petru, 2017, „Filosof și filosofie din perspectiva unui model «situațional-hexadic» de structurare lexicală”, *Revista de filosofie*, vol. LXIV, 6, p. 799–808.
- Munteanu, Cristinel, 2013, „Despre motivarea contextuală a frazeologismelor”, *Limba română*, Chișinău, vol. XXIII, 1–4, p. 116–128.
- Munteanu, Cristinel, 2017a, „On the importance of Coseriu’s three types of «linguistic competence» for the Study of Phraseological Units”, în Thomas Stehl, Gerda Haßler (ed.), *Kompetenz – Funktion – Variation / Competencia – Función – Variación. Linguistica Coseriana V*, Frankfurt a. M., Peter Lang, p. 195–208.
- Munteanu, Cristinel, 2017b, „On linguistic «unconsciousness». Some introductory remarks”, *Acta Universitas Danubius. Communicatio*, 11, 2, p. 21–27.
- Munteanu, Cristinel, 2018, „Când vorbitorul nu are dreptate. Câteva observații referitoare la «masculinitatea» limbii române”, *Philologica Jassyensia*, XIV, 1 (27), p. 97–106.
- Segal, Erich, 1993, *Doctorii* [1988], traducere de Mariana Țăranu, București, Editura Medicală.
- Tohăneanu, G.I., 1995, *Dicționar de imagini pierdute*, Timișoara, Editura Amarcord.

ON LINGUISTIC CONSCIOUSNESS

(Abstract)

In my paper, I will refer to the concept of «linguistic consciousness», by trying to determine its sphere. I will focus on those situations in which the speaker exhibits a critical spirit in relation to the use of language by the others. Continuing some previous research, I aim at discussing here especially what I have called *etymological consciousness*, a concept which I illustrate mostly with neologisms.

ELEMENTUL TURC ÎN DIALECTUL AROMÂN DIN PERSPECTIVA GEOGRAFIEI LINGVISTICE

MANUELA NEVACI

Institutul de Lingvistică al Academiei Române

„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București

ALECSANDRA CIOCÂRLAN

Universitatea din București

1. Introducere

1.1. Prezentăm în lucrarea de față o analiză a influenței turce asupra dialectului aromân, din perspectiva geografiei lingvistice. În acest scop am realizat o analiză a hărților 5. CUICUI, 128. SPÂN, 37. ORB, 125. BĂRBIER, 38. CHIOR, 35. OCHELARI.

Alături de textele dialectale, atlasele lingvistice conțin un bogat material privind contactul lingvistic. Studiile recente de geografie lingvistică privind aromâna, meglenoromâna, istroromâna oferă date importante asupra structurii actuale a dialectelor românești din Peninsula Balcanică, precum și asupra contactului cu limbile balcanice. În aria balcanică, bilingvismul, care este activ, se manifestă la nivel dialectal, prin contactul direct dintre vorbitori de limbi diferite. De aceea, studiul interferențelor la nivelul dialectelor reprezintă unul dintre principalele domenii de cercetare în lingvistica balcanică. Pentru a exemplifica stabilirea raporturilor dintre ariile cuvintelor împrumutate *vs* ariile cuvintelor moștenite la nivelul dialectului aromân, vom lua în discuție *Atlasul lingvistic al dialectului aromân*, vol. I (=ALAR). ALAR este cea mai amplă cercetare de geografie lingvistică pentru dialectul aromân. Este rodul unor îndelungate cercetări de teren efectuate de Nicolae Saramandu în Grecia, Albania, R. Macedonia, Bulgaria, cuprinzând într-o imagine de ansamblu întregul areal aromânesc: Sunt cuprinse în lucrare toate graiurile aromânești, care pot fi identificate și descrise pentru prima oară în mod amănunțit pe baza prezentului atlas. Apar în atlas numeroase fapte de ordin fonetic, morfologic, lexical caracteristice graiurilor, care nu au fost semnalate în lucrări anterioare. Menționăm cele două atlase apărute anterior ALAR-ului: unul publicat de lingviștii germani Dahmen și Kramer în două volume (1985, 1994) și altul, de Petru Neiescu în 1997. S-au folosit chestionare cu un număr limitat de întrebări (Chestionarul lexical al „Atlasului limbilor Europei” în atlasul Dahmen și Kramer, care are 312 hărți, și un chestionar special în atlasul publicat de Petru Neiescu, care are 212 hărți). Recent, Manuela Nevaci a efectuat cercetări de teren la aromânii din R. Macedonia, Grecia și Albania, prezentând, din perspectiva geografiei lingvistice, particularități ale graiurilor aromânești actuale (Nevaci (ed.) 2018).

1.2. Atlasul lingvistic al dialectului aromân

Acest atlas permite, pentru prima oară, delimitarea graiurilor aromânei, în perspectivă spațială, fapt care nu rezulta din lucrările anterioare de dialectologie. Acesta este un progres

important în domeniul geografiei lingvistice. Pentru localitățile anchetate există informații privind apartenența vorbitorilor dialectului aromân la un anumit grup. În *Atlasul lingvistic al dialectului aromân* sunt reprezentate toate grupurile mari de aromâni: grămosteni, pindeni, fărșeroți, graboveni, muzăcheari (cf. ALAR 2014: 3).

1.3. Rețeaua de anchetă

Atlasul lingvistic al dialectului aromân (ALAR) de Nicolae Saramandu are 61 puncte de anchetă în Bulgaria, R. Macedonia, Grecia, Albania (32 în Grecia, 12 în Albania, 9 în R. Macedonia, 8 în Bulgaria) și 276 de hărți lingvistice. În anchetele de teren autorul a folosit Chestionarul *Noului atlas lingvistic român* (2543 de întrebări), făcând posibilă compararea materialului dialectal aromânesc cu cel cuprins în atlasele regionale ale dacoromânei.

Volumul I al atlasului cuprinde răspunsurile la capitolul „Corpul omenesc (părțile corpului, boli, însușiri fizice și mentale)” din Chestionarul *Noului atlas lingvistic român* (întrebările 58–463). Cele 274 de hărți lingvistice au fost realizate cu un program informatic de editarea volumului.

Spre deosebire de alte atlase, materialul din hărțile lingvistice este cuprins și în liste care însoțesc hărțile. Materialul dialectal, atât cel dispus geolingvistic în hărți lingvistice, cât și cel din note și comentarii aduce noi informații asupra sensurilor cuvintelor din turcă.

2. Arii lingvistice cu termeni împrumutați din turcă vs arii lingvistice cu termeni moșteniți

Termenii împrumutați din turcă au o răspândire generală în dialectele aromân și meglenoromân. Deoarece cuvintele turcești cunosc o largă distribuție, întâlnindu-se în limbile balcanice – greacă, albaneză, bulgară, slavă macedoneană –, delimitarea împrumuturilor directe de cele făcute prin filieră este, adesea, greu de făcut. Cercetarea asupra neologismelor din aromână, relațiile care există între neologisme, proveniența lor oferă informații importante privind evoluția aromânei în perioada modernă.

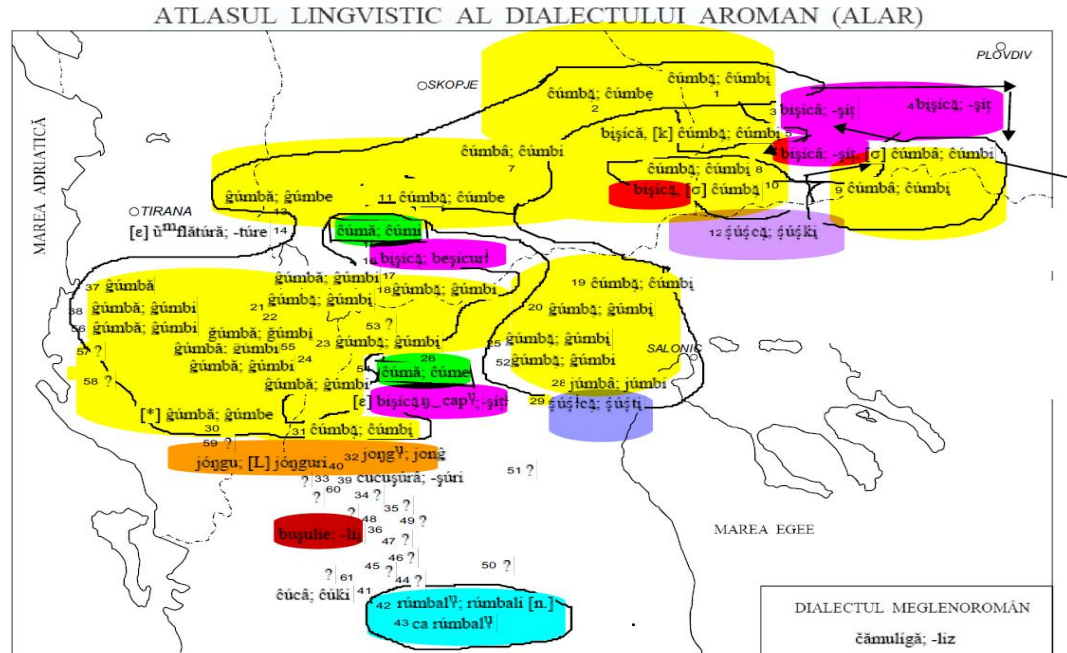
Dezvoltarea societății impune îmbogățirea lexicului cu termeni care să acopere noi realități, modernizând totodată denumirile mai vechi legate de viața materială și spirituală: termeni politico-sociali, administrativi, juridici și științifici.

Împrumutul se poate produce între dialectele (graiurile) aceleiași limbi sau între limbi diferite. În cazul aromânei, fenomenul de împrumut s-a produs dinspre albaneză, greacă, slavă, turcă către aromână. Împrumutul termenilor din albaneză, greacă, slavă, turcă în aromână a fost favorizat de acțiunea unor factori extralingvistici: conviețuirea populației aromâne cu cea albaneză, greacă, slavă, turcă (prin contact direct în timpul Imperiului otoman), raporturile economice și culturale între comunități etc.

2.1. Harta 5. CUCUI [62]

Cuvântul *gúmbă*; *gúmbé* cu sensul ‘umflătură, cucui’, cu variantele sale fonetice este un împrumut din turcă, *djumba* (DDA) și cunoaște cea mai largă răspândire în dialectul aromân. În rețeaua noastră este atestat în toate graiurile aromânei: în graiul grămostean vorbit în Bulgaria, (localitățile: 1. Blagoevgrad, 8. Papaceair, unde este atestată forma *cúmbă*; *cúmbj*; 9. Șatra cu variantele *cúmbă*; *cúmbj* 9), R. Macedonia (în localitățile 2. Coceani, 7. Ubovo cu variantele: *cúmbă*; *cúmbé* 2, *cúmbă*; *cúmbi* 7) în Grecia (în localitatea 19. Livezi cu variantele: *cúmbă*; *cúmbj*), în graiul fărșerot vorbit în Albania, Grecia și R. Macedonia, în graiul grabovean din Albania (în localitățile Nicea: *gúmbă*, *gúmbj*; și Greava *gúmbă*; *gúmbj*),

în graiul grămostean din Crușova, Republica Macedonia, unde întâlnim variantele *ćumbă*; *ćumbe* 11.

HARTA 5. CUCUI, pl. 'bosse' [62]

Observăm că în graiul din Gopeș și Muloviște din Republica Macedonia, grai cu o structură aparte în aria dialectului aromân, prezentând rostirea lui *ğ* [gi] ca *j* ca în dacoromână (cf. Nevaci 2013: 123) (ajutór pentru *agiutór*, joc pentru *gioc* etc.) și trecerea trecerea lui *dz* la *z*, tot ca în dacoromână, este atestat termenul BIȘICA provenit din latinescul neatestat *bessica*. Termenul moștenit din latină este ocurent și în graiul grămostean, în 2 localități din Bulgaria: 3. Razlog, 4. Batac cu variantele: *bișică*; -șiț 3, *bișică*; -șiț 4, formând o mică arie și în localitatea Vlahoclisura din Grecia care are la bază un grai grămostean.

Un alt termen care îl concurează slab pe împrumutul din turcă *GIUMBĂ* este termenul *BUȘULIE*; termen cu etimologie necunoscută, având semnificația de 'con de pin' (cf. DDA).

Punem acest termen în legătură cu aromânescul *BUȘUR* cu sensul 'pumn', termen de care s-a ocupat Saramandu (1987) și care a stabilit că provine din substrat, prin comparația cu albanezul *MBUSH* cu semnificația 'umflătură', etimologie preluată și în DER (s.v. *buș*). Despre bogata răspândirea a lui DE-A BUȘILEA în dacoromână s-a ocupat Floarea (2014), arătând că termenul din substrat *BUȘ*, predomină în aria nordică, arie conservatoare a dacoromânei. Remarcăm faptul că *BUȘULIE* e atestat tot într-o arie conservatoare a aromânei, și anume în aria graiului pindean, în localitatea Aminciu, localitate atestată încă din secolul al XIV-lea. Tot aici am atestat cuvântul FLOARE pentru *LILICE* în restul aromânei, un împrumut din albanezul *LULĂ* sau grecescul *LULUDĂ*. Considerăm că *BUȘULIE* are legătură cu *BUȘ* cu sensul 'umflătură', dat fiind faptul că pe hartă, în localitatea Nevesca, localitate cu grai grămostean din Grecia, apare și termenul *CIUMĂ* moștenit din latinescul *cyma* atestat în DDA cu sensul 'umflătură, vârf'. Tot cu același sens transparent apare într-o

localitate cu grai aparte, mbălot, din R. Macedonia termenul *UMFLĂTURĂ* < lat. inflare ‘umflătură’.

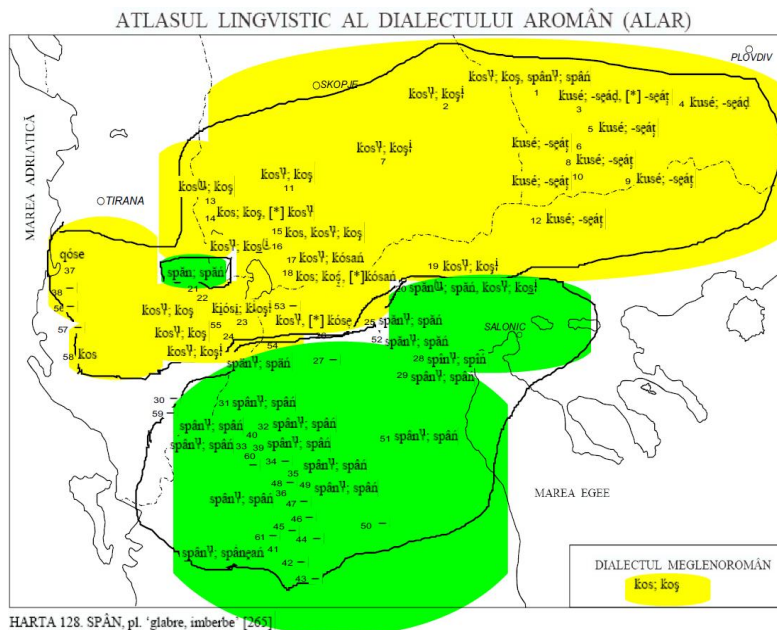
GIUMBĂ este slab concurat și de două împrumuturi: un termen răspândit în toată aria balcanică: *ćučâ* în albaneză *CIUCĂ*, bulgară *CIUCA*, greacă *CIUCA* având sensul de ‘colină, umflătură’ în localitatea Giurgea din Pind (Grecia), de *šúšcã* < albanezul *shytë*, ‘umflătură’, cf. DDA.

Pe hartă, în aria conservatoare a Pindului sunt atestați cu sensul ‘cucui’ și trei termeni a căror etimologie este necunoscută: *CUCUȘURĂ*, *JONG* și *RUMBAL* (*cucușură*; -*șuri* <et. nec. ‘sfredeluș, pasăre mică’ DDA 299, 39 *rumbal*^u ; *rumbali* [n.] 42 (ca *rumbal*^u 43). Ultimul termen este neatestat în DDA și am putea să îl asociem prin expresivitatea lui cu ideea de ‘rotund, umflătură rotundă’.

2.2. Harta 128. SPÂN [265]

ALAR: harta 128. În dialectul aromân, termenul SPÂN e atestat în graiurile care au venit în contact cu limba grecească și formează arie compactă în Pind (graiul pindean) și în Macedonia grecească și în Pieria (graiul fărșerot). La fărșeroții din Albania, termenul care face arie compactă este *kos* (< tc. *keussë*), întâlnit și în dialectul meglenoromân, SPÂN fiind atestat în localitatea Nicea (grai grabovean). La grămosteni are o singură atestare în localitatea Livezi, din nordul Greciei, fiind concurat de termenul *kos*^u, [în graiul grămostean vorbit în R. Macedonia și în Bulgaria (vezi ALAR, harta128)].

Se observă cum termenul grecesc pătruns în română prin filieră latină se păstrează în dialectul aromân numai în aria de contact direct cu limba greacă.

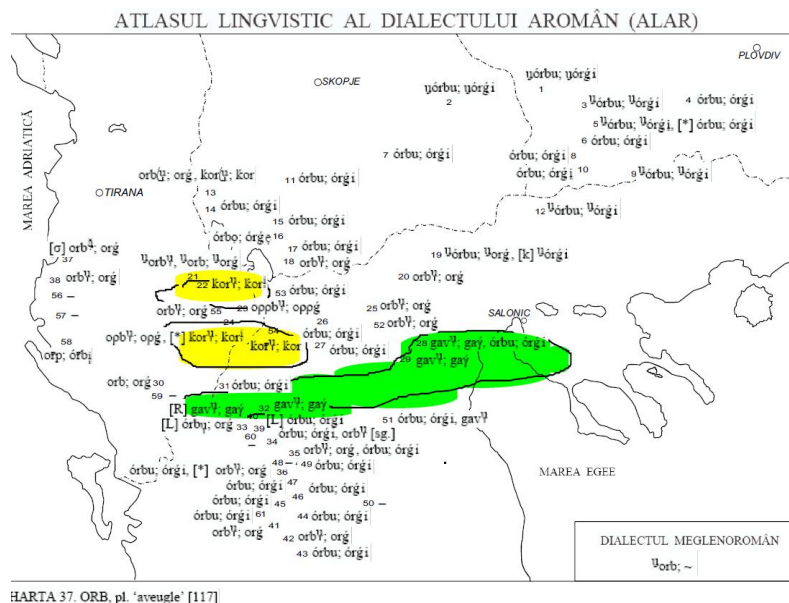
2.3. Harta 37. ORB [117]

Pentru ORB, ca răspuns la chestiunea [117], pe lângă termenul moștenit din latină, e atestat într-o mică arie în graiul fărșerot vorbit în Albania și în Grecia (în zona de graniță cu

Albania) termenul CHIOR. Împrumutul turcesc a suferit transformări semantice deoarece în limba română desemnează o ființă care vede numai cu un ochi sau căruia îi lipsește un ochi, în timp ce în limba turcă face referire la persoane sau animale oarbe. Petru a desemna o persoană care nu vede cu un ochi este folosită expresia *bir gözü kör*, adică cineva „care nu vede cu un ochi”. În dialectul aromân, mai exact în graiul grămostean, această structură apare calchiată sub forma *órbu di-un_óclu; órgi*. Cum era de așteptat, în Grecia, în două localități unde se vorbește graiul pindean, Xirolivad și Samarina, ORB e concurat de împrumutul din greacă, *gav^u* < *gavos*, care are sensul de CHIOR (cf. DDA). O atenție specială merită localitățile Moloviște din R. Macedonia, unde aromânii vorbesc graiul moloviștean, și Livadi Olimpou din Grecia, unde se vorbește graiul pindean. În cele două localități, cele două forme *órbu; órgi, gav^u* se concurează reciproc.

Avem o harta aproape unitară, iar acest lucru este explicabil datorită vechimii cuvântului moștenit din latinescul *orbis*. Cuvântul apare singur sau în sintagme. Harta unitară este inserată de noțiunii împrumutate, *kor^u; korⁱ*, cuvânt de origine turcă care înseamnă în turca actuală ‘orb lipsit total de vedere’.

O situație asemănătoare există atât în localitatea 24. Corcea din Albania unde se vorbește graiul fărșerot și unde sunt atestate variantele: *opb^u; opg, [*] kor^u; korⁱ* (de aceasta dată împrumutul turcesc concurează cuvântul latin), cât și în punctul de anchetă 11. Localitatea Crușova din R. Macedonia, unde aromânii din Crușova vorbesc graiul crușovean, numit de Manuela Nevaci „dialect mixture” (un grai parte rezultat din grai grabovean, fărșerot și grămostean, cu populație venită după arderea Moscopolei) (Nevaci 2013: 78).

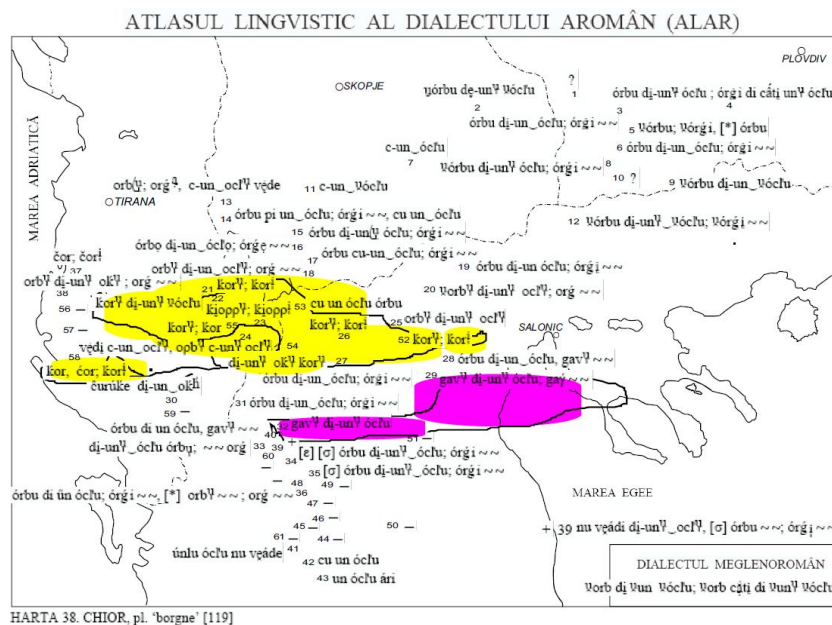

2.4. Harta 38. CHIOR [119]

Situația aceasta o întâlnim și la harta 38. CHIOR, pl. ‘borgne’ [119]. Prin calchierea expresiei *bir gözü kör* („(cel) care nu vede cu un ochi”) apare, în dialectul aromân, sub diferite forme, perifriza *órbu di-un_óclu; órgi*. În graiul grămostean vorbit în localitățile Razlog și

Bujdova din Bulgaria, Vlahoclisura, Deniscu, din sudul Greciei, fraza cunoaște diferite formulări în diferite puncte de anchetă (*órbu di-un^u óclu* ; *órgi di câtⁱ un^u óclu*) în Batac, Papaceair, Șatra, Bachița, în Bulgaria, grai grămostean, Poroi de Sus din Grecia grai pindean, în Crușova din R. Macedonia grai crușovean, Beala de Sus din R. Macedonia grai farșerot.

Sunt câteva localități care utilizează expresia *kor^u* ; *korⁱ* 21. Nicaea în Albania, grai grabovean 26; Nevesca în Grecia, grai grămostean ; 52. Horopan Grecia, grai fărșerot, ceea ce demonstrează confuzia între sensul inițial împrutat și noua evoluție semantică *kor^u di-un^u óclu* 22. Greava în Albania, grai grabovean. Aici se păstrează intactă ca formă expresia împrumutată din turcă. Interesantă este forma *gav^u di-un^u óclu*, întâlnită în graiul pindean din localitatea Xirolivad cu o mică variație în localitatea Veria, unde a fost atestată varianta *órbu di-un óclu*; *gav^u*. Atestarea celor două variante demonstrează posibilitatea de adaptare a expresiei la specificul limbii grecești, dar și concurența care se exercită din partea etimonului latin.

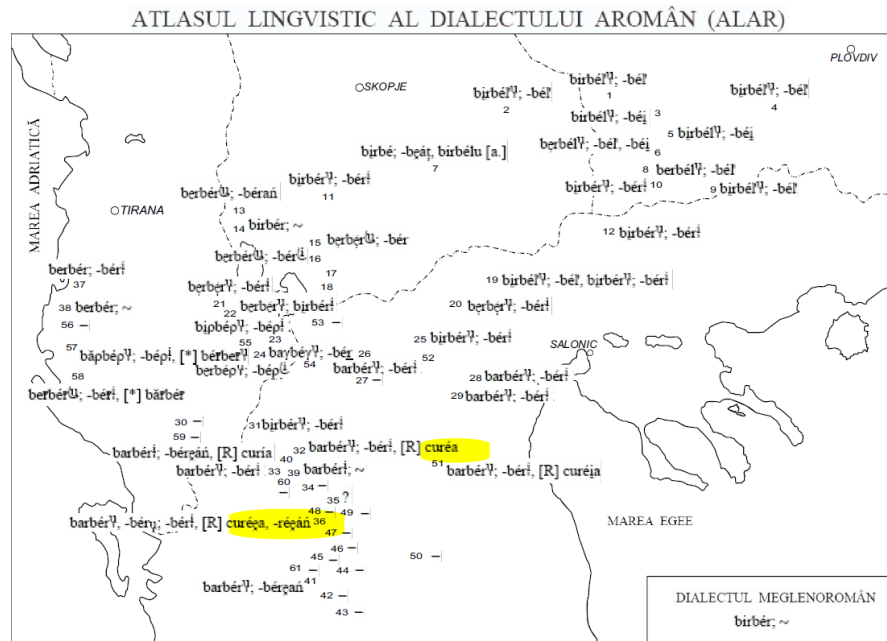
2.5. Harta 125. BĂRBIER [262]

În HARTA 125. BĂRBIER, pl. 'barbier, coiffeur' [262], avem de-a face cu un cuvânt apărut pentru a denumi meseria specifică. Întrucât cei care au practicat inițial și au impus această meserie în Balcani erau etnici turci, s-a aplicat metoda „cuvinte și lucruri”, adică odată cu meseria s-a împrumutat, în mod firesc, și denumirea ei, care-i trădează originile turcești. Lucrurile devin și mai clare odată ce observăm aria de răspândire unitară. Termenul este concurat de CUREA, cu (variantele fonetice *barbér^u*; *-bérⁱ*, [R] *curéa* 32, *barbér^u*, *-bér^y*; *-bérⁱ*, [R] *curéa*, *-réáán* 36, *berbér*; *-bérⁱ* 37, *berbér*; ~ 38, *barbérⁱ*; ~ 39, *barbérⁱ*; *-béráán*, [R] *curía* 40, *barbér^u*; *-béráán* 41, *barbér^u*; *-bérⁱ*, [R] *curéia*) în două puncte din Pind, Grecia.

Variante fonetice:

Birber 'bărbier' <tc. *berber* (birbélʷ; -bélʹ 1, bîrbélʷ; -bélʹ 2, 4, 9, 19, birbélʷ; -béj 3, bîrbélʷ; -béj 5, ḅerbélʷ; -bélʹ, -béj 6, bîrbé; -ḅaʹ, birbélu [a.] 7, berbélʷ; -bélʹ 8, bîrbérʷ; -bérj 10-12, 25, 31, ḅerbérʷ; -béraʹn 13, birbér; ~ 14, ḅerbérʷ; -bér 15, ḅerbérʷ; -bérʷ 16, birbérʷ; -bérʷ 17, birbérʷ; -bérj 18, 52, ḅerbérʷ; -bérj 20, 21, ḅerbérʷ; bîrbérj 22, bîrbépʷ; -bérj 23, ḅerbépʷ; -bérʷ 24, barbérʷ; -bérj 26, 28, 29, 33, 51, baybérʷ; béʹ 54, ḅarbépʷ; -bérj, [*] béʹbérʷ 55, beʹbérʷ; -bérj, [*] ḅaʹbérʷ 58).

HARTA 125. BĂRBIER, pl. 'barbier, coiffeur' [262]

2.6. Harta 35. OCHELARI [114]

Ca răspuns la chestiunea 14 sunt înregistrați următorii termeni:

1. *ýilŭ* cu variantele fonetice *ýilŭ* 'sticlă' < gr. *óali* DDA 621;1-3, 6, 8, 9, 11, 19, 26, 28, 31, 33, 34, 39-43 (*ilŭ* 4 *ýilŭ*, [*] *ýilŭ* 5 *ýuzlŭt* 14, *ýilŭr* 17[ε] *ýilŭ* 35, 53)] din grecescul *ýilŭ* cu sensul 'sticlă' în graiul grămostean vorbit în Bulgaria, unde termenul formează o arie unitară și în Pind, în Grecia.

La Ubovo, în R. Macedonia, e atestat răspunsul *ýilŭ*, *ŭócl'i di* ~ 7 'sticlă' < gr. *óali* DDA 621, *ŭócl'i* cf. gr. *μάτι*, alb. sũ, tc. *göz*, bg. *oko* - < lat. *oculus* DDA 932] 'ochi de sticlă'.

În localitatea Samarina din Grecia s-a înregistrat ca prim răspuns, *ýilŭ*, *ṃătuýél'*, iar ca al doilea răspuns, *ṃătuýél'*.

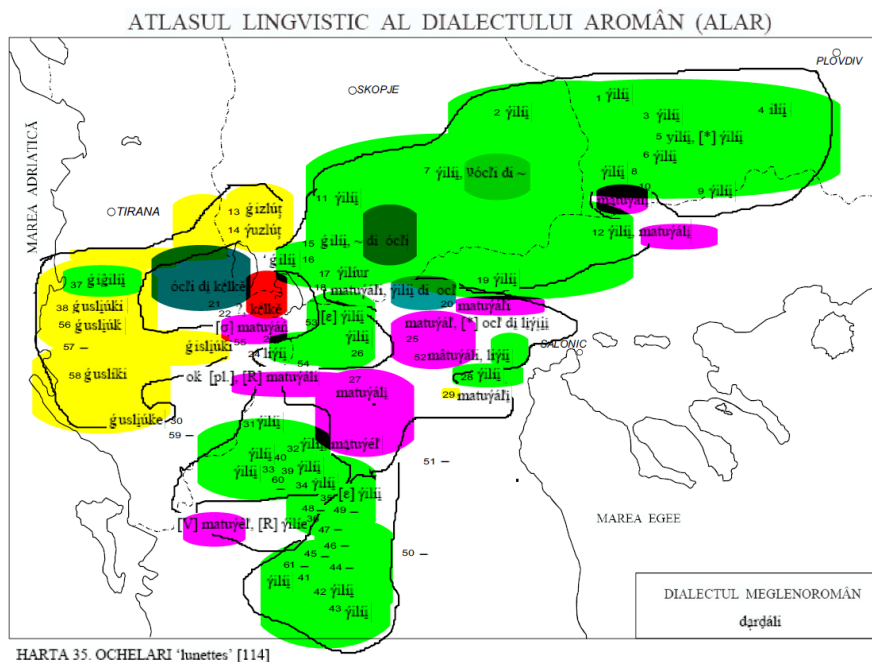
Observăm aici cea ce Myers-Scotton (2006: 219) denumește „împrumuturi mixte” (loanblends) sau **hibride**, adică împrumuturi care prezintă atât caracteristici ale limbii donatoare, cât și caracteristici ale limbii influențate. În cazul de față, termenul *ýilŭ* de origine greacă s-a alipit termenilor de origine latină, *ŭócl'i di*. Din acest punct de vedere, *ýilŭ*, *ŭócl'i di*, are caracteristicile unui calc lexical semantic pentru că duce la îmbogățirea frazeologiei. Totuși, din punctul nostru de vedere, el rămâne un împrumut mixt. În sprijinul acestei idei aducem două argumente: 1) prin fragmentarea împrumutului mixt în părțile sale componente

rezultă două cuvinte al căror înțeles nu este perceput pe deplin decât de vorbitorii bilingvi; 2) împrumuturile mixte creează cuvinte și sensuri noi din materialul preexistent în limba gazdă fără ca materialul original, adică cuvintele care intră în alcătuirea împrumutului mixt, să devină polisemantice. Așadar, din punct de vedere semantic, împrumutul mixt nu oferă vorbitorilor monolingvi două unități lexicale distincte care să poată fi folosite în contexte diferite, ci doar un compus neologic.

2. *matuǎli* în graiul fărșerot din Grecia și Albania (o arie restrânsă) și în graiul pindean, < gr. *ματογνάλι* cu variantele fonetice *mătuǎli* 10 ‘ochelari’ < gr. *ματογνάλι* (*matuǎli* 20 [σ] *matuǎn* 23, *matuǎli* 27, *matuǎli* 29, DDA 773).

matuǎli este concurat de sintagma *ócl'i di gílî* în Ubovo R. Macedonia și de *ócl'i di kǎlkǎ* în graiul fărșerot vorbit în Albania. Sintagmele respective sunt ceea ce Sextil Pușcariu numea calc lexical de structură. Calculul lexical de structură este un „împrumut de structură sau formă internă și duce la apariția de noi cuvinte.” (Hristea 1984: 106). Prin fragmentarea calculului lexical de structură în părțile lui componente se obține prezența uneia sau a mai multor unități lexicale cu înțeles propriu, de sine stătător, atât în idiomul gazdă, respectiv dialectul aromân, cât și în limba donatoare, respectiv greacă și albaneză.

În graiul fărșerot din Albania, împrumutul din turcă *ǧisliúki* (cu variantele fonetice: *ǧizliú* 13 ‘ochelari’ < tc. *gözlük* (*ǧilî* 16, *ǧǧilî* 37, *ǧusliúki* 38 *ǧisliúki*, 55, *ǧusliúk* 56, *ǧusliki* 58, *ǧusliúke* 30) (DRTTR), formează o arie bine reprezentată.

3. Concluzii

Observăm că împrumuturile din turcă domină aria vestică și nordică a dialectului aromân, fiind concurate de împrumuturile din greacă în aria sudică. Prezența unor termeni moșteniți din latină sau din substrat, termeni care concurează aria mare a împrumuturilor din turcă, arată că sunt preferați termenii care marchează un defect. Din punctul de vedere al geografiei lingvistice, observăm că împrumuturile din turcă sunt preferate de graiurile vorbite în nordul și în vestul ariei balcanice a dialectului aromân.

BIBLIOGRAFIE

- ALAR – Saramandu, Nicolae, 2014, *Atlasul lingvistic al dialectului aromân*, volumul I, Editura Academiei Române, București (editor: Manuela Nevaci).
- Capidan, Theodor, 1932, *Aromânii. Dialectul aromân. Studiu lingvistic*, București, Imprimeria Națională.
- DER – Marius Sala, Andrei Avram (ed.), 2011, *Dicționarul etimologic al limbii române*, Vol. I (A-B), Editura Academiei Române, București.
- DRTR – Agiemin Baubec G. Deniz-Kamer Baubec, 2011, *Dicționar român-turc, turc-român*, Constanța, Editura Ex Ponto.
- Floarea, Carmen-Irina, 2014, „(Copilul) merge de-a bușilea, pe baza ALRR. Sinteză”, *Fonetica și dialectologie*, vol. XXXII, p. 63–76.
- Hristea, Theodor (ed.), 1984, *Sinteze de limba română*, București, Editura Albatros.
- Myers-Scotton, Carol, 2006, *Multiple Voices: An Introduction to Bilingualism*, Oxford: Blackwell Publishing.
- Nevaci, Manuela (ed.), Ionuț Geană, Carmen-Irina Floarea, Teodora Toroipan, 2018, *Convergențe lingvistice balcano-romane în dialectele românești sud-dunărene*, București, Editura Universității din București.
- Nevaci, Manuela, 2013, *Identitate românească în context balcanic*, București, Editura Muzeului Național al literaturii române.
- Papahagi, Tache, 1974, *Dicționarul dialectului aromân general și etimologic*, ediția a II-a, București, Editura Academiei Române.
- Saramandu, Nicolae, 1987, „Concordanțe etimologice și lexicale româno-albaneze”, în *Studii și cercetări lingvistice*, vol. XXXVIII, nr. 2, p. 126–141.

THE TURKISH ELEMENT IN THE AROMANIAN DIALECT FROM THE PERSPECTIVE OF LINGUISTIC GEOGRAPHY

(Abstract)

This article deals with a general presentation of Aromanian from a lexical and geo-linguistic approach, focusing on the Balkan elements. We emphasize the various elements they have come in contact with: Slavic, Turkish, Greek, and Albanian. The Romance element is also to be found in the form of indirect loans in a Balkan context.

LEXICOGRAFIE ROMÂNEASCĂ VECHĂ. NUME DE PLANTE ÎN LUCRĂRI LEXICOGRAFICE VECHI

IRINA VLĂDESCU
Universitatea din București

Lexicografia românească ocupă un loc special în lingvistica românească prin preocupările constante pentru înregistrarea și normarea lexicului limbii române. Rolul lexicografiei nu se restrânge la normarea limbii române, ci se extinde asupra conservării și ilustrării caracteristicilor culturale și lingvistice dintr-o anumită epocă.

Lexicografia românească veche s-a dezvoltat, cum era firesc, atât pentru a veni în sprijinul impunerii limbii române ca limbă de cultură, cât și pentru a aduce cultura română mai aproape de culturile occidentale. Lipsa unor dicționare care să ateste, să înregistreze și să contribuie la răspândirea elementelor lexicale din limba română pe întreg teritoriul țării a fost resimțită de toți cei care au contribuit la conturarea primelor lucrări lexicografice.

Lucrările lexicografice din secolele al XVI-lea – al XIX-lea au adus o contribuție de o valoare incontestabilă în domeniul lingvisticii prin înregistrarea unor fapte de limbă specifice fiecărei perioade din dezvoltarea limbii române literare.

Caracteristicile acestor lucrări vor fi evidențiate prin prezentarea unor aspecte generale (apariție, structură, relevanță culturală) și specifice (cu referire la numele de plante).

Dintre textele considerate relevante pentru lexicografia românească veche am selectat atât lucrări de referință, cât și lucrări cu caracter științific (liste de plante). Lucrările de referință prezentate sunt *Lexicon slavo-românesc și tâlcuirea numelor* din 1649 (lucrare aparținând lui Mardarie Cozianul), *Dictionarium Valachico-Latinum* din 1650 (primul dicționar original al limbii române elaborat de un intelectual din Caransebeș), *Dictiones Latinae cum Valachica interpretatione* (din jurul anului 1700, aparținând lui Teodor Corbea), *Vocabularium pertinens ad tria Regnum Naturae*, aparținând lui Gh. Șincai (elaborat între anii 1808–1810) și *Lexiconul de la Buda* (1825). Dintre lucrările destinate înregistrării numelor de plante, am ales să prezentăm *Cea mai veche listă cu nume românești de plante* (1704), dar și *Nomina Vegetabilium* (1783), a lui József Benkő.

1. *Lexicon slavo-românesc și tâlcuirea numelor*

Principalul rol al lexicografiei slavo-române din secolul al XVII-lea a fost de a servi drept instrument slujitorilor bisericii, dar și „traducătorilor care, conform dogmelor religioase, erau obligați să respecte întocmai sensul textului original, considerat sfânt” (Seche 1966: 7).

Începuturile lexicografiei românești se identifică în lucrarea *Lexicon slavo-românesc și tâlcuirea numelor* a lui Mardarie Cozianul (Crețu 1900), manuscris terminat în 1649. Autorul, călugăr la Mănăstirea Cozia, înregistrează în lucrarea sa termeni și structuri în slavă alături de care consemnează corespondentul/traducerea în română (cu caractere chirilice). Lexiconul

conține 4574 de cuvinte și expresii în slavonă, având ca model *Lexiconul slavo-rusesc și tâlcuirea numelor* scris de Pamvo Berînda în 1627 (Seche 1966: 8).

Primele lexicoane în limba română au avut rolul de a consemna faptele de limbă și de a facilita, prin redarea unor echivalente în limba română, lectura textelor, în special în vederea înțelegerii lucrărilor cu caracter religios. Totuși, nici Mardarie Cozianul, nici alți autori de lexicoane nu s-au limitat la înregistrarea termenilor bisericești. Pe lângă aceștia, sunt preluați și alți termeni din limba vorbită, dar și termeni specifici diverselor domenii, cum ar fi nume de meserii, nume de locuri sau nume de plante.

Lexiconul lui Mardarie Cozianul a venit în sprijinul traducătorilor de texte religioase, el fiind un instrument practic pentru înlesnirea înțelegerii textelor scrise în slavonă atât de către slujitorii bisericii, cât și de către oamenii obișnuți. Rolul practic pe care l-au avut aceste glosare a fost esențial în recunoașterea limbii române ca limbă de cultură și în afirmarea ei (Seche 1966: 181).

În *Lexicon slavo-românesc și tâlcuirea numelor*, Mardarie Cozianul consemnează pentru fiecare cuvânt sau expresie din slavă un corespondent în limba română, iar în unele cazuri explică termenul din slavă printr-o întreagă expresie sau oferă mai multe echivalente:

- (1) **взсѣтокъ : ржсеритъль соарелѣ.**
= răsăritul soarelui (Crețu 1900: 123);
- (2) ***вѣіе :** **стѣпѣри де финикѣ. сѣс де**
лѣмнь (de curmalū).
= stâlpare de finix sau de lemn (de curmal) (Crețu 1900: 125);
- (3) ***антѣній :** **сѣс .л локѣ латѣл. сѣсѣпѣра.**
= cel de sus dat sau răscumpărat sau în locul altuia scumpărat (Crețu 1900: 103).

Elaborarea acestui lexicon de către un călugăr dovedește faptul că exista o preocupare generală în ceea ce privește normarea și folosirea limbii române ca limbă de cultură (dat fiind faptul că în biserică limba oficială era slavona).

Înregistrând un număr de aproximativ 40 de nume de plante, Mardarie Cozianul are o însemnată contribuție la conturarea firavă a terminologiei botanice românești. Între acestea, regăsim nume generice (*floare, iarbă, pai*), nume de arbori (*brad, chedru, curmal, fag, finic, măslin, migdal, paltin, pinul, plop, smochin*) și de arbuști (*măceș, mur*), nume de plante folosite ca hrană (*linte, năut, orez, porumb, șofran, usturoi*), dar și flori (*trandafir*) (Crețu 1900).

Numele de plante existente în lucrarea lui Mardarie Cozianul sunt dovada faptului că, deși destinat înțelegerii și traducerii textelor religioase, acest lexicon a fost rezultatul conștientizării unei nevoi de ilustrare scrisă a faptelor de limbă română.

În exemplele prezentate anterior, se poate observa că unele denumiri de plante sunt specifice literaturii religioase (plante ca *măslinul, migdalul* sau *smochinul* nu cresc pe teritoriul românesc, aceste denumiri fiind cel mai des întâlnite în textele bisericești). Totuși, Mardarie Cozianul înregistrează în *Lexiconul* său denumiri cunoscute poporului român

(*ceapă, usturoi, pătrunjel* sau *orez*), fapt ce semnifică lărgirea orizontului de utilizare a acestei lucrări dincolo de traducerea textelor religioase.

2. *Dictionarium Valachico-Latinum*

Dictionarium Valachico-Latinum este „primul lexicon original cu baza limba română alcătuit pe la 1650 de către un intelectual bănăţean ce trăia în zona Caransebeşului” (Chivu 2013: 1002–1003).

Importanţa incontestabilă a acestei lucrări este dată de mai multe argumente. În primul rând, acest dicţionar este cel dintâi în care limbii române i se acordă recunoaşterea ca limbă de cultură (fiind primul în structura căruia sunt înregistrate ca intrări elementele lexicale din limba română şi, pe plan secund, cele în limba latină). În al doilea rând, diversitatea lexicală prezentă în dicţionar susţine atât stabilirea unor caracteristici generale ale limbii din secolul al XVII-lea (prin analiza elementelor lexicale arhaice, a toponimelor, a unor nume de plante), cât şi evidenţierea unor aspecte specifice ale limbii (cu ajutorul elementelor lexicale regionale se poate schiţa o imagine asupra limbii atât din punct de vedere local, cât şi temporal).

Modelul acestui lexicon pare a fi „un lexicon unguresc din care autorul anonim a selectat intrările pe care le-a considerat a fi adecvate culturii noastre, plasând [...] formele latineşti pe locul secund şi înlocuind glosa maghiară cu echivalentul sau echivalentele existente în limba română” (Chivu 2008: 31). Un alt argument în favoarea apropierii lexiconului de un model unguresc îl constituie faptul că există anumite caracteristici de redactare şi unele elemente lexicale (de exemplu, nume de fructe şi de pomi fructiferi) ce reprezintă particularităţi asemănătoare cu cele existente în *Lexicon latino-graeco-hungaricum* al lui Albert Molnár (Chivu 2008). Deşi apărut în aproximativ aceeaşi perioadă cu *Lexiconul* lui Mardarie Cozianul (care a avut drept model o lucrare slavo-rusească), *Dictionarium Valachico-Latinum* are, după cum atestă argumentele prezentate, caracter original, în ciuda urmării unui model unguresc.

O explicaţie pentru utilizarea de către Mardarie Cozianul a limbii slave vechi este că lucrarea lui reprezintă un instrument pentru traducerea şi înţelegerea textelor religioase care, în secolul al XVII-lea, erau redactate în slavonă. Aproximarea lexiconului aparţinând intelectualului din Caransebeş de un model maghiar şi, indirect, de un model lexicografic latinesc reprezintă un element de unicitate şi inovaţie privind specificul scrierilor din secolul al XVII-lea, dar şi un prim argument ce susţine începutul unei distanţări între limba slavă veche şi limba română. Întâietatea termenilor româneşti şi trecerea pe un plan secund a termenilor latineşti dovedeşte începutul afirmării limbii române ca limbă de cultură.

Din totalul de 5325 de termeni înregistraţi în acest dicţionar, 253 sunt nume de plante (Chivu 2013: 1002–1003).

În lucrarea *Nume de plante în texte vechi româneşti*, Gh. Chivu analizează inventarul de nume de plante excerptat din *Dictionarium Valachico-Latinum* şi, bazându-se pe criterii bine definite, face categorii cu următoarele nume de plante:

- a. arbori: *carpen, fag, finic, tei, ulm*;
- b. arbuşti: *agreş, curpăn, lemnul-Domnului, mărăcin*;
- c. cereale: *grâu, mei, orz, ovăz, secară*;
- d. flori: *bujor, crin, sâmdtziene, trândafir*;
- e. legume: *ai, ceapă, madzere, linte, păsulă*;
- f. plante medicinale şi ierburi: *buciniş, cicoare, cuniişor, izmă, romoniţă*;
- g. pomi fructiferi: *cireş, frăgar, măr, nuc, prun, vişin* ş.a. (Chivu 2013: 1003–1010).

Potrivit denumirii lui, *Dictionarium Valachico-Latinum* ar fi trebuit să conțină atât elemente lexicale în limba română, cât și echivalentele acestora în limba latină. Totuși, în manuscris, există înregistrate nume de plante care nu au un echivalent în latină. Absența corespondențelor latinești poate fi explicată prin faptul că unele nume au fost împrumutate din slavă, maghiară sau alte limbi și pentru ele nu există echivalente în latină sau unele nume au fost creații populare care s-au păstrat regional. Câteva dintre aceste denumiri sunt *bujor, carpen, călină, gorun, leurdă, sânger, ștevie, vânățea, cireașă oltonă, iarba-mâției, măr nevestesc, ochiul-boului* (Chivu 2013: 1007–1010).

Redată prin termeni arhaici, termeni regionali, nume de plante, toponime, diversitatea lexicală cuprinsă în *Dictionarium Valachico-Latinum* atestă bogăția limbii române, specificul ei într-o anumită zonă (zona Banatului) și interesul autorului acestui dicționar pentru afirmarea limbii române ca limbă de cultură.

Dictionarium Valachico-Latinum este o lucrare originală ce a ieșit din tiparele și specificul scrierilor din secolul al XVII-lea prin utilizarea limbii române ca limbă de bază și prin distanțarea de modelele slave.

3. *Dictiones Latinae cum Valachica interpretatione*

Dictiones Latinae cum Valachica interpretatione este o lucrare lexicografică de mare întindere, alcătuită de Teodor Corbea, în jurul anului 1700. În această lucrare se identifică „cel mai amplu inventar lexical al limbii române găsit în vreo lucrare lexicografică românească redactată până la sfârșitul secolului al XIX-lea” (Gherman 2001: IX).

Modelul de la care a pornit Teodor Corbea în elaborarea dicționarului său a fost stabilit ca fiind *Dicționarul latin-maghiar* al lui Albert Molnár, dar păreri diferite în privința ediției utilizate. În lucrarea *Schiță de istorie a lexicografiei române*, Mircea Seche reia afirmația lui N. Drăganu care susținea că „Teodor Corbea [...] transpune cuvânt cu cuvânt lista ediției a patra a *Dicționarului latin-maghiar* al lui Albert Szenci Molnár, adăugând de la el doar corespondentul românesc.” (Drăganu 1934: 264 *apud* Seche 1966: 10). Totuși, în defavoarea acestei afirmații, Alin-Mihai Gherman susține că Teodor Corbea „a lucrat pe prima sau pe cea de-a doua ediție a lui Molnár” (Gherman 2001: IX), deoarece cea de-a patra ediție a dicționarului a apărut în 1708.

Indiferent de modelul utilizat, Teodor Corbea aduce o contribuție originală mai mult decât semnificativă prin înregistrarea corespondențelor românești pentru termenii din limba latină, prin crearea unor termeni pornind de la etimonul latinesc, dar și prin înregistrarea unor „definiții de tip enciclopedic: **mithridatum**, g. n. *o doftorie oarecare împotriva otrăvirii*; **nebularium**, g. n. *zidire de țarină supt care, în vreme de ploaie, pîinea cea secerată o poartă*; **magnes, -etis**, *piatră magnes, care atrage de la sine hierul*” (Gherman 2001: XVII).

Tehnica redactării acestui dicționar are „trăsături comune cu tradiția lexicografică a evului mediu și a Renașterii din Occident. Una dintre aceste trăsături este încercarea de a echivala diferitele nume geografice sau derivatele lor cu realități contemporane autorului: **Gallia**, g. f. *Țara Frîncească*; **geticus, -a, -um**, *rumânesc, din Țara Rumânească*” (Gherman 2001: XVII).

Printre cei aproximativ 38000 de termeni, Teodor Corbea a înregistrat și foarte multe forme vechi ardelenesti. Surprinzător este numărul foarte mare de neologisme reprezentate de împrumuturile din limba latină (*academic, academie, amberă, arsenic, astronom, balsam, centaur, chiefal, comedie, comicus* ș.a.) (Gherman 2001: XX), dar și adaptarea fonetică a termenilor străini astfel încât ei să se integreze în limba română atunci când în limba română

nu existau termeni pentru exprimarea diverselor realități (de exemplu, înregistrarea unică a unor termeni apropiați de etimonul latinesc: **colastra**, g. f. *corastră*; **capisterium**, g. n. *căpesteare, ciur*; **cucurbita**, g. f. *curcubătă, lubeniță*) (Gherman 2001: XVII).

Dintre termenii înregistrați de Teodor Corbea în lucrarea sa, aproape 400 sunt nume românești de plante. Gh. Chivu analizează numele de plante ținând cont de următoarele clase de plante (fiecare urmată de câteva exemple semnificative):

- a. arbori: *brad, căstan, chiețru, finic, măslin*;
- b. arbuști: *măceș, mur, spin*;
- c. cereale: *grâu, ovăș, săcară*;
- d. flori: *crin, garioafă albă, rujă, trandafir*;
- e. ierburi și plante medicinale: *limba-boului, coadă-de-bou, piciorul-cioarai, crinul-broaștei, mărăcinele-câinelui*;
- f. legume: *ceapă, curechi, lăptucă, mazăre*;
- g. pomi fructiferi: *gutui, măr pădureț, păr, piiarsec* ș.a. (Chivu 2013: 1004, 1010–1012).

Înregistrarea unor forme lexicale diverse din multiple domenii (inclusiv cel botanic) de către Teodor Corbea argumentează interesul acestuia pentru afirmarea limbii române ca limbă de cultură, iar găsirea unor echivalente potrivite pentru termenii latinești sau crearea unor termeni pornind de la etimonul latinesc, atunci când nu au fost găsite elemente lexicale în limbă care să echivaleze denumirile latinești, reprezintă contribuții originale la dezvoltarea și îmbogățirea limbii române.

4. *Vocabularium pertinens ad tria Regnum Naturae*

Deși s-a păstrat în manuscris, vocabularul elaborat de Gh. Șincai este, conform afirmației lui Al. Borza, „primul dicționar de științe naturale românesc” (Borza 1929: 553). Scris între 1808 și 1810, vocabularul are două părți. Partea întâi, reprezentată de vocabularul latino-româno-maghiaro-german, se întinde pe primele 15 pagini ale manuscrisului, iar cea de-a doua parte, vocabularul româno-latino-maghiaro-german, se continuă pe paginile 17–31 (Borza 1929).

Se pot identifica, în lucrarea lui Gh. Șincai, termeni ce fac referire la una dintre următoarele categorii: regnul animal (*păstrăv, țestoasă, urs, viperă, veveriță*), regnul vegetal (*limba cerbului, paltin, pelin, sânziene de pădure, trestie*) și regnul mineral (*antimoniu, argilă, cobalt, piatră acră „alaun”*) (Borza 1929: 556–562).

Potrivit afirmației lui Al. Borza, sursa numelor de plante din vocabularul lui Gh. Șincai este lucrarea lui P. Sigerus, *Verzeichniss der in Siebenbürgen wildwachsenden Pflanzen*, publicată în 1791. Această afirmație este susținută de un argument indubitabil: aproape toate denumirile de plante, cu puține excepții, identificate în lista lui Sigerus se găsesc și în manuscrisul lui Șincai. O sursă pentru elementele lexicale aparținând celorlalte două categorii (animale și minerale) a fost identificată în *Istoria naturei sau a firei*, lucrare scrisă de Gh. Șincai după Helmuth (Borza 1929: 554).

Termenii consemnați în vocabularul lui Șincai au fost copiați de Al. Borza, iar cei din limba latină și corespondentul lor în limba română au fost publicați în lucrarea „Primul dicționar de științe naturale românesc: *Vocabularium pertinens ad tria Regnum Naturae* de Gh. Șincai” din 1929. Lista denumirilor este ordonată alfabetic.

Din totalul de 418 termeni, 197 sunt denumiri de plante. Apelând la clasificările realizate anterior, putem încadra numele de plante din vocabularul lui Gh. Șincai în următoarele categorii:

- a. arbori: *carpen, frasin, mesteacăn, paltin*;
- b. arbuști: *afin, mălin negru, soc, zmeur*;
- c. cereale: *grâu, ovăz, secară*;
- d. flori: *liliu vânăt „stânjenel”, plumâne albe „nuferi”*;
- e. legume: *bob, linte, mazăre, meare și pear de pământ*;
- f. plante medicinale: *cătușnică, coada calului, coada vacii, izmă, merișor, mușețel* (Borza 1929: 556–562).

Gh. Șincai reușește, de cele mai multe ori, să noteze denumirile latinești corecte și elementele lexicale corespunzătoare din limba română. Interesul pentru studiul terminologiei botanice se remarcă și prin consemnarea diverselor corespondente în română (sinonime) pentru exprimarea aceleiași realități extralingvistice: *limba bouului* sau *mîruță*, *popâlnic* sau *potivnic*, *romoniță* „romaniță” sau *mușețel*, *belladonă* „beladonă” sau *iarba codrului*.

Terminologia botanică românească, firav conturată în secolul al XVIII-lea, se dezvoltă în secolul următor prin înregistrarea numelor de plante în lucrări științifice.

5. *Lexiconul de la Buda*

Școala Ardeleană, mișcare politico-socială și culturală din Transilvania, a adus contribuții importante la modernizarea limbii române prin înlocuirea scrierii chirilice cu scrierea cu alfabet latin și prin îmbogățirea lexicului cu neologisme latinești și romanice, eliminând din limbă multe cuvinte de alte origini (Draica 2014: 169–171).

Sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea reprezintă etapa în care limba română literară trece de la stadiul vechi la cel modern. Școala Ardeleană a avut un mare impact și asupra Munteniei și Moldovei. Cultura națională a poporului român a început să prindă contur datorită influențelor culturale apusene (directe sau prin intermediul culturii rusești sau neogrecești). „Cultivarea limbii a fost obiectul unei preocupări generale și, totodată, principalul mijloc de luptă pentru afirmare națională.” (Ursu 1962: 7–9).

Listele de plante din Ardeal din secolele al XVIII-lea și din primele decenii ale secolului al XIX-lea reprezintă un capitol de lexicografie important, deoarece ele sunt cele mai vechi încercări de clasificare a numelor științifice și populare de plante făcute de medici și botaniști. Scopul practic al acestor liste consta în faptul că ele sunt redactate în limbile folosite în Ardeal: româna, maghiara și germana (Coteanu 1942: 5).

Particularitățile vocabularului limbii române literare de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și din prima jumătate a secolului al XIX-lea sunt consemnate prin existența a numeroase calcuri lingvistice și elemente lexicale cu etimologia multiplă: termenii științifici românești sunt, în mare parte, neologisme (împrumuturi din alte limbi sau creații noi românești). Limba română se îmbogățește cu termeni de origine latină prin intermediul limbii ruse, germane, maghiare, italiene și neogrecești. După 1830, influența neogreacă cedează locul celei franceze (cuvintele de origine neogreacă sunt folosite alături de cuvintele din limba franceză până la 1850) (Ursu 1962: 114–115).

O lucrare de o noutate și importanță fără precedent elaborată de intelectuali transilvăneni, bază a lexicografiei românești moderne, este *Lexiconul de la Buda* (1825). Acesta este „primul dicționar de tip explicativ, normativ și etimologic, cu rol important în promovarea și normarea românei literare moderne în etapele sale de început” (Chivu 2014:

98). Organizarea lui se distinge de celelalte lucrări de acest fel prin redarea termenilor în chirilică și prin înlocuirea definițiilor cu sinonime sau structuri echivalente în latină, maghiară și germană. S-a optat pentru redarea termenilor și în maghiară și germană probabil din cauza faptului că românii trăiau alături de maghiari și germani în acea perioadă.

Lexiconul de la Buda înregistrează aproximativ 900 de nume de plante. Planul general al definirii numelor de plante se bazează pe următoarea structură: denumirea românească, informații gramaticale referitoare la gen și forma de plural, cuvântul consemnat cu caractere chirilice, încadrarea denumirii într-o clasă morfologică (în cazul acesta, categoria substantivului), denumirea științifică a plantei și structuri echivalente în maghiară și germană.

Fiind o lucrare de tip normativ, *Lexiconul de la Buda* inovează prin notarea științifică a numelor de plante (pornind de la numele consemnate de botanistul Carl von Linné) și prin echivalarea acestor nume cu termeni din maghiară și germană (normare prin indicarea structurilor echivalente în alte limbi).

Lexiconul de la Buda consemnează mai multe tipuri de definiții. În primul rând, întâlnim definiții ale unor nume de plante care au un singur sens și în cadrul cărora numelui de plantă îi urmează o specificare succintă a realității pe care o reprezintă: *acaț* „un lemn”, *aișor* „o plantă”, *alior* „o plantă”. În al doilea rând, există definiții care nu prezintă o precizare clară a sensului în limba română, ci enumeră mai multe sensuri ale denumirii în latină, maghiară și germană. De exemplu, denumirea *ai de pădure* este redată cu trei sensuri: 1. *chelidonium majus* „rostopască”; 2. *asphodelus luteus* „ai de pădure” și 3. *lilium martagon* „specie de crin”. Nu în ultimul rând, există definiții ale unor denumiri polisemantice. De exemplu, „agriși” *m. plur.*, subst: 1. *ribes grossularia* *Linn*; köszméte, pöszméte, tsipke szöllő; die Stachelbeere. 2. „strugure necopt, aguridă”: *uva acerba, immatura*: egres, éretlen szöllő; der Herling, Agreș, unreife Weinbeeren.

În ceea ce privește complexitatea definițiilor, acestea se structurează pe mai multe niveluri. Există definiții simple în cadrul cărora se redă un singur echivalent pentru latină, germană și maghiară („ai de grădină” *allium sativum*: kerti foghagyma: der Knoblauch) și definiții complexe în cadrul cărora se prezintă mai multe sinonime sau structuri echivalente în maghiară și germană („aglicel” *m. subst*: o plantă: *primula veris* *Linn*: sárğa kököröcsény, kása virág, szent György virágja; die Fastenblume, Frühühlingsschlüsselblume, Peterschlüsselblume, Himmelsschlüsselblume, die wilde Berthengen).

Un element de noutate în ceea ce privește înregistrarea termenilor este că, în majoritatea cazurilor, denumirile științifice sunt preluate din clasificările botanistului suedez Carl von Linné, fapt ce dovedește apropierea culturală de Occident.

6. Cea mai veche listă cu nume românești de plante

Cea mai veche listă cu nume românești de plante a fost studiată și publicată de Magdalena Georgescu în 1981 (Georgescu 1981: 13–21). Fragmentul, publicat inițial de Moses Gaster (Gaster 1891: 355–357 *apud* Georgescu 1981: 13–21), reprezintă prima listă originală de plante cunoscută, întocmită în jurul anului 1700. Magdalena Georgescu precizează că „pe baza însemnărilor existente, se poate afirma cu certitudine că manuscrisul a fost executat de ieromonahul Serafim, la o mănăstire din Bistrița (*Pis ruk Serafimova* – scris de mâna lui Serafim)” (Georgescu 1981: 19).

În această listă sunt înregistrate denumirile în slavonă alături de corespondentul lor în limba română. Pentru unii dintre termenii din slavonă, autorul consemnează mai multe elemente lexicale corespondente în română. De exemplu, denumirile *cresteteľ*, *podbeal* și

brustur apar ca echivalente pentru același cuvânt din slavonă. O situație asemănătoare o găsim în cazul numelor *pătlagină*, *sporiș* și *troscot*.

Printre cele 97 de nume de plante identificate în lucrare, regăsim denumiri de:

- a. arbori: *anin*, *brad*, *frasin*, *mesteacăn*, *paltin*, *ulm*;
- b. flori: *crin de apă*, *ochiul bouului*, *trandafir*;
- c. ierburi și plante medicinale: *merișor*, *mușețel*, *pătlagină*;
- d. legume: *ceapă*, *linte*, *napi*, *ridiche*, *sfeclă*, *usturoi*, *varză*;
- e. pomi fructiferi: *gutui*, *păr*, *prun*, *prun sălbatic* ș.a.

Un document de o importanță incontestabilă pentru terminologia botanică românească, *Cea mai veche listă cu nume românești de plante* reprezintă o lucrare de pionierat în acest domeniu. Mai veche decât lista de plante întocmită de József Benkő, se poate spune că această lucrare este punctul de plecare în formarea terminologiei botanice românești.

7. *Nomina Vegetabilium*

Nomina Vegetabilium (Coteanu 1942) este o listă de plante publicată de József Benkő în 1783. Ea conține peste 600 de nume de plante din diverse provincii românești.

József Benkő a trăit în județul Trei-Scaune, de lângă Brașov. Deși în acea zonă românii erau foarte puțini la număr, Benkő a avut diverși colaboratori pe care îi prezintă în introducerea lucrării sale: Molnár Adany, un medic din Brașov, Mauks Tobias, un farmacist din Cluj, Weisskircher, Langendorf și Birk, farmaciști brașoveni. De la Adany a cules denumiri muntenești și moldovenești pe care locuitorii din Ardeal nu le-au utilizat niciodată: *mărgăritar*, *selină*, *orez*, *urez*, *chitră*, *curmale*, *micșunele*, *popușoi* (Pop 1930: 3–5).

Conținutul lucrării a fost comunicat în 1781 și a fost tipărit în 1783, fiind consemnate aici denumiri latinești, ungurești și românești ale plantelor. Un dezavantaj al acestei lucrări este faptul că Benkő a scris din auzite, acest lucru dovedind că el nu știa foarte bine românește. Câteva dintre exemplele ce susțin această teorie sunt: *csimsér* = *cimișir*, *Járbe bojerilor* = *iarba boierilor*, *Morú lupului* = *mărul lupului*, *Dintye Drákuluj* = *dintele dracului*, *Puine babe* = *pâinea babei* etc. Pentru unele dintre variantele dialectale s-au putut găsi echivalente în limba română, iar pentru altele, interpretarea a fost imposibilă. Exemple de nume de plante pentru care s-a găsit un echivalent corespunzător sunt *pir*, *ptyir* = *pir*, *pt'ir*; *pedlád'sine*, *platad'sine* = *pătlagină*, *platagină*; *uszturoj*, *usztunoj*, *aj* = *usturoi*, *ustunoi*, *ai*; *kukurbetze*, *kurkubetze* = *cucurbețea*, *curcubetea*. În cazul anumitor nume de plante este indicată și provincia românească unde se foloseau: *kukurutz* avea denumirea de *porumb* „in Transalpinis” și *popusoj* „in Moldavis”. În jurul Hațegului, *cucuta* (*Conium maculatum*) se numea *buciniș*, iar tulpina ei uscată se numea *cucută* (Pop 1930: 8–10).

*

Lexicografia românească din secolul al XVII-lea este caracterizată de un puternic caracter practic. Lucrările lexicografice din această perioadă au servit drept instrumente pentru traducerea și înțelegerea textelor bisericești (redactate în slavonă), fiind utilizate nu numai de slujitorii bisericii, ci și de oamenii de rând. Totuși, caracterul manuscris al acestor lucrări a făcut aproape imposibilă circulația lor la nivel național.

Secolul al XVIII-lea este caracterizat de o puternică influență culturală occidentală. Modelele latinești, maghiare sau germane stau la baza elaborării multora dintre textele lexicografice specifice acestui secol. Tot acum apare și primul dicționar original cu baza

limba română, *Dictionarium Valachico-Latinum* (1650). Selectarea limbii române ca limbă de bază a unui dicționar reprezintă un indiciu pentru impunerea ei ca limbă de cultură. Această perioadă este marcată și de începuturile terminologiei botanice românești. Apărute inițial accidental în traduceri religioase sau în unele lucrări lexicografice, numele de plante sunt înregistrate pentru prima dată în două lucrări „de specialitate”: *Cea mai veche listă cu nume de plante* (1704) și *Nomina Vegetabilium* (1783).

Pentru secolul al XIX-lea, am ales să prezentăm *Lexiconul de la Buda* (1825), superior prin consemnarea, alături de termenii din limba română redacționați cu alfabet latin, a echivalentelor în maghiară și germană și, mai ales, a denumirilor științifice preluate din clasificările botanistului Carl von Linné.

BIBLIOGRAFIE

- Borza, Alexandru, 1929, „Primul dicționar de științe naturale românesc: *Vocabularium pertinens ad tria Regnum Naturae* de Gh. Șincai”, *Dacoromania*, V, p. 553–562.
- Chivu, Gheorghe, 2008, *Dictionarium Valachico-Latinum. Primul dicționar al limbii române*, București, Editura Academiei.
- Chivu, Gheorghe, 2013, „Nume de plante în texte vechi românești”, în Oliviu Felecan (ed.), „Name and Naming” *Proceedings of the Second International Conference of Onomastics. Onomastics in Contemporary Public Space*, Cluj-Napoca, Editura Mega, p. 1000–1015.
- Chivu, Gheorghe, 2014, „Prima listă de plante și începuturile terminologiei românești”, în Gh. Chivu, Oana Uță Bărbulescu (ed.), *Ion Coteanu – In memoriam*, București, Editura Universității din București, p. 95–100.
- Coteanu, Ion, 1942, *Prima listă a numelor românești de plante*, București, Institutul de Linguistică Română.
- Crețu, Grigore, 1900, *Mardarie Cozianul - Lexicon slavo-românesc și tâlcuirea numelor din 1649*, București, Edițiunea Academiei Române.
- Draica, Dumitru, 2014, „Școala Ardeleană și lupta pentru unificarea limbii și instituirea ortografiei românești”, *Limba română*, vol. XXIV, nr. 2, p. 168–175.
- Drăganu, Nicolae, 1934, „Göbl Laszlo – A magyar szótáriródalom hatása az oláhra”, *Dacoromania*, vol. VII, p. 264–266.
- Gaster, Moses, 1891, *Chrestomatie română*, vol. I, București-Leipzig, F.A. Brockhaus.
- Georgescu, Magdalena, 1981, „Cea mai veche listă cu nume românești de plante”, *Limba română*, vol. XXX, nr. 1, p. 13–21.
- Gherman, Alin-Mihai, 2001, „Teodor Corbea – *Dictiones Latinae cum Valachica interpretatione*”, [Cluj-Napoca], Editura Clusium.
- Lupu, Coman, 1999, *Lexicografia românească în procesul de occidentalizare latino-romanică a limbii române modern (1780 – 1860)*, București, Editura Logos.
- Pop, Emil, 1930, „Cei dintâi culegători ai numelor românești de plante”, extras din revista *Țara Bârsei*, vol. II, nr. 2, p. 1–22.
- Seche, Mircea, 1966, *Schiță de istorie a lexicografiei române*, vol. I, *De la origini până la 1880*, București, Editura Științifică.
- Ursu, Neculai A., 1962, *Formarea terminologiei științifice românești*, București, Editura Științifică.

OLD ROMANIAN LEXICOGRAPHY. PLANT NAMES IN OLD LEXICOGRAPHIC WORKS

(Abstract)

The old Romanian lexicography (the 17th to 19th centuries) has an outstanding contribution to the development of the Romanian literary language. Some of the oldest lexicographic works reveal the diversity of plant names and illustrate the transfer of these names from the spoken language to the botanical terminology. One of the most important dictionaries, *Lexiconul de la Buda* (1825), includes the scientific names of plants taken from the Linnaean taxonomy.

*Tiparul s-a executat sub cda 4426/2018
la Tipografia Editurii Universității din București*